РЕПУБЛИКА СРБИЈА
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
XI
БЕОГРАД
ИНВ. БР.
7924

ТАЈНА ПРЕВРАТНА ОРГАНИЗАЦИЈА

ИЗВЕШТАЈ СА ПРЕТРЕСА
У ВОЈНОМ СУДУ ЗА ОФИЦИРЕ У СОЛУНУ
ПО БЕЛЕШКАМА ВОЂЕНИМ НА САМОМ ПРЕТРЕСУ

СОЛУН
Штампарија »Велика Србија«
1918.

2383

Мов-Пр-1924

ИЗВЕШТАЈ СА ПРЕТРЕСА У ВОЈНОМ СУДУ ЗА ОФИЦИРЕ У СОЛУНУ

I. СЕДНИЦА

— 20. марта у 8 часова —

Суди се кривица:

ђенералштабног пуковника **Драгутина Димитријевића**, ђенералштабног пуковника **Милана Гр. Миловановића**, пешадиског пуковника **Чеде А. Поповића**, коњичког потпуковника **Велимира С. Вемића**, вице-консула **Богдана Раденковића**, артилериског мајора **Љубомира Р. Вуловића**, пешадиског пуковника **Владимира Туцовића**, пешадиског потпуковника **Витомира Цветковића**, ђенерала у пензији **Дамњана Поповића** и ђенералштабног пуковника **Радоја Лазића**,

које тужи:

војни државни тужилац, војно-судски потпуковник **Војислав Весовић**, за дела из тачке е) §. 85. и тачке а) §. 87. казненог законика, и мајора Љубомира Вуловића још и за дела I. одељка §. 39. и III. ст. §. 41. војно-казненог законика,

а бране:

оптуженог пуковника Димитријевића пешадиски потпуковник *Милош Радојевић*, оптуженог пуковника Миловановића резервни артилериски потпоручник *Мијат Мијатовић* (судски писар), оптуженог пуковника Поповића пешадиски потпуковник *Душан Радосављевић*, оптуженог потпуковника Вемића пешадиски мајор *Коста Антоновић*, оптуженог

вице-консула Раденковића резервни пешадиски капетан II. класе *Јован Ђ. Новаковић* (архитекта), оптуженог мајора Вуловића резервни капетан I. класе *Јеремија Живановић* (професор), оптуженог пуковника Туцовића резервни капетан I. класе *Никола Стојковић* (председник шабачког суда), оптуженог ђенерала у пензији Поповића војно-судски капетан II. класе *Малеш Јаковљевић* и оптуженог пуковника Лазића резервни коњички потпоручник *Живко Тадић* (адвокат).

Састав суда:

Председник, *пешадиски пуковник* **Петар Мишић**;

Судије: *пешадиски пуковник* **Михаило М. Филиповић** и *војно-судски потпуковник* **Јован А. Јовановић**;

Пословођа, *резервни пешадиски капетан* I. *класе* **Божидар Катанић** (судија).

*

Судија Јовановић саопштава, да је оптужени потпуковник Витомир Цветковић умро 15. марта и чита протокол секције вршене 16. марта ове године пре подне. Из тог протокола саопштавамо:

»*Узрок смрти.* — Смрт је природна и наступила је тренутно услед парализе срца, која је дошла као последица затварања Arteriae coronariae што је проузроковало исхемију срчаног мишића и његов престанак рада. Према овоме, пошто је узрок смрти јасан, а на органима гастроинтестиналним нису нађене никакве промене, то смо мишљења, да даље испитивање стомачне садржине хемијским путем није потребно.

К. Пов. Бр. 1123.
16. марта 1917. године,
у Солуну

Секцију извршио
санитетски пуковник
Д-р Јордан Т. Стајић, с. р.

Присутни:

санитетски пуковник **Д-р Роман Сондермајер**, с. р.
санитетски пуковник **Д-р Жарко Трпковић**, с. р.
санитетски пуковник **Д-р Драг. С. Петковић**, с. р.

У мом присуству вршена секција.

Иследник Команде Места,
резервни пешад. капетан I. *кл.*
Сотир Аранђеловић, с. р.«.

Затим се врши прозивка оптужених: име и презиме, одакле је и да ли је када осуђиван.

Пошто су свршене све формалности, председник Мишић даје реч државном тужиоцу, потпуковнику Весовићу, који чита ову

ТУЖБУ:

»Државни тужилац
Војног Суда за Официре
Бр. 287.

ВОЈНОМ СУДУ ЗА ОФИЦИРЕ

Извршним решењем Начелника Штаба Врховне Команде Сд. Бр. 2900 од 13. текућег месеца, због дела из тачке е) § 85 и тач. а) § 87 казн. законика, стављени су под војни суд, а да се бране из притвора:

I

Ђенералштабни пуковник *Драгутин Димитријевић*, родом из Београда, стар 40 година, не осуђиван.

II

Ђенералштабни пуковник *Милан Гр. Миловановић*, родом из Београда, стар 41 годину, не осуђиван.

III

Пешадиски пуковник *Чедомир А. Поповић*, родом из Опарића, среза левачког, округа моравског, стар 39 година.

IV

Коњички потпуковник *Велимир С. Вемић*, родом из Кнића, среза гружанског, округа крагујевачког, стар 37 година, војним судом суђен и осуђен у октобру месецу 1913. године на 8 месеци затвора због убиства војника на бојишту.

V

Богдан Раденковић, вице-консул у Солуну, а сада на дужности секретара Посланства у Атини, родом из Косовске Митровице, стар 42 године, не осуђиван.

VI

Артилериски мајор *Љубомир Вуловић*, родом из Вукосавца, среза јасеничког, округа крагујевачког, стар 41 годину,

војнимсудом суђен и осуђен 2. јануара 1912. године на месец дана затвора због неизвршења наређења.

VII

Пешадиски пуковник *Владимир Туцовић*, родом из Ужица, стар 42 године, не осуђиван.

VIII

Пешадиски потпуковник *Витомир Цветковић*, родом из Београда, стар 43 године, не осуђиван.

IX

Ђенерал у пензији *Дамњан Поповић*, родом из Иванице, среза моравичког, округа чачанског, стар 59 година, не осуђиван.

X

Ђенералштабни пуковник *Радоје Лазић*, родом из Рготина, среза зајечарског, округа тимочког, стар 42 године, не осуђиван.

Сви напред именовани официри сада су на расположењу Врховне Команде.

Напред поменутим решењем Начелника Штаба Врховне Команде, мајор Вуловић стављен је под војни суд сем поменутог дела још и за дела из § § 39 и 41 војног каз. законика.

Дела из тачке е) § 85 и тачке а) § 87 казненог законика састоје се у томе: што су напред именовани оптужени радили, да се изврши атентат на Њег. Краљ. Височ. Престолонаследника; да се убије председник владе г. Никола Пашић, да се обори садања Владавина и правни ред са Династијом Карађорђевића на челу Државе, па да се место Уставно-парламентарне Монархије заведе режим у коме би највишу власт у Држави имали 10 до 15 одабраних људи, који би се наслањали на војну организацију; да се сви они који би сметали, или који би били на путу за извршење овога посла, имају силом уклонити, а један од првих таквих има да буде убијен председник Мин. Савета г. Пашић; — износећи при том, да је Његово Краљев. Височанство Престолонаследник опкољен рђавом околином и подложан њеним утицајима, да је то штетно за Државу и да се неће моћи дуго трпети, и, пре но што би се ма шта на страни предузело, треба почети са домаћим злом и ослободити га се.

Даље, што су напред именовани оптужени чланови организације под именом »Уједињење или Смрт«, која је

организација тајно организована код нас, у војсци, од извесне групе људи већином официра и постоји од 9. маја 1911. год..

Што су оптужени још из раније намерно и са планом тајно вербовали поједине људе да ступе у ту организацију, чија је спољна форма по изгледу и називу била патриотска, али прави циљ те организације и оптужених као њених чланова био је превратнички.

Наведено се утврђује:

I

Оригиналним Уставом организације »Уједињење или Смрт«, датираним у Београду 9. маја 1911. год., који је приликом изненадног извршеног претреса нађен код оптуженог пуковника Димитријевића, а који су Устав својеручно потписали оптужени Драгутин Димитријевић, Милан Гр. Миловановић, Чеда Поповић, Велимир С. Вемић и Богдан Раденковић као творци те организације, — § 48. вој. крив. поступка.

За извођење задатка и постигнуће циља удружење претпоставља револуционарну борбу културној и у том циљу прописан је Устав организације са 37 његових одредаба подведених под редне бројеве, а по којим одредбама имају чланови организације, да се апсолутно управљају, без обзира на стање и ред прописан земаљским законима па и основним земаљским законом — Уставом — за Краљев. Србију.

У том прописаном уставу стоји:

1.) Да организација односно чланови њени утичу на све службене факторе у Србији и на све друштвене слојеве и на целокупни живот, — члан 4. тач. 1. Устава.

2.) Да спроводе револуционарну организацију по свима територијама на којима Срби живе, не изузимајући Србију — чл. 4. тач. 2., јер за рад ван граница стоји одредба у Уставу тач. 3. члан 4. Устава.

3.) Чланове организације представља по члану 5. Врховна Централна Управа, којој по чл. 8. спада у дужност спровођење рада у Србији, а по члану 14. доноси одлуке, које извршују по апсолутном овлашћењу председник и секретар ове — Врховне Централне Управе, чл. 15. Устава.

4.) По чл. 28. чланови организације имају дужност да достављају и све што у њиховој службеној функцији дознају, јер по члану 29. интереси те организације имају да стоје над свима интересима, чл. 19.

5.) По члану 32. чланови организације за постигнуће циља могу да набављају новац и принудним средствима, зашта издаје одобрење у земљи Врховна Централна Управа.

6.) По члану 33. Врховна Централна Управа при изрицању смртне казне руководиће се једино тиме, да се исте имају извршивати поуздано, без обзира на средства, која ће се при том употребити.

7. По чл. 35. чланови организације обавезују се заклетвом, да ће безусловно и до смрти верно служити овој организацији и да ће све њене тајне у гроб понети, а наредбе и заповести безусловно извршавати.

8.) Устав ступа у живот одмах — чл. 36., и

9.) Овај се Устав не може мењати – члан 37.

Да би се очувала тајност постојања организације, као и који су чланови, по уставу прописано је:

а.) у чл. 20. — да ће Врховна Централна Управа прописати знаке за чување тајног карактера њеног;

б.) у чл. 23. — да ће саобраћај и општење вршити се само преко нарочито одређених и легитимисаних лица;

в.) у чл. 25. да се чланови организације међу собом не познају, већ само чланови управе;

г.) у члану 26. да се чланови организације воде по бројевима;

д.) у чл. 31. стоји, да ни један члан из организације не може изаћи нити му ко може уважити оставку; и

ђ.) у чл. 34. организација има печат са овим садржајем: »У средини печата снажно савијена рука држи развијену заставу, на њој (као грб): мртвачка глава са укрштеним костима; поред заставе: нож, бомба и отров. Около је натпис с лева у десно »Уједињење или Смрт«, а оздо, »Врховна Централна Управа«.

По чл. 16. Устава, Врховна Централна Управа има да изради пословник.

Овај пословник је израђен у 27 подељених чланова, који садрже све битне елементе предвиђене у наведеном Уставу организације. Ови су елементи изнети, као што то стоји у под 1. приложеном оригиналном Уставу.

Пословником је предвиђено прецизно колико чланова има да уведе у организацију сваки старији члан, и у истом је нарочито истакнута идеја за што тајнијим радом у организацији; пословником је предвиђено, да се чланови не показују по именима, већ да се добијеним бројевима и уговореним знацима представљају, а њиме се налаже члановима и то, да при напуштању места у служби ма из ког узрока, одсуством или премештајем, не напусте место све дотле, док се у организацији њихов положај не расправи и не регулише.

Пословником се предвиђа смртна казна за чланове, који би тајну организацију одали, — чл. 14. пословника.

По чл. 22. Врховна Централна Управа у сваком округу има да оснује по једну Окружну Управу организације за извођење истих принципа у дотичном округу у земљи, пошто за извођење организације у покрајинама стоји нарочито наређење у чл. 25. пословника.

Пословник је оверен печатом организације који је предвиђен у чл. 34. Устава организације.

II

Списком чланова исте организације, који је приликом претреса нађен у стварима оптуженог потпуков. Велимира Вемића, и то не онда, кад је претрес вршен у почетку истраге над свима стварима п-пуковника Вемића, већ тек онда кад се у току вршене истраге дознало, да је п-пуковник Вемић своје извесне ствари оставио на чување Управнику овд. филијале Београдске Задруге г. Николи Ђорђевићу, и кад су те ствари на тражење нарочито одређеног иследника Врховне Команде предате од стране г. Ђорђевића. — Овим списком утврђено је, да су оптужени пуковници Радоје Лазић и Владимир Туцовић и мајор Љубомир Вуловић чланови те организације — § 48. кр. суд. пост..

III

Признањем оптужених: пуковника Драгутина Димитријевића, Милана Миловановића, Чеде А. Поповића, Радоја Лазића, п-пуковника Велимира Вемића, мајора Љубомира Вуловића и вице-консула Богдана Раденковића, — да су они сви чланови ове тајне организације, и у исто време, изузев само мајора Вуловића, и чланови Врховне Централне Управе, у којој је Управи п-пуковник Вемић био секретар и благајник, па доцније по свршеном Српско-бугарском рату у 1913. год. предао те дужности новом члану Врховне Централне Управе, оптуженоме пуковнику Радоју Лазићу, дотадањем члану исте организације — § 41. вој. крив. пост..

IV

Оригиналним писмима ђенерала Дамњана Поповића, упућеним са Крфа у Лион његовој жени Милеви, потпуно се доказује, да је и он члан те организације — § 48. вој. крив. пост..

У писму од 13-VII. пр. год. говорећи о пешад. мајору Радоју Јанковићу пише ово:

»Радоје Јанковић отишао је у Петроград, он напушта своје досадање друштво, и досадашњи рад.... и он оде од нас.... држим ипак да ће се кајати и он као и сви остали

отпадници. Никада нису били ни срећни ни задовољни превртљивци, који ма за што друштво напуштају«.

У писму од 2-XI. пр. год. ђенерал Поповић пише и ово:

»Чујем да су Аписа негде одредили за аташеа... из овога видиш да све наше хоће да одвоје од војске, све се нешто плаше... није то жеља једног, већ су се сви удружили да тако раде са нама«.

У писму од 17-IV. пр. год. пише:

»Сад видим да нисам усамљен, нисам само ја коме хоће да натуре неку замишљену кривицу већ су многи ту«.

У писму од 15-VII. пр. год. у коме говори о пензионисању ђенерала Божановића, о смени својој и оптуженога Димитријевића пише ово:

»Хоће људи да покажу да неваљамо па нас уклањају ...што год више слушам и разговарам, сваког дана све се више испољава то, да нас нису могли да гледају бојећи се да им терен не преотмемо«.

У писму од 23-VII. пр. г. пише:

»Сви ће се разочарати и кајати што су ударили странпутицом, ја сам сталан и другови немају шта да ми пребаце... ако могнем заблуделе овчице да вратим у стадо неће бити хрђаво, биће добро, јер су нам иначе многи изгинули. Предстоје нам многи послови па се треба прикупити и сложити. Све препреке морамо уклонити и за то треба доста раденика... има у нашем друштву доста тесногрудих и више и амбициозних, па су многе наше другове непаметно третирали и одстранили. Желео би да их изравнам и измирим, али је сада то тешко јер смо раздвојени а не може да се пише. Морамо трпети и чекати боље прилике, па ће се многи повратити«.

У писму од 23-IX пр. год. пише:

»Сад се незна право стање ко је са ким.... сваки се од другога плаши и нешто зазире... ми ни криви ни дужни највише извлачимо... и једна и друга страна (реч је о Његов. Краљ. Височанству Престолонаследнику и г. Пашићу) зазире од нас и ако немају разлога бар за сада«.

У писму од 12.-X. прошле године у коме говорећи о Њег. Краљ. Височанству пише:

»Има намеру да наше другове уништи, да их сатре и онеспособи за сваки рад и утицај на државне послове«. — Ово је очевидно признање да су ђенерал Поповић и његови другови из организације утицали на државне послове у духу члана 4. Устава организације.

У писму од 18.-XI. прошле године пише:

»Неваљалци се окомили на нас и на све наше пријатеље, и по ћефу без разлога наше уклањају са положаја. Ето сад и Љубу Вуловића хоће да пошаљу овамо... Анђелковић и Стефановић дођоше и причају безобразлуке шта је са њима урађено: ни криви ни дужни смењени су«.

Оптужени као чланови организације употребљавали су све силе и моћи:

Да сруше постојећи режим у земљи;

Да изазову метеж у земљи тиме, што су предузимали да замене цивилне војним властима, и да управу земље узму у своје руке војна лица, те на тај начин да изазову буну у земљи у којој би постигли циљ постављен задатком организације.

За постигнуће циља употребљавали су начине па и прибирали људе, који би извршили убиство над Председником Владе г. Николом Пашићем, а врхунац свега овога био је, да Династију Карађорђевића сруше — униште.

Према овоме организација »Уједињење или Смрт«, чији су чланови извршиоци њенога задатка напред поменути оптужени, није политичка организација, јер политичке организације имају задатке и принципе, да легалним законитим путевима исте изводе. А чланови ове организације сви осим оптуженог Богдана Раденковића, који је грађанско лице, — као активни официри по закону не могу да организују политичке организације, нити смеју припадати истима.

Организација »Уједињење или Смрт« није ни патриотска организација, јер сем цитата изнетог у члану 1. Устава: »Да се организација ствара за остварење народних идеала«, нема ничег патриотског.

1.) Ова организација »Уједињење или Смрт«, чији су извршиоци оптужени, из основа негира све оно што постоји и употребљава сва средства да постигне тај циљ, тако, чланови организације »Уједињење или Смрт« »негирају земаљске законе пред својим циљевима«; јер по чл. 28. и 29. Устава организације, интереси су њени изнад свију осталих; и чланови су дужни да све оно што дознаду у њиховој службеној функцији достављају организацији, што је противно закону.

2.) Сви именовани оптужени сем Богдана Раденковића, који је грађанско лице, прекршили су војничку — официрску заклетву тиме, што су као активни официри потписали и примили прописану заклетву у Уставу организације, која је потпуно супротна положеној официрској заклетви.

3.) Негирају све институције постојеће по законима и Земаљском Уставу, као што су институције и судови зе-

маљски. По Уставу Земаљском и Закону о устројству судова: Судови доносе одлуке о кривицама држављана; судови изричу казне и исте се само онда извршују, кад судови донесу коначне одлуке (в. Устав Земаљски III део судска власт). Међутим чланови организације по Уставу организације изричу и извршују казне па и смртне казне без икаквога садејства судова.

4.) Негирају и власт и право Владајућег Краља, које има у кривичним делима по члану 51. Устава.

За све то, а да дођу до циља, хватају се још и тих злочиначких дела за убиство Његов. Крал. Височанства Престолонаследника Александра и Председника Владе г. Николе Пашића, што је ислеђењем утврђено, а докази су за то изнети у доказним средствима.

Према овоме организација »Уједињење или Смрт« и оптужени напред поменути њени чланови нису ову организацију створили са каквим дозвољеним циљем и задатком, већ су помоћу те организације уговорили узурпаторско-превратничко предузеће, које је ишло на то: да Устав Земаљски насилно промене; да Владаоца спрече у вршењу уставних права и да убиством Њег. Краљев. Височ. Престолонаследника Александра учине овог неспособним за Владу, тако да је предузеће по законима нашим издајничко и оптужени именовани имају да одговарају као издајници, јер су тим предузећем и својим радом створили кривицу предвиђену у тач. а) § 87. казн. законика.

Сем тога они су извршили и злочин из § 85. тач. е) каз. законика, јер су врбовали поједине људе, да ступе у ову организацију са превратничким циљевима и на тај начин врбовањем официра да подижу буну у војсци.

Да оптужени имају да одговарају и да буду кажњени по § 87. каз. законика налаже § 88. истог законика; по коме се тражи, да су више лица извршење издајничког предузећа само уговорила и да имају за то да буду кажњени по § 87. што се види из речи у § 88. каз. зак.: »У последњој тачки предидућег §-а, а предидући параграф §-у 88. је 87. а); те отуда имају оптужени да буду кажњени по § 87., пошто је дело из тачке а) § 87. каз. зак. потпуно доказано.

Да су именовани оптужени, као учиниоци ових дела, кривично одговорни за иста, противу њих стоји следеће:

Противу ђенерал-штаб. пуковника Драгутина Димитријевића, Милана Гр. Миловановића, пешад. пуков. Чед. А. Поповића, коњич. п-пуков. Велимира Є. Вемића и вицеконсула Богдана С. Раденковића — својеручно потписан Устав организације »Уједињење или Смрт« од 9. маја 1911.

год. који је у оригиналу нађен при претресу код оптуженог Димитријевића, по коме су они чланови удружења и исти Устав признали за свој: § 48. вој. крив. пост..

Противу пуковника Драг. Димитријевића:

Пуковник Димитријевић на испиту од 23.-I. т. г. Пов. Бр. 341 наводи, да је организација »Уједињење или Смрт« престала да важи у почетку Српско-турског рата 1912. год.. Овај његов навод није истинит, јер се заклетвом Драгутина Павића 1-VII-1914. год., која је код пуковника Димитријевића нађена приликом претреса, доказује, да је организација и у 1914. год. постојала. А и по самом оригиналном Уставу, организација не може престати нити је пак то у Уставу примећено да он нема важности. Тиме је дакле доказано, да није онако како оптужени Димитријевић наводи на испиту Пов. Бр. 341.

Да организација и даље постоји те да према томе није истинит навод да је она престала важити у почетку Српско-турског рата 1912. год. потпуно се доказује не само том поменутом заклетвом Драгутина Павића, већ и признањем осталих оптужених, а на име: Миловановића, Поповића, Лазића, Вемића и Раденковића, који веле, да је организација постојала све до овог рата са Аустро-Угарском; — даље што је оптужени пуков. Лазић, према своме признању, тек сада, кад је отпочела ова истрага — уништио списак чланова ове организације. Најзад што оригинални Устав није уништен већ и сада постоји, па шта више код оптуженог Димитријевића нађено је и неколико примерака овог Устава у копији, које су слате ново-организованим групама ове организације, да би са истим упознали се нови чланови организације.

Исказ пуков. *Милована Плазине* и писмо пок. п-пук. Душана Глишића од 28.-V. 1914. год., којим се доказује, да је пуков. Димитријевић, као члан организације, припремао да смени цивилне власти војним властима, што сам признаје на саслушању Пов. Бр. 341 (таб. 9. стр. 4), но да су га од тог одвратили пуковник Милован Плазина и п-пуковник Глишић.

Сведок пешад. п-поручник Вук Карадић посведочио је: да је у друштву, у коме је био и пуков. Димитријевић, Стојадин Вучковић, сродник пуковника Милана Гр. Миловановића, говорио: да је пуковник Драгутин Димитријевић био код Престолонаследника, да га је псовао и рекао: »Дете, ја сам те довео, ја ћу те и отерати«, а пуковник Димитријевић није на ово ничим реагирао.

Рез. потпоручник *Драгољуб Димитријевић* посведочио је, да је њега склањао пуковник Димитријевић, да буде у

њиховом друштву, да врбује резервне официре за ову организацију, распитивао се, шта и како мисле резервни официри о тајној организацији »Црна Рука«, напоминуући да резервне официре треба да имају уза се пошто је и војска у њиховим рукама, — и да му је једном приликом пуков. Димитријевић пребацио речима: »Ништа од тебе, кад ти не успе, да нам ма и једног резервног официра доведеш!«. Овај сведок посведочио је и то: да му је пуковник Димитријевић поред осталог изложио у кратко програм његовог рада: како се има да упрости управни систем владавине укидањем Државног Савета, смањивањем плата чиновништву и официрима и уопште, да нама није потребна ни Влада, ни Скупштина, ни велико чиновништво и да све то могу да врше 10—15 људи, па му је препоручивао, да у том смислу све то објашњава рез. официрима; и да су како пуков. Димитријевић тако и мајор Љуба Вуловић, кад су разговарали у арм. менажи о стању и Краљ. Влади, сву кривицу бацали на постојећи режим.

Овај је сведок посведочио још и то: да се је пуков. Димитријевић у преписци са Љубомиром Вуловићем служио шифром од које је прецртан препис приложио. А да је организација »Уједињење или Смрт« имала шифру, поред тога што наводи сведок Драгољуб, има доказа за то и у саслушању опт. Чеде А. Поповића на протоколу Пов. Бр. 967 и п-пуков. Велимира Вемића; — поред тога потпоручник Димитријевић посведочио је и то: да је радећи на телефону чуо, кад је пуков. Димитријевић на питање његовог говорника: »Шта радите?« казао: »То није тако лака ствар, причекај 10—12 дана па ћемо видети«.

Сведоци *Милан Циганoвић* и *Вељко Зечевић* посведочили су: да је њих са нарочитим писмом упутио пуковник Димитријевић у Скопље п-пуковнику Витомиру Цветковићу, са наредбом, да се јаве Цветковићу, од кога ће добити задатак и да његове наредбе слушају; а п-пуковник Цветковић је ову двојицу, Циганoвића и Зечевића, задржао у Скопљу и припремао да врше убиства и пљачку над лицима, која ће им он показати.

Оптужени пуковник Димитријевић старао се и да прибавља службена сазнања од официра, као што је то учинио преко пуковника Милутина Лазаревића, од кога је прибавио поверљиву депешу команданта трупа Нове Области, чији је оверен препис нађен код њега при претресу.

Све ово изнето против оптуженог пуковника Димитријевића, овај то не признаје. Признаје само да је наређивао да се смене неке среске власти и које окружно

начелство у Новим Крајевима, како би се тиме изазвао »већи сукоб«, како то он назива, и на тај начин изазове понова министарска криза; — међутим такав поступак није изазивање сукоба, већ стварање буне, пошто се на тај начин имају да сукобе војне и цивилне власти, а тиме би био произведен метеж, који не би остао без крви и последица.

Пуковник Димитријевић признаје да је поручивао Његовом Краљевском Височанству Престолонаследнику, да се не опредељује ни на једну страну при решавању питања између војних и цивилних власти.

Сведок Милан Циганoвић тврди, да му је оптужени Драгутин Димитријевић говорио: да је Престолонаследник опкољен рђавом околином, да је под њеним утицајем, да је то штетно за државу и да се то не може дуго трпети, па пре но што се ма шта на страни предузме, треба почети са домаћим злом и ослободити га се. Тврди, да му је пуковник Димитријевић говорио: да је штета да они — добровољци Босанци — изгину на страни, јер после нема ко да расправи ове наше унутрашње ствари; да је у више прилика говорио на Крфу пуковнику Димитријевићу, а једном и овде у Солуну у хотел »Англетеру«, да је незгодна ствар што њих — емигранте Босанце — уплећу у чисто унутрашња питања земље, и да сада није време за расправу унутрашњих ствари, кад је у питању општа ствар, али да му је пуковник Димитријевић на то одговорио: »Ми то наше унутрашње питање морамо скинути са дневнога реда при уласку у Србију, јер ће то доцније ићи теже«.

Сведоци *Милан Циганoвић* и *Ђуро Шарац* посведочили су: да је њима за живота Бошко Арежина признавао, да се ради на томе, да се обори данашњи режим, да се организује чисто војна владавина, којој ће председник бити један од ђенерала, и да је томе још једина сметња председник Владе г. Пашић и Његово Краљевско Височанство Престолонаследник Александар, који ако се не склоне легалним путем биће побијени; да су Бошка уверавали и пук. Димитријевић и мајор Вуловић, да се у таквом једном делу не треба ништа плашити, јер ће одмах бити узети у заштиту. Бошко је признавао и то: да Незир Хаџиналић има да убије г. Пашића, — што је и Незир признавао, а он, Бошко Арежина, има да убије Престолонаследника.

Сведок Милан Циганoвић тврди: да му је Бошко Арежина причао на Крфу једног дана и ово: »Ја сам синоћ био код наших, они су имали седницу и на њој су решили, да један професор Универзитета оде код Престолонаслед-

СВЕУЧИЛИШНА БИБЛИОТЕКА

ника и да на њега утиче, да он — Престолонаследник — ради са њима, пуковником Димитријевићем и његовим друговима, па ако то не упали, да ће га морати уклонити«.

Добровољац Босанац *Вељко Зечевић* тврди, да му је једном у разговору о нашим спољним националним стварима, пуковник Димитријевић казао: »Ми за то сада немамо средства, немојте журити, ми најпре имамо да пречистимо наше унутрашње ствари и зло које је у земљи«, а другом приликом да му је пуковник Димитријевић у шетњи казао: »Штета, што ћете сви изгинути, а имамо врло важне ствари у земљи да рашчистимо«.

Резервни пешадиски потпоручник *Душан Николић* и чиновник полицијске секције Врховне Команде *Јова Милосављевић* тврде, да им је добровољац Милан Цигановић причао, како му се једне ноћи на Крфу плачући жалио Бошко Арежина, да га је пуковник Димитријевић наговарао, да он, Бошко, убије Његово Краљевско Височанство Престолонаследника, а Незир Хаџиналић да убије г. Пашића; да су и Бошко и Незир то одбили, а да им је пуковник Димитријевић запретио, да ће бити побијени, ако се за ово буде сазнало. Сам г. потпоручник Николић тврди још и то: да му је у Риму новинар *Милутин Томић* причао о увођењу код нас војничког режима и промени данашњег стања, и да ће сваки бити уклоњен, ко се томе успротиви.

Полицијски писар Тихомир Марић тврди: да су се оптужени пуковник Димитријевић, Милан Гр. Миловановић и Владимир Туцовић, мајор Љуба Вуловић и други официри састајали на Крфу у хотелу Сен Жоржу и да је из своје собе, која је била у непосредној близини собе где су ти официри били, чуо: како ће се образовати нови режим, и сви су се разговори сводили на то, да би овај режим и Владу требало сменити те да они, официри, узму управу у своје руке како би спасли земљу, јер је овакво стање постало несношљиво и више се не може трпети.

Коњички пуковник *Селимир Остојић* тврди, да му је у јуну 1916. године у Риму причао новинар Милутин Томић, да ће се код нас променути влада и доћи војни режим, у коме би Министар Војни био пуковник Димитријевић, а председник министарства опет војно лице, да би било неколико министара без портфеља међу којима и пуковник Милан Гр. Миловановић, Слободан Јовановић, Жика Аџфел и др..

За све ове сведоке оптужени пуковник Димитријевић наводи, да су честити и исправни људи.

Дакле Уставом организације и признањем оптуженог пуковника Драгутина Димитријевића: да је члан организације, да је предузимао да смени цивилне власти ради сукоба и метежа у земљи, да је поручивао Његовом Краљевском Височанству Престолонаследнику да се не опредељује у питањима државним, да је радио на томе, да се изазивају министарске кризе; као и исказима напред поменутих сведока доказује се, да је својим радом имао намеру као учасник у предузећу, да изазове буну, да се насилно промени Устав Земаљски и да се Његово Краљевско Височанство Престолонаследник убије. Његове дакле кривице из тач. а) § 87 и тач. е) § 85. каз. зак. као и кривична одговорност као учиниоца истих, доказане су напред изложеним доказима по § 45., 46. т. 4 и § 48. вој. крив. пост..

Противу пуковника Милана Гр. Миловановића:

Оптужени пуковник Миловановић не признаје, да и сада постоји организација »Уједињење или Смрт« већ наводи, да је иста престала да функционише у 1914. год.. Међутим, ислеђењем је доказано, да та организација постоји и даље, према ономе што је напред речено код доказних средстава за оптуженог пуковника Димитријевића.

Пуковник Миловановић био је на састанцима на Крфу, на којима се уговарало за промену стања у земљи, за убиство Престолонаследника Александра и Председника Владе г. Николе Пашића. Јер сведоци *Милан Цигановић* и *Ђура Шарац* утврђују, да је за убиство Председника Владе г. Николе Пашића одређен Незир Хаџиналић, а за убиство Престолонаследника Бошко Арежина, који је признао пре смрти, да је одређен за убиство Престолонаследника. Незир Хаџиналић посведочио је, да је од оптуженот мајора Љубе Вуловића, члана ове организације, наговорен и одређен, да убије г. Николу Пашића, Председника Владе.

Да је оптужени пуковник Миловановић био на тим састанцима на Крфу, доказано је сведоџбама сведока: резервног пешадиског потпоручника *Душана Николића* и полицијског писара *Тих. Марића*.

Сведоци *Душан Николић* и *Јован Милосављевић* посведочили су, да је оптужени пуковник Миловановић, када би напуштао састанке где су се скупљали, ишао путем са неким официрима и говорио о томе што су на састанку уговарали и тада је рекао о Његовом Краљевском Височанству ово: »Ми са овим црногорским лажовом не можемо да радимо. Он прикупља око себе све наше непријатеље и контраће; између њега и нас мора да падне крв«. Па је том приликом опсовао матер Његовом Краљевском Височанству Престолонаследнику и казао: »Нема куражи да нас позове лично да му кажемо све у очи и да се разрачунамо«.

Пуковник Миловановић је као члан организације у самом почетку 1916. године, када је начелник Министарства Финансија г. Аврам Левић био са државном имовином у Сан Ђовани, тражио од овога, да му преда државну готовину, позивајући га да са њим путује до Драча. Међутим, за овакав поступак није имао ни наређење, ни ма какво друго одобрење, да државну готовину од 50,000.000 динара тражи да му се преда.

Сведок *Д-р Станислава Јововић* тврди, да је у 1911. години молила оптуженог Миловановића у Министарству Војном да њеног брата капетана Живка Павловића премести у Београд, нашта јој је пуковник Миловановић казао, да њеног брата не може никако довести у Београд, јер они имају своје људе, који треба да дођу у Београд и додао: »Кад смо ми њега нудили, он није хтео са нама да буде и зато не може да дође у Београд; требао је да буде или са нама или комита«.

Поменути докази по §§ 45., 46. т. 4. и § 48. вој. крив. пост. утврђују дела и одговорност његову за дела из тач. а) § 87. и тач. е) § 85. казн. зак., а нарочито дело да је уговорено да се Престолонаследник убије.

А да је пуковник Миловановић непрекидно радио у духу Устава и Пословника организације утврђује се исказима сведока: *Милована Плазине,* пуковника, *Војислава Блазнавца,* пуковника, и *Петра Јовановића,* народног посланика и других.

Противу пешадиског пуковника Чедомира А. Поповића:

У почетку свог саслушања оптужени пуковник Поповић на протоколу Пов. Бр. 38 не признаје, да је постојала и да постоји каква војна организација, а кад је упозорен од стране иследника, он је изјавио на истом протоколу, да је заиста постојао статут организације »Уједињење или Смрт«, да је он исти потписао и да је он не само члан те организације, већ и члан Врховне Централне Управе. На том испиту признаје, да је постојала организација »Уједињење или Смрт« и да је као гранични официр у службеној дужности вршио наредбе и заповести Министра Војног и Команданта дотичне дивизије, а и у смислу одредаба статута те организације радио је и после Српско-турскога рата 1913. године, што ни у ком случају није смео да ради. Овим се дакле утврђује, да је он доследан члан ове организације остао и да је испуњавао одредбе Устава организације.

На испиту Пов. Бр. 367 изјавио је, да држи, да је организација имала своју шифру, али ничим не доказује престанак те организације, нити престанак да је члан

исте, јер и по самом Уставу не може престати да буде њен члан.

Тиме што на првом испиту није одмах признао, да постоји тајна организација и да је члан исте, — прикривао је право стање ствари односно ове тајне организације и њених чланова, у циљу, да се не сазна ништа ни о организацији, ни о њеним члановима, ни о њеним превратничким циљевима, те се на тај начин солидарисао са радњама осталих оптужених чланова ове организације.

Према томе, кад је ислеђењем доказано, да је пуковник Поповић члан организације, тиме се утврђује и његова кривична одговорност за истакнута дела, која су починили чланови организације — § 41. и 48 вој. крив. поступка, те и казна има да му се одмери са применом на § 47. казненог закона.

Противу коњичког потпуковника Велимира С. Вемића:

Оптужени потпуковник Вемић на саслушању Пов. Бр. 20 признаје, да је својеручно потписао статуте организације »Уједињење или Смрт«, коју је представљала Врховна Централна Управа, у којој је он секретар Управе; као и то, да је организација имала своју шифру (т. 5. Стр. 2.) протокола Пов. Бр. 415 и да је као члан организације увео у ову за чланове лица, која је именовао на саслушању Пов. Бр. 415 (т. 3.); а пориче, да је ма каква удела имао у радњама и делима за које су оптужени стављени под истрагу. На саслушању Пов. Бр. 415 поред осталог наводи, да је циљ организације ослобођење — уједињење целокупног Српства под скиптром Краља Србије, зашто је у саслушању Пов. Бр. 20 навео: да то уједињење буде под скиптром Династије Карађорђевића, за коју је баш он радио да дође. Међутим, целокупним ислеђењем утврђено је, да је ова организација — чланови њени — радила и на томе, као што је напред поменуто, да се поред свега осталог за постигнуће циља организације има да убије Његово Краљевско Височанство Престолонаследник Александар; — према овоме, и за њега је доказана његова кривична одговорност за изнета дела и за иста има да искуси казну по закону.

Својеручним записником Вемићевим, који је он за свој признао, такође се утврђује, да оптужени нису само ова дела изложена учинили сад од кад постоји писмени Устав за састав организације, већ су се за оваква дела и раније договарали да их учине.

Тим фактом, што потпуковник Вемић није у почетку истраге показао, да је извесне своје ствари предао на чување Ник. Борђевићу, овдашњем управнику филијале Бео-

градске Задруге, већ је изјавио, да сем оних ствари које су му из команде биле упућене и над којима је само у његовом присуству извршен претрес, нема других ствари нигде, а међутим, баш у тим стварима предатим на чување г. Ђорђевићу, нађен је после при извршеном претресу у присуству потпуковника Вемића, — списак чланова тајне организације »Уједињење или Смрт«, — јасно се и очигледно испољава његова намера, да прећути о тим стварима, и о списку чланова, који је тада у тим стварима био упакован, — те тиме прикрије ову тајну организацију и њене чланове са овако превратничким идејама какве је она имала. Тим прикривањем ових ствари, а све и у циљу, да се не сазна ништа како о самој тајној организацији, тако и који су њени чланови и какве су тајне превратничке циљеве имали, оптужени потпуковник Вемић солидарисао се потпуно са радњама осталих оптужених чланова организације.

Његова дакле кривична одговорност доказана је потпуно — § 41. и 48 вој. крив. пост..

Противу вице-консула Богдана Раденковића:

Оптужени Богдан Раденковић у почетку истраге порицао је, да је постојало неко тајно удружење, које би имало да ради у земљи, али за рад ван граница, вели, постојало је пре Српско-турског рата удружење »Уједињење или Смрт«, чији је и он члан. На саслушању од 6-I. т. г. навео је, да је то друштво престало по свршеном Српско-турско-бугарском рату. Међутим, ислеђењем је доказано, да то друштво постоји, да су његови чланови виновници напред изложених дела и да оптужени Раденковић ничим не доказује, нити да је он престао бити члан тога друштва, нити да је друштво престало.

На испиту Бр. 374 признао је, да су он и оптужени Драгутин Димитријевић, Чеда Поповић и п-пуковник Вемић са још другима израдили Устав ове организације, да је исти потписао, и да је по истоме дао писмену заклетву, па по Уставу и обвезу, да све што раде чланови организације, раде у име свију чланова а нарочито Врховна Централна Управа, чији је члан и оптужени Раденковић, а чији су чланови остали оптужени, који су сва напред поменута дела за циљ организације извршили. Оптужени Раденковић, знајући за ову организацију исту је прикривао, чувао и потпомагао, за то је по § 47. каз. зак. за све ово одговоран као и остали оптужени.

Његова кривична одговорност доказана је по §§ 44. и 48. в. крив. пост..

Противу артилеријског мајора Љубомира Вуловића:

Оптужени мајор Вуловић признаје, да је члан организације »Уједињење или Смрт«, а истиче, да је циљ организације уједињење Српства; међутим, ислеђењем је доказано, као што је напред изложено, да су чланови те организације виновници дела, напред поменутих.

Оптужени Вуловић признаје да је било састанака, на којима су били и именовани у његовом саслушању, али наводи, да се на тим састанцима говорило о несрећи, која је наш народ снашла, и која је нас на Крф дотерала. Наводи, да не зна, да се на тим састанцима још шта говорило, међутим, као што је напред наведено у излагању одговорности оптуженог пуковника Димитријевића и Миловановића, — на тим састанцима, учесници тих састанака, чланови организације »Уједињење или Смрт«, уговарали су, да се промени стање и режим у земљи и да се зато има убити Његово Краљевско Височанство Престолонаследник Александар и Председник Владе Господин Никола Пашић, што је доказано и код доказних средстава изнетих противу оптуженог Миловановића.

Противу оптуженог Вуловића стоји и његово својеручно писмо, упућено Милици Васићки, у коме је употребио најпогрдније изразе противу народа и Династије и у коме је изјавио, да од оваке Династије не може се ничему боље ни надати.

У писму упућеном пуковнику Димитријевићу од 27-XI. прошле године, када је према њему — оптуженом Вуловићу — примењивана закона наредба Команданта Места у Солуну за упут у Бизерт, без икаквог датог му разлога — наводи: »да је ово према њему предузеће Престолонаследника, и да њега има да сматра одговорним за његову смрт ако наступи, и препоручује, да о томе извести његову породицу«. Даље у истом писму препоручује пуковнику Димитријевићу: »да се чува он и да се чувају другови који су довели на Престо Карађорђевиће, јер су се они решили на најгрозније ствари«.

Та његова писма још јаче утврђују постојање дела за које се оптужује, и да је он један од најјачих извршилаца свега онога што су оптужени радили и уговарали.

Против оптуженог Вуловића стоје и сведоџбе:

Незира Хаџиналића кога је бодрио, да изврши убиство над Председником Владе Господином Пашићем, говорећи му, како се код нас спољна политика води рђаво, да је свему томе крив Председник Министарског Савета Господин Никола Пашић и да би га требало убити, па је понудио њега, Незира, да то убиство изврши; а кад је Незир то одбио, на-

водећи, да ако он то уради може се узети да је аустриски плаћеник, — Вуловић му је одговорио: »То се да правдати«.

2.) *Милана Циганoвића,* коме је претио, што је Незира одвраћао од извршења тог дела.

3.) *Циганoвића* и *Ђуре Шарца,* који сведоче: да је оптужени Вуловић и Бошка Арежину наговарао на убиство Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника. Сведок Милан Циганoвић тврди још и то, да му је оптужени Вуловић говорио, да пре но што се ма шта на страни предузме, да треба почети са домаћим злом и ослободити га се, да је штета да они — добровољци Босанци — изгину на страни, јер после нема ко да расправи ове наше унутрашње ствари; да је Вуловић пред њим називао Његово Краљевско Височанство Престолонаследника »Малим«, »Слаботињом«, и како је покупио око себе рђаву околину, па ће га на крају крајева морати уклонити.

За извршење уговореног предузећа па састанцима, за извршење свега овога, сведоџбама сведока добровољаца Босанаца и осталих утврђено је и то: да је он те сведоке примао код себе, посећивао их у становима и новчано их помагао више но што би он то могао по својим новчаним приходима да чини.

Противу оптуженог Вуловића стоји и сведоџба резервног инжињерског п-поручника *Драгољуба Димитријевића,* који тврди, да је разговарајући са мајором Вуловићем о данашњем стању и Влади — Вуловић сву кривицу за то бацао на режим; као и да је оптужени Вуловић стајао у тајној — шифрованој преписци са оптуженим пуковником Димитријевићем. Оптужени Вуловић ово пориче, али да су чланови организације имали шифру утврђује и признање оптужених Чеде Поповића и Велимира Вемића.

Противу оптуженог Вуловића стоји и сведоџба сведока Јефте Голијана, који тврди, да је Вуловић њему рекао: »Јефто, да ли би имао кураж да убијеш једну вишу личност?«, па га за тим запитао: да ли он — Јефта — има још другова и да буде спреман кад га позову.

Сведоџбом сведока *Василија Трбића* доказује се, да је мајор Вуловић Василија наговарао, да уђе у њихово друштво, и да треба да раде на извесним државним пословима, као и да очисте Србију од неваљалаца; да му је доцније говорио, да Србију данас представљају којекакви излапели мозгови, који су у земљу увели корупцију; да излапели мозак Пашића представља Србију у Петрограду и заступа и брани интересе српске. Тражи да се придруже сви који воле парче српске земље и да доврше дело од 29. маја 1903. године, наводећи, да морају још једном у земљи запливати у крв и том приликом очистити земљу од неваљалаца. Овај сведок сведочи, да је оптужени Вуловић говорио: »Ми смо се преварили у данашњој Династији; Краљ Петар је добар човек, али је остарео, а оно што остаје иза њега њима се не може дозволити да владају Србијом, иначе је Династија у опадању«. А кад му је Трбић казао, да имамо Престолонаследника Александра, који врши Краљевску власт, Вуловић је рекао: »Па то и јесте највеће зло што имамо њега, јер то је један опасан човек и са њим апсолутно треба свршити«. Овај сведок још сведочи, да му је Вуловић говорио, да за овај посао има људи, који ће бити спасиоци отаџбине, а од тих је поменуо ђенерала Дамњана Поповића, пуковника Димитријевића и још друге личности међу којима и Богдана Раденковића и Јована Бабунског.

Овим доказима на основу § § 41., 46. т. 4., § 48. в. кр. поступка доказана је кривична одговорност оптуженог мајора Вуловића, а и осталих оптужених, пошто је он, радио и у име своје и у име осталих чланова организације.

Противу пешадиског пуковника Владимира Туцовића:

Оптужени пуковник Туцовић на саслушању Бр. 460 наводи, да незна да постоји организација »Уједињење или Смрт« и да није члан те организације. Не признаје ни то, да је на састанцима по кафанама на Крфу са именованим оптуженима говорио, а ни уговарао о ономе за што се туже. Међутим, списком чланова, нађеним код оптуженог п-пуковника Вемића, исказима сведока: *Милана Скобле,* пешад. капетана, *Панте Драшкића,* пешад. п-пуковника, и *Тодора Ћирића,* п-пуковника, — доказано је, да је Туцовић члан организације »Уједињење или Смрт«, да је у ову и њих увео, — а и његовим својеручним потписом на списку по коме је примио рачун о чланским недељним улозима од потпуковника Тодора Ћирића за организацију »Уједињење или Смрт« — доказује се да је члан организације.

Доказано је такође, да је оптужени пуковник Туцовић присуствовао састанцима на Крфу са оптуженима — члановима организације — као што сведоче: *Душан Николић, Јоца Милосављевић, Тихомир Марић* и др. и на овим састанцима уговарали дела, за која су напред именовани оптужени. За ове састанке утврђено је, да су држани у циљу договарања и уговарања за извршење напред поменутих дела, као што је напред наведено за оптужене пуковнике Димитријевића, Миловановића и друге.

Сведок пешад. капетан I класе *Милан Т. Николић* посведочио је, да оптужени пуковник Туцовић, за време

многобројних разговора са њим у бањи »Виши-у«, није пропустио ни једну прилику, а да не говори против режима, садањег стања и Престолонаследникове околине; те се из целокупног разговора пуковника Туцовића види његово огорчење противу Престолонаследника. Сведок Николић тврди, да му је оптужени Туцовић причао, како извесни људи сада раде све и сва, и да такво стање не може више остати, као и да ће он и његови другови једанпут свршити са тим стањем; да су у тој његовој групи најчеститији људи, да су силни и да ће они стати на пут том вршљању код нас. — Да је пуковник Туцовић у разговору са њим — сведоком — наглашавао, да у борби против »Малога« неће бирати средства да му се освете. Ислеђењем је утврђено, да су под »Малим« оптужени чланови организације говорили о Његовом Краљевском Височанству Престолонаследнику Александру, што је доказано и признањем оптуженог ђенерала Поповића.

Сведоџбом сведока *Живојина Трифунца* доказано је, да је оптужени пуковник Туцовић у разговору са њим о тајној организацији »Црној Руци« исту бранио и рекао: »Варате се Ви, ако мислите да ће Александар бити Краљ!«

Према овоме одговорност оптуженог пуковника Туцовића за напред поменута дела доказана је по §§ 45. и 48. в. кр. поступка.

Противу пешадиског потпуковника Витомира Цветковића:

Оптужени потпуковник Цветковић не признаје, да је члан организације »Уједињење или Смрт«, а да је и он члан, утврђује се његовим писмима, упућеним оптуженом ђенералу Дамњану Поповићу и писмима упућеним супрузи ђенерала Дамњана Поповића — Милеви, која је он на протоколу признао за своја.

Да је оптужени потпуковник Цветковић радио на преврату као и остали оптужени, доказује се његовим признањем израженим у писмима напред именованим. Тако, у писмимима од 21-VI. прошле године потпуковник Цветковић вели: »Видите уважена госпођо, како не бирају средства и начин да нам врат крхају. Али неће успети у тим замишљајима, само ће нас још више раздражити и дати нам воље за борбу, која ће се вршити немилосрдно и до истребљења неваљалаца.... али дај Боже здравља и среће да у престојећој борби будем немилосрдан и неумољив према „неваљалцима“. У писму од 30-VII. прошле године вели: »Волем да буде још и горе, да што но се вели догори до ноката, шат се не осветимо у последњем тренутку,

не увидимо где се срља, те да се опет сјединимо и опет срушимо и овај режим који би упропастио Велику Србију. Ја мислим, да ће се ово догодити у врло блиској будућности, само да нас Бог умудри те да се поверимо човеку чврсте руке и човеку пуном искуства, који ће умети и хтети овим управљати«. — »Мило ми је што је један Карађорђевић дао ђенералски чин једном Васићу, Милићу, Јовановићу и Милосављевићу — Драгиним скутоношама. Мило ми је што је цео официрски кор њиховим унапређењем опет понижен. Мило ми је што ће наше пријатеље ово највише погодити, што ће увидети њихове грешке.... ја сам уверен да овога није било, не би се могли са пријатељима споразумети, и не би могли радити на спасавању наше отаџбине. Ето због чега се радујем«.

У истом писму изражава мржњу према режиму који влада код нас и вели: »Зар је Устав код нас један пут погажен? Зар можемо имати по Уставу два Краља? Зар Устав није оно што Пашић и његова компанија хоће? Све је могуће, све је уставно код нас, јер чини ми се више немамо људи, немамо патриота, који хоће да раде за отаџбину и свој народ.«

Поред овог оптужени потпуковник Цветковић у писму од 10. августа прошле године упућеном ђенералу Дамњану Поповићу навео је: »Ја се надам, да ће се свест и код нашег народа и код наше војске пробудити, као и 29. маја и са неваљалцима раскрстити.« А у писму од 8-IX. прошле године упућеном ђенералу Поповићу поред осталог навео је: »да се може врло много што шта урадити и да се могу бољи ударци лолама задавати.« У овом писму назива Његово Краљевско Височанство Престолонаследника »Мали«. У писму од 9. септембра прошле године износи, да ће људи о којима говори у писмима, радећи за себе пробудити племените људе, и да ће ти племенити људи успети и срушити корупцију и неваљалце и спасти Српски Народ у 12. часу. У том писму говори о себи, о пријатељима »наши пријатељи«.... треба да будемо свесни«.

Писменим дакле признањем изложеним у цитираним писмима, оптужени потпуковник Цветковић даје доказ по § 48. вој. крив. пост. о својој кривичној одговорности за истакнута дела.

Против ђенерала Дамњана Поповића:

Оптужени ђенерал Поповић не признаје на саслушању Пов. Бр. 522 да је члан организације »Уједињење или Смрт«, а не признаје, да је у ма каквом од изнетих дела учествовао са осталим оптуженима. Међутим,

и његовом јаком и многобројном преписком са потпуковником Цветковићем и својом женом, по његовим својеручним писмима, доказује се, да је члан организације »Уједињење или Смрт«.

У тој преписци ђенерал Поповић онако исто као и потпуковник Цветковић пише о режиму, па и наводи: да је Председник Владе »Јуда«, а Његово Краљевско Височанство Престолонаследник »Мали«. У писму од 28. септембра пише: »Сваки се од другога плаши и нешто зазире. И »Мали« од »Јуде« и »Јуда« од њега, а обоје од других. Ми ни криви ни дужни највише извлачимо. И једна и друга страна зазире од нас и ако немају разлога за то бар за сада.«

У писму од 25. априла 1916. год., упућеном жени, говори о народним посланицима као о кожодерима народним и нада се, да ће народ разумети, умети да их се отресе и да мало живахне и вели: »Живи били видећемо«.... по том додаје: »Један од познаника прича ми, да се чак међу сељацима (сада војницима) много говори о републици«. Имајући овде на уму реч »чак«, значи, да се то питање међу њима уговара, па је дошло по речи »чак« и до војника-сељака.

У писму од 15-VII. прошле године пише: »Молио бих Бога да ми створи прилику, да се са нитковима разрачунам, да им платим што су заслужили... Сада терају ћефове и дотерали су да је црње и горе но што је било до 29 маја... Како је то лепо кад поглавар земље пред многобројним светом као Поенкаре у Паризу говори о заслугама оних храбрих бораца, који се боре за спас отаџбине и који су пали жртвујући се за њу. То је мудро и лепо, то је државнички, јер се види да Поенкаре не мисли и не уображава да је он све и сва у Француској и да она постоји благодарећи само њему. Код нас на жалост бива све другаче.«

У писму од 18-VII. прошле године оптужени ђенерал Поповић износи, да се код нас слепачки води наша државна политика, те ни у ком питању нисмо на чисто за раније, већ чекамо од некога милости.

У писму од 23-VII. прошле године оптужени ђенерал Поповић вели ово: »Предстоје нам многи послови, па се треба прикупити и сложити. Све препреке морамо уклањати а за то треба доста раденика. Наш народ мора бити слободан да не зависи ни од кога напасника.«

У писму од 24-VII. и 8-VIII. прошле године прави алузије на Његово Краљевско Височанство Престолонаследника, говорећи о пуковнику Љуби Костићу: »Сирома што је дочекао он, који се је онако заложио да другима утури срећу, срам их било. Другима умеју да дају, а за Љубу немају осећаје дужности«... У писму од 8-VIII. говорећи о пуковнику Миливоју Анђелковићу пише: »Чујем да се Анђелковић много љути али му не помаже, није му помогло ни то, што је свуда добро радио. То се не тражи, већ се тражи, да неко буде лењивац, нерадан и неваљао и он ће се сигурно наградити. Тако то бива, увек, кад онај који треба да цени није за то дорастао, није се спремао, па не зна; треба пустити нек иде како иде«.

У писму од 14-VIII. прошле године оптужени ђенерал Поповић наводи, »да у нашој војсци није како треба, и да нешто има у војсци међу официрима«, па додаје: »Не раде како ваља, па стрепе од својих злих дела. Нека их, нека раде шта хоће и како знају, па кад ударе главом о зид, онда ће се опаметити. Онај, који је дигао главу и носом пара небо спустиће дурбин па ће кијати као нико његов; чуће се с краја на крај Београда. Кад се стане вајкати што је учинио може бити сасвим доцкан.«

У писму од 2-X. прошле године оптужени ђенерал Поповић, називајући Његово Краљевско Височанство Престолонаследника »Малим«, вели: »Далеко су забасали а нарочито »Мали«, а куда ће и докле стићи, Бог свети зна«, а затим говорећи о пројекту закона о преком суду за официре вели и ово: »Излази да још упорно тај закон жели и хоће Престолонаследник. Ми не знамо, који га натоциљава на тако клизав пут. Од нас се оградио, не жели и неће да чује наше савете и ето где срља онамо где никако не треба да иде.« Говорећи о околини Престолонаследниковој, оптужени ђенерал Поповић у своме писму од 12-X. прошле године навео је и ово: »Ја не могу да верујем да је то жеља и воља Престолонаследникова, већ да је то жеља оних ниткова који га окружују«. И најзад у писму од 30-XI. прошле године оптужени ђенерал Поповић вели: »Буди уверена да ни ови неваљалци неће вечито да раде што хоће«.

У писму од 18-VII. прошле године, говорећи о пешадиском мајору Радоју Јанковићу, пише ово: »Радоје Јанковић отишао је у Петроград, он напушта своје досадање друштво и досадашњи рад... и он оде од нас«... Кад се има на уму да је мајор Радоје Јанковић члан ове тајне организације, што се утврђује исказом пуковника Радоја Лазића и нађеним списком свију чланова приликом претреса над доцније пронађеним стварима оптуженог п-пуковника Вемића, у којем је списку мајор Јанковић уведен под бр..

418., као и исказом под заклетвом испитаног сведока *Милутина Томића*, новинара, а ђенерал Поповић вели за мајора Јанковића, да је своје досадашње друштво и рад напустио и отишао у Русију, отишао од њих — ђенерала Поповића и осталих, — то је самом том и таквом изјавом ђенерала Поповића, коју је он својеручно у писму написао, потпуно доказано, да је и ђенерал Поповић члан те организације.

У писму од 2-XI. прошле године ђенерал Поповић пише и ово: »Чујем да су Аписа одредили негде за аташеа.... из овога видиш, да све наше хоће да одвоје од војске«.... У тим цитираним изразима ђенерал Поповић сам признаје, да је са оптуженим пуковником Драгутином Димитријевићем (који има надимак »Апис«) члан те организације.

Веза ђенерала Поповића са тајном организацијом јасно се огледа и из писама ђенерала Поповића од 17.-IV., 15.-VII., 28.-IX. и 12.-X. прошле године, а имено из израза који су цитирани под IV. ове тужбе.

Из израза у писму од 12.-X. прошле године »Има намеру да наше другове уништи, да их сатре и онеспособи за сваки рад и утицај на државне послове« — види се очигледно признање ђенерала Поповића, да су он и његови другови из ове организације утицали на државне послове у духу 4. члана Устава организације.

Најеклатантнији је доказ, да је и он члан ове организације, сведоџба сведока *Петра Нешића*, пешадиског потпуковника, кога је склањао и наговарао да постане члан ове организације.

Све ово и ислеђењем доказани састанци са оптуженима, доказује, да је оптужени ђенерал Дамњан Поповић солидаран са осталим оптуженим за сва истакнута дела, а тиме је доказана и његова кривична одговорност — § 48. вој. кр. пост.

Противу ђенерал-штабног пуковника Радоја Лазића:

Оптужени пуковник Лазић признаје, да је члан организације »Уједињење или Смрт«, да је после тога постао члан Врховне Централне Управе, као и то да је секретар те управе, — према томе и он је кривично одговоран за напред поменута дела.

По његовом признању он се старао и да прикрије писмене саставе и преписку, у колико је било писменог у овој организацији, — јер је све то уништено на Крфу и то баш у времену, за које је ислеђењем доказано, да су оптужени развили највећу делатност за извршење напред поменутог злочина.

Оптужени пуковник Лазић није одмах на првом испиту признао да постоји та тајна организација и да је члан исте, нити да је које лице увео.

Наведеним прикривањем правог стања ствари односно ове тајне организације и њених чланова, такође се потпуно солидарисао са радњама осталих оптужених чланова ове организације.

Доказ је о кривичној његовој одговорности: признање — § 41. вој. кривичног поступка.

Сем наведених дела из тачке е) § 85. и тачке а) § 87. казненог закона, оптужени мајор Вуловић има још и следеће кривице:

1.) Што 26. новембра прошле године није поступио по наређењу Команданта Места у Солуну, да се на миран и леп начин укрца на брод за Бизерту, већ се тим наређењима опирао претећи, да ће убити онога ко му буде пришао, и говорио, да тиме он хоће скандал да изазове. — Таквим поступком учинио је кривицу неиспуњења заповести претпостављеног у ратном стању, која се заповест тицала службене дужности, а која кривица предвиђена је § 41. вој. казненог закона.

Да ово дело постоји и да је оптужени као учинилац истог кривично одговоран, као доказ стоји признање оптуженог, које се слаже са ислеђеним околностима — § 41. вој. крив. поступка.

2.) Што је 26. новембра прошле године, приликом упућења од хотел Империјала до брода, псовао и грдио помоћника Команде Места у Солуну пешадијског потпуковника Драгутина Јовановића, изразима: »Ћути кучко, оца ти кучкиног, разбојниче, убицо, срам те било, место да командујеш ти служиш шпијуне, ви сте шпијуни, убице«, и викао људе у помоћ. Оваквим поступком учинио је дело увреде старијега, предвиђене и казниме по ставу I. § 39. вој. казненог закона.

Да ово дело постоји, да је оптужени као учинилац кривично одговоран за исто, доказује се његовим признањем, које се слаже са ислеђеним околностима — § 41. вој. кривичног поступка.

За ово се дело има казнити по ставу првом § 39. вој. казненог закона.

Свима оптуженима казна се има изрећи са обзиром на § 69. казненог закона, пошто се налазе у реалном стицају.

Од околности оптужени пуковник Димитријевић има пооштравну из тач. 1. § 31. вој. казненог закона; од оте-

жавних из § 65. казненог закона има ону — из тач. 2., — јер је оваквим поступцима оваквих организација створена пометња и трзавица у временима кад је отаџбина изискивала и потребовала највише мира и сталожености, а не пометњи и ровења.

— Из тач. 3. — што је већа опасност злим делом била скопчана.

— Из тачке 4. — што је више дужности овим злочинством погазио.

— Из тачке 6. — јер је био коловођа.

По чл. 21. вој. казн. зак., јер су сви виши официри претпостављени и старији по чину, звању и рангу од осталих чланова, као што је то доказано: за потпуковника Косту Вујичића, М. Недића, Панту Драшкића, капетана 1. класе Милана Скоблу, Миливоја Чолаканћића и т. д. па и за књиговођу војно-техничког завода Милана Мајића по заклетви од 12-VI. 1912. године, која је нађена приликом претреса код оптуженог пуковника Димитријевића.

Нема признања као олакшавну околност, јер није сам пријавио власти постојање организације »Уједињење или Смрт«, а и не признаје све оно, што је противу њега доказано ислеђењем, — дакле, нема признања како предвиђа тач. 7. § 59. казн. зак. — Нема ни добро владање, — зато што је прекршио официрску заклетву положену на официрско звање, а радио по заклетви предвиђеној у Уставу организације, која је у свему супротна официрској заклетви.

Оптужени пуковник Миловановић има исте отежавне околности као и пуковник Димитријевић; такође и поопштравну из тач. 1. § 31. вој. каз. зак., пошто је пуковник члан организације, у којој су чланови организације и многи млађи по рангу. — Од олакшавајућих околности нема ни он добро владање, јер је потписао и примио заклетву прописану у Уставу организације, чија је садржина у свему противна заклетви, коју је као официр положио по закону о устројству војске. И под том новом заклетвом по Уставу организације, он је био официр а радио у духу Устава организације, те из тач. 5. § 59. каз. зак. не може му се узети за олакшавну околност. — Нема ни признање као олакшавну околност, јер ислеђење није отпочето по његовом казивању, већ кад су дела за која су оптужени била утврђена и доказана. А и од тих доказаних, труди се да призна најлакша; те такво његово казивање није признање из тач. 7. § 59. каз. зак.

За оптужене пуковнике Чедомира Поповића и Туцовића, потпуковника Цветковића, ђенерала Поповића и пуковника Лазића исте су све као и код оптужених пуковника Димитријевића и Миловановића.

Потпуковник Вемић има све као и остали напред наведени оптужени с тим, да од оптужених отежавну околност има једну више, а та је, ранија судска осуда тач. 5. § 65. каз. зак.

Мајор Љубомир Вуловић има све као и остали напред наведени оптужени, с тим, да и он од отежавних околности има једну више због раније судске осуде тач. 5. § 65. каз. зак. А по делима из §§ 41. и 39. вој. каз. зак. има признање као олакшавну околност, тач. 7. § 59. каз. зак.

Сви се оптужени поред казне имају осудити да солидарно плате све судске трошкове, као и таксу по закону о таксама према одмереној казни.

Тужим именоване оптужене за кривице напред изложене, с тим, да се осуде на казну по наведеним законским одредбама.

Акта кривице прилажу се са списком лица, која треба позвати на претрес.

Оптужени се бране из притвора.

15. марта 1915. године,
Солун.

Војно Државни Тужилац
Судски потпуковник,
Вој. Весовић, с. р.«

Пошто је државни тужилац прочитао тужбу, одређен је краћи одмор, а после одмора почиње

ИСПИТ ОПТУЖЕНИХ:

1. Испит оптуженог потпуковника Велимира Вемића:

У свом испиту, оптужени потпуковник Вемић, одговарајући на постављена му питања о тајној превратничкој организацији, признаје да је образовао организацију »Уједињење или Смрт« и да је 9. маја 1911. године својеручно потписао њен Устав. Тврди, да је организација престала због непатриотских и гадних гласова, који су се о њој проносили. Затим истиче: да је идеју за организацију дао оптужени Богдан Раденковић, коме припада част за то, а Устав мисли да су израдили, по угледу на некадања италијанска и немачка револуционарна друштва, оптужени Богдан и пок. Танкосић, овлашћени за то на ранијим са-

станцима, на којима су, сем њега и ове двојице, присуствовали још и оптужени Драгутин Димитријевић, пок. Љуба Јовановић (доцнији директор »Пијемонта«) и пок. Илија Радивојевић, а једном и оптужени Чеда Поповић.

Да се приступи стварању ове тајне и револуционарне организације, дало је, вели, повода то: што је национална организација била лабава; што се на пропаганди није ништа радило; што су нам Бугари све више отимали терен, доспевши да отворе школу чак и у Бујановцима, на самој српској граници, док је некада отац данашњег бугарског министра Ризова доводио пок. Јовану Ристићу велешку депутацију и молио да се Велес присаједини Србији; што се у Босни и у осталим српским крајевима још мање радило; што је Народна Одбрана радила само на културном пољу, а њихово је мишљење, међутим, било, да се уједињење не може постићи без револуционарног рада.

Председник суда пуковник Мишић и стални судија потпуковник Јовановић указују оптуженоме на превратнички рад организације у земљи, али овај то напросто пориче. На то председник чита из његова дневника извесне ставове, из којих се јасно види, да су они и пре ове организације, још у 1909. години, помишљали да збаце садашњу Династију; а за доказ да је тенденција организације превратничка, истиче још и апсолутну тајност организације према властима и највишим државним факторима, што оптужени Вемић објашњава евентуалном спољашњом акцијом и потребом да непријатељ не би сазнао за такав рад. На ово му председник примећује: »Зар су Краљ и Влада мање поуздани, него удовица Васићка, која је била члан ваше организације и као таква у ове послове упућена?«.

Оптужени потпуковник Вемић потом наводи, да је за организацију знао и један министар, не износећи који; али му председник напомиње, да је тај министар, ако је то тачно, за организацију могао знати само као приватна личност, а не и као званичан фактор, као члан Владе, од које се организација крила.

На председникову примедбу, да је карактер организације превратнички и по томе, што је она створена у Србији, где је за спољашњу акцију била апсолутно непотребна, — оптужени Вемић вели, да је она имала чланова, иако у сразмерно незнатном броју, и по неослобођеним покрајинама.

У продужењу овог испита дошло је до објашњавања у питању утицања на државне факторе, чему је оптужени Вемић настојао да ублажи смисао; али му је председник

навео као примере два конкретна случаја: један са пок. Танкосићем, који је, осуђен за неке кривице, у облику најобичније претње говорио Министру Војном, да неће тражити помиловање, али да неће ни казну издржати, што је стварно и било, и други случај с њиме, с оптуженим Вемићем, који је, осуђен на 8 месеци за убиство једног војника, изјавио своме Министру, да неће тражити помиловање, али да мора бити помилован.

На крају седнице оптужени признаје и прима одговорност за учешће у организацији, али одбија од себе све остале наводе оптужбе.

II. СЕДНИЦА

— 20. марта у 15 часова и 30 минута. —

Наставља се испитивање оптуженог потпуковника *Велимира Вемића*:

Оптужени Вемић, одговарајући на постављена му питања, уверава, да се одредбе Устава за насилно прибављање новца за организацију односе само на њене чланове, а одредбе о изрицању смртне казне од стране Врховне Централне Управе, за случај одавања тајне организације, само на људе са стране. Затим вели, да те одредбе нису примењиване у земљи, па као пример наводи Д-ра Милана Гавриловића, који није био кажњен, ма да их је напустио и одао; а као још један доказ да нису изрицали страшне казне, предвиђене Уставом организације, наводи случај са мајором Милорадом Поповићем, који је за неку кривицу кажњен само са два динара.

Одредбе Устава организације, да се Врховној Централној Управи достављају све тајне, које чланови и на службеним местима сазнаду, имале су, вели, за циљ, да се на тај начин што повољније утиче на меродавне факторе, а не, како му се у питању износи, да се корумпира друштво и да организација послужи као школа за шпијунисање друштва и државе. На питања о разним кажњивим и противуправним одредбама Устава и Пословника, оптужени одговара, да се махом нису ни вршиле. А за одредбе о утицању организације на меродавне факторе каже још и то, да се оне односе и на довођење њихових људи на потребна службена места.

Даље вели, да је организација престала у 1913. години. Председник га при томе подсећа на нове чланове, који су примљени у организацију после тога времена, на рад организације у доцнијим годинама и на њихове са-

станке и договоре, па и оне на Крфу, у којима је и он учествовао. На то оптужени даје неодређене и негативне одговоре.

Затим пориче, да су на састанцима на Крфу спремали превратт, и тврди, да су то биле обичне седељке. Тврди да није рекао и да није чуо, да је пуковник Милан Гр. Миловановић, како неки сведоци изјављују, грдио, у његову присуству на Крфу, Наследника Престола и том приликом рекао: »Ми с овим црногорским лаковом не можемо да радимо... Између њега и нас мора да падне крв!«.

На питање о покушаном атентату над Наследником Престола, оптужени потпуковник Вемић изјављује, да му о томе није ништа познато и да он није учествовао у договорима за то. Затим вели, да није учествовао у договорима да се обори садашња Династија и владавина и да се заведе влада њихових другова, која би се ослањала на организацију, нити у претресању питања о уклањању сваког онога, који би им у раду сметао, а на првом месту председника Владе Господина Пашића. А на питање: како је могло уопште да се још при организовању њихова друштва појави питање о уклањању Династије, како се то види из његова дневника, — оптужени вели: да је то пок. Пера Протић покренуо и изнео, ни сам не зна зашто, у пијаном стању. Признаје да је од пуковника Лазића тражио у Албанији списак чланова организације. Упозорен на изјаву пуковника Лазића: да је тај списак тражио на Крфу, оптужени вели: да је можда и на Крфу тражио, али се тачно не сећа.

За ђенерала у пензији Дамњана Поповића вели, да му није познато, да ли је био у организацији; а упозорен на забелешку из његова дневника, у којој стоји, да се са пуковником Димитријевићем договарао, да њега, ђенерала Поповића, збаце због гласова о . прљавим стварима материјалне природе и за вођу узму војводу Степу Степановића, — оптужени тврди да се то односи на вођство завереника, а не организације, извињавајући се при том ђенералу Поповићу због неповољних израза о њему.

III. СЕДНИЦА

— 21. марта у *8* часова. - -

Наставља се испитивање оптуженог потпуковника *Велимира Вемића*:

Оптужени најпре изјављује: да пред иследником није именовао, ко је, према његову дневнику, предложио да се

ваље. О раду организације члановима су слата обавештења само у почетку.

На питање, да ли је увео у организацију неке нове чланове, — оптужени Раденковић одговара: да се не сећа да ли је он или пок. Танкосић увео Сретена Вукосављевића, а одриче да је увео Драгољуба Илића, Бориславa Продановића и Станоја Симића, и мисли да су они ушли у списак чланова погрешком, која је могла доћи отуда, што су они били четници, а не чланови организације. Даље вели, да не уме да објасни, како по Уставу члан јемчи животом за онога кога уводи у организацију, и мисли да је то написано из тежње за крупним речима, и да је Устав, чим је написан, бачен у запећак, па се о њему није водило рачуна баш као и да није постојао.

Оптужени Раденковић потом истиче, да је Др. Милан Гавриловић напустио друштво, али да на њега ипак није примењена казна. Затим вели, да су одредбе о принудној набавци новца унесене да би организација изгледала што страшнија, па је и печат организације, из истог разлога, страшна изгледа, а направљен је по угледу на амблеме бугарских организација. Изјављује, да није познавао Србију и да је мислио да Срби воле мистерије као и Бугари, али сад види да се преварио и да је снагу и свест Шумадије познао тек за време мобилизације у 1912. години, па увиђа, да је оснивање организације испало као каква комендија. На организацији и њеним задацима рађено је, вели, врло мало, јер су то спречили рат и смрт неких главнијих оснивача. Не зна да ли је нацрт за печат организације његов или пок. Љубе Јовановића; а »Трговински Гласник« је случајно предвиђен ради оглашавања за васпостављање веза између нижих и виших група и са Врховном Централном Управом.

У продужењу свог испита оптужени Богдан Раденковић изјављује, да не брани Устав организације, јер се тога одрекао, али пошто је учинио будалаштину потписавши га, хоће сада да брани своје чисте побуде, које је онда имао.

Сматра да се по Уставу организације може овој одавати само она државна тајна, која је у интересу Српства, те према томе држи, да организација није била школа или комитет за шпијунисање државе, војске и друштва. Даље изјављује, да нису постојали покрајински делегати у Врховној Централној Управи, јер нису постојале ни покрајинске управе. Чињени су неки покушаји, али се није успело; чекало се да у организацију ступе људи јачег угледа, али се то није дочекало.

Од добровољаца, који се овде спомињу, познаје, као четнике још од пре 1912. године: Милана Цигановића, Бошка Арежину, Ђуру Шарца и Мустафу Голубића; са Билбијом и Мехмедбашићем се упознао у Атини прошле године; а за Раду Малобабића је само слушао.

Признаје, да су се огрешили о законе што су своју организацију крили од власти и за то прима одговорност.

Даље оптужени изјављује да би организација по свом Уставу требала и сада да постоји, али de facto не постоји од маја 1914. године, када је напустио Србију, јер се од тада, па све до прошле године, није нигде виђао са друговима из Врховне Централне Управе, нити је са њима стајао у преписци. Потом признаје, да је на саслушању код иследника рекао, да је организација престала 1913. године, и вели, да је намерно неистину казао, да би прикрио оптуженог пуковника Радоја Лазића, јер је мислио, да се за Лазића не зна да је у то доба био секретар Врховне Централне Управе, а није хтео, да он, Радоје Лазић, одговара за друга страшнија дела само ради организације. И његово је мишљење, да у Србији не могу постојати људи, за које не важе позитивни закони, као што је то случај са члановима ове организације.

На питање, да ли је организација имала и чланова у Турској, — оптужени износи: да се у своје време спремао, да у Старој Србији, кад буде изабран за митрополита, ради по интенцијама Владе; али је, вели, ослобођењем ове области престала свака акција у том погледу, па зато и није имао чланова у Турској. Тврди, да организација није имала своје шифре и да не зна за делегата организације у Паризу, као ни да ли је и где било окружних управа. Могућно је, вели, да му је Радоје Лазић давао новаца из организације и да чак он верује у то, кад тако тврди сам Лазић. Ни у каквим разговорима о Уредби о приоритету власти није учествовао. Каса организације мисли да је располагала само новцем од улога и прилога.

Ма да су из Србије сви послови у Маћедонији вршени преко њега и дириговани из Београда од нарочитог одбора, у коме су, поред других, били и ћенерал Стефановић, г. Љуба Давидовић и г. Љубомир Јовановић, ипак је, вели, — налазећи да ни тај одбор, као ни Народна Одбрана, није био довољно активан — дошао са својим друговима на идеју да се оснује сасвим нова организација »Уједињење или Смрт«, полажући у њу најлепше наде и очекујући да она све националне послове поведе енергичније, али се у томе преварио.

Најпосле оптужени Богдан Раденковић изјављује: да је мајор Милан Васић позват и примљен у организацију, ма да је био секретар Народне Одбране, зато што су хтели да све националне раднике имају у свом удружењу.

После тога читају се ранија саслушања код иследника, од 6. и 28. јануара текуће године. У тим својим саслушањима није дао ниједан податак више, но што је дао у свом испиту на претресу.

IX. СЕДНИЦА

— 27. марта у 8 часова. —

Пошто је довршено читање ранијих саслушања оптуженог Богдана Раденковића, уводе се у судницу *два атентатора:*

1. Раде Малобабић, и
2. Мухамед Мехмедбашић,
које тужи:

војни државни тужилац судски потпуковник *Воја А. Весовић* за дело из тач. а) § 87. каз. зак.,
а бране:

оптуженог Малобабића резервни коњички капетан I. класе *Љубомир Ненадовић* (адвокатски приправник), а оптуженог Мехмедбашића резервни пешадиски капетан II. класе *Ђорђе Ј. Рашић* (чиновник Управе Фондова).

На позив председника суда државни тужилац чита ову

ТУЖБУ:

»Државни тужилац
Војног Суда за Официре
Бр. 311.

ВОЈНОМ СУДУ ЗА ОФИЦИРЕ

Извршним решењем Врховне Команде С. Д. Бр. 3131. од 24. тек. мца због кривице из тач. а) § 87. казн. законика стављени су под Војни Суд, а да се из притвора бране, и то: *Раде Малобабић*, родом из Вргин Моста у у Хрватској, војни баракер, стар 34 године, не осуђиван, и *Мухамед Мехмедбашић*, родом из Стоца у Херцеговини, стар 30 година, добровољац на служби при обавештајној секцији III. Армије, не осуђиван, — што су, и то: Раде као главни кривац и извршилац, а Мухамед као његов саучесник у извршеном атентату над Његовим Краљевским Височанством Престолонаследником Александром на дан 29. августа — 11. септембра по новом календару — прошле године, око 5 часова по подне на путу Острово-

Владово пуцањем из пушке, приликом повратка Престолонаследниковог са положаја а на делу пута колског, који на лицу места постоји према првој четвртини 135. километра старе железничке пруге — извршили ово дело.

Постојање дела из тач. а) § 87. каз. законика, утврђује се: Увиђајем на лицу места бр. 24. и исказима испитаних сведока и то: п-пуковника г. Павла Јуришића и маркиза Антонија од Безијаде д' Авари, — који тврде: да је 29. августа — 11. септембра по новом — пр. године, око 5 часова по подне извршен атентат пуцањем из пушке на Престолонаследника, који је био у аутомобилу а аутомобил у покрету, да су чули два пуцња из пушке један за другим, а сведок п-пуковник Јуришић још и то, да је звук пушчаних зрна чуо око аутомобила. Показали су у исказима и место на коме је извршен атентат, а увиђајем на лицу места утврђено је, да је то било на колском путу према првој четвртини 135. километра на старој железничкој прузи.

Искази ова два сведока под обећаном заклетвом, а који се слажу са нађеним стањем на лицу места, потпун су доказ по § 45. зак. о поступку војних судова у кривичним делима за постојање дела извршеног атентата.

Да су оптужени извршиоци овога дела и то Раде Малобабић као главни кривац, а Мухамед Мехмедбашић као саучесник, постоје следећи основи подозрења и то:

I. *Противу Раде Малобабића као главног кривца:*

1.) Сведоџба сведока *Темељка Вељановића* у акту број 2 и исказ његов на суочењу са оптуженим Малобабићем под бр. 4., који сведочи, да је на дан 29. августа прошле године по подне око »ићиндије« видео Рада Малобабића да седи на камену између пута и железничке пруге, при излазу пруге из пресека стене, са пушком у рукама, да је тада прошао један аутомобил из Острова поред Рада и да је онда чуо један пуцањ из пушке са Радине стране, на шта је обратио пажњу на Рада и онда видео, да је Раде пуцао из пушке на аутомобил и по томе закључује, да је први пуцањ био Радин над истим аутомобилом.

Увиђајем вршеним на лицу места бр. 2 утврђено је, да је сведок Темељко могао видети атентатора Рада са места на коме је он — сведок седео и одмарао се, те је његов исказ потпуно веродостојан о ономе о чему гласи, а истим је противу оптуженога Рада утврђен ближи основ подозрења из тач. 2. § 31. зак. о поступку војних судова у кривичним делима.

2. Исказ сведока *Десимира Чоловића*, који је под обећаном заклетвом посведочио на испиту бр. 25, и на суочењу са оптуженим Радом на протоколу бр. 30, да је у разговору, кад је сведок Чоловић на Крфу причао Ради, како их је на пристаништу у Драчу испратио Престолонаследник, а том приликом Малобабић је рекао: »Остави, што говориш о Престолонаследнику, он је крив што смо дошли довде, њега је ухватила Влада у своје руке и ради што хоће, њега треба смакнути«. Овим исказима је утврђен основ подозрења из тачке 4. § 29. зак. о поступку војних судова у кривичним делима, јер се овим усмено изјаснио, да има намеру да се ово дело има извршити.

3. Што се по сведоџбама под обећаном заклетвом сведока *Драгомира Видића*, на испиту бр. 14. и бр. 98, II. групе акта под бр. 23. и сведока: *Ставре Хаџи, Лазе Дине Гајдаџи, Илије Трифуна Тодорова* и *Марије уд. Динине* из Острова, на протоколу бр. 103, II. група акта бр. 23 представљао на Острову под разним именима: Воја, Јова, а често се и преоблачио час у грађанско час у војничко одело, и то како пре тако и после извршеног дела, те је тиме држао у заблуди и ортака и остале о његовој идентичности, што је све вршио у циљу, да се у случају извршеног атентата може да брани правим именом, јер за то прикривање правог имена нема никаквог другог вероватног узрока. Овим је створио противу себе ближи основ подозрења из тач. 11. § 29. зак. о поступку војних судова у кривичним делима, који је утврђен исказима именованих сведока — § 45. истога законика.

4.) Што се је по извршеном атентату трудио, да ислеђење осујети тиме, што је одлазио у Скочивир да отвори бараку, тражио по његовом признању да ступи у војску, затим наводи, да је добио препоруку од пуковника Драгутина Димитријевића, а међутим власти га налазе, не у Скочивиру нити у војсци, него прикривеног у Острову у кући Васе Дине Гајдаџи, као што сведоче поменути Васа и кмет Фота Христо из Острова, на испиту бр. 103. у II. групи акта под бр. 23. — Овим је створио против себе ближи основ подозрења из тач. 10. § 29. зак. о поступку војних судова у кривичним делима, који је утврђен исказима именованих сведока.

5.) Што се лажно изговара, јер на испиту од 4. марта наводи, да је 29. августа прошле године био у Острову, а на испиту бр. 29. пак тврди, да је размишљао о посном дану који помиње сведок Темељко као дан 29. августа прошле године Св. Јован, и сећа се, да је био на лечењу код неке бабе у Водену чије име не зна, да га је лечила

нека сељанка чије такође име не зна и да је та баба говорила, да је постан дан, да она неће да мрси и држи, да је то дан, за који Темељко сведочи; међутим, на овом испиту одмах наводи, да је боловао пре но што му је боловао ортак Видић, и да је боловао док је барака била под шатором код железничке пруге. Ово је пак време прва половина месеца августа, дакле не стоји да је боловао на Св. Јована у Водену. — Оваквим својим тврђењем у вези са изнетим основима створио је противу себе околност из тач. 1. под б) § 55. закона о поступку војних судова у кривичним делима.

6.) Како је оптужени у блиским и интимним везама са пуковником Димитријевићем и мајором Вуловићем, који су чланови једне организације опасне по државу, који се за то и остало налазе под судом, то противу Малобабића постоји и ближи основ подозрења из тач. 1. § 30. зак. о поступку војних судова у кривичним делима.

7.) Званичним извештајем полициске секције обавештајног оделења Врховне Команде под бр. 8. утврђује се:

а) да је Малобабић опасан шпијун, и да је као на таквога мотрено;

б) да је учесник у атентату, и да је чуван и скриван у тој цељи, и

в) да је познат из раније као организатор атентата.

Ово узето у оцену с обзиром на његов начин живота, на његову нарав и склоност на подобна дела — сачињава противу њега ближи основ подозрења из тач. 6. § 29. вој. крив. пост., а овај основ противу Малобабића поткрепљен је још и извештајима шефа службе безбедности Министарства Унутрашњих Дела, под бр. 10. и 23. и актом секретара начелства крагујевачког под бр. 31.

8.) Полициским пак увиђајем бр. 68 у II групи акта под бр. 23 утврђено је да од места извршеног атентата до села Острова, у коме је Малобабић радио баракерски посао нема више хода од четврт сата, те му је на тај начин било могуће да дође на лице места, изврши дело и врати се у радњу, а да то његово одсуство не падне у очи.

Наведени правни основи подозрења и склоности чине по §§ 54. и 55 вој. крив. пост. саставни доказ о томе, да је оптужени Раде извршилац овога дела.

II. Противу оптуженог Мухамеда Мехмедбашића, као саучесника у извршењу атентата стоји:

1.) Исказ сведока под обећаном заклетвом Ђорђа Константиновића, у акту бр. 2 и протокол суочења с оптуженим под бр. 7 да је њега — сведока Ђорђа — оптужени Мехмедбашић наговарао да изврше убиство над Престолонаследником и то на неколико дана пре извршеног атентата, да ће за то добити награду и да има људи, који ће их по извршеном делу чувати, а ово сачињава основ подозрења из тач. 3. § 29. зак. о поступку војних судова у кривичним делима.

2.) Што је био у друштву Рада Малобабића по његовом признању у Лутри и на Острову, па како за Малобабића има доказа, да је извршилац атентата, то ово сачињава противу оптуженог Мехмедбашића ближи основ подозрења из тач. 2. § 29. вој. кривичног поступка.

3.) Што је у друштву људи за које је доказано, да су чланови организације опасне по државу, као што су пуковник Димитријевић, пуковник Туцовић и мајор Вуловић, који се као такови и налазе под судом. — Да је у њиховом друштву био види се из његовог исказа, да га је из Солуна позвао пуковник Димитријевић да дође к њему да се лечи, да га возају на аутомобилу из Солуна мајор Вуловић и пуковник Туцовић, а сведок пак Вељко Зечевић на испиту бр. 13. сведочи, да их је све заједно видео у бараци код III. Армије на Халкидику; по том га пуковник Димитријевић из Лутре упућује мајору Вуловићу у Лерин, и то са објавом мајора Вуловића, коју му предаје пуковник Димитријевић, по исказу самога Мехмедбашића бр. 6. — Све ово сачињава противу оптуженога Мехмедбашића ближи основ подозрења из тач. 1. § 30. вој. кривичног поступка, који је напред изложен и доказан.

4.) Противу оптуженога Мехмедбашића постоји сведоџба Љубомира Вуксановића бр. 410. у II. групи под бр. 23. који под обећаном заклетвом тврди, да је оптуженога виђао у Острову са пушком и у војничком оделу, што, кад се узме у обзир и доведе у везу са исказом сведока Темељка Вељановића, који је потврдио, да је на брду видео два човека у војничком оделу са пушкама, поред којих је Малобабић прошао по извршеном атентату и да су та двојица за њим отишла, онда је свим овим противу оптуженога Мехмедбашића створен ближи основ подозрења из тачке 5. § 29. војног кривичног поступка.

Из изнетих доказаних основа подозрења јасно се види његово саучешће у извршењу атентата на Престолонаследника означеног дана и на означеном месту — §§ 46. и 47. казн. законика, а ти основи чине саставни доказ по § 54. вој. крив. поступка, којим је по закону доказана кривична одговорност Мехмедбашића.

Но кад се имају у виду и процене још и следеће околности, које су ислеђењем доказане, и то:

1.) да државне власти у најтежим приликама по отаџбину налазе разлога да држе Рада Малобабића под присмотром и у притвору као опасан тип по јавни ред и интересе државне, а баш у томе времену њега од власти одузимају, као непозвани за мешање у послове управних власти, мајор Вуловић и пуковник Димитријевић, а какав је тип био Малобабић види се из акта бр. 10, 21 и 31 управних власти и акта бр. 18 полициске секције Врховне Команде;

2.) да атентатора Раду Малобабића возају кола пуковника Драгут. Димитријевића из Куршумлије до Приштине и то у времену када неспособне избеглице падају од умора и болести и када оболели војници — борци — услед умора и болести остају непријатељу у руке, немајући подвозних средстава, да се склоне испред непријатеља;

3.) да Малобалић живи у Острову као војни баракер на домашају власти и надлежности пуковника Димитријевића и мајора Вуловића и са овима се често састаје по сведоџбама сведока Видића и Милића Илића, а што у осталом и сам оптужени Малобабић признаје;

4.) да Малобабић води и ради баракерски посао противно наређењима Врховне Команде за баракере, јер дозволу за то, по извештају обавештајног оделења Врховне Команде бр. 22, даје полициска секција Врховне Команде, а он ју нема, међутим, ради на домашају и надлежности шефа обавештајне секције III. Армије мајора Вуловића, а овај му тај рад, противно наређењима, не забрањује, но шта више, кад је начелник штаба III. Армије забранио рад у тој бараци, Малобабић тражи заштиту од помоћника начелника штаба III. Армије, пуковника Димитријевића и овај му дозвољава да и даље ради у бараци, а мајор Вуловић налази у селу и стан за Малобабића.

5.) Да су пуковник Димитријевић и мајор Вуловић по извршеном атентату 24. септембра прошле године на питање Врховне Команде, да ли је око штаба Малобабић, изјавили: да га знају као великог и доброг Србина, да га знају до прелаза војске на Крф и наводе, да је на Крфу остао после прелаза наше војске, што се све види из њихових речи у акту бр. 28, а које се у оригиналу налазе у Војном Суду за Официре у актима кривице пуковника Димитријевића и осталих под бр. 1171, међутим, ислеђењем је доказано, да је Малобабић непрестано у Острову и да је шта

више са њима имао састанке, а ово се све не да другојачије ни разумети, што је и очигледно, да су га мајор Вуловић и пуковник Димитријевић прикривали. Све се ово утврђује и извештајем полициске секције бр. 18.

Пуковник Димитријевић и мајор Вуловић не мање су водили рачуна о Мухамеду Мехмедбашићу, јер се то јасно и очигледно види из следећих околности, које су ислеђењем доказане, као: да је пуковник Димитријевић позвао Мехмедбашића у III. Армију да га лечи; возио га до Димитријевића мајор Вуловић и пуковник Туцовић; кад се Мехмедбашић опоравио, пуковник Димитријевић не саветује му, да иде правилним путем за распоред, већ га упућује са готовом објавом мајора Вуловића овоме у Лерин, ма да му је као пуковнику познат пут, ко врши распоред са војницима па ма ови били и добровољци.

Поред свега овога пуковник Димитријевић 7-XI. прошле године упућује са писмом Малобабића пуковнику Аци Стојшићу молећи га: да чува Малобабића, да се о њему стара и да га пази, јер, вели, потребно је да живи, »а сад је због познатих прилика незгодно да остане код мене«. Ово писмо пуковника Димитријевића је у акту бр. 28., а оригинал се налази у актима код војног суда за официре.

Па како се из акта Министарства Унутрашњих Дела под Пов. Бр. 213. и Бр. 406 види, да су пуковници Димитријевић и Туцовић и мајор Вуловић стављени под војни суд за дело из тач. е) § 85. и тачке а) § 87. казненог законика као чланови организације »Уједињење или Смрт«, радећи као такови, поред осталог, да се убије Његово Краљевско Височанство Престолонаследник, — јасно је, да извршиоци атентата од 29. августа прошле године, Раде Малобабић и Мухамед Мехмедбашић, стоје у положају наговорених за извршење овога дела, које су наговарање и извршили пуковник Димитријевић и остали нарочито користећи се важношћу својих положаја, према чему а са обзиром на тачку 1. § 46. казненог законика и они се имају узети као саучесници. —

Тужим напред именоване за означену кривицу с тим, да се на казну осуде по тачки а) § 87. казн. зак. с тим, да оптуженом Мухамеду Мехмедбашићу од олакшавајућих околности признајем само добро владање тач. 4. § 59. казненог законика, а оптуженом Малобабићу не признајем ову околност, ма да није осуђиван, са разлога тога, што га управне власти представљају као рђавог човека, што се види из напред наведених података. Од отежавних околно-

сти оба оптужена имају ону из тачке I. § 65. казненог законика, јер се из целокупног ислеђења види, да су се за ово дело нарочито спремали и зрело промишљали.

Оптужени се налазе у притвору.

Под ./· прилажу се акта и списак лица. која треба позвати на претрес.

24. марта 1917. године,
Солун.

Војно Државни Тужилац
Судски потпуковник,
Вој. Весовић, с. р.«

Пошто је државни тужилац прочитао тужбу, председник закључује седницу и идућу наређује за 28. марта.

X. СЕДНИЦА

— 28. марта у 8 часова. —

5. Испит оптуженог пуковника Милана Гр. Миловановића:

На питање о тајној превратничкој организацији, оптужени Миловановић изјављује, да је у организацију ступио из радозналости, годину дана после њеног оснивања, и да је истовремено постао и члан Врховне Централне Управе. Раније није у њу ступио зато, што није знао да она постоји, а пуковник Димитријевић није му о њој ништа говорио, ма да су били нераздвојни другови, вероватно што се бојао конкурента. Знао је, да је пуковник Димитријевић амбициозан, па се није много мешао у рад организације, да не дође с њим у сукоб. Кад је ступио у Врховну Централну Управу, у њој су, вели, били: Велимир Вемић, Богдан Раденковић, Чеда Поповић и Драгутин Димитријевић; не сећа се, да ли је и пуковник Туцовић био, а за ђенерала Дамњана Поповића може да тврди да није.

Признаје да је радио свима силама противу »Уредбе о приоритету« и да је из Министарства Војног телефоном о томе разговарао са Милутином Лазаревићем.

На питање, зашто су ђенерала Дамњана Поповића, који је онда био смењен са положаја команданта трупа у Новим Крајевима због погрешака које је као војник починио, демонстративно изабрали за председника Официрске Задруге, ако, како они тврде, није био члан организације, — оптужени одговара: »За инат Стојану Протићу!«.

На примедбу, да се његова изјава о доцнијем ступању

у организацију не слаже са правим стањем ствари, јер је потписао Устав под 9. маја 1911. године, пуковник Миловановић изјављује: да није ни погледао у датум, кад је потписивао Устав. Даље вели, да не зна ко је био председник организације и да ли су постојале какве шифре.

Приликом претресања питања »Уредбе о приоритету« није, вели, донесена никаква одлука, али су била разна мишљења: да се питање легалним путем расправи, да се преко војводе Путника утиче на Краља и да се дејствује на опозицију, па и Влада обори, ако не попусти. Зна да је Танкосић говорио, да ће он лично припретити Господину Пашићу. На питање да ли је он предузимао мере да официрски кор протествује противу Уредбе о приоритету, — оптужени одговара: »Јесам.!«. А на питање о томе: по ком су се праву они налазили за надлежне да о томе расправљају, — оптужени одговара: »Ни по каквом«. Потом вели, да је предузимао мере, да официри рапортима протестују против »Уредбе«; али пориче да су ради овог питања држане нарочите седнице.

Оптужени Миловановић признаје, да је питање Уредбе о приоритету поникло много доцније од дана њеног обнародовања, а то се тако догодило с тога, што је официри писменим запазили. А он је протестовао, налазећи да полициски чиновници нису добри и да су официри с њом запостављени, па је агитовао да цео официрски кор противу ње протестује; у том циљу он је телефоном из Министарства Војног, где је био на служби, разговарао с унутрашњошћу. И да није, вели, било ове и овакве њихове агитације, можда официрски кор не би ни устао противу Уредбе.

Затим оптужени, одговарајући на постављена му питања, изјављује, да не зна ништа о поруци пуковника Димитријевића официрима у унутрашњости у смислу преврата; зна да је пуковник Димитријевић писао једно писмо и предао га пуковнику Плазини, али не зна садржину писма, па, да би то и доказао, тражи суочење са пуковником Плазином. Не може да објасни, по чијем је овлашћењу пуковник Димитријевић слао онима у Скопље инструкције за преврат.

У продужењу испитивања пуковник Миловановић вели, да на Крфу нису држани никакви састанци и да се он врло мало виђао и то само с неким члановима организације. Није учествовао у договорима о убиству Престолонаследника и Председника Владе, нити је имао ма каквог учешћа у покушаном атентату над Престолонаследником; а није му

познато, да ли су његови другови из организације припремали атентат без његова знања, као ни то, да ли су његови другови припремали да се обори садања Владавина и Династија и заведе влада његових другова ослањајући се на организацију. Исто тако непознато му је, да га је ма ко кандидовао за члана пројектоване »Владе Народног Савета«, јер да је то знао, боље би, вели, чувао своју главу.

Затим оптужени пориче сведочење Тихомира Марића, Јоце Милосављевића и Душана Николића, да је са друговима учествовао на Крфу на састанцима, на којима се дискутовало о превратy, па тражи да му се каже тачно, кад су ти састанци били. Међутим признаје, да су истинита тврђења Јоце Милосављевића и Душана Николића, да је једно вече говорио једном официру, да је Његово Височанство Престолонаследник послао пуковника Мирка Милосављевића, да ради на томе да се сви официри окупе око Престолонаследника, али не даје одговор на грдње које је по изјавама сведока упутио противу Престолонаследника, сем што вели да није рекао, да ће крв пасти између Њега и њих из организације. Даље признаје, да је у Скопљу пред потпуковником Блазнавцем и народним послаником Пером Јовановићем говорио противу г. Пашића, али се не сећа да ли је и псовке упућивао на његову адресу; не сећа се ни да ли је том приликом рекао, да ће њих, официре, после рата запамтити Господин Пашић; а ни то шго је говорио, није, вели, говорио као члан организације.

Одговарајући на питања о покушају одузимања државне касе од начелника Главног Државног Рачуноводства г. Левића у Сан Ђовани-у ди Медуа, оптужени пуковник Миловановић изјављује: да није хтео насилно одузети од г. Левића државну готовину, него је, позван преко капетана Крстића од неких народних посланика да се договоре шта да раде с касом, пошто је Влада отишла, а Аустријанци већ ушли у Скадар, дошао из Љеша у Сан Ђовани и с посланицима се договорио, да они и државна каса пођу за Драч с његовим штабом, који је ту био једини, а г. Левићу је, вели, рекао, рачунајући с оним што је с народним посланицима разговарао: »Ви можете ићи, а државна каса ће да остане!«. Каже да је вероватно позвао и г. Левића собом, ако је овај што приметио на његову изјаву. Тада му је (оптуженом Миловановићу) пришао г. Милан Ђорђевић, члан Пореске Управе, и казао: »Милане, ти си паметан и разложан човек, немој да улазиш у безакоња!«. На то је он, оптужени, одговорио, да то хоће посланици. Међутим, не зна имена посланика, који су га позвали да одузме од г. Левића државну касу, а не зна ни да ли су посланици, него то закључује по томе, што су били у друштву једног посланика. Даље вели, да није учинио онако како се с посланицима договорио, зато што су се посланици, кад је после опет дошао из Леша у Сан-Ђовани, већ били укрцали у лађу, заједно са државном готовином од 50 милиона, па, пошто није много полагао на то да државна каса иде с њим, вратио се у Љеш.

»Тако је, додаје, било у ствари, а суд нека према томе суди и нека ме осуди, те да се зна да је бар један српски пуковник осуђен за покушај крађе од 50 милиона, кад за толике покрађене српске милионе није нико ни у апс отишао«.

У разговору са г. Левићем, вели даље оптужени Миловановић, није казао: »Ви се сећате како је било за време француске револуције«.

Доцније се, вели, на Крфу видео са г. Левићем и овај му је, уз изјаву да се је у Сан Ђовани-у много уплашио, рекао, да је морао молити адмирала Трубрица да узме у заштиту државну готовину, па том приликом да му је изјавио, да он, оптужени, може на њега рачунати као на свог човека, и после се је одиста користио љубазношћу г. Левића при размени новца.

Признаје, потом, да није имао овлашћење за овакав свој поступак у Сан Ђовани-у, али није нарочито ни тражио касу, а ни на ум му није тада падао 32. члан Устава организације о насилном прибављању новца.

XI. СЕДНИЦА

— 29. марта у 8 часова. —

Наставља се испит оптуженог пуковника *Милана Гр. Миловановића*:

Одговарајући на постављена му питања, оптужени Миловановић изјављује: да није имао право, кад је од начелника Главног Државног Рачуноводства тражио да му остави државну касу; г. Левићу је, вели, више у шали рекао, да ће каса остати, а он, г. Левић, да може ићи. Није мислио узети, него заштити државну касу, а отишао је у Сан Ђовани по позиву народних посланика једино да помогне у ситуацији каква је била, али никакву одлуку о томе с њима није доносио; а да је дошло до тога, да државна каса пође с њим, не мисли да би за то одговарао штаб његове Армије, јер би о томе известио свога ко-

манданта. Понавља, да је г. Левићу више у шали упутио захтев, да му остави државну касу, а г. Ђорђевић му је, вели, могао упутити речи: »Милане, ти си паметан и разуман човек, немој да улазиш у безакоња!« зато што није знао његов ранији говор са народним посланицима. На питање, како се слаже озбиљан разговор са народним посланицима и шала са начелником Главног Државног Рачуноводства, — оптужени вели, да је све било како он каже. Поново вели, да му је на Крфу г. Левић казао, да га је он, оптужени, толико био уплашио ради захтева о државној готовини, да је тражио заштиту од енглеског адмирала Трубрица. А на питање, каква је онда била његова шала, кад се начелник Главног Државног Рачуноводства морао за српску државну готовину од 50 милиона обратити једном адмиралу једне стране земље у циљу да је заштити од једног официра своје земље, — оптужени Миловановић одговара, да се чуди што се г. Левић обраћао за то енглеском адмиралу Трубрицу, кад је, вели, у Сан Бовани-у била команда пристаништа и један одред позадине.

Затим оптужени изјављује, да је одиста пред мајором Бором Ристићем и поручником Радивојем Петровићем протествовао што му се узимљу ордонанси и казао да су му потребни ради убијања свакога за кога нареди да се убије, али додаје, да се то убијање односи на оне који за време борбе не би били на своме месту.

Потом вели, да нема појма и да према томе не може да објасни, на који су начин његови другови из организације мислили да спрече представницима Владе и власти улазак у Србију подизањем за то капије у Солуну.

Утицај њихов на службене факторе и остале друштвене слојеве, по одредбама Устава организације, он је разумевао тако, да се тај утицај врши молбама и говором; а револуционарни карактер организације подразумевао је само за послове изван граница земље. Није му познат случај, да су се председник и секретар користили апсолутном влашћу за извршење и правом за доношење одлука. А ако је пуковник Димитријевић што радио, он је, вели, то радио као приватна личност. Нити је, вели даље, био у каквој секцији Врховне Централне Управе, нити су секције постојале, а он је поглавито био веза између Министарства Војног и њихове организације и то у раду на националним стварима. Нису му познати знаци за распознавање. Не зна за случај, да је ко напустио организацију и да је коме члану уважена оставка. Што се тиче дужности чланова организације, да сваку тајну, па и ону коју у службеној функцији дознају, одају Врховној Централној Управи, по изјави оптуженог то се односи само на оне тајне које имају важности за циљ организације.

Оптужени Миловановић потом изјављује, да не познаје добровољце Босанце: Незира Хаџиналића, Милана Цигановића, Бошка Арежину, Ђуру Шарца, Милоша Пјанића, Владету Билбију, Мустафу Голубића и Вељка Зечевића; а не сећа се, да ли познаје и да ли је где видео оптужене атентаторе Рада Малобабића и Мухамеда Мехмедбашића.

Враћајући се поново на ствар организације, оптужени изјављује, да није питао другове, да ли је организација пријављена државним властима, и онда додаје: »Вероватно није!«. Затим вели да за то нема оправдања, и признаје да је погрешио што је био члан такве организације. О престанку организације није донесено никакво решење; он мисли да организација de jure постоји, али de facto да не постоји.

Затим судија чита саслушање новинара Милутина Томића. У свом саслушању, које је под заклетвом дао, Милутин Томић прича о покретању »Пијемонта«, о присаједињењу превратничке групе овом покрету и разне перипетије кроз које је лист пролазио. Представља утицај и настојавање превратничке организације да у лист протура своје идеје. Истиче отпорност покојног Љубе Јовановића, директора, према овоме утицају и, после његове смрти, потпуно овлађивање Црнорукаца овим листом, а средством новог директора Бранка Божовића, који је био члан организације. Износи многе конкретне случајеве разговора са покојним Љубом Јовановићем и Божовићем из којих се све ово види. Даље Томић износи неке конкретне случајеве са по неким официрима, код којих је организација вршила агитацију и које је придобијала за своје чланове. Из свију ових случајева види се да је тајна организација имала превратнички карактер, наперен противу уставног стања, а нарочито пада у очи мржња и борба организације противу Његовог Височанства Престолонаследника и радикала. Наглашава се о пет стотина глава које треба да падну. Томић је био у мају месецу са Божовићем 22 дана у једној соби у Риму. Интимно му је причао многе ствари. Казао му је, да је мајор Радоје Јанковић прошао за Русију и донео вести да се њихова организација помирила са Његовим Височанством Престолонаследником и том приликом Радоје му је казао: »Апису је главно било да се ма под каквим видом измирење створи због извесних пла-

нова, па ће после све бити лако. Наш је успех још сад велик. Дакле, све полако, ми ћемо на овај начин постати господари ситуације«. Даље вели, да је Радоје причао: да су се Апис и Пилац измирили са Светом Јакшићем и да су постали нераздвојни. Сва тројица са Слободаном Јовановићем спремали су терен за образовање једне »Владе Народног Савета«, која би имала око 20 чланова. Ова влада имала би да обори Пашића и радикале. Поменута четворица спремали су и статут по коме се има радити. Поводом овога казивања Радојевог, Бранко је Томићу објаснио: да он има у препису тај статут, који су написали Слободан Јовановић и Света Јакшић; да у владу као чланови имају ући: ђенерали Поповић, Божановић и Гојковић; пуковници Апис, Пилац, Драгомир Ж. Стојановић, Стојан Стојановић, Стева Миловановић, Милан Ж. Миловановић и Драгомир Цветковић, а од цивилних: Слободан Јовановић и Света Јакшић. Поменуо је као пријатеље овога покрета и кандидате за министре: Аврама Левића, Божа Марковића, Жику Протића, Ђуру Паунковића и још неке, којих се сведок не сећа. У влади има министара са и без портфеља. Требало је придобити да се за председника прими Мишић због ауторитета у војсци. Бранко даље прича о капији у Бевђелији. Затим вели: останак шефова либералне странке Вељковића и Рибарца, створиће још сада под Аустријом немогућно земљиште за повратак радикала и Престолонаследника у Србију, што ће, потпомогнуто акцијом ове народне владе, значити потпуну пропаст и њеног режима.

На све ово оптужени изјављује, да о свему томе нема ни појма и да са Светом Јакшићем није никада разговарао, а са Слободаном Јовановићем да је само једном био на вечери у Крфу, где су били окупљени они из старе Врховне Команде.

Тврди, да је на Крфу говорио пуковнику Димитријевићу, да организација после овог рата продужи рад, и то за случај ако која наша покрајина остане неослобођена; али се, вели, из тога не може закључити, да је организација постојала и тада кад је то на Крфу говорио. Истиче, да му није познат други циљ организације сем патриотски.

У продужењу испитивања, оптужени Миловановић признаје, да у Уставу организације одиста има страшних одредаба; али не одговара на питање, да ли му је организација била несимпатична. По његову мишљењу, све ове страшне одредбе Устава организације имале су се примењивати само изван граница, а никако и у земљи. На примедбу председникову, да злочин увек остаје злочин, оптужени вели, да он тако није мислио.

После тога судија износи, да је госпођа Д-р Станислава Јовановић изјавила, да јој је он, оптужени Миловановић, као службени орган Министарства Војног, кад му се обратила да њеног брата капетана Живка Павловића премести у Београд, одговорио, да га не може преместити, јер он и његови другови имају своје људе за Београд и том приликом јој рекао: »Кад смо ми њега нудили, онда он није хтео с нама и зато не може да добије Београд; треба да буде или комита или с нама, па да добије Београд«. — На питање судијино, да ли је ово она веза између Министарства Војног и организације у циљу уједињења Српства, — оптужени вели, да је неистинито тврђење госпође Јовановић.

Кад је говорио, да је Престолонаследник опкољен ђавом околином, мислио је, вели, само на два официра, које није имао намере уклањати, нити се сматрао позван за то.

Затим се читају ранија саслушања оптуженог Миловановића: од 20. децембра прошле и 26. јануара ове године. Из њих се могу споменути две ствари: 1). да је оптужени раније одрицао да каже где су држане седнице Врховне Централне Управе организације, »да не би за то друге петљао«; 2.) да су пок. Танкосић и пок. Љуба Јовановић ишли по београдским дућанима и скупљали добровољне прилоге за патриотске циљеве, а у корист организације, не казујући да је то за организацију.

XII. СЕДНИЦА

— 30. марта у 8 часова —

Наставља се читање ранијих саслушања оптуженог пуковника Милана Гр. Миловановића: од 27. јануара и 3. марта ове године.

Из ових саслушања види се: 1). да оптужени дозвољава да је на Крфу говорио противу Престолонаследника, само се не сећа тачно какве је речи употребио; 2). да је за Чеду Јовановића, бившег управника Официрске Задруге, неко скупљао на Крфу прилоге и да је он дао 200 динара; 3). да су официри из околине Престолонаследникове, за које је говорио да су ђави: пуковници Јосиф Костић и Пера Живковић; 4). да не уме да објасни шта значе у писму Душана Димитријевића — Дула, упућеном њему, оптуженоме, ове речи: »...По цену главе можемо се споразу-

мети!«; 5). да је био миран кад је дознао од пуковника Лазића, да је овај уништио архиву организације.

По том председник одлаже, због Васкрсења, претрес до 3. априла.

XIII. СЕДНИЦА

— 3. априла у 8 часова —

У почетку седнице председник јавља, да је суду стигао још један предмет о кривици мајора Вуловића по делу из § 113. казненог законика.

Затим државни тужилац, потпуковник Војислав Весовић, чита своју **тужбу** *бр. 319. од 29. марта ове године, која гласи:*

»Извршним решењем Врховне Команде од 29. марта 1917. године С. Д. Бр. 3219 стављен је под војни суд, а да се брани из притвора, артилериски мајор г. Љубомир Вуловић, што је, у својству шефа обавештајне секције III. Армије, месеца септембра прошле године примио извесну суму новаца — 240 до 245 драхми — као својину Лазара Мишова из Острова, па ту суму новаца нити је предао државној каси, нити пак породици Лазаревој, већ ју је код себе задржао, а не може да докаже, шта је са том сумом новаца урадио.

У изложеној радњи оптуженог мајора Вуловића стоји кривично дело предвиђено и кажњиво по првом ставу § 113. у вези са § 229. казненог законика. Постојање овога дела, као и то да је извршилац истога оптужени мајор Вуловић, утврђује се његовим изричним признањем, које се слаже са осталим ислеђеним околностима: исказом повереника III. Армије Ђорђа Константиновића, бившег председника општине Бродске, да је он, мајор Вуловић, од повереника Ђорђа примио извесну суму новаца добивену од продатог еспапа несталог Лазара Мишова, па тај новац није предао државној каси. Овако признање има потпуну доказну вредност из § 41. закона о поступку војних судова.

Одбрана оптуженог мајора г. Вуловића: да је добивени новац, о коме је реч, поделио Ђорђу Константиновићу и осталим људима, чијих се имена не сећа, а који су код њега били на служби, недоказана, а поред тога, и неумесна је. Недоказана је са тога, што оптужени Ђорђе, под обећаном заклетвом, тврди, да му оптужени мајор Вуловић није ништа дао од тога Лазаревог новца, а мајор г. Вуловић у потврду своје одбране не подноси апсолутно никакве доказе; неумесна је пак са тога, што

мајор г. Вуловић, у својству шефа обавештајне секције, не само да ни једним законским прописом није био овлашћен, да са овим туђим новцем као туђом имовином рукује по своме нахођењу и дели је коме хоће, но, шта више, он то није смео ни у ком случају чинити, јер је таква радња кажњива.

Оптужени се налази у стицају кривичних дела — § 69. казненог законика, по којима се такође налази под судом.

Од олакшавних околности има само признање, а од отежавних има ону из тачке 5. § 65. казненог законика по његовом признању по делима, по којима је раније стављен под суд.

Под ./. прилажу се сва акта овог оптужења«.

Потом суд прелази на

6. Испит оптуженог ђенарала у пензији Дамњана Поповића:

Оптужени ђенерал Поповић изјављује: да није члан организације »Уједињење или Смрт«, да није знао за постојање њено, да му нико није предлагао да уђе у њу и да је по новинама читао да се говори о »Црној Руци«. У својим писмима називао је, вели, оптужене и неке друге чланове организације »својим пријатељима« као људе од 29. маја 1903. године, а од њих ни једне речи није чуо о организацији. Избори у Официрској Задрузи врше се, вели даље, по статутима и не зна на који је начин изабран у 1914. години за председника Управног Одбора, нити може да каже, да ли је тај избор био демонстрација Влади. Што пок. Цветковић назива извесне људе Црнорукцима, то је отуда, што је он, може бити, сматрао Црнорукцима све људе од 29. маја; а он, ђенерал Поповић, тек на Крфу је чуо, да људе од 29. маја рачунају као Црнорукце. Не зна, да ли је — како тврди пуковник Миловановић — организација »Уједињење или Смрт« исто што и »Црна Рука«.

На питање о Уредби о приоритету, с члановима организације није имао везе; али је он, као командант трупа Нових Области, чим је Уредба издата, написао рапорт Министру Војном, предлажући да се Уредба измени. Доцније, кад је пензионисан, учинио је представку и Његовом Величанству Краљу и дао разлоге зашто је Уредба неподесна. Са многима је о томе разговарао, али са оптуженима није ништа радио. Није му било познато, да је пуковник Димитријевић упутио члановима организације у

Скопљу: пуковнику Милутину Лазаревићу и потпуковницима Божину Симићу, пок. Душану Глишићу и пок. Витомиру Цветковићу, поруку да војска узме власт у своје руке. Са поменутим официрима није, док је био у Скопљу, учествовао у договорима о ма каквим унутрашњим питањима. На Крфу се није нарочито састајао с оптуженим члановима организације. Већина од њих долазили су у исти пансион у коме је и он био, али је он често сам проводио, јер је приметио да га пазе и прате зли људи.

Исто тако, вели даље ђенерал Поповић, није учествовао у договорима и претресању питања о убиству Престолонаследника и председника Владе, а није имао учешћа ни у припремању атентата покушаног 29. августа прошле године и обарању садашње Владавине и Династије, нити му је познато да су то остали оптужени без његова учешћа радили.

На питање, да ли познаје Босанце добровољце: Незира Хаџиналића, Милана Циганoвића, Бошка Арежину, Буру Шарца, Милоша Пјанића, Владету Билбију, Мустафу Голубића и Вељка Зечевића — оптужени ђенерал Поповић одговара, да не познаје; али би, вели, можда, познао двојицу кад би их видео, јер су два добровољца, кад је железничка веза између Скопља и Солуна била прекинута, отпратили његову децу из Скопља у Битољ. Он је, објашњава даље, наредио потпуковнику Цветковићу, да му за ту потребу пошаље једног жандарма, али му Цветковић није послао жандарма, него два добровољца. Не зна, зашто је потпуковник Цветковић тако учинио, нити зна имена оне двојице добровољаца, па ни откуд су дошли и ко их је довео; а поверио им је децу на препоруку Цветковићеву.

Потом оптужени изјављује, да не познаје атентаторе Рада Малобабића и Мехмеда Мехмедбашића и да њихова имена није до сада чуо.

Пре прелаза на ђенералову преписку са женом и пок. потпуковником Цветковићем, судија пита оптуженог: да ли је истинито оно што он, оптужени, тврди на претресу или оно што је изложено у писмима, јер се, изгледа, његове изјаве пред судом косе с оним што је у писмима изложено. На то оптужени ђенерал Поповић изјављује, да је и једно и друго истинито и да се једно с другим не коси, па тражи да му се покаже свако писмо, за чији се текст оптужује.

Судија затим чита из писма пок. Цветковића од 10. августа овај став: »Ја се надам да ће се свест и код нашег народа и код наше војске пробудити као и 29. маја и да ће се са неваљалцима раскрстити.....«, и, подсетивши оптуженог да се око 29. маја окреће насилна промена режима и уклањање династије и да један потпуковник не би могао без одобравања тако писати једном ђенералу, тражи од њега да објасни ову ствар, на што ђенерал Поповић изјављује, да је само пок. Цветковић могао да објасни оно што је писао. Судија му примећује, да то исто и он, оптужени, у својим писмима жени истиче, па му из писма од 17. маја прошле године цитира овај став: »Треба да знаш да је овде сада исто онакво стање какво је у Србији било пре 29. маја«; из писма од 15. јуна: »За нас је стање врло незгодно. Мени се чини да је горе него што је било до 29. маја. Свуда нас шпијуни прате. Исто онако како су ме пратили у пролеће 1903. г., тако ме прате и сад, и мене и све који са мном разговарају.....«; из писма од 30. новембра: »Буди уверена да ни ови неваљалци неће вечито моћи да раде шта хоће«; из писма од 17. априла: »Неваљалци нарочито хоће да нас уклоне. Сад видим да нисам усамљен. Нисам само ја коме хоће да натуре неке замишљене кривице, већ су многи ту. Измишљавају свашта, али баш то ће их одвести на вешала«; из писма од 25. априла: »Но надам се да ће народ разумети и умети да их се отресе и да мало живахне. Живи били, па видели!«, наглашавајући да се чак и међу војницима много говори о републици; из писма од 24. јула: »Све препреке морамо уклонити, али за то треба доста радника. Наш народ мора бити слободан у својој земљи, да слободно живи и ради, те да са полетом напредује, и зато му морамо помоћи да до потпуне слободе дође, да не зависи ни од каквих напасника«. Потом судија истиче, да је по овоме и он, оптужени, био у пуној сагласности идеја и намера са својим друштвом, које је имало превратничке циљеве. На то оптужени изјављује, да он није био ни у каквом друштву и да су то његове личне рефлексије; а оно што се говори у писму од 15. јуна: да је стање горе него пре 29. маја, односи се, вели, на њега и његову фамилију, јер су га пратили шпијуни, а деци му није дата државна служба.

За писмо пок. Цветковића од 10. августа, у коме се налази овај став: »Кад су тим указом Драгини пријатељи аванзовали, кад су добили највеће чинове у српској војсци они људи, који су и оно мало угледа, што је Србија и српска војска имала, убили и умрљали и ругали се целом српском народу, онда да Вам право кажем мило ми је што нисам тим Указом аванзован«, и обећање, да ће га најискреније помагати у сваком раду, — ђенерал Поповић вели, да је потпуковник Цветковић писао многе ствари

које он, оптужени, није могао разумети. — Потом судија чита из истог писма овај став: »Једино ми је криво на неувиђавност наших пријатеља, што су толико њих отишли у Русију«, а из његова, оптуженикова, писма од 18. јула: »Рада Јанковић отишао је у Петроград. Он напушта своје садашње друштво и досадашњи рад. Измолио је код Престолонаследника, те га посла у Посланство у Петрограду, и он је у овој општој несрећи користио се и од нас оде. Мисли да је добио Бог зна шта, а ја ипак држим да ће се кајати и он као и сви отпадници. Никад нису били ни срећни ни задовољни превртљивци, који ма за шта друштво напуштају«. Затим пита оптуженога, зашто и он, као и пок. Цветковић, замера онима што су отишли у Русију, на што ђенерал Поповић вели, да је то написао зато што је мајор Јанковић оставио војску и отишао у дипломатију; а на питање председниково, да ли се то односи на војску или на друштво, јер се у писму говори о друштву, а друштво и војска није једно исто, — оптужени изјављује, да је он мислио на војску.

XIV. СЕДНИЦА

— 4. априла у 8 часова —

Наставља се испит оптуженог ђенерала у пензији *Дамњана Поповића:*

За писмо пок. Цветковића од 10. августа, у коме се жучно говори о унапређењу неких официра и на које се суд понова осврће, оптужени ђенерал Поповић вели, да у оним и онаквим идејама није подржавао пок. Цветковића, већ га од њих одвраћао; а пок. Цветковић могао је онако жучно писати вероватно зато што је био запостављен и услед тога озлојеђен. Што се тиче навода о готовости пок. Цветковића да њега, ђенерала, помаже на послу, оптужени изјављује, да он није имао никакав посао и да је можда Цветковић замишљао, да ће он, оптужени, ако му буде поверен какав посао, и њега, пок. Цветковића, узети тамо.

Потом судија чита, из писма пок. Цветковића ђенералу од 8. септембра прошле године, овај став: »Бојим се да нисмо остали сасвим осамљени и да ништа нећемо моћи учинити, ни за општу ствар, ни за нас. Једино се још надам да ће Баја, радећи за себе и своје, несвесно учинити и нама услугу. Добро би било да смо на ово приправни, те да нас не изненади, и да што боље искористимо његов рад. Овде*) нема људи са којима би се могло радити, а могло би се врло много урадити, јер се одавде све боље види и бољи би се ударци лолама могли задавати«. На позив, да објасни овај став, оптужени изјављује, да не зна шта је пок. Витомир замишљао, а није имао прилике да о томе с њиме говори. Он га, вели, никако не разуме. Израз »лолама« мисли да се односи на радикале.

Затим судија чита из истог писма овај став: »Овде има једна котерија пријатеља »Малога«, која је све узела у своје руке, и о којој Вам може Д-р Пера много причати. Ако би Ви могли што предузети да се одавде уклоне, много би припомогли општој ствари«. На питање, да ли је он, оптужени, пријатељ Његовог Височанства Престолонаследника, јер се под »Мали« подразумева Његово Височанство, а из тога, што би он требао да ради противу пријатеља »Малога«, излази да он није Престолонаследников пријатељ, — оптужени одговара, да овоме писму није поклањао никакву пажњу, а из писма не излази да су пријатељи Његовог Височанства само они који се помињу у писму. Не уме да објасни, шта је мислио пок. Цветковић пишући ово писмо.

Судија чита из писма пок. Цветковића од 9. септембра став, за који оптужени ђенерал вели да се односи на радикале. После тога судија чита из писама пок. Цветковића жени оптуженог ђенерала Поповића од 21. јуна и 30. јула ово: »Али неће успети у тим замишљајима, само ће нас још више раздражити и дати нам воље за борбу, која ће се вршити немилосрдно и до истребљења неваљалаца. Дај, Боже, здравља и среће, да у предстојећој борби будемо немилосрдни и неумољиви према неваљалцима«. А за пример, како пок. Цветковић представља ту борбу, судија чита ово: »Зар је Устав код нас једанпут погажен? Зар је уставна владавина од почетка овога рата? Зар можемо по Уставу имати два Краља? Зар Устав није оно што Пашић и његова компанија хоће? и т д. Али можно је све, све је уставно код нас, јер, чини ми се, ми више немамо људи, немамо патриота, који хоће да раде за отаџбину и за свој народ. Изгледа ми да је цео народ — а нарочито војска — корумпиран, те је зато овако. Зашто смо довде дотерали? Право да Вам кажем, ја се радујем што је такво стање ствари. Волим да буде још и горе, да, штоно се каже, догори до ноката, шат се не освестимо у последњем тренутку

*) Писмо је писано у Бизерти.

и не увидимо где се срља, те да се опет сјединимо, и опет срушимо и овај режим, који би упропастио Велику Србију. Ја мислим да ће се ово догодити у врло блиској будућности, само да нас Бог умудри, те да се поверимо човеку чврсте руке, човеку пуном искуства, који ће умети и хтети овим управљати. Мило ми је што је један Карађорђевић дао ђенералске чинове једном Васићу, Милићу, Јовановићу и Милосављевићу, Драгиним скутоношама. Мило ми је што је цео српски официрски кор њиховим унапређењем опет понижен. Мило ми је што ће наше пријатеље ово највише погодити, што ће увидети њихове грешке и њихову неискреност према пријатељима. Ја сам уверен, да овога није било, не би се могли са пријатељима споразумети, не би могли радити на спасавању наше отаџбине. Ето, због чега се радујем«. Даље судија истиче, да и он, оптужени ђенерал, дели све ове идеје, а за доказ му наводи из Цветковићева писма од 3. децембра оптуженикову госпођи овај став: »Господин ђенерал ми пише, да се систематски ради да се наши пријатељи уклоне, како не би сметали остварењу њихових планова«, па пок. Цветковић помиње као те пријатеље: Миливоја, Николу, Аписа, Ивковића и Љубу Вуловића. — У циљу објашњења, оптужени изјављује, да ово Цветковићево писмо није читао; а кад му је председседник предочио, да је писмо код њега нађено и да га је он морао прочитати, оптужени вели, да се не сећа да га је читао. Шта је пок. Цветковић замишљао под том немилосрдном борбом, њему је, вели, непознато. А не зна ни који је то Богом умудрени човек, човек чврсте руке и пун искуства, коме би требало поверити управљање тим рушењем. На примедбу председникову, да је пок. Витомир у свом испиту означио њега, ђенерала, као тог човека, оптужени вели, да је то могуће, али му није било познато. Затим изјављује, да не зна који су то његови пријатељи, али држи да је пок. Цветковић мислио на људе од 29. маја.

Из оптуженикова писма, које је овај упутио 16. априла прошле године својој жени, судија чита овај став: »Видим да се љути на ово што се ради. Ја сам се у почетку љутио док нисам видео и сазнао шта хоће и од куд то долази. Сад се ни мало не секирам, већ ми је пријатно што видим да ће да наседну.... Сад видим, да нисам усамљен, нисам само ја, коме хоће да натуре неку замишљену кривицу, већ су многи ту. Измишљају свашта, али баш то ће их одвести до вешала«, и пита оптуженог: кога је овде замишљао, кога ће довести на вешала, ко ће да осуди и по ком закону? На то оптужени Поповић одговара: да се све

односи на радикале, па и вешала, али да је вешала онако уз реч споменуо. Судија потом истиче, да он, оптужени, јавља својој жени, у писму од 25. априла, и ово: »Један од познаника прича ми, да се чак међу сељацима, сада војницима, много говори о републици.....« и пита га: на што се односи реч *чак*, јер излази да се о томе раније између њих говорило, па се сада и међу сељацима говори? Оптужени вели, да се реч *чак* односи на републику. — А на питање, зашто је у писму од 4. јула назвао Министра Војног лажовом, ма да Министар Војни није слагао што њега, оптуженог, није послао у Русију, јер му је, како и сам оптужени у писму признаје, рекао да ће »можда ићи у Русију«, а не да ће га свакојако тамо послати,—ђенерал Поповић вели, да је изјаву Министра Војног сматрао као обећање; а пориче, да је он осуђивао оне који су ишли у Русију, како се то у питању истиче.

У продужењу испитивања, судија чита из оптуженикова писма од 24. јула овај став: »Ако могаднем заблуделе овчице да вратим у стадо, неће бити рђаво, биће добро, јер су нам и иначе многи изгинули. Предстоје нам многи послови око уређења наше миле отаџбине, па се треба прикупити и сложити .... Све препреке морамо уклонити. Зато треба доста радника. Наш народ мора бити слободан у својој земљи, да слободно живи и ради, и да с полетом напредује, — и зато му морамо помоћи«. Одговарајући на постављена му питања, оптужени Поповић изјављује, да под »заблуделе овчице« разуме оне који су се ставили у службу радикалима, под »стадо« мисли своје другове, а под »другове« разуме људе од 29. маја. »Заблуделе овчице« хтео је, вели, вратити у »стадо« зато, да се међусобно (оптуженикова друштво и те »заблуделе овчице«) не »гледају попреко и да један на другог не фрче«. Под »препреке« мисли на све што смета напретку, а народу је мислио да ће се у томе помоћи на тај начин, што ће многи од њих ићи да агитују код својих фамилија. »Напасника« сада не именује, али ће га, вели, именовати ако се појави.

На питање судијино, на кога је мислио, кад је у писму од 14. августа писао својој жени: »Онај који је дигао главу и носом пара небо спустиће дурбин, па ће кијати као нико његов. Чуће се с краја на крај Београда кад се стане вајкати шта је учинио, али може бити сасвим доцкан«, — оптужени одговара, да је вероватно мислио на Његово Височанство Престолонаследника, јер је, вели, онда чуо, као да ће суспендовати Устав. — А на

питање, на кога се односи његово, оптуженикoво, писмо од 24. јуна и овај став из писма: »Боже здравља, имаћемо се када разрачунавати«, — оптужени вели: на г. Весниħа, који није указао довољно пажње његовој фамилији.

После тога, судија чита из писма оптуженикова од 8. августа овај став: »То се не тражи, већ се тражи да неко буде лењивац, нерадан и неваљао, и он ће се сигурно наградити. Тако то бива увек, кад онај, који треба да цени, није за то дорастао, није се спремао, па не зна. Треба пустити да иде како иде. Ниткови!«. У циљу објашњења оптужени изјављује, да се то односи на Миливоја Анђелковиħа и његова команданта. — Из писма од 9. септембра судија чита: »Данас већ имате у новинама депешу одовуд, да је Скупштина одобрила рад владин у спољној политици и такву одлуку донела. Ови сметењаци опозиционари хтели су нешто, па се сплели као пиле у кучинама. Од кад су дошли овде, већ су почели да ретерирају и да налазе разлога да попуштају и да оставе владу да продужи рад. Они се стресају кад помисле да приме управу и да они владају. Недорасли су они за озбиљне државне послове«. На питање, шта су то »нешто« опозиционари хтели и шта се то њега као активног ђенерала тицало, — оптужени изјављује, да је слушао да су се у Ници посланици били договорили да оборе Владу, а њега се, вели, као ђенерала та ствар није ништа тицала. — А на питање, по чему се став из писма од 8. августа и епитет »ниткови« односи на Миливоја Анђелковиħа, — оптужени ђенерал вели, да му је Анђелковиħ причао да је радио добро, па да је требао добити унапређење. Миливоју је, вели даље, изгледало као да нису умели да цене његов рад. Сад и он, оптужени ђенерал, види, да је израз »ниткови« сувишан.

XV. СЕДНИЦА

— 5. априла у 8 часова —

Наставља се испит оптуженог ђенерала у пензији *Дамњана Поповиħа.*

Одговарајући на питање: по коме је праву као активни ђенерал рачунао да му је дужност, да води рачуна кога ће Престолонаследник узети у Владу, и зашто је онако неугледне и претеће изразе употребио у писму од 14. августа за Престолонаследника, — оптужени изјављује да је то писао као Престолонаследников пријатељ, јер га је болело што је чуо да ће да укине Устав. На примедбу председникову, да Престолонаследник није то спремао, нити је, како се и он, оптужени, могао уверити, то учинио, — ђенерал Поповиħ вели, да је онда тако мислио.

Судија по том чита из оптуженикoвог писма, које је упутио жени 28. септембра прошле године, овај став: »Сад се не зна право стање, ко је с ким и ко коме добра мисли. Сваки се од другог плаши и нешто зазире... И Мали од Јуде, и Јуда од њега, и обоје од других. Тако је некако пометња у свему. Види се да један од другог крије и сваки жели да другом подвали. Интриге на све стране. Ми ни криви ни дужни највише извлачимо. И једна и друга страна зазире од нас, и ако немају разлога за то, бар за сада«. На питање, шта је овим хтео и, како је за време истраге изјавио да »Малим« назива Престолонаследника, а »Јудом« Господина Пашиħа, зашто се они немају разлога плашити бар за сада, — оптужени вели, да је рачунао на људе од 29. маја, јер се, вели, причало на Крфу да од њих, оптуженог ђенерала Поповиħа и његових другова, нешто зазиру; »бар за сада« значи, вели даље, да тада није било никаква разлога да их се плаше, а за доцније ни он, оптужени, није знао. — На став из писма од 2. октобра прошле године: »Далеко су забасали, а нарочито Мали, и куда ће и докле ће стиħи, Бог ће свети знати!« и на питање, шта је овим хтео рећи за Престолонаследника и куда је то »далеко забасао«, — оптужени вели, да се односи на Пројект Закона о Преком Суду; а на примедбу председникову, да он говори у писму о »неваљалцима« и за њих везује оно »далеко су забасали«, — оптужени изјављује, да је слушао нешто што му није било пријатно. — У истом писму стоји и ово: »Ми не можемо да разумемо, нити знамо који га то натоциљавају на тако клизав пут. Од нас се оградио и не жели и неће да чује наше савете« и »Срља тамо где никако не треба да иде«, па онда говори о групи официра »које цео свет познаје као идеалне патриоте«. На питање, на коју групу официра циља, ко је то »ми« и по чему сматра да су њихови савети једино паметни, па да се морају слушати, — ђенерал одговара: да циља на групу официра, који су се увек залагали за добро отаџбине«, а под »ми« је рачунао себе и потпуковника Милована Гавриловиħа. Држи, да и он, по неки пут, као пријатељ, може дати савета Престолонаследнику; а на председникову примедбу, да закон предвиђа ко даје савете Владаоцу и да би био хаос од државе, кад би сваки пријатељ присвојио себи то право, и пита оптуженог, зашто кроз сва своја писма обасипље Престолонаследника по-

грдним изразима, а овамо као неки пријатељ хоће још да Му даје савете, — оптужени вели, да није казао да је на то имао право и да се погрдни изрази односе на друго.

Из писма од 18. новембра прошле године судија чита став: »Цукеле су што своје нерасположење према мени преносе и на нашу децу; али то ништа не мари. Платиће за све, кад дође време томе. Неваљалци се окомили на нас и на све наше пријатеље и по ћефу без разлога наше уклањају са положаја. Готово сваког виђенијег склонили су. Ето, сад и Љубу Вуловића хоће да пошаљу овамо. Али, како ми рече Анђелковић, он неће овамо жив да дође, мањ ако га вежу и доведу«. Објашњавајући овај став, оптужени вели, да су ти пријатељи: Божановић, Анђелковић, Стефановић и Вуловић, и да су за сада непознати они који ће платити, а платиће, вели даље, кад се буде за њих сазнало и кад буду боље прилике.

Затим судија чита из оптуженикова писма од 15. јула прошле године овај став: »Како је то лепо, кад поглавар земље онако пред многобројним светом, као Поенкаре у Паризу, говори о заслугама оних храбрих бораца, који се боре за добро своје отаџбине и који су пали жртвујући се за њу. То је мудро и лепо, то је државнички, јер се види, да Поенкаре не мисли и не уображава, да је он све и сва у Француској и да она постоји благодарећи само и једино њему. Код нас, на жалост, бива све другојаче. О палим на бојном пољу ретко се ко кад и сећа, а о њиховим фамилијама нико и не брине. Може се рећи да цркавају од глади«. На питање, зашто је овако писао, кад су и код нас о палим жртвама сви говорили са благодарношћу, — оптужени вели, да је он ту мислио како се код нас не врши помен жртвама онако свечано као у Француској, а не одговара на питање, ко је код нас тај, који мисли да Србија њему има да благодари што постоји.

За став из писма од 24. јуна прошле године: »Сиромах, шта је дочекао, он који се онако залагао да другом утури срећу. Срам га било! Другима умеју да дају, а за Љубу немају осећаја дужности«, — оптужени ђенерал Поповић вели, да се односи на Љубу Костића, као учесника у догађају од 29. маја, који није аванзовао. На питање, који су то људи, што за Љубу »немају осећаја дужности«, изјављује да се то односи на Краља; а на питање, на кога се односе речи »Срам га било!«, оптужени вели: »Израз »Срам га било« односи се на Краља«. На питање председниково, зашто вређа свог седог Краља, кад се зна да се унапређења у војсци дају на предлог Министра Војног и

да Краљ није ни најмање крив, што Љуба Костић није аванзовао, ђенерал Поповић одговара, да му је Љуба причао, како је био предложен, па предлог није усвојен, али не зна и да ли је одиста био предложен.

После тога чита се изјава сведока Милорада Тошића који тврди, да се оптужени заузимао у Скопљу за Босанца Мустафу Голубића, за кога је пред судом рекао, да га не познаје. Оптужени и сада тврди да га не познаје; а можда је, вели, тачно Тошићево тврђење, да је његов, ђенералов, син шетао с Мустафом, али он то не зна.

На питање, зашто је пок. Цветковић уништавао сва његова писма, ако није из бојазни да га компромитују, — оптужени вели да не зна и да је можда пок. Цветковић имао навику да сва писма уопште уништава; а на примедбу председникову, да је Цветковић изјавио, да је само његова, ђенералова, писма уништавао, — оптужени не даје објашњење. Не сматра, вели, да се везама, какве је одржавао са пок. Цветковићем, као нижим од себе, ремети основа војничке дисциплине и субординације односа у војсци, јер је Цветковић далеки рођак његове жене.

Даље ђенерал Поповић вели, да му није било познато, да су га оптужени чланови организације, како тврди новинар Милутин Томић, узели у комбинацију за члана њихове будуће »Владе Народног Савета«, а не даје одговор на примедбу, да га мајор Љуба Вуловић пред Василијем Трбићем, чије је саслушање прочитано, на првом месту помиње међу спасиоцима отаџбине, који раде на уклањању Династије.

На питање, како је могуће, да се садржина његових писама потпуно поклапа са свим оним, што су остали оптужени, као чланови тајне организације, противу Династије и режима радили, спремали и пропагирали, — оптужени одговара, да је у својим писмима изражавао бол и бригу. Мисли, да га чланови организације, да су прочитали његова писма, не би сматрали за једномишљеника. Нико га, вели даље, није рачунао као члана свог друштва.

Затим оптужени изјављује, да је коресподенцију са пок. Цветковићем вршио преко своје жене, јер је мислио да ће неко време отићи с Крфа, а сем тога ни он није знао тачну адресу Цветковићеву. А на питање, докле би он примао невојничка Цветковићева писма, за која је изјавио да их у већем делу не разуме, — оптужени вели, да је једном тражио објашњење за неко писмо, и да није сматрао за потребно да Цветковићу забрани такво писање.

Пошто је свршено испитивање, прелази се на читање ранијих саслушања оптуженог ђенерала Дамњана Поповића: од 24., 25., 26. и 27. фебруара ове године.

Из ових саслушања види се: 1). да се оптужени не сећа да је пок. Цветковићу послао какво писмо са скраћеним речима, ма да то писмо Цветковић спомиње; 2). да је једном писао писмо и мајору Вуловићу, кад је овоме госпођа Васићка послала преко њега, оптуженог ђенерала, једно писмо; 3). да оптужени износи, како се на Крфу причало да је пуковник Димитријевић говорио да је Окановић ишао по Француској и за наш слом бацао кривицу на стару Врховну Команду, а нарочито на Црнорукце, па је зато оптужени нападао Окановића; 4). да оптужени прича, како му је г. Малиша Атанацковић долазио на Крфу и молио га да се измири са г. Стојаном Протићем, па се је и измирио; 5). да је својој жени писао писма и слао по прилици, кад је неко одлазио с Крфа; 6). да оптужени грди пуковника Прендића и назива га »Медхен фир алес«, јер служи свакоме, и саветује жени да пред њим не говори што не би желела да други зна; 7). да му је Митар Вуковић говорио, како се чак и међу војницима говори о републици; 8). да је за потпуковника Шапинца написао, »Болестан, јадан..... Мртвопувало, које само стење.... Безобразан, животиња« и то, како је изјавио, само зато, што по њему послато писмо није одмах предао ђенераловој жени; 9). да је оптужени изјавио, како је Престолонаследник послао г. Јована Јовановића, сада посланика у Лондону, са г. Пашићем у Петроград, да на путу у Русију контролише рад г. Пашића; 10). да му се чини, да му је Милосав Јовановић - Гуслар причао, како се говорило, да Престолонаследник има намеру да узме војнички кабинет, али се боји, да се они, оптужени, не сложе с радикалима; 11). да је за свог кума пуковника Јовицу Јовичића написао: »Таквих калаштура има доста.... Предузимају све да ме одвоје од официра«; 12). да је писао жени, да Генчићу пише само обичне ствари, јер изгледа да игра дволичну улогу; 13). да оптужени тврди, како му је г. Стојан Протић причао за ручком, да се пуковник Анђелковић није могао никако уклонити из Београда, па је оптужени из тога закључио, да је неко нарочито хтео и желео, да се пуковник Анђелковић смени с положаја; 14). да оптужени не зна који су ти противници, који раде да се поједини официри смене с положаја; 15). да оптужени прича: како се говори да је Пројект Закона о Преком Суду »уперен противу извесне групе официра, које

цео свет познаје као идеалне патриоте«, и како му је пешадијски мајор Јосиф Ђорђевић причао на Крфу, да му је резервни коњички поручник Др. Драгутин Којић казао, како ће завереници бити очишћени из војске; 16). да је оптуженоме причао потпуковник Милован Гавриловић, да ни Пашић сада не одобрава да се Пројект Закона о Преком Суду спроведе, па излази да га хоће и жели сам Престолонаследник.

XVI. СЕДНИЦА

— 6. априла у 8 часова. —

Наставља се читање ранијих саслушања оптуженог ђенерала у пензији *Дамњана Поповића*: од 28. фебруара ове године у 8 и 15 часова.

Из ових саслушања излази: 1). да је оптужени написао: »Ја јако жалим, што сам неки пут и ја замишљао, да са млађима може боље и интензивније да се ради, те сам изгубио много, што сам се од других удаљио«; 2). да је г. Ђура Јеленић за њега, ђенерала, рекао: »Такве ђенерале можемо слободно теслимити!«; 3). да је његову, ђенералову, жалбу противу извршеног претреса над њим и његовим стварима на Крфу писао судски потпуковник Андрија Шушкаловић; 4). да је оптужени дао некоме Бранку 430 динара на цедуљицу Чеде Јовановића; 5). да су он и његова жена прикупили за официрску сирочад 20.021·70 динара и да је нешто од тога послато Врховној Команди, а остатак, већи део, да се налази код његове, оптуженикове, жене у Француској; 6). да је Бранко Божовић, директор »Пијемонта«, долазио у његов стан и интервујисао га по разним питањима; 7). да тражи, а у циљу да би доказао своју привржености Династији, да се позову ови сведоци: г. и г-ђа Пецет, г. и г-ђа Аскев, г. Франгиста, г. Зарзецки, Спира Хаџи Ристић, г. Михаило Церовић и г. Ранко Трифуновић.

Пошто су прочитана сва ова ранија саслушања, председник позивље оптуженог ђенерала, да се изјасни о двема стварима: о исказу сведока резервног пешадиског капетана Добросава Атанацковића и сведока потпуковника Петра Нешића.

Из прочитаног исказа г. Добросава Атанацковића види се, да је оптужени пред сведоком рекао 6. јануара ове године на Крфу: »Видиш ли шта сад Пашић ради? Засео на Крфу, па измишља сплетке и гледа да што више људима напакости...« А на примедбу сведокову, да је г.

Пашић, као признати државник, сада заузет важнијим пословима и не мисли на сплетке и пакости, оптужени је рекао: »Е, мој Добросаве, ти не познајеш ни Пашића ни оне друге. Само да ми је да се дохватим Женеве, ја ћу..... оца и Пашићу и свима другима«. — На позив, да се изјасни о овоме, оптужени вели, да се не сећа, да ли је изговорио ове речи, као што их је саопштио г. Добросав Атанацковић, јер је био љут, кад је сведок долазио у његов стан.

Затим судија чита исказ потпуковника Петра Нешића. Из овог исказа види се, да је оптужени једном у шетњи рекао сведоку: »Е, мој Перо, ти нећеш никад добити за пуковника, јер те Престолонаследник мрзи као радикалца«; а на сведокову изјаву: »Па ако, ни мој отац није био пуковник, хвала и кад сам потпуковник«, оптужени је рекао: да то није тако; да је он, сведок, сиромах човек и треба да гледа да поправи своје материјално стање и добије чин пуковнички; а то може постићи ако остави своје друштво и уђе у његово, ђенералово, те да ову Династију Карађорђевића смене, пошто она не стоји добро ни у народу, ни код страних дворова. Кад је сведок изјавио: да он није ни довео садашњу Династију, па неће ни да смењује, а како она стоји код нас и на страни, није његово да испитује, — оптужени је рекао: »Ти ћеш се, Перо, кајати, што си дурновит; иди па размисли о овоме, па дођи да ми кажеш, да ли пристајеш у моје друштво«. Доцније га је (сведока) упитао оптужени, да ли се је размислио и хоће ли у његово друштво, на што му је сведок одговорио, да неће ни у какво, а најмање у ђенералово друштво. — На тражење суда, да се и о овоме изјасни, оптужени вели, да је све што Нешић сведочи неистинито и да тако сведочи зато што га је због неких кривица суспендовао са дужности команданта скопске пуковске окружне команде.

Затим судија чита саслушања *пок. потпуковника* **Витомира Цветковића**: од 19., 20., 21., 22. и 23. фебруара текуће године, јер су у вези с оптужењем ђенерала у пензији *Дамњана Поповића*.

Из ових саслушања види се: 1). да се пок. Цветковић дописивао са оптуженим ђенералом на Крфу и његовом госпођом у Лиону, и да је ђенералу по прилици послао два писма: једно по Д-р. Пери Николићу, а друго по пуковнику Стојану Стојановићу; 2). да је пок. Цветковић »писма ђенералова и ђенералице уништавао«; 3). да је

два писма послао пуковнику Димитријевићу и да се не сећа шта је у њима писао; 4). да му је ђенерал једно писмо писао са скраћеним речима, па је тражио објашњење, али се не сећа и да ли га је добио; 5). да је мислио, да ће ђенерала, њега, и његовог шурака пуковника Милана Гр. Миловановића и остале побудити поступак »неваљалаца« противу њих, да отворено изађу и »неваљалце« најуре из војске, а под »неваљалцима« мисли оне који њему и осталима крхају врат; 6). да му је неко причао, како је Чеда Костић ишао по налогу Владе по Француској и држао предавања, бацајући кривицу за наш слом на стару Врховну Команду, а »нарочито на Црнорукце«, у које убраја људе од 29. маја; 7). да је ђенералу слао писма и преко ђенералице, јер му је ђенерал писао да му преко госпође шаље писма; 8). да се не може да сети, на кога је то човека чврсте руке и пуног искуства, коме треба да се повере, циљао у свом писму, али мисли на ђенерала Дамњана Поповића; 9). да под »Драгине скутоноше« сматра ђенерале Милоша Васића и Љубу Милића, а не и Бранка Јовановића и Мирка Милосављевића; 10). да под »један Карађорђевић« мисли Његово Височанство Престолонаследника Александра, и да је писмо о томе писао под притиском бола што није био унапређен; 11). да је изразом »неваљалци«, у писму од 10. августа, циљао на људе који су нападали ђенерала због »Брдице« и иначе, и да се »неправде«, о којима се говори у том писму, односе на неунапређења појединих официра, на давања положаја онима који не заслужују и на неузимање официра на одговор за кривице, а ђенерала је мислио помагати у раду противу тих неправди; 12). да му је ђенерал највише писао »противу радикала: како су себични и мисле само о себи; 13). да је он писао ђенералици, да буде обазрива при писању, јер да и у Бизерти постоји контрола, па јој је препоручио обазривост и за писма која по приватним лицима шаље ђенералу на Крф, а то јој је препоручио зато, што му је она једном писала, како је Указ о унапређењу неуставан, јер је написан на страни, а при том је »грдила радикале, што њеном сину Саши нису дали службу«; 14). да је 6. септембра прошле године писао ђенералу, кад је чуо да може доћи друга влада: »....треба да будемо спремни, те да са новом владом ступимо у споразум, како би се све неправде поправиле«; 15). да је у своје »пријатеље« рачунао ђенерала Дамњана Поповића, пуковнике: Милана Гр. Миловановића, Драгутина Димитријевића, Владимира Туцовића, Стеву Миловановића и друге, а у »котерију Малог« пуковника Дра-

гутина Милутиновића, пуковника Стевана Нешића, потпуковника Милована К. Радовановића и Вељка Шапоњића, и да не зна како је могао за Престолонаследника да напише »Мали«; 16). да је у писму од 9. септембра под »неваљалци« мислио Владу и радикале, и да не зна »незаконитости које је Влада починила«, о чему у писму пише; 17). да се текст: »....стари лисац добро познаје људе, и да сумња у њих, не би их дозивао; чак држим, да их је позвао, да прикрије многе и многе ствари њиховим лармама, и да му још боље послуже у остварењу његових планова«, односи на Господина Пашића и народне посланике, »јер је Господин Пашић као вешт политичар умео да уђутка те посланике, те да ради онако како он хоће«; 18). да је од пуковника Димитријевића, док је овај био у Ужицу, тражио из Скопља двојицу комита и пуковник Димитријевић му послао двојицу или тројицу, од којих се, како му се чини, један звао Бошко, а други Зечевић, тек доцније сећа се и Цигановића; али ни један од ових комита није био зачишљен на храну у штабу команде трупа Нових Области, нити је он водио старање о њихову снабдевању; међутим, ђенерал је знао да се комите налазе при штабу; мисли да је могао упитати Зечевића, да ли има куражи да ножем убије човека, па, после потврдног одговора и мислећи на неко комешање Турака у Скопљу, рећи му: »Добро, имаћемо ми овде посла да радимо!«; једном је одиста казао Зечевићу »да обуче цивил«, и то кад је овај неопажен требао да припази на кућу једног Турчина.

После краћег одмора прешло се на

Испит Рада Малобабића, оптуженог за атентат покушан 29. августа прошле године:

Оптужени Малобабић изјављује, да на дан 29. августа прошле године, око 5 часова по подне, на путу Острово-Владово, а на месту где тај пут прелази преко железничке пруге, управо на излазу из »усечене стене«, није, како се у тужби износи, два пута пуцао на аутомобил којим се возио Његово Краљевско Височанство Наследник Престола Александар. На примедбу судије, да сведок Темељко Вељановић тврди, да је њега, Малобабића, видео истог дана на месту где је покушан атентат, и то баш у моменту кад је пуцао на аутомобил, — оптужени вели: да Вељановић тврди неистину и да »овако срамно и гадно дело ни у лудилу не би могао учинити«. Пошто је прочитан исказ сведока Вељановића, оптужени Малобабић изјављује, да он то дело није ни могао учинити, јер 29. августа није ни био у

Острову, већ у Водену. Он је, вели, уочи дана атентата, дакле 28. августа, између 3 и 4 часа по подне ишао са неким сељацима из Острова у Воден ради куповине еспапа за бараку коју је држао у Острову, а из Водена се вратио 30. августа. Да је његово тврђење тачно, доказује, вели, објава, коју му је 28. августа дао мајор Љуба Вуловић и која му је, како му се чини, одузета при претресу; а то ће, вели даље, утврдити и сведоци, па тражи да се позову и испитају: Васиљ Пећко, Таша Динев-Криви, Илија Динев и Трифун млађи звани Трпан — сви из Острова, па онда: млекаџија и ашчија Васиљ Баждар, трговац Глигорије Нушка и неки Јован звани Ване код француске полиције — сви из Водена; затим да се прибави књига француске полиције у Водену, из које ће се видети да је тога дана, 29. августа, добио дозволу за куповину намирница; најпосле да се прибаве књиге фирме Нушковић и друг у Водену, из које ће се видети да је тога дана тамо куповао еспап.

Одговарајући на разна питања, оптужени прича у детаљима шта је све тога дана радио у Водену. Што је на испиту од 22. марта тврдио, да је 29. августа био у Водену на лечењу код неке бабе, то је, вели, отуда, што је одиста био на лечењу, али не тада, него раније, а доцније се сетио свега онога што је тога дана било и што сада пред судом износи; преварио се услед тога, што је и тога дана и раније био пост: раније пост Велике Госпојине, а онога дана Свети Јован. Сећа се, да су тог дана пре подне у Водену и радње биле затворене; а Васиљ Баждар, кад је он, оптужени, тражио нешто да једе, рекао му је, да има само посно јело, јер је »Јован Главосек«; па онда до ситница прича како се са Васиљем о томе препирао и за доказ вадио календар.

Затим вели, да је тога дана у Водену видео Мухамеда Мехмедбашића и свог ортака Драгомира Видића. На питање, да ли се тога дана поново уортачио с Видићем и да ли је ортаклук утврђен тада у Водену, оптужени вели, да се не сећа тачно, а не сећа се ни да ли се из Водена вратио у Острово сам или са ортаком Видићем.

На дан поласка из Острова, 28. августа, био је, вели, код мајора Вуловића и тражио за свој пут објаву, и мајор Вуловић му је дао ту објаву, која је гласила на 8 или 10 дана, а имао је и сталну генералну дозволу од дивизије. Код Вуловића је отишао између 9 и 10 часова, и, пошто га није одмах нашао, стајао је пред вратима пуковника Димитријевића; у једном моменту ушао је у штаб III. Ар-

мије Наследник Престола Александар и он се (оптужени) збунио, јер је био у неугледном оделу. После десетак минута дошао је мајор Вуловић и тад је овоме казао »да је дошао Престолонаследник«. Ни о чему и ништа више није разговарао.

Потом оптужени вели, да је у Воден стигао 28. августа око 8 часова увече. Не зна где је ноћио између 28. и 29. августа.

XVII. СЕДНИЦА

– 7. априла у 8. часова —

Наставља се испитивање оптуженога *Рада Малобабића:*

Оптужени Малобабић тврди, да је у Водену, 29. августа између подне и 3 сата по подне, куповао ствари за бараку и после до мрака шетао по вароши. Не зна ни где је ручао, ни где је вечерао, нити зна где је спавао, а не сећа се ни кад је легао ни кад је изјутра устао. Исто тако не зна у који је сат 30. августа кренуо из Водена, али рачуна да је могло бити од 8 до 9 сати пре подне, јер је око подне стигао у Острово. Из Острова је пошао 28. августа са сељацима на магаричима, а чини му се да је из Водена допутовао возом; уочи тога дана био је пијан, па се тачно не сећа. Не сећа се, да ли је на путу из Острова у Воден ма с ким разговарао или се састајао, а не може да се сети ни тога, да ли се на путу одвајао од сељака или где застајао, а путовао је у војничком оделу; колико се сећа, није носио никакво оружје. Не може да се сети, да ли се по повратку из Водена ма с ким састајао, а не сећа се ни кад и где се је састао са својим доцнијим ортаком Видићем; али зна сигурно, да је ортаклук уговорен у Водену и то, како му се чини, по подне. Не зна кога дана и где је Видић сео на воз кад је ишао у Солун, али му се чини да је то било кад су понова отишли до Водена.

Одговарајући на разна питања о објавама, оптужени изјављује: да му се чини да је објава, коју је 28. августа добио од мајора Љубе Вуловића и која је писаљком писана и на чијој је полеђини француска полиција у Водену написала под датумом 11. септембра по новоме дозволу за куповину робе, у актима суда. На то му председник примећује, да те објаве нема. Даље оптужени вели, да је мајор Вуловић имао обичај да дозволе пише писаљком. Не зна тачно, да ли је објава важила за 8 или 10 дана, јер је он тражио толико, а не сећа се да ли је за

толико и добио. Мастилом писане објаве ушле су, вели, у употребу после 30. августа, пошто је он мајору Вуловићу казао, да Французи у Водену неће да потврђују писаљком писане објаве, па је зато и добио 2. септембра нову објаву, ма да је она од 28. августа још важила; а не може да се сети шта је разговарао с мајором Вуловићем кад је тражио ову другу објаву. Једнога дана, или 24. или 25. или 26. августа, позвао га је мајор Вуловић, и кад му се пријавио, овај му је рекао да га зове пуковник Димитријевић. Он је, вели, отишао код пуковника Димитријевића, и кад се пријавио, пуковник му је казао да не може тада да разговара, него да дође увече, а кад је дошао увече, онда га је пуковник Димитријевић питао за здравље и како му иде посао. Не може да се сети шта је друго било. Показујући оптуженом Малобабићу једну објаву, судија истиче, да је објава, која је регистрована у књигама француске полиције под 29. августа и на коју се оптужени позивље, датирана по новом календару, па је према томе издата много пре атентата, а виза од 11. септембра по новом календару да не постоји.

На питање, зашто је 25. августа тражио дозволу од III. Армије на неодређено време, — оптужени одговара, да је имао намеру да иде у Солун, ма да није ишао; дозволу није уништио с тога, што је забацио међу осталим хартијама, а тражио ју је на неодређено време једино зато, што није знао колико ће дана остати у Солуну. Али се одмах за тим поправља и вели, да није он тражио дозволу на неодређено време, него да су му такву дали мајор Љуба Вуловић и пуковник Димитријевић. Тврди да није био на служби у III. Армији, па не зна зашто му је то у дозволи написано. — Мајор Видојевић му је рекао: да носи војничко одело, а нико од старешина, који су га познавали, није му за то ништа приметио.

Затим оптужени вели, да је после 30. августа остао два до три дана у Острову, а потом опет ишао у Воден и тамо био два до три дана. Хтео је, вели, да доцније ступи у војску, али је био болестан, па је морао за неко време од тога одустати. Не сећа се, да ли је ишао ма где друго сем у Воден; тек крајем октобра ишао је у Батачин, одакле се одмах вратио у Острово. Доцније је, вели, ишао у Крушеград, па онда у Скочивир. На примедбу председникову, да је он био баракер Дринске Дивизије, а, међутим, да с дивизијом није ишао него са штабом III. Армије, — оптужени изјављује, да се он није »обвезао да иде у она брда«. На то му председник истиче, како је он ишао куд је

хтео и у том циљу имао по неколико дозвола, ма да је поданик, па чак и повереник, нама непријатељске државе, само није хтео да иде са дивизијом чији је баракер био, те је изгледало да Армија и дивизија служе њега, а не он њих, па му поставља питање: зашто није отишао ближе дивизији? Оптужени Малобабић правда то тиме, што није имао преносних средстава. Али му председник одмах примећује, да то није тачно, јер да он није био мала личност, те му за доказ чита писмо, које му је начелник штаба дивизије упутио 23-III.-1916.:

»Господине Малобабићу,

Командант дивизије одобрио Вам је да можете држати бараку на логорској просторији Дринске Дивизије. Формално решење накнадно ћете добити.

Начелник Штаба,
потпуковник Заваћил, с. р.«.

Сем тога председник спомиње, да су се државни чиновници толико према њему понижавали, да му један војни благајник пише: »Пошљи ми за Заваћила писмо, и ја ћу му то предати«, и пита поново оптуженог: зашто није ишао у дивизију, кад је преносна средства могао добити? На то Малобабић вели, да је дивизија онда била »на домаку непријатељске ватре«.

Оптужени потом признаје, да за држање бараке није имао исправну дозволу из Солуна, па му је, вели, начелник штаба III. Армије забранио бараку; али, кад се на то пожалио пуковнику Димитријевићу, овај му је рекао, да је ипак може држати.

У Скочивиру је, вели даље, остао 5 до 6 дана и кад је распродао робу отишао је за Острово. На питање, зашто није отишао у Солун, кад га је тамо упутио командант дивизије, — оптужени вели, да он није био упућен за Солун, него је сам тражио објаву. За доказ да ствар не стоји тако, председник му чита овај акт иследников:

»Команданту Места

Командант Дринске Дивизије актом строго поверљиво бр. 5.551 известио ме је, да је 18. децембра ове године са актом упутио Команданту Места Рада Малобабића, који је у последње време држао бараку у Скочивиру и Крушеграду, али да се он није јавио. Вероватно да се крије. Молим да се најстроже потражи и по проналаску упути се стражарно«.

На то оптужени изјављује, да му је била издата објава, с којом није могао путовати возом, па је зато навратио у Острово, где је остао да уреди своје ствари и проведе Божић, а не да се крије.

На питање судијино, да ли зна кад је извршен претрес његова стана, — оптужени вели, да је то било истог дана кад је и ухапшен. Судија га потом упозорава, да је при претресу нађено и једно његово писмо пуковнику Димитријевићу и да то писмо гласи:

»Господине пуковниче,

Ја сам јуче навече стигао овамо у Круше-Град, па хитам да Вам се јавим, ствари што сам имао нисам могао да растурим, пошто тамо готово нема никога, с тога нисам могао да више останем тамо да губим време. Преко Кајмакчалана нисам могао ради снега да идем, једно с тога, а друго ради прелазни средстава морао сам овим путем да се кренем. Ствари робу која ми је остала донео сам овде са магаријима, имадем сада прилично робе, јер сам још мало прикупио у толико сорте да имадем, јер се једна без друге не продава лако, много више времена узима кад нема сорте, овде је врло добра прилика могло би се и брзо распродати, али како незнам како је расположење тамо код Ваше стране, с тога се још нисам стално одлучио да овде останем, кад би то могао да знам што пре онда би према томе брзо одлучио иначе моја је намера да идем до села Скочивира, т.ј. ако је по Вашем мишљењу да овде останем неподесно и продужим, у томе случају, ја ћу сутра одмах да продужим, надам се даћу наћи овде прилику за дела, јер нашао сам овде једног доброг пријатеља, надам се да ће ме он у томе помоћи, у противном случају било би тешко и немогуће да се преносна средства нађу.

Пре неколико дана био сам у Водену, ради куповине ствари, тамо сам се нашао са Јоцом Милосављевићем, ако се сећате њега, ја сам Вам причао у полицији Врховне Команде он је тамо, причао ми је много и доста велики и занимљиви ствари; отуда, све му је познато, гледе мене, жали што није могао да Вам се престави, он вас много поздравља и жели да што пре нађе прилику да вам се престави. Ја нисам могао сада да до Вас дођем, знате и сами, иначе би имао да са Вама говорим. Ако Милић може сутра да мало овамо до мене дође, нека ме потражи код г. капетана Виђентијевића, профиј. кол. Дрин. Дивиз. ту ће ме наћи или

у овдашњем једном овде дућанчету, ту ћемо се наћи. У толико овом приликом а ако буде скоро прилике причаћу Вам Јоцине ствари.

Много Вас поздравља,
Ваш Раде с. р.«

На све то оптужени изјављује, да га изненађује како се то писмо тамо могло наћи.

У продужењу испитивања о атентату, оптужени Малобабић изјављује, да му нико није говорио да треба да се убије Наследник Престола, нити се сећа да је он коме о томе говорио. Није чуо, да се спрема то убиство, али се сећа, »да су неке комите причали на Крфу, да постоје између неке групе официра, Владе и Престолонаследника одношаји који су врло неповољни« и да је чуо, »да су кривили Престолонаследника и Владу, као да су они нешто криви у националном погледу«. Од официра »спомињали су оне који су учествовали у догађају од 29. маја, а сада су у организацији »Црна Рука««, па додаје, да су »спомињали пуковника Миловановића, Димитријевића, ђенерала Дамњана Поповића, Вемића, Туцовића и још неке« којих се не сећа. То су му, вели, говорили: Мустафа Голубић, пок. Бошко Арежина и Незир Хаџиналић. Причали су му, »да се води расправа о томе, ко је крив за наш слом« и »официри су кривили Престолонаследника и Владу«. Мустафа му је причао, да је био неки састанак на Крфу, у логору, и да су на том састанку били: Бошко, Незир и остали комите, а били су и неки официри. Том приликом Мустафа му је казао, »да је то био састанак, на коме се расправљало о односима Престолонаследника и Пашића с једне и официра с друге стране«, и да су »на том састанку закључили нешто врло важно«. А кад је он, оптужени, приметио, да је то незгодно, Мустафа му је рекао: »Што ти то мени говориш? То није моја ствар. То је ствар официра и реци ти то њима«. — Исто то му је причао и Бошко Арежина, који му је, на примедбу зашто се они, добровољци, у те ствари мешају, казао: »Ти знаш када нам се нешто нареди, ми морамо да извршимо. Ј . . . . им матер, не знају ни сами шта раде!«. — Незир му је, вели, о свему томе мало говорио, али је говорио у истом духу. Затим наставља: »Начин како су мислили изводити борбу није ми познат и нисам питао, али по ономе како су ми представили ствар, мени је изгледало страшно, и ја сам им саветовао, да се они у то не мешају . . . . . Они су ми испричали да је тај састанак официрски био уперен највише противу Престолонаследника и Пашића«. — Арежина му је, вели, рекао, да о овоме ћути и да ће све чути.

XVIII. СЕДНИЦА

— 8. априла у 8 часова. —

Наставља се испитивање оптуженог *Рада Малобабића*:

У почетку седнице оптужени чини једну исправку о свом доласку у Крушеград и Скочивир и вели да је у Крушеград дошао пре конца новембра, а у Скочивир два до три дана пре Св. Николе. У Батачину је, вели, био око 10. новембра.

Затим, на разна питања од стране суда, оптужени изјављује: да се врло добро сећа, да је 28. августа известио мајора Вуловића о доласку Престолонаследника у штаб Армије и да је у подне дошао и узео објаву, па истог дана кренуо за Воден. Сећа се да је мајору Вуловићу казао: »Не знате да имате једног високог госта!« и да је мајор упитао: »А ко је то?«, на што му је одговорио: »Престолонаследник Александар«, а тада је мајор Вуловић, погледавши га »криво и љутито, опсовао Престолонаследнику матер«. Затим вели, да је он, оптужени, тим био увређен, управо да му је реч у грлу стала, и да је погледао мајора тако, да је овај морао да појми, да се више не могу разговарати. Том приликом пребацио је мајору »што тако говори о Престолонаследнику«, а мајор Вуловић му је добацио: »Ти тако говориш зато што га не познајеш, а кад би га познао, не би тако говорио!«; а кад је он, оптужени, изјавио, да о Престолонаследнику само добро зна, онда му је, вели, мајор Вуловић одговорио: »Он је лукав и подмукао. Он све то ради и организира противу нас!«. Под тим »нас« он је разумео као да Вуловић говори за себе и још неке. Даље вели, да је он, оптужени, говорио мајору Вуловићу, да треба чувати ову Династију, јер да се таква народна Династија не може добити, на што му је Вуловић казао: »И не треба нам!«, а мало доцније добацио: »О Радо, Радо!«. — После овог оштрог разговора мајор га је упитао, зашто је дошао, и кад је одговорио да је дошао за објаву за Воден, онда га је упитао, када ће ићи; а кад му је одговорио, да ће одмах кренути, мајор му је приметио: »Зашто данас? Боље сутра или прекосутра!... Доћи кад отиду, па ћу ти после дати«.

Оптужени Малобабић тврди, да је све то било уочи дана атентата, дакле 28. августа. Међутим председник истиче, да се из Дворске Књиге види, да Престолонаследник није

28. августа уопште долазио у Острово, па ни у штаб III. Армије, већ 29. августа, на дан самог атентата. На то оптужени вели, да се не сећа тачно дана и да је можда погрешио у датуму, па је то могло бити 27. августа или ког другог дана, али зна тачно, да је то било оног истог дана кад је он ишао у Воден.

После тога суд поново ставља разна питања о томе, како је оптужени коју објаву добио, где су му све те објаве, како се с њима користио, где је у Водену ноћио, како је путовао из Водена и т. д. На сва та питања оптужени одговара: да је мајор Вуловић имао обичај да пише објаве и писаљком и мастилом; да је он, оптужени, имао и сталну објаву Дринске Дивизије, као и његови ортаци, и да му је ту објаву поцепао пуковник Божа Јанковић, говорећи му, да треба да иде у војску, а не да држи бараку; да му је француска полиција у Водену казала, кад је 29. августа тражио дозволу за куповину робе, да му неће више уважавати објаве писаљком писане, и да му то у другим приликама, кад је долазио с једнаком објавом, није примећивала.

На питање председниково о ономе што су му причали Мустафа Голубић, Незир Хаџиналић и Бошко Арежина о договарању на Крфу, — оптужени понавља што је и јуче казао, додајући да се не сећа да је Десимиру Чоловићу о томе говорио, али зна, да су му комите казали, да су договори били код неке Армије.

Председник затим тражи од оптуженог да каже, шта је разговарао са пуковником Драгутином Димитријевићем, кад је био код њега по позиву мајора Вуловића. На многа питања о томе оптужени одговара, да је то било 25. или 26. или 27. августа прошле године. Око подне га је позвало неко лице да оде код мајора Вуловића. Мајор га је упутио пуковнику Димитријевићу и он је отишао. Кад се јавио пуковнику, овај му је рекао да је заузет и да дође пред вече. А кад је пред вече дошао, пуковник Димитријевић био је у канцеларији. Чим га је видео, позвао га је да с њим изађе пред кућу. Потом га је питао, како је са здрављем и како му ради барака, на што му је оптужени рекао, да барака иде добро, али да не иде добро са здрављем, па због здравља мисли да напусти бараку. Пуковник му је, вели, на то казао; »Мораћеш да напустиш бараку, одређен ти је други посао«. Оптужени га је упитао: »Какав је тај посао? Ко ми је тај посао одредио?« На то је пуковник Димитријевић изјавио: »Доцније ћеш чути какав је тај посао!«. А на поновљено питање, какав је тај посао, пуковник је рекао: »Ја ти сад ништа не могу казати. После ћу ти рећи«.

Оптужени Малобабић даље вели, да је разабрао да му је намењо посао, за који не сме да му каже какав је, јер је тајни посао, па је пуковнику казао да неће да прима и да неће да врши »никакве тајне послове«. На то му је пуковник Димитријевић рекао: »Не мораш, неће те нико натерати силом; бараку можеш продужити«.

На питање председниково, какав је тај тајни посао требао да буде, и на примедбу, да он то мора да зна, јер је немогуће да је он одбио понуђени му посао, а да не зна какав је тај посао, — оптужени изјављује, да је закључио, по начину на који му је пуковник Димитријевић говорио, да тај тајни посао није добар, па је зато одмах и одбио. Покушавао је да питањима сазна какав је посао, али су сви покушаји остали без успеха, и онда је помислио да хоће да га искористе у неком циљу.

Неколико дана доцније, управо 30. августа, кад се вратио из Водена, позвао га је око два сата по подне пуковник Димитријевић у своју канцеларију и том га приликом питао: »Шта си ти то Љуби говорио?« Одмах није разумео и упитао је: »Коме Љуби?« Он му је онда казао: »Нашем Љуби Вуловићу«. Одмах се, вели, сетио, да се то односи на разговор с Љубом Вуловићем и на увреде које је нанео Престолонаследнику; а да ствар не би дуљио, пуковнику Димитријевићу је казао, да се не сећа, већ да му он каже. Међутим, он му није казао, него је изјавио: »А не, све једно; ништа кад се не сећаш. Звао сам те да ти кажем, да те морамо склонити из Острова«. А кад је упитао зашто да га склањају, пуковник је одговорио: »Ми то морамо да учинимо! Иди одмах у околину, избери село и пресели се. Еспап нек остане, а ти да се склониш. Кад то свршиш, да ми јавиш у колико ћеш сати ићи. По своје ствари, ако ти буду требале, можеш други дан доћи«. Али је он и даље остао у Острову и није се склонио. После два три дана, кад је распродао робу, отишао је код пуковника Димитријевића и изјавио му, да је распродао сву робу и да му каже шта да ради. Он му је на то рекао: »Кад се ниси склонио одмах, онда остани«. После неколико дана позвао га је, вели, по трећи пут пуковник Димитријевић и казао му, да је мајор Вуловић отишао да тражи место где треба да оде, јер имају свог човека код ког треба да иде. Кад је упитао, ко је тај, он му је рекао: »Чућеш!... видећеш!... То је наш човек«. А на питање: »Је ли то комита?«, пуковник је одговорио: »Да, тако нешто«. Али је оптужени и после тога остао у Острову и држао бараку.

XIX. СЕДНИЦА

— 9. априла у 8 часова. —

Наставља се испитивање оптуженог *Рада Малобабића*:

У почетку претреса оптужени Малобабић тражи да изврши исправку о свом путу у Воден и по дозволи суда изјављује: да се сетио да је у Воден пошао из Острова 29., а не 28. августа, како је пре тврдио. Долазак Престолонаследников био му је главно сећање. Сетио се и једне нове околности: док је био у ходнику штаба чуо је из собе, у коју је Престолонаследник ушао, гласно питање: »Колико је сати?« На то питање одговорено је из собе са супротне стране: »Тачно 10 сати и 11 минута«. Сећа се још и тога, да их је на путу пред Владовом стигао аутомобил, у коме се возио Престолонаследник. Зна да су магарићи непажњом сељака закрчили пут и да је аутомобил морао застати. Љутио се »на сељаке што се то морало десити баш том аутомобилу....«. Сећа се, вели даље, да је сутрадан (30. августа) у Водену изашао из стана мало раније, око 7 сати, да купује ствари, али су радње биле затворене и због тога је мислио да је празник.

На разна питања суда о овој исправци, оптужени вели: да је из Острова пошао 29. августа око 3 сата по подне, а можда и нешто доцније, јер га је нешто мало задржао у Острову трговац Берикућа. Не сећа се где је преноћио између 29. и 30. августа; не зна да ли је у Водену ноћио између 30. и 31. августа или се ноћу вратио возом у Острово; а не сећа се ни где је ручао и вечерао 30. августа.

По том оптужени вели, да не зна на колико је дана гласила писаћком исписана објава, коју му је дао Љуба Вуловић. А одговарајући на питања о послу, који му је пуковник Димитријевић био одредио, изјављује: да му је тај посао и сад непознат и да је, из тога што му није казао какав је тај посао, закључио да је тај посао тежак, а пуковник Димитријевић му је, на питање, да ли је посао тежак или лак, одговорио: »То није тако лак посао«. Осврћући се затим на разговор с пуковником Димитријевићем после повратка из Водена, оптужени изјављује: да је као разлог, због кога га пуковник Димитријевић хоће да пошаље из Острова и да га склони, сматрао свој разговор с мајором Вуловићем. Мислио је да хоће да га склоне зато, што су у њему видели једног противника. А није хтео да се склони, јер се бојао да му се што не догоди, а нарочито се уплашио кад му је речено да ће га мајор Вуловић одвести код неког комите. Потом вели, да му је пуковник Димитријевић често говорио да оде у село, и да му је најпосле означио село Батачин.

На питање судијино, зашто се пре извршеног атентата, а и нешто доцније, представљао и живео под лажним именима: Воја, Јова, Рафаило и Гојко, и облачио час војничко а час грађанско одело, — оптужени изјављује: да га је Војом звао његов ортак Видић, јер није могао упамтити његово право име; Јовом су га звали мештани, бркајући »Јово« са »Војо«; Грци су га звали Рафаило, а један га је звао и Ванђел; не зна зашто су га неки звали Гојко. Грађанско одело облачио је, вели, само онда кад је војничко давао да се пере.

А на питање судијино, зашто се у децембру месецу прошле године крио у Острову и зашто није отишао у Солун, кад га је, на захтев иследника, тамо упутио актом од 18. децембра Ђ.Бр. 14.389 командант дивизије, — оптужени одговара: да се није скривао, већ да је у Острово навратио ради својих ствари, а није знао, нити му је ко казао, да је у Солун упућен на захтев власти, већ је мислио да му је дата само дозвола да иде у Солун. Пориче да је поцепао акт, којим је био упућен у Солун, а није ни знао да је то службени акт.

Затим вели, да се за дозволу за бараку код Дринске Дивизије у Матијасу обратио начелнику штаба потпуковнику Заваћилу обичном молбом и без икаквих докумената. Не зна зашто му је потпуковник Заваћил указивао нарочиту пажњу и пре времена га известио о дозволи, али држи да је то по препоруци пуковника Димитријевића, јер му је овај пре казао да ће га препоручити. За држање бараке у Лутри није тражио нову дозволу, јер му је, вели, вредела она с Крфа, само је добио нову објаву. У Василици није држао бараку, али је долазио неколико пута код пуковника Димитријевића. У Солун је дошао по дозволи делегата пристаништа у Крфу мајора Радоја Јанковића, који га је упутио са поверљивим актима и рекао му да чува пакет »као очи у глави« и да га преда команданту пука, не сећа се да ли десетог или једанаестог; а ако њега не нађе, онда да преда пуковнику Димитријевићу. За овај пакет дао је мајору Јанковићу реверс. Приликом предаје пакета — а тад је први пут био код пуковника Димитријевића на солунском фронту — овај му је рекао, да види, кад оде у Солун, да ли су отишли за Швајцарску и, ако нису, зашто нису, добровољци Босанци: Мустафа Голубић и остали; а кад је по том био у Солуну, Мустафа му је

рекао, да је Незир већ отишао, да ће он отићи за који дан, а Ђуро Шарац да је потрошио новац, па да неће да иде; за Циганoвића је, вели, чуо, да ће ићи у неки артилериски пук. Други пут свратио је код пуковника Димитријевића само на десет минута и испричао му, шта је Мустафа рекао; а трећи пут је ишао, кад га је пуковник Димитријевић звао, чини му се преко Мехмедбашића, и рекао му, да оде у Солун и нађе Ђуру Шарца и каже му, да одмах иде из Солуна. Ђуру је, вели, нашао и то му саопштио, али је Шарац изјавио, да не зна зашто и где треба да иде из Солуна.

На питање суда о дозволи за држање бараке у Острову, оптужени изјављује: да је добио нарочиту дозволу од команданта дивизије; да је ту дозволу издејствовао од пуковника Крсте Смиљанића његов други ортак Здравко Смиљанић, рођак пуковника Смиљанића; да је и он, поводом ове дозволе, био код начелника штаба потпуковника Заваћила.

XX. СЕДНИЦА

— 10. априла у 8 часова —

Наставља се испитивање оптуженог *Рада Малобабића:*

На питање суда, да ли и сада, после јучерашње измене ранијих навода о дану поласка из Острова у Воден, о боравку у Водену и о повратку у Острово, остаје при томе, да се пред суд позову сведоци, који су имали да утврде његове прве наводе, — оптужени Малобабић изјављује, да остаје при своме захтеву, јер ће, вели, сведоци, на које се позвао, потврдити и ове нове наводе; али одустаје од захтева, да се разгледају књиге француске полиције у Водену, јер је уверен, да робу није куповао 29., већ 30. августа. Потом вели, да је и објаву за одлазак у Воден добио од мајора Вуловића 29., дакле на дан атентата, а не 28. августа, како је раније тврдио.

О ортаклуку са Здравком Митровићем и Драгомиром Видићем и о времену кад су се уортачили, а кад разортачили, оптужени даје неодређене, нејасне и заплетене одговоре, тако да се једва после многих питања могло разумети, да су се раније неколико пута уортачили и разортачили, а дефинитивно разортачење да је било у октобру месецу.

Затим оптужени вели, да је новац, који је код њега нађен у суми од 12.489 динара у разној монети, зарадио, а кад је почео радити у Матијасу да је имао 500 драхми, које му је дао »један трговац из Београда«. Државни шатор, који је код њега нађен, купио је, вели, од једног Грка на Крфу. Пориче сведочење свог ортака Видића, да се често састајао с посилним пуковника Димитријевића, с њиме нешто тајно разговарао и од њега често примао неки новац, а признаје, да је по неки пут плаћао за Милића његов пазар у бараци, што му је Милић после враћао. Посилни Милић му је, вели, говорио, да се чува Видића, јер је ћудљив човек. Признаје, да је Видића »изгурао из стана«, а то је учинио зато, што је њега »Видић изгурао из бараке«.

Даље оптужени Малобабић изјављује, да познаје оптуженог Мухамеда Мехмедбашића, али с њим није ништа заједнички радио. Чини му се, да је у Василици био код пуковника Драгутина Димитријевића у штабу Треће Армије, а у Острову му је сам Мехмедбашић казао, да је на служби код мајора Љубомира Вуловића, опет у штабу Треће Армије, и то као Вуловићев повереник. Не сећа се, да ли је с њиме водио политичке разговоре.

Оптужени Малобабић износи, да му се чини, да је и Мехмедбашић био у Острову, кад му је пуковник Димитријевић казао да му је одређен један тајни посао. Мисли да је био и оног дана, кад му је пуковник Димитријевић казао да га морају склонити из Острова, а чини му се и да му је све то причао; не сећа се шта му је Мухамед одговорио, али му се чини да није био изненађен. Не сећа се, да ли му је Мехмедбашић нешто слично причао, али се сећа да је Мехмеду казао, да пази да и њему пуковник Димитријевић и мајор Вуловић не ставе у дужност тако тешке ствари. Према пуковнику Димитријевићу и мајору Вуловићу Мехмедбашић је био поверљив и поуздан. Видео је на Мухамеду да он све зна шта се с њим (оптуженим) догађа, али неће да каже. Није, вели, видео, да ли је Мухамед остао у Острову кад је он, оптужени, пошао 29. августа за Воден; видео га је у Острову изјутра око 8 часова, а не сећа се, да ли је тада с њим разговарао.

Сутрадан по атентату (30. августа), кад се у Водену дигао и око 7 часова изишао на улицу, сусрео је, вели, Мехмедбашића. Питао га је зашто је дошао у Воден, јер му је његов долазак био необичан. Он му то није казао, па га је оптужени упитао: »Кад си дошао у Воден? Ти си морао синоћ поћи, па ноћас стићи«. Он му је, вели, одговорио, да је одиста синоћ дошао, али да није ноћио у Водену, већ у селу пред Воденом, а дошао је с једним

Вуловићевим повереником, председником неке општине. Кад га је понова упитао, зашто је дошао, он му је рекао: »Дошао сам да убијем некога по наредби Вуловића«. Оптужени га је запитао: »А ко је тај, кога си требао да убијеш? Је ли крив?« На то му је Мехмедбашић одговорио: »Не мораш ти да знаш ко је тај! Мени није крив, али ми је мајор Вуловић казао и наредио да се убије«. А кад га је оптужени Малобабић упитао, зашто да убијају људе, кад нису криви, Мехмедбашић му је онда добацио: »Ти знаш какав је господин мајор, и кад он што нареди ја морам извршити!«. Онда му је оптужени рекао: »Тако би мајор и мени могао да нареди, кад бих био у том положају, али ја не бих извршио«. На то му је Мухамед казао: »Лако је теби, ти си баракер и с њима немаш ништа, а ја сам у сасвим другом положају: ја сам повереник и морам«. После тога упитао га је: »Па јесте ли убили тога човека, кога сте имали убити?« Он му је одговорио: »Не, нисмо га убили!« Чини му се, вели, да рече, као да је побегао, али је Мухамед избегавао да каже кога су хтели убити; њему, оптуженоме, изгледало је, »да тај човек није био лош«. На Мухамеду се, вели даље, видело, да му није било пријатно што је морао да убије тога човека и да му је драго што га није убио, јер то лице није било рђаво. Сећа се да му је Мухамед казао: »Не знам шта му је (Вуловићу) то требало!« Најпосле оптужени вели, да не зна, да ли је ово убиство имало да се изврши из политичких мотива или за паре.

Одговарајући на нека питања, оптужени Малобабић изјављује, да не зна да ли је какво убиство извршено за паре, а зна да је Лазара Мишова нестало. Не зна ништа о томе, да је уредник »Пијемонта« Бранко Божовић имао, у друштву двојице комита, да нападне резервног капетана Ћалета Аћимовића и опљачка му већу суму новаца, па Ћале да буде убијен, а Бранко Божовић рањен, и да се разнесе глас, како су обојица, и Ћале и Бранко, били нападнути од разбојника и опљачкани, па у гужви један убијен, а други лако рањен. — Са Мухамедом није, колико се сећа, разговарао о убиству Престолонаследника, о уклањању Династије, о убиству председника Владе г. Пашића; а о превратy и о покушаном атентату први пут је чуо од Јоце Милосављевића, полициског писара.

На питање суда, да ли познаје оптужене официре, Малобабић изјављује: да му је ђенерала Дамњана Поповића показао на Крфу Мустафа Голубић и том приликом рекао, да је ђенерал једна од најистакнутијих личности од

29. маја, да је члан »Црне Руке« и да је с официрима који се боре противу Престолонаследника, г. Пашића и Владе. То исто вели и за пуковника Милана Гр. Миловановића, Радоју Лазића, Чеду Поповића и потпуковника Велимира Вемића. Богдана Раденковића не познаје, али је слушао о њему. За пуковника Туцовића каже што и за ђенерала Дамњана Поповића, са додатком, да је раније рекао, како је од Туцовића примао новаца, али то није истина, а тако је рекао једино зато, да би се отресао разних агената, који су га неко време били окупили да им каже ко му је дао новаца. С пуковником Драгутином Димитријевићем се упознао 1913. године и од тада је с њиме био у непрекидном додиру.

Пред рат 1914. године, 1. или 2. јула, прешао је, вели даље оптужени Малобабић, у Београд, где га је полиција затворила и на Димитријевићеву интервенцију пустила, па га опет 12. јула ухапсила. А тек кад је српска власт остављала Куршумлију, мајор Вуловић и пуковник Димитријевић интервенисали су и на њихову интервенцију је пуштен из затвора, па је у Димитријевићевим колима отишао из Куршумлије у Приштину, а онда на коњу, са штабом Треће Армије, у Драч, одакле је са Д-ром Величковићем у санитетској лађи отпутовао на острво Вид, а с Вида га је Д-р Величковић пребацио на Крф.

XXI. СЕДНИЦА

— 11. априла у 8 часова. —

Наставља се испитивање оптуженог *Рада Малобабића:*

На питање о својим односима према пуковнику Димитријевићу, оптужени вели, да се у Острову састајао с њиме неколико пута, али да с њим није разговарао ништа нарочито, сем оно што је већ навео. Он је пуковника Димитријевића сматрао као свог личног пријатеља. Пуковнику Димитријевићу писао је, вели, само из Крушеграда, на путу за Скочивир; од њега није примао новаца сем кроз Албанију за издржавање. За отварање бараке добио је од Чеде Павловића, трговца из Београда, 500 драхми. Од 25. и 26. августа сматрао је да између њега и пуковника Димитријевића нису односи пријатељски, али да ипак нису прекинути.

За мајора Љубу Вуловића оптужени Малобабић вели, да се с њим упознао преко пуковника Димитријевића 1914. године у Београду и да с њим после 29. августа

прошле године није био у најбољим односима, јер је мајор »био охладнио«, па није хтео чак ни његовим сељацима да даје објаве за Воден. С њиме се састајао неколико пута. Кад су неки официри дошли у оптужеников стан и, нашавши да је тај стан добар, хтели га за себе узети, чему је газда стана био противан, онда је мајор Вуловић дошао и газду стана због тога тако испребијао, да му је чак и руку сломио; али му председник примећује, да то није било због тога, него је то мајор Вуловић учинио зато, што газда није хтео њега, оптуженога, да држи у стану.

На питање судијино, да ли му је ко од оптужених или ко други говорио о убиству Престолонаследника и г. Пашића, — оптужени изјављује, да му је пок. Бошко Арежина говорио, да су састанци на Крфу били уперени највише противу Престолонаследника. Зна, вели, да му је мајор Радоје Јанковић на Крфу говорио, да остане у пријатељским односима према пуковнику Димитријевићу ради услуга које му је учинио, али да се према њему и његовом друштву не ангажује и не улази ни у шта што они раде, јер он, Радоје, зна, пошто они њему све тајне поверавају, да они раде противу Престолонаследника и Династије. То је казао у таквој форми, да је оптужени закључио да се ради на убиству Престолонаследника и промени Династије. Говорећи му о овоме и саветујући га да не улази у те њихове радње, мајор Радоје му је изјавио, да и њега, ма да им је друг, ти поступци толико револтирају, да се решио да изађе из војске; а на ово се решио тек пошто је стекао уверење, да не може утицати на њих, па да своје намере промене и посвете се редовној служби. Говорио му је још и то, »да за своје идеје ово друштво нема много присталица, те због тога се латило да наврбује што више Срба ван граница Србије, јер им нису познате прилике, те их лакше могу обрлатити«, па му је мајор Јанковић препоручио, да на то обрати пажњу и својим друговима, да не би из незнања ушли у њихове послове и тако учинили грдну погрешку. Што се тиче онога, што су му причали Босанци добровољци, оптужени вели, да је по начину изражавања мисли закључио, да и према њиховом казивању излази да се радило о убиству Престолонаследника и промени Династије.

Мајор Вуловић и пуковник Димитријевић чешће су се, вели даље, састајали на Крфу с осталим комитама, а највише с Мустафом Голубићем и Незиром Хациналићем. Мустафу и Незира није питао о чему су разговарали. Њему, оптуженом, говорили су пуковник Димитријевић и мајор

Вуловић, да у Србији није све у реду, да је у земљи корупција, да управа није на свом месту, да је несавремена, да не одговара народним интересима, већ интересима странака, и да се то више не може трпети. Још 1914. године говорио му је пуковник Димитријевић, да предстоје избори и да ће се тада ствари рашчистити, а ако се тако не рашчисте, да ће се морати нешто друго учинити, не именујући шта. Мустафа му је често говорио, да су пуковник Димитријевић и мајор Вуловић тврдили, да цар Виљем, бугарски краљ Фердинанд и грчки краљ Константин воде паметну политику, а код нас да није тај случај. Исто тако му је и Незир говорио. Мустафа му је још рекао, да »тако мисле и говоре наши паметни људи«, сматрајући као такве Љубу Вуловића и остале официре, али није остале именовао. Од пуковника Димитријевића и мајора Вуловића чешће је слушао, да је околина Престолонаследникова рђава и да сво зло долази отуда; а добровољци Босанци говорили су му више пута, да их пуковник Димитријевић и други чувају, јер ће требати. — Затим оптужени вели, да му није познато постојање организације »Уједињење или Смрт«, а знао је да постоји »Црна Рука«. Студент Раде Миљковић говорио му је, да су односи између Црнорукаца и Владе врло затегнути, а као чланове »Црне Руке« именовао му је: пуковника Драгутина Димитријевића, пуковника Милана Гр. Миловановића, потпуковника Вемића и још неке официре, чијих се имена не сећа.

Оптужени Малобабић признаје, да није био на лекарском комисијском прегледу и да се за то није ни пријављивао. Први пут је дошао у Србију 1904. године; од 1911. године био је повереник Народне Одбране, а доцније и пуковника Димитријевића.

Даље оптужени излаже, где је раније био и кад је последњи пут прешао у Србију, па вели, да је живео у Загребу као чиновник »Херцег Босне« и банке »Адриатик«. У Србију је прешао 1914. године на два до три дана по Св. Петру, а пре тога је био два до три дана у Славонској Рачи. Председник му примећује, да је, и према службеним подацима и према рапорту пуковника Димитријевића, прешао на сам дан мобилизације, дакле 12. јула. На то оптужени вели, да се он 12. јула поново вратио у Београд, али не преко Земуна, него из Лознице преко Шапца.

По преласку у Србију, ухапсила га је београдска полиција. Казао је, вели, да је поверник пуковника Димитри-

јевића, па ипак га је полиција ухапсила. С њиме су поступали неким тајанственим начином, који му је изгледао сумњив. Сећа се да су му неки причали, да полиција убија свакога ко јој није по вољи, и гледао је да се из те ситуације извуче, тим пре што је био повереник Димитријевићев, а овај је био у затегнутим односима с Владом, па је мислио да му и то приписују. Сад, вели, види, да су га погрешно известили, јер се уверио, да српска полиција не убија. Али је онда мислио друкчије, и кад су га два полицајца спроводили возом за Ниш, он је, чим су они заспали, искочио из воза, па онда пришао бараци, у којој је био војник који чува пругу. Ту је мало седео, па онда отишао да се купа у Морави. Кад је почео да се облачи, дошли су полицајци и ухватили су га. У нишкој апсани био је све до евакуације Ниша. На питање судијино, за што је у затвору у Нишу истргао нож једног жандарма и двојицу повредио, — оптужени вели, да не зна шта се то догодило. О томе, као и о његову путу до Ниша, судија чита из извештаја г. Радомира Тодоровића, секретара начелства округа крагујевачког, Господину Министру Унутрашњих Дела, ове ставове:

»..... Г. управник Београда наредио ми је, да примим извесна поверљива акта и да са њима истога вечера отпутујем у Ниш, а у исто време да поведем собом и Малобабића. Као помоћника у овоме одредио ми је Миту Лазаревића, тада повереника управниковог.

По наредби г. Стојана Протића, тадашњег Министра Унутрашњих Дела, смештени смо у воз, који је возио г. г. Министре у Ниш. У истом вагону, где смо били ја, Лазаревић и Малобабић, путовао је и секретар руског посланства г. Страндман. У моменту кад смо се смештали у купе, Малобабић је у ходнику задржао г. Страндмана и рекао му, како га он свакојако познаје, јер му је једном приликом био представљен, па га је молио, да се заузме за њега, како би био пуштен у слободу. Г. Страндман му није ништа одговорио, већ се ћутећи уклонио у свој купе.....

Поред све предосторожности, Малобабић је отворио врата од полукупеа, ушао у друго одељење и отуда изашао у ходник и из овога у нужник, по том је сломио шипку на прозору, и из воза, кад је био у пуној брзини искочио бос, а ципеле, које је био још раније скинуо, оставио је у купеу. Г. Лазаревић претресао је цео суседни вагон, а ја онај у коме смо се возили, али га нигде нисмо могли наћи. Кад сам ушао у нужник, видео сам

трагове његовог бегства и одмах одлучио, да се на првој станици скинем и пођем у потеру за њим, што сам и учинио. Вративши се једним теретним возом у Ћунис, дигао сам потеру од 5 до 6 сељака, и после 2 сата гонења по трагу његових стопала у мекој земљи, пронашао сам га у једном шевару на обали Мораве и то прерушеног, јер је скинуо одело, и преко кошуље опасао се кајишима, да би по спољашности личио на сељака. Одмах сам га прегледао и констатовао, да на телу нема ни најмању повреду. Дакле и поред тога, што је брзи воз био у пуној брзини, он је тако вешто искочио кроз узани прозор нужника, да се ни најмање није повредио, па чак ни по стопалама и ако је био бос.

Кад смо га ухватили и везали, он је онако везан 2—3 пута јуришао на мене и г. Лазаревића и грдећи ме тражио је да га убијем. Говорио је сељанима, да сам му ја »напаковао« неку уображену кривицу и да га само зато водим ка Нишу, да бих успут улучио прилику да га убијем; да сам ја најпокваренији човек на свету и да наша држава највише страда од таквих покварењака као што сам ја.

Овим говором он је придобио неке сељаке за себе тако, да су већ почели гунђати, те сам био у приличној опасности да ми га не отму, само да се нисам досетио и представио им, да је Малобабић аустријски шпијун, показавши им и званичну спроводницу. Тада у мало што он није страдао, јер га сељаци хтедоше моткама премлатити, само да га својим телом нисам заклонио.

Кад смо га поново увели у воз за Ниш, он је окренуо други лист и почео ме молити пред г. Митом Лазаревићем, да му кажем, шта тражим од њега, и ако ми то треба, он изјављује, да је био повереник код пуковника Димитријевића, да му је вршио разне важне послове, хвалећи се, како је он човек пред чијим намерама нема препрека и да је до сад увек учинио што је наумио. Кад смо стигли у Ниш, извели смо га пред окружног начелника господина Благојевића, који је наредио, да се Малобабић притвори и на њега обрати највећа пажња.

При спуштању у притвор, Малобабић је надао грдну ларму и што га је грло доносило викао је и псовао г. Пашића и г. Стојана Протића и радикале, који ће, вели, упропастити Србију.

Кад је био уведен у притвор, поднаредник апсанција, из предосторожности према овом опасном притво-

ренику, поставио је на отворена врата ћелије једног жандарма, а он се попео на прозор да поскида окна, како Малобабић не би употребио стакло као оруђе, да нанесе себи или другоме повреду, јер је давао утисак избезумљеног човека. У том моменту Малобабић је истргао војнички нож жандарму који је био на вратима, и јурнуо на апсанџију да га у леђа удари њиме. Присебност жандарма на стражи спречила је, да поднаредник не погине, али је Малобабић обојицу изранавио ножем по рукама.....

Једнога дана, кад је Малобабић био из притвора изведен на одмор у двориште, апсанџија је приметио да кришом избацује из џепова некакву земљу. Прегледом његове ћелије утврђено је, да је Малобабић повадио известан број плочица на поду, и да је прстима копао земљу, њу трпао у џепове и на њено место полагао хлеб, који је свакога дана добијао за храну, па је на хлеб опет стављао плочице тако вешто, да се копање није могло примећивати. На овај начин, пре но што је ухваћен на овом послу, ископао је приличну рупу уза сам дувар, свакојако у намери, да се доцније дочепа каквога оруђа, пробије дувар и тим путем побегне«.

Пошто је прочитан извештај г. Тодоровића, оптужени Малобабић изјављује, да се не сећа шта се тада дешавало, јер је био узрујан. — Признаје да је мајор Вуловић долазио у Ниш и посетио га у затвору, али се не сећа да ли су се том приликом загрлили и пољубили. Никакве му, вели, поруке није донео, сем што му је казао, да се ради на његову ослобођењу. Кад је Ниш био евакуисан, упућен је био у Прокупље, а одатле у Куршумлију. Ту су га нашли мајор Љуба Вуловић и пуковник Димитријевић, и том приликом био је пуштен у слободу. Не зна да ли је мајор Вуловић дао за њега реверс. Од Куршумлије је путовао у колима пуковника Димитријевића до Приштине. Од Приштине до Феризовића ишао је возом, а од Феризовића до Призрена колима; затим на коњу до Драча. Храно се оним што му је пуковник Димитријевић давао, а чешће је јео и у кухињи штаба.

Оптужени Малобабић вели даље, да се је упознао с мајором Радојем Јанковићем на Крфу и да га је с њим упознао потпуковник Шапинац. Мајор Јанковић обећао му је, вели, набавити одело и наћи средства за живот; а кад је дошао на Крф пуковник Димитријевић, онда га је мајор Јанковић упутио у штаб код пуковника. При поласку за Солун мајор Радоје Јанковић дао му је један пакет са поверљивим актима, не сећа се да ли за команданта X-ог или XI-ог пука, а ако овог не би нашао, да га преда пуковнику Димитријевићу, што је и учинио. Кад је пуковнику Димитријевићу предао пакет, отишао је и јавио се начелнику штаба Дринске Дивизије потпуковнику Заваћилу, тражећи од њега објаву.

XXII. СЕДНИЦА

— 12. априла у 8 часова. —

Наставља се испитивање оптуженог *Рада Малобабића*:

У продужењу испитивања оптужени Малобабић изјављује, да се на Острову први пут видео с пуковником Димитријевићем седам до осам дана по доласку штаба III. Армије у Острово, али том приликом није с њим разговарао. Не зна колико је пута био код њега. Пуковников посилни могао га је видети с њиме само оног дана, кад му је пуковник саопштио, да му је одређен неки тајан посао. Пориче, да је ортаку Видићу казао, да ће му пуковник Димитријевић дати и да му је већ дао новаца.

Даље оптужени вели, да је за убиство Бошка Арежине дознао на Крфу и да му није познато, да ли је ту умешан мајор Вуловић; а није му познато ни то, да ли је ко од оптужених наговарао Арежину да убије Престолонаследника. Не зна, откуд у Бошкову дневнику, да је због њега, Малобабића, долазио у Ниш. Не зна, вели, да ли је ко наговарао Незира Хациналића, да убије председника Владе госп. Пашића.

На питање о састанцима с мајором Вуловићем, оптужени изјављује: да се у Острову неколико пута састајао с мајором Вуловићем ради објава за пут и да га је налазио и у његовој соби у штабу III. Армије; али да му мајор Вуловић, сем оно што је навео, није говорио о Престолонаследнику.

Затим судија чита код оптуженог нађено писмо пуковника Димитријевића пуковнику Стојишићу:

»Острово 7-XI 1916. год.

Драги Ацо,

Мислио сам и дуго премишљао коме ћу да поверим Раду, твога баракера, па се реших, да је најбоље да га пошаљем теби. Ти га знаш, а и он тебе зна и воле, па ће код тебе бити најбоље и да остане док не дође време бољих дана.

Најсрдачније те молим, чувај га. Он је писмен довољно, па ти може што и помоћи; а ти ћеш већ наћи начина да га причуваш. Тај је човек толики паћеник и толико је се мучио и напатио, толико је невино страдао да га треба сачувати по сваку цену. Кад будеш имао времена он ће ти своје доживљаје већ и сам причати. То је тужна историја честитог и силног радника на нашим српским стварима, која је плаћена грозним начином. У осталом, то је се само код нас могло десити, и нигде ни код кога народа у свету.

Он је слаб од мучења у затвору. Његово је здравље подривено а потребно је да преживи и остане жив. Буди му молим те братска заштита. У колико може нека те помаже, а кад видиш да му је тешко ти га поштеди. Заваћил и Роћа ће бити такође готови увек, да га причувају. Ако време буде хрћаво, ти га негде смести у близини твојој у које село, али немој да га одвајаш од себе далеко и много. Можеш га водити код себе као неборца добровољца.

Рада је много дивних услуга учинио пок. Милану Васићу, Мити Павловићу и мени. Сад је због познатих ти неприлика незгодно да остане код мене; а ти си ми најближи. Зато га шаљем у аманет теби, драги мој Ацо.

Ако ма по коме узроку не може остати код тебе, јави Заваћилу и Роћи и гледај да га ради даље бриге доставиш до мене.

Како је у планинама? Свакако горе, но под сукњама енглескињама. Молим те да радиш на енглескоме и даље, како би Госпођу Мицу имао сучим изненадити; а ја ћу јој објаснити од куд тај успех код тебе.

Грли те твој
Драгутин, с. р.»

(На коверту адреса:

Команд. бригаде
пешад. пуков.
Господину
Аци Стојшићу
у руке).

По том судија пита оптуженог, зашто је на својим испитима лажно тврдио, да га је пуковник Димитријевић на његову, оптуженикову, молбу с овим писмом упутио као борца? На то оптужени изјављује: да му је садржина тога писма била непозната и да је пуковнику Димитријевићу говорио да се решио да иде у војску, а овај му обећао да ће га упутити коме треба. Остаје при томе, да су

од познатог разговора с мајором Вуловићем односи између њега и пуковника Димитријевића охладнели. Сећа се, да му је и Мехмедбашић, поводом разговора о склањању његову из Острва, приметио, да мора знати разлог за то, па му је рекао: »Сети се шта си са мном у Водену говорио о мајору и шта ти се десило на томе путу«, а тад се, вели, сетио, да је он Мехмедбашићу говорио, да се окане убијања и не слуша мајора, и да је неко пуцао на њега на путу за Владово, кад је 29. августа ишао за Воден, а не зна ко је пуцао. Ма да је садржина писма повољна, ипак је, вели, пуковник Димитријевић био хладан према њему. Можда је, вели даље, пуковник Димитријевић писао то писмо у другом смислу и »ко зна шта се је могло десити да сам отишао тамо«. Не зна шта је пуковник Димитријевић мислио са појединим ставовима у овоме писму.

Не зна ко је тај Роћо, који се спомиње у писму; а што се у писму вели, да ће Заваћил и Роћо увек бити спремни да га сачувају, он мисли да се односи на то, да га сачувају од Туцаковића (шефа полициске секције Врховне Команде), који га је, вели, »једнако тражио и то противно вољи својих претпостављених«.

Оптужени Малобабић тврди даље, да је, кад је дошао у Скочивир, склопио уговор с начелником интендантуре Дринске Дивизије за држање бараке, који му је изјавио да је барака врло потребра; али је оптужени после три дана, 18. децембра, напустио рад и отишао у Острово, јер му је командант поставио нове услове односно бараке, на које није могао пристати, а није, као што се у питању истиче, због нечега »загребао«. Хтео је, вели, да иде у војску, па је пошао за Солун, да пре тога остави новац.

На питање суда, зашто није пошао одмах у Солун, већ се сакрио у Острову, — оптужени вели: да је сматрао да не мора одмах ићи у Солун. Није се, вели, задржавао у Скочивиру са пуковником Стојаном Стојановићем, јер пуковник Стојановић и није био тад у Скочивиру. Његов ортак Илија Тодоровић измислио је, вели даље, целу »ту причу« о састанку; — случајно је погодио име једног српског пуковника.

По том оптужени објашњава, зашто је уопште писао пуковнику Димитријевићу из Скочивира, и вели да је хтео да се оправда што је кренуо другим путем, а не преко Кајмакчалана, куда није могао ићи због снега; а то се тицало пуковника Димитријевића у толико, што му је дао писмо, да иде »у војску код пуковника Стојшића«.

XXIII. СЕДНИЦА

— 13. априла у 8 часова —

Наставља се испитивање оптуженог *Рада Малобабића:*

Објашњавајући поједине ставове свога писма пуковнику Димитријевићу, оптужени изјављује: да се цело писмо у главноме односи на његову бараку и на расположење пуковниково према његовој, оптужениковој, жељи, да поново дође уз Армију. За став из писма, где се говори, да се у Водену нашао с Јоцом Милосављевићем, да му је овај причао много и доста великих и занимљивих ствари и да му је све познато о њему, — оптужени вели, да је за њега била најважнија и најинтересантнија ствар у томе, што му је Јоца казао, да га више не тражи г. Туцаковић, шеф полициске секције Врховне Команде, који га је, вели даље, могао наћи, ако га је тражио, јер је он, оптужени био у Острову; али га у ствари није нашао. Оптужени Малобабић не даје никакво објашњење на председникову примедбу, да га г. Туцаковић није могао наћи зато што су га крили пуковник Димитријевић и мајор Вуловић; али признаје, да му је тражење г. Туцаковића било познато, јер му је пуковник Димитријевић споминьао и о томе раније говорио. — Став из писма: »Ја нисам могао сада да до Вас дођем, знате и сами, иначе би имао с Вама да говорим«, — објашњава као да није имао ништа нарочито да разговара, а написао је тако једино у жељи, да га пуковник Димитријевић позове и код себе задржи. — Пуковниковог посилног позивао је, вели, верујући да му може донети пристанак да остане у близини Армије. За своју изјаву, да ће, ако буде прилике, причати »Јоцине ствари«, вели да се односи на жељу Јоце Милосављевића, да се упозна с пуковником Димитријевићем.

На питање, шта је мислио да пише преко благајника Пенезића потпуковнику Заваћилу, — оптужени одговара, да је мислио писати о спору због бараке, коіи је наступио услед тога, што му је пуковник Божа Јанковић забранио држање бараке. На то му председник истиче, како је необјашњиво, да он, оптужени, невојник, па чак и поданик непријатељске државе, општи, и то не без утицаја, само са вишим официрима, већином из оперативних штабова, а за доказ његове, оптуженикове, »волшебне силе« чита му ово писмо:

»Крф, 27-V. 1916.

Драги мој Радо!

Данас сам дознао од пуковника Пешића, да ће се слати официри у Русију за другу дивизију. Пошто нисам са првима отишао из разлога који су ти познати, молим те настој, да бар са овима одем.

Ја се осећам врло неугодно, јер смо сада заједно са дринцима и дунавцима па се »зоолошка башта« потпуно комплетирала, јер што у зоологији нема — има код нас. Друштво превише хетерогено, које се неможе кристалисати, и неактивнос која је убитачна, дјелују, да ће ми овај положај ускоро постат потпуно несносан.

Молим те пиши ми како ти живиш и шта си и скојим изгледом на успјех предузео за мене.

Много те поздравља
твој *Љуба*
потпоручник, с. р.

Адреса:
Љ. М.
штаб Шумадијске Дивизијске Области
Крф
Гастурија«.

(На коверту:
Господин Пуковник
Драгутин Димитријевић
начелник штаба III.
Армије за Раду)

Потом председник подсећа оптуженог, да ни наши министри нису могли да дају протекцију за Русију, а међутим он, Рада Малобабић, то чини, и пита га, ко је тај Љуба, тај српски официр који му упућује такво писмо. — На све ово оптужени изјављује, да је писмо потпоручника Љубе Милошевића и да је Милошевић писао то писмо преко пуковника Думитријевића, да би овај писмо прочитао, видео шта жели и препоручио га коме треба. Пуковнику није писао директно зато што се с њим није познавао.

Одговарајући на питање о својим везама са потпуковником Заваћилом и о писму које му је овај послао, оптужени вели, да са потпуковником Заваћилом није имао других веза сем оних које се намећу с положајем дивизијског баракера. Потпуковниково писмо, које је нађено код њега, примио је на Крфу. Не зна зашто је потпуковник Заваћил био онако љубазан према њему.

Даље оптужени вели, да му није познато, да ли су

се пуковник Димитријевић и мајор Вуловић служили у у преписци с пријатељима каквом шифром.

У ствари свог прелаза из Аустро Угарске у Србију 1914. године, оптужени Малобабић изјављује, да је у Србију последњи пут прешао на два или три дана по Петровдану. Не зна, зашто г. Васа Лазаревић, секретар Министарства Унутрашњих Дела, тврди да је прешао 12. јула. Из Београда је, вели, отишао на северо-западну границу и 6. и 7. јула био је у Лозници и Ковиљачи, па преко Митровице и Шапца 11., а не 12., јула вратио се у Београд и тог истог дана око 4 часа по подне навратио код пуковника Димитријевића, који му је казао, да га је тражила полиција и да оде тамо, па је тако и учинио, али је одмах, чим се пријавио у полицији, био ухапшен. За тим се поправља и вели, да је 12. јула стигао у Београд и стављен у затвор. На то му председник, уз примедбу да је могао 6. и 7. јула бити у Лозници, па опет се вратити у Аустро-Угарску и одатле 12. јула прећи у Београд, чита из рапорта пуковника Димитријевића Врховној Команди од 24. септембра прошле године ове ставове: »По цени свога живота Малобабић је успео да дође у Београд, и ја сам му дао упутства. То је било 12. јула по подне. Остало је било само да му 13. изјутра издам извесне знаке распознавања за поверенике, због чега сам и ја лично остао 13. у Београду, и ако је Ђенералштаб био још 12. у вече отпутовао за Крагујевац«, па онда: »13. изјутра Малобабић није дошао на одређено место. Узалуд сам га чекао цело пре подне. Отишао сам у хотел где је био одсео. Ствари су му биле ту, али се он није у хотел од јуче вратио. Мислио сам да је г. Малобабић нашао, да је боље да оде одмах на посао. Надао сам се, познавајући његову енергију, смелост и окретност, да ће он успети, да стави у покрет свој апарат, и очекивао сам од њега извештаје, уверен, да ће их бити, само ако је успео да се жив врати у Аустрију. У тој нади протекло је неколико месеци рата, а од Малобабића ни трага ни гласа«.

Истичући, да се овај рапорт потпуно слаже с извештајем г. Васе Лазаревића о дану прелаза у Србију, председник пита оптуженог, како је уопште могао тог дана прећи, кад се зна да је аустријска полиција и пре тога врло строго мотрила на све пролазнике, па и на српске грађане, и на који начин он објашњава тврђење, да га је пуковник Димитријевић упозорио на тражење полиције и упутио тамо, а сутрадан да му не падне на памет да га потражи у полицији, ма да га је и у хотелу тражио? На све то оптужени Малобабић вели, да је одиста 12. јула допутовао из Лознице, и као доказ наводи, да је с њим до Митровице допутовао мајор Прванович, а до Шапца капетан Раде Поповић; не зна с ким је путовао од Шапца до Београда. Можда је, вели, пуковник Димитријевић заборавио како је ствар била, јер да није, не би овако у свом рапорту написао.

Оптужени Малобабић не зна, зашто су српске власти посумњале у њега, да је аустријски шпијун. У полицији су му, вели, казали: »Сад је ратно време и тако мора да буде«. За доказ, колико је оптужени Малобабић био сумњив, председник му износи, како је Министар Војни тражио, да се он, оптужени, пусти из затвора, али се успротивио Министар Унутрашњих Дела, па је ствар дошла и пред Министарски Савет, а овај је решио да се и даље држи у притвору. На то оптужени изјављује, да му то није било познато.

Затим Малобабић понова вели, да Глигор Нушко има у својој радњи књигу у коју бележи дневни пазар. Међутим, судија му чита исказ Глигора Нушке, који тврди, да у његовој радњи не постоји таква књига; али оптужени и после тога остаје при својој изјави.

Што се тиче ранијег тврђења о празнику »Јовану Главосеку« и посном дану, оптужени Малобабић вели, да се прво односи на његов полазак из Острова, где су му сељаци казали, да је празник и да неће моћи пазарити; а његов разговор о посту треба, вели, изменити у толико, што је он, сутрадан по Св. Јовану, а не на дан Св. Јована, како је раније тврдио, питао Василија Баждара, ашчију, шта има за ручак, а овај му одговорио, да има »само посна пасуља од јуче«. Према томе мења своје изјаве о календару и целом разговору због »Јована Главосека«.

XXIV. СЕДНИЦА

— 14. априла у 8 часова —

Наставља се испитивање оптуженог *Рада Малобабића*:

На питање, који је исказ о његову путу истинит: да ли онај за време истраге, кад је тврдио да је 29. августа (на дан атентата) био на лечењу код неке бабе у Водену, или онај на првој седници претреса, кад је казао, да је тога дана куповао робу у Водену, или, најпосле, онај на једној од доцнијих седница претреса, кад је рекао, да је тога дана био у Острову и после подне кренуо за Воден, — оптужени изјављује, да се одмах није сетио датума. Сећа се сада, вели, добро и других околности, по којима је у стању

да тачно утврди дан и сат кад је пошао у Воден. Затим каже, да је 29. августа око 3 и по сата по подне заиста са сељацима пошао за Воден. Том приликом их је Тома Берикућа задржао за једно четврт сата, због чега се оптужени љутио. Журио се зато, што је после онога сукоба са мајором Вуловићем односно Престолонаследника хтео да пријави ствар надлежним српским властима у Водену. Успут, кад су били према Владову, наишли су на један аутомобил, иза кога су стајале Енглескиње. У том часу, кад су се приближили томе аутомобилу, наишао је Престолонаследников аутомобил. Он није могао брзо да продужи пут, па је морао мало да застане. Кад је Престолонаследников аутомобил прошао и кад је оптужени са сељацима одмакао од тога места 200 до 300 корака, срео је Вуловићевог сеиза Темељка (који сведочи да је видео кад је он, оптужени, извршио атентат). Сеиз је ишао од Владова ка Острову. Његово кретање било је споро, чудновато и сумњиво, тим више што је изненадно испао пред њих. Његов долазак ту био му је сумњив и рачунао је да он није ту сам дошао, већ га је неко ту морао упутити. С обзиром на то, што је тога дана имао сукоб са мајором Вуловићем због Престолонаследника, закључио је, да га је мајор ту послао у неком циљу, не мисли зато да њега, оптуженог, убије. Одатле су, вели, продужили и стигли у Воден у сумрак. »На основу свега овога — вели оптужени — мислим да сам 29. августа око 5 часова по подне био баш ту у близини Владова«.

Други дан нашао је у Водену свог ортака Видића и замолио га да оде до надлежних и пријави ону ствар са Вуловићем. Видић му је одговорио, да би добро било, кад би то он, оптужени, учинио; али му је овај изјавио, да би боље било, кад би он, Видић, то учинио, а оптуженикове име кад не би ни споменуо. Видић му је доцније казао, да је ствар пријавио; а сељаци су му причали, кад су се вратили из Острова, да су били саслушани о томе у хану у Водену.

На питање председниково, зашто је због сукоба са мајором Вуловићем морао да жури у Воден, да би овога могао пријавити надлежнима, кад је то могао учинити у Острову команданту III-ће Армије, — оптужени вели, да није смео да се пријављује, јер су »ова господа (пуковник Димитријевић и мајор Вуловић) били у штабу«, па је мислио да му се неће веровати. А на питање, како је Видић могао да 30. пријави тај случај властима, кад тога дана није ни био у Водену, већ у Солуну, што се види из овог Видићевог писма:

»Солун 31 августа 1916*

Драги Војо,

У Солун сам стигао за 20 сати. На путу сам озебо видо си какоје време оне ноћи било и јуче сам имо Страшну Грозницу Срету Нисам, Нашо, једва сам прошо На Станици у Солуну Причаћу ти Овог сам мога ваљевца Нашо срећом узо сам у магацину, ф, шећер сердину млеко *Неслово* све добро и рентабилно за продају без знака као и у вароши. . . . . .«

На све ово оптужени вели, да се је Видић морао побркати у датуму.

Одговарајући на питање: на кога сумња да је пуцао на њега 29. августа, како је на претресу тврдио, — оптужени изјављује, да не може ни на кога сумњати, и да је на њега пуцано још два пута. А на питање, како се слаже оно што је пред истражним судијом тврдио, да је неко на њега пуцао само у октобру месецу, а сада на претресу допуњује и вели, да је на њега пуцано и 29. августа и 2.-ог или 3.-ег септембра, — оптужени вели, да се раније није могао свега сетити, а оно пуцање у октобру код Владова схватио је као озбиљно.

Председник затим истиче оптуженоме, да је на претресу изјавио, да је при повратку из Скочивира добио објаву за Солун, а да, међутим није био званично упућен од команданта дивизије, па је суд упутио о томе питање команданту дивизије и од њега добио овај телеграфски одговор:

»Раде Малобабић упућен је био овим актом од 19. децембра прошле године бр. 14.389:

»Ова команда упућује Раду Малобабића, бившег баракера ове дивизије, из Загреба, поданика Аустро-Угарске, Команданту Места у Солуну, на даљу надлежност.

Лични опис: стар 30 година, стаса средњег, бркова малих, браде обријане.

Овај акт му има важити у место објаве««.

Председник га потом пита, зашто је неистину говорио, зашто није одмах отишао у Солун и зашто је акт поцепао? На то оптужени пориче да је тврдио, да није добио званичан акт, већ је, вели, тај акт сматрао као обичну објаву. Није, вели даље, мислио, да мора одмах да

---

* Сва писма, па и ово, штампају се онако како су написана.

се јави Команданту Места у Солуну, већ кад дође у Солун.

На поновна питања о његову прелазу у Србију уочи садашњег рата и необјашњиву начину и тенденцији тога прелаза у оним приликама, — оптужени изјављује, да је помоћу карте, купљене за Панчево, обмануо аустриске власти, као да ће у Панчево, па се исрцао у Београду; а да је имао исправе за Београд, тек онда га, вели, аустриске власти не би пустиле.

Председник затим упозорава оптуженог, да је јуче изјавио, како су му Јоца Милосављевић и пуковник Димитријевић причали, да га из Врховне Команде тражи г. Туцаковић на своју руку и противно мишљењу његових претпостављених старешина, а међутим да то не одговара истини, јер постоје три акта о том тражењу: први од 3. јула 1916. ПБр. 966, потписан од пуковника г. П. Пешића, други од 20. септембра 1916. ЂОБр. 267, потписан од ђенерала г. П. Бојовића и упућен из разлога што на први акт није одговорено, и трећи од 23. септембра ПБр. 1504, потписан од пуковника г. П. Пешића. — Оптужени на то изјављује, да он о томе ништа није знао.

Потом оптужени Малобабић, на поновљено питање о писму Милошевићевом, вели, да му је потпоручник Љуба Милошевић управио писмо преко пуковника Димитријевића, ма да је овај у штабу III. Армије, а он, оптужени, бакер Дринске Дивизије, једино зато, да то пуковник Димитријевић прочита, што другим речима значи, да је писмо индиректно било више упућено пуковнику Димитријевићу. Милошевић је, вели, још на Крфу молио за исту ствар пуковника Димитријевића, али онда није успео, па је хтео да молбу понови.

XXV. СЕДНИЦА

— 15. априла у 8 часова —

Наставља се испитивање оптуженог *Рада Малобабића*.

Одмах у почетку председник поставља оптуженоме ово питање:

Ти си, Малобабићу, овде пред судом изјавио, да те је пуковник г. Драгутин Димитријевић позвао преко мајора г. Љубомира Вуловића 25. или 26. или 27. августа прошле године, дакле по времену на два до четири дана пре покушаног атентата на Престолонаследника Александра, и да ти је том приликом саопштио, да ти је одређен један посао, кога се ти, као што си изјавио, ниси хтео да латиш, јер си оценио да је тај посао тајни посао.

У исто време, т.ј. 25. августа прошле године, добио си једну објаву за Солун, са правом на вожњу железницом, из Штаба III. Армије, под бројем 158, коју ти је издао начелник армијског штаба на неодређено време, а у коју је стављено да си на служби при штабу у III. Армији, те је тиме одступљено од дотадањег обичаја односно твојих објава: да ти их издаје шеф обавештајне секције армијске.

Са овом објавом начелника штаба армијског, ти си једновремено постао de facto и баракер Дринске Дивизије и службеник штаба III. Армије, ма да de jure ниси био ни једно ни друго. Јер, да будеш баракер дивизијски, било је потребно, према наређењу Врховне Команде, да добијеш уверење од нашег Конзулата у Солуну, које треба да овери шеф полициске секције Врховне Команде, што ни једно ни друго ниси имао, те ти је командант Дринске Дивизије на тај начин некаквим утицајем издао дозволу за бараку испод руке, па те зато није ни увео у списак баракера, који је послао Врховној Команди, јер ти баракер при армијском штабу нити си смео, нити си могао да будеш.

Горњом објавом од 25. августа за Солун, као што си изјавио, ниси се користио и у Солун ниси ишао, али си је тако брижљиво чувао, да се је она по твом хапшењу нашла код тебе.

Даље си пред судом изјавио, да те је на два до три дана после 26. или 27. августа, што по времену пада на сам дан покушаја атентата против Престолонаследника, 29. августа, позвао поново пуковник Димитријевић и казао ти, да одмах идеш из Острова у неко околно село, а да ствари и робу оставиш, а ако ти што треба, да онда то узмеш другог ког дана. Ти си му онда одговорио, да не можеш одмах да се склониш из Острова, док не распродаш робу за два до три дана, и ниси се склонио. За два до три дана распродао си робу и онда си се сам јавио пуковнику Димитријевићу и казао си му, да си готов. Он ти је на то одговорио: »Кад се ниси онога дана (што по времену пада 29. августа) склонио, онда можеш и даље остати; али те ми опет морамо из Острова склонити, ради чега је мајор Вуловић отишао на фронт, да ти нађе место код једног нашег човека«.

Званична документа по овом предмету тврде, да, почев од 29. августа, од дана атентата, па за време док си ти распродавао робу и док се мајор Вуловић није вратио, — није вођена истрага по делу атентата, покушаног 29. августа.

Кад се мајор Вуловић вратио, по твојој изјави ни он

ни пуковник Димитријевић нису више наваљивали, да идеш у неко околно село, али велиш, да ти је пуковник Димитријевић доцније опет говорио, да треба да идеш у неко околно село.

Даље си пред судом изјавио, да ти ниси био вољан да се удаљујеш из Острова, јер си се бојао да ти се нешто не деси услед сукоба, који си имао са мајором Вуловићем због Престолонаследника 29. августа прошле године, дакле на дан атентата, јер си приметио да су после тога дана и пуковник Димитријевић и мајор Вуловић према теби охладнели.

Међутим, ова твоја изјава не може да издржи критику, јер по твом писму написаном за пуковника г. Димитријевића, као и по његовом писму, које је он написао за пуковника г. Стојшића, и по рапортима пуковника г. Димитријевића и мајора г. Вуловића од 24. септембра 1916. године види се не само да су они имали о теби најбоље мишљење и обасипали те похвалама, него су о теби тако водили бригу, како чак ни људи према најмилијима не раде.

Услед тога, разлог твом уклањању из Острова мора да је неки други.

По повратку мајора Вуловића са фронта, где је ишао да потражи место, ти и даље водиш мирно бараку у Острову, а мирни су били и пуковник Димитријевић и мајор Вуловић, и нико више од њих није покушавао, да те води и склони у друго село, а званична истрага о атентату још се не води. На једанпут, као гром из ведра неба, Врховна Команда доставља команданту армије депешом наређење од 23. септембра прошле године ПБр. 1504. ове садржине: »Молим да пуковник г. Драгутин Димитријевић и мајор г. Љубомир Вуловић изјаве, шта знају о лицу, о коме је било речи у ПБр. 966. Врховне Команде, и да ли им је познато, где се оно сада налази«. Лице, о коме је било речи у наређењу Врховне Команде ПБр. 966., био си ти, Малобабићу. Сад ћеш видети, како на овако прецизно наређење о теби одговарају два виша службеника армијског штаба и два најугледнија официра у српској војсци, — како се у писмима својој жени изражава о њима ђенерал г. Дамњан Поповић — чија је баш природа службе, да сумњива лица истражују и гоне, а не да их штите, чувају и крију.

По том наређењу Врховне Команде и команданта III. Армије пуковник г. Димитријевић под 24. септембра 1916. године каже, поред осталога, од речи до речи, и ово: »Ту, у Крфу, г. Малобабић је био, и бавио се за сво време док је наша војска тамо била. Ту је се он виђао и са онима,

који су га затвореног и окованог држали у Нишу. На Крфу је г. Малобабић остао и кад је се наша војска — и ја са њом — кренула са Крфа. Где се сад налази није ми познато. У штабу ове Армије никад и ниједног тренутка г. Малобабић није био ни на каквој служби«.

Као што видиш, пуковник г. Димитријевић овако извештава своје претпостављене, команданта Армије и Врховну Команду, онда, кад си му ти, тако рећи, уз колено у Острову седео, кад ти је он поверавао да извршиш онај тајан посао, кад си ти одбијао да то учиниш, кад те је упућивао да идеш у околна села, кад си се не само с њиме, него и с његовим посилним састајао, и кад си у џепу држао дозволу од 25. августа као »Affecté à l' Etat Major de la III-ème armée«.

Мајор г. Вуловић, у свом одговору на горње наређење од 24. септембра, отишао је још и даље него ли пуковник г. Димитријевић. Он у том одговору, поред осталога, каже од речи до речи и ово: »Кад сам извео (односи се на затвор) Малобабаћа, предао сам га пуковнику г. Драг. Димитријевићу; и он је даље отишао са Тимочком Војском. Шта је даље са њим било — не знам«.

Како је ово извођење из затвора било у Куршумлији 1915. године, то онда излази, да од тада, а то је у 1915. години, па до 24. септембра 1916. године, мајор г. Вуловић ни појма нема о теби, нити зна шта је с тобом било. Међутим, ти се овде уби доказујући суду, како си с њим за то време дошао у сукоб, како си журио у Воден да што пре известиш полицију због тога сукоба, како си се објашњавао са својим ортаком Видићем због њега, како ти је он давао неке дозволе оловком писане, како си га известио о високом госту и т. д., и т. д.

Али, да би овакви њихови одговори колико толико пасовали за њихове претпостављене, команданта III. Армије и Врховну Команду, ти си се сад морао, по оној твојој изјави, да удаљиш и склониш из Острова у неко околно село, јер може бити, да је оно наређење Врховне Команде знак неке кривичне истраге.

И заиста, ти си овде пред судом изјавио, да си баш у овом времену морао да идеш у Батачин по налогу пуковника г. Димитријевића, ма да, као што си овде пред судом изјавио, тамо није било војске, па ни барака није могла да ради.

Од горњег наређења Врховне Команде од 23. септембра 1916. ПБр. 1504., којим је питано за тебе, за мајора Вуловића и пуковника Димитријевића настаје специјална

брига где ћеш ти бити и коме треба да се повериш, где треба са бараком да се настаниш, којим путем и где треба да идеш; а бојазан се твоја још више увеличава, кад видиш да Јоца Милосављевић, службеник полиције Врховне Команде, који ти је први и једини причао о извршеном атентату на Престолонаследника, све зна »гледе« тебе, све оно што се тиче тебе.

Одавде излази то, да пред полазак Армије из Острова пуковник Димитријевић пише оно писмо пуковнику Стојшићу, у коме вели, да је дуго мислио и размишљао коме Раду баракера Дринске Дивизије и »Affectè à l'Etat-Major de la III-ème armé« да повери, па је нашао да ће бити најбоље да га повери пуковнику Стојшићу, јер није било згодно да баракер Дринске Дивизије иде заједно са армијским штабом из Острова у Воштаране.

Ту долази оно твоје мистериозно писмо из Крушеграда, које си мислио да упутиш пуковнику Димитријевићу, а у коме изјављујеш, да је у Крушеграду добро за бараку, али не знаш за расположење тамо, у армијском штабу, код пуковника Димитријевића, и не знаш, да ли је згодно да ту останеш, а, ако је незгодно, да ћеш отићи у Скочивир. Само је било потребно да Милић, посилни пуковника Димитријевића, дође до тебе, и било је потребно да пуковнику Димитријевићу, причаш важне и интересантне ствари, које си сазнао од Јоце Милосављевића, а нарочито оно »гледе мене«. Потом долазиш у Скочивир. Ту си, први пут од када си у Куршумлији пуштен из затвора 1915. године, нашао једног официра, код кога ниси могао непрописно да радиш. Тај официр, помоћник команданта Дринске Дивизије, пуковник Божа Јанковић, који није био у вашој организацији, први пут ти забрањује држање бараке, јер ниси имао прописне исправе. Иначе си свуда наилазио на срдачан пријем.

Кад си наишао на отпор пуковника Јанковића, ти си одмах ставио у покрет сав свој моћан утицај: одлазиш у оперативни штаб и јављаш се начелнику штаба потпуковнику Заваћилу и његовом помоћнику мајору Видојевићу, ма да оперативни штаб у то доба није водио рачуна о свом баракеру, јер му је баракер остао у Острову.

Сад се одједном појављује прека потреба за бараку код Дринске Дивизије, прави насушни хлеб, јер војници не добијају уредно намирнице; и излазе ти у сусрет, да ти, противно наређењу помоћника команданта дивизије, издејствују дозволу за отварање бараке у Скочивиру, па те у том циљу упућују начелнику интендатуре да направиш

уговор. На овај би начин била измирена и твоја жеља и жеља и потреба дивизиског штаба да отвориш бараку у Скочивиру. У том циљу потписао си и уговор о томе код начелника интендантуре. Али, као што си пред судом изјавио, на два дана после потписа тога уговора на једанпут си одустао од потписаног уговора, а ни дивизији више није била потребна барака.

После тога, војне власти су те потражиле за Солун, да се тамо јавиш команданту места, и командант дивизије упућује те званичним актом команданту места у Солун, а ти не одлазиш у Солун, него уништаваш тај званичан акт и одлазиш у Острово, где си се прикривао све док те нарочито одређена стража није ухватила и притворила, што је било 2. јануара ове године.

Овде је, Малобабићу, тако чудноват стицај околности, да се озбиљном посматрачу и нехотице може наметнути питање, да ли у свему овоме ствар не стоји у истину овако: да си ти на два до четири дана пред атентат добио задатак од пуковника Димитријевића да извршиш онај тајни посао; да си по извршењу имао одмах да се склониш у неко околно село; па првом приликом, а по оној дозволи од 25. августа, да се дочепаш воза и дођеш у Солун, и утопиш се у мору разних народности и у мешавини разних власти, што је све за овакве људе веома повољно, да се склоне и избегну хватање; да си ти одиста тај атентат извршио, али да се ниси склонио, нити се дозволом од 25. августа користио, јер истрага није била поведена; да те је први пут јако узнемирио акт Врховне Команде од 23. септембра 1916. године ПБр. 1504., којим су пуковник Димитријевић и мајор Вуловић питани за тебе, и да си после те депеше Врховне Команде одмах отишао у Батачин, и да је та депеша непрекидно била после тог времена на терету и теби и пуковнику Димитријевићу и мајору Вуловићу, те су вероватно услед тога и настала сва она мистериозна писма, оно твоје кретање, оно отварање и затварање бараке, оно кретање до Кајмакчалана преко Крушеграда, жеља да ступиш у војску, неступање у војску и т. д.

Објасни, дакле, овде пред судом, откуд је овај овако чудноват стицај околности, које као да хоће да те ланцем вежу за покушани атентат на Његово Височанство Престолонаследника Александра на дан 29. августа прошле године, кад си пред судом овде изјавио, да ти тај атентат ниси извршио, нити си ма шта о њему знао?

На ово питање, оптужени Малобабић, после понав-

лања онога што је већ пред судом неколико пута изнео, изјављује: »Све ове околности, које су се стекле и мене вежу с атентатом, створиле су се услед тога, што нисам знао ни веровао да се атентат извршио«.

Затим председник поставља оптуженоме последње питање и позивље га, да сада, на крају свог испита, каже истину, и тако се одужи и својој савести и својој дужности према друштву и заједници, истичући му, да суд признање истине узимље као олакшавну околност, и да признање, пошто се дело и кривица утврде сведоцима или другим доказима, нема и не може да има ту погодност.

На то оптужени Раде Малобабић изјављује: да за свог времс, од како је изашао из затвора у Куршумлији, ни једног момента није могао посумњати, да би пажња пуковника Димитријевића и мајора Вуловића према њему имала какав други циљ, сем што им је »раније био познат као агилан и добар Србин у Хрватској« и што је био повереник Народне Одбране и Ђенералштаба. »Са тим уверењем — вели оптужени — ја сам се приклањао уза њих као уз своје пријатеље, рачунајући само на то, да господа друго од мене не траже и не желе. На Крфу, кад сам полазио за Солун, помрсио ми је то моје мишљење мајор Радоје Јанковић, јер ме је он на пријатељски начин упозорио и казао ми, да се чувам и да се не дам, да ме господа официри, који се спомињу овде, т. ј. чланови те »Црне Руке«, увуку у своје намере и циљеве. Том приликом г. Јанковић ме је упитао, познајем ли се и с другима сем с пуковником Димитријевићем и ја сам му одговорио да не познајсм. На то ми је додао, да се уопште и не упознајем с осталима, јер да они сада имају неке циљеве за које су почели да увлаче и искоришћују млађе људе, нарочито Пречане. Споменуо ми је том приликом, како би то упознавање с осталим члановима тог друштва могло имати штетних последица. Казао ми је још уз то: »Ви сте се до сада доста напатили у затвору; ваљда не жалите што сте били у затвору, јер сте били за српску ствар? Али овај рад ове господе није више тако српски рад, да бисте и због њега трпели, већ је у опреци са српским интересима«. Додао ми је и то, да у интересу те српске ствари упознам и остале своје земљаке Пречане с овим, да се и они чувају и да се не дају увући или навести у какав посао и рад господе официра из »Црне Руке« . . . . . .

»Са тим уверењем отишао сам даље на свој пут и радио сам за цело време, држећи се увек тога, да не ступам ни у какав посао, који би ми се од њихове стране нудио или наметао. То је био прави разлог и ономе моме отклањању, кад ми је пуковник Димитријевић казао да је за мене одређен неки тајан посао. То моје уверење мало јасније сам истакао пред мајором Вуловићем 29. августа ујутру, којом приликом сам дошао ради тога у сукоб са мајором Вуловићем . . . . .

»Ја сам заиста 29. августа, између 3 и 4 часа по подне, кренуо са наведеним сељацима за Воден. На томе путу, кад смо стигли до једне просечене стене, 1 и по до 2 часа удаљене од Острова, где пролази железничка пруга испод самог пута, а може бити и мало више, видео сам пред нама један аутомобил, од кога смо били удаљени ја и сељаци по прилици 200 до 300 метара. Пролазећи туда, опалио је неко пушку из шуме. Према гласу и јасноћи пуцња могло се оценити, да је то било врло близу нас. Продужили смо даље и кад смо стигли до аутомобила, видели смо две женске, енглеске болничарке. У том часу наишао је Престолонаследников аутомобил, који је прошао покрај мене и сељака и удаљио се по прилици око 700 до 800 метара. Сељаци ми рекоше, да су чули пред нама још један пуцањ из пушке. Ми смо, одмакавши одатле 200 до 300 метара, видели да је на пут испао изненада Темељко Вељановић; изгледало је у том моменту као да се крије. Кад смо прошли то место, сељаци су ми споменули, да су видели још једног скривеног човека у црнини. Ми смо продужили за Воден и стигли тамо као што сам пре навео.

»После тога (после 29. августа), кад сам се спремао једном приликом да пођем за Воден, дошао је у моју бараку оптужени Мухамед Мехмедбашић и упитао ме, куда се спремам. Ја сам му одговорио да мислим за Воден. Мехмедбашић ме је по том упитао, кад ћу да пођем и како. Ја сам му казао, да ћу ићи пешке. На то ми је Мехмедбашић рекао, да је хтео пре дан два — а то би било у почетку септембра — да дође до мене и да ми саопшти нешто важно. Ја сам му приметио, да ми каже сада, ако има што да каже. Он ми тада рече: »Немој да идеш пешке за Воден; иди возом или, ако већ мораш ићи пешке ради сељака, онда иди само с њима у групи и немој нигде да иза њих изостајеш«. Ја сам га одмах упитао, зашто тако говори. А он ми је одговорио: »Ако тако не будеш радио, ти ћеш на том путу погинути«. Поново сам га упитао: »Зашто и ко ће да ме убије?« А он ми је рекао: »Ти знаш, шта си говорио г. мајору Вуловићу и сети се шта ти се десило 29. августа, кад си са сељацима ишао«.

Ја сам га упитао: »Шта ми се десило?« Он ми је на то рекао: »Ја сам био ту близу пута и видео сам те кад си прошао са сељацима. На томе месту пуцано је два пута, и то један пут кад си ти наишао, а други пут на аутомобил, који је прошао поред тебе, кад је од тебе био удаљен 700 до 800 метара«. На то сам му се обратио: »Кад си ти ту био, шта си радио на томе месту у то време? Је си ли ти на кога пуцао? Да ниси на мене пуцао?« Он ми је одговорио: »Ја на тебе нисам пуцао; на тебе је други пуцао!« Питао сам га, ко је тај који је на мене пуцао, и ко је тај други који је пуцао на аутомобил? После дужег разговора, он ми је признао, да је један од повереника мајора Вуловића био ту и пуцао на мене. Ја сам му споменуо имена лица, на која сам у том часу посумњао: председника Ђорђа Костантиновића, посилног мајоровог Милорада, и споменуо сам му још једног, који је у последње време изненада дошао у Острово и неколико се дана задржао код мајора Вуловића и био на служби код њега, али му се имена сада не сећам; изгледао је неки убица. Мехмедбашић ми је казао, да посилни Милорад није био; али ова двојица, тај непознати с реденицима и председник Ђорђе Костантиновић, да су били. Упитао сам га онда: да ми каже, ко је од њих двојице пуцао на мене, и више сам сумњао на оног непознатог; али ми Мехмедбашић рече, да тај није пуцао, јер је био на истом путу, само на другом месту. Онда сам му приметио: »Од вас двојице неко је пуцао на аутомобил, јер кад је Костантиновић пуцао на мене, онда сте ви пуцали на аутомобил«. Мехмедбашић ми је на то признао, да је један од њих двојице, или он или непознати, пуцао на аутомобил, али ми није хтео казати, ко је од њих двојице пуцао.

»Том приликом Мехмедбашић ми је казао, да су они, повереници мајора Вуловића, дознали да сам ја у Водену пријавио сукоб са мајором Вуловићем односно разговора о Престолонаследнику, и рекао ми: »Право си имао! И ови други повереници признају да си имао право и осуђују мајора Вуловића«. За себе ми је рекао: »И ја сам требао да тако учиним, и сада се кајем што то нисам учинио, али ми је сад касно кајати се«. Видео сам тад на њему да је жалио и да се кајао много ради тога случаја који се тамо десио«.

После тога председник суда поставља му још једно кратко питање:

Ти си рекао, да ти је мајор Радоје Јанковић помрсио мишљење о официрима из »Црне Руке«; а да ли си ти сам, дружећи се с њима, проценио да не треба да будеш поверљив према њима, и да ли си сам себи помрсио мишљење о њима, кад кажеш да су те наговарали да вршиш чак и неке тајне послове, којих се ти, како си овде казао, ниси хтео примити, и који су ти тајни послови?

Одговарајући на ово питање, оптужени вели: »Није ми пуковник Димитријевић хтео казати који је и какав је тај посао. А ја сам га одбио и зато, што ми је једном приликом мајор Јанковић казао, да ме могу увући у послове, који су противни интересима Српства«.

XXVI. СЕДНИЦА

— 16. априла у 8 часова. —

Читају се саслушања оптуженог *Рада Малобабића* пред истражним судијом: од 4. и 22. марта ове године.

Из ових саслушања види се: да је оптужени изјавио, да не познаје Темељка Вељановића и Ђорђа Константиновића; да никад није био на месту где је покушан атентат; да му Мехмедбашић није никад и ништа говорио; да у Острову и околини није никад био, нити га је ко видео у грађанском оделу, и да се »сигурно сећа« да је на Св. Јована (29. августа) био у Водену на лечењу код неке бабе.

Потом се прелази на

Испит за саучесништво у атентату оптуженог Мухамеда Мехмедбашића:

На питање: да ли је учествовао у извршењу атентата на Његово Височанство Престолонаследника Александра код Острова на дан 29. августа прошле године око 5 часова по подне и да ли је знао да ће се извршити тај атентат, — оптужени одговара: да није имао никаква учешћа и да му о атентату није ништа било познато, сем што му је у октобру, кад је боловао и лежао у болници, причао о томе Милан Цигановић. Рачуна да је на дан 29. августа, око 5 часова по подне, био у Вертекопу са Ничифором Лисичићем, повереником обавештајне секције III. Армије, и са једним учитељем, чије име не зна. Управо, не сећа се где је био тога дана, али мисли да је био у Вертекопу, и то у возу на путу за Солун, што се, вели, може видети и утврдити по објави, која је била и остала код Лисичића. Не сећа се, да ли се тога дана састајао са Малобабићем и да ли га је Малобабић видео тог дана око 8 часова пре подне; а не сећа се ни када се први пут после атентата састао са Малобабићем и да ли је с њим

тада разговарао. Мисли да је непосредно пред атентат био у Острову, али не зна да ли је то тачно. У почетку августа дошао је, вели, из Лерина у Острово са Милорадом Деспотовићем, посилним мајора Вуловића. Од тада, па до атентата, ишао је по селу и водио рачуна о продаји намирница, а одлазио је и код Малобабића и помагао му у бараци, али с њим није разговарао о политичким питањима. После атентата ишао је службеним послом у село Пателн, али не зна, да ли је још где ишао, сем у Солун, као што је већ навео, и то, како му се чини, концем августа или почетком септембра.

Одговарајући на питање: да ли га је сутрадан по атентату, дакле 30. августа, сусрео у Водену Малобабић и да ли је он, оптужени, рекао Малобабићу, да је дошао претходне ноћи и преноћио у једном селу у близини Водена, и да је добио наређење од мајора Вуловића да убије једну личност, за коју је мислио да није ђава, рекавши Малобабићу: »Ти знаш какав је мајор Вуловић!«, — оптужени Мехмедбашић изјављује, да се тога дана није састао у Водену са Малобабићем и да тада у Водену није ни био, па ни у селу код Водена. Даље вели, да није имао задатак да ма кога убије тога дана

Затим се врши **суочење** *између оптуженог Рада Малобабића и оптуженог Мухамеда Мехмедбашића:*

Малобабић говори у очи Мехмедбашићу: »Ја сам те на дан 30. августа прошле године рано изјутра срео на улици у Водену и зачудио сам се откуда ти ту.....« и све оно што је пред судом изнео, додајући да је Мехмедбашић том приликом казао, да је имао задатак да убије једног Србина.

Мехмедбашић вели у очи Малобабићу: »Није истина, да си ме видео тога дана у Водену, нити сам ја тога дана био у Водену, а можда сам и био у Водену, али тебе нисам видео, нити сам с тобом разговарао«.

После суочења наставља се испит *Мухамеда Мехмедбашића:*

На питање: да ли је 29. августа прошле године, у друштву са Ђорђем Костантиновићем и једним Вуловићевим повереником, коме Малобабић не зна име, био на месту на коме је пуцано на Престолонаследников аутомобил, и да ли је после 29. августа поверио у бараци Малобабићу, како овај тврди, да је он, оптужени, или онај непознати, пуцао на тај аутомобил, — оптужени Мехмедбашић вели:

да је неистинито све што Малобабић тврди и да не зна зашто га Малобабић терети. А на питање: да ли је Малобабић одиста крив, па сад хоће да на њега баци одговорност, — оптужени вели, да не зна зашто га Малобабић терети. На примедбу, да су они, оптужени и Малобабић, били љубимци ових официра, — Мехмедбашић вели: да се он само једном приликом обраћао пуковнику Димитријевићу с питањем, да ли ће после све наше земље, па и Црна Гора и његова Херцеговина, бити једна држава; па онда додаје: »По овоме што сам до сада видео на суду, изгледа ми да ово друштво није радило на уједињењу Српства. И из оних писама ђенерала г. Дамњана Поповића, чини ми се да су све идеје о ослобођењу Српства везане за еполете. Све изгледа да је скопчано једно с другим«. За све што је рађено, могли су знати Мустафа, Бошко и, можда, Незир; он је са Билбијом и Циганoвићем био потпуно одвојен; они су, оптужени и његови другови, — како је Циганoвић рекао — били Четврта Армија. Понова пориче све оно чиме га Малобабић терети.

О томе се, потом, врши **суочење** *између Малобабића и Мехмедбашића:*

Малобабић при томе говори у очи Мехмедбашићу све што је пред судом тврдио.

Мехмедбашић говори у очи Малобабићу, да то није истина.

Затим се наставља испит оптуженог *Мухамеда Мехмедбашића:*

У продужењу испитивања оптужени Мехмедбашић пориче, да је Малобабићу истом приликом говорио, да не иде у Воден пешке, а ако оде, да иде у групи са сељацима, јер иначе да ће бити убијен. Даље вели, да му Малобабић није говорио, да је овоме пуковник Димитријевић спремио некакав нарочити важан и тајан посао, нити се сећа да му је Малобабић причао, да су га пуковник Димитријевић и мајор Вуловић хтели да склоне из Острова. Није му познато, да ли је он, оптужени, казао Малобабићу, да мора знати зашто пуковник Димитријевић и мајор Вуловић желе да га склоне из Острова, нити да је том приликом рекао Малобабићу: »Сети се шта си са мном у Водену говорио о мајору Вуловићу, па ће ти све бити јасно, и сети се шта ти се десило на томе путу!«. Пориче, да је био лични повереник мајора Вуловића, како то вели Малобабић, и да је све знао. Тврди, да је био само службени

повереник код мајора Вуловића, као шефа обавештајне секције III. Армије.

XXVII. СЕДНИЦА

— 17. априла у 8 часова —

Наставља се испит оптуженог *Мухамеда Мехмедбашића:*

Одговарајући на питање: у којој је нарочитој мисији био упућен од пуковника Димитријевића мајору Вуловићу у Лерин и ко је био командант, а ко начелник штаба IV. Армије, образоване од Босанаца на Крфу, како је јуче изјавио, као и на примедбу, да је он, оптужени, зато што је ненадлежно упућен у Лерин и што је напустио свој Добровољачки Одред, у неку руку војни бегунац, — оптужени Мехмедбашић вели: »Ја мислим, да су ме позвали у Василику, па одатле упутили у Лерин, само због тога, да не бисмо дознали за смрт Бошка Арежине и да не бисмо говорили о томе убиству«. Бошко је, вели, допутовао у Солун са мајором Вуловићем и био је толико јак, да је могао савладати два човека у нападу, а уз то није знао грчки, да би могао увредити грчког официра, па му је и по томе било чудно, како је Бошко погинуо. Не зна да ли је мајор Вуловић био командант или начелник штаба њихове IV. Армије, али зна, да му је мајор једном приликом казао, да су они њему поверени да их превезе на Крф, а сада види из свију његових односа према њима, да »нису чиста посла«. Мисли, да су с њима Босанцима управљали пуковник Димитријевић и мајор Вуловић. — Рачунао је, да ће се вратити у Добровољачки Одред, па према томе не мисли да је војни бегунац, ма да по свему што види друкчије изгледа.

У продужењу оптужени вели, да је у Лерину примао храну из Добровољачког Одреда, а у Острову из коморе III. Армије. У Лерину му је била дужност, да два пута дневно иде на француски телефон и види има ли шта ново за Команду Места; затим, да хвата наше бегунце у позадини и да стражари код затвора. Није, вели, себе сматрао као војног обвезника на служби код мајора Вуловића, већ је држао да треба да буде у Добровољачком Одреду, па је мислио поново ступити у тај Одред, али није могао због болести, а код мајора је остао, јер је болест била обична.

У Солун је, вели, ишао крајем августа или почетком септембра, са повереником Нићифором Лисичићем, да донесе јастук и неке друге ствари за мајора Вуловића. Не зна зашто су заједно путовали и у истој објави били. У Водену је ишао после 13. августа, чини му се на 7 до 8 дана, а у Пателу је ишао у октобру месецу.

Затим вели, да је Малобабића упознао на Крфу у месецу фебруару прошле године. Не зна ко га је с њим упознао. С Малобабићем није имао никакве везе, али му је помагао у бараци у Острову. Тврди, да му Малобабић није говорио о намерама да се убије Престолонаследник Александар, нити му је, вели, ко други говорио о томе или о потреби тог убиства. А на питање: да ли је уопште знао или чуо да се неко спрема или ради на убиству Престолонаследника, — оптужени Мехмедбашић, после дужег размишљања, одговара: »Ма да сам оволико дуго размишљао пред судом и нисам могао одмах да дам одговор, ипак изјављујем да не могу да се сетим за сада с ким сам и шта сам поводом овога питања говорио«.

Одговарајући на питање: да ли је он, оптужени, коме говорио да треба убити Престолонаследника и наговарао кога да то изврши, — оптужени Мехмедбашић вели: да није. Пориче да је позивао Ђорђа Костантиновића — како је овај пред иследником изјавио — да убију Престолонаследника, и говорио да ће зато добити 25.000 динара у злату пре извршења и 25.000 динара у српским новчаницама после извршења, тврдећи да има сигурних људи који ће их чувати. Ђорђа Костантиновића упознао је први пут по своме доласку у Лерин, а виђао га је и доцније у Острову. У Лерину је долазио код мајора Вуловића, а у Острову је два до три пута ноћио с њима (са повереницима). Не зна зашто Ђорђе овако сведочи противу њега.

Даље оптужени Мехмедбашић тврди, да није знао да је Малобабић пуцао на Престолонаследника и да о томе с њиме није никада разговарао. Са Миланом Циганoвићем није, вели, оном приликом, коју спомиње Циганoвић, говорио о атентату на Престолонаследника, па није тада ни плакао. Малобабићу је пре 29. августа помагао у бараци, као што је већ пред судом изјавио, али с њим није водио нарочите разговоре.

На питање: од куда он у Острову 29. августа, — оптужени Малобабић изјављује: да је из Острова одлазио само три пута: једном у Солун, други пут у Воден и трећи пут у Пателу, па ако ни један од тих његових излазака из Острова није падао око 29. августа, онда је, вели, тога дана био у Острову, где је остао до одласка у завојиште Моравске Дивизије у Соровић, што је могло бити у другој половини октобра. У Солун није одлазио у повереничком циљу, већ због неких ствари мајора Вуловића.

У Лерину је био, вели даље, у грађанском оделу. У томе оделу дошао је у Острово, где је од мајора Вуловића добио војничко одело, које је после и носио. У Лерину и на путу до Острова имао је карабин, који је у Острову предао Деспотовићу, посилном мајора Вуловића. Не зна шта је доцније било с тим карабином. У Острову је стално носио револвер, који је добио од потпуковника Воје Ковачевића; пушку није имао. Пориче да је он један од оне двојице, које је сведок Темељко Вељановић видео на брду, кад је Малобабић пуцао на Престолонаследников аутомобил и покрај њих побегао преко брда, јер на томе месту није никада био, нити то место познаје; а не зна ни који су људи били тада на томе месту.

На питање: да ли познаје оптужене, — Мехмедбашић вели: да је ђенерала Дамњана Поповића видео два до три пута у Скопљу, али с њим није разговарао, нити је ма какве везе имао; пуковника Радоја Лазића не познаје, нити се сећа да га је где виђао; пуковника Милана Гр. Миловановића не познаје, нити се с њим виђао; потпуковника Велимира Вемића не познаје, нити је с њим имао ма какве везе; Богдана Раденковића познаје из Атине, али с њим није имао никакве везе; пуковника Чеду Поповића не познаје и с њим никакве везе није имао; пуковника Туцовића познаје, а упознао га је у Солуну, вероватно у кавани, кад је он, оптужени, седео са својим друговима и са пуковником Димитријевићем, а можда и онда, кад су га пуковник Туцовић и мајор Вуловић аутомобилом одвезли у Василику пуковнику Димитријевићу; пуковника Драгутина Димитријевића и мајора Љубомира Вуловића познаје и с њима је био у најближем додиру.

XVIII. СЕДНИЦА

— 18. априла у 8 часова. —

Наставља се испит оптуженог *Мухамеда Мехмедбашића:*

Дајући одговор на питање, како се могло десити, да у Василици добије објаву потписану од мајора Вуловића, кад је овај тада био у Лерину, — оптужени Мехмедбашић вели, да ни сам не зна, како се то могло десити, ма да је такву објаву одиста добио од пуковника Димитријевића. О убиству Бошка Арежине не зна ништа, сем оно што је јуче пред судом казао.

Затим оптужени Мехмедбашић понова изјављује, да се не сећа, да ли је од кога чуо и да ли зна да је ма ко

и ма шта радио на убиству Престолонаследника Александра, а јуче је, вели, дуго о томе мислио, јер није могао да се сети таквог случаја.

О скупу својих другова са пуковником Димитријевићем, што је јуче споменуо, оптужени вели, да је тај скуп био у »Олимпосу«, у самој кавани, и да му није познато ко је скуп сазивао и ради чега. На том скупу био је, вели, пуковник Димитријевић, а био је и он, оптужени; не сећа се ко је други био. Том приликом пуковник Димитријевић казао му је да дође у Василику; не зна шта је друго пуковник Димитријевић говорио. Не сећа се какав је био растанак скупа.

На питање, да ли му је било познато да код нас постоји тајна организација »Уједињење или Смрт« или »Црна Рука« и да ли је знао ко је у управи ове организације, — оптужени одговара, да му ништа није било познато. Потом вели, да му нико од оптужених није говорио о Краљу, Престолонаследнику, Династији и о вођењу политике; а нико му није говорио ни о томе, да код нас није све у реду, да цар Виљем, бугарски краљ Фердинанд и грчки краљ Константин воде за своје народе паметну политику и имају енергичне људе, што код нас није случај. Пориче, да му је ма ко и ма шта говорио о убиству Престолонаследника Александра и председника Владе г. Николе Пашића, о уклањању Династије Карађорђевића, о преврату и промени владавине у Србији. Исто тако пориче, да му је ма ко говорио, да је Престолонаследник окружен рђавом околином и да је под њеним утицајем, да га је називао »Мали« и »слаботиња« и говорио да се то не може трпети, па да пре но што се ма шта на страни предузме, треба рашчистити с нашим домаћим злом. Није му, вели, нико говорио, да је штета да они, Босанци, изгину на страни, јер неће имати ко да рашчисти наше унутрашње ствари.

Одговарајући на питање, када је дошао у Србију и шта је радио, — оптужени изјављује: да је у Србију дошао из Црне Горе у новембру 1914. године и да се са двојицом својих другова пријавио на граници српским властима. Одатле је отишао у Митровицу, а из Митровице га је упутио начелник Ђока Матић у Скопље и рекао му да се јави потпуковнику Требињцу, који га је упутио у ђачку чету; али је он, оптужени, изјавио, да жели у добровољце, нарочито код мајора Танкосића. У Скопљу је био око месец и по дана. За то време дошли су у Скопље Мустафа Голубић, Бошко Арежина и Вељко Зечевић. Они су му причали да су у Танкосићевој чети. Не зна ни ко

их је упутио у Скопље, ни зашто су дошли. Из Скопља је отпутовао с Мустафом Голубићем и са двaестак Херцеговаца Американаца за Пожаревац, у чету мајора Танкосића. Ту је остао од прилике до конца априла 1915. године. За то време нестало је било из чете Мустафе Голубића, Бошка Арежине и Вељка Зечевића. Доцније је према наређењу Врховне Команде, а мисли по иницијативи пуковника Димитријевића, био упућен за Ужице, где је нашао и поменуту тројицу. Тад је створен други Добровољачки Батаљон, у који је доцније и он био уведен. Старешина Батаљон, у који је доцније и он био уведен. Старешина је био капетан Дуле Димитријевић. Са батаљоном је под јесен кренуо за бугарску границу. Али се брзо потом вратио с благајником у Ужице, а одатле кренуо за Ужичком Војском у Зајечар. Из Зајечара се вратио у батаљон, где је био телефониста све до почетка одступања. После је прешао у чету и ту је остао до села Кијева, где су њих око стотину одвојили и као болесне ставили под засебну команду. Одатле је кренуо са одредом болесника за Пећ, ва[illegible]ли је са једним другом застао и тек после пет дана стигао у Пећ. Не нашавши потпоручника, који је водио болесне, кренуо се са капетаном Савом, командиром пекарске чете, за Подгорицу, где је остао десетак дана. Из Подгорице је с неким Херцеговцима отишао за Скадар, одакле је, не јављајући се никоме, кренуо за Драч. У Драчу је остао три до четири дана и једном се пријавио, не зна ни сам зашто, пуковнику Димитријевићу. У Драчу је нашао цело своје друштво: Голубића, Цигановића, Хаџиналића, Шарца, Арежину, Зечевића и друге, који су примали хлеб од Тимочке Војске, из чега закључује да су били при њеном штабу. Из Драча је са целим својим друштвом кренуо лађом за Крф. Не зна ко их је укрцао у лађу. У Валони су се прекрцали на другу лађу, која их је довезла до Крфа. Искрцали су се на Лазарет. Не зна ко их је дотле пратио. Тек на Лазарету, пошто су се окупали и пресвукли, приметио је мајора Вуловића. Кад су се, сутрадан, спремали да пређу на Крф, један пуковник, приметивши да он и Зечевић нису припадали јединици која је требала да се пребаци на Крф, хтео је да их избаци из чамца, али је мајор Вуловић пришао пуковнику и рекао: »Господине пуковниче, ови су људи поверени мени, и ја морам да их спроведем на Крф«. Тако су они били пребачени. На Крфу су се придружили некој јединици, којој је, како су му казали, био старешина Божин Симић, а били су на храни код бродарске чете. Ту је остао док једног дана Бошко Арежина није дошао с фијакером и

њега и Билбију одвезао у Крф, где су нашли приватан стан, у коме су затекли Ћишића, Казачића и Хаџића. Ту је остао десетак дана. Новац за исхрану добијао је од Голубића и Арежине. С Крфа је са Билбијом отишао у Атину, где је остао око четрдесет дана. У Атини се разболео и потом ступио у руску болницу у Пиреју, а Билбија је отпутовао за Солун. У болници је остао око месец и по дана. Потом је кренуо за Солун, где је стигао после убиства Бошка Арежине. У Солуну је одсео у хотелу »Смирна«. Сутра-дан се нашао с Мустафом Голубићем, Ђуром Шарцем и Миланом Цигановићем. У Солуну је остао док није кренуо за Василику. У Василику га је позвао пуковник Димитријевић на дан скупа Босанаца у »Олимпосу«. После два дана позвао га је или мајор Вуловић или пуковник Туцовић. Кад је дошао код »Олимпоса«, затекао је обојицу код аутомобила, у који су сва тројица сели и отпутовали за Василику. Не зна зашто су дошли по њега аутомобилом пуковник Туцовић и мајор Вуловић. Кад су у Василици изашли из аутомобила, пуковник Туцовић и мајор Вуловић пошли су напред. А кад је он, оптужени, стигао до каване, мајор Вуловић није био ту, већ је отишао негде. Пуковник Туцовић седео је међутим за столом. Он му је пришао и сео код њега. У том моменту долазио је Вељко Зечевић; оптужени се дигао и пошао му у сусрет. Тада су пуковник Димитријевић и мајор Вуловић излазили из штаба и упутили се столу пуковника Туцовића. После извесног времена пуковник Туцовић и мајор Вуловић отишли су из каванске баште, а оптужени, Зечевић и пуковник Димитријевић су још мало остали. Тад је Зечевић молио пуковника Димитријевића, да га ослободи војске, како би с братом могао да иде у Француску ради трговине и да учи француски. Затим је оптужени отишао с пуковником Димитријевићем у армијски штаб, а Зечевић на другу страну. У армијском штабу оптужени је био пет до шест дана на »зунчаној бањи«. После је добио од пуковника Димитријевића писмо за начелника штаба Шумадиске Дивизије и отишао је у Лутру. Тамо није нашао потпуковника Ускоковића, те је писмо предао пуковнику Плазини. Овај је наредио да му се храна издаје из дивизиског штаба. У Лутри је остао месец дана и после се вратио у Василику, где је остао два до три дана у армијском штабу, а потом са објавом мајора Вуловића кренуо за Лерин.

На питање, да ли се на Крфу састајао с оптуженима, — Мехмедбашић одговара, да се само једном састао с пу-

ковником Димитријевићем у некој кући и да је с њим долазио и један мајор, који је њега (оптуженога) и Билбију сликао. Даље вели, да није био на тајним састанцима Босанаца с пуковником Димитријевићем у Корекијани и да не зна ни где је то место.

Потом оптужени вели: да је отишао из добровољачког одреда због болести, па додаје: »Камо срећа, да нисам уопште ни ишао код тих мојих другова. Они су ишли и разбијали прозоре по Скопљу, пљачкали дућане и живели како су они хтели, а ја то нисам могао да радим«. А на питање: зашто се дружио с тим људима, — оптужени вели: »Зато што сам био слепац«. Најпосле пориче, да се је са Бошком, Незиром, Шарцем и Пјаничем тајно састајао у Корекијани са пуковником Димитријевићем.

XXIX. СЕДНИЦА

— 19. априла у 8 часова —

Наставља се испит оптуженог *Мухамеда Мехмедбашића*:

Одговарајући на питање, који су добровољци разбијали врата и прозоре и пљачкали по Скопљу, како је јуче нагласио, — оптужени одговара, да су једне вечери одиста његови другови разбијали прозоре на једној згради, чији је сопственик посматрао то с балкона, али је, вели, видећи то, побегао кући. Сматра да су, кад су разбијали прозоре, разбијали и врата. Не зна да ли је ко пљачкао по Скопљу. Што се тиче других нереда, зна, вели, да се Мустафа Голубић, док је био у Скопљу, посваћао с неким младићем због једне женске и да га је због тога Командант Места у Скопљу затворио, али је на интервенцију ђенерала Дамњана Поповића пуштен из затвора. Доцније му је, вели, Бора Продановић причао, да је он целу ту ствар саопштио своме оцу, г. Јаши Продановићу, и да је онда овај интервенисао код ђенерала Дамњана Поповића, да се Мустафа пусти, и ђенерал је, као командант Трупа Нових Области, наредио да се пусти, па је Мустафа одиста и пуштен.

Потом оптужени изјављује, да на Крфу није одлазио у штаб III. Армије код пуковника Димитријевића. Даље вели, да није ни једном ишао на комисијски преглед и да не зна зашто није ишао, ако не зато што га нико није звао. Није му познато, да су оптужени са својим пријатељима држали на Крфу тајне састанке и договарали се о убиству Престолонаследника Александра, о преврату и о промени Династије и владавине, нити му је познато да је ко од оптужених наговарао Бошка Арежину да убије Престолонаследника Александра. Једном му је Незир Хаџиналић причао, да га је мајор Вуловић наговарао да убије г. Пашића, председника Владе, да је он то и на саслушању изјавио, и да је одбио да тај налог изврши.

У продужењу испитивања, оптужени Мехмедбашић вели, да га пуковник Димитријевић ни једном није слао из Василике код Рада Малобабића, нити се када у Лутри састајао и виђао са којим од оптужених, сем — додаје на примедбу председникову, да је то очевидна неистина — са Радом Малобабићем.

Кад је пошао из Василике у Лутру, пуковник Димитријевић дао му је 30 динара, а не сећа се, да ли му је још ко давао новаца; сећа се само да му је мајор Вуловић једном дао у Острову 6 динара. На питање, да ли је њему и Владети Билбији мајор Вуловић послао по Незиру Хаџиналићу 1400 драхми и 10 наполеона у злату, — оптужени изјављује, да му Незир те новце није дао. Једном је, вели, одиста примио већу суму новаца, али не од Незира, него од Мустафе Голубића или Бошка Арежине; не сећа се колика је сума била, али зна да су подједнако добили и он и Билбија.

О наговарањима, да се код нас изврши какав злочин, оптужени вели: »Једног дана на Крфу дошао је у стан, где смо били ја и Билбија, Бранко Божовић. Ту су дошли и Бошко Арежина и Мустафа Голубић. Тада је у нашем присуству Бранко Божовић наговарао Бошка Арежину и Мустафу Голубића да изврше нека убиства, те да би дошли до пара, дакле да изврше убиства пљачке ради«, али су и Бошко и Мустафа то одбили, и то су нарочито истакли кад су њему и Билбији донели паре за пут: »Лажу, брате! Није истина да немају пара, али нас они хоће да направе разбојницима.....«

Са пуковником Димитријевићем виђао се, вели, само два пута у Острову; с њим ништа није разговарао, сем што га је пуковник једном упитао: »Како си?« Са мајором Вуловићем виђао се више пута, али није ништа разговарао о унутрашњим питањима, нити је с њим одлазио из Острова. Није му познато, да се мајор Вуловић служио шифром у преписци са појединим људима, нити је приметио, да је ко од оптужених или његових другова Босанаца долазио, нарочито пред атентат, код пуковника Димитријевића и мајора Вуловића.

Оптужени признаје, да га је мајор Вуловић упутио

из Острова у завојиште Моравске Дивизије у Соровићу. Не зна зашто га је упутио у Соровић, у завојиште Дивизије која је припадала I. Армији, и зашто га није задржао у Острову, у завојишту Дринске Дивизије, која је припадала III. Армији. Није му позната садржина писма, које је том приликом по њему послао мајор Вуловић Д-ру Савићу, јер је писмо било затворено.

О пуцању у околини Острова и возању по језеру противно наређењу команданта Армије, оптужени Мехмедбашић изјављује, да су официри гађали *лиске*, а не зна ко се све возао по језеру. Ни пуковник Димитријевић, ни мајор Вуловић нису му казали, да је командант Армије забранио и пуцање и возање по језеру. Затим изјављује, да је само по томе знао да је повереник мајора Вуловића, што му је тако на објави било написано; нити га је за ту службу од кога тражио, нити му га је ко упутио.

На последње питање, да и као човек и као Србии отворено каже сву истину и тиме олакша свој положај и скине терет са душе и савести, — оптужени вели, да није имао ни појма о атентату који је извршен на Престолонаследника Александра и да о свему овоме не зна ништа више од оног што му је Незир причао: да га је мајор Вуловић наговарао да убије председника Владе г. Пашића. Њега је, вели, изненадила та Незирова изјава, јер о томе раније није ништа знао, а да је о томе пре знао, »не би ни одлазио код таквих људи, као што су мајор Вуловић, пуковник Димитријевић и компанија«.

Потом се чита раније саслушање оптуженог Мехмедбашића од 7. марта текуће године и суочење с Ђорђем Константиновићем.

Из *саслушања* види се, да је оптужени за Раду Малобабића изјавио; »Ја у животу не знам антипатичнијег човека од овога Рада Малобабића«.

По прочитању овог става оптужени изјављује, да ои то није казао за Раду Малобабића. На то му председник показује потпис баш испод те реченице, јер је реченица написана на дну табака, а оптужени је сваки табак потписивао. Оптужени Мехмедбашић, разгледајући потпис, вели: »Не знам, изгледа да је мој«.

Из *суочења* са Ђорђем Константиновићем види се Ђорђева изјава, да је он, Ђорђе, после понуде Мехмедбашићеве, да убију Престолонаследника, пријавио ствар мајору Вуловићу, а овај му на то рекао: »Ћути, мени си казао, другом немој да казујеш!«, и да му је сутрадан Мехмедбашић због тога претио убиством.

Одричући се изјаве о Малобабићу, оптужени остаје и при саслушању и при суочењу од 7. марта.

XXX. СЕДНИЦА

— 19. априла у 15 часова и 30 минута —

У почетку седнице *председник позиваше оптуженог* **Раду Малобабића** и — износећи му да је Мехмедбашић дао о њему пред иследником, онда кад он, Малобабић, још није означио Мухамеда као атентатора, изјаву, да у животу не зна антипатичнијег човека од њега, а сада пред судом, пошто је изјавио Мухамеду у очи да је он, Мухамед, пуцао на Престолонаследника Александра, одрекао се ове своје изјаве, ма да је баш испод ње потписао, — тражи од оптуженог, да каже све што зна о Мухамеду у питању атентата, јер по овоме држању Мехмедбашићевом изгледа да се овај још плаши њега и да он, Малобабић, није казао све што зна по овом питању. — На то *Малобабић* изјављује: »Ја сматрам да је он то морао под притиском своје савести да изјави ради мене, јер он је заиста мени открио и признао да је он био на томе месту..... и да је на први глас пушке изишао на пут..... да да знак за аутомобил..... Кад је.... аутомобил.... прошао, сељаци су чули да је још једанпут пуцано на аутомобил«.

Затим суд прелази на

7. Испит оптуженог пуковника Владимира Туловића:

На општа питања о организацији, оптужени одговара: да је био члан организације »Уједињење или Смрт«; да га је у организацију увео капетан Влада Ђорђевић, у чијем је стану положио и заклетву; да му је том приликом Ђорђевић говорио о високом националном смеру организације и о томе, да су у њој, у колико је то овоме казао онај који га је увео, највеће личности у држави. У организацију је ступио из патриотског частољубља. Затим вели, да је за сво време истраге упорно одрицао да је члан организације, зато што је при ступању у њу дао писмену и усмену заклетву, да ће тајне организације чувати, па је сматрао да своју реч треба и да одржи. У организацију је, вели даље, увео две групе: прву у Београду у другој половини 1911. и другу у Чачку 1912. године. У првој групи су били: потпуковници Панта Драшкић, Радоје Буровић и Драгутин Гавриловић, па онда капетан Милан Скобла и као пети, вероватно, мајор Брашић; а у другој су били: потпуковник Крста Драгомировић, мајор Тодор Ћирић, ка-

петан Тодор Нацковић и један грађанин из Горњег Милановца. Поводом суочења са потпуковником Драшкићем, кад му је овај у очи казао да га је он, оптужени, увео у организацију, није, вели, хтео ништа да говори, јер га је везивала дата заклетва.

Потом оптужени изјављује, да му није било познато који су чланови Врховне Централне Управе. Богдана Раденковића познаје, али с њим ни у каквим везама није стајао. Не зна ко је био председник Врховне Централне Управе организације, нити зна, да ли је ђенерал Дамњан Поповић био члан организације; а његови односи према ђенералу били су односи млађег према старијему. Није му познато, да ли је организација имала какву шифру. Од Врховне Централне Управе добио је само једном наређење: да групе поднесу евентуалне своје предлоге, али по томе није с његове стране ништа урађено.

На питање, да ли је са друговима имао какве везе у питању Уредбе о приоритету власти, — оптужени изјављује да није. На Крфу се је, вели, састајао са свима оптуженима, сем са Богданом Раденковићем, али не нарочито и у неком циљу; а у три маха су имали и вечеру у трима крфским каванама. На првој вечери били су: пуковник Димитријевић, Алимпије Марјановић, Антоније Антић, Божин Симић, Стојан Поповић, Др. Драгослав Поповић и други; на другој: пуковник Димитријевић, пуковник Пазина, пуковник Милан Гр. Миловановић, чини му се мајор Љуба Вуловић, Божин Симић, пуковник Стојан Поповић и још неки; а на трећој: Слободан Јовановић, пуковник Туфегџић, пуковник Стојан Стојановић, пуковник Милојевић или пуковник Цветковић, Божин Симић и неки други. Никаквих говора политичких није ни на једној вечери било.

Никакви састанци са Босанцима добровољцима у Корекијани на Крфу нису му познати, нити је ни њима био.

На питање, да ли му је било познато, да је пуковник Димитријевић упутио у 1914. години члановима организације у Скопљу: пуковнику Милутину Лазаревићу и потпуковницима Душану Глишићу, Витомиру Цветковићу и Божину Симићу поруку, да војска узме власт у своје руке, ако иста Влада остане, — оптужени Туцовић изјављује: да му о томе ништа није познато, нити му је као члану организације дошла слична порука.

Потом изјављује, да нарочитих састанака није било, сем поменуте три вечере; на двема вечерама ђенерал Дамњан Поповић није био, а чини му се да није био ни на трећој.

Даље тврди, да није присуствовао договорима о убиству Престолонаследника Александра и председника Владе г. Пашића, нити договорима да се обори садашња владавина и Династија, па заведе војна владавина, која би се ослањала на организицију, и да се насилно уклони сваки који би овоме сметао. Није му био познат план његових другова из организације, да се по промени режима састави »Влада Народног Савета« од 10 до 15 одабраних људи, нити му је било познато који су људи имали бити у тој влади. На питање, да ли је имао учешћа у припремању атентата, који је покушан над Престолонаследником Александром 29. августа прошле године, — оптужени одговара, да није и да му о томе ништа није било познато; а за такво дело иије имао ни разлога, јер је од Престолонаследника Александра добио све што један човек његова положаја може да добије. Знао је, да се је доставом мајора Трифунца доста замерио Престолонаследнику, па је настојао да се оправда, али није успео да добије аудијенцију. Изјаве мајора Трифунца нису, вели, тачне. Кад му је мајор Трифунац споменуо, да ће Престолонаследник, чим се вратимо у Србију, рашчистити с »Црном Руком«, онда је он одговорио: »Јесте, али тешко је и веровати да ће и бити Краљ с обзиром на околности које су земљу снашле!«, а не, како мајор Трифунац наводи: »Варате се ви, ако мислите да ће Александар бити Краљ!«. Мајора Трифунца зна као врло поштена човека, па верује да је ствар рђаво разумео. Да је то тако, доказује, вели, и то, што је мајор Трифунац два пута покушао да му се оправда.

Затим оптужени Туцовић, одговарајући на постављена му питања, изјављује, да су неистинити наводи сведока потпоручника Душана Николића и сведока Тихомира Марића о састанцима са члановима из организације на Крфу, на којима су вршени договори за извршење преврата и промену режима. Исто тако неистинити су, вели, и наводи о врбовању других официра за ове и овакве планове.

XXXI. СЕДНИЦА

— 30. априла у 8 часова —

Наставља се испит оптуженог пуковника *Владимира Туцовића*:

О тврђењу пешадиског капетана Милана Т. Николића: да се с оптуженим у месецу септембру прошле године, док су били у бањи Виши, свакога дана састајао и да он, оптужени, није пропустио ни једну прилику, а да не говори

противу режима, садашњег стања, околине Престолонаследникове, под чијим је Престолонаследник утицајем: да се по свему што је говорио могло закључити да је он, оптужени, био огорчен противу Престолонаследника; да је казао, да су најбољи и најчеститији људи његове групе, да су силни и да ће та група да стане на пут том вршљању код нас; да су он, оптужени, и његова група имали свој лист »Пијемонт«, који су они основали и издржавали; да је за тај лист он, оптужени, највише новаца уложио и да ће по свршеном рату као пензионер радити да тај лист поново покрене или други у истом правцу оснује, — оптужени Туцовић изјављује, да су неки наводи капетана Николића истинити, а неки не. Није, вели, рђаво говорио о режиму и околини Престолонаследниковој, нити да ће његова група стати на пут томе вршљању код нас; али је казао да га неко код Престолонаследника денунцира, а најоштрије, у колико се сећа, рекао је: »Овакав однос између Краља и официра не треба да остане; или ме треба третирати као и остале, или пензионисати«. Можда је, вели, капетан Николић из тога закључио да је он огорчен противу Престолонаследника. Што се тиче његове групе официра, оптужени вели, да му је једном капетан Николић казао, да је добио писмо од потпуковника Радовановића, у коме му овај препоручује, да слуша његове савете, јер је стекао поверење Престолонаследника и Владе приликом Уредбе о приоритету власти и афере у Официрској Задрузи, па је он, оптужени, чувши све то, напао потпуковника Радовановића, а кад је капетан Николић узео овога у заштиту, онда му је оптужени казао, да код њих, код његове групе, има најјачих и најспремнијих људи и да ће на крају они постати победиоци, мислећи само на интелектуалну борбу. Вероватно је том приликом било говора и о »Пијемонту«, и он је, вели, могао тада казати, да је »Пијемонт« заступао њихову групу. Говорио је и о томе, да ће после рата отићи у пензију, али се не сећа да је говорио и о покретању листа; пре би, вели, рекао да није, јер за то треба и новаца и спреме.

На питање, противу кога је замишљао борбу и победу његове групе и каква је та борба имала да буде, јер по Уставу организације револуционарна борба се претпоставља културној и чланови организације револуционарно утичу на целокупан живот Краљевине Србије, — оптужени Туцовић одговара, да не зна ни ко је писао Устав организације, ни шта је у њему написано, а његова група имала је да се бори и са лицима у мундиру и са онима

у цивилу, који су на сваком кораку противу њих радили. Било је, вели, људи, који су за пропаст земље кривили групу названу »Црна Рука«, па додаје: »У осталом, то је јавна тајна да се противу нас радило«. Победа се имала састојати у томе, што би меродавни фактори најпосле увидели да је била неоправдана повика на његову групу.

Оптужени пориче, да је икада у присуству капетана Николића употребио реч »Мали«, да ће се »Маломе« осветити, јер им он највише крха главу, и да ће они противу њега употребити све, па и новац, само да му се освете. Исто тако пориче, да је капетану Николићу говорио: како извесни људи раде све и сва, а он и његови другови да нису сада ништа, па то и такво стање да не може више остати, већ да ће он и његови другови једном свршити са тим стањем и за то употребити све, па и свих 100.000 динара што их има, а да ће то учинити и његови другови, који располажу великим материјалним средствима. Не сећа се, да ли је у разговору с капетаном Николићем казао: »Они су фатални за наше људе«, нити може да објасни на кога би се те речи могле односити.

Одговарајући на питање, да ли је говорио Николи Тодоровићу, на путу из Таранта за Рим, да ће они, извесни официри, кад се буде улазило у Србију, извадити сабље и пуштати у Србију кога буду хтели, почев од министара, народних посланика и партиских људи, и да ће они ући у Народну Скупштину, — оптужени Туцовић вели, да је Николи Тодоровићу, на примедбу да неки народни посланици говоре, да су они, официри, криви за пропаст земље и да се нису у последњем периоду рата борили као раније, већ само одступали и своје фамилије извлачили на државним колима, рекао, да би официри такве народне посланике требали испод сабаља пропуштати у Србију. Исто тако пориче, да је свештенику Бори Поповићу казао: »Ми ћемо вас радикале испод сабље пропуштати у Србију«.

На питање, да ли је пред капетаном Николићем претио потпуковницима Павлу Јуришићу и Милораду К. Радовановићу, оптужени изјављује: да је пред капетаном Николићем изразио сумњу, да му потпуковник Јуришић причиња све непријатности, јер да му је потпуковник Јуришић једном приликом казао, да су они, официри из »Црне Руке«, криви за пропаст земље и да ће за то најглавнији одговарати, а једном приликом казао му је мајор Ђукић, да га једно лице у околини Престолонаследниковој страховито мрзи, па је капетану Николићу казао, да ће се

с потпуковником Јуришићем разговарати, ако се увери да је он то лице. Потпуковника Радовановића напао је, вели, због поменутог писма капетану Николићу.

Оптужени даље тврди, да потпуковнику Михаилу Ковачевићу није казао: »Мико, мени и мојим друговима предстоји после овог рата јака борба, а да се она води морамо имати пара, па стога морамо се снабдети новцем па ма с које стране и на ма који начин било«. Не сећа се, вели, нити му је познато, да је комесару чукаричке полиције Драгомиру Атанасијевићу и Миомиру Миленовићу, Кости Луковићу, Влајку Коцићу, Тоши Параносу и Влаји Богдановићу казао концем августа или септембра месеца у Паризу: »Ми ћемо републику чим се у Србију вратимо!«.

На питање, да ли познаје Босанце добровољце: Милана Циганoвића, Незира Хаџиналића, Бошка Арежину, Буру Шарца, Милоша Пјанића, Владету Билбију, Мустафу Голубића и Вељка Зечевића, — оптужени одговара: да Циганoвића познаје с Крфа из виђења и да с њим није разговарао, али му је учинио једну услугу, посредујући да му се исплати нека признаница; да и Незира познаје с Крфа и да га је Незир једном молио за неку услугу, а доцније му је овај доносио извештаје Пресбиро-а и отуда га још боље познаје, а једном му је приликом и стан тражио; да се Бошка Арежине не сећа, али се сећа једног комите по смешном презимену и мисли да је то био Бошко; да Буру Шарца познаје поред Незира; да Милоша Пјанића и Владету Билбију не познаје; да Мустафу Голубића познаје и да га је упознао фебруара месеца, а виђао га је и у Паризу; да Вељка Зечевића не познаје. Пориче, да је овим Босанцима добровољцима причао, да је Престолонаследник окупио око себе ђаву околину, да је под њеним утицајем, да га је називао »Мали« и »слаботиња«, да је говорио како је то штетно по државу, како се то не може дуго трпети и како, пре но што се ма шта на страни предузме, треба почети с домаћим злом и ослободити га се.

О убиству Бошка Арежине у Солуну није му, вели, ништа познато.

Одговарајући на питање, у каквим је везама стајао са сваким од оптужених, — оптужени изјављује: да је са пуковником Миланом Гр. Миловановићем стајао у личним, другарским и пријатељским везама, а у унутрашњим питањима није имао других веза, сем оних у организацији. Са пуковником Димитријевићем такође је био у блиским, другарским везама, јако га је ценио и осећао је

много захвалности и дуга, што је увек према њему био пажљив и што је уложио много личног труда да га спреми за мајорски испит. У погледу унутрашњих питања није с њим имао никаквих веза, али је о тим питањима неки пут с њим разговарао. Тако је једном, на оптуженикова пребацивања и пребацивања пуковника Милутина Лазаревића, да је он, пуковник Димитријевић, крив због заваде с радикалима и замерке према Круни, рекао: »Па добро, ја пристајем да се са мном ради шта хоће, а ти, Милутине, иди код Његовог Краљевског Височанства и увери га да су неосновани гласови који се противу нас проносе«.

XXXII. СЕДНИЦА

— 20. априла у 15 часова и 30 минута —

Наставља се испит оптуженог пуковника *Владимира Туцовића:*

У продужењу свог излагања о везама са осталим оптуженицима пуковник Туцовић изјављује: да му је једног дана рекао мајор Радоје Јанковић, да је био код Престолонаследника, додајући: »Туцо, ми не знамо кога имамо!«, и да га је Престолонаследник, својим излагањем идеја у погледу даљега рада, толико био довео у забуну, да је он, Радоје, за сво време ћутао. Том приликом било је говора и о томе, да се настане како би се питање о »Црној Руци« дигло с дневног реда, а у томе је била у изгледу и помоћ потпуковника Јуришића. Другом једном приликом Радоје му је рекао, да полази за Русију, а он, оптужени, да се нађе с потпуковником Јуришићем и уради онако како му овај буде казао. Са пуковником Чедом Поповићем само је у другарским везама, а са пуковником Радојем Лазићем је добар познаник. Са потпуковником Велимиром Вемићем је такође добар познаник; нарочите интимности није с њим имао, чак шта више нису се трпели. Са мајором Вуловићем је исто тако добар познаник.

На питање, да ли познаје оптужене: Рада Малобабића и Мухамеда Мехмедбашића, оптужени пуковник Туцовић одговара: да га је са Малобабићем упознао на Крфу, месеца фебруара или почетком марта прошле године, пуковник Димитријевић. Рекавши му, да је Малобабић добар Србин, замолио га је да Малобабићу позајми 1000 динара, како би могао почети што да ради. Оптужени Туцовић даље вели, да није имао разлога да одбије ову препоруку пуковника Димитријевића, и, кад га је Малобабић сутрадан срео и по упутствима пуковника Димитријевића јавио му се

и представио, оптужени је извадио 1000 динара и дао му. После тога видео је Малобабића још два пута, а онда се изгубио и тек сада га види пред судом. Мехмедбашића је, вели, први пут видео у Солуну. Кад се пуковник Димитријевић враћао са обиласка фронтова, ручао је заједно с њиме, а после ручка ушли су у кавану »Олимпос«, где је пуковник Димитријевић спазио тројицу или четворицу ових Босанаца добровољаца и пришао им. Оптужени се одвојио и сео пред кавану. Сутрадан дошао је Мустафа Голубић код њега и замолио га, да на неки начин нађе превозна средства за оболелог Босанца, да би могао отићи код пуковника Димитријевића да се лечи. Потом је оптужени замолио пуковника Миливоја Момчиловића, који се враћао у логор, да повезе овог Босанца, али је он одлучно одбио. Оптужени је онда јавио Мустафи, да ће он ићи у Лутру и да ће повести Мухамеда. Оног дана, кога је кренуо, видео је мајора Вуловића и казао му да ће ићи у Лутру, а можда и до Драгутина. Мајор Вуловић му се онда понудио за сапутника, велећи да и он има да посвршава неке послове. После је дошао и Мухамед, и сва тројица су сели у аутомобил и кренули за Лутру, а одатле у Василику. Кад је дошао тамо, стао је пред кавану и једног војника послао до пуковника Димитријевића. Не зна да ли је мајор Вуловић сачекао Драгутина или је отишао пре његова доласка, али зна да нису заједно дошли пред кавану. После обичног разговора с пуковником Димитријевићем, а по доласку мајора Вуловића, сели су, оптужени и мајор Вуловић, у аутомобил и отишли. При поласку оптужени је наредио посилном, да његову, пуковникову, блузу и његове чакшире од официрске чоје преда Мухамеду, јер је био у похабаном оделу.

Како Малобабићу, тако и Мехмедбашићу хтео је само да учини услугу, а ни на крај памети му није било, да ће се они оптуживати за атентат.

Први пут је, вели, пред иследником чуо, да су његови другови из организације мислили да спрече представницима Владе и власти улазак у Србију подизањем за то капије у Солуну.

Не уме да објасни одредбе Устава организације о револуционарној борби и о утицању на службене факторе и све друштвене слојеве у Србији, јер је он био обичан члан, па не зна шта су замишљали они у Врховној Централној Управи, а поверење према другу, који га је увео, одлучило га је да уђе у организацију. Није могао ни помислити, да се наређења Врховне Централне Управе могу

косити са земаљским законима, нити зна шта је Врховна Централна Управа радила и урадила. Не сећа се знакова за чување тајне организације. Обавештења чланова вршена су на парчету хартије са ударењим штамбиљем. Да ће организација радити у духу свог Устава, једино јемство за то било му је поверење. Одредба о присилном набављању новца, мисли да се односи на територије ван граница Србије. При ступању у организацију дао је заклетву, не мислећи да ће се она косити са положеном заклетвом Краљу и Отаџбини; али сад и он види, да је све оно што је радио и мислио друкчије испало. Није, вели даље, ни уочио члан Устава организације о достављању свега што се дозна и у приватном животу и у службеној дужности.

Затим оптужени признаје, да су он и његови другови скупили 3000 до 4000 динара и послали Чеди Јовановићу, бившем управнику Официрске Задруге, јер се Чеда налазио у бедном стању. Своме интенданту, Боривоју Малешићу, дао је на чување цео свој уштеђени новац, у суми од 7000 динара, од чега је доцније изузео 2000 динара.

На питање, да ли је Бранку Божовићу, бившем уреднику »Пијемонта«, ставио на расположење извесне суме новаца за увођење републиканског режима у Србији, — оптужени одговара да није, али признаје да му је послао једном приликом 1500 динара, јер је, услед тога што је Милан Комадинић наплатио заједнички свој и Бранков чек и некуда побегао, Бранко остао без средстава; а и код Народне Банке Бранко је, вели, дигао 2000 динара на меницу, коју су му потписали неки народни посланици. Што је он, оптужени, располагао већим сумама новаца но остали официри његова положаја, то он објашњава тиме, што није ожењен и што је имао среће у коцки.

Не зна, да ли је организација престала, јер о томе није био обавештен, али држи да сада не постоји. Потом изјављује, да је организација »Уједињење или Смрт« исто што и »Црна Рука«.

На примедбу, да је код себе чувао све до уочи свог претреса издајнички памфлет Свете Јакшића, бившег власника »Штампе«, штампан под насловом »Писмо Србима у Солуну«, ма да је тај памфлет био забрањен и ма да у њему, између осталога, стоји и ово: »Али не »после рата«, него је већ данас хитан налог патриотизма приказивати свету ове моралне наказе и скидати их народу с врата... То су данашњи дани за почетак рада«, па се саветује војсци, да прво сврши са унутрашњим, као главним непријатељем, из чега излази, да је очити смер овог издај-

ничког памфлета да ослаби борбену моћ наше војске, — оптужени Туцовић изјављује, да је тај памфлет добио у Риму од непознате личности и понео га собом; а кад је дошао на Крф, онда се обратио кмету правнику општине београдске Добри Митровићу и упитао га, да ли је памфлет забрањен, па кад је добио потврдан одговор, одмах га је уништио. Загонетно му је, откуда та случајност да памфлет Свете Јакшића изађе баш пред сам атентат над Престолонаследником и да се исказ Милутина Томића о измирењу Аписа и Пилца са Јакшићем и образовању »Владе Народног Савета«, у коју су имали од цивилних лица да уђу Света Јакшић и Слободан Јовановић, подудара са превратничком тенденцијом тога памфлета, па додаје: »Чини ми се да има нека велика копрена која покрива све ово, и кад би се она могла да подигне, видело би се много што шта«.

XXXIII. СЕДНИЦА

— 21. априла у 8 часова —

Наставља се испит оптуженог пуковника *Владимира Туцовића*:

О својим везама са Бранком Божовићем оптужени Туцовић изјављује: да се с Бранком упознао 1915. године; да с њим није имао нарочитих веза, сем другарских, у колико га је ноћни кавански живот њему приближио; да је с њим био једном у Врњцима, а после да су се виђали на Крфу, у Гастурији. На примедбу, да у дневнику Бранка Божовића, који је нађен код члана организације Јеврема Симића, секретара Посланства у Риму, стоји под 22. јануара прошле године: »У Гастурији имао сам госте: Бошка, Мустафу и Незира«, а под 14.—17. фебруара: »Крф. Болест. У постељи код Бошка и Мустафе«, и на питање, да ли му је била позната ова дружба Бранка са Босанцима добровољцима, од којих је организација створила тајну Четврту Армију, — оптужени вели, да му ништа од свега тога није било познато.

После тога судија пита оптуженог, да ли је писмо, које му се показује и које је упућено Бранку Божовићу, његово, и, после потврдног одговора, чита:

»Драги Бранко,

Био сам чуо да си болестан и мило ми је што видим да си здраво.

Хвала ти на обавештењу о стању у Србији.

Новац ти апсолутно у францима нисам у стању пратити. За промену у франкове требају ми драхме, јер српски новац не примају, нити га у благајни више, нити у банкама мењају, а од плате коју у драхмама примам нисам ништа уштедео, јер све трошим.

О овоме ће ти дати детаљно обавештење Шапинац.

Но доцније кад одем у Солун држим да ћу мењати у драхме или франкове па ћу ти дати. Но о овоме ћемо усмено разговарати јер намдавам се добити осуство до Нице.

У главном можеш рачунати на мене, и да ћеш то добити сад одмах или после 1—2 мца за тебе је све једно, јер до тог времена можеш и са сопственим средствима издржати.

Писмо си писао сувише не смотрено. Благодареће што у цензури имам мог човека оно није отишло у кош. У опште ништа не пиши јер се страховито пази.

А како је код нас објасниће ти Шапинац.

Што се тиче нашег разговора ја га не заборављам и стално о њему мислим.

Виђаш ли попа Јандру. Кажи му да сам његову карту добио, и гледаћу да на сваки начин мало до тамо дођем; те да се мало прочаршијамо.

Много позрава теби и Јандри

ваш Туцо«.

Затим судија пита оптуженог, како је могао тврдити да с Бранком Божовићем није имао нарочитих веза, кад се из писма види супротно, и какав је то разговор о коме стално мисли и не заборавља га никако? На то оптужени изјављује, да је Бранку Божовићу говорио у Гастурији да ће изаћи из војске, а овај му је казао, да после заједнички покрену лист, и да о томе размисли, па је на то у писму циљао. На примедбу, да је тај разговор много важнији, јер у Бранкову дневнику стоји под 21. фебруара: »Разговор с Туцом. Пут код Драгутина и разговор у логору«, — оптужени вели, да не зна зашто је Бранко после овог разговора ишао код пуковника Димитријевића. Изрази, да је писмо писано сувише несмотрено, односе се, вели, на Бранково писање о раду неких народних посланика у Риму при пролазу за Ницу; а да се став »у цензури имам мог човека« односи на Свету Ђукића, човека од поверења. Шапинац је, вели даље, имао да обавести Бранка о новостима на Крфу.

У продужењу испитивања председник истиче, да у дневнику Бранка Божовића под 16. априла стоји написано:

»Са Дејаном и њеном матером били смо пре подне код сонамбуле Stamura Bucci, via della Vite 66, која ми је прорекла да ћу се оженити Дејаном, да ћу после рата радити велике послове, да ћу целог века бити журналист и послован човек, да треба да се оканем започетих револуционарних послова, да ћу се уверити да ми је Мујка непријатељ и т.д. Масу ствари из прошлости ми је погодила: да имам две сестре, Лалу, матер, да сам новинар, ноторна личност у Србији, да сам учествовао у крупним конспирацијама и т. д. Ма шта људи мислили и говорили, има нешто што је изван нас и што је духовно. Ја сам увек веровао и вероваћу у пророке и телепатију«. Затим констатује, да се из Бранкова очитовања: да му је сонамбула погодила масу ствари из прошлости, дакле и да се почео бавити револуционарним пословима, јасно види његово признање, да се он тим пословима одиста бавио и бави, а то све потпуно се слаже и са писмом Милана Комадинића, који пише Бранку Божовићу, да он не пристајс на револуцију, већ жели еволуцију и воли и ходом пужа да уђе у историју своје земље, него разбијањем врата, што значи, да је Комадинић прозрео Бранков рад и његова настојања. Најпосле пита оптуженог, какве је то револуционарне послове Бранко Божовић отпочео? — На све то оптужени вели, да му ништа није било познато. Исто тако нису му били познати ни планови о образовању »Владе Народног Савета«, о чему сведочи Милутин Томић.

На питање, откуда тај стицај прилика, да он, оптужени, живи у пријатељству и новчано помаже Бранка Божовића, који је отпочео неке револуционарне послове, и новчано и другим средствима помаже Раду Малобабића и Мухамеда Мехмедбашића, који се оптужују за атентат над Престолонаследником 29. августа прошле године, — оптужени Туцовић изјављује, да је Бранка Божовића помагао на неколико његових очајних писама, а Малобабићу и Мехмедбашићу желео је само да учини услугу, а ту услугу им је учинио једино на препоруку других.

Затим се читају раније саслушања оптуженог пуковника Владимира Туцовића: од 27. децембра прошле године и 16. јануара, 12., 13. и 14. фебруара текуће године и суочење са потпуковником Пантом Драшкићем. Оптужени остаје при свим саслушањима, у колико их није пред судом изменио. Из њих се види, да је оптужени у три маха одлучно порицао, да је члан организације »Уједињење или Смрт«, па чак и после но што је упозорен, да се зна и да је утврђено да је он одиста члан ове организације.

Из суочења са потпуковником Пантом Драшкићем види се, да оптужени није хтео признати, да је Драшкића увео у организацију, ма да му је то овај у очи рекао.

XXXIV. СЕДНИЦА

— 21. априла у 15 часова и 30 минута —

После неких формалности прелази се на

8. Испит оптуженог мајора Љубомира Вуловића:

Одговарајући на општа питања о организацији, оптужени Вуловић изјављује: да је био члан организације »Уједињење или Смрт« и да га је у њу увео у другој половини 1912. године почивши Илија Јовановић, артилериски капетан; да му Устав организације није саопштен у целости, а ни Пословник, али му је, вели, скренута пажња на опасности, којима се излаже ступањем у организацију. Усмену заклетву није положио, а писмену је предао поч. Илији Јовановићу. Ни онда, вели, није видео, а ни сада не види, да се та заклетва противи заклетви Краљу и Отаџбини. Све револуционарне одредбе Устава организације имале су се, по његовом мишљењу, примењивати само ван граница слободне Краљевине, а утицај на службене факторе имао се вршити путем обавештења. Никада није ни помислио, да се интерес организације може ставити изнад државног интереса. Сва убиства и злочине у неослобођеним крајевима он сматра као нужна зла, која би се имала да изврше у националном интересу. А на примедбу, да злочини остају увек злочини и да држава одговара за дела својих грађана, оптужени вели: »Ја не мислим тако!« Тврди да није увео никог у организацију. Са Врховном Централном Управом општио је најпре преко Илије Јовановића, а после његове смрти преко мајора Васића; кад је Васић погинуо, онда су његове везе са Врховном Централном Управом биле сасвим прекинуте.

Са организацијом није општио никаквом шифром, нити зна да ли је организација имала какву шифру. Ни пуковника Димитријевића није видео да се служи каквом шифром, па ни шифром коју му суд показује. Председник потом примећује, да сведок потпоручник Драгољуб Димитријевић тврди, да је њему, оптуженоме, понео од пуковника Димитријевића ово шифровано писмо:

»Наћи Fm. B. и с њим кажи
M. B R да хитно нозове у
D. P. R. код N. M. K. због P. M S
и да сви Y X. K. m. c. Д R П
W«.

На то оптужени изјављује, да потпоручник Димитријевић њему није донео такво ни слично писмо. Али му председник примећује, да се је он, оптужени, служио шифром, као што потврђује његова лична књижица, која је нађена у његовој архиви као делегата Врховне Команде у Корчи и у којој се налази ова шифра за преписку о новцу:

»За паре: *Здраво стигох.*

Доћи и понеси: *Здрав сам.*

Пошљи срп. нов.: *Добро сам.*

Добро стигох: купи за сав новац српске новчанице и доћи.

Здрав сам — поздрав: промени све у драхме и доћи овамо.

Здрав сам — много поздрава: промени све у злато и доћи«.

Оптужени Вуловић на ову примедбу изјављује, да он никада није био у Корчи, да књижица није његова, да се она није могла наћи у његовој архиви и да се никада није служио шифром. На питање, да ли у нотесу има и једна реч исписана његовом руком и да ли познаје личности, чија су имена у нотесу забележена, — оптужени вели, да нема ни једна реч његова, а од забележених личности познаје Јоцу Михаиловића, сада чиновника Министарства Иностраних Дела, Драгољуба Илића, секретара Посланства у Атини, Тому Соврлића, учитеља и председника општине у Велесу, и Тасу Продановића, касационог судију.

Дајући одговор по питању, да ли је извршио какву одлуку Врховне Централне Управе организације, — оптужени вели, да никакву одлуку није ни добио ни извршио, нити је извршио какву смртну пресуду, ни у име своје ни и име организације. Признајући да је био у везама и заједнички радио с четничким војводом Јованом Бабунским, пориче да је извршио, како овај тврди, масу убистава. Исто тако пориче, да је у смислу члана 32. Устава организације набављао новац насилним путем; али признаје, да је за циљеве организације узео на меницу, коју му је потписао бивши управник Официрске Задруге Чеда Јовановић и неко од другова, 10 000 динара од београдског трговца Илије Милишића. Никакво унутрашње политичко или војничко питање није, вели, претресано или решавано са члановима организације, али је о тим питањима разговарао с њима као са друговима.

XXXV. СЕДНИЦА

— 22. априла у 8 часова —

Наставља се испит оптуженог мајора *Љубомира Вуловића.*

Одговарајући на питање, да ли је са члановима организације учествовао у саветовањима о држању по питању Уредбе о приоритету власти, — оптужени Вуловић изјављује: да по том питању није учествовао, али се са неким официрима приватно разговарао о томе. Признаје да се са члановима организације и Врховне Централне Управе често састајао на Крфу, али не као са члановима, већ као са личним пријатељима, и то са пуковником Миловановићем, пуковником Димитријевићем, пуковником Туцовићем и са потпуковником Вемићем, а са другима се виђао по кавана и ресторанима. Ђенерала Дамњана Поповића виђао је неколико пута, али је ђенерал избегавао његово друштво; онда му је то било чудновато, а сад му је јасно зашто је то чинио.

На питање о атентату, оптужени одговара, да никаква учешћа није имао у атентату, покушаном над Престолонаследником 29. августа прошле године. Даље вели, да се од стране чланова организације »Уједињење или Смрт« није претресало питање о обарању садашње владавине Династије и завођењу владавине од 10 до 15 људи, [illegible] ослањајући се на организацију, нити се решавало о [illegible] сваког оног, који би покушао томе стати на [illegible] првом месту председника Владе г. Пашића. [illegible] у вези с тим, оптужени вели, да је он познат међу своји[illegible] друговима као противник републиканских режима.

Није му, вели даље, познато, да ли је ђенерал Дамњан Поповић био члан организације, ма да је с њим био у пријатељским односима. Не зна шта су његови другови из организације мислили о спречавању представницима Владе и власти уласка у Србију подизањем за то капије у Солуну, али тврди да би такав план био идиотски, јер се, вели, зна, да ми у Солуну нисмо господари; међутим се не зна чија је ово земља и како се зове, а стварни је господар у њој ђенерал Сарај. Даље вели, да ни у земљи ни на страни није изводио никакву борбу, па ни револуционарну. Не зна, да ли су постојали знаци за чување тајног карактера организације, нити зна да ли организација сада постоји, али држи да не постоји од Балканских Ратова. Мисли да је »Црна Рука« никла у циљу да упрља организацију »Уједињење или Смрт«, јер су за »Црну Руку« у

јавности везивани прљави мотиви. На примедбу председникову, да је у Уставу организације »Уједињење или Смрт« написано све оно што је јавност приписивала »Црној Руци«, — оптужени вели: »Али ја за све то одговарам; само, наравно, одговарам за оно како сам ја мислио, а не како је ту у Уставу писано«. Затим: »За ме је највећа несрећа што сам писмен. Ја сам необуздан у писању. Многе ствари ја сам написао, које ће овде изаћи пред суд и мене страховито теретити....«

У продужењу испитивања оптужени вели, да познаје Босанце добровољце: Бошка Арежину, Милана Цигановића, Незира Хаџиналића, Владету Билбију, Ђуру Шарца, Милоша Пјанића, Мустафу Голубића и Вељка Зечевића. Затим изјављује, да је све ове добровољце довео из Драча на Крф и да је с њима разговарао, а неки пут их и новчано помагао. У Драчу их је примио од пуковника Димитријевића, па их је ненадлежно, грешећи се о прописе, упутио на Крфу потпуковнику Божину Симићу са писмом чије се садржине не сећа. Не зна како су се ти људи прикупили у Драчу код пуковника Димитријевића. Даље вели, да је доцније разговарао у вароши Крфу с Мустафом Голубићем, Бошком Арежином, Незиром Хаџиналићем и с Миланом Цигановићем, да се с њима често састајао и да је по који пут одлазио дању у стан пок. Бошка и једном код Незира, а једном или два пута код Бошка и ноћу. Једном је и са пуковником Димитријевићем ишао у стан ових добровољаца и давао им новаца, али не зна колико; сећа се само да је Мехмедбашићу и Билбији једном приликом дао за пут у Атину 1500 до 1600 драхми.

На питање, да ли познаје атентаторе, — оптужени Вуловић одговара, да познаје и Раду Малобабића и Мухамеда Мехмедбашића. Раду Малобабића упознао је, вели, 1911. или 1912. године. Од тада га није за дуго видео. За време овог рата дознао је да се Малобабић налази у нишком затвору, па је, вели, све учинио за његово ослобођење, али без икаква успеха. Тек га је, вели даље, у Куршумлији, за време одступања, извукао из затвора, давши за њега реверс и предавши га пуковнику Димитријевићу. После га је виђао на Крфу и давао му новаца. Није му познато кад је Малобабић с Крфа дошао на солунски фронт. У Острову га је први пут видео између 20. и 25. августа кад је он, оптужени, дошао у штаб III. Армије као шеф обавештајног одсека. — Мухамеда Мехмедбашића упознао је, вели, у Скопљу за време овога рата. С њим је разговарао на Крфу два до три пута, а доцније га је видео и

у Солуну, и с пуковником Туцовићем одвезао га је у аутомобилу у штаб III. Армије код пуковника Димитријевића.

Судија му затим показује једно писмо, упућено пуковнику Димитријевићу, и пита да ли је његово, па, пошто је добио потврдан одговор, чита:

» 27-XI. 16.
Солун.

Драги Драгутине,

Данас ме поново гоне у Бизерту, овога пута можда ће успети јер сам у вароши без оружја.

Лекар ми је јутрос дао уверење у коме стоји да ја по својој болести не могу ићи морем, то уверење предао сам К. места и тамо су ми показали Наредбу Сарајеву у којој стоји да се ја по представци Њ. В. Наследника упутим у Бизерту, а ако се одупрем да употребе силу. Ето дотле сам дошао ја.

Употребиће силу, па добро нека је употребе и ја ћу се одупрети па после нека буде шта ће бити.

Јутрос је једна Госпођа која прати Управ. моје болнице рекла Аци Благојевићу, Пери Мирковићу и Мил. Николићу, да срп. наследник тражи да се ја упутим у Бизерту.

Дакле ако ме одвуку и ако тамо или уз пут умрем знај да ме је ..... убио и ја те молим то да .....

Чувај се ти и нека се чувају сви другови.....

Све другове поздрављa а тебе грли

твој *Љубо*«.

Потом судија пита оптуженога, шта га је руководило да писмо овакве садржине упућује пуковнику Димитријевићу? На то оптужени Вуловић изјављује, да је писмо упутио пуковнику Димитријевићу кад је 27. новембра прошле године силом био упућен на лађу за Бизерту. Садржина писма, вели даље, дошла је као последица грубог поступања старешина са њим, полумртвим; онда би, вели, некога био убио, да је имао револвер. На примедбу председникову: »Полумртви, а хоћете да убијате?!«, оптужени вели: »То могу, то одговара мојој природи!«. Потом наставља: »Ја сам уопште чудноват. Кад бих био Бог, никад не бих створио оваквог човека као што сам ја!« и даље: »Верујте да верујем у Бога. Према мени се огре-

шио, а ипак у њега верујем.....«. — Ово писмо упутио је пуковнику Димитријевићу зато што се он сматра представником људи из мајске револуције и што му »је он и по простору а и по осећајима био најближи«. Најпосле вели, да је поједине ставове писма написао под утицајем огорчења што није успео, да га Престолонаследник прими у аудијенцију, кад Му се оптужени, као пријатељ Његов и Династије, лично и директним путем обратио, молбом да га заштити и спречи насилно одвођење у Бизерту.

XXXVI. СЕДНИЦА

— 22. априла у 15 часова и 30 минута —

Наставља се испит оптуженог мајора *Љубомира Вуловића:*

На питање, по коме је праву тражио да га Престолонаследник нередовним путем прими у аудијенцију, кад тврди да је зато онолике клевете и увреде нанео Престолонаследнику и Династији, — оптужени одговара, да то није учинио ни по каквом праву, али се, вели, морао ради хитности огрешити о војничке законе, а држао је да је као осведочени пријатељ Престолонаследников и Његове куће могао рачунати да ће му молба бити уважена. А на примедбу, да је јуче изјавио, да би, да је имао оружје, убио некога, само зато што је тај неко вршио своју дужност, и на питање, шта би он учинио, кад неко не би извршио његове наредбе за време рата, — оптужени вели, да није имао прилике да му потчињени откаже извршење његове наредбе.

Потом председник показује једно писмо и пита оптуженог, да ли је писмо његово? Признајући да је писмо одиста његово и да га је писао и упутио госпођи Милици Васићки у Лондон, оптужени тражи да се писмо не чита, јер, вели, зна шта је у писму писао. Али председник, уз изјаву да пред судом треба све прочитати, развија писмо и чита:

» 27-V. 16.
Солун.

Драга моја Милице,

Тек данас сам добио твоје писмо од 28. фебруара, можеш мислити колико сам му се обрадовао и колико ми задаје туге и бола помисао само на то: да и ти можеш ово писмо добити после 2—3. мца. О како ми је тешко, како ми пиштн срце и пуца од бола, што сам дочекао да ти се из туђине јављам као изгнаник тешки,

и да ти пишем у туђину, као жени; која је са људима морала своју отаџбину напустити, да неби пала у руке као робиња, тако недостојним непријатељима нашим.

Милице моја! Ми нисмо бранили своју земљу онако како смо могли и требали, ми нисмо оно зашто нас ти и цео свет рачунате, ми нисмо јунаци, ми смо кукавице, ми смо издајници, ми смо лопови, ми смо лажови, ми смо хуље, ми смо народ који је од пандура постао, јер су само они после Косова претекли, а цвет од њега сарањен је на томе светом пољу заједно са представником његовим са Светим Царем. Ми се . . . . . на ту свету костурницу народа нашега (опрости за овај вулгаран израз), ми ни ту не дадосмо битку, ту се предаде непријатељу много наше војске. Војске, шта ја велим, не војске драга и несрећна моја пријатељице, не војске већ руље, гомиле која као стока потрча душманима у загрљај, готова да му лиже табане, да му вада опанке, да му понизно ропски држи хата, док се он одмара у дому на крилу жене му, или у наручју ћерке или сестре миле. Наш краљ . . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . кукавичка војска и неваљали народ бегаше . . . .
. . . . . .

Где се са таквим народом..... полази у рат, може ли се победити? Не може, не може, и по стотину пута не може. Таквом (народу) треба патња а таквом краљу . . . . . .
. . . . . .
И народ пати, и нек пати јер је сам кривац за све патње. А Краљ? Краљ . . . . . .

Свануло је драга моја пријатељице а ја још и не помишљам да спавам, пишем ти ово дугачко писмо и плачем, плачем као слаба жена, плачем за нашом несрећном Отаџбином, плачем за онима што у њој остадоше да трају чемерне дане, плачем али од суза помоћи није: Још ћемо се туђи, ја ћу тражити смрт, мени је живот црн, ја немам рашта живети.
. . . . . .
. . . . . .

Ја мислим драга Мицојко да би ти требала да дођеш у Солун, дођи, ја те молим дођи, дођи док сам ја још у близини да те видим, јер ко зна да ли ће мо се икада више видети, ја нисам у Солуну ја сам у њега дошао послом и сутра се враћам у Флорину (на грани-

ци према Битољу) где имам много и тешкога посла, али га радим без одмора јер само је то начин да заборавим на тешку тугу и голему несрећу која нас је снашла.

Шаљем ти 500. наших динара, размени их тамо, и ако ме послушаш са том сумицом пођи за Солун; али ме ако можеш депешом извести те да ти нађем стан и др. Ти не можеш замислити колико бих се ја обрадовао када бих те видео, па те понова молим, лепо те молим дођи, дођи драга моја пријатељице, дођи да те видим, да те загрли и да те пријатељски и братски пољуби и да ти каже боле и тугу своју, твој верни и искрени пријатељ, твој несрећни

Љубо

Да ли си виђала Чеду, како ли је, нисам му одговорио на писмо зато, што ми адресу није јавио, заборавио мој верни и честити пријатељ, а зар је то чудо, зар је чудо тако ситну ствар заборавити у овако крупним несрећама. Послали смо му колико смо могли пара, да ли их још има или се мучи? Ох како ми горко пада када помислим, да је то човек који је научио да живи и да другима даје. Али.

Ја верујем у Бога и у нашу победу и молим му се да она дође што пре.

Дођи . . . . . .

искреном пријатељу

Љубу«.

Пошто је прочитао писмо, председник поставља оптуженоме ова питања: »Зашто сте онолике страховите увреде и клевете нанели Краљу, коме сте положили заклетву на верност? Зашто сте онолике увреде и клевете нанели своме народу из кога сте поникли? Зашто сте онолике увреде и клевете нанели српској војсци у којој сте век провели?«— На све ово оптужени мајор Вуловић изјављује: да је писмо написао под утицајем туге, изазване једном белешком у неком бугарском листу, и да је оно излив болова једног момента. Потом му председник примећује, да је мало пре рекао, да је као осведочени пријатељ Престолонаследникова и Његова Дома тражио да буде примљен у аудијенцију, и пита оптуженога, да ли би он сматрао за свога пријатеља и пријатеља свога дома онога који би се о њему изражавао онако како се он изражавао о Краљу у писму госпођи Васићки? Одговарајући на ово питање, оптужени вели, да Престолонаследник није могао знати за то писмо, ма да је писано много пре но што је пред свој одлазак у Бизерту тражио да га Престолонаследник прими, и да то не може бити разлог што је био одбијен.

На питање, да ли је говорио Босанцима добровољцима: да код нас није све у реду, да цар Виљем, бугарски краљ Фердинанд и грчки краљ Константин воде за своје народе паметну политику и имају енергичне људе и да код нас није тај случај, — оптужени одговара, да није говорио што се у питању наводи, а признаје да је казао како ти народи имају енергичне људе. Пориче да је говорио, како је Престолонаследник окупио рђаву околину, како је под њеним утицајем, како се то не може дуго трпети и како ће се морати почети с домаћим злом и ослободити га се. А на питање, да ли је Незиру Хаџиналићу говорио: како се наша спољашња политика води рђаво, да је свему томе крив председник Владе г. Никола Пашић и да би га за то требало убити, и да ли је наговарао Незира да то убиство и изврши, а кад је Незир одбио, изјавивши да би се могло узети да је аустриски плаћеник, онда му рекао: »То се да правдати!«, — оптужени изјављује, да је са Незиром Хаџиналићем о томе разговарао као са интелигентним човеком и да је, изневши неколико случајева рђавог вођења наше спољашње политике и бацивши за то одговорност на г. Пашића, у једном моменту узвикнуо Незиру: »Па зар га ти не би могао за све ово убити?!« Не сећа се, вели, да ли је Незир на то реагирао, нити се сећа, да ли је Незиру одговорио оно што он вели; а ако је рекао, то је, вели, могао рећи само не мислећи. С Незиром је водио тај разговор више пријатељски и другарски; у њему није гледао обичног редова добровољца, већ младог и интелигентног човека. Оптужени пориче, да је преко Бошка Арежине позвао Незира код себе и питао га, како је смео поверити Милану Циганoвићу да се спрема убиство госп. Пашића.

У продужењу испита оптужени изјављује, да не стоји да се је често састајао на Крфу с Бошком Арежином, Незиром Хаџиналићем и Мустафом Голубићем, баш у оном времену када се Незир жалио да је одређен да убије г. Пашића и кад је Незиру Бошко саопштио, да он, оптужени, ради са друговима на томе, да се обори данашњи режим и образује чисто војничка влада, да су томе једина сметња Престолонаследник и г. Пашић, да ће бити побијени ако се не склоне легалним путем и да се у таквом једном послу не треба плашити, јер ће сви учесници бити узети у заштиту. Исто тако пориче, да је Незиру Хаџиналићу, Бошку Арежини и Мустафи Голубићу ставио у дужност, да убију неке наше људе на Крфу, као, на пример, коњичког капетана Ћалета Аћимовића, неког благајника, на-

родне посланике Нацка из Јабланице и Ранка Обрадовића и рентијера Перу Видаковића. Тврди, да није говорио Бошку Арежини, пред Ђуром Шарцем, Незиром Хаџиналићем, Милошем Пјанићем и Миланом Цигановићем, у својој соби у хотелу »Патрас« у Крфу, да пође с њиме у Лерин, како би тамо дошли до средстава, па да му Бошко није могао одговорити: »Господине мајоре, ја у том циљу нећу да идем, јер ја сам војник, а не разбојник«. Бошко је, вели, имао да иде у Швајцарску, а не у Лерин; у Солун га је пре тога повео једино због језика, да му буде при руци. Није, вели даље, истина ни то, да је њему пок. Бошко рекао, кад је изјавио, да за Билбију има нарочити задатак, да он, Бошко, више неће да извршује његове задатке, јер изгледа да су непоштени и прљави. Пориче тврђење Милана Цигановића, да је он, оптужени, говорио овим Босанцима добровољцима: »Штета је да изгинете на страни, јер после нема ко да расправи ове наше унутрашње ствари!«.

XXXVII. СЕДНИЦА

— 23. априла у 8 часова —

Наставља се испит оптуженог мајора *Љубомира Вуловића:*

На питање, да ли је Јефти Голијану говорио: »Јефто, да ли би ти имао куражи да убијеш једну вишу личност?« и да ли га је на то наговарао три до четири пута, и у кући и у кавани, — оптужени Вуловић одговара, да је Голијаново тврђење неистинито и да је Голијана свега једном видео на Крфу. Тврди, да није дао Мустафи Голубићу већу суму новаца за његов пут у Европу, и да не зна, да ли је то ко други учинио. Признаје да је дао Босанцима добровољцима 300 рубаља и вели да је то његов новац. Не сећа се, да ли је Ђури Шарцу и Милану Цигановићу пред свој полазак у Солун у два маха дао по 100 драхми. Тврди, да је новац у суми од 1500 до 1600 драхми, што је дао Мухамеду Мехмедбашићу и Владети Балбији, његова сопственост.

У продужењу испитивања оптужени Вуловић вели, да му је о убиству Бошка Арежине познато само оно што му је о томе причао Војислав Аврамовић, четник и кавеција из Скопља. Овај му је испричао, да је Бошко са својим друговима изашао или се извезао чамцем 1. маја на »мајалос« ван вароши Солуна. На неком месту пролазио је поред Бошкове групе један грчки официр. У том моменту

неки Маћедонац у српском војничком оделу рекао је нешто грчки. По повратку с мајалоса или при изласку из чамца, на месту где је убиство извршено, поменути грчки официр пришао је Бошковој групи и почео се на грчком језику обраћати једноме у грађанском оделу, ономе који је доцније рањен, чини му се једном нашем телеграфисти из Параћина или Јагодине. Како овај није знао грчки, слегао је само раменима, а пок. Бошко је пришао грчком официру и покушао да се с њим објасни на талијанском или немачком језику. Официр се измакао један до два корака, а Бошко, мислећи да је са објашњењем успео, пошао је на своје место. У том моменту грчки официр извадио је револвер, опалио и ранио и Бошка и телеграфисту. Од те ране Бошко је истог дана умро. — Оптужени затим вели, да је 30. априла дошао из Лерина у Солун и да је сутрадан, кад је чуо за Бошково убиство, отишао у болницу и тамо затекао Бошка мртва. Из Атине је, вели даље, дошао у Солун, заједно са Бошком Арежином, између 20. и 24. априла; а 30. априла у вече, кад се из Лерина вратио у Солун, видео се с Бошком и питао га, зашто није отишао у Швајцарску, на што му је овај одговорио да није било лаће. Из Лерина се, вели, вратио одмах у Солун зато, што је хтео да сачека решење по својој депеши о рашчишћавању питања многобројних делегата за исту службу, за коју је он био упућен у Лерин, а случај је хтео да његов повратак у Солун падне баш уочи Бошкова убиства.

На питање, да ли му је било познато, да је код појединих Босанаца постојало уверење, да је он, оптужени, умешан у ово убиство, — оптужени вели, да му то није било познато, и да је чинио све да сазна ко је и зашто убио Бошка Арежину, али ни име тога официра није могао дознати. Пориче, да му је Ђуро Шарац казао, кад је оптужени с Мехмедбашићем пошао у Василику, да с њиме неће више да се састаје, јер сумња у Бошкову смрт. Што се тиче Шарчевог тврђења, да је замолио пуковника Димитријевића, предавши му Бошково писмо, из кога се могла уочити затегнутост њихових, Бошкових и мајорових, односа, да се ствар са Бошковим убиством изведе на чисто и да је после тога пуковник Димитријевић поручио Шарцу преко Малобабића да одмах отпутује куда зна, — оптужени изјављује, да му то није било познато и да жали на пуковника Димитријевића, зашто му није то казао и показао му писмо, ако га је одиста добио.

Одговарајући на питање, да ли је био у каквим ве-

зама и радио што заједнички са четничким војводом Василијем Трбићем, — оптужени одговара, да по делима за која се оптужује није ништа радио, али је раније с њим био у вези као члан извршног одбора у Врању. У продужењу свог одговора оптужени изјављује, да га је, вероватно крајем маја или почетком јуна прошле године, на његов, оптужеников, позив, посетио у његовој соби у хотелу »Олимпос« војвода Василије Трбић. Позвао га је, вели, да му преведе једно писмо на бугарски језик. Пориче, да је том приликом казао овоме, кад му се пожалио да је увређен, како је он, оптужени, још више увређен, па да због тога треба сви да се групишу у једну организацију, која би имала задатак да очисти Србију од неваљалаца; с Василијем, вели, није никада говорио на само. По том оптужени образлаже чиме је све увређен и каже, да је у српско-турском рату одликован златном медаљом за храброст, ма да је био рањен, а у српско-бугарском рату само златном медаљом за ревносну службу, док су други из позадине добили ратна одликовања. Жалио се противу тога, али није добио ни одговор ни решење. Даље вели, да је увређен и тиме, што га је поводом афере у Официрској Задрузи г. Стојан Протић преместио из Београда. То је, вели, на рапорту рекао и г. Министру Војном. А највише су га увредили последњи поступци старешина приликом протеривања у Африку.

Оптужени мајор Вуловић, у својим одговорима на друга питања у вези са Трбићевим исказом, тврди, да није овоме говорио да сви треба да се удруже и доврше оно дело које није довршено 29. маја 1903. године и да још једаред у нашој земљи запливају у крв и том приликом очисте земљу од неваљалаца, јер у томе лежи спас земље. Није, вели даље, говорио Трбићу ни то, да су се они, оптужени и његови другови, преварили у данашњој Династији, да је Краљ Петар истина добар човек, али је остарео и једном ногом у гробу, а да се онима који остају не може дозволити да владају Србијом, јер је Династија и иначе у опадању. Тврди, да није казао, настављајући свој разговор с Трбићем, да Принц Павле ...., да је Принц Ђорђе ....., али признаје, да је Принца Павла ..... Пориче, да је том приликом, а на примедбу Трбићеву, да имамо Престолонаследника Александра, одговорио: »Па то и јесте највеће зло што имамо њега, јер то је један опасан човек и са њим апсолутно треба свршити«. Исто тако пориче, да је казао, да су у колу спасилаца Отаџбине ге-

нерал Дамњан Поповић, пуковник Драгутин Димитријевић, Богдан Раденковић и други. Василије Трбић сведочи овако против њега што га је, можда, који пут казнио у току свог четничког рада и што га је тужио шефу обавештајног одсека Врховне Команде и молио да га уклони из Лерина.

XXXVIII. СЕДНИЦА

— 24. априла у 8 часова —

Наставља се испит оптуженог мајора *Љубомира Вуловића*:

На питање, да ли је са пуковником Туцовићем узео на аутомобил Мехмедбашића и одвезао га у Василику у штаб III. Армије, — оптужени Вуловић одговара да јесте и да је то урадио зато што је Мехмедбашић био болестан, па је осећао моралну дужност да то учини. У штаб Треће Армије ишао је због превоза својих коња у Лерин; а и да није имао свога посла, он би, вели, морао да потражи Мехмедбашићу сместиште ради лечења. Не сећа се шта је том приликом разговарао с пуковником Димитријевићем, нити се сећа да ли је с њим дошао пред кавану, где је пуковник Туцовић чекао. Код пуковника Димитријевића оставио је попуњену објаву за Мехмедбашића зато, што је хтео да му га после лечења врати, јер га је »узео ради једног нарочитог посла«, па га је доцније хтео да врати његовом одреду; а није га вратио зато, што га је потпуковник Војин Поповић оставио код њега, кад га је једном приликом ту видео. Кад је узео Мехмедбашића за одређени му посао, онда овај није имао команду, већ га је, вели, узео из Четврте Армије, како је сам Мехмедбашић казао. Мухамеда је држао код себе, ма да је по прописима имао попуњен број повереника. Није га, вели, држао као вишак, како се у питању истиче, него зато што је имао право да држи и више људи, разуме се не од обвезника и без плате; а не би га ипак задржао код себе, да му за то није дао дозволу потпуковник Војин Поповић, који је наредио да се Мухамед зачисли на храну у Добровољачком Одреду. Ако се тиме огрешио о прописе, огрешио се у циљу да Мухамеду помогне да се излечи. Из истог разлога повео га је собом из Лерина у Острово. Доцније га је, вели, упутио у завојиште у Соровић, ма да је то завојиште припадало дивизији друге Армије, а није га упутио у завојиште Дринске Дивизије, које је било у Острову и припадало његовој Армији. То је учинио једино зато, што је у Соровићу био Др. Савић, одличан лекар и његов до-

бар пријатељ, који као и он воли Босанце и Херцеговце; али тиме није мислио да вређа лекаре завојишта Дринске Дивизије у Острову. За случај, да је он, оптужени, био одређен за Битољ, повео би, вели, собом и Мухамеда, наравно кад би оздравио, јер нити би могао, нити би хтео да Мухамеда проглашује, како му кад треба, за болесна или здрава. Не сећа се, да ли је Мехмедбашић био зачишљен на новчану храну у комори штаба Треће Армије; а ако је то било, онда је могло бити само по наређењу начелника штаба Армије. Према одобрењу Врховне Команде могао је све људе који му требају превести у Трећу Армију, па је задржао и са осталим превео у Армију и Мухамеда Мехмедбашића.

Одговарајући на питање, откуда ови добровољци Босанци непрестано уз њега и пуковника Димитријевића, шта су они били, да ли добровољци и обвезници или приватна лица, и шта ће као такви непрестано у штабу Треће Армије, — оптужени мајор Вуловић изјављује, да је са тим добровољцима Босанцима смерао да предузме известан посао, а с некима од њих да иде у Србију, и да је само то био разлог што се с њима често виђао и састајао. Сви су они били добровољци, а не зна да ли су непрестано били у штабу Треће Армије.

Потом оптужени тврди, да му Ђорђе Костатиновић није говорио пре извршеног атентата, да га је Мехмедбашић наговарао да убије Престолонаследника Александра, обећавајући му 25.000 динара у злату пре извршења и 25.000 динара у српским новчаницама после извршења и уверавајући га да ће га у томе сигурни људи чувати, па према томе ни он, оптужени, није могао Ђорђу казати: »Ћути, то си мени казао и немој више никоме говорити!« Ђорђа му је препоручио бивши члан кварта битољског и он га је примио верујући да је ваљан, али сада, кад овако сведочи, види да је то рђав човек.

Оптужени Вуловић вели даље, да као шеф обавештајне секције Треће Армије није никако водио армијски дневник, зато што није ни видео тај дневник. Не зна где је био 29, августа око 17 часова, ниги зна по чијем су тражењу и по каквој потреби ови Босанци добровољци узети из добровољачког одреда и упућени у Ужичку, доцније у Тимочку Војску, где су били он и пуковник Димитријевић, а сви други добровољци прикомандовани четвртом прекобројном пуку.

На питање, да ли се у Нишу, у Начелству, састао који пут са Радом Малобабићем, док је овај био у притвору, и шта је тада с њим разговарао, — оптужени Вуловић изјављује, да се одиста с њим састао у присуству шефа кривичног одсека београдске полиције и једног полицискот писара, да се с Радом тада загрлио и пољубио и да се заплакао. С Радом је тада водио само обичне разговоре. Затим оптужени Вуловић вели, да је, можда у брзи да пронађе где се Малобабић налази, ангажовао и жандарског поручника Чедомира Савића, али није овоме казао, да је неопходно потребно, да се тај човек (Малобабић) сачува од пропасти, »јер он има да открије неке крупне ствари за неке високе личности које су стајале у вези с Аустријом«, нити је наговарао поручника Савића, да у циљу побољшања хране и веће пажње према Малобабићу представи овога апсанџији као свог рођака по мајци. Можда је, вели, апсанџији препоручио, да буде пажљивији према овом човеку, али му ништа друго није казао. Све то чинио је, вели, зато, што је био уверен да Малобабић невино страда, па је и пуковника Димитријевића известио да је Раде у нишком затвору и молио га да се заузме код војводе Путника, те да се Раде пусти из затвора.

У продужењу испитивања, оптужени изјављује, да се не сећа, да ли је где и у које време 29. августа виђао Малобабића и Мехмедбашића. Тврди, да је издавао објаве и писаљком и мастилом писане, па је такве објаве издавао и Малобабићу, али се не сећа, да ли је овоме издао какву објаву и 28. или 29 августа, јер о томе није водио евиденцију. Ма да је, вели, Малобабић био дивизиски баракер, а он, оптужени, на служби у армијском штабу, ипак му је издавао објаве, с једне стране да му учини услугу, а с друге што су те објаве више служиле Малобабићевим људима но њему лично.

О разговору своме са Малобабићем о Престолонаследнику на дан 29. августа око 10 часова, кад је Малобабић дошао код њега за објаву, оптужени вели, да је једног дана — не сећа се да ли је то било 29. августа — био у апсани, одмах до армијског штаба, и тамо »батинао једног сељака и његову жену«, а кад је, онако љут, изашао из апсане, пришао му је, вели, Малобабић и, колико се сећа, казао му: »Не знате да имате госта«, на што је он, не сачекавши да Малобабић доврши своју мисао, одмахнуо руком и опсовао матер томе госту, а тек онда му је, вели, Раде зачуђено рекао, да је у армијском штабу Престолонаследник. Све оно друго, што је Раде о томе испричао пред судом, апсурдно је и неистинито. А после тога раз-

говора њихови међусобни односи остали су какви су и били. Потом вели, да је одиста тога дана око подне издао Малобабићу објаву за Воден, али му том приликом није саветовао да иде »сутра или прекосутра, а не данас«.

XXXIX. СЕДНИЦА

— 24 . априла у 15 часова и 30 минута —

У почетку седнице извршено је **суочење** *између оптуженог мајора Вуловића и оптуженог Раде Малобабића:*

Малобабић говори мајору Вуловићу у очи све оно што је пред судом казао о свом разговору с њим на дан 29. августа, наводећи увреде и псовке, које је Вуловић учинио према Престолонаследнику, и тврдећи, да је то мајор Вуловић учинио после његове, Малобабићеве, изјаве, да је у штаб дошао као гост Престолонаследник.

Мајор Вуловић вели Малобабићу у очи, да то није истина и да је ствар текла онако како је он, оптужени, пред судом изложио.

После тога наставља се испитивање оптуженог мајора *Љубомира Вуловића*:

На питање, да ли је и у ком циљу 25. или 26. или 27. августа прошле године позвао преко посилног Раду Малобабића и саопштио му да оде код пуковника Димитријевића, јер има нешто да му каже, — оптужени Вуловић одговара, да се не сећа тачно, ма да ствар није искључена. Не зна зашто је пуковник Димитријевић звао Малобабића и, ако га је одиста звао, зашто га је он упутио.

При овоме се врши **суочење** *између мајора Вуловића и Малобабића:*

Малобабић говори у очи мајору Вуловићу, да га је одиста звао и упутио пуковнику Димитријевићу.

Мајор Вуловић говори у очи Малобабићу: »Може бити да је све било како ти кажеш, али се ја тога не сећам, као ни дана када је то било«.

Потом се наставља испит оптуженог мајора *Љубомира Вуловића:*

Одговарајући на питање, да ли му је што познато о плану пуковника Димитријевића: да Ради Малобабићу повери око 29. августа неки тајан и важан посао и да ли зна какав је тај посао требао да буде, — оптужени Вуловић изјављује, да му ништа није познато. Даље вели, да му

пуковник Димитријевић није говорио после 29. августа, да Раду треба склонити из Острова, нити је он ишао куда, да за Раду нађе »склоништа код неког свог човека«. Тврди да његово расположење према Малобабићу није охладнело после његова разговора о Престолонаследнику на дан 29. августа, а могуће је, вели, да је који пут ускратио издавање објава Малобабићевим сељацима, али то није чинио услед каквог нерасположења према Малобабићу. Неистинито је, вели, причање Малобабићево, да га је он, оптужени, истеривао из стана, већ се, напротив, у тој ствари заузео за њега. Пориче, да је Малобабићу говорио, да код нас није све у реду и да је осуђивао Владу, указивао на корупцију у земљи, тврдећи да управа код нас није савремена и не одговара интересима народа, већ интересима странака, и да то мора да се мења, па ако се не рашчисти изборима, да ће се онда рашчистити другим путем; али је, вели, могуће, да је поједине поступке Владе критиковао, само се сада тога не сећа.

И при том се врши **суочење** *између Рада Малобабића и мајора Вуловића:*

Малобабић говори у очи мајору Вуловићу све оно што је пред судом казао о критици Владина рада.

Мајор Вуловић говори Малобабићу у очи, да је могуће да је критиковао рад Владе у појединим питањима, али да ни једну реч није проговорио о изборима и о рашчишћавању после њих.

После суочења наставља се испит оптуженог мајора *Љубомира Вуловића*:

О сведочењу Драгомира Видића, ортака Малобабићевог, да се Малобабић често возио армијским аутомобилом, оптужени Вуловић вели, да је то сведочење лажно, јер ни он, оптужени, није могао добити аутомобил, кад је имао некуда да иде; а лажно је, вели, и сведочење, да је он, оптужени, нашао Малобабићу собу за становање у Острову и да је ради тога тукао газду од куће и пребио му руку. Одиста је, вели даље, истукао и газду и његову жену, али не што Ради није дао стан или што га није истерао из стана, »него што као бугараш није хтео да иде на рад код Начелника Војне Станице за истовар вагона«.

У продужењу претреса председник чита овај рапорт оптуженог мајора Вуловића:

»Команданту Треће Армије

Према наређењу ПБр. 286 част ми је известити, да сам у Куршумлији у затвору нашао повереника (и то једног од најидеалнијих) нашег ћенер. штаба г. Раду Малобабића. Начелник сресни пуштао је из затвора оне притворенике, који су имали по кога да јемчи за њих. Ја сам за Малобабића јемчио, јер сам знао да је невин, а колико је то моје уверење види се и по томе што сам дао и реверс на њега и ако то нисам морао. Када сам извео г. Малобабића, предао сам га пуков. г. Драг. Димитријевићу и он је даље отишао са Тимочком војском. Шта је даље са њим било не знам. Једино који знају детаљно живот и рад Малобабићев за наше уједињење, и жртве, које је за те идеале поднео јесу г. Војвода Путник, бив. шеф обавештајног одсека у генерал. штабу г. пуковник Димитријевић и донекле ја као командант граничног одсека у Лозници и ја молим да се о овоме мученику они запитају, јер ми изгледа да је некоме из некаквих нарочитих разлога стало до тога да га поново апси.

Ја тврдим да Раде Малобабић није шпијун, а онај кога тиме терети или је необавештен или је неваљалац.

24. Септембра 1916. год. Шеф обавештај. секције
Положај Ш. армије, арт. мајор
Љуб. Рад. Вуловић«.

Затим председник пита оптуженог, зашто је неистинито известио Команданта Армије и Врховну Команду и у свом рапорту казао, да не зна шта је са Малобабићем било после ослобођења из притвора и предаје пуковнику Димитријевићу у 1915. години у Куршумлији, а, међутим, на претресу пред судом видео је, да је у то време бивао с Малобабићем и да је Малобабић у то време стално био у Острову и држао бараку? На то оптужени мајор Вуловић изјављује: да је тако известио своје претпостављене једино из разлога, што је био уверен, да Малобабића из Врховне Команде гања г. Туцаковић, а да тако мисли, дао му је повода почетак гањања, када је г. Туцаковић још у Лозници предузео потеру за Малобабићем. Све што је учинио да би спасао Малобабића, учинио је, вели, из најлепших намера, а да му је, вели даље, речено: »Раде Малобабић по решењу Министарског Савета одговара за шпијунажу, па како га је мајор Вуловић узео на реверс то је он одговоран за њега и наређује му се да га пронађе и упути«, уверава да би га онога часа предао. А на питање, да ли

могу бити лепе намере, кад један официр, па још виши, који је положио заклетву да ће заповести својих претпостављених верно извршивати, на наређења својих претпостављених одговара неистинито, и какве везе има он, оптужени, са Министарским Саветом и његовим одлукама, кад као официр има верно да врши наређења својих претпостављених, — оптужени одговара, да је онаквим одговором хтео да учини добро човеку, кога, по његовом мишљењу, гањају неправедно. »Знао сам — вели даље — да тим чиним грех, кажњив по закону, али сам претпоставио и своју казну његовој невиности, по мом уверењу. Признајем да сам се огрешио, али других намера нисам имао до ових које сам изнео«.

Одговарајући даље на питања суда, оптужени изјављује, да се не сећа, шта је написао у писму које је писао Д-ру Савићу приликом упућивања Мехмедбашића у Соровић, у завојиште Моравске Дивизије, али је вероватно навео зашто му га шаље; а можда је и што друго писао, али се не сећа, јер је баш оних дана био премештен, па је био веома нерасположен, а и болест му је погоршала. Тврди да је одиста пуцано по Острову и да се томе није могло стати на пут. Пуцали су Французи, Италијани, Руси, па и понеки Енглез, а чини му се у једној прилици и један Србин; али то није вршено ни по чијој наредби, нити су његови људи могли некога да ухвате. По језеру се, вели даље, стално возао један рибар, који је имао сталну дозволу и за кога је, како су му казали, знао командант Армије; а кад су њему, оптуженоме, то казали, он је онда дозволио вожњу и другима, и тек сутрадан, кад је сазнао да командант Армије није никоме дозволио, он је свима одузео дозволе.

На питање, на који је начин долазио до онако великих сума новаца, јер по издацима изгледа да је располагао сумама, које превазилазе средства официра његова положаја који нису у организацији, оптужени одговара, да није потрошио ни пару више но што је имао свога новца. Од куће је, вели, понео 3.000 динара, примио је плате за годину дана 4.500 динара без додатка, у Приштини је примио од Нестора Вукојичића, трговца из Куршумлије, 1.000 динара за трошак око његовог детета, а и коња је продао у Драчу за 800 динара. Затим, на примедбу, да је у његовој књижици забележено да је за коња узео 600 динара, оптужени изјављује, да је могао заборавити и услед тога казати пред судом нетачно.

XL. СЕДНИЦА

— 25. априла у 8 часова —

Наставља се испит оптуженог мајора *Љубомира Вуловића*:

У почетку седнице председник истиче: да је он, оптужени, кад му је показан нотес са шифром о новцу, узвикнуо, да нотес није његов и да није могао бити нађен у његовој архиви у Корчи, јер никад није био у том месту, па, (председник) излаже: како је погрешком судског писара, који је писао акт о томе, стајало »у Корчи« у место »у Лерину«, и како је он, оптужени, кад је био смењен с дужности шефа обавештајне секције, своју архиву, у којој су била и многобројна званична акта Врховне Команде, коју је требао да преда команди, прикривао и предао на чување једној сумњивој личности, која је сада у притвору за утају општинског и државног новца, а овај Лазару Пантазијевићу преко Димитрија Зарића; како је, даље, та архива прелазила из руку у руке, па је и жене носиле од куће до куће и одвајале шта треба од те архиве да се сачува, а шта не; како је ту архиву полиција, после дугог трагања пронашла код неког Грка Димитрија Танти и извршила попис, и како се из протокола о томе види, да је нотес са шифром о новцу нађен у његовој архиви, па, потом, пита оптуженог, зашто је пред судом казао да нотес није могао бити нађен у његовој архиви? На то оптужени изјављује, да је нотес први пут видео пред судом и да га он није оставио у архиви, па се чуди, како се могао тамо наћи. Не зна, откуда у нотесу име Томе Соврлића и Јове Михаиловића и тврди да Јова Михаиловић није никад био његов, оптужеников, повереник. А на питање, зашто званична акта, између којих је било и поверљивих наређења Врховне Команде и III. Армије и која су могла доћи непријатељима у руке, није предао команди, већ једном сумњивом лицу, — оптужени Вуловић одговара, да је архиву понео са собом да је преда Врховној Команди, али се разболео, па ју је онда предао Томи Соврлићу, кога је сматрао за честитог човека, у намери да је, чим оздрави, преда коме треба; а после је, вели, дошло његово протеривање у Африку, па је Соврлић, бојећи се вероватно да у оптуженіковим торбама нема чега што би могло отежати његов положај, вршио даље прикривање архиве. Признаје, да је и после предаје архиве одлазио у стан Томе Соврлића у неколико махова, али није био способан да узме архиву и преда Врховној Команди, јер је

увек био болестан. После тога оптужени објашњава неке забелешке свог нотеса, а онда председник чита оптужеников спев »Једном Краљу«, датиран »19 I-17. Солун« и потписан са »Љубодраг«, у коме је он, оптужени, просуо масу увреда и клевета на тога краља, за оно за што краљ не може да носи одговорност, и у коме онај који је опева страховито прети, и пита оптуженога, на кога се краља то односи и ко је тај који тако прети? На то оптужени изјављује, да се то односи на црногорског краља, а онај који се у песми опева да је један његов пријатељ, који је био затворен у Јусовачи и успео да му на неки начин дотури једно писмо сличне садржине.

Најпосле председник поставља ово питање:

»Ви сте, г. мајоре, овде пред судом изјавили, да сте од стране државе и ваших претпостављених вређани на тај начин, што сте за своја дела у ратовима награђени само златном медаљом за храброст и ревносну службу, а лица из позадине и виших штабова Карађорђевом Звездом с Мачевима. Ви сте се стога својим претпостављеним и жалили, али нисте на то добијали никакав одговор или решење. Међутим, у оквиру ове истраге изгледа, по вашем личном признању, да је утврђено, да ви имате специјалне погледе о служби, о држању и понашању према вашим претпостављеним и да сматрате да је служба држави само оно што ви налазите да је, ма да је то противно мишљењима свију претпостављених. Тако, на пример, у Драчу, као аћутант III. Армије, без знања свог команданта, примате од ненадлежног лица, пуковника Димитријевића, Босанце добровољце, водите их на Крф, својим писмом упућујете их потпуковнику Божину Симићу, да их зачисли на државну храну, за што ви нисте били надлежни, па и то све радите без знања свога команданта и команданта Симићевог. Ви сте овде пред судом изјавили да сте свом Министру Војном казали у очи: да вас је преместио г. Стојан Протић, ма да добро знате, да сте стајали под командом Министра Војног и да је само он био надлежан да потпише решење за ваш премештај.

Када је прошле године Врховна Команда, у циљу да трага за сумњивим лицима, потражила од вас обавештење где се налази Раде Малобабић, кога су државне власти ухапсиле биле под сумњом за шпијунажу, ви, баш као шеф обавештајне секције III. Армије, чија је и дужност и служба да хвата и гони сумњива лица, обмањујете на најорднарнији начин и свога команданта и Врховну Команду и прикривате тога осумњиченог шпијуна, са изјавом да

не знате шта је с њим било, ма да сте се ви у то време састајали, претресали унутрашња политичка питања, и ма да вам је он уз колено седео.

Кад сте били смењени са дужности шефа обавештајне секције, ви, у место да сва акта предате одговарајућим командама, задржавате их код себе, и, у место да их лично чувате, предајете у вароши, где се шпијуни непријатељски на сваком кораку налазе, сумњивим лицима, која ту поверљиву архиву Врховне Команде и III. Армије преносе из руке у руку, тако да су чак и жене од ње одвајале шта је важно, а шта не, шта треба да се спали, а шта не. Због овога сасвим је природно било да ова архива падне непријатељу у руке, па можда је и пала и копирана, а оригинали остављени код тих приватних лица, те да то не падне нашим властима у очи.

У писму, које сте писали једној жени, ви сте страховито вређали и клеветали свога старога и седога Краља, који, у тешким моментима своје земље и свога народа, одбијајући мудре савете својих цивилних и војних поданика, да се благовремено склони на начин који одговара његовом високом положају и његовим годинама, изјављује да се од своје војске неће одвајати, да ће с њом трпети све муке и невоље, па шта њој буде нека буде и њему. Ту краљевску реч потпуно је одржао и кренуо се у албанске планине и гудуре, путујући по стазама где су и дивље зверке изложене опасности да се стропоштају у понор, и на крају дана, после физичке и душевне изнурености, проводио је ноћ на мразу и зими, на војничком седлу, поред угашене ватре, остављајући бедна арнаутска обиталишта женама и деци својих официра, да не скапају од мраза и зиме. И таквог краља ви онако страховито клеветате и вређате!

У истом писму ви сте вређали и клеветали и свој народ, из ког сте изникли, и своју војску, у којој сте век провели, и то тако страховитим изразима, да би се и стручњаци филолози подуже помучили да покупе у нашем језику све тако страшне изразе којима сте ви оцрнили један народ. И зашто сте онако оклеветали наш народ? Баш за оно, зашто културном човеку Европе навлачи сузе на очи сама реч изговорена: Србин или Србија, и то само из тога разлога што су ти људи само прочитали о оним страхотама, које су српски народ и српска војска издржали. А каква је огромна разлика између описа и читања и стварности и подношења ит.д. ит.д.

Из свега овога јасно се види, да ви специјално глед-

дате на службу коју сте вршили, и да би се тешко могао наћи и најпристраснији старешина, који би под оваквим условима могао да учини предлог да се ви одликујете и наградите. Али изгледа да сте ви схватили службу и није овако као што се на суду овде обелоданило, јер сте ви неколико пута пред судом изјављивали, да, кад бисте били Бог, таквог човека, као што сте ви, не бисте никад створили ..... Кад ви, према овоме, то изјављујете, онда јасно излази, да ви сами о себи дајете неповољну оцену; а кад ви дајете о себи неповољну оцену, онда она мора да буде у суперлативу код ваших претпостављених. И ваше неодликовање природна је последица вашег држања, вашег понашања и ваше службе.

Објасните, према овоме, суду: зашто сте вређали своје претпостављене, с изјавом да вас са већим заслугама нису наградили и већим одликовањем?«

На ово питање оптужени изјављује: да је код сваког изложеног случаја давао одговоре о побудама које су га »по њима на погрешке наводиле«. Кад је својим претпостављеним излагао побуде жалбе на одликовања, говорио је, вели, само истину; а ако је она горка, није он крив. Није, вели даље, мислио критиковати Бога кад је зажалио што га је онаквог створио, нити је мислио да вређа свога Краља, већ је »у писму излио свој бол на начин, на какав га други људи не изливају«.

Затим се прелази на испит оптуженог мајора Љубомира Вуловића за дело из § 41. вој. казн. зак.: што није поступио по наређењу Команданта Места у Солуну од 26. новембра прошле године и на леп начин се укрцао у лађу за Бизерту, већ се томе наређењу опирао, па је насилним путем, помоћу жандарма, одведен на пристаниште и укрцан на лађу.

Оптужени признаје дело, али га правда тиме, што је био болестан, па је мислио да неће моћи издржати путовање. Затим вели, да Командант Места није имао право да га упућује у Африку без наређења; а ако је имао наређење, требао је да му то саопшти, јер пуковника Дуњића није сматрао за надлежног у његовој ствари. А на примедбу: да га је помоћник Команданта Места потпуковник Драгољуб Јовановић затекао за столом у »Олимпосу«, и на питање: зашто је овоме, на позив да одмах иде у Команду Места, одговорио: »Кажите Команданту, да ја нећу да идем. Ако Командант има шта да ми нареди, нека ми напише, ја ћу све потписати. Знам ја да ви мене хо-

ћете силом да утоварите на лађу за Бизерту, али кажите Команданту да ја нећу да идем. Ја сам болестан човек и молим да ме оставите на миру, јер ко приђе мени убићу га!«, — оптужени вели, да је у хотел сишао за час, да попије чорбу, и да је претњу изговорио под притиском прилика у којима је био. Једнаку претњу изговорио је и шефу полициске секције Команде Места, кад је био тамо и отишао одатле не сачекав Команданта из бојазни да га силом не одвуку у Африку. Пориче да му је Командант Места саопштио, да по наређењу начелника штаба Врховне Команде има да се евакуише за Бизерту, већ му је, вели, рекао, да није дужан да му даје објашњења.

За овим се прелази на испитивање оптуженог мајора Љубомира Вуловића за дело из § 39. вој. каз. зак.: што је на дан 26. новембра прошле године, приликом његовог упућивања на лађу за Бизерту, псовао и вређао помоћника Команданта Места у Солуну.

Оптужени Вуловић не само што признаје дело, него тврди, чинећи једну коректуру, да је »можда и више псовки и увреда изговорио, но што је у тужби наведено«.

XLI. СЕДНИЦА

— 25. априла у 15 часова и 30 минута —

Врши се испит оптуженог мајора Љубомира Вуловића за дело из § 113. каз. зак.: што је у својству шефа обавештајне секције Треће Армије, у месецу септембру прошле године, од Ђорђа Костантиновића, свога повереника, примио извесну суму новаца — 240 до 245 драхми — од продатог еспапа Лазара Мишова из Острова, па новац за себе задржао.

Оптужени признаје да је примио поменути новац, али пориче да га је задржао за себе, већ тврди да га је поделио: нешто Ђорђу, нешто једној Туркињи, око 100 драхми једном бегунцу из Битоља, сараднику неких венизелистичких новина, а остало послао са једном цедуљицом потпуковнику Војину Поповићу за најхрабријег четника. То је, вели, учинио »онако како је осетио, мимо право и закон«. Тврди да ово дело није учинио у намери да се тиме користи.

Пошто је довршен његов испит, читају се раније саслушања оптуженог мајора *Љубомира Вуловића:* од 23. децембра прошле године, 10. и 30. јануара, 6., 7., 8., 9. и 11. фебруара и 1. и 3. марта текуће године, при којима и сада остаје, у колико их није на претресу изменио.

Затим суд прелази на

9. Испит оптуженог пуковника Драгутина Димитријевића:

На питање, да ли остаје при свом поверљивом рапорту од 28. марта текуће године и да ли и сада има намеру да се тим рапортом послужи у своју одбрану, — оптужени пуковник Димитријевић изјављује, да сада налази да није принуђен да се тим рапортом послужи и да мења своју прву намеру и од тога одустаје.

XLII. СЕДНИЦА

— 26. априла у 8 часова —

Наставља се испит оптуженог пуковника *Драгутина Димитријевића:*

Одговарајући на питање: ко је први покренуо ствар образовања организације »Уједињење или Смрт« и чија је то мисао била, — оптужени пуковник Димитријевић изјављује: да га је о потреби овакве организације први обавестио потпуковник Вемић у првој половини 1911. године, тражећи да ствар узме озбиљно и чува у тајности, и кад му је то обећао, онда га је упознао с људима који су ствар покренули, па је тако дошло до тога да се он, оптужени, састане са Богданом Раденковићем и Љубом Јовановићем-Чупом. То прво виђење било је, вели, у његовој канцеларији у Коњичкој Дивизији, и тада је пришао њиховој већ формулисаној идеји. Улазак осталих чланова у Врховну Централну Управу није му сада довољно јасан. Позивали су остале постепено. Чини му се да на првом састанку у његовој канцеларији није био мајор Танкосић.

Сећа се, вели, да је пројект Устава организације израдио, у главном, Љуба Јовановић-Чупа, а нарочито се сећа да је Љуба написао текст заклетве. Поред Љубе радио је на пројекту Богдан Раденковић, а не зна да ли је радио и мајор Танкосић. Ова тројица: Љуба, Богдан и Танкосић, примили су на себе израду Устава још на првом састанку, коме су присуствовали, сем њих, он (оптужени), Вемић, Илија Јовановић и Илија Радивојевић, а за пуковника Чеду Поповића се не сећа. Кад је пројект по партијама био готов, онда се доносио и читао на скуповима, исто тако по партијама, и на тај начин добио је дефинитивну редакцију. При томе није било виших дискусија и није се

детаљно улазило у анализу свих одредаба. Кад је претресање завршено и одредбе усвојене, онда је пројект Устава неко преписао и поднео им га на потпис, чини му се у канцеларији пок. Илије Радивојевића.

Затим оптужени вели, да је у Врховној Централној Управи био само обичан члан и да се одмах у почетку рада оградио, да због службених послова неће моћи да ради на увођењу чланова, али све остало, колико му време буде дозвољавало, па и своје велике везе, ставља, као своју личну жртву, на расположење организацији. Изгледа, вели, да су његови другови из организације овом изјавом били задовољни, јер су га поштедели од сваких дужности.

На питање, ко је био председник организације — оптужени пуковник Димитријевић изјављује: да је у њиховим разговорима на скуповима, а без нарочитог избора, из поштовања истакнут био за председника потпуковник Илија Радивојевић, а за секретара, на исти начин, садашњи потпуковник Велимир Вемић. После Илијине смрти није нико биран, нити је било председника, јер је организација услед ратова растурена, њене везе биле покинуте, а у Врховној Централној Управи престао сваки интерес за организацију. Оно неколико састанака после Балканских Ратова нису, вели, били прави састанци; а »улазак пук. Радоја Лазића у Врховну Централну Управу био је само зато да прими на чување хартије и нешто мало пара што је било«.

Пословима Врховне Централне Управе није, вели оптужени, нико нарочито руководио, нити је ко у име њено имао ма какву функцију. Кад је требало нешто предузети у националном смислу, о томе се говорило на седници, и, према природи посла и службеном ресору, онај члан Врховне Централне Управе, који је био томе најближи, примао се да ту ствар сврши; а кад је нека ствар имала општији значај, онда се гледало да један од чланова Врховне Централне Управе обавести о томе Министра Спољних Послова, или Министра Војног, или ког другог Министра. У том погледу и он је био врло често шаржиран оваквим пословима. Обавештење чланова вршило се на тај начин, што је саопштење израђивано на машини или, ако је текст мањи, цртаним словима, па испод тога ударен печат Врховне Централне Управе и тада надлежним путем, преко група, достављано члановима. Овакво обавештавање вршено је само три до четири пута.

Одговарајући на питање, да ли је од пуковника Радоја Лазића примио на Крфу 900 рубаља друштвеног новца, у коме је својству тај новац примио и шта је с њим радио, — оптужени пуковник Димитријевић изјављује: да му је Радоје Лазић на Крфу казао да је накнадно добио 900 рубаља од Дра Димитрија Марковића за националне ствари, па како је он, оптужени, у том тренутку радио нешто на Крфу са спомињаним Босанцима добровољцима, од пуковника Лазића је примио тај новац да га утроши, као што га је и утрошио, у тај посао. Један део је променио у грчки новац, а већи део је дао Мустафи Голубићу за један национални посао, и Мустафа је ту суму имао да преда потпуковнику Божину Симићу, а овај неким Србима Босанцима у Русији за националне ствари. Тај новац није, вели, примио ни у каквој улози или нарочитој функцији у организацији, нити му га је пуковник Лазић био дужан да преда.

Да приступи стварању овакве једне тајне организације, руководило га је то, што је после анексије Босне и Херцеговине стање српског живља у Старој Србији и Маћедонији било очајно. У том времену дошао је из тих крајева Богдан Раденковић и представио потребу оваквог једног друштва, јер му се, вели, учинило, да се о свему томе мало води рачуна у слободној Србији, и, маштом једног револуционарног радника, изнео потребу једног оваквог удружења, ма да је постојала Народна Одбрана, којој су они придавали и сувише идеалан карактер без стварног рада. Није, вели даље, ни мало застао што је друштво тајно; чак је држао, да таква друштва могу једино и постојати, и зато је, поред Љубе Јовановића и Богдана Раденковића, и ступио у организацију. А на питање, зашто организација није пријављена земаљским властима, или бар Влади Краљевине Србије или Краљу, — оптужени одговара: да је он мислио, сматрајући да се оваква друштва не могу пријављивати властима формалном пријавом, да ће то ипак на известан начин моћи учинити. Затим вели, да је он био у најлепшим односима с Круном, а Богдан Раденковић да је био њихов званични представник у Министарству и у Турској. Сем тога, он је (оптужени) упознао пок. Милована Миловановића са том ствари, рекавши му отворено, да су неки официри удружени на чисто патриотској основи и да се они надају да ће националне ствари повести путем успеха, а пок. Милован је, вели, одговорио: »Ставите ми, млади пријатељу, ту вашу »Црну руку« на расположење, па ћете видети шта ће Миловановић ускоро учинити за Српство«. Од тога времена прешло се, вели даље, врло брзо на прего-

воре с Бугарском и савез с њом био је потом закључен. С оптуженим је Миловановић општио зато, што га је познавао и што му је општење с њим било најпријатније; а с Богданом Раденковићем Миловановић није општио у питању организације, ма да је Богдан био Милованов службеник, јер му он, оптужени, није казао, да је и Богдан у организацији. Оптужени затим признаје, да пок. Миловановићу није саопштио Устав и Пословник организације.

Дужност секретара организације вршио је најпре Велимир Вемић, па онда капетан Илија Јовановић, затим опет Вемић и најзад пуковник Радоје Лазић, а не сећа се да ли је неко време вршио и пок. Милан Васић.

У продужењу испита, оптужени тврди, да на седницама Врховне Централне Управе није до свршетка Балканских Ратова, дакле до половине 1913. године, претресано никакво унутрашње политичко или војничко питање. А на питање: да ли је 1914. године учествовао седницама Врховне Централне Управе, у којима је претресано питање Уредбе о приоритету власти, ко је све тим седницама присуствовао и каква је одлука донесена, — оптужени изјављује: да су се они, после поменутог времена, неколико пута неслужбено састајали, као људи који су пре тога радили известан заједнички посао, и уз послужења говорили о ономе што су раније радили, а Богдан им је причао шта има ново из Министарства Спољних Послова. Кад је изишла Уредба, они су о њој једном приликом говорили код Танкосића, као што се о њој свуда говорило. Тим поводом они су: он, пуковник Милан Гр. Миловановић, пуковник Радоје Лазић и Танкосић, претресали то питање и, налазећи да је по времену врло несрећно и за официре непријатно, додирнули и потребу, да се ангажује војвода Путник ради задобијања сатисфакције, а вероватно су, вели, нешто говорили и о томе, да би поводом овога питања могла и опозиција да се покрене, али никакву одлуку нису доносили.

Изјаву пред судом: да је пок. Миловановићу казао да су се неки официри удружили на патриотској основи, из чега би могло изаћи да је организација војничког карактера, супротно изјави Богдана Раденковића, треба, вели оптужени, тумачити тако, да су сви они, као и Богдан Раденковић, хтели општу српску организацију, али је она, услед тога што су у њу ступили претежно официри, и нехотично добила више војнички карактер.

На питање суда, да ли је у месецу мају 1914. године

послао је пуковнику Миловану Плазини какво писмо за пуковника Милутина Лазаревића, потпуковнике Душана Глишића, Витомира Цветковића и Божина Симића, поводом питања Уредбе о приоритету власти, — оптужени изјавље: да је том приликом по пуковнику Плазини одиста послао писмо потпуковнику Душану Глишићу. Писмо је вели, писао у брзи, а у разгару оне кризе која је била настала поводом те Уредбе. »У тој брзи — вели даље — ја сам им саопштио да је криза у највећем степену и да они треба да буду енергични у целом том питању како би се криза завршила у смислу како смо је ми покренули. Онда сам као једну од енергичних мера њиховог рада тамо изнео и то да би они могли да најуре кога од среских или окружних начелника у новим крајевима. »*Они*«, односи се уопште на официре у новим крајевима. Кад их најуре да их пошаљу у Београд са свима својим куферима, и онда сам им казао: »А овамо ће у Београду бити наша брига да се та ствар заглади««. Писмо је писао после вечере код »Коларца«, и пошто га је предао пуковнику Плазини кренуо се с њим и с пуковником Миланом Гр. Миловановићем пут железничке станице. Кад су били у близини Двора, пуковник Миловановић се за час одвојио, а он је остао сам с пуковником Плазином. »За време док сам ја био с пуковником Плазином сам — вели оптужени Димитријевић — ја сам пуковнику Плазини, у колико се сећам, напоменуо да ја од њих — од оних официра из Скопља — очекујем много енергичан рад, напоменувши му донекле и садржину писма. Он ми је одговорио на то, да он не зна да ли ће они пристати на то и изјавио сумњу да ће они пристати на то, а ја сам му казао: »Хоће, хоће!«. У том моменту стигао нас је пуковник Миловановић, тако да је присуствовао овом нашем последњем разговору, и како је он знао моју намеру, иако није знао садржину писма, да ћу ја да пишем поруку неким официрма у Скопљу да буду енергични у раду поводом Уредбе, он је, пошто је чуо мој одговор: »Хоће, хоће!«, изјавио: »Па свеједно, и ако не би хтели!«. Ових се речи тачно не сећам, али оне имају овде да определе смисао његовог мешања«.

»Овакву поруку послао сам у Скопље — вели потом пуковник Димитријевић — са ових разлога: Узео сам најживље учешће лично ја, као личност независна од других својих веза, и хтео сам по сваку цену да истерам ствар око Уредбе тако да официри добију сатисфакцију. Због овога сам отишао код г. војводе Путника, представио сам

му да се официри револтирају противу ове Уредбе и да је сматрају као директну увреду официра и официрског кора. Г. војвода ми је одговорио да и он осећа то и да би требало дати официрима сатисфакцију, али да се до ове сатисфакције дође, потребно је да се и политичари заинтересују за ово, управо војвода је овде мислио на опозицију. Ја сам му онда казао да ћу опозиционаре одмах известити. Том сам га приликом замолио, кад ја будем обавестио о томе политичаре, да он помогне ову ствар својим моћним утицајем код Круне. Ја сам онда почео посао. Прво сам се састао са г. Војом Вељковићем, мислим, или са г. Драшковићем, али је главна ствар да сам и једног и другог врло брзо нашао, и одмах сам им казао да је сад моменат да они као опозиција скоче на владу. Код њих сам нашао већ довољно расположења за официре, познавања самог питања, а и узнемирености у официрском кору поводом овога питања. Све су они то били већ напабирчили својим путевима. Од овог првог виђења са Драшковићем и Вељковићем врло брзо се прешло на чешће виђање са мном, на споразумевање са њима, и у овом смислу имао сам неколико састанака, и то са г. Драшковићем и г. Љубом Давидовићем у њиховој »Извозној Банци«. Са г. Вељковићем имао сам састанак у његовој банци, »Врачарској Задрузи«, а са г. Стојаном Рибарцем састајао сам се у кући г. пуковника Милана Туцаковића. На овај састанак одлазио сам по позиву г. пуковника Туцаковића, кад ми је он јављао да ће код њега бити Рибарац. Г. пуковник Туцаковић умешан је у ово у толико у колико је код њега био састанак. При овим састанцима са свима овим лицима, они су, пошто су од мене били обавештавани о узрујаности у официрском кору и да може доћи до неког малог скандала — изјављивали да би у том случају доласком њиховим на владу они то загладили. Г. Драшковић и г. Љуба Давидовић за ову ствар имали су да ангажују г. Воју Маринковића, пошто ја с њим нисам разговарао. То су дакле они били примили на себе. За све то време ја сам између ових политичара и војводе Путника одржавао везу, т ј. обавештења од њих доносио војводи Путнику, а од војводе Путника њима. У таквом једном моменту, у таквој једној прилици, г. војвода ми је дао једну исцепану цедуљу, белешку, налепљену на једном полутабаку, са објашњењима са стране шта је написано на исцепаној белешци и једном забелешком својеручном г. војводе којом објашњава садржину забелешке поцепане. Ја сам ову исцепану цедуљу, пошто сам је примио од војводе, одмах фотографисао, онда сам је показао г. г. Давидовићу и Драшковићу, који су тада били заједно, па сам им том приликом предао један од три фотографска снимка, а имао сам свега три. Наслоњен на овакве одношаје са политичарима сам и упутио оно писмо преко пуковника Плазине друге потпуковнику Глишићу без обзира на неку организацију и очекивао сам равнодушно шта ће они урадити, јер ми није ни било толико стало, шта ће да се деси, а пишући баш Душану Глишићу ја сам знао да ћу од њега добити само оно што он буде кроз своју несумњиво добру памет и чисте осећаје налазио да треба да да. Према овоме овде у овом послу тајна организација »Уједињење или Смрт« није имала никаква посла нити сам ја то радио као њен обичан члан, нити као члан Врховне Централне Управе. Крајњи резултат мојег споразумевања са војводом и политичарима био је да су опозиционе странке решиле да приме владу, изузимајући социјалистичке, са којом нисам уопште долазио у додир. И тако је дошло до изборног блока трију опозиционих странака у 1914. години.

»Сав овај рад имао је пун лојалан карактер према Двору и Круни, што се види из личности које су овде поменуте и има карактер партиске борбе у којој се опозиционе партије хтеле да користе једним несретно решеним питањем, и у невреме покренутим питањем, које је овако јако додирнуло официре.

»У писму сам, које сам упутио потпуковнику Глишићу ставио да и ако остане стара влада учине ово, да би на тај начин, ако се криза не би случајно решила како треба, продужио ту кризу. Знао сам готово поуздано да неће овакву једну ствар примити, онако како му је ја сервирам после вечере код »Коларца«, а знајући да сам ја мало пргавији човек. Ја сам у ствари овим писмом очекивао да ће они учинити много више кад им ја крупније ствари тражим, но што би то урадили да сам их оставио да они сами бирају средства, а знао сам да ће они наћи пут и начин и да мене задовоље и да протествују«.

XLIII. СЕДНИЦА

— 27. априла у 8 часова —

Наставља се испит оптуженог пуковника *Драгутина Димитријевића*:

На питање суда, да ли је, кад је поручио друговима у Скопљу да буду енергичнији и да могу кога од среских

или окружних начелника да најуре и спакују са свима куферима у Београд, како је јуче тврдио, поручио друговима у Скопљу и оно друго: да војска узме власт у своје руке, ако би се добио званичан извештај да је стара Влада остала, — оптужени одговара, да је поручио да они узму у своје руке ону власт која остане упражњена најуривањем дотичног начелника. Затим председник истиче да се јуче послужио исказом о споразуму с опозицијом само да направи сензацију и олакша себи положај, па онда излаже цео ток ондашњих догађаја, и за доказ да је оптужени мислио да војска узме целокупну власт у своје руке, цитира му ова писма:

а). Писмо пуковника Плазине пуковнику Димитријевићу:

»Скопље, 28. маја 1914 год

Драгутине,

Чим сам дошао овде, нашао сам: Душана, Милутина, Витомира и Божина и саопштио им шта треба да радимо кад се добије званичан иввештај да је Влада иста остала. Сви до једнога су противни да војска узима власт у своје руке, да би тиме принудила Владу на одступање. Сви налазе да би тиме навукли мржњу и осуду на себе, и да би довели у питање много што шта, и да би они, противу кога би што предузели у томе смислу само добили, а никако не би губили.

Према овоме управљајте се и ви тамо.

Ако је потребан какав протест у другом облику, онда га доставити.

Поздравља
М. Плазина«.

б). Писмо пуковника Глишића пуковнику Димитријевићу
(На истом табаку и истог дана):

»Драги Apise,

Овде нема ни једног човека који би се сложио са предлогом вашим о поступку у даном случају. Са њим би се направила грдна штета, довели у питање најбитнији интереси земље; официр. кор би се разјединио како никада до сада, а никакав се изг ед на што добро не може да сагледа у и вршењу предложеног.

Наш је циљ да ову солидарност у официр. кору— бар овде, очувамо и појачамо и са тим блоком да се боримо против сваке в аде ако би на нас насрнула. За то вас молим да од пута којим мислите да пођете одустанете, јер вас на том путу нико неће пратити. Ово је најтачнија истина и ви са њом треба да се упознате. Ми смо дужни да вам ово ставимо до знања, да не би учинили какву погрешку коју нико не би могао поправити, а која би била фатална и по земљу и по све нас.

Срдачно те поздрављам са Пилцем
твој *Душан*.

P. S. За ово смо овлашћени од другова овде, да вам ставимо до знања«.

в). Писмо пуковника Лазаревића пуковнику Димитријевићу:

»Драги Апису,

Битољ и Нови Пазар су се јавили.

Оно што си поручио, неможе да буде. О томе су ти већ писали Плазина и Душан, и ја немам шта више да кажем.

Поздрав теби и Пилцу од твог
Милутина«.

Пошто је прочитао писма, председник позивље оптуженог, да поново каже, да ли је слао поруку у Скопље да војска узме власт у своје руке? И на ово питање оптужени одговара, да му никада није било ни на крај памети да војска узима власт у своје руке и да га никада није бунило то »да су цивилне власти те које имају да управљају земљом«. То, вели, и данас исповеда као своје политичко »вјерују«. Њему је једино било стало до тога, да официри добију сатисфакцију, а како се »са владине стране наишло на једну тврдоглавост«, то је он отишао опозицији. »Све ово — вели даље — што сам казао да сам радио с опозицијом, чиста је истина. Моја порука у Скопље била је производ разговора са опозицијом. Ове моје споразуме са шефовима опозиције моји другови у Скопљу нису знали. Примивши моју поруку о смењивању полициских власти, они су сматрали да сам ја предузео неки вратоломни корак у Београду и зато су сручили, нарочито Душан Глишић, све прекоре на мене«.

На питање, зашто је ствар Уредбе остала у почетку незапажена, а тек после се дигла страховита бура о њој, — оптужени изјављује: »Ја објашњавам овако: Прво, Уредба је штампана у *Српским Новинама*, па вероватно у *Војном Листу*. Док су то официри прочитали по разним гарнизонима и схватили увреду која им је њоме нанета, прошло је извесно време. За то време ми који смо боље

схватили ту увреду, помогли смо нашим објашњењима колика је величина те увреде. На тај начин је извесно време протекло док се дошло до максимума узнемирења у официрском кору«. Затим: »Ми нисмо имали никаква наочита права, нити смо били позвани за ово, али из осећаја општих пред том нанесеном увредом официрском кору узели смо сами на себе да истерамо ту ствар«. Он је, вели, могао подићи толику буру у официрском кору не зато што се послужио организацијом, јер ова онда није ни постојала, него живом агитацијом и радом великог броја својих личних пријатеља; а што пуковник Плазина и потпуковник Глишић у цитираним писмима пишу »ви тамо«, а не »ти«, и да су »овлашћени од другова«, не значи да су то чланови организације, него његови, оптуженикови, пријатељи с једне и њихови, Плазине и Глишића, с друге стране. Пишући о блоку, потпуковник Глишић мислио је, вели даље, на људе од 29. маја.

Потом оптужени вели, да није имао никакав наочити план за Београд и старе крајеве Србије, нити је скројио план — као што тврди сведок потпуковник Вукашин Јанковић и у неколико Др. Војислав Јањић — да са својим друговима из организације поведе трупе београдског гарнизона на Двор и Њ. В. Краља принуди на абдикацију у корист Престолонаследника Александра, па овоме наметне своје људе за министре, а г. Стојана Протића и пуковника г. Душана Стефановића, тадашње министре, убије, одуставши од тога у последњем моменту, кад му је Др. Николај Велимировић на Теразијама саопштио спремљен распоред жандармерије и казао да ће сви погубити главе. Ова сведоџба потпуковника Јанковића заснива се, вели даље, на његовом, Јанковићевом, страху, или страху људи, који су онда били на управи. »Г. Велимировић — вели даље оптужени — као мој лични пријатељ, а и велики национални радник, на којима смо се пословима и спријатељили, једног дана, у времену кризе око Уредбе, срео ме је код »Лондона«, каване у Београду, и запитао ме што се оволико узнемиравање створило око те Уредбе и молио ме је да се у интересу општих ствари, а нарочито због ситуације споља, та ствар не заоштрава, а мени лично, као пријатељу, додао је: »Драги пријатељу, ја се бојим за вашу личност!« Шта је он с овим мислио, ја не знам, а о неком тајном распореду жандармерије није ми ништа говорио«.

У продужењу испита оптужени изјављује: да не зна колико је који од његових другова учествовао као приватна личност на обарању Владе због ове Уредбе. За пуковника

Милана Гр. Миловановића зна само оно, што је овај на претресу изнео. За ђенерала Дамњана Поповића тврди, да није у овом погледу ништа радио, али је о томе с њим разговарао, кад је ђенерал дошао из Скопља и казао му (оптуженоме), да је поводом овога питања пензионисан. Не зна да ли је Радоје Лазић ишта радио, сем што је с њим о томе код Танкосића разговарао. Исто тако не зна, да ли је пуковник Туцовић ма шта радио, али је једном приликом од њега примио писмо, у коме је садашњи пуковник Миленко Недић својом руком додао поздрав и фразу: »Сви за једног, један за све!«, рачунајући на борбу око ове Уредбе. Не верује, да је пуковник Чеда Поповић нешто радио у споразуму са њим; а шта је радио у свом гарнизону, то је он сам пред судом изнео. Мајор Вуловић у ову ствар није умешан. Богдан Раденковић није као цивилно лице ни могао, све и да је хтео, да се меша у официрска питања. За потпуковника Вемића вели, да у овој ствари, колико му је познато, није имао наочитог учешћа.

Објашњавајући поједине одредбе Устава организације, оптужени пуковник Димитријевић изјављује: да ни једног тренутка и ни један од њих није помислио на то, да се револуциона борба изводи у Србији. »Ова одредба — вели оптужени — чисто је имала значај за крајеве неослобођеног Српства«. На питање, да ли је, припремајући револуциону борбу ван граница Отаџбине, водио рачуна колико огромној опасности излаже Србију, изводећи без њеног знања ту борбу, јер држава одговара за оваква дела својих организованих грађана, — оптужени одговара: да ту борбу нису мислили примењивати без знања владајућих кругова и да су радили на спремању четника за Стару Србију и Маћедонију. Поново тврди, да пок. Миловановићу није саопштио Устав и Пословник организације. Што њихова организација по своме Уставу има карактер и израз терористички и револуционарни, то је, вели, отуда, што је Устав писан под атмосфером маћедонских акција. Наочита брига с њихове стране била је, вели даље, да Милана Васића, који је био члан организације, увуку у »Народну Одбрану«, рачунајући да ће тиме имати утицаја и на рад »Народне Одбране«. Затим изјављује, да га је пок. Миловановић, знајући га добро и поклањајући му своје поверење у питању организације, обвезао да га обавештава о свему ономе што ради организација, а нарочито ако би покушала да изађе из колосека законитости, па према томе, да је он био пок. Миловановићу, ма да овај није знао право стање ствари са организацијом, гарантија да

се неће ништа рђаво учинити. Самим тим он је, вели, прекршио своју заклетву у питању чувања тајне организације, и то није смео казати потпуковнику Вемићу, јер би га овај за то страховито напао.

Оптужени пуковник Димитријевић тврди даље, да не зна зашто у Устав организације није ушла одредба о томе, да се Србија искључује од сваке револуционе борбе. Затим вели: »Редакцију појединих чланова (Устава) не треба читати дословно, буквално«. Под утицајем на службене факторе и све друштвене слојеве у Србији, треба, вели, разумети културни утицај, утицај путем обавештења, а не терористичко-револуционарни, како из Устава организације излази.

XLIV. СЕДНИЦА

— 27. априла у 15 часова и 30 минута —

Наставља се испит оптуженог пуковника *Драгутина Димитријевића:*

У почетку седнице председник истиче, да је оптужени на јучерашњој седници изјавио, да је пок. Миловановића обавештавао о раду организације и на тај начин културно утицао на рад једног државника, а, међутим, да у дневнику потпуковника Вемића на страни 15. стоји забележено: »26-XII.-1909. Разговор са Чучук Станом о нападу комита на Балачка, плашио се, јер га уплашили«, па, истичући да по овоме изгледа да је овде неко *културно* утицао на пок. Миловановића, пита оптуженог: ко је то тако културно утицао? На то оптужени одговара, да му је то непознато, јер је у то време био са службом у Крагујевцу.

На питање, шта бива, када се наређење Управе и интереси организације отворено косе са каквим државним, службеним, друштвеним или породичним интересом и дужношћу дотичног члана, јер по Уставу организације њени интереси стоје изнад свију других, а чланови су дужни безусловно се покоравати свима наређењима Управе, — оптужени одговара, да сваки члан треба да пређе преко таквог наређења Управе.

Назив организације: »Уједињење или Смрт«, значи, вели, да сваки члан мора бити спреман да и свој живот положи за уједињење Српства. Не зна ко је израдио Пословник организације, а он лично није сарађивао на њему; мисли да је идеја за одредбу о мистериозном начину увођења чланова пок. Љубе Јовановића, који је раније био у једној од фрамасонских ложа и одатле пренео и у организацију увео неке мистерије. Није му познато, да ли је постојао нарочити благајник у Врховној Централној Управи, али зна да су о парама водили рачуна секретари. Тврди да се председник и секретар нису никада користили апсолутном влашћу за извршење одлука, као ни правом доношења одлука. Нису, вели, постојали, нити су били усвојени какви знаци за чување тајне организацаје, нити је Врховна Централна Управа обавештавала чланове организације о своме раду, јер је врло мало радила. У њој није могло бити злоупотреба, ма да се чланови међу собом не познају, јер је постојало међусобно поверење; а све одлуке морале су се преносити преко представника група. Из организације је, колико је њему познато, иступио само Милан Гавриловић, чиновник Министарства Спољних Послова, извршивши неке индискреције, али ипак за то није искусио последице предвиђене Уставом организације. Одредбе Устава о принудној набавци новца односе се, вели, само на изузетне случајеве. Зна, на пример, да су они разрезивали неке разрезе на београдске пекаре, који су били турски поданици и као Бугараши из своје иницијативе слали велике суме Бугарској Револуционарној Организацији. Не сећа се ко је дао идеју за нацрт печата, али је идеја, вероватно, или пок. Љубе Јовановића -Чупе, или Богдана Раденковића, или пок. Танкосића. Бомба, нож, отров и мртвачка глава над укрштеним костима, као обележје организације, ушли су, вели, због потребе начина вођења борбе у Маћедонији и готовости жртвовања себе за општу ствар. *Трговински Гласник* изабран је за огласе ради васпостављања веза, зато што су огласи по форми били трговачки. Одредба о достављању свега, што се и у приватном животу и у службеној дужности дозна, ушла је у Устав организације, не да организација корумпира чланове и буде школа за шпијунисање друштва и државе, него да сазна оно што се на њу и на њен рад односи. При оснивању организације руководили су њега и његове другове само патриотски мотиви, и ни за час није, вели, мислио, да заклетва организацији може бити старија од заклетве Краљу и Отаџбини.

Затим оптужени изјављује, да је, по његовом мишљењу, организација престала уласком Србије у рат с Турском октобра месеца 1912 године. Никаква патриотска дела нису имали извршивати у земљи, нити су их извршивали. Не мисли да у Србији може постојати известан ред људи, за које позитивни закони не важе; шта више такав ред људи, по његовом мишљењу, не треба ни да постоји. Одредба

Устава организације, по којој не може изаћи из организације ко једном у њу ступи, нити му ко може уважити оставку, ушла је због чланова из неослобођеног Српства, да не би било дезертирања; а не зна зашто су ушле апсурдне одредбе: да се Устав организације не може мењати и да Управа остаје увек иста. Бројеви за чланове и друге сличне одредбе предвиђене су у циљу чувања тајности, да се не компромитују личности, нарочито оне из неослобођених крајева.

XLV. СЕДНИЦА

— 28. априла у 8 часова —

Наставља се испитивање оптуженог пуковника *Драгутина Димитријевића:*

Председник показује оптуженоме заклетву Драгутина Павића од 1. јула 1915. и поново пита оптуженога: кад је стварно престала организација? На то оптужени пуковник Димитријевић изјављује, да је ту заклетву примио један који није знао да је организација престала, а он, оптужени, није тада хтео то признати овоме човеку, да се не би разочарао.

На питање, шта има да значи разговор, који је он, оптужени Димитријевић, водио са пок. Танкосићем после аустриског ултиматума Србији, у штабу Дунавске Дивизиске Области, а у присуству коњичког мајора Драгољуба Станковића, који се на тај разговор непријатно изненадио: »Море, Војо, знаш ли да ће ови луди Руси да објаве рат Аустрији?«, на што је Танкосић одговорио: »Кад су шашави нека ратују, али немају за кога!«, — оптужени одговара: да изразе »луди Руси« није употребио да омаловажи Русе, већ због самог Танкосића, који је био онда интерниран, а Танкосић је онако могао одговорити само зато што је био љут.

О исказу сведока потпоручника Драгољуба Димитријевића оптужени вели: да сведока није позивао код себе у штаб Треће Армије, како овај тврди, и насамо га испитивао, шта мисле резервни официри о »Црној Руци«, нити му говорио, да би и њих требало за ову организацију придобити. Пориче, да је сведоку Драгољубу говорио: како би требало упростити управни систем владавине, смањити чиновницима и официрима плату, укинути Државни Савет, Народну Скупштину, Владу и смањити чиновништво, и како би целокупну управу земље могло да врши 10 до 15 људи, па му препоручио да сва та гледишта преноси на резервне официре.

Потом оптужени вели, да се Врховна Централна Управа организације није никада служила шифром, и да је шифра, која је код њега нађена, служила пок. Милану Васићу за други посао. Тврди, да није употребљавао никакву шифру у преписци са мајором Вуловићем. Пориче, да је мајору Вуловићу послао по потпоручнику Драгољубу Димитријевићу — како овај сведочи — шифровано писмо, које му суд показује у препису и које је раније прочитано.

У продужењу испита оптужени пуковник Димитријевић изјављује, да се је често састајао на Крфу са члановима Врховне Централне Управе, али не као са таквима, него као са друговима, пријатељима и добрим познаницима. Све су то били случајни састанци или какве другарске вечере у неком од три главнија ресторана у Крфу. На вечери у хотелу Suisse, о којој је толико говорено, није био; тога се добро сећа по томе, што му је потпуковник Вемић причао, да је на тој вечери изнео Слободану Јовановићу једну карикатуру и да се Слободан због тога наљутио.

На питање, да ли је учествовао у договорима и претресању питања о убиству Престолонаследника Александра и председника Владе г. Пашића од стране чланова организације, — оптужени одговара да није и да је далеко од таквих мисли, јер би то било монструозно и изван сваке памети; а није, вели, учествовао ни у договорима да се обори садашња владавина и Династија, па заведе влада њихових другова из организације, која би се ослањала на организацију, нити је учествовао у договорима, да се насилно уклоне сви они, који би им у раду сметали, а на првом месту председник Владе г. Никола Пашић. При томе изјављује: »Да сам био далеко од оваких мисли на Крфу и уопште у ратном времену, молим да се утврди шта сам ја у Крагујевцу радио код шефова опозиције: самосталних радикала и либерала, па ће се из тога видети како ја гледам на сва наша унутрашња питања за време рата. На Крфу, пошто ми је саопштено од стране г. ђенерала Бојовића, да се протурају гласови да нека »Црна Рука« припрема неке преврате на Крфу и пошто сам ја г. ђенералу Бојовићу дао реч да су то шпијунске доставе а да у ствари не постоји ништа, јер то што се назива »Црна Рука« стварно је било једно патриотско удружење које сад не постоји, и уверио г. ђенерала у мојих другова и моју потпуну лојалност, — ја сам нашао пуковника Милутина Лазаревића и с њим, претресајући овакву једну

поновну оптужбу против забрањене »Црне Руке«, казао сам му да иде код Њ. Кр. В. Престолонаследника и да Га увери да ми апсолутно се нећемо бавити ничим другим до својим војничким послом и у том погледу да Га замоли да верује у нашу потпуну лојалност и готовост на сваку жртву за поновно васкрсење наше земље. Милутин Лазаревић је био и донео наређење да сваки гледа свој посао и да је то све што од нас тражи наш Врховни Командант. Од тог момента, ја ни једним најситнијим потезом својим нисам прекорачио ни прекршио ове жеље свог Врховног Команданта«.

Враћајући се на оптуженикоВ разговор са пок. Танкосићем о Русима, суд пита оптуженог, како су фразе о Русима уопште могле пасти, и да ли се пок. Танкосић забринуо, ако не за Србију, а оно бар за себе, за случај да Русија не узме Србију у заштиту? На то оптужени пуковник Димитријевић одговара: да са речима управљеним Танкосићу: »Море, Војо, знаш ли да ће ови луди Руси да објаве рат Аустрији?!« није мислио вређати Русе, и да не зна шта је пок. Танкосић мислио кад је одговорио: »Кад су шашави нека ратују, али немају за кога!«, јер »то је један бесмислен одговор љутог човека«, а г. Станковић, »као човек и официр, одушевљен за националне ствари, морао је бити револтиран оваквим једним одговором и разговором«. У оно: »немају за кога«, Танкосић је, вели, вероватно метнуо и себе, и њега (оптуженога), и Србију, управо све. Не сећа се тачно ни реченице, ни како је употребио речи »луди Руси«. Он је узео сведоџбу мајора Станковића као тачну, а по своме расположењу могао је, вели, од прилике рећи: »Не бој се, Војо, ништа, луда браћа Руси заратиће!«.

У продужењу испитивања оптужени пориче: да су он и његови другови из организације — како тврди сведок Тихомир Марић — дебатовали на Крфу о потреби да се промени режим и да они узму власт у своје руке, те тако спасу земљу, и да су решили да по уласку у Србију образују нови режим, који би у почетку био помогнут извесном групом самосталаца и либерала. Потом тврди, да не само што сведок то није чуо, него није ни могао чути, све и да је стварно одржан састанак.

На питање: да ли је и зашто добровољце Босанце: Десимира Чоловића, Мустафу Голубића, Вељка Зечевића, Милана Цигановића, Милана Кастратовића, Душана Дучића, Бошка Арежину, Незира Хаџиналића, Владету Билбију и Мухамеда Мехмедбашића, по доласку свом на Крф, задржао код себе у штабу Тимочке Војске, кад су тамо дошли из Комбинованог Одреда, зачислио их ту на храну и с њима држао тајне састанке у Корекијани, како тврди један од њих: Десимир Чоловић, — оптужени одговара: да су сви ови добровољци дошли пре њега на Крф, да је неке од њих, кад је дошао на Крф, затекао у штабу Тимочке Војске, да не зна ко их је ту зачислио на храну, да су неки од њих тада били у вароши Крфу и да се са некима појединачно састајао и разговарао, али није држао нарочите тајне састанке, нити је такве састанке могао држати. Оптужени даље тврди, да није у Драчу обећао Мустафи Голубићу — како сведочи Десимир Чоловић — 7.000 до 8.000 динара; Мустафа је, вели, преварио свога друга, ако му је то причао. А на питање: да ли му је познато, да је Мустафа Голубић, као његов, оптуженикоВ, човек истом приликом говорио Чоловићу, да треба убити Престолонаследника и г. Пашића, и да ли је Мустафа за извршење тога плана имао добити поменуту суму новаца, — оптужени изјављује: да је Мустафа у толико његов човек, у колико је с њим радио на извесним националним пословима и у колико му се с осталима понудио да учини Српству неку велику услугу, због које је добровољце Босанце раније послао на Крф да се оријентишу. Никада, вели, не би могао онакву ствар, о каквој сведочи Чоловић, радити са неослобођеним Србима. Мисли, да Чоловић овако сведочи, »да би се као мало наплатио Мустафи за неке њихове можда личне размирице«.

XLVI. СЕДНИЦА

— 29. априла у 8 часова —

Наставља се испит оптуженог пуковника *Драгутина Димитријевића:*

У почетку седнице председник показује лист хартије са два фотографска снимка, што је код оптуженога нађено при претресу и о чему је раније хтео да говори, и тражи од оптуженога да ствар објасни. Оптужени пуковник Димитријевић потом даје ова објашњења: 1). да га је једнога дана, за време министарске кризе поводом Уредбе о приоритету, позвао војвода Путник, предао му цедуљицу у стању у каквом је пред судом и казао да то однесе шефовима опозиције, нарочито г.г. Давидовићу и Драшковићу, »да виде каквим се лолским средствима служе старији радикали око његове личности«, скренувши му пажњу да провери да ли је на цедуљици рукопис г. Сто-

јана Протића, јер му је личио на г. Протићев рукопис; 2). да је ту цедуљицу оставио исцепану на столу војводе Путника г. Панта Туцаковић, према чему би изгледало да је г. Туцаковић писао ову цедуљицу, јер је он, оптужени, при проверавању рукописа добио одговор од г.г. Давидовића и Драшковића, да рукопис није г. Стојана Протића; 3). да је писаљком написану белешку донео и њоме се служио при разговору са војводом г. Панта Туцаковић, и после разговора небрижљиво је исцепао и онако исцепану оставио на столу; 4). да не зна ко је покупио и брижљиво излепио парчад, али мисли да је то учинио ађутант г. војводе Путника, садашњи потпуковник Милутин Недић, и својом руком са стране писаљком исписао садржај поцепане белешке; 5). да је белешке, мастилом исписане, писао г. војвода Путник; 6). да је г. Панта, који се у мастилом исписаној цедуљици спомиње, г. Панта Туцаковић, који је, како му је г. војвода саопштио, долазио као изасланик старих радикала ради преговора по питањима која се у белешци помињу и да га склони на рад и споразум са старијим радикалима; 7). да је он, оптужени, извадио три фотографска снимка цедуљице, с једне стране да се рукопис боље види, а с друге да шефовима опозиције, ако би му затражили цедуљицу, преда фотографски снимак, па је један и предао г.г. Давидовићу и Драшковићу

У вези с овим, а у одговору на постављено питање, оптужени изјављује: да му г. војвода није нарочито казао, које је то лолско средство према њему употребљено.

Потом председник чита и поцепану белешку, чија су парчад онако брижљиво покупљена, и примедбу, коју је, по оптужениковој изјави написао г. војвода Путник:

Текст поцепане цедуљице, како је са стране исписана:

»Војводи рећи

1). Је ли могуће да ви радите са црном руком? Невероватно је, да он то велико име прља са дружбом с људима који су прљави и оће да (он поправи?).

2). Војвода треба да је ван политике док не свршимо посла.

3). Његову апанажу оставити за доцније.

4). Да је знао не би..... (поцепано).

5). Када уђе политика у војску онда је пропала

6). Војска треба да је ван политике«.

Примедба војводе Путника:

»Осим овога г. Панта ми је говорио: да се не примим за в. Министра, да мени није место уз Давидовића и Драшковића, да ћу гратификацију добити од фузионаша много брже него ли од самосталаца, да не будем противан да се и Пашићу изда гратификација у исто време са мном. Хвали много државничку способност Пашићеву и како руски цар само о њему пита и како је он сада у овим приликама врло потребан; да је тако исто потребан и Пачу због зајма, јер зајам неће моћи други да добије итд.

г. Панта се растао са мном незадовољан, али пун лепих речи.

Овај рукопис личи ми много на рукопис Стојанов (Протић)«.

Пошто је прочитао цедуљицу и белешку са стране, председник истиче, да се упоређењем једне ствари с другом види: или да је г. Панта Туцаковић прекорачио своје овлашћење и сам на своју руку говорио нешто што нема везе са старим радикалима, или је г. војвода сам на свој начин написао белешку, и поново пита оптуженог: где су та »лолска посла«, која старији радикали врше према г. војводи, кад му они саветују само оно што је морао и сам знати. На то оптужени вели: да не зна због чега је г. војвода употребио поменуте изразе. Ако је г. Панта прекорачио своја упуства, и говорио нешто на своју руку, онда за то он носи одговорност; а што г. војвода није уочио разлику између онога што је г. Панта говорио и онога на што је могао бити овлашћен, то приписује љутњи, коју је дискусија на г. војводу произвела. А на питање: зашто се није онда, кад је из цедуљице видео, да њега и његове другове из организације називају прљавим људима, и то они људи који треба да их у раду помажу, постарао да о својој организацији обавести Владу и надлежне власти, — оптужени одговара, да то није учинио зато, што организација онда није ни постојала, па му ни на крај памети није било, да се увреде, које се спомињу за »Црну Руку«, односе на њихову организацију.

Затим оптужени пуковник Димитријевић, одговарајући на постављено му питање, изјављује: да од својих личних другова и пријатеља ни једну реч није чуо о томе, да су његови другови из организације мислили да спрече представницима Владе и власти улазак у Србију подизањем за то капије у Солуну, а са члановима организације није претресао уопште ништа што би личило на то.

На питање, познаје ли Босанце добровољце: Незира Хаџиналића, Милана Цигановића, Бошка Арежину, Ђуру

Шарца, Милоша Пјанића, Владету Билбију, Мустафу Голубића и Вељка Зечевића, — оптужени одговара: да је у своје време, спремајући у Ужицу нарочити одред Босанаца, затражио преко Врховне Команде све Босанце добровољце, који су тада били у Танкосићевој чети, и да их је добио, а кад их је добио, да их је задржао код оног вода, који је вршио стражу пред штабом, и на тај начин да су већина поменутих Босанаца добровољаца доспели у штаб Ужичке Војске. Доцније, кад су добровољци Босанци били упућени у Добровољачки Батаљон, он је, вели, задржао у штабу ради послова на терену: Незира Хаџиналића, Милана Циганoвића, Бошка Арежину, Ђуру Шарца, Милоша Пјанића, Мустафу Голубића и Вељка Зечевића, а неко време и Михамеда Мехмедбашића; не сећа се да ли је још који био у штабу Ужичке Војске. Незира Хаџиналића тражио је и добио од командира граничног сектора према Босни, капетана Прванoвића; Милан Циганoвић, Ђуро Шарац, Милош Пјанић, Мустафа Голубић и Вељко Зечевић дошли су на његову молбу преко Врховне Команде од мајора Танкосића; Бошко Арежина дошао је, колико се сећа, из десетог пука од пуковника Туцовића, а тражио га је по препоруци његових другева.

Неко време, у колико се сећа, вели даље оптужени Димитријевић, Незира и Бошка послао је, на молбу потпуковника Шапинца, у Заробљеничку Команду; не сећа се кад су се вратили у штаб Ужичке односно Тимочке Војске, али зна да су од Призрена ишли са штабом. Из Драча је све ове добровољце упутио са мајором Љубомиром Вуловићем на Крф, па су се на Крфу, кад је и штаб тамо дошао, поново придружили штабу, с тим што су Незир и Бошко живели у вароши Крфу, а били зачишћени на храну у штабу Тимочке Војске. Доцније, кад је Тимочка Војска, као таква, укинута, он је за ову двојицу издејствовао да буду ослобођени војне обавезе под видом да су болесни, и више се нису враћали у војску. Дефинитивну објаву о ослобођењу добили су из штаба Треће Армије, где су после укидања Тимочке Војске привремено били преведени. Милана Циганoвића и Вељка Зечевића упутио је био, по телефонском тражењу потпуковника Цветковића, ађутанта Команде Трупа Нових Области, из Ужица у Скопље, јер је потпуковник Цветковић изјавио да му због стања у Скопљу требају двојица комита. Ова двојица су се доцније поново вратили у штаб, и са штабом су ишли до Драча, а одатле са осталима на Крф. Тамо су били улогорени код штаба у Корекијани. За Циганoвића је, чини

му се, издејствовао ослобођење од војске, а Зечевића је, због тога што га другови, који су се били решили на неке националне послове, нису сматрали да је за то потпуно подобан, упутио у Вардарску Дивизију, у пук пуковника Чеде Поповића. Ђуро Шарац није, чини му се, никуда ишао из штаба, а на Крфу је и он ослобођен од војске. Милошу Пјанићу допустио је да оде у Скопље и доврши школу, а после, кад се вратио из Скопља, био је у Добровољачком Батаљону, и тек је на Крфу поново дошао у штаб. Доцније је и он био ослобођен од војске. За Владету Билбију први пут је чуо на Крфу, кад је са Мехмедбашићем имао да иде у Атину. Мустафу Голубића слао је једном са потпоручником Семизом до Скопља, чини му се да прикупи добровољце међу заробљеним Србима и да причека Херцеговце који су долазили из Америке. Сем тога, Мустафа је, вели, ишао и у Русију и вратио се преко Зајечара, непосредно пред напад Бугара у 1915. години, у штаб Тимочке Војске, где је остао непрекидно до Драча, па са осталима отишао на Крф и доцније због болести ослобођен од службе у војсци.

Одговарајући на питање: да ли познаје оптужене Раду Малобабића и Мухамеда Мехмедбашића, — пуковник Димитријевић о томе подноси ова обавештења:

1). Малобабића познаје од 1913. године у јесен; с њим га је упознао садашњи пуковник Димитрије Павловић. Доцније, кад је он, оптужени, постао шеф извештајног одсека Главног Ђенералштаба, узео је Малобабића у повереничку службу и овај му је у његовом послу био десна рука, радећи поверени му посао несебично и из чистог патриотизма. За време тог рада Малобабић је неколико пута прелазио у Србију. Последњи пут прешао је, на његов (оптуженикoв) позив, неколико дана пре ултиматума Аустро-Угарске Србији; а позвао га је, да би му дао потребне инструкције за случај мобилизације и рата између Србије и Аустро-Угарске. Чим је Малобабић стигао, послао га је, вели, на Дрину, да са граничним официрима обезбеди себи повратак, за случај да не би могао прећи преко Земуна. Малобабић је отишао и вратио се у Београд 12. јула по подне.

XLVII. СЕДНИЦА

— 29. априла у 15 часова и 30 минута —

Наставља се испит оптуженог пуковника *Драгутина Димитријевића*:

У продужењу свог излагања о Малобабићу пуковник Димитријевић вели: да је он, оптужени, кад је у свом рапорту од 24. септембра прошле године ставио да је Малобабић прешао у Србију 12. јула, мислио на ово последње виђење. Малобабићу је тада заказао састанак за 13. јула и задржао се у Београду читав дан по одласку Главног Ђенералштаба за Крагујевац. Том приликом казао је, вели, Малобабићу, да је неко из полиције телефоном питао за њега, па му је и саветовао да оде тамо. Сутрадан је узаман њега, па му је и саветовао да оде тамо. Онда је отишао у хотел очекивао Раду на заказаном месту. »Балкан«, где је Раде био одсео, али га ни тамо није било. Бошко Арежина је тада био портир у хотел »Балкану«, и он му је рекао, да се Малобабић »од јуче« није вратио. Тада је он, оптужени, заједно са Бошком Арежином, прегледао Радин пртљаг да нема нечега што би могло шкодити нашим стварима, али ништа није било. Није могао себи објаснити шта је с Радом било, а познајући га као врло енергична, рачунао је да се због посла вратио у Аустро-Угарску. У таквим мислима био је за цело време првог периода операција, и тек доцније потпуковник Божин Симић сазнао је, индискрецијом неких жена, да се Раде налази у полициском притвору у Нишу. Од тада је он, оптужени, настојао да то провери. Једном је у том циљу слао у Ниш Бошка Арежину, а други пут је замолио мајора Вуловића да и он оде и Раду потражи. Мајор Вуловић му је са узбуђењем телефоном потврдио да је Раде у нишком притвору, и одмах је поднео рапорт команданту Ужичке Војске, да подејствује да се Раде пусти из затвора и њему упути. По том рапорту добио је, мисли у Зајечару, одговор, да се Радина ствар дослеђује. »У то време — вели даље — пао је и напад Бугара, и Ниш се је, где је била Влада, интересовао јако о операцијама, а нарочито о Књажевцу. Једном приликом, кад је Књажевац био прилично притешњен, на телефону је био сам Министар Војни г. пуковник Бојовић. Ја сам се користио овом приликом и замолио сам г. Министра Војног да г. Малобабића пусти и он ми је одговорио: »Не брини ништа, држите се ви добро тамо, а ја ћу Раду пустити«. Председник му примећује: »Толика је вредност Радина! Зар ви, као начелник штаба Тимочке Војске, ништа друго нисте налазили за потребно да радите у оним за отаџбину судбоносним часовима, него да бринете о таквом једном сумњивом типу, као што је Раде Малобабић?« Оптужени на то вели: да је то сматрао за своју обавезу. Затим наставља: да је после тога дошло наше одступање. У одступању дошла је Тимочка Војска

у Куршумлију. Ту му је мајор Вуловић довео Малобабића, кога је узео на реверс из затвора среског начелства. Он је Раду примио и, како је Рада био слаб, предузео је потребне мере да се спасава; а доцније, пошто је Рада одбио да остане у Србији и евентуално падне у руке непријатељу, »почело је фамозно возање његово« у оптуженичковим колима, управо у колима која су у штабу њему, оптуженоме, стајала на расположењу. Колима је Раде ишао до Призрена. Од Призрена су му купили једног коњића, а неколико добровољаца, нарочито Бошко Арежина, водили су рачуна о њему. За храну се старао он, оптужени, а непосредно је о томе водио бригу резервни потпоручник Стеван Јелача, суплент у Скопљу. У Драчу је замолио пуковника Д-ра Величковића, да Раду поведе на Крф санитетском лађом, којом је он требао да поведе једну партију болесника, и Др. Величковић је то учинио. Кад је оптужени дошао на Крф, нашао је Малобабића у вароши. У два маха дао му је новаца и питао да ли га ко узнемирава, на што му је Малобабић дао негативан одговор. У једном моменту Раде му је изјавио, да би могао да нешто ради, али нема новаца. Оптужени је одмах тражио од пуковника Туцовића »да једном Србину мученику позајми повећу суму новаца за рад«, а Ради је казао да ће му он, оптужени, помоћи да дође до једне бараке, па, како је отишао на ново опредељење у штаб Треће Армије и видео да може доћи до бараке у Дринској Дивизији, рекао је Ради да поднесе молбу и у молби да се на њега позове, а потпуковнику Заваћилу га је препоручио. Заваћил је, вели, обавестио о томе пуковника Крсту, као команданта дивизије, и овај му је дао одобрење. »Тако је — вели оптужени — Раде постао баракер Дринске Дивизије«. Кад је Трећа Армија пошла за Солун, оптуженоме је казао потпуковник Заваћил, да ће Малобабић ићи са пуком Алексе Стојшића. Међутим, Рада није пошао него је остао на Крфу. Доцније, кад је штаб Треће Армије био у Василици, а Дринска Дивизија у Галатишту, код Солуна, стигао је, вели, и Малобабић и донео му од Радоја Јанковића један пакет, рекавши да му је објаву за путовање дао мајор Радоје. Са Малобабићем је тада кратко разговарао. Зна да су у пакету, који му је донео Малобабић, била нека акта за извесне јединице, не сећа се сада за које, и једно прилично велико писмо. У том писму Радоје му је поднео извештај шта је учинио по његовој, оптуженичковој, поруци код Престолонаследника. Између осталог Радоје му пише, да мора (оптужени) бити спреман да буде упрег-

нут у посао, и јавља му о једном свом великом сазнању из Рима: да је кроз Рим прошао г. војвода Мишић и нашироко и надугачко изнео Бранку Божовићу неки велики план опште концентрације, а нарочито помирења и прикупљања свију официра. Ово писмо је уништио, јер у последње време није чувао писма, а акта је послао дотичној команди.

2. *Мухамед Мехмедбашић* дошао је, вели, у штаб Ужичке Војске из добровољачког одреда мајора Танкосића. Знајући ко је Мухамед, он га је једном звао у штаб, да му напише куд је све дотле прошао; али у самом штабу Мухамед није дуго био, јер је вежбао добровољце Босанце; а кад је батаљон добровољаца пошао за бугарску границу, и Мехмедбашић је с њим отишао. Тек у Драчу понова га је видео, и то некако после погибије пуковника Андрејевића, кад је сазнао да је и он, Мухамед, био у истој кући и једини остао у животу. При томе виђењу Мехмедбашић му је казао, да је са осталим Босанцима из оптуженикового ранијег штаба. Не зна да ли је и Мухамеда командант стана завео на принадлежности. Мисли да је и Мехмедбашић отишао на Крф, у пратњи мајора Вуловића. У Корекијани, на Крфу, дознао је да се Мухамед налази у вароши, заједно са Билбијом, и да се спрема на неки пут. Пред њихов полазак видео је обојицу на неколико минута и дао им »неку малу суму новаца као напојницу«. Доцније, мисли у мају месецу, нашао је у Солуну Мустафу Голубића, и овај му је казао да је Мухамед болестан; чини му се да је тада и Мухамеда видео, или у »Олимпосу« или у »Англетеру«, вероватно не сама, него у друштву другова Босанаца. Тада је Мустафи казао да му Мухамеда упути у Лутру на лечење; а можда је, вели, то и самоме Мухамеду казао. Том приликом Мустафи је рекао, да замоли пуковника Туцовића, да пошаље Мухамеда у Василику аутомобилом, чим му се за то укаже прилика. »Тако је — вели — Мухамед са пуковником Туцовићем и мајором Вуловићем дошао на аутомобилу до штаба Треће Армије«; али не зна како и зашто је с њима дошао и мајор Вуловић. Да је пуковник Туцовић дошао у Василику, известио га је један чиновник интендантуре; а кад се спремио, стигао је мајор Вуловић и казао му да га Туцовић чека. У каванској башти затекао је пуковника Туцовића и Мехмедбашића, с којим се поздравио, а после је дошао и Зечевић.

Вуловић, који је остао у штабу, стигао је доцније. Ту су њих тројица водили обичне разговоре; а с Вуловићем је

он, оптужени, разговарао шта ће са Мухамедом кад оздрави, и тад му је Вуловић рекао да га пошаље њему. Не сећа се тачно кад му је Вуловић дао објаву за Мухамеда, да би могао да путује из Солуна у Лерин, али зна да је објава била попуњена, и да је он, оптужени, после заборавио ставити датум, па се Мухамед морао обратити г. Бошку Чолак-Антићу, да му код Француза изради laissez-passer. После кратког боравка у Василици, пуковник Туцовић и мајор Вуловић дигли су се и отишли, а Зечевић му је пришао и молио га да му изради ослобођење од војске, на што му је он, оптужени, одговорио, да је то сада тешко, али да ће ипак покушати. По овоме је Мухамеда одвео у штаб. У штабу је остао неколико дана; спавао је са оптужениковим посилним, а хранио се из официрске и чиновничке кујне о његову трошку. Није знао да је Мехмедбашић бегунац из Добровољачког Одреда. За време боравка Мухамедова у Василици, оптужени се распитивао о приликама у Лутри, и најпосле се решио да га пошаље потпуковнику Ускоковићу или пуковнику Плазини. Написао је, вели, писмо за једног или другог од ове двојице и, давши Мухамеду 25 до 30 драхми, упутио га у Лутру, где га је примио пуковник Плазина, сместио га и обезбедио му купање и храну. У Лутри је Мухамед остао месец дана, па се онда вратио у Василику, и после један или два дана отишао с објавом мајора Вуловића, на којој је било написано: да је Вуловићев повереник и да се враћа у Лерин. Од тада га није видео, док Мехмедбашић није дошао, у првим данима друге половине августа, у Острово, у штаб Треће Армије. С њим није водио нарочите разговоре; свега га је једном или два пута упитао за здравље. У штабу Треће Армије остао је Мехмедбашић све до премештаја мајора Вуловића, кад га је овај упутио у болницу у Соровић; а упутио га је у Соровић, што је, колико се њему чини, био добар пријатељ са Д-ром Савићем. После тога Мухамеда није видео, док није и он, као оптужени, уведен у судницу.

XLVIII. СЕДНИЦА

— 30. априла у 8 часова —

Наставља се испит оптуженог пуковника *Драгутина Димитријевића*.

У почетку седнице председник излаже: да је он, оптужени, изјавио: како му је пуковник Милутин Лазаревић, по повратку од Престолонаследника, донео поруку, да гледа

само свој посао и да се умири, и да је на то дао своју реч; даље, како му је мајор Радоје Јанковић писао, да је г. војвода Мишић имао у Риму дуге разговоре с Бранком Божовићем о неким политичким плановима за концентрацију и прикупљање свих официра. Потом председник истиче, како се по свему види да је вршено неко измирење између њега и његових другова и Престолонаследника. О том измирењу — по сведоџби Милутина Томића — донео је тај исти мајор Радоје Јанковић, при свом проласку кроз Рим за Русију, вести Бранку Божовићу, додајући: »Апису је главно било да се ма под каквим видом измирење створи због извесних планова, па ће после све бити лако. Наш је успех још сад велики!«, и том приликом причао, да су се Апис и Пилац измирили са Светом Јакшићем и постали нераздвојни, и да сва тројица са Слободаном Јовановићем спремају терен за образовање »Владе Народног Савета«. Најпосле, председник тражи од оптуженога, да објасни, ради каквих су се планова измирили са Престолонаследником? — На то оптужени пуковник Димитријевић изјављује: да је већ објаснио зашто је слао пуковника Лазаревића код Престолонаследника, да мајору Радоју Јанковићу није причао ни о каквим плановима, да Свети Јакшићу није никада пружио руку и да после догађаја између Јакшића и Заваћила осећа мржњу према Јакшићу.

На питање суда, по ком је праву прикупљао Босанце добровољце, слао их из штаба са разним мисијама и примао их од разних команада, и шта је за све то време радио његов командант, — оптужени одговара: да је у радњама, у којима је требао командантов потпис, овај и потписивао, а у другим радњама да га је обавештавао и од њега добивао одобрење. Даље вели: да је упућивање она два Босанца из Ужица у Скопље, по захтеву аћутанта Команде Трупа Нових Области, сматрао као службено, а упућивање Мухамеда Мехмедбашића Плазини и Ускоковићу и доцније мајору Вуловићу као приватно. Захтев аћутанта Команде Трупа Нових Области није, вели, предвиђен законима и прописима, па се на њих није ни обзирао; њему је више било стало до тога, да пошаље та два човека у Скопље, него да води рачуна о правилном и надлежном путу за то. А на питање: зашто је приватну радњу везао за државне трошкове, кад вели, да је упућивање Мехмедбашића сматрао као приватно, а овај се међутим издржавао по командама, — оптужени одговара: да је Мехмедбашића о свом трошку држао код себе и да је мислио да то исто чине Плазина и Ускоковић; а што га је мајор Вуловић зачислио на

државну принадлежност, можда је сматрао да му је Мехмедбашић вршио какву службу.

Одговарајући на питање: како је могао закључити да је Малобабић отишао у Аустро-Угарску, кад га 13. јула нигде није могао наћи, ма да је његове ствари нашао у хотелу, а да се пре не распита у полицији, знајући да је уочи тога дана полиција телефоном распитивала о Ради и да га је он, оптужени, саветовао да оде тамо, — оптужени изјављује: да се је о распитивању полиције телефоном сетио тек овде пред судом, кад је Малобабић то споменуо, и да није могао ни претпоставити, да се Ради може што десити у полицији, где је био г. Васа Лазаревић, с којим се у погледу рада раније споразумео и који је Малобабића познавао; а сем тога, није имао ни времена да се тог дана о томе брине, јер је морао још те вечери да крене за Крагујевац. Ма да сведок г. Васа Лазаревић тврди, да је Малобабић прешао из Земуна 12. јула и стављен у притвор у ноћи између 12. и 13. јула 1914. године, што се подудара и са његовим (оптуженичковим) рапортом од 24. септембра 1916. године, оптужени ипак остаје при томе, да је Малобабић прешао у Србију у почетку јула; а што је у свом рапорту од 24. септембра написао: »По цени свог живота Малобабић је успео да дође у Београд и ја сам му дао упутства. То је било 12. јула по подне«, — то се, вели, односи на његово последње виђење. А на питање: зашто је у рапорту друкчије написао, него што сада пред судом говори, јер је пред судом тврдио, да му је Малобабић, после пуштања из затвора у Куршумлији, казао, да је »после састанка са мном (с оптуженим) позват у главну полицију у Београду, затворен и одмах железницом поведен у Ниш«, из чега би изашло да није уопште било телефонског разговора и да он, оптужени, удешава своје одговоре према одговорима Малобабићевим, — оптужени понавља, да се телефонског разговора сетио тек кад га је на то Малобабић подсетио.

О знацима распознавања, које је 13. јула требао да дâ Милобабићу, вели да их је имао заједнички с Радом да утврди. На питање: зашто је оставио Ђенералштаб и остао у Београду, кад је Малобабићу могао да дâ знаке распознавања заједно са упуствима, јер су знаци распознавања у вези са тим упуствима, а њих му је дао 12. јула, и кад је (оптужени) знао, да је у Ђенералштабу био преко потребан и да је са својим друговима од престанка бугарског рата водио борбу противу Владе, тако да кад је букнуо аустриски рат није било чак ни ратног распореда, —

оптужени одговара: да се важност мотива због којих је остао састоје у томе, што су за њега знаци распознавања били од капиталне вредности. Потом тврди, да је и он знао да је Малобабић прешао из Земуна без путних исправа, и да му то, ни по времену, ни по начину, није изгледало сумњиво, па чак ни по томе, што је Малобабић раније био суђен за велеиздају и што аустриске власти строго пазе на оне који прелазе на нашу територију, а нарочито на већ обележене људе, ма да је све то пало у очи нашој полицији; а није му ствар изгледала чудновата и сумњива због тога што је аустриска полиција, баш тих дана, била врло слаба противу његова (оптуженикова) рада. На питање, зашто је неверно представио ствар и Врховној Команди и команданту Треће Армије, кад је у рапорту од 24. септембра написао да је тек пред напад Бугара сазнао да се Малобабић налази у нишком притвору, док је, међутим, пред судом тврдио, да је раније слао у Ниш Бошка Арежину и мајора Вуловића, па чак и рапорт о томе из Ужица поднео, — оптужени вели: да се послужио званичним саопштењима, кад је тврдио да се Раде налази у нишком притвору, и да је то саопштење добио пред напад Бугара; све друго је, вели, његов приватан рад. Председник потом чита акт Министарства Војног ФЂОБр. 7347, у коме стоји: »Упућен Министру Унутрашњих Дела наредник Арежина да му у вези Пов. ФЂ. Бр. 7313. преда Малобабића«. После тога пита оптуженога: откуда у званичном акту Министарства Војног овакво решење, кад тврди да је све друго његов приватан рад? На то оптужени вели: да му је овај акт непознат и да га може објаснити само тако да је Бошко Арежина ишао у Министарство Војно и тамо му дали овај акт. Затим председник чита акт Министарства Војног Пов. ФЂО.Бр. 7313, упућен Г. Министру Унутрашњих Дела, у коме се између осталог вели и ово: »Г. Министре, част ми је известити Вас, да ме је начелник штаба Тимочке Војске (пређе Ужичке) поново молио да се Малобабић из Хрватске, који се налази у затвору у Нишу, одмах пусти из затвора и упути команданту Тимочке Војске у Зајечар«, и пита оптуженог: да ли му је тај акт био познат и по ком је пропису као начелник штаба Тимочке Војске могао на овај начин општити са Министром Војним? Одговарајући на ово питање, оптужени пуковник Димитријевић изјављује: да је за прочитани акт први пут сада чуо и да је са Министром Војним само једном непосредно општио, кад га је Господин Министар телефоном упитао о ситуацији у Књажевцу, а и тада га је, вели,

више приватно замолио да се Малобабић пусти из притвора. На питање: шта му је Малобабић требао у Тимочкој Војсци, кад је она била према Бугарској, а не према Аустро-Угарској, — оптужени вели: »Ја сам молио да се Раде Малобабић упути мени да га ја чувам, лечим и одржим у животу«. То је сматрао за своју моралну дужност и обавезу, јер је тај човек страдао због њега. А на друго питање: шта би настало од наше војске, кад би сви службеници штабова довукли сва она лица, према којима они осећају моралну дужност и обавезу, — оптужени вели: да се овај случај, због Малобабићеве прошлости, изузима од свију других, и да је за њега та прошлост била довољна да пређе преко свију прописа тактике и стратегије, признајући, при томе, да би организација војске, кад би сви војници имали такве случајеве, »изгледала буди бог с нама«. Знао је, вели, да за своје поступање није имао права ни по прописима ни по законима.

Затим изјављује, да је Малобабића мислио да пребаци у Аустро-Угарску — ма да су односи између ње и Србије били прекинути — између Савске Митровице и Лознице, па га је, вели, због тога и послао у тај крај, да проучи питање пребацивања на том делу границе.

На питање: да ли је имао каквог учешћа у припремању атентата, који је покушан над Престолонаследником Александром на дан 29. августа прошле године, — оптужени пуковник Драгутин Димитријевић одговара: да није имао никаква учешћа »у припремању овако једног одвратног дела«, јер за то није имао личних разлога. »Високо благоволење Престолонаследниково према мени — вели даље — било је толико да ја мислим да се ретко ко може похвалити да ми је био раван. Драгоцене поклоне, које имам од Престолонаследника и које чувам као драгу успомену, доказ су тог високог благоволења Престолонаследниковог. Престолонаследник је и кум мојој малој унуци, детету пок. потпуковника Александра Глишића, које носи име Јелена и коме ја остајем као једини зрео човек..... Поред овога, ја ово што сам жив и што сам прошао и прекужио једну од најстрашнијих болести имам да благодарим само помоћи баш Престолонаследниковој. Он је, кад сам се ја разболео, са бојног поља, поред свију својих брига, телеграфски, бринући се о мени, наредио да лекари спремни, који су једино и били способни да ме лече, остану поред мене, докле год опасност потпуно не прође. Све новчане издатке Престолонаследник је примио на себе. Према овоме свему, ја бих требао да будем не дивља

звер, него међу дивљим зверовима најподмуклија и најкрволочнија, па да ми оваква мисао дође на памет«.

Одговарајући на питање: да ли му је Незир Хаџиналић — како овај тврди у свом саслушању пред истражним судијом — једном у Корекијани саопштио, да га је мајор Вуловић наговарао да убије председника Владе г. Николу Пашића, и зашто је преко те ствари ћутке прешао, — оптужени изјављује: »Ја се не сећам да ми је овако једну крупну ствар Незир казао, и, ако ми је што говорио, што би личило на овако што, то је морало бити у форми таквој да на мени није правило утисак да се ради на убиству г. Пашића; у противном, да је преда мном пала у грубој форми оваква једна изјава Незирова, ја бих морао оштрије реагирати и према Незиру и према мајору Љуби Вуловићу«.

XLIX. СЕДНИЦА

— 30. априла у 15 часова и 45 минута —

Наставља се испит оптуженог пуковника *Драгутина Димитријевића*:

У својим одговорима на постављена му питања оптужени изјављује: да није говорио Незиру Хаџиналићу, да је Престолонаследник Александар још млад, а не сећа се да ли му је говорио да у Престолонаследниковој околини има људи који раде по својој вољи. Признаје, да је Незира Хаџиналића и Бошка Арежину упутио једном из Ужица у Ниш, где су одиста остали око 40 дана; послао их је, вели, на тражење потпуковника Шапинца у Заробљеничку Команду, о чему је Бошко био обавештен, па се чуди што овај и Незиру то није казао. Пориче да их је послао у Ниш да некога опљачкају са већом сумом новаца, како тврди сведок Милан Циганович. Признаје, да је једном долазио са мајором Вуловићем у хотел »Јањина«, у Крфу, код Босанаца добровољаца: Незира Хаџиналића, Бошка Арежине, Мехмеда Ћишића, Алије Казазића, Мухамеда Мехмедбашића и Владете Билбије, да види како живе, јер је он радио на њиховом ослобођењу од војске. Даље вели, да им је мајор Вуловић одиста давао новац, чак да им је и он дао до 200 динара. Пориче, да му је Ђуро Шарац, у присуству пуковника Аћима Аћимовића, Богдана Раденковића, Милана Циганковића и Мустафе Голубића, отворено казао да сумња да је у смрт Бошка Арежине умешан мајор Љуба Вуловић, а признаје да му је том приликом Шарац дао једно Бошково писмо, али не да се увери да је мајор Вуловић умешан у Бошково убиство, него као једно

од последњих Бошкових писама. Тврди, да му је Ђуро Шарац, приликом разговора о Бошковој погибији, изјављивао чуђење како то да Бошко погине, и одиста га молио да то провери и види. Писмо је, вели, негде затурио, па га зато Шарцу није вратио; а о Бошковој смрти није трагао зато, што је у ствар умешан грчки официр. Мисли да Шарац сведочи онако како му је хтео да говори, држећи да му је тако и говорио.

Затим оптужени тврди, да му Милан Циганович није говорио: да је незгодна ствар да њих емигранте уплиће у чисто унутрашња питања наше земље, да није време за расправу унутрашњих ствари и да се окану тога у овако тешкој ситуацији, па према томе да ни он Цигановићу није рекао, да то питање морамо скинути с дневног реда при уласку у Србију, јер ће то доцније бити теже; а Циганович их није напустио због тога што код њега (оптуженога) није нашао одзива, него баш зато, што се одрекао националних послова и није ишао из Солуна, како је он (оптужени) изјавио жељу. Пориче, да је Цигановићу говорио: како је Престолонаследник опкољен ћавом околином, како је под њеним утицајем, како је то штетно за државу, како се то не може дуго трпети и како се, пре но што се ма шта на страни предузме, мора почети с домаћим злом и ослободити га се. Ако је, вели даље, говорио Цигановићу: да цар Виљем, бугарски краљ Фердинанд и грчки краљ Константин воде за своје народе паметну политику и имају енергичне људе и да то код нас није случај, — могао је говорити само у циљу, да ове представи као крајње опасне и штетне за српске интересе.

На питање: да ли је виђао Малобабића и Мехмедбашића на дан 29. августа прошле године, у које доба, где и шта је с њима разговарао, — оптужени вели: да се не сећа да ли их је тога дана виђао, али зна да с њима тога дана није разговарао. Тврди, да је Малобабића неколико пута саветовао да не иде у Солун. Не зна да ли му је то саветовао и 25. августа прошле године. Саветовао га је зато, да га у Солуну не задрже. »Нарочито сам се бринуо о томе — вели даље — да га г. Туцаковић, као шеф полициске секције Врховне Команде, не задржи у Солуну«. Г. Туцаковића се бојао, што је због једног његовог (Туцаковићевог) рапорта пре рата имао разлога да верује да је г. Туцаковић љут на Малобабића и што га је (Малобабића) још тада покушао да осумњичи, и то само зато што је Малобабић, по његовом налогу, престао да извештава полицију шта ради као агент Главног Ђенералштаба. По-

том тврди, да је у месецу јуну 1914. године, баш поводом г. Туцаковићевог извештаја, поднео преко оперативног оделења Главног Ђенералштаба рапорт, у коме је, говорећи о Ради Малобабићу и његовом раду, молио да се полициским властима нареди потребна сарадња у раду Главног Ђенералштаба. Не зна, да ли је Малобабић путовао аутомобилом, како тврди његов ортак Драгомир Видић, нити зна ко му је то дозволио; али не верује да је ишао у Солун, јер му је он саветовао да не иде. Тврди, да му није било познато да се Малобабић за све време у Острову звао Воја, Јова, Рафаило и Бојко. На питање: зашто је и по чијем одобрењу дозволио Малобабићу да отвори бараку истог дана кад му је исту затворио начелник штаба Треће Армије г. пуковник Никола Стефановић, — оптужени одговара: да је г. Стефановић затворио бараку зато што је била на железничкој станици, а међутим није била довољно маскирана противу аероплана; кад је он (оптужени) дознао за то, молио је г. Стефановића и овај је дозволио да се барака отвори. А на питање: да ли му је било познато, да Малобабић није имао исправну дозволу за држање бараке, јер је према наређењу Врховне Команде требао да има уверење од нашег Конзулата у Солуну, оверено од полициске секције Врховне Команде, да би му дивизиски командант могао издати ту дозволу, и зашто није проконтролисао Малобабићеву дозволу, па чак ни онда кад му је начелник штаба Треће Армије забранио држање бараке,— оптужени вели: да то није учинио зато што се и сам зазимао да Раде дође до бараке и што је знао да му је командант Дринске Дивизије, уверен да Малобабић није сумњив, дозволио држање бараке. То није учинио ни по каквом праву, и, ако се овим огрешио, види се, вели, зашто се је огрешио.

Одговарајући на питање: где је био 29. августа прошле године око 17 часова и са киме, оптужени изјављује: да уопште није излазио из штаба, и да се из књиге телефонских заповести може видети где је тада био. На примедбу, да му је командант Треће Армије, г. ђенерал Милош Васић, према реферату строго поверљиво АЂ. Бр. 872, лично наредио да се Острово добро осигура, па се ипак више пута чуло пуцање из пушака и револвера око Острова, — оптужени пуковник Димитријевић вели, да таква заповест није била упућена на њега лично од команданта Армије. Међутим признаје, да се је командант љутио што се у Острову често пуцало и да је то казао у заједничкој канцеларији уз каву. И он (оптужени) и начелник штаба

Армије све су чинили да се пуцање по Острову спречи. Пуцало се, вели, и док је шеф полициске секције био мајор Љуба Вуловић и после њега, а већином су пуцали војници, подофицири, па и официри савезничких војска.

L. СЕДНИЦА

— 1. маја у 8 часова —

У почетку седнице суд поставља оптуженоме ово питање:

»Ви сте, г. пуковниче, на питање суда: да ли сте учествовали у покушаном атентату на Престолонаследника 29. августа прошле године, изјавили, да у том атентату нисте учествовали и да нисте имали личних разлога за то, да је високо благоволење Престолонаследниково било према вама такво да се ретко ко други може с тим похвалити, да вам је Престолонаследник био добротвор и спасилац живота, те према свему томе, кад би вам и та мисао могла доћи на памет, онда ви не само да не би били дивља звер, него би међу дивљим зверовима били најподмуклија и најкрволочнија.

»Међутим, код вас је при претресу нађено једно писмо г. мајора Вуловића, датирано 27. новембра прошле године, које је вама упутио г. мајор Вуловић, у коме неоправдано наноси страховите клевете и увреде Престолонаследнику и Династији.

»Ма да је г. мајор Вуловић знао добро да је Престолонаследник ваш велики добротвор и спасилац живота, ипак је имао куражи да вам ово писмо упути, јер је био уверен да од таквог његовог поступка неће претрпети никакву штету, па се у томе уверењу није ни преварио, јер сте ви то писмо, које је наносило такве страховите увреде и клевете вашем спасиоцу живота и добротвору, брижљиво чували све дотле докле државна власт није наишла на њега претресом над вама и вашим стварима.

»Објасните суду:

»1). да ли би мајор г. Вуловић, знајући да је Престолонаследник ваш добротвор и спасилац живота, могао и смео упутити вама овакво једно писмо страховито увредљиво и клеветничко за Престолонаследника и Династију, да није у заједничком животу и дружењу с вама сондирао ваше мишљење о вашем великом добротвору и спасиоцу живота?

»2). Зашто ово писмо нисте показали власти, кад су вас на то позивали не само закони земаљски и војничка

заклетва дата Краљу, него и људски морал, пошто је мајор Вуловић био само ваш друг и једномишљеник у тајној организацији, а Престолонаследник вам је био, по вашој изјави, добротвор и спасилац живота?«

На ова питања оптужени пуковник Драгутин Димитријевић одговара: 1). да је дружење његово с мајором Вуловићем засновано на учешћу од 29. маја и да је мајор Вуловић могао знати његове лојалне осећаје према Престолонаследнику и Династији, а што је ипак имао куражи да му се оваквим писмом обрати, он (оптужени) мисли, да је (Вуловић) рачунао, да ће наћи начина да његову (Вуловићеву) ствар поправи и разведе његову сумњу о неком нерасположењу према људима од 29. маја; 2). да му се мајор Вуловић обратио као човек од 29. маја, а не као члан тајне организације, и да ни тренутка није био Вуловићевих погледа, па је с тога писмо затворио и метнуо у свој »портмоне«, да га достави коњичком пуковнику Петру Живковићу, који је био на служби код Престолонаследника, а овај о томе обавести Престолонаследника, додајући да је писмо примио 13. децембра и да га није могао послати пуковнику Живковићу зато што је 15. децембра наишло његово (оптуженикoво) хапшење, већ је писмо дао иследнику, казавши му да је писмо намењено Престолонаследнику. Писмо је, вели даље, затекао на столу и не зна ко га је донео, па је зато изгрдио свога посилног; а није га пријавио власти, јер је желео да оваква једна ствар не дође до већег броја људи и не постане јавном. А на питање: како је могло бити да му писмо, датирано 27. новембра у Солуну и према важности прилика за мајора Вуловића хитно упућено, стигне тек 13. децембра, два дана пре хапшења, — оптужени изјављује: да не зна коме је мајор Вуловић дао ово писмо и колико је оно путовало.

Оптужени поново тврди, да је саветовао Малобабићу да не иде у Солун; а што је Раде имао дозволу на неодређено време, датирану 25. августа и издату из штаба Треће Армије под Бр. 158., у којој је стајало да се Малобабић до Солуна може користити железницом и да је службеник штаба Треће Армије, и што се том дозволом није користио, како је сам изјавио, па ни у Солун ишао, — то, вели, може да објасни само тако, да се је Малобабић, не питајући њега, обратио за дозволу: или мајору Гргуру Митровићу, или мајору Костантину Магдићу, а можда и мајору Вуловићу, и неко од њих му је написао и провео кроз протокол, давши је на потпис начелнику штаба. Можда је, вели даље, видео, кад је дозвола дошла

на потпис, да се Раде спрема за Солун и поводом тога му казао да не иде. Не зна зашто је у дозволи стајало да је Раде службеник Треће Армије. На примедбу, да је спречавање Малобабићева одласка у Солун могао бржим начином свршити и начелнику штаба казати да дозволу не потписује, кад је (оптужени) био ту баш у том времену, — оптужени изјављује: да се тим начином није послужио зато, што је рачунао да Раде има неку нарочиту потребу да иде у Солун, а међутим му је после могао рећи: »Ти опет хоћеш да идеш у Солун, знаш шта може тамо да ти се деси и немој да идеш«.

После тога суд истиче: да је Врховна Команда под 23. септембра Пов. Бр. 1504 депешом послала, као хитно, следеће наређење Команданту Треће Армије: »Молим да пуковник Драгутин Димитријевић и мајор Љубомир Вуловић изјаве шта знају о лицу о коме је била реч у Пов. Бр. 966. Врховне Команде и да ли им је познато где се оно сада налази«, а лице о коме је реч у Пов. Бр. 966. Врховне Команде да је Раде Малобабић, и да је он, оптужени, на наређење Команданта Армије ПБр. 290, по том тражењу одговорио овим рапортом:

»Команданту Треће Армије

Према наређењу ПБр. 290. од 23. тек. м-ца част ми је поднети ово објашњење:

Господ. Рада Малобабића први пут сам познао пре последњег српско-турског рата. Преставио ми га је ондашњи гранични официр из Лознице погинули мајор Коста Тодоровић. Том приликом пок. мајор Тодоровић није имао речи да се нахвали услугама скопчаним са највећим опасностима, које му је у његовој деликатној служби учинио г. Малобабић. По свршеном српско-турском и бугарском рату постављен сам за шефа обавештајног одсека главног ђенер.-штаба. Налазећи да главни ђенерал-штаб треба да има обавештења о суседним војскама и о свему што се односи на ратне припреме у суседним земљама а нарочито Аустро-угарској поред извештаја војног изасланика почео сам одмах рад на сталној организацији повереничке службе у Аустроугарској. За извођење тога потребан ми је био погодан човек. Тражио сам га и нашао сам га. По препоруци пуковника Димитрија Павловића (онда мајора) узео сам за главног повереника г. Малобабића. Препоручујући г. Малобабића пуковник Павловић ми је изнео неисплативе услуге, које му је Малобабић учинио за време Српско-Тур-

ског и Бугарског рата а нарочито за време кад је се Аустрија спремала да нас нападне.

Имајући овако лепе препоруке о г. Малобабићу а знајући да је и он један од 53 Срба који су били осуђени у Загребу за велеиздају ја сам почео рад са Малобабићем. У даљем раду са њим познао сам г. Малобабића боље и у њему сам нашао једног скроз честитог Србина одушевљеног за националне ствари до сваког пожртвовања. За њега није постојала опасност у тешкој служби за коју се са одушевљењем примио. Окретан, физички здрав и издржљив, он је био неуморан на раду. Због овога сам га препоручио и једном војном изасланику нама сродне и сад савезне земље, који је преко мене користио се радом г. Малобабића. Успех рада г. Малобабића није ми могуће овде изнети због деликатности саме ствари. Кад је било очигледно да ће доћи до рата између нас и Аустрије позвао сам г. Малобабића у Београд да му издам упутства за његов рад и његових повереника у Аустрији за случај мобилизације као и за рад за време рата. По цени свога живота Малобабић је успео да дође у Београд и ја сам му дао упутства. То је било 12. јула по подне. Остало је било само да му 13. изјутра издам извесне знаке распознавања за повереника због чега сам и ја лично остао 13-ог у Београду и ако је ђенер.-штаб био још 12. у вече отпутовао за Крагујевац.

13-ог изјутра Малобабић није дошао на уговорено место. Узалуд сам га чекао цело пре подне. Отишао сам у хотел где је био одсео. Ствари су му биле ту, али се он није у хотел од јуче вратио. Мислио сам да је г. Малобабић нашао, да је боље да оде одмах на посао. Надао сам се познавајући његову енергију, смелост и окретност, да ће он успети да стави у покрет свој апарат и очекивао сам од њега извештаје, уверен да ће их бити, само ако је успео да се жив врати у Аустрију. У тој нади протекло је неколико месеци рата а од Малобабића ни трага ни гласа.

На овај начин сва организација повереничке службе у Аустрији била је умртвљена.

Тек пред сам напад Бугара као начелник штаба Тимочке Војске у Зајечару сазнам да је Малобабић у нашем полициском затвору у Нишу и да је више мртав него жив. Док сам утврдио тачност овога Бугари су нас били већ напали. Немајући времена да се другојачије заузмем за њега ја сам користио прилику и телефоном замолио

ондаш. Министра Војног г. пуковника Рад. Бојовића да се г. Малобабић одмах пусти. Он ми је то обећао и рекао да ће одмах по томе издати наређење. После овога настало је наше повлачење, и ја нисам могао више ништа учинити за г. Малобабића. У току повлачења са Тимочком Војском стигао сам у Куршумлију кад је ту већ био штаб Треће Армије. Ту ми је мајор Љуба Вуловић, који је Малобабића познавао као командант граничног одсека код Лознице, саопштио, да је нашао Малобабића у грозном стању. Упућен из Ниша Малобабић је ту био под неким полициским надзором — слободан у вароши. Стање у коме је се налазио било је очајно. Сав у ранама од тешкога гвожђа, које је готово годину дана носио. Сенка од човека. Како је онда владао општи хаос полиција је врло радо предала мајору Вуловићу Малобабића. Том приликом мајор Вуловић је дао и реверс да би ваљда чиновници имали доказа да су га још жива предали. Чим сам ово чуо позвао сам Малобабића к себи и питао га шта је све са њиме било. Испричао ми је: после састанка са мном позват у главну полицију у Београду, затворен је и одмах железницом поведен у Ниш. Немогући да се ма с ким објасни, покушао је да побегне и дође к мени. Због овога ваљда окован је у најтеже гвожђе и отада остављен да труне у затвору. Видећи га потпуно физички пропалог и пред смрћу предложио сам му, да остане у Куршумлији и ту сачека непријатеља. Он ме је преклињао да га не остављам аустријанцима и да му ушгедим то, што би га и после смрти највише болело, да остављен од Срба и напуштен полумртав у Србији буде дотучен и обешен од аустријанаца. Осећајући сву тежину греха и силне неправде, која је овоме човеку учињена а сматрајући да сам позван и дужан да свога радника спасем ја сам га повео собом. Успео сам да га онако полумртвог пренесем преко Албаније у Крф.

Ту у Крфу г. Малобабић је био и бавио се за све време докле је и наша војска тамо била. Ту је се он виђао и са онима који су га затвореног и окованог држали у Нишу. На Крфу је г. Малобабић остао и кад је се наша војска — а и ја са њом — кренула са Крфа. Где се сад налази није ми познато. У штабу ове армије никад и ниједног тренутка г. Малобабић није био ни на каквој служби. На завршетку част ми је изјавити да г. Малобабић за сву своју службу Србији а нарочито српској војсци није никад ништа примио; никад и ничим

није награђен а доживео је да у затворима те исте Србије постане сенка од човека и да своје челично здравље за навек сахрани. Поред овога Малобабић је за овај рад на националним стварима, који је сматрао изнад свега напустио лукративни посао агента осигуравајућег друштва и упропастио сву своју уштеђевину и благодареће трагичној судбини својој и своје здравље.

Да ли је и колико је г. Малобабић познат у српским крајевима у Хрватској и како је тамо цењен може дати обавештење суплент скопљанске гимназије резер. ппоручник Стеван Јелача, који је у последње време био водник пекар. оделења Коњичке дивизије.

24. Септем. 1916. год. Помоћник начел. штаба, пуковник
Драг. Т. Димитријевић«.

Пошто је судија прочитао овај рапорт, пита оптуженога: зашто је овако неистинито одговорио и обмануо и свог команданта Армије и Врховну Команду да не зна где се Малобабић налази, кад му је Малобабић у Острову тако рећи уз колено седео; даље: зашто је на тај начин спречио своје претпостављене да врше трагање за једним сумњивим лицем, које је чак у притвору било; најпосле: зашто је у рапорту ставио да Раде ни једног тренутка није био у штабу, док међутим у објави од 25. августа, која му је из штаба издата, стоји да је Affecté à l' Etat Major de la III-ème Armée? — На то оптужени изјављује: »Намерно сам прећутао у своме рапорту где се Раде Малобабић налази, управо нисам хтео да кажем и на тај начин обмануо сам своје претпостављене. Ово сам учинио из разлога што нисам хтео да ја Раду предајем власти, а био сам потпуно уверен да и мој командант Армије, а нарочито Врховна Команда, зна да се налази Раде поред мене. Разлози што сам овако огрешио се о прописе, правила и закон, леже у оном мом схватању мојих моралних обавеза да овога човека, Малобабића, колико је мени у могућности, заштитим од сваких даљих узнемиравања, јер сам налазио да је и сувише невин страдао. Кад је дата дозвола Малобабићу за Солун, официр који је спремао ту дозволу метнуо је да је Малобабић службеник у штабу по сопственој одлуци....., а Раде Малобабић заиста није никад био на служби у штабу Армије«.

Затим председник истиче: да је оптужени неколико пута пред судом изјављивао, да је био принуђен обмањивати своје претпостављене само због тога што је г. Туцаковић, као шеф полициске секције Врховне Команде, на своју руку гонио Малобабића, а међутим да ствар по званичним документима сасвим друкчије стоји, па износи: да је прво наређење од 3. јула Пов. Бр. 966, којим се трагало за Малобабићем, потписао по заповести начелника штаба, помоћник г. Петар Пешић; да је друго наређење од 20. септембра ЂО.Бр. 267, којим се наређивало команданту Треће Армије, ђенералу Васићу, лично, да пошаље извештај по наређењу Пов. Бр. 966 и да јави зашто до тада није поступљено по првом наређењу, својеручно потписао, по заповести Врховног Команданта, начелник штаба Врховне Команде, г. ђенерал Бојовић, и да је на полеђини оптуженикова одговора од 24. септембра, кад је тај одговор стигао Врховној Команди, помоћник начелника штаба г. пуковник Пешић написао ово решење: »Да полициско оделење Врховне Команде сазна где је Малобабић, пошто није у III. Армији, како је тврдио г. Туцаковић«. После тога пита оптуженог: зашто је овде у неку руку клеветао шефа полициске секције, кад је он био само извршилац наређења својих претпостављених? Одговарајући на ово питање, оптужени вели: да је по обележју броја, а и по ранијем сумњичењу, држао да г. Туцаковић гања Малобабића и да је и у овоме његова иницијатива, а за решење на полеђини његовог рапорта да је тек сада сазнао; још више га је, вели, у томе веровању утврђивало то, што је једном на телефону од г. пуковника Калафатовића, кад га је упитао зашто опет траже Малобабића, добио одговор: да он, г. пуковник Калафатовић, не зна о томе ништа и да то вероватно ради г. Туцаковић непосредно са начелником штаба.

На примедбу: да је командант III. Армије, г. ђенерал Милош Васић, према реферату строго поверљиво АЂБр. 872, строго забранио сваку вожњу чамцима по језеру, а он, оптужени, да је ипак дозволио, па чак то и неистином објашњавао: као да је чуо да је сам командант дозволио, — оптужени пуковник Димитријевић изјављује: да никоме није давао дозволу за вожњу и да је одиста једном приликом команданту рекао, да је та вожња, како је он чуо, по његовој дозволи. Пориче да је, како се у истом реферату вели, дозволио слободно кретање у кругу Треће Армије попу Петру Папанастасу, који је према актима иселења веома сумњив човек. Исто тако пориче, да је тога попа послао команданту Армије да тражи пушку за себе, а војничко одело за свог пратиоца. Најпосле вели: да није имао ни појма да, док је он тамо био и радио и дању и ноћу, његов командант пише о њему овакве реферате.

LI. СЕДНИЦА

— 2. маја у 8 часова —

Наставља се испит оптуженог пуковника *Драгутина Димитријевића*:

На нека питања о мајору Радоју Јанковићу и Ради Малобабићу оптужени одговара: да је мајор Радоје Јанковић био члан организације »Уједињење или Смрт« и да је »одушевљен официр, са високим мишљењем и несумњиво најлојалнијим осећајима према Круни . . . . . , песник, управо песничка природа, прилично бујан, али и довољно конзеквентан«, као официр на свом месту, као човек честит, поуздан пријатељ, добар друг, »неспособан за ма какву нискост«. Даље вели: да мајор Радоје Јанковић познаје Малобабића из његових, оптуженикових, причања, и да му је једном рекао (Радоје оптуженоме), циљајући на Малобабића: »То је мој тип, мој човек и он ће ми дати доста инспирација«. Мисли, да је Радоје усвојио његове (оптуженикове) погледе на исправност Малобабићеву и да је Малобабића ценио као исправног Србина. Држи, да је мајор Јанковић, као делегат г. Министра Војног у Крфу, из сопствене иницијативе дао, 21. маја прошле године, дозволу Малобабићу, да може отпутовати у Солун, у штаб Треће Армије, јер он (оптужени) није у томе посредовао, и да је мајор Радоје, ставивши у дозволи да Малобабић иде у штаб Треће Армије, хтео да Малобабићу учини услугу и пошаље га њему (оптуженоме). Мисли, да је Радоје поверио Малобабићу пакет са службеним актима једино не мислећи у том моменту да ли је ред да цивилно лице употреби за такав посао, ма да је о Малобабићевој честитости и исправности имао непоколебљиво уверење. На питање суда: зашто мајор Радоје Јанковић, који је за Малобабића казао: »То је мој тип, мој човек . . . «, назива Раду сумњивим типом, противно и свом и његовом (оптуженикову) мишљењу, — оптужени, видевши депешу коју је суду доставио г. Министар Војни и у којој мајор Радоје Јанковић каже: »Известан сумњив тип Раде Малобабић«, изјављује: да држање мајора Јанковића може да објасни »његовом индигнацијом кад је сазнао да Раде Малобабић баца извесне сумње на његове другове пред судом у Солуну, рачунајући да је Раде скренуо са честитог пута«; Даље вели, да се мајор Радоје одушевљава за Малобабића као песник, гледајући у њему једног страдалника, и да њему (оптуженоме) није познато да је мајор Радоје имао ма какав сумњив посао са Малобабићем.

Потом председник истиче: да је оптужени пред судом изјавио, да се заклетва, прописана организацијом, не коси са војничном заклетвом, датом Краљу и Отаџбини, и да су то исто чинили и његови другови, а да се, међутим, из предмета мајора Радоја Јанковића види, да се заклетва тајне организације не само коси са војничком заклетвом, него је ову тако потисла, да је заклетва, коју је Радоје дао организацији, постала регулатор његовог живота, па излаже: да је начелник штаба Врховне Команде 21. фебруара текуће године Бр. 2664, дакле пошто је организација потпуно откривена, издао наређење, да сви официри, наћени у списку, дају одговор: »Јесу ли ступили у организацију, када, кога дана, итд.«, и да је такво наређе Министар Војни упутио команданту Добровољачког Кора у Русији, да узме реч од мајора Радоја Јанковића, изрично напоминући у наређењу: да је у списку нађено и његово име; да мајор Радоје Јанковић, знајући добро да је у организацију ступио, па чак и друге врбовао, није хтео да одговори својим претпостављеним, Министру Војном и начелнику штаба Врховне Команде, како се види из рапорта команданта Добровољачког Корпуса у Русији: »Мајор Радоје Јанковић изјавио је: да на свих пет питања не може одговорити, нити давати изјаве . . . . По његовом уверењу немају . . . . . значаја, нити утицаја на добро Круне и народа«. Истичући, даље, да је мајор Радоје Јанковић по закону морао дати одговор и да се његово држање не може ничим другим тумачити до тим, што је дао заклетву организацији, председник пита оптуженог: зашто је са друговима створио организацију, која је корумпирала једног официра, за кога је сам казао да је честит као човек и исправан као официр? — На ово питање оптужени одговара: да не зна разлоге овог поступка мајора Јанковића, јер су му непознате околности, у којима је мајор Радоје био.

После тога председник истиче: да је мајор Радоје Јанковић, по оптуженикову изјави честит човек и исправан официр, управио Министру Војном депешу, отворено и на начин да је могла доћи и непријатељима у руке, ове садржине: »Сазнао сам да је извесни сумњив тип Раде Малобабић изјавио на Војном Суду у Солуну, као да сам му некада ја саветовао да се клони наших официра који су похапшени и сад пред судом у Солуну, јер вели да раде против Престолонаследника. Изјављујем на свету официрску реч да су ове и сличне изјаве одвратне измишљотине и спаковане денунцијације, и ако су све оптужбе против

мојих пријатеља овакога порекла, што претпостављам, онда је Солунски догађај стидна хајка на невине патриоте што ће се најзад утврдити. На ово се могу заклети. Молим да ова моја изјава послужи као сведоџба на суду«. Затим председник пита: да ли је у стању један честит човек и исправан официр да шаље овакву депешу свом Министру Војном, ма да тај официр зна да он и његови другови припадају тајној организацији, за коју по закону носе одговорност? Одговарајући на ово питање, оптужени вели: да би ова депеша, кад би пала у руке непријатељима, могла шкодити нашим интересима, али да честитост Радоја Јанковића нема везе с овим његовим поступком, ма да је то једна његова погрешка.

На питање: како је могло да се деси, да се по сведоџби Милутина Томића узима у комбинацију за члана своје будуће »Владе Народног Савета«, – оптужени Димитријевић одговара: да се сведоџба Милутина Томића базира на разговору са Бранком Божовићем и да му је непознато да ли су ти разговори уопште вођени; али верује да Бранко није могао ништа рећи што би њему, оптуженоме, могло шкодити. У осталом, вели даље, пок. . Љуба Јовановић нарочито је измишљао и Томићу говорио ствари које сада овај додирује. Не зна да ли је такав случај овде с Бранком, или је Томић све то измислио. О томе би, вели, Бранко Божовић могао дати обавештења.

За овим је позват оптужени **Раде Малобабић**:

Одговарајући на питање: шта има да каже на изјаву мајора Радоја Јанковића, да су његове, Малобабићеве, одбране у вези са Јанковићевим саветима: да одржава везе с пуковником Димитријевићем и његовим друштвом ради учињених услуга, али с њима да не улази ни у какве послове, па о томе извести и своје другове, одвратне измишљотине и спаковане денунцијације једног сумњивог типа, — оптужени Малобабић изјављује: да му је мајор Радоје казао, да одржава везе с пуковником Димитријевићем, али не и са друштвом, јер му је баш о друштву казао да га избегава. У осталом остаје при свему што је раније казао. За доказ, да му је мајор Радоје одиста поклонио поверење, оптужени Малобабић истиче чињеницу, што му је том приликом дао да понесе и важна поверљива акта. Сматра, да је мајору Радоју Јанковићу нарочито требало, да омаловажи његов (Малобабићев) исказ, који се тиче и мајора Радоја и његових другова, како сâм у депеши каже. Уз то Радоје је, вели, члан истог друштва, па је свестан последица, које и њега могу снаћи.

По том се наставља испит оптуженог пуковника *Драгутина Димитријевића*:

Дајући одговор по питању о важном и тајном послу, који је Малобабићу хтео да стави у задатак, кад га је преко мајора Вуловића позвао, — оптужени пуковник Димитријевић изјављује: да је једном мајору Вуловићу рекао, да Малобабићу каже, кад га види, да дође до њега. Малобабић је дошао око подне, може бити око 20. августа, а вероватно и 25. или 26. или 27. августа. Како је био у послу, рекао је Ради да дође увече. И Рада је дошао и нашао га поред саме куће. Тад му је рекао, да мора да му нађе неки други посао и на другом месту, не говорећи му разлоге; а разлози су били у томе: што су до њега допрли гласови као да је заинтересован у Радиној бараци. Није, вели, Малобабићу ни речи споменуо о неком важном и тајном послу. Раде му је одговорио: ако не може да ради исти посао, да ће да ступи у војску. Том приликом је приметио, да Ради није био пријатан његов предлог.

После тога врши се **суочење** *између пуковника Димитријевића и Раде Малобабића*:

Малобабић говори у очи пуковнику Димитријевићу све што је пред судом казао, с изменом: да му пуковник Димитријевић није говорио о тајности посла, већ је по говору пуковника Димитријевића закључио, да је по среди неки тајни посао.

Пуковник Димитријевић говори у очи Малобабићу све што је пред судом изнео, додајући, да се између њих после тога нису променили односи и да му је Раде и даље, као и раније, слао: сир, кобасице и грожђе.

LII. СЕДНИЦА

— 3. маја у 8 часова —

Наставља се испит оптуженог пуковника *Драгутина Димитријевића*:

На питање: да ли је и зашто Малобабића позвао преко посилног, на два до три дана после разговора о послу и, пошто га је упитао шта је то са г. мајором Вуловићем говорио, рекао му: да га морају склонити из Острова, па да нађе село, остави еспап и дође да јави сат кад ће поћи, — оптужени одговара: да није имао нарочите намере да Малобабића хитно склања из Острова, али је, вели, вероватно, да је Малобабићу рекао, у смислу ранијег разговора о напуштању бараке: »Ти иди, нађи место где ћеш

да се настаниш, а еспап остави овде, па се после врати и продај га другим баракерима«. Што се тиче питања односно мајора Вуловића, оно, вели даље, није могло гласити: »Шта ти је то мајор Љуба говорио?«, него: »Је ли ти говорио штогод мајор Љуба?«. При томе се, можда, сетио да мајору Љуби није (оптужени) ништа говорио, па је прекинуо питање; а мајору Вуловићу је хтео да каже, да опомене Раду на боље понашање са војницима и умереније наплаћивање.

При томе долази до суочења *између пуковника Димитријевића и Раде Малобабића*:

Обојица: и Раде Малобабић и пуковник Димитријевић остају при својим изјавама пред судом.

Потом се наставља испит оптуженог пуковника *Драгутина Димитријевића*:

Одговарајући на питање: зашто је Малобабићу рекао, кад је овај после два или три дана распродао робу и јавио му да може ићи у село: »Кад се нисн онда склонио истог дана, сад се не мораш склањати, можеш остати, ми ћемо ти потражити друго место где ћемо те послати!«, — оптужени вели: да је Малобабићу у таквом једном случају могао рећи, да он, оптужени, размишља где ће да га склони, а он за то време може остати у Острову. За њега (оптуженог) Малобабићев одлазак није био везан ни за какав датум; само је хтео да Малобабић прекине са бараком и да се негде склони где би могао мирно живети. Речи, које се наводе у питању, није, вели, могао рећи Малобабићу.

И при овоме долази до суочења *између пуковника Димитријевића и Раде Малобабића*:

Малобабић говори у очи пуковнику Димитријевићу све што је пред судом казао, с тим: да му није казао речи »истог дана«.

Пуковник Димитријевић говори у очи Малобабићу све што је пред судом казао.

После суочења наставља се испит оптуженог пуковника *Драгутина Димитријевића*:

На питање: да ли је после неколико дана поново позвао Малобабића и саопштио му, да је мајор Вуловић отишао да му потражи место код неког свог човека, па на питање: да то није какав комита, одговорио: »Да тако нешто!«, — оптужени одговара: да се појављивао опаснији

конкурент: брат команданта армије, који је био у пројекту за држање бараке и који је био у преговорима са француским интендантом у штабу Треће Армије, пуковником Мажорелом, па се вратио на решење да Раде прекине сваки рад, рекавши овоме да ће му наћи место кад се врати мајор Љуба, који је, »по неком чудном наређењу команданта Армије, био на путу у Дринској и Дунавској Дивизији«.

И по овој ствари врши се суочење *између пуковника Димитријевића и Раде Малобабића*:

При томе обојица остају код својих изјава пред судом.

Затим се наставља испит оптуженог пуковника *Драгутина Димитријевића*:

Дајући одговор по питању: ди ли је и зашто наредио Малобабићу да из Острова оде у Батачин, — оптужени вели: да је пред полазак Армије из Острова, а у жељи да Раде дефинитивно прекине са бараком, казао овоме, да треба да буде ближе својој дивизији и да ће га упутити пуковнику Стојшићу, па, како је Раде рекао да има још нешто робе, саветовао му Батачин, као једино село где ће тај остатак да распрода. Раде је, вели, отишао, и истога се дана вратио у Острово, јер је село Батачин било удаљено око 10 минута од пута, па је мислио да ће у Острову лакше распродати остатак робе.

И по овој ствари долази до суочења *између пуковника Димитријевића и Раде Малобабића*:

Малобабић говори у очи пуковнику Драгутину Димитријевићу све што је пред судом изјавио, с тим: да је одлазак у Батачин био на десетак дана пре поласка Армије из Острога и, како му се чини, на петнаест до месец дана после четвртог разговора с пуковником Димитријевићем о доласку мајора Вуловића ради тражења места.

Пуковник Димитријевић говори Малобабићу у очи све што је данас пред судом изјавио.

Потом *бранилац ђенерала Дамњана Поповића, г. капетан Малеш Јаковљевић, и бранилац мајора Вуловића, г. капетан Јеремија Живановић*, изјављују: да им се чини да је Малобабић изменио при суочењу свој исказ односно пута мајора Вуловића ради тражења места. Суд усваја њихове захтеве и позива Малобабића, да се изјасни, да ли мења свој исказ пред судом. На то Малобабић изјављује: да ствар не стоји онако како је пред судом раније изјавио.

Њему је, вели, пуковник Димитријевић рекао: »Мајор Љуба отишао је на положај и он ће ти тамо наћи место; кад се врати он ће ми казати где те можемо сместити«. Даље вели: да је из говора и држања пуковника Димитријевића закључио, да је мајор Вуловић отишао службеним послом на фронт, а не по наредби пуковника Димитријевића у циљу налажења места.

Наставља се испит оптуженог пуковника *Драгутина Димитријевића*:

На питање: да ли је рођак команданта Армије одиста отворио бараку, где и када, — оптужени одговара: да рођак ђенералов није отворио бараку, јер је француски официр стављао врло тешке услове; али је ствар била у пројекту. Једном му је, вели, Малобабић казао, да је ђенерал, по причању кмета Острова, неког Фоте, тражио од овога (од кмета) да му хитно нађе један дућан у селу.

Одговарајући на питање: зашто Малобабићу није спречио држање бараке бржим и лакшим путем, прекошефа обавештајне секције, него је позивао Малобабића к себи, — оптужени вели: да су његово пријатељско опхођење са Малобабићем и његова заштита Малобабићеве личности искључивали ове путеве, који су му, у осталом, били познати. У дивизију није слао Малобабића, зато што му се овај жалио да не би могао преносити еспап, па га је задржао у Острову. Даље тврди, да није знао, кад је Малобабићу рекао да ће му наћи неки посао, какав ће му посао наћи, па му зато није ни казао какав посао. Док Малобабић није нешто зарадио, он му је, вели, говорио да ће му наћи други посао, да би могао нешто да заради; а кад је доцније Малобабић доста зарадио, онда му је говорио само о склањању. А на питање: зашто је Малобабић требао да се склања из Острова, кад је и ту могао мирно живети, — оптужени одговара: да је хтео да Малобабића поштеди евентуалног узнемиравања из Солуна; у Острову су га, вели, сви знали, »па су они из Солуна могли лако да га потра[illegible]«.

LIII. СЕДНИЦА

— 4. маја у 8 часова —

У почетку седнице председник истиче: да су на питање суда стигли извештаји Г. Министра Војног и Врховне Команде у вези с изјавом пуковника Димитријевића, да је у 1914. години поднео рапорт, тражећи да полицијски

органи не спречавају у послу Раду Малобабића, као агента Главног Ђенералштаба, и да се из ових извештаја види, да се тај рапорт не налази ни при Министарству Војном ни при Врховној Команди.

Потом се наставља испит оптуженог пуковника *Драгутина Димитријевића*:

Председник суда излаже: да је оптужени, у свом рапорту од 24. септембра, написао, како је Малобабић 12. јула дошао у Београд и како га је он 13. јула чекао да утврде знаке распознавања, па вели да ова изјава изгледа неистинита, јер се из протокола о извршеном претресу над Малобабићем у 1914. години види, да је претрес извршен и Малобабић притворен 11. јула, па излази, да оптужени није 12. јула издавао Малобабићу упутства, нити га 13. чекао на уговореном месту. — На све ово оптужени пуковник Димитријевић изјављује: да се, кад је написао »12. јула«, није одмах сетио датума; њему је, вели, остало у сећању да је то било оних дана кад је ултиматум био предат. За овај датум треба, вели даље, везати и одлазак Главног Ђенералштаба у Крагујевац.

На питање: зашто је Малобабић, чим је из Земуна прешао у Београд, отишао за Лозницу и тако обишао линију Београд-Шабац-Лозница, и по чијем је наређењу то учинио, оптужени одговара: да се не сећа да ли су споразумно донели одлуку; али је врло вероватно да га је он, оптужени, упутио тамо у циљу одређивања и изналажења прелаза у Аустро-Угарску. Не сећа се, да ли се он сам одлучио за прелаз на линији Лозница-Митровица или је то пре Малобабић предложио. На ову линију упутио га је, вели, стога, што је на њој већ било канала за прелаз повереника; а позвао га је у Србију кад се још није мислило на рат. На примедбу: да је он, оптужени, предвиђао рат до очигледности, јер у рапорту од 24. септембра стоји: »Кад је било очигледно да ће доћи до рата између нас и Аустрије, позвао сам Малобабића у Београд . . . . . «, и да је изабрао линију Митровица-Лозница за пребацивање Малобабића у Аустро-Угарску предвиђајући рат у моменту избора ове линије, — оптужени вели: да је Малобабића позвао кад је он лично осетио да ће у кратком времену доћи до рата, и да је линија Митровица-Лозница и раније служила за пребацивање. Одговарајући на питање: како се десила та чудновата случајност, да пред објаву рата Србији од стране Аустро-Угарске Малобабић прегледа баш ону просторију наше границе, коју је аустро-угарска Врховна

Команда усвојила као главни објект њеног дејства и ту најпре продрла у Србију, и да ли Малобабић није имао од некога задатак да све то прегледа и после, при повратку, достави коме треба, — оптужени Димитријевић одговара: да је Малобабић туда прошао много пута, и да му није било потребно да то нарочито обилази, јер му је све било познато; а само обавештење о томе, да ли тамо има трупа, био би, вели, сувише мали посао за таквог једног човека, који је Аустрији могао ликвидирати крупније ствари. А на примедбу: да ранији обилазак Радин нема никакве везе са овим обиласком пред рат, јер је овај могао бити од неоцењиве користи по Аустро-Угарску, — оптужени вели: да је Аустрија имала својих људи у Мачви, па Раде није требао нарочито да разгледа терен, и да та претпоставка може бити тачна, само ако се претпостави да је Раде способан за такву улогу, што, вели, не стоји, јер је Раде исправан Србин. На тражење Суда, да објасни: како да се деси та чудновата случајност, да за Радино пребацивање у Аустро-Угарску, за време мобилизације и рата, а предвиђајући унапред тај рат, изабере баш линију Митровица - Лозница, коју је непријатељ изабрао као објект свог главног дејства, па преко те линије и продро у Србију, из чега би изашло да би Раде при пребацивању у Аустро-Угарску, на тој линији, отишао право у главни стан аустро-угарске команде за тај фронт, — оптужени пуковник Димитријевић одговара: да се из факта, што је та линија и раније служила за пребацивање, види да је то чиста случајност.

У продужењу испитивања оптужени изјављује: да је из Василике интересовао да ли су Мустафа Голубић и остали Босанци отишли из Солуна у Швајцарску, па и Малобабића у том циљу слао у Солун, зато што је хтео да они оду онамо где су казали и због чега им је он и израдио ослобођење од војске, и што му је Мустафа причао, по повратку из Швајцарске, да су неки наши омладинци из Аустро-Угарске, а који се налазе у Швајцарској, почели попуштати под интригама Аустрије. Један од главних разлога јесте, вели, и тај, што су они дошли у Солун на своју руку и живели доста слабо, а он их није могао да помаже. Једном је некога од њих упутио г. Бошку Чолак-Антићу да их он новчано помаже. У Швајцарској их је држава требала да издржава. Раду Малобабића узгред је ангажовао да види да ли су отишли и, ако нису, зашто нису отишли. Не сећа се да ли је два пута слао Малобабића у Солун за исту ствар; али га није нарочито упутио на Ђуру

Шарца, већ је, можда, Малобабић Ђуру нашао и њему испоручио ону општу поруку. Казао је, вели, зашто је Ђуро Шарац требао да зна куд има да иде.

Пориче да је Малобабићу говорио — како овај тврди — да код нас није све у реду и да је осуђивао Владу, указивао на корупцију у земљи, тврдећи како управа код нас није савремена, како не одговара интересима народа, већ интересима странака и како то мора да се мења, па, ако се не рашчисти изборима, да ће они рашчистити другим путем; али је, вели, Ради могао казати: »Е, мој Радо, ваљда ће доћи срећнија времена и за тебе!«. Признаје да је с Радом говорио о унутрашњим питањима у 1914. години, кад је Раде био у Београду, и да му је тада рекао: да се нада да ће после избора прилике бити промењене, а, ако избори не помогну, да ће »употребити и други пут«, рачунајући, вели, на интервенцију код Круне. Пориче да је још у Драчу говорио Босанцима добровољцима: да прво треба рашчистити унутрашње ствари и зло које је у земљи; али признаје да им је говорио: да је штета што ће сви изгинути и што неће после имати ко да рашчисти рачуне код нас, само је он разумевао, а и они су, вели, из разговора тако могли разумети, да се то рашчишћавање односи на друге крајеве, где има доста одрода, који ће нам, пошто честити изгину, остати у Великој Србији. Затим оптужени вели: да се не сећа, да ли му се Малобабић који пут јавио из Крушеграда, да не зна да ли га је посилни који пут известио да је Раде у Крушеграду и да се не сећа да ли је Раду саветовао да иде у Скочивир.

Дајући одговор по питањима о писму, које је Малобабић за њега написао у Крушеграду, оптужени изјављује, да Раде није имао потребе да му се извињава што није ишао преко Кајмакчалана, јер није »имао нарочити интинерер којим путом да иде из Острова у дивизију«, нити му је он о томе изјавио какву своју жељу. Не може тачно да зна, шта је Раде мислио кад је писао о расположењу код њега, у Армији, али држи да је Раде хтео да зна да ли му он неће сметати у држању бараке. Тврди, да му Малобабић није саопштио свој разговор с Јоцом Милосављевићем и да су му непознате »важне и занимљиве ствари«, о којима му је Малобабић имао да прича. Не зна шта може да значи оно: »Јоца све зна гледе мене«. Исто тако не зна, зашто Малобабић није могао доћи до њега; можда је, вели, послом био спречен.

На питање: да ли је Малобабићу дао какво писмо за пуковника Алексу Стојшића, — оптужени одговара да

јесте и да је то писмо писао и предао Малобабићу из својих моралних обавеза према њему, да га по сваку цену сачува у животу. Писмо је написао из разлога што је Малобабића хтео да склони и да овај прекине баракерски рад, па је нашао да ће га, њему за љубав, најбоље сачувати пуковник Аца Стојшић, ма да је дуго размишљао да ли њему да га упути. Написао је, вели, да Раде воли Стојшића зато што је требао код њега да живи; Раде је, међутим, познавао Стојшића, а и Стојшић њега; то познанство датира с Крфа. Став о времену бољих дана односи се на Малобабића, рачунајући да ће и њему доћи бољи дани. Предао је, вели даље, Малобабића пуковнику Стојшићу да га сачува по сваку цену, онако како би га и он сачувао; а потребно је било да Малобабић преживи и остане жив, како би једног дана доказао колико је неправедно сумњичен. Овим није мислио да омаловажи многе српске жртве и Радин живот престави драгоценијим од живота толиких других синова нашег народа. Говорећи о познатим приликама, због којих је незгодно да Малобабић остане код њега, оптужени вели, да су код њега незгодне прилике наступиле доласком новог команданта, који је њему (оптуженоме) био као личност далеко.

LIV. СЕДНИЦА

— 4. маја у 15 часова и 30 минута —

Наставља се испит оптуженог пуковника *Драгутина Димитријевића*:

У продужењу објашњавања свог писма оптужени изјављује: да је, пишући пуковнику Стојшићу, да Раду, ако буде време ћаво, смести негде у близини у неко село и да га не оставља и не одваја далеко и много од себе, мислио на ћава времена која су надолазила, и на то, да пуковника Стојшића обвеже да о Ради води рачуна. Малобабића је упутио пуковнику Стојшићу пред одлазак Армије из Острова у циљу да га склони и да Раде не би ишао за њим (за оптуженим).

На питање: да ли су пуковници Милан Гр. Миловановић и Радоје Лазић долазили пре 29. августа прошле године до њега, по каквом послу, кога су дана последњи пут пре 29. августа били код њега на вечери и о чему су се разговарали, — оптужени одговара: да на ово питање не може тачно да одговори, јер се не сећа датума. Зна да је тих дана пристизала Прва Армија, да је с њом прошао кроз Острово пуковник Миловановић и да је у Острово

дошао са штабом и пуковник Лазић. То је могло бити пред нашу офанзиву, која је почела 30. августа, највише десет дана уназад. Вероватно су онда код њега што и јели, а можда и вечерали. У колико се сећа, обојица нису заједно били. За пуковника Лазића могао би готово да тврди да није код њега јео. Разговори су вођени о послу који је предстојао и њему и њима.

Затим изјављује: да први пут пред судом чује, да је сељанима Острова било забрањено да на дан 29. августа излазе ван села, како то тврди Ставра Хаџи Харис, председник островске општине, за кога до сада није знао ни да постоји.

Објашњавајући став из дневника Бранка Божовића под 21. фебруара: »Разговор с Туцом; пут код Драгутина и разговор у логору«, у вези са ставом из писма пуковника Туцовића о том разговору, — оптужени вели: да је Бранко Божовић дошао аутомобилом код њега у логор у Карокијани на Крфу и том приликом га питао, има ли шта да поручи у Атину, на што се он (оптужени) изненадио, и кад му је Бранко то објаснио — одговорио: »Немам ништа!«. Потом га је, вели, Бранко упитао: »А шта ви, како ми изгледа, као да се повлачите и као да нећете више да учествујете у нашем јавном животу?«, на што је он, оптужени, одговорио: да нам предстоји велики задатак ослобођења наше земље и да само на то мисли. Бранко је на ове речи додао: »Па не кажем ја да сад треба нешто да радите, али вас молим да уопште сачувате расположење да се после рата пустимо у борбу. Ја мислим да после рата поново покренем лист и да поново наставим борбу коју сам и до сада водио и надам се великом успеху. Ја вас молим да се за то време и кад дође то време резервишете на заједнички рад«. Видећи у Бранку једног грудоболника, оптужени му је рекао: »Добро, добро, Бранко, после рата имаћемо времена и прилике и за борбу, само нека се рат добро сврши«. После га је Бранко замолио, да Туцовића ограничава у његовим трошковима, како би што више пара уштедео и помогао му при покретању листа после рата, додавши: »Ја нећу бити сирома, ви знате моје пројекте!«, подсетивши га на своје пројекте о женидби. Оптужени је Бранку обећао да ће све казати Туцовићу, али то није учинио.

Потом оптужени вели: да не верује, да је са Бранком Божовићем изменио једаред или двапут писмо и да му је могао, сем обичног разматрања догађаја, ма шта нарочито писати; а од како је Бранко у Швајцарској, не верује да

му је и једно писмо писао. Белешка из Бранкова дневника: »Послао писма Драгутину и Љуби по Стојану«, односи се, вели, на писмо, које му је Бранко послао по пуковнику Стојану Стојановићу. У писму му је писао о свом наседању са неким другом, с којим је заједнички имао неке паре, жалећи се како је остао без средстава и молећи га, да му, ако има у изобиљу, пошаље коју пару; али он (оптужени) није имао, па му није ни послао. Не зна ко је тај Љуба, коме је Бранко послао писмо по Стојану.

После тога читају се ранија саслушања оптуженог пуковника Драгутина Димитријевића: од 15., 18. и 19. децембра прошле године, затим од 23., 24. и 25. јануара и 2. марта текуће године. Оптужени остаје при овим саслушањима.

LV. СЕДНИЦА

— 5. маја у 8 часова —

У почетку седнице суд накнадно позиваље оптуженог пуковника **Милана Гр. Миловановића**:

Дајући одговор на питање: да ли је заједно са пуковником Радојем Лазићем бивао код пуковника Драгутина Димитријевића у Острову и, ако јесте, кад последњи пут пре 29. августа прошле године; затим: да ли је сам бивао и, ако јесте, кад последњи пут пре истог дана, — оптужени Миловановић изјављује: да са пуковником Лазићем није никада био код пуковника Димитријевића. Био је, вели, сам два пута: први пут 25. или 26. августа прошле године, кад је долазио да се код начелника штаба Треће Армије, пуковника Михаила Јовановића, распита о својој породици у Ници, одакле је пуковник Јовановић допутовао неколико дана раније, а други пут 27. или 28. августа прошле године, кад је његова бригада требала да оде западно од Острова у дивизиску резерву. Први пут је, по дозволи команданта Армије, вечерао код пуковника Димитријевића, код кога је затекао капетана Милана Савића, који је заједно с њима вечерао. После је у њихово друштво дошао и пуковник Јовановић; али је он, оптужени Миловановић, одмах отишао, могло је бити 21 час и 30 минута. Други пут је доручковао код пуковника Димитријевића, а после доручка отишао код команданта Вардарске Дивизије. Оба пута није био ни 4 до 5 минута сам са пуковником Димитријевићем, нити је између њих било нарочитих разговора.

Затим суд позиваље оптуженог пуковника **Радоја Лазића**:

На једнако питање оптужени Лазић одговара: да са пуковником Миловановићем није никада био код пуковника Димитријевића. Био је, вели, једном у штабу Треће Армије: између 20. и 25. августа, кад је тамо дошао са командантом Прве Армије, и том приликом, док је његов командант био на фронту пратећи Престолонаследника, ручао са пуковником Димитријевићем. За време ручка водио се између њих двојице разговор о приликама повлачења и смени команданта Дунавске Дивизије, јер га је тај догађај с његовим ранијим командантом нарочито интересовао. Тврди, да ни о чему више нису разговарали, и да не би остао сам с пуковником Димитријевићем, да је имао појма о атентату над Престолонаследником.

Пошто је завршено испитиваље оптужених, суд прелази на

ИСПИТ СВЕДОКА:

1. **Милић Илић**, жандарски наредник, из села Грабовице, среза таковског, округа рудничког, има 28. година, није осуђиван:

За цело време рата био је посилни пуковника Димитријевића. За Раду Малобабића чуо је у Призрену, а у Драчу га је добро упознао, јер је долазио код пуковника Димитријевића, па чак и у његову собу улазио. На Крфу је виђао Малобабића у Матијасу; и ту је долазио код пуковника. После тога виђао га је у Острову, где је држао бакалску радњу. Одлазио је код Малобабића ради куповине дувана, и овај се тада распитивао за пуковника, а долазио је код њега и у штаб. Кад се штаб преместио у село, онда је и Малобабић преместио своју бараку, и тада је долазио у вече код пуковника и с њиме разговарао, али не зна о чему; а кад су чистили канцеларију, онда је пуковник излазио и шетао испред штаба и ту се састајао са Малобабићем. Шаљући га да купује дуван, пуковник му је говорио: »Иди, купи ми дуван и види шта ради Раде!« То је Ради говорио, а овај га је онда питао: кад може да дође код пуковника да разговарају о неким сметњама у радњи. Пуковник је на овакву примедбу одговарао: »У послу сам, но нека дође некад пред вече, по вечери«. Пуковник је вечеравао сам у соби, а једно два пута вечерао је с њим и мај р Вуловић. Зна да је, док су били у Армији, посилни мајора Вуловића донео од Малобабића пакет за пуковника

Димитријевића са једним писмом; у пакету је било сира, саламе, бомбона, кобасица и парче пршуте, а не зна шта је било писано у писму. Не сећа се, да ли је пуковник Димитријевић после Призрена тражио од њега кључ и прегледао своје ствари. Било је случајева, кад је од некога примио какво писмо, па га оставио на сто пуковников, због чега га је пуковник прекарао кад није умео казати ко је донео писмо. Кључеве од пуковниковог сандука држао је, колико му се чини, код себе. Не зна, да ли је Малобабић који пут плаћао његове рачуне, кад код себе није имао новаца.

2. Темељко Вељановић, сеиз мајора Вуловића, из Новака, среза мориховског, округа битољског, бивши кмет општине новачке, има 41 годину, има жену и троје деце, није осуђиван:

У друштву са Ђорђем Костантиновићем, а по наредби мајора Вуловића, убио је. . . . . Никакво друго убиство није извршио.

Раду Малобабића познаје, јер је Раде био баракер у Острову. На »поснога Св. Јована« ишао је да набере грожђа. Кад је набрао торбу грожђа — око 10 ока — пошао је за Острово. Код усеченог камена испред Острова, а у правцу Владова, спазио је на улазу просечене стене, кроз коју пролази железничка пруга, баракера Раду, где чучи поред камена са пушком у рукама. Од њега је био удаљен око 40 до 50 метара. Како је био уморан од пута, није много ни обраћао пажњу на Раду. У неко време појавио се из Острова један аутомобил, прошао поред камена код кога је био Раде и продужио у правцу Владова. У том часу чуо је (сведок) пуцањ пушке. Одмах је обратио пажњу на Раду и видео кад је Раде испалио пушку на аутомобил, и из тога закључио да је Раде и први пут пуцао на исти аутомобил. Потом је аутомобил продужио пут, а Раде је побегао преко пруге према брду, на коме су била два човека у војничком оделу са пушкама. Раде је у бежању прошао поред њих, а за њим су брзо пошли и ова двојица и изгубили се преко брда. Овај догађај је после испричао и Ђорђу Костантиновићу.

На питања оптужених, сведок накнадно изјављује: да се не сећа да ли је аутомобил био покривен, али зна да је био путнички; да се догађај одиграо у »ићиндији«, око 10 турских часова; да није приметио да ли је аутомобил стао после пуцања; да је Раде тога дана био у цивилном оделу; да је у аутомобилу било официра, али није могао видети колико, и да је Раде пуцао кад је аутомобил већ прошао поред њега. На примедбу оптуженог пуковника Димитријевића: да је на месту, где сведок тврди да је Малобабић пуцао, увек био стражар, па је и тог дана морао бити, и на питање: да ли је ту видео стражара, — сведок вели: да тада никога није видео.

3. Ђорђе Костантиновић, из Брода, среза мориховског, округа битољског, председник општине, повереник у Трећој Армији, има 36 година, није осуђиван, ожењен, има жену и једно дете:

У друштву са Темељком Вељановићем, а по наредби мајора Вуловића, убио је на путу за Горничево . . . . . Потом му је мајор Вуловић написао једно саслушање, у коме није стајало да је извршио убиство, него да му је овај побегао. Никакво друго злочинство није раније учинио.

Од новца, који је узет за продати еспап Лазара Мишова, мајор Вуловић није му ништа дао; не зна да ли је мајор коме другоме тај новац поделио.

Кад је сведок дошао у Острово, ноћивао је две до три ноћи у једној соби са повереницима: Лисичићем, Бојовићем, учитељем Тошом и Мухамедом Мехмедбашићем. На два дана по његову доласку у Острово Мехмедбашић му је на сокаку рекао: хоће ли да пристане да убију једног човека, не казавши кога човека. Сутрадан му је Мехмедбашић понова рекао: »Да убијемо једног великог човека!«, и, на питање: кога човека, додао: »Да убијемо Престолонаследника, а за то ћемо добити унапред 25.000 динара у злату, а по извршеном убиству 25.000 у новчаницама и имаћемо људе који ће нас чувати, а убиство да извршимо бомбом или пушком, јер за то има наређење!«; али није казао од кога долази то наређење. После тога сведок је о томе известио мајора Вуловића, на што му је мајор одговорио: »Ћути, то си само мени казао, никоме другоме да не казујеш!«.

Једном је сведоку причао Темељко Вељановић, да је баракера Раду Малобабића видео да је два пута пуцао из пушке на један аутомобил и потом побегао преко брда.

4. Десимир Чоловић, пешадиски поднаредник, из Медовине, среза моравичког, округа чачанског, има 21 годину, није осуђиван:

Од Призрена је био у штабу Тимочке Војске. Ту је нашао: Мустафу Голубића, Вељка Зечевића, Милана Ци-

гановића, Душана Дучића, Рада Малобабића, Милана Кастратовића, Незира Хаџиналића и Бошка Арежину. У Драчу су били читав месец дана, али нису ништа радили, већ само примали храну. Ту су им се придружили Мухамед Мехмедбашић и Владета Билбија. Одатле су отишли лађом за Крф, чини му се без Малобабића. На Крфу их је мајор Вуловић предао неком комбинованом одреду, где их је примио потпуковник Воја Ковачевић. Кад је штаб Тимочке Војске дошао на Крф, отишли су тамо, и ту их је примио и на храну завео пуковник Драгутин Димитријевић. Бошко Арежина и Незир Хаџиналић, који су живели у вароши Крфу, често су долазили у штаб, скупљали око себе Мехмедбашића, Циганoвића, Шарца и Пјанића и с њима се састајали код пуковника Димитријевића. Пребацивши у варош Крф, сведок се нашао са Радом Малобабићем у једној грчкој кавани, где су заједно вечерали. После вечере повели су разговор о нашој пропасти, па се дотакли и тога, како их је Престолонаследник при укрцавању у Драчу испратио. Тад је Малобабић рекао: »Све је за то лако, ово би због Карађорђевића. Овог . . . . . Престолонаследника ухватила је Влада и ради како год хоће, већ треба њега смакнути!«. Сутрадан је Раду видео где продаје српске новчанице.

Још у Драчу, разговарајући с Мустафом Голубићем, жалили су се један другоме да немају пара. Мустафа му је тада рекао, да има неку женску у Швајцарској, која би се одлучила на све, па и на ма какво убиство, и да му је пуковник Димитријевић рекао, да ће добити (Мустафа) 7.000 до 8.000 динара за неку потребу. Потом му је Мустафа изјавио: »Треба убити Пашића, па и овог . . . . . .!« А на питање: кога . . . . . ., — Мустафа је додао: »Престолонаследника!«. На пребацивање сведоково, а да би се правдао, Мустафа је додао: »Није, ја сам то онако рекао, да видим да ли си ти добар за друштво«. Од тога разговора сведока је друштво одалечило из своје средине.

На питање оптуженог пуковника Димитријевића: да ли је реагирао на онај говор Малобабићев у кавани, — сведок вели да није; а на питање: зашто није, — одговара: »Нисам на онај говор Радин о Престолонаследнику ништа одговорио Ради, због тога што сам знао да је пријатељ пуковника Димитријевића, па сам се бојао да ме не прогута море«.

LVI. СЕДНИЦА

— 5. маја у 15 часова и 30 минута—

Наставља се испитивање сведока:

5. Васиљ Пећко, из Острова, чивчија, има 50 година, није осуђиван:

Раду Малобабића не познаје по том имену, али познаје — показујући на оптуженог Малобабића — »Јове баракера - трговца«. Јове га је звао зато што му се сâм тако представио.

С Јовом је ишао у Воден по еспап четири пута пре Велике Госпојине (пре 15. августа), а ишао је и после тога два пута. Из Острова је полазио петком око подне, а из Водена се враћао суботом. С њиме је увек ишао и Јове, јашући у почетку на магарцу, а после на своме коњу, за кога му је рекао да га је купио у Острову. Тако се и враћао из Водена. За време пута с Јовом ништа није разговарао. Не зна где је Јове у Водену ноћивао. За време путовања нико на њих није пуцао, па ни на Јову. Јове је био некад у српском војничком, а некад у грађанском оделу са грчком качкетом. За време пута није код Јове приметио никакво оружје.

6. Чедомир Савић, жандарски поручник, из села Сивчине, среза моравичког, окр га. чачанског, има 39 година, није осуђиван:

У јулу или августу 1915. године сачекао га је у Нишу, пред зградом економног одељења, мајор Љуба Вуловић и с њиме заједно пошао до моста. За то време мајор Вуловић га је умолио, да сазна, да ли се у притвору Начелства округа нишког налази неки Малобабић и да га о томе у што краћем времену извести. Сведок се истог дана или сутра дан известио код апсанџије и овај му је казао да је Малобабић окривљен за шпијунажу О томе је одмах известио мајора Вуловића, и мајор му је рекао, »да је неопходно потребно да се тај човек сачува од пропасти, јер он има да открије крупне ствари за неке високе личности, које су стајале у вези с Аустријом«. Потом га је мајор умолио да преко апсанџије »учини што је могућно да се Малобабићу олакша стање у притвору, т.ј. да му се соба проветрава, да се пушта на ваздух, да му се храна поболша и да му се даје од онога новца који је при њему претресом нађен«. Да би у томе лакше успео, мајор Вуловић му је рекао, да апсанџији представи Малобабића као свога рођака по мајци. При томе му је мајор Вуловић

изјавио, да је то жеља пуковника Димитријевића и да ће он овога известити, да је њега, сведока, за ту ствар ангажовао.

На неколико дана после тога долазио је и Божин Симић, питао га како Малобабић изгледа у притвору, и препоручио му га »као човека од несумњиве вредности«. Кад је сведок одговорио да Малобабића није видео, онда му га је потпуковник Симић описао и замолио да види да ли је то одиста Малобабић или неко други, па да, ако успе да дође у притвор, упита притвореника: ко му је 1913. године дао објаву за неку варош у новим крајевима, и ако каже да му је дао мајор Божин Симић, онда ће то бити знак да је то лице одиста Малобабић. По овоме сведок није ништа предузимао.

7. Васиљ Дине Гајдади, чивчија из Острова, има 40 година, није осуђиван:

Раду Малобабића не познаје по том имену; познаје — показујући на Малобабића — Воју, који је становао у његовој кући и држао бараку у Острову. Воја је код њега становао све до после Божића, док га једног дана нису ухватили, у самој кући, српски војници и отерали, како је чуо, у Солун. Воја је често одлазио од куће и није долазио на спавање по три и четири дана, па и више. Једно време није био дуже и дошао је тек пред Божић. Не зна откуда Воји коњ, а сам Воја му је причао да га је купио за 120 драхми. Није приметио, да је ко долазио код Воје, сем што је једном био један са златним зубима. Није видео, да је Воја имао пушку, али зна да је имао револвер. Док је код њега био, Воја је често мењао одело: час војничко, а час црно грађанско са грчком качкетом.

8. Василије Николајевић, обвезник, секретар Начелства округа нишког, има 38 година, није осуђиван:

Познаје Раду Малобабића из притвора Начелства округа нишког, где је (Раде) био од 15. јула 1914. до 20. октобра 1915. године. Раде је ухваћен у Београду као шпијун аустро-угарски и одмах спроведен за Ниш. У путу је искочио из воза у намери да побегне и после тражења од нека два дана поново ухваћен. У нишком притвору покушао је да убије апсанџију, истргавши му нож, али је у томе био спречен. Доцније је ухваћен да копа у притвору земљу, свакојако у намери да избуши отвор и побегне. Сведок је, по наредби Г. Министра Унутрашњих Дела, водио у Нишу истрагу по кривици Малобабићевој. Истрагом је утврђено: да је Малобабић био у служби и нашег и аустро-угарског Ђенералштаба, и да је последњи пут дошао у Београд у циљу шпијунаже. У почетку истраге крио је своје име и презиме и представљао се под другим именом. Под тим другим именом и презименом имао је и пасош, који му је издао аустро-угарски конзулат у Београду; пасош је био са његовим личним описом. Крио је место где је последњи пут прешао границу: једном је говорио да је прешао преко Земуна; други пут је тврдио да је прешао преко шабачке Митровице, позивајући се и на сведоке који због евакуације Шапца нису могли бити саслушани; трећи пут је изјавио да је прешао из Босне преко Љубовије, али не преко царинарнице. Крио је и узрок свога прелаза у Србију, наводећи да је у служби онда потпуковника Димитријевића-Аписа и позивајући се на њега, али потпуковник Димитријевић никако није могао бити саслушан, ма да је то неколико пута тражено преко Министарства Војног. Приликом претреса над Малобабићем код њега је нађено око 1000 аустриских круна, за које је тврдио да му је дао потпуковник Димитријевић; а нађене су и неке сумњиве забелешке. За време свог боравка у Београду често је мењао хотеле и при свакој промени пријављивао се у пријавним листама под другим именом. Са пасошем, који је добио од аустро-угарског конзулата у Београду, Раде је често прелазио у Бугарску преко Цариброда. Колико се истрагом могло утврдити, Малобабић је имао задатак да од нашег Ђенералштаба сазна потребне му ствари и то достави аустро-угарским војним властима; али се није могло утврдити, колико је у томе успео. У притвору у Нишу, кад је и Малобабић тамо био, било је више лица окривљених за шпијунажу. Један од њих, који је са неким другим признао да је у Србију прешао у циљу шпијунаже, тврдио је сведоку, да Малобабића познаје и да је аустриски подофицир или официр. Непосредно пред евакуацију Ниша стигао је из Министарства Војног акт са потписом начелника општег војног одељења, пуковника Барјактаровића, да се Раде преда једном нареднику и упути потпуковнику Димитријевићу; али се томе није могло задовољити, јер је Раде већ био евакуисан за Прокупље.

9. Љубомир Вуксановић, резервни наредник, из села Присоја (Васојевићи) у Црној Гори, има 31 годину:

На дан 12. августа прошле године, око 5 до 6 часова по подне, седео је са Драгомиром Барушлићем код железничке станице у Острову и видео Мухамеда Мехмедбашића са још двојицом. И Мухамед и она двојица били су нао-

оружани брзометкама, а Мухамед је имао и штап у руци. Са Мухамедом се је тада поздравио и упитао га: где је мајор Вуловић, на што му је Мухамед одговорио: »Овде је и ту ће остати«. После је и мајор Вуловић прошао, и Мухамед је са оном двојицом отишао за мајором. Мајор Вуловић се уставио са пуковником Драгутином Димитријевићем. После краћег разговора, пуковник Димитријевић је отишао; за њим, на десетину корака, отишао је и мајор Вуловић, а за овим и Мухамед Мехмедбашић, са оном двојицом. И Мухамед и она двојица били су у војничком оделу.

10. Софроније Славковић, редов, из Пореча, има 32 године, није осуђиван:

Шеф обавештајне секције Треће Армије, мајор Милан Николић, послао га је 1. марта ове године са Димитријем Мацићем у Битољ, да донесе шест брзометних пушака са потребном муницијом. На путу су се уставили у селу Букову. У општинској судници нашли су једног полициског писара и једног капетана друге класе и упитали их, где су председник општине Василије Богдановић и кмет Коста, на што су им одговорили, да је председник отишао у Солун. Сведок пориче, да су били упућени у Буково да кажу председнику општине, шта ће да сведочи по кривици мајора Вуловића. Мајор Николић му је казао, да их упућује у Битољ зато што је команданту Армије требало тих шест брзометних пушака.

По том се врше ова **суочења**:

I. Између сведока *Темељка Вељановића* и оптуженог *Рада Малобабића*:

Обојица остају при својим изјавама пред судом, само сведок Вељановић пориче да га је Малобабић видео на другом месту, код друге неке усечене стене и да га је видео кад је изишао из шуме.

II. Између сведока *Ђорђа Костантиновића* и оптуженог *Мухамеда Мехмедбашића*:

Сваки од њих остаје при својој речи.

III. Између сведока *Ђорђа Костантиновића* и оптуженог мајора *Љубомира Вуловића*:

Обојица остају при својој изјави.

IV. Између сведока *Десимира Чоловића* и оптуженог *Рада Малобабића*:

Сваки остаје при свом исказу.

V. Између сведока *Василија Пећко* и оптуженог *Раде Малобабића*:

Обојица, и сведок и оптужени, остају при својој изјави, само сведок додаје, да с Малобабићем није ишао на Св. Јована у Воден за еспап.

После суочења врши се *заклетва* свију испитаних сведока, сем Софронија Славковића.

LVII. СЕДНИЦА

— 6. маја у 8 часова —

Наставља се испитивање сведока:

11. Марија удова Дине Гајдаци, из Острова, вели да јој је 100 година, није осуђивана:

Раду Малобабића не познаје по том имену, али познаје — показујући на Малобабића — Јову или, како се још звао, Воју, који је држао дућан и становао у њеној кући неких пет месеци, док га нису војници ухватили и одвели собом. Кад га је упитала, како му је име, он јој је одговорио: »Мени је, бако, име Јова, а и Воја«. Често је изостајао од куће, а једно време пред Божић више дана није долазио кући. Од оружја је имао један револвер. Она му друго оружје није видела.

12. **Трифун Ђорђевић (Ђорђе)**, трговац из Острова, има 33 године, није осуђиван:

Раду Малобабића не познаје по том имену. Познаје Воју (показујући на Малобабића), који се звао и Јова. Овај Воја држао је бакалску радњу са неким Драгомиром са з атним зубима, у његовој, сведоковој, бараци, коју су сами, кад је сведок био у Солуну, узели за свој дућан. Око Митровдана Драгомир и Воја су се разортачили и при томе Драгомир је узео више еспапа него Воја. После неког времена Воја се преселио у дућан Илије Тодоровског, с којим се, како је чуо, и уортачио. У томе дућану радила су ова двојица неколико дана, па онда отишли на положаје. Око Божића су се вратили у Острово. Једнога дана дошли су војници и Воју одвели у Солун.

13. Ташо Русе, из Острова, кирицији, има 33 године, није осуђиван:

Раду Малобабића не познаје по том имену, али познаје Јову (показујући на Малобабића), који је држао баракy у дућану Трифуна Ђорђевића. Са Јовом је, у времену па-

прика и патлиџана, ишао у Воден по еспап. За време пута никада се с Јовом није препирао о неком празнику, посном дану. На Св. Јована Главосека није с Јовом ишао у Воден по еспап. За време одласка у Воден и повратка у Острово никоникада на њих није пуцао. Јова, Воја, ишао је увек с њима кириџијама, и јашио на магарцу. Мухамеда Мехмедбашића познаје. Тврди да никада, кад је с Војом ишао по робу у Воден, није Мухамеда видео на путу.

14. Светомир Вићентијевић, резервни артилериски капетан друге класе, из Лознице, има 32 године, није осуђиван:

Раду Малобабића није познавао под овим именом, него под именом Воја Бабић, а за право његово име чуо је тек на саслушању 8. јануара текуће године у Команди Места у Солуну. Раду је знао као баракера Дринске Дивизије. С њим је Раде ишао од Крушеграда до Скочивира. Том приликом Ради је уступио сеизова коња за јахање. С његовим (сведоковим) знањем није Радина роба товарена на његову комору, али може бити да је што и товарено, али без његова знања, јер је ишао на челу коморе. Раду је сматрао као исправна човека, јер су му се свуда, куда је ишао, чиниле све услуге; ишао је где је хтео, и где су војници морали добијати нарочите дозволе. Имао је код бараке почасну стражу. И кад се такав један човек код њега појавио у Крушеграду, сасвим је природно да му он учини малу услугу, дајући му сеизова коња за јахање.

15. Здравко Митровић, трговац из Жељине, среза златиборског, округа ужичког, има 42 године, није осуђиван:

Држао је на Крфу, у реону Дринске Дивизије, а дозволом команданта, пуковника Крсте Смиљанића, своју бараку. Кад се дивизија спремала за Солун, приметио је да у кругу дивизиском држи бараку и Раде Малобабић. Радина је барака била од једног великог шатора. Код шатора била је стално, и ноћу и дању, стража од пет до шест војника. Од војника је сведок чуо, да је та стража за одржавање реда око бараке. Не зна ко је ту стражу поставио. Доцније, кад је дивизија била пребачена код Солуна, сведок је и ту, у друштву са Драгомиром Видићем, добио од пуковника Крсте Смиљанића дозволу за бараку. Дајући им дозволу, пуковник Смиљанић казао им је, да ту има још један баракер и упутио их мајору Видојевићу, помоћнику начелника дивизиског штаба. Мајор Видојевић им је рекао, да и неки Малобабић држи бараку, па да и они своју наместе у близини те бараке. Они су отишли и

споразумели се с Малобабићем да ортачки раде. Кад је дивизија отишла на положај, и они су отишли и ортачки наставили радњу у Острову. После 15 до 16 дана сведок се од њих разортачио због болести и отишао у Воден, а доцније је и Драгомир дошао као болестан у Воден. Малобабића је познавао под два имена: Раде и Војо. Не зна зашто се тако звао.

16. Ђорђе Самарџија-Тасе, самарџија из Острова, бивши повереник обавештајне секције Треће Армије, има 33 године, није осуђиван:

Раду Малобабића не познаје под тим именом, али га зна под именом Јова.

Зна да је неки жандар Лука у септембру месецу прошле године спровео Лазара Мишова до мајора Вуловића, који је Лазара предао неком Ђорђу Костантиновићу. Доцније је чуо да је Ђорђе говорио како му је Лазар побегао. Сведок не зна шта је с Лазарем било. Лазар је имао две радње; био је доброг стања. Не зна колико је Лазар имао новаца кад су га спровели у Армију. Жена Лазарева изјавила је на саслушању, да је Лазар имао 700 лира у злату и 100 лира у банкнотама.

17. Ставра Хаџи Харис, председник островске општине, из Острова, има 32 године, није осуђиван:

Раду Малобабића и он и његови сељани знали су под именом Јован и тако га и звали. Кад је штаб Треће Армије дошао у село Острово, онда је ту дошао и овај Јован са неким Драгомиром. Јован је понудио сведоку да се уортаче, а кад је овај одбио, онда је Јован са Драгомиром разапео шатор до сведокове бараке и почео продају. После четири до пет дана дошао је у сведокову бараку један висок српски мајор и затражио дозволу, и кад је показао француску дозволу, мајор му је забранио држање бараке на станици. Сведок се онда преселио у село, а Јован је остао на станици; али се и Јован доселио, кад је штаб Треће Армије прешао у село. Око октобра Јован и Драгомир су се разортачили. После је Јован негде отишао и неколико дана није долазио у село. Једнога дана Јован потовари робу на магариће и са Илијом Трпаном Тодоровским оде у Скочивир. По повратку из Скочивира Јован је остао у Острову док га нису ухватили српски војници и одвели у Солун. Јован се у Острову облачио и у војничко и у грађанско одело. На дан 29. августа сви сељани његова села били су у Острову; из села по наредби власти нису могли ни тада, као ни пре ни после тога, нигде да излазе без нарочите дозволе.

Таше Дине Криви зове се Таше Русо; Илију Дине из Острова не познаје; Трифуна Трпана нема у Острову, али има Трпан Васиљ Боја.

18. Васиљ Лазо Баждар, бакалин из Водена, има 40 година, није осуђиван:

Не зна ништа да сведочи. Мисли да је требао да буде позван пред суд Васиљ Никола Баждар, ашчија и млекаџија из Водена.

19. Ђорђе Гуше Бакалче, трговац из Водена, има 54 године, није осуђиван:

Сведок је члан фирме *Глигор Нушко и комп.*. Код њега су често пазарили два ортака, који су у Острову држали бараку; један се звао Бабић или Малобабић, а другоме не зна име, али обојицу познаје. Не зна кога су дана долазили и куповали еспап, јер су све плаћали готовим новцем, па није имао потребе да бележи; а сем тога, његова радња и нема књиге о уносу и износу. Међутим, они би могли боље знати, кад су шта куповали, јер им је он сваки пут издавао рачун из радње. Продавао им је робу тек пошто би му показали француску дозволу. Није му познато, да је Драгомир једном остао радњи дужан извесну суму новаца и да је то доцније радња тражила и наплатила од Малобабића.

20. Лазо Дине Гајдаџи, земљоделац из Острова, има 32 године, није осуђиван:

Неки Тома Дине Берикућа довео је у његову кућу на становање једног човека, за кога је рекао да се зове Јован. Сведок је био дуго у Солуну и некако пред Божић дошао је кући, а одмах после тога вратио се и Јован са Тодоровским из Скочивира. Тада је Јован био у Острову без икаквог посла. Једног дана по Божићу дошао је у кућу један српски официр са неколико војника, ухватио Јована, претресао његове ствари и отерао га у Солун. У кући је, сем осталих ствари, остао и један Јованов коњ, кога он храни већ пет месеци. Не зна да ли је Јован имао пушку, али зна да је имао револвер. Док је Јован био код њих, у августу месецу, говорио је час да му је име Јован, а час Воја, и тако су га они звали. Јован му је остао дужан кирију за све време; није му дао ни пет пара.

21. Илија Трифун Тодоровски, бакалин из Острова, има 28 година, није осуђиван.

Раду Малобабића не познаје под овим именом, већ под именом Јован. Тако га је и звао. Пошто се разорта-

чио са ортаком који је имао златне зубе, Јован је прешао у њихов дућан, да распрода остатак робе. За три до четири дана сву је робу распродао, а онда је предложио сведоку да иду у Крушеград и да му помогне у држању бараке, обећавши му добру плату. После дужег опирања сведок пристане. Јован онда оде у Воден, донесе доста еспапа и крену за Крушеград. У Крушеграду им посао није ишао добро, па после три дана крену за Скочивир. Кола за пренос робе дао им је неки капетан Вићентијевић, командир неке коморе. У Скочивиру су отворили дућан. Други дан по отварању дућана позвао их је преко војника »неки големи официр Стојан Стојановић« у свој шатор. Кад су дошли код тог официра, упитао их је за дозволу. Сведок је казао да је слуга Јованов и отишао је до дућана, а Јован је остао у шатору и после читава два сата дошао и казао, да г. Стојановић не допушта да остану у Скочивиру, али допушта да за три дана продају робу у присуству његовог полицајца Илије Михаиловића. По распродаји робе Јован је отишао у Пателi да код неког његовог познаника »поголемог официра« добије дозволу за бараку у Скочивиру. После два дана Јован се вратио и рекао, да је тај поголеми официр телефоном наредио да се изда дозвола за бараку у Скочивиру. Али сведок није хтео више да остане и Јован му је издао 150 драхми на име зараде. Потом је сведок отишао у Острово, а Јован остао у Скочивиру. Уочи Божића стигао је и Јован у Острово. Док је био с Јованом, овај му је причао: да му је име и Воја; да је пре рата био велики житарски трговац из Ваљева, поголеме вароши, где се и родио; да је у овоме рату био српски војник све до доласка на Крф и да је ту услед реуматизма у ногама ослобођен војске. Никада му Јован није рекао да му је право име Раде. Док је Јован био са сведоком, носио је војничко одело, а у Острову је носио и војничко и грађанско.

22. Павле Јуришић, пешадиски потпуковник, ордонанс-официр код Њ. В. Престолонаследника Александра, родом из Прокупља, има 35 година, није осуђиван, са пуковником Миланом Гр. Миловановићем у даљем је сродству:

Његово Краљевско Височанство Престолонаследник Александар изашао је 29. августа пре подне на положаје. На служби као ордонанс-официр био је сведок. Путовање је било аутомобилом. Истога дана Њ. В. Престолонаследник вратио се с положаја. При повратку из Острова про-

дужио је пут за Владово. У свити Њ. В. Престолонаследника био је само сведок, а с аутомобилом је управљао маркиз Антоније од Безијаде д' Авари (Antoine de Besiade d' Avaray). Кад је аутомобил, између 4 и 5 сати, али ближе 5 сати, по подне, прешао пругу ради обилажења стене, која је усечена за железничку пругу, где ова излази из усеченог камена, чула су се два пуцња из пушке, један за другим, и меци су прозујали око аутомобила. Њ. В. Престолонаследник наредио је да се аутомобил устави, па је сишао из аутомобила, а сишао је и сведок. Пред њима се видео један аутомобилски логор и сведок је тамо управио питање: »Да ли има ту који официр?« Али није добио никакав одговор, јер они, који су били у логору, нису га ни чули. Њ. В. Престолонаследник ушао је у аутомобил, па је ушао и сведок. По том су продужили пут за Владово.

За аутомобилом, у коме се возио Њ. В. Престолонаследник, ишао је и аутомобил са француским полицајцима; али сведок не зна на коме је одстојању ишао тај аутомобил, јер се није окретао; а не зна ни да ли су и коме француски полицајци поднели о томе догађају какав извештај. Зна да је аутомобил са полицајцима изашао испред поменуте стене, кад је аутомобил Њ. В. Престолонаследника стајао близу аутомобилског логора.

На једно посредно питање оптуженог пуковника Туцовића сведок изјављује: да га је пуковник Туцовић звао на разговор поводом разговора са мајором Трифунцем, а и због аудијенције код Престолонаследника, и да је тај разговор дуже трајао. Не сећа се да ли је пред пуковником Туцовићем хвалио мајора Радоја Јанковића. Најпосле вели: да је врло вероватно да су разговарали о »Црној Руци«, али не употребљавајући тај израз.

Затим се врше **Суочења**:

I. Између сведока *Таше Русе* и оптуженог *Раде Малобабића*:

И један и други остају при ономе што су изјавили пред судом.

II. Између сведока *Ђорђе Гуше Бакалче* и оптуженог *Раде Малобабића*:

Обојица остају при својој речи.

После суочења сви испитани сведоци, сем Васиља Баждара, *заклињу* се на своје исказе.

LVШ. СЕДНИЦА

— 7. маја у 8 часова —

Наставља се испитивање сведока:

23. **Милисав Пенезић**, нижи административни чиновник треће класе, из Бранежаца, среза златиборског, има 45 година, није осуђиван:

Први пут видео је Малобабића као баракера Дринске Дивизије у Матијасу на Крфу, и тад му је Малобабић рекао да је избеглица из Босне. Други пут га је видео, опет као баракера, у Галатишту, а трећи пут у Скочивиру, кад је долазио да код Малобабића купује намирнице. Ту је Малобабић покушавао да добије од дивизије дозволу за бараку, али не само што дозволу није добио, него је и уклоњен из Скочивира. Једном је Малобабићу упутио једну цедуљицу, у којој му је писао, да пошаље две флаше коњака и ако има какво писмо за потпуковника Заваћила, али му Малобабић није послао писмо, већ му је одговорио да је лично био код потпуковника Заваћила. Писмо је тражио зато што му је Малобабић раније говорио да има да пошаље неко писмо потпуковнику Заваћилу. Зна да је Малобабић са ценом драо војнике, па рачуна, да му је зато помоћник команданта Дринске Дивизије пуковник Божа Јанковић забранио држање бараке, а и због тога што није имао исправну дозволу. Кад је сведок куповао робу за мајора Видојевића, Малобабић овоме није ништа скупље наплаћивао. Не зна, како се могло десити, да се Малобабић, који је имао дозволу од команданта Дринске Дивизије за држање бараке, код помоћника те исте дивизије сматра као да и нема дозволу.

24. **Драгомир Видић**, у неборачкој јединици, из Ужица, трговац у Ваљеву, има 27 година, није осуђиван:

Раду Малобабића није познавао док наша војска није стигла с Крфа у Солун. Једног дана, мисли око 25. јуна 1916. године, отишао је са Здравком Митровићем код свог рођака пуковника Крсте Смиљаница, да измоли дозволу за држање бараке у кругу Дринске Дивизије. Пуковник Смиљаниц одиста им је дао дозволу, али им је том приликом рекао, да у његовом реону држи бараку и неки Раде Малобабић и да ће тај и даље ту остати, јер му га је мајор Видојевић препоручио као доброг човека. Тада се Здравко упознао са Малобабићем и с њим ступио у ортаклук, позајмивши од сведока 2000 динара. Кад је дивизија почела да креће за положај, Здравко је дошао са Ра-

дом у Солун и сведоку казао, да му се Раде представио као професор из Сарајева и да му је име Воја. Зато га је сведок и звао тим именом. У Солуну су се споразумели да заједнички отворе бараку. Раде је уложио 1000 драхми, а сведок 2000 до 2500 динара. Тако су кренули из Солуна за четвртим пуком и стигли у Острово. Пук је отишао на положај, а они су остали у Острову, разапели шатор и отворили бараку. Робу су добијали из Водена. Обично је Раде ишао по робу. Слао га је и у Солун, али Раде није хтео тамо да иде; по томе је сведок видео да Раде не сме да иде у Солун. После петнаест дана рада Здравко је иступио из друштва, јер се с Радом није слагао. Због тога и они ликвидирају с радњом. Сведок оде у Воден, а Раде продужи посао у Острову. За цело то време барака је била у близини штаба Треће Армије. Једног дана Раде је дошао у Воден и молио га да се понова уортаче. Сведок је пристао, скренувши Ради пажњу на то, да он има дозволу за бараку у Дринској Дивизији, а не у Трећој Армији, на што му је Раде казао: »Не брини ти то ништа, ја ћу то код Армије свршити«, и показао му армијску објаву са којом путује од Острова и која је, мисли, важила и до Солуна. Раде је једном или два пута ишао аутомобилом у Солун; мисли да је аутомобил био армијски. Кад се сведок једном вратио из Солуна, нашао је Раду у бараци неког Грка. Том приликом му је Раде рекао да не морају ништа платити за бараку. У Острову је Раде становао у једној кући, у близини бараке. Раде му је причао, да му је ту кућу нашао и дао мајор Љуба Вуловић. Газда куће није је хтео уступити, па га је, по причању Радину, мајор Вуловић толико тукао, да му је и руку пребио. Рада је још рекао, да газди неће плаћати кирију. Сведок је једном разговарао са женом тога газде, и она му је рекла: »Не добар твој Воја, довео официра, истерао из собе нас болесне и он ту дошао, а официр пребио моме мужу и руку и тукао га колико је хтео«. И он је (сведок) видео тога газду са увијеном руком. Понова су ступили у ортаклук (сведок и Раде) крајем августа или почетком септембра. Дозволу за бараку добио је Раде од Треће Армије. Једног дана дошао је у бараку начелник армијског штаба пуковник Никола Стефановић и затражио дозволу. Сведок је показао дозволу Дринске Дивизије. Кад је начелник штаба видео дозволу, забранио је држање бараке уз штаб Треће Армије и наредио да с бараком иду за дивизијом. Раде је тад био у Водену, а кад се вратио, љутио се што сведок није начелнику казао да је он, Раде, у бараци. Затим је Раде отишао у штаб Треће Армије, а кад се вратио саопштио је сведоку, да му је пуковник Апис дозволио да и даље држи бараку. Не зна ко је тај Апис. Сведок зна да је Раде често ишао у штаб Треће Армије. Кад год га је упитао, где је био, Раде је одговарао: да је био у армијском штабу својим послом и то увек код неког Аписа. Кад је Армија имала да крене из Острова, Раде му је казао, да му је Апис, кад га је упитао шта ће са бараком и робом, одговорио: да ће се он постарати и да га неће оставити.

Док су држали у Острову бараку, долазио је свакога дана код Раде Аписов посилни, један жандарски поднаредник, изазивао Раду из бараке и нешто с њиме насамо говорио, али не зна шта. Често су Раде и тај поднаредник давали један другоме новаца. Више пута су долазили у бараку код Раде и неки добровољци, за које му је Раде казао да су Босанци и његови другови, и све су нешто насамо разговарали. Више пута, кад је поднаредник што узимао из бараке, Раде је вадио свој новац и говорио: »Ово ја за њега плаћам«.

Робу за бараку обојица су набављали: Раде је ишао у Воден, а сведок у Солун; Раде није хтео ићи у Солун. Раде га није радо примао у своју собу; свега је једном био код њега. Једног дана Раде је избацио из собе сведоково ћебе и пољски кревет, рекавши му: »Нађи собу за себе, ово је моја соба«. Раде је ретко био на конаку у Острову. Сведокови познаници, војници, говорили су му, да је Раде, док је он, сведок, био у Солуну, имао обичај да преко дана затвори бараку и негде оде по цео дан. Раде није био као што треба. Тако, на пример, куповао је од енглеских војника читаве канте гаса, дајући за сваку канту гаса по једну флашу коњака; а једном је од неког српског војника купио коња за 42 драхме. Кад је Ради казао да то не ваља и да је то исто што и крађа, овај је одговорио: да тако ради у корист радње. Због тога су се мало споречкали и разортачили. То је било у октобру месецу прошле године. Раде је примио свој уложени новац и зараду у износу од 2000 до 3000 драхми; а сведоку је остала роба, коју је Раде хтео да купи, али тако да је плати у року од 10 до 15 дана, на што он није хтео пристати, јер је знао да Раде није имао довољно готовине. Сутрадан је Раде казао сведоку, да ће му одмах сву робу исплатити, јер »да он има новаца код Аписа и да ће му овај дати новац«, али сведок није дао робу.

Што се тиче писма, датираног 31. августа у Солуну, сведок каже, да из тог писма излази да је с Радом тада

био ортак. Пориче: да му је Малобабић говорио да се мајор Вуловић рђаво изражавао о Престолонаследнику, и да га је молио да о томе извести месну власт у Водену. Нити је њему Малобабић што говорио, нити је он власт известио.

25. Маркиз Антоније од Безијаде д' Авари (Antoine de Besiade d' Avaray), рођен у Лијежу, у Белгији, има 31 годину, није осуђиван, у грађанству велики поседник, сада шеф аутомобилског одељења на служби код Њ. Кр. В. Престолонаследника, добровољац, не зна српски:

(Пре испитивања овог сведока, заклиње се, као тумач, пешадиски капетан прве класе Никола Петровић, на служби у Команди Места у Солуну).

Његово Краљевско Височанство Престолонаследник обилазио је аутомобилом положаје 11. септембра по новом календару (29. августа) прошле године. У пратњи је био потпуковник Павле Јуришић, а сведок је управљао аутомобилом. Из логора су пошли пре подне, а вратили су се истог дана по подне. Кад су, при повратку, пошли из Острова у правцу Владова могло је бити око 17 часова (или 5 часова) по подне. Дошавши с аутомобилом до железничке пруге, где ова прелази преко пута и улази у усечену стену, и обишавши ту стену, чуо је један за другим, у правцу аутомобила и, како је по звуку изгледало, из близине, два пушчана пуцња. Њ. В. Престолонаследник наредио је да се аутомобил устави, што је сведок и учинио, и то у близини једног аутомобилског логора, који је био лево од пута. Ту је Њ. В. Престолонаследник изишао из аутомобила, а изишли су и потпуковник Јуришић и сведок. На том месту сустигао их је и аутомобил са француским полицајцима. Тада је Њ. В. Престолонаследник сео у аутомобил, а сели су и они, па су продужили пут за Владово. Није видео лица која су пуцала, а пуцањ се чуо у правцу аутомобила више с леве стране и позади. Аутомобил са полицајцима ишао је за аутомобилом, у коме се возио Њ. В. Престолонаследник, од прилике на 200 до 250 метара; а то је приметио када се окренуо да види с које се стране пуца; иначе не сме да се окреће. Држи да су пуцањ могли чути и полицајци. Овај догађај сведок је истог дана забележио у свој дневник, који показује на увиђај суду. У том дневнику стоји забележено:

»Lundi 11 septembre

»On tire 2 coups de fusil sur la voiture du Prince en partant d' Ostrvo pendant que je le ramene à Vladovo. Pas de mal«.

По пуцњима, како их је сведок чуо, рачуна да су оба од једног лица и из исте пушке. Кад се окренуо није никог приметио, сем што је приметио, у десно и унапред од правца пуцња, једно чобанче, за које не може да тврди да ли је дете или дечко. На месту где је пуцано није приметио српског стражара. У часу пуцања аутомобил се кретао брзином од прилике 15 до 20 километара на сат.

Затим се сведок *заклиње* на свој исказ.

26. Душан Николић, резервни пешадиски потпоручник, у грађанству банкарски чиновник, сада на служби као комесар у Српском Трговачком Друштву, из Неготина, има 41 годину, није осуђиван:

У Крфу је био са службом у Команди Места. Дужност му је била: дежурство дању и ноћу, и обилазак вароши са патролом у одређено време. Обилазећи варош као дежурни, виђао је често у пансиону La Suisse г.г. пуковника Драгутина Димитријевића, пуковника Милана Гр. Миловановића, ђенерала Дамњана Поповића, потпуковника Велимира Вемића, пуковника Владимира Туцовића, потпуковника Воју Гојковића, мајора Љубу Вуловића и друге, који су тамо седели до неко доба ноћи. У то доба на Крфу се говорило, да постоји извесна група незадовољних официра и »да се ради на томе, да се уведе војни режим за Србију«. На Крфу му је Милан Комадинић, у присуству Свете Гајића, писара Министарства Унутрашњих Дела, рекао, да је свршено и да многи имају да одлете. Сутрадан је Комадинић отпутовао с Крфа са Бранком Божовићем. Пешадиски потпуковник Коста Вујичић причао му је, да је њему, Кости, казао потпоручник Вук Карапић, како је пуковник Драгутин Димитријевић поручио својим друговима по логорима: да је он, пуковник Димитријевић, у очи псовао мајку Престолонаследнику и казао да га је он довео на престо, и да ће га он и скинути с престола. То му је дало повода да као дежурни обрати већу пажњу на неке официре. Идући једном око поноћи са Јоцом Милосављевићем, чиновником полициске секције Врховне Команде, видео је где излазе из пансиона La Suisse два официра, од којих је један био пуковник Милан Гр. Миловановић. Кад су их они, сведок и Јоца Милосављевић, сустигли, у пролазу је чуо да пуковник Миловановић говори: »Ми са овим лажовом црногорским не можемо да радимо. Он прикупља све наше непријатеље и контраше,..... мајку..... Између њега и нас мора да падне крв. Тражи измирење и шиље нам пуковника Мирка Милосављевића,

а нема куражи да нас позове лично, да му кажемо све у очи и да се разрачунамо«. Поводом тим сведок наводи један случај из 1912. године у Скопљу, којом је приликом пуковник Милан Гр. Миловановић, на питање пуковника Воје Блазнавца: зашто није добио команду, одговорио: »Зато што ти не верујемо!«. Исте вечери, нападајући политику Владину, пуковник Миловановић казао је народном посланику Пери Јовановићу: »И твој Пашић, ... мајку бугарашку, запамтиће нас док се рат сврши!« Једног дана, на Крфу, сведок је, као дежурни, отерао у Команду Места неког Бору Шарца и Стеву Стевановића. Сутрадан га је нашао Веља Рамадановић и рекао му: »Драгутин се љути на тебе, што си она два Босанца отерао у Команду Места, јер су то његови повереници«. Кад је сведок био у Паризу, на одсуству, казао му је Ђурђе Јеленић, да тамо у велико ради Ђорђе Генчић...., и да је резервни капетан Душан Димитријевић на неколико места причао, како се врши организација резервних официра и како ће они, чланови »Црне Руке«, заједно са резервним официрима, пречистити рачуне са свима када се уђе у Србију. Резервни артилериски капетан Милан Р. Ђорђевић причао је Михаилу Ранковићу, бившем народном посланику, да у Паризу постоји велика организација, да је и он њен члан и да се уписао у списак. У Ници је сведока питао народни посланик Урош Ломовић, да ли је истина, што је њему, Ломовићу, у очи рекао пешадиски потпуковник Војислав Гојковић: да су официри на Крфу решили да на граници Србије подигну капију, кроз коју ће пустити у Србију само оне које они хоће, а остали ће бити код капије или обешењи или натраг враћени. Исто то га је сутрадан питао и г. Аца Станојевић, бивши председник Народне Скупштине, тражећи од сведока да каже који су то официри и да ли то раде са знањем Врховне Команде, и напоминући да се у Паризу знају многе ствари са Крфа. Милутин Томић, новинар, причао је сведоку, да му је Бранко Божовић говорио о увођењу војног режима у Србији, о промени данашњег стања, о уклањању свакога ко се томе успротиви. При томе је Божовић толико далеко отишао, да је Томићу рекао, како је за себе резервисао место посланика у Лондону. У Солуну су сведоку причали Милан Цигановић и Вељко Зечевић, да је пуковник Димитријевић, са својим друговима из »Црне Руке«, врбовао неке Босанце добровољце, који су требали да убију Њ. В. Престолонаследника и г. Пашића, и да се изврши преврат и уведе војна диктатура. Потпуковник Мил. К. Радовановић је

говорио сведоку, како је пуковник Туцовић говорио капетану Милану Т. Николићу противу Њ. В. Престолонаследника и противу режима. Том приликом — рекао му је потпуковник Радовановић — пуковник Туцовић изражавао се најпогрднијим изразима о Престолонаследнику и казао: како ће они Престолонаследнику смрсити конце. Противу Престолонаследника говорио је пуковник Туцовић и мајору Трифунцу. Потпуковник Срб демонстрирао је за време здравице Њ. В. Престолонаследнику на једном банкету у Русији, коме је присуствовао и г. Пашић; а чинио је и неке испаде у Лондону. Резервни инжињерски потпоручник Драгољуб Димитријевић говорио је сведоку, да је пуковник Димитријевић, од како су наше трупе дошле на солунски фронт, врбовао резервне официре да уђу у њихову организацију. Том приликом пуковник Драгутин Димитријевић агитовао је за промену данашњег стања и образовање Владе од 10 до 15 људи. Сведоку је познато да је резервни капетан Добривоје Бакић чешће посећивао пуковника Димитријевића. Једном је сведоку причао резервни поручник Радивоје Николић, да је пуковник Милан Гр. Миловановић, одговарајући на питање: зашто држи толике ордонансе, изјавио: »Држим их зато, да би убили свакога онога, кога им ја наредим«. Сведоку је познато, да је ђенерал Дамњан Поповић врбовао официре на Крфу да ступе у њихову организацију, и да је то исто чинио у Ници потпуковник Војислав Гојковић.

LIX. СЕДНИЦА

— 7. маја у 15 часова и 30 минута —

Наставља се испитивање сведока:

27. Васиљ Никола Баждар, ашчија и млекација из Водена, има 52 године, није осуђиван:

Не зна да ли је човек, који му је показан као Раде Малобабић, долазио код њега првог дана после Јована Главосека, али зна да је у друге дане долазио на ручак, а може бити који пут и на вечеру. Не зна, да ли је који пут Раде долазио код њега и препирао се о празнику Јовану Главосеку, нити зна да му је показивао календар да га увери да тог дана није празник, па се сам преварио. Не сећа се да ли је Ради који пут изјутра казао да има само »хладан посан пасуљ«.

28. Јевто Голијан, добровољац, из Невесиња, има 23 године, није осуђиван:

Од оптужених познаје само пуковника Драгутина Димитријевића, мајора Вуловића и Мухамеда Мехмедбашића. С првом двојицом упознао га је на Крфу Мустафа Голубић. У Крфу је сведок становао у једној соби са Мухамедом Мехмедбашићем, Владетом Билбијом и Незиром Хаџиналићем. У другој соби, до ове њихове, становали су Бошко Арежина и Мустафа Голубић. Често је виђао да мајор Вуловић долази код ових Босанаца, и то и дању и ноћу, и разговара, али не зна какви су ти разговори били. Сведока је једном приликом мајор Вуловић упитао: »Бих ли смео вама нешто да поверим?« Кад му је одговорио, да може, мајор га је упитао: »Би ли смео да убије једну вишу личност?«, а кад је сведок одговорио, да би то смео учинити, само ако је корисно за општу ствар, онда му је мајор опсовао матер, не хтејући му казати која је то виша личност. Милан Цигановић и Бошко Арежина говорили су сведоку, да се не прима никакве дужности, коју би му они, мајор Вуловић и пуковник Димитријевић, одредили, јер »они не раде добро, а ти си наиван човек, па те могу на нешто рђаво навући«. Кад је сведок испричао Милану Цигановићу поменути догађај, овај му је одговорио: »Ти сад треба одмах одавде с Крфа да идеш, иначе ћеш свршити«.

29. Смаил Феровић, из Плава, трговац, има 40 година, није осуђиван:

Једнога дана, у другој половини месеца јуна 1916. године, позвао га је Милан Цигановић и у поверењу му рекао: »Смајо, другоме не смем веровати, но само теби; ти идеш за Крф и кажи господину председнику Пашићу, да се чува, јер му се овде у Солуну спрема убиство, чим буде дошао. Мени га је жао, то је наш једини човек, и ја, поверавајући ти ово, кажем ти да би био у стању за њега да погинем«.

30. Милан Цигановић, из Петровца, железнички чиновник, има 29 година, није осуђиван:

У организацију »Уједињење или Смрт« ступио је при њеном стварању, интересујући се њеним радом. Брзо потом уверио се, да је организација премашила свој прави циљ, мешајући се у унутрашњу политику и уносећи корупцију у војску и друштво.

Сведок је често говорио Мустафи Голубићу и Бошку Арежини, који су били у сталном дружењу са пуковником Димитријевићем, да избегавају сва лична и унутрашња питања. Због тога су Мустафа и Бошко с неповерењем гледали сведока и Ђуру Шарца кад су дошли на Крф, и о

томе су одмах известили мајора Вуловића. Сазнавши да се спрема убиство председника Владе г. Николе Пашића, и да је Незир Хаџиналић одређен да изврши убиство, сведок је то споменуо Мустафи Голубићу. После тога мајор Вуловић је позвао Незира Хаџиналића и питао га: како је смео поверити Цигановићу да се спрема убиство Министра Председника г. Николе Пашића. Кад се Незир вратио, питао је сведока, ко му је то поверио. Сведок му није позитивно одговорио, већ, потврдивши да он то зна, казао, да ће са осталима све употребити да ту ствар спречи, јер је противан да они, емигранти, улазе у унутрашња питања и лична разрачунавања. Незир га је потом молио, да о томе ништа не говори, уверавајући га да може бити потпуно спокојан, јер је свестан свију штета и несрећа које би због тога настале. О томе спремању убиства г. Пашића сведок је говорио и Милошу Пјанићу, саветујући се с њиме на који начин да то спрече. Сутрадан је Милош казао Незиру да ће га убити, ако и даље буде на то мислио. Једном је Бошко Арежина, неспокојан и нервозан, казао сведоку: »Сад се ради на томе, да се обори данашњи режим, и образује једна војничка влада са једним ђенералом као председником«. Затим му је испричао: како су неке политичке партије сагласне са том идејом; како је још једина сметња Престолонаследник и г. Пашић; како ће »Престолонаследник и г. Пашић, ако се не склоне легалним путем, бити побијени«, и како су га (Бошка) пуковник Димитријевић и мајор Вуловић уверавали, да се у таквом једном послу не треба ништа плашити, јер ће одмах бити узети у заштиту По збуњености Бошковој и његовом неспокојству сведок је закључио, да су њему, Бошку, одредили сличан задатак као и Незиру, и како је Незир био одређен да убије г. Пашића, а само два таква крупна убиства требала су да буду извршена, то му је јасно било, да је Бошко имао да убије Престолонаследника. Бошко му је тада казао и то, да се он ни у ком случају неће примити задатка, који му ови стављају у дужност. У то време често су се састајали Мустафа, Бошко, Незир и мајор Вуловић, али не зна што су разговарали; само је после тога настало саветовање свију, да што пре они, добровољци, оду у Европу, што су они одбили, па је на тај пут отишао само Мустафа, добивши извесну суму новаца или од пуковника Димитријевића или од мајора Вуловића. Они су, међутим, хтели да утичу на пуковника Димитријевића, да прекине са унутрашњим питањима.

Кад су мајор Вуловић, Бошко и Билбија допутовали

у Солун, мајор Вуловић је тражио да Билбија оде са њим у Лерин, говорећи Бошку да за Библију има нарочити задатак, на шта је Бошко казао мајору Вуловићу, да он, Бошко, неће више да извршује задатке, који му се стављају у дужност, јер сматра да су непоштени и пљави. Потом је Бошко казао Билбији: »Ја знам за што они хоће тебе да употребе, — досадашњу твоју незгоду сматрам својом кривицом. Ми смо ушли с намерама да користимо општој ствари, а не њиховим личним интересима«. У том смислу Бошко је писао и Ђури Шарцу, који је тада био на Крфу. Кратко време после тога Бошко је погинуо у Солуну на тајанствен начин.

Сведок је у више прилика на Крфу говорио пуковнику Димитријевићу, да је незгодна ствар, да њих, емигранте, уплиће у чисто унутрашња питања земље, где су они само гости и под чијом су заштитом. По доласку у Солун казао му је пред Ђуром Шарем, да није време за расправу унутрашњих ствари, када је у питању општа ствар. Да му и у Солуну скрене пажњу на то, дао му је повода Јефто Голијан, испричавши сведоку, да га је мајор Вуловић питао: »Би ли ти, Јефто, смео да убијеш једну вишу личност?«, и, кад му је одговорио да би, у колико се тиче куражи, додао: да буде спреман кад га позову. У томе разговору с пуковником Димитријевићем, овај је сведоку казао: да то питање морају скинути с дневног реда при уласку у Србију, јер ће то доцније ићи теже. Видећи, да се са таквим људима не може ништа радити, сведок је напустио пуковника Димитријевића и с њиме више није општио.

Поред осталога, Бошко Арежина је причао на Крфу Ђури Шарцу, а доцније и сведоку, да је њему, Бошку, стављено у дужност да убије неког коњичког капетана, кога зову Ћале, и то зато, што је Бранко Божовић, директор »Пијемонта«, тврдио, да Ћале има много пара и да је потребно и у интересу организације да се дође до тога новца. Бранко је имао да изађе са Ћалетом у шетњу ван вароши, а он, Бошко, имао је са Незиром или Мустафом да их нападне, убије Ћалета и опљачка га, а Бранка лакше рани, како би изгледало да су обојица, и Ћале и Бранко, били нападнути, па један рањен, а други убијен. Бошко је одбио извршење овог плана. — Једном је пуковник Димитријевић послао Бошка и Незира у Ниш са задатком да неког опљачкају са великом сумом. — Сведока и Вељка Зечевића послао је исти пуковник Димитријевић из Ужица у Скопље потпуковнику Цветковићу, рекавши им: »Идите

ви у Скопље и тамо ћете добити задатак«. Том приликом дао је сведоку три писма: једно за потпуковника Цветковића, друго за потпуковника Душана Глишића, а треће за ђенерала Дамњана Поповића. Сведок је лично предао писма потпуковнику Цветковићу и потпуковнику Глишићу, а за ђенерала Поповића примио је писмо потпуковник Цветковић. У Скопљу су он и Зечевић лутали читав месец дана. Кад су нас Бугари напали, потпуковник Цветковић позвао је Зечевића и рекао му: »Ја ћу ти дати бројеве оних кућа, у којима се може наћи доста новаца, и ти ћеш у згодном моменту, кад наступи повлачење, да извршиш са Цигановићем отимачину тога новца, и донећете сав новац мени, а тада не штедите никога ко се буде противио«. На њихову срећу, ђенерал Поповић позвао их је да што пре спроведу његова два сина до грчке границе, што су они и учинили, путовавши са ђенераловим синовима до Гостивара на аутомобилу, од Гостивара до Маврових Ханова на коњима гостиварске Војне Станице, од Маврових Ханова до Охрида фијакером тамошње Војне Станице, а од Охрида до Битоља војним аутомобилом. Да није било тог путовања, они су се решили да беже у Шар-планину, јер су знали, да би их свако колебање извршења наредбе потпуковника Цветковића коштало главе.

Сведоку и Вељку Зечевићу говорио је пуковник Димитријевић на Крфу, да је штета што ће сви (Босанци добровољци) изгинути, а имају врло важне ствари у земљи да рашчисте. После оног разговора са пуковником Димитријевићем у Солуну, Шарац је предлагао сведоку да иду на Крф, јер у Солуну за њих нема места; а кад је пуковник Димитријевић дошао у Солун са штабом Треће Армије, Шарац се, бојећи се пуковникова доласка, вратио на Крф.

Једном приликом на Крфу, у Корекијани, пуковник Димитријевић казао је сведоку у шетњи: да је Престолонаследник опкољен рђавом околином, да је под њеним утицајем, да је то штетно за државу, да се то не може дуго трпети, и да, пре но што се ма шта на страни предузме, треба почети с домаћим злом и ослободити га се. То исто сведоку је говорио у Крфу мајор Љуба Вуловић, називајући Престолонаследника »Мали« и говорећи да је слаботиња, да је око себе окупио рђаву околину, да не слуша и да ће Га на крају морати уклонити. И пуковник Димитријевић и мајор Вуловић говорили су му: да цар Виљем, бугарски краљ Фердинанд и грчки краљ Константин воде за своје народе паметну политику и имају енергичне људе, и да тај случај није код нас. Кад је Незиру наређено да убије

г. Пашића, тада је рођак пуковника Дититријевића, Милан Живановић, који је био уз пуковника, казао сведоку: »Видеће Престолонаследник убрзо, ко је Драгутин Димитријевић!«.

Бошко Арежина казао је једном сведоку, а овај мисли да је казао и Ђури Шарцу: »Ја сам синоћ био код наших. Они су имали седницу и на њој су решили, да један професор Универзитета оде код Престолонаследника и утиче на Њега, да ради са пуковником Димитријевићем и његовим друговима, а ако то не упали, мораће Га уклонити«. Пуковник Димитријевић говорио је још на Крфу, да сведок и Ђуро Шарац и Мустафа Голубић треба да иду у Француску и Швајцарску, да тамо међу нашом омладином и Босанцима стварају организацију, како би она продужила рад за случај да они изгину. Сведок и Ђуро Шарац одбили су овај предлог, и тако је сам Мустафа Голубић отишао, а они, сведок и Ђуро Шарац, послали су за Мустафом Милоша Пјанића да контролише Мустафин рад и спречи да кога Босанца увуче у организацију. Мустафи је том приликом пуковник Димитријевић дао на име трошка 500 франака.

Сведоку је Бошко Арежина причао на Крфу, да је присуствовао једној седници, на којој је решено: да се измени данашњи режим, да управу земље узму у своје руке »ови наши пријатељи«, да се утиче на Престолонаследника да пристане на рад с њима, да Га, ако се у томе не успе, силом уклоне, и да се Србија подели на губерније. Бошко му је казао и то: да су извођењу овога плана једина сметња Престолонаследник и г. Пашић, и како је већ решено да се убије г. Пашић, што има да заплаши Престолонаследника, те ће Он морати пристати на ове њихове предлоге. Све ово Бошко је причао и Ђури Шарцу, а овај и сведок причали су Милошу Пјанићу. Том приликом Бошко је казао сведоку, да немају шта да брину за своју будућност, јер ће у догађајима и они учествовати.

Мајор Вуловић често је долазио код њих (Босанаца добровољаца) у стан, а два пута и са пуковником Димитријевићем. У два маха мајор Вуловић им је дао по 100 драхми. Ђуро Шарац причао је сведоку у Солуну, да га је нашао Раде Малобабић и донео му поруку од пуковника Димитријевића, да одмах отпутује из Солуна и да он, Ђуро, зна камо има да отпутује.

Мајор Воја Танкосић говорио је њима, добровољцима, да у случају његове смрти пазе добро с киме ће бити и шта ће да раде. Међутим, Воја је био под утицајем пуковника Димитријевића, што се најбоље видело кад је одбио да изврши једно наређење војводе Мишића, зато што је пуковник Димитријевић друкчије захтевао. Једном је мајор Воја Танкосић послао сведока да од пуковника Димитријевића донесе неки материјал за чету и у исто време да пуковнику Димитријевићу преда једно затворено писмо, чију садржину сведок не зна, и каже, да ће се он, Танкосић, побринути да му пошаље пола милијона динара чим пређе у Босну. Сведок је ову поруку испоручио, али је том приликом видео, да организација није оно што је требала да буде, па је све своје земљаке саветовао, да не улазе ни у какве њихове комбинације унутрашњег карактера. Исти мајор Танкосић често је у чети говорио: »Жалим што послах пуковнику Димитријевићу оне торлачке паре, кад сам могао војницима поделити!« Ове паре са Торлака добивене су од пљачкања појединих лица, које је Танкосић оглашавао као шпијуне. Зна да су на Торлаку многи испребијани. А зна и то: да је код Војина служио за клање људи Милош Вујиновић. Кад је сведок био у Скопљу, ишао је у Зајечар по новчану храну и опет се враћао у Скопље. На сведокове савете Мехмедбашићу, да не улази у послове пуковника Димитријевића, Мухамед му је одговорио: »Ја немам куд; ја сам болестан и морам да се лечим и да се склоним. Не верујем толико мајору Вуловићу, али верујем пуковнику Димитријевићу да ме неће навући на зло!«.

Долазећи у њихов стан у Крфу, једном су пуковник Димитријевић и мајор Вуловић решили, да сви Босанци добровољци оду у иностранство, а један да остане на Крфу ради одржавања веза са Солуном, Швајцарском и Француском, и за тај циљ изабран је, по сведокову предлогу, Незир Хаџиналић, због чега је после Незир изгрдио сведока.

Све ово сведок је хтео да изложи г. Пашићу и у том циљу молио је Јоцу Милосављевића, да му, ако може, изради, да га г. Пашић прими; али у томе није успео.

Потом се врше **суочења**:

I. Између сведока *Јефте Голијана* и оптуженог *мајора Вуловића*:

Обојица остају при својим изјавама пред судом.

II. Између сведока *Душана Николића* и оптуженог пуковника *Милана Гр. Миловановића*:

И један и други остају при својој речи.

III. Између сведока *Драгомира Видића* и оптуженог *Раде Малобабића*:

Сваки остаје при своме исказу.

После суочења *наставља се испитивање сведока*:

31. Јован Бабунски, резервни пешадиски потпоручник, командир одреда »Бабунски«, из Велеса, има 42 године, није осуђиван:

Једнога дана после препада Бугара срео је сведока код Острова мајор Љуба Вуловић и том приликом, у присуству једног пуковника, чије име не зна, понудио га, да са својим одредом дође у Трећу Армију. Сведок је одговорио да не може, јер припада другој команди. На то је онај пуковник казао: »Па добро, ти иди, а ми ћемо за твој превод у Трећу Армију да тражимо преко Врховне Команде«. Потом сведок вели: »Мени никако није било право да одем у Трећу Армију, где је на служби Љуба Вуловић, кога познајем још из четничке организације, а који је починио масу злочина и убистава, нарочито убистава наших патриота и војвода. О његовим злочинствима, што их је починио, могао бих да причам цео дан. Многа убиства извршио је, како сам слушао, из користољубља, само да би дошао до новаца«.

Затим се *заклињу* на своје исказе сведоци: Јефто Голијан, Душан Николић, Милисав Пенезић, Драгомир Видић и Васиљ Баждар.

LX. СЕДНИЦА

— 8. маја у 8 часова —

У почетку седнице позван је пуковник **Драгутин Димитријевић**:

Одговарајући на постављена питања, оптужени пуковник Димитријевић изјављује: да му Милан Циганoвић није донео изјаву мајора Танкосића, да ће му мајор Танкосић, по прелазу у Босну, послати пола милиона динара; да му мајор Танкосић није послао никакве торлачке паре; да му је познато да је било на Торлаку неких кажњавања; да је кроз Врховну Команду пролазила и извесна службена радња по тим кажњавањима и да се ту, у колико се сећа, није споминао мајор Танкосић, него мајор Добросав Борђевић; да је Незир Хаџиналић одређен био да остане на Крфу зато, »да евентуално тамо (где буду остали Босанци добровољци) достави какву поруку или што друго«; да је Цигановићу и Зечевићу, кад их је упућивао у Скопље, свакојако дао писмо за потпуковника Цветковића, а вероватно и за потпуковника Глишића, али се не сећа да ли је дао писмо и за ђенерала Дамњана Поповића; да не зна, да ли је на дан 29. августа прошле године, на простору где је покушан атентат над Престолонаследником, било стражара, али мисли да су морали бити два: један на једном, а други на другом излазу усека, јер је било издато наређење из Армије, да се тамо поставе стражари.

Потом је позват оптужени ђенерал **Дамњан Поповић**:

На постављена му питања оптужени ђенерал Поповић одговара: да се не сећа да ли му је потпуковник Цветковић предао писмо, о коме је говорио Циганoвић, и да као сигурно може да тврди, да у Скопљу није добио писмо од пуковника Димитријевића; да су превозна средства, којима су његови синови пребачени у Битољ, једним делом државна, а већим делом приватна, и да је у том циљу своју децу препоручио пуковнику Милутину Мишковићу у Дебру и окружном начелнику Јовану Ђирковићу у Охриду; да своје синове није послао да се пребаце преко грчке границе, него на нову дужност, јер су од почетка рата били као добровољци на војним дужностима: старији код њега у штабу, а млађи у болници као болничар; да је своје синове превео из Скопља у Битољ за време евакуације Скопља и то због тога што је и његова жена отишла у Битољ.

После тога наставља се испитивање сведока:

32. Божидар Јанковић, пешадиски пуковник, из Београда, има 46 година, није осуђиван:

У Скочивиру је Малобабићу забранио држање бараке и наредио да се из реона дивизије одалечи. То је учинио због тога, што Малобабић није имао ни дозволу ни уговор о закупу. Малобабић је тада отишао у оперативни део штаба дивизије, да понова узме бараку под закуп. Командант дивизије, пуковник Викторовић, није му то дозволио, па није потписао ни уговор, који је већ био начињен од стране потпуковника Завађила и мајора Видојевића. Командант је сведоку наредио да Малобабићу изда објаву за Солун. Он му објаву није могао дати, већ му је дао акт за Команданта Места у Солуну. Овај акт му је дао зато, да би Малобабић могао добити бесплатан подвоза н железници.

Малобабићу је сведок рекао, да му бараку забрањује и због тога, што војницима продаје артикле веома скупо и што их на тај начин дере.

Штаб прве бригаде Дунавске Дивизије био је у Скочивиру у првој половини новембра месеца, а после се преселио мало на север, на три до четири километра од Скочивира. Не зна кад је Малобабић дошао у Скочивир.

33. Василије Трбић, на служби при обавештајној секцији Врховне Команде, родом из Осека, има 36 година, није осуђиван:

Крајем априла позвао га је мајор Љуба Вуловић у своју собу, у хотел »Олимпос«. Кад је ушао у собу, код мајора Вуловића је затекао Бошка Арежину, кога је познавао из Београда и који је тада изашао пред врата. Најпре га је мајор Вуловић замолио да му преведе на бугарски језик два писма. Кад је то свршио, мајор Вуловић га је упитао: шта ради у Солуну и да ли ће да се прими какве војне дужности, на што му је сведок одговорио, да неће да се прима никаква посла, јер је ослобођен војне дужности, а међутим је увређен тиме, што му се досадашњи рад није признао и што је био гањан. Мајор Вуловић је потом изјавио: да је и он тако исто увређен, можда још и више, и да су увређени и многи други, о којима ће му доцније говорити, па да баш зато што су увређени треба да раде извесне државне послове и да се групишу у једну организацију, која ће имати задатак да Србију очисти од неваљалаца. Сведок је на то рекао: да се о томе могу разговарати док се он промисли.

Сутрадан је сведок опет отишао код мајора Вуловића и замолио га да му објасни: каква ће бити организација, кога подразумева под неваљалцима у Србији и на који начин мисли да их се отресу. Мајор Вуловић му је на то изјавио: »Ти знаш да Србију данас представљају којекакви излапели мозгови, који су увели корупцију у земљи, који се држе на власти помоћу својих пријатеља којима су дали разне концесије у земљи и који се на тај начин богате. Ево, на пример, отишао је Пашић у Петроград, и замисли каква је то срамота и брука за нас да нас тај излапели мозак представља у Петрограду и заступа и брани наше интересе. Зато је дужност свију оних, који воле ово парче српске земље, да се удруже сви и да се доврши оно дело које није довршено 29. маја 1903. године. Ми морамо још једаред у својој земљи запливати у крв и том приликом очистити земљу од неваљалаца«. Сведок му је изнео мишљење, да је то врло незгодна ствар и да би то био злочин према нацији. Мајор Вуловић га је уверавао да у томе лежи спас земље и да то треба да се сврши. Поред овога, рекао му је да има још један велики задатак и да ће му о њему други пут говорити, а сада да се размисли о овоме.

После овог разговора сведок је и по трећи пут посетио мајора Вуловића. Пошто су се поздравили и руковали, мајор му је рекао да ће му изложити једну много замашнију ствар од оне о којој му је дан раније говорио, али пре тога тражи од сведока реч, да о њој неће никоме говорити ни у случају да на то не пристане. Кад је сведок, после дужег колебања, дао реч, поново су се руковали и онда је мајор Вуловић почео свој говор: »Ми смо се преварили у данашњој Династији. Краљ Петар је истина био добар човек, али је он остарео и сада је једном ногом у гробу, а оно што остаје иза њега њима се не може дозволити да владају Србијом. Иначе Династија је у опадању«. На примедбу сведокову, да он не види да је Династија у опадању, мајор Вуловић је изјавио: »Принц Павле . . . . . ; а принц Ђорђе . . . . . «. А на примедбу, да имамо Престолонаследника Александра, мајор Вуловић је изјавио: »Па то и јесте највеће зло што имамо њега, јер то је један опасан човек и са њим апсолутно треба свршити« . . . Затим је рекао, да је Престолонаследник Александар . . . . . На сведоково питање: да ли за тако крупне планове имају људе, мајор Вуловић је одговорио: да су у колу тих спасилаца Отаџбине ђенерал Дамњан Поповић, пуковник Апис, Богдан Раденковић, а уз Богдана и сви људи из нових крајева који нешто вреде, и још неки, чијих се имена сведок не сећа. Потом га је мајор Вуловић питао: да ли има сигурних људи, а на питање: у ком погледу сигурних, рекао: »Људи, који могу стићи и утећи и на страшном месту постојати«. Сведок је изјавио: да има таквих људи, и да су сви у одреду Јована Бабунског. На то му је мајор Вуловић изјавио: »Ми ћемо цео одред са Јованом Бабунским узети код нас«. А кад је сведок казао: да он на ово не може пристати, да никада није имао претензије да мења Династије и да никада не може пристати на то да буде учесник у делу, где ће се дићи рука на човека који је водио једну од највећих наших армија за ослобођење, мајор Вуловић је изјавио: »Пази добро шта

говориш; ова је ствар ухватила много дубљег корена, него што ти можеш да схватиш«. Затим је мајор Вуловић додао: »Добро!« А кад је сведок пошао, мајор Вуловић га је преклињао, да о томе никоме не говори.

За време сведокова бављења у Лерину, мајор Вуловић није са својим повереницима ништа радио. Сви извештаји, који су мајору Вуловићу доношени, скупљани су по каванама, у једној брашнарници, код касапа и при улазу у варош. Мајор Вуловић одлазио је само до леринске станице и неколико пута до потпуковника Војина Поповића. Повереници су хапсили поједине бегове и слали их на станицу, а буле мајору Вуловићу, о чему могу дати обавештења Вуловићев повереник Стеван Секулић и сведоков повереник Петар Соколовић. Као доказ да мајор Вуловић, са повереницима, није ништа радио, сведок наводи, поред свог личног уверења, и то: да мајор Вуловић умало није био заробљен са свима повереницима, што се шефу обавештајне секције и његовим повереницима није смело десити.

За овим се врше суочења:

I. Између сведока *Милана Цигановића* и оптуженог мајора *Љубе Вуловића:*

Обојица остају при својим изјавама пред судом.

II. Између сведока *Милана Цигановића* и оптуженог пуковника *Драгутина Димитријевића:*

Сваки остаје при ономе што је казао пред судом, само пуковник Димитријевић, на сведокову изјаву да је понео у Скопље писмо и за ђенерала Поповића, додаје: да сведоку није дао никакво писмо за ђенерала, већ да му је могао рећи: да је ђенерал Дамњан у Скопљу.

III. Између сведока *Василија Трбића* и оптуженог мајора *Љубе Вуловића*:

Обојица остају при својој речи пред судом.

34. Ђуро Шарац, из Ђујлука (у Босни), свршени богослов, има 28 година, није осуђиван:

За време нашег одступања био је у одреду мајора Танкосића. У Призрену се придружио штабу Тимочке Војске 11. или 12. новембра. Ту је нашао и своје другове: Душана Дучића, Милана Кастратовића, Милана Цигановића, Мустафу Голубића, Вељка Зечевића и Незира Хаџиналића. Кад се јавио пуковнику Димитријевићу, овај је наредио да се и он, сведок, зачисли на храну у штабу

Тимочке Војске. Док су били у Драчу, отишли су: сведок, Мустафа Голубић, Милан Цигановић и Бошко Арежина код пуковника Драгутина Димитријевића и ставили му се на расположење у даљем свом националном раду, али под условом, да тај рад буде у сагласности са државним интересима и да добије одобрење највиших фактора. Пуковник Димитријевић рекао им је том приликом: »Оставите сада те ваше идеје док се не добије стално становање, где ћемо се реорганизовати, и тада ће бити на реду и наших личних ствари, које ћемо може бити расправљати између себе«. У Драчу их је доцније пуковник Димитријевић предао мајору Вуловићу, који је био у штабу Треће Армије, да их укрца у лађу и превезе на Крф, заједно са Мухамедом Мехмедбашићем и Владетом Билбијом. Мајор Вуловић је то и учинио. Кад су стигли до Крфа, нису их пуштали на Острово, али су се Мустафа Голубић и сестрић пуковника Димитријевића ипак искрцали. Док су они били на лађи, прилазили су са чамцима разни продавци и нудили поморанџе и друге ствари. Официри су спуштали корпице и куповали поморанџе. То је покушао и Милан Цигановић, али га тада мајор Јосиф Ђорђевић удари песницом. Због тога је Циганонић протестовао. При том је наишао мајор Љуба Вуловић и рекао мајору Ђорђевићу: »Зашто бијеш војника, кад не знаш ни ко је тај војник, ни да је предат мени?!«. После тога мајор Ђорђевић је попустио и објаснио се с Цигановићем, а у Крфу се с њиме усрдно и пријатељски поздравио. — Кад су се искрцали, били су придодати на исхрану Комбинованом Одреду, где су били потпуковници Воја Ковачевић и Божин Симић. Бошко Арежина није ту остао, него је одмах отишао у Крф, и није долазио у логор, сем што је једном дошао фијакером у грађанском оделу да их обиђе, а други пут, исто тако фијакером, да поведе собом у варош Мухамеда Мехмедбашића и Владету Билбију. У логору, где су били смештени, хранили су се у пекарској чети, у којој је био командир капетан Томић. Овај човек био је у незгодном положају за њихову исхрану, јер за то није имао никакво писмено наређење, а међутим није имао средстава. А кад их је у том логору обишао потпуковник Божин Симић и капетан Милан Савић-Сојка, Томић је према њима био врло предусретљив и имали су сва предовољења у храни. Једног дана отишао је у Крф и Незир Хаџиналић. Кад је Цигановић казао потпуковнику Божину Симићу, да за одлазак поменуте тројице у варош зна и потпуковник Воја Ковачевић, Божин му је рекао:

»Циго, то ти ниси требао да говориш Воји Ковачевићу. Зато ти је Љуба Вуловић поручио да ће ти одсећи језик!«.

Кад је штаб Тимочке Војске дошао на Крф и улогорио се у Корекијани, сведок и његови другови отишли су тамо и јавили се пуковнику Димитријевићу, и он их је задржао у штабу. Док су били у Корекијани, долазили су код пуковника Димитријевића Бошко Арежина и Мустафа Голубић. Сведок и Цигановић такође су се састајали са пуковником Димитријевићем и с њиме разговарали о питањима која су била на дневном реду. Код пуковника Димитријевића долазили су још: пуковник Туцовић, пуковник Стојан Поповић и још неки официри; једном је с пуковником Туцовићем дошао и Мустафа Голубић.

Једног дана дошли су у Корекијани: Незир Хаџиналић и Бошко Арежина, да изађу пред комисију за ослобођење од војне дужности; а пред комисију су још изашли: сведок и Милан Цигановић и Милош Пјанић. Председник комисије био је пуковник Влајко Поповић, а чланови потпуковник Антула и, чини му се, пуковник Аћим Аћимовић. Сви су били ослобођени војне обавезе. Мустафу Голубића ослободио је у Крфу пуковник Масаловић. После тога остали су, сведок и Цигановић, још неко време у Корекијани, а Вељко Зечевић, Милан Кастратовић, Миша Живановић н Десимир Чоловић били су упућени у XXIII. пук код пуковника Чеде Поповића са препоруком пуковника Димитријевића.

Кад се штаб Тимочке Војске почео растурати, сведок и Милан Цигановић отишли су по наредби пуковника Димитријевића у Крф. У почетку је сведок становао са још некима у хотелу »Јанића«. Са Бошком Арежином становао је у једној соби Бранко Божовић; а кад је Бранко изишао, на његово се место уселио Мустафа Голубић. Сведоку, Цигановићу и Пјанићу пало је у очи неко трчкарање Мустафе Голубића, Незира Хаџиналића и Бошка Арежине; затим њихов одлазак у Потамос и њихови састанци са мајором Вуловићем у Потамосу и вароши Крфу. И све то без њихова знања, па им је дало повода да посумњају у њихов рад. После тога Мустафа је отишао у Швајцарску, а на његово место код Бошка Арежине уселио се сведок. Тада је Бошко према сведоку био сасвим поверљив и почео да прича изненађујуће ствари; управо почео је да се сведоку јада: »Ђуро, у какво ово друштво ја, кукавац, упадо! Нисам могао замислити да ови људи располажу са оволико нитковлука. Стављају ми у дужност да постанем обичан улички разбојник. Незиру, мени и Мујки (Мустафи) ставио је у дужност Љуба Вуловић, да убијамо поједине људе и наше грађане овде у Крфу. Тако је мени и Мујки наређено, да по препоруци Бранка Божовића убијемо и опљачкамо једног његовог друга, који је располагао великом сумом новаца«, и то на овај начин: да се Бранко састане са тим својим другом ван вароши, а Бошко и Мустафа да их дочекају и Бранка мало ране, да на њега не падне сумња, а онога другога, Ђалета Аћимовића, да убију и опљачкају. »Ово морамо чинити — вели они (Бранко, Вуловић и други) — јер на други начин не можемо доћи до средстава«. Потом је Бошко додао: »На реду су и друга убиства, која ће доћи доцније«. После овога сведок, Цигановић и Пјанић нису Бошка испуштали из очију. Разговарајући о овим питањима често су се (Босанци добровољци) између себе свађали. Једном је Пјанић назвао Незира нитковом и безобразником, што је ћутао о оваквим злочиначким намерама, на што је Незир, кад се мало стишао, изјавио: »Не могу да се одвојим од Љубе Вуловића и да му откажем послушност, јер знам шта ме после чека«. Тада је Незир почео да прича, како се спремају и друга злочинства: убиство неког благајника, посланика Нацка из Јабланице, посланика Ранка Обрадовића и рентијера Пере Видаковића, и то све ради пљачке. О пљачки над послаником Нацком причао је и Бошко Арежина и рекао: да ће од једног чиновника Министарства Спољних Послова добити један прашак и помоћу њега успавати, па онда опљачкати посланика Нацка.

Сведок и Цигановић говорили су Незиру, у присуству Милоша Пјанића, да изврши самоубиство, ако нема куражи да одбије извршење ових злочина. — Незир Хаџиналић причао је сведоку, Цигановићу и Пјанићу: да му је мајор Љуба Вуловић, за време вечере, на коју је позвао био Незира, ставио у дужност, да изврши убиство над председником Владе г. Николом Пашићем. — Сведоку је рекао на Крфу Бошко Арежина: »Ђуро, има да се догоди ово: прво, да се убије председник Владе г. Никола Пашић; после ће се дати неограничена власт Престолонаследнику, али с условом да се сва управа преда војним лицима; а ако Престолонаследник на то не пристане, онда ће и он бити смакнут«. Потом му је Бошко причао: како има да се промени Устав и владајућа Династија, како ће Србија бити под војном диктатуром, како ће бити подељена на губерније, како ће војну управу имати 10 до 15 одабраних војних лица и како ће имати облик некакве војне републике. На то је сведок казао Бошку: да је не-

згодно да сада стварају преврате и да нас брукају пред Савезницима, који нас тако лепо држе. Још је Бошко рекао сведоку: »У тим догађајима имамо и ми да учествујемо!« Сведок је разумео, да се то »ми« односи на њих Босанце добровољце. Све ово сведок је испричао Циганoвићу, Незиру и Милошу Пјанићу.

После неколико дана Љуба Вуловић је добио наређење да иде за Лерин. Пред полазак дао им је, чини му се, 300 рубаља. Од те суме послали су 100 рубаља другoвима који су били у беди, један део дали Бошку за пут до Солуна, а остало поделили између себе. Пред полазак мајора Вуловића и Бошка за Солун, састали су се: сведок, Незир, Циганoвић, Бошко и Пјанић код мајора Вуловића у хотелу »Патрас«. Тада је мајор Вуловић рекао: да су потребна средства за извршење планова, да ће Бошко ићи с њим до Лерина, да ће га завести на повчану храну и да ће у Лерину они доћи до средстава. На то је Бошко, подигавши руке, узвикнуо: »Господине мајоре, ја у том циљу нећу да идем, јер сам ја војник, а не разбојник!« Потом је мајор Вуловић рекао: »Па добро, како ти хоћеш; главно је да одемо до Солуна, а ти ћеш после продужити за иностранство«. После овога долазио је мајор Вуловић два пута код њих у стан и оба пута им дао по 100 драхми. Први пут је дошао са пуковником Димитријевићем.

Пред полазак Бошков у Солун сведок је питао овога: откуда зна да ће се све оно догодити што му је раније испричао, на што му је Бошко одговорио: да је све то решавано на једном састанку, коме је и он, Бошко, био присутан. Из Атине се Бошко јавио сведоку двема картама и једним писмом. На десетак дана по одласку Бошковом у Солун, кренули су се с Крфа сведок и Циганoвић и стигли у Солун 5. или 6. маја. Кад су стигли у Солун, чули су да је Бошко на необјашњив начин погинуо. Смрћу Бошковом сведок и његови другови били су дубоко дирнути. Да би расветлио Бошкову смрт, сведок је пробавио у Солуну и Микри готово два месеца. У то време дошао је из Армије пуковник Димитријевић, а из Швајцарске Мустафа Голубић. Једног дана — или крајем маја, или почетком јуна — позвао је пуковник Димитријевић сведока, Циганoвића и Мустафу Голубића и казао им да дођу испред каване »Роајал«. У одређено време они су дошли и за столом, за којим је седео пуковник Димитријевић, затекли су пуковника Аћима Аћимовића и Богдана Раденковића. Одмах су заподели разговор о Бошковој смрти. Сведок је тада, показавши Бошково писмо, у коме овај јавља из Атине да је дошао у сукоб са

мајором Вуловићем, изјавио сумњу: да Бошко није погинуо због какве кривице, већ да је у ово убиство умешан Љуба Вуловић, и замолио је пуковника Димитријевића, да од своје стране предузме истрагу, како би се осветлила Бошкова смрт. Пуковник Димитријевић је онда тражио да му сведок преда писмо, обећавши да ће га одмах вратити. И сведок му га је предао. Али пуковник Димитријевић није по овој ствари ништа предузимао, нити је сведоку вратио писмо Бошково.

Сутрадан отишао је Мустафа Голубић у логор код пуковника Димитријевића да тражи неки новац. Кад се Мустафа вратио, донео је, између осталога, и сведоку 200 динара за пут. Али сведок није мислио да путује, па је новац потрошио у своме друштву.

Више пута говорио је мајор Вуловић сведоку и његовим друговима: да је Престолонаследник опкољен невољалцима, који утичу на Њега и који га искоришћују, и да се то не може да гледа и трпи. Кад је Мехмедбашић ишао у Лутру, сведок је код аутомобила казао мајору Вуловићу: да сумња у Бошкову смрт, да с њим више неће да се састаје и да је Бошково писмо предао пуковнику Димитријевићу и тражио да се та ствар расветли. После тога сведок је отпутовао за Крф. Пред полазак дошао је из Армије Раде Малобабић и сведоку донео од пуковника Димитријевића поруку: да одмах отпутује из Солуна. На питања: где да отпутује, — Малобабић му је одговорио: да отпутује где зна.

Допуњујући свој исказ и одговарајући на разна питања, сведок изјављује:

При поласку Бошка Арежине са Крфа, сведок и другови предали су Бошку једно писмо, које су потписали: сведок, Милан Циганoвић и Милош Пјанић и које Незир Хаџиналић није хтео потписати, али је знао његову садржину. У том писму саветовали су своје другове у Атини: да раде по својој савести и да се ни за ким не поводе; затим су им изложили: да су они, потписници писма, обманути, и препоручили им: да отпутују за Солун и да се за то обрате чиновнику нашег Посланства, Богдану Раденковићу. Обманути су били зато, што за извесне радње нису знали позвани фактори, а њима, сведоку и његовим друговима, није то било познато.

О догађајима на Торлаку сведок вели: »Знам то да је на Торлаку множина људи батината и убијана и да је нађена извесна сума новаца, која је после упућена г. пуковнику Димитријевићу. Знам да је батинан председник

општине из Ритопека, Наум Димитријевић, један полицијски писар, а жандарског мајора, коме не знам име, скидали смо с чеза, гурали и малтретирали. Знам да су батинали и неке жене из Београда и то ноћу. Лично сам гледао ове кад су батинати. За извршење ових батинања изгледало ми је да је издавао налог Добра Ђорђевић, ађутант у дивизији. Што се тиче убијених, ја знам да су тројица или четворица убијени и где су били затрпани«. Не зна, да ли су за ова дела знали командант дивизије пуковник Миливоје Анђелковић и начелник штаба пуковник Радоје Лазић, који су били удаљени од места догађаја на 300 до 400 метара, али зна да је мајор Танкосић знао. Циганович је сведоку причао: да је мајор Танкосић једном поЦигановићу поручио пуковнику Димитријевићу, да ће му послати пола милиона динара, чим пређе у Босну. — На упадицу пуковника Димитријевића: да је то лаж, сведок вели: »Не, није лаж! Душа ме боли кад помислим шта сте од нас учинили и шта сте од нас још хтели учинити. Не да се све изнети овде пред судом. Ви то знате добро. Али ће доћи време и за то. Нисам знао ни за какво зло док нисам упао у ваше руке. Ужас ме обузима кад помислим шта сте ви с нама радили!«. Сведок даље вели: да се лице, које је имало да изда прашак за успављивање посланика Нацка, зове Јоца Михаиловић, подблагајник Министарства Иностраних Дела.

LXI. СЕДНИЦА

— 8. маја у 15 часова и 30 минута —

Наставља се испитивање сведока:

Сведок *Ђуро Шарац* изјављује даље: Јоца Михаиловић је најповерљивије лице њихово (чланова организације), за које није требало да се зна. Незир му је рекао, да су они још у Нишу имали везе са Јоцом Михаиловићем; а Бошко му је причао, да је сам Јоца казивао, да је он дао суму, која је издата Мухамеду и Билбији, кад су ишли на одређено место, и да се та сума мора накнадити. Сведоку је Јоца говорио: да му је жао Богдана Раденковића и Љубе Вуловића и да се плаши да Вуловићу, кад је био упућен за Бизерту, »дотични не дођу главе«.

Првом половином октобра 1914. године мајор Танкосић је добио једно писмо од пуковника Димитријевића. То писмо мајор Танкосић је и сведоку прочитао. У писму је стајало: »Војо, видиш да се немаш за кога да бориш. Погинуо нам је Мика Гавровић, Добра Ђорђевић и Мина

Минић (овог последњег имена сведок се не тачно не сећа). Ко ће нам после да остане за ове наше личне ствари«. То је дало повода Танкосићу да прави инциденте и одбија извршење заповести. Прочитавши сведоку писмо, мајор Танкосић је рекао: »Видиш, Ђуро, са колико неваљалства људи владају у нашој највишој војној инстанцији!«.

Враћајући се на изјаве Бошка Арежине, сведок тврди, да му је Бошко причао: како ће посредници између организације и Престолонаследника бити Слободан Јовановић и Бошко Чолак-Антић, како је он, Бошко Арежина, у комбинацији да убије Престолонаследника, ако Престолонаследник не пристане на услове организације, и како организација има масу посланика уза себе.

У писму, које је сведок примио од Бошка Арежине, овај му пише из Атине: да је дошао у сукоб са »ођаком« (мајором Вуловићем) због тога, што му није дао да се састане са својим друговима и да им преда њихово писмо; даље пише: да је »Старија« (Мухамед Мехмедбашић) остала у болници, а »Млађа« (Владета Билбија) да је отпутовала за Солун.

Потпуковник Воја Ковачевић причао је сведоку и Цигановићу пред њихов полазак с Крфа, да је он имао да придобије за њих (из организације) једну редакцију у Солуну, али је у споразуму с Богданом Раденковићем од тога одустао. Том приликом потпуковник Ковачевић им је рекао: »Шта сте се ви уплели са њима, кад видите да су то трговци са људским костима? Ја морам с њима..... с тога што сам се... удружио много раније.....«. Кад су, потом, сведок и Циганович дошли у Солун, настојали су да све своје другове посаветују, да не улазе у њихове унутрашње послове, па су се договорили: да Циганович оде код пуковника Чеде Поповића, исприча му све и замоли га да утиче на њих, како би се оканули тих послова. Циганович је, како је сам причао, био код пуковника Поповића, који му је, осећајући се нелагодно, казао: »Циго, остави се и не говори о тим стварима«.

Мехмедбашићу није сведок отворено говорио да се ради на убиству г. Пашића, али га је саветовао да се окане оних људи, на што му је Мехмедбашић одговорио, да он не верује мајору Вуловићу, али верује да га пуковник Димитријевић неће ни на какво зло навући. Сведоку је Јефто Голијан одиста причао: да га је мајор Вуловић наговарао да убије једну вишу личност.

Сведок зна да је пуковник Милан Гр. Миловановић

долазио у штаб Тимочке Војске и држи да је тада био и код пуковника Димитријевића.

За овим је извршено суочење између сведока Ђуре Шарца и оптуженог мајора Љубе Вуловића:

При томе сваки остаје код своје изјаве пред судом.

После суочења наставља се испитивање сведока:

25. Вељко Зечевић, практикант, из Невесиња, има 28 година, није осуђиван:

Био је у штабу Ужичке, односно Тимочке Војске. Ту су били: Цигановић, Мехмедбашић, Незир, Мустафа, Бошко и Шарац. У Ужичку Војску дошао је из чете мајора Танкосића, а одатле је са Бошком Арежином и Мустафом Голубићем побегао »услед батинања војника, пљачкања грађана, тучења жандарма са псовкама министара, обично Стојана Протића и Пашића«. Бошко је отишао у Београд и придружио се X. пуку, Мустафа је остао у Нишу, а сведок је, са писмом Д-ра Дедијера за пуковника Димитријевића, отишао у Ужичку Војску. Кад је сведок предао писмо пуковнику Драгутину Димитријевићу и испричао му зашто је побегао из Танкосићеве чете, пуковник Димитријевић му је рекао: »Воја је пијаница и пропао тип; он има тамо доста идеалних младића које не зна да употреби; ја ћу учинити код Врховне Команде да они сви дођу овамо у Ужице«. А кад је пуковнику том приликом напоменуо, да се у Нишу налази Мустафа Голубић, наредио је, да он, сведок, оде у Ниш и доведе Мустафу у Ужице; ако Мустафа не би имао објаву, да се за њу обрати потпуковнику Шапинцу у Заробљеничкој Команди. То је сведок и учинио. У штабу Ужичке Војске нису ништа радили, па су им због тога официри почели пребацивати, а сведок је хтео отићи из штаба, али га је пуковник Димитријевић задржао, рекавши да је он у стању свакоме дати одговор зашто су у штабу. Кад је мајор Вуловић одлазио у Трећу Армију, сведок га је испратио до станице, и тад му је мајор Вуловић рекао: »Лепо је то што ћете се окупити овде и ја ћу одмах порадити да и Незир дође овде, те да се нешто ради«.

Једног дана пуковник Димитријевић послао је сведока и Циганoвића из Ужица у Скопље потпуковнику Цветковићу и дао му два писма: једно за потпуковника Цветковића, а друго за ђенерала Дамњана Поповића, казавши том приликом: »Предај писма адресантима и тамо ћеш добити задатак«. Сведок и Цигановић нису путовали заједно,

Циганoвића је затекао у Скопљу и тад му је овај казао, да је и њему пуковник Димитријевић предао нека писма. Ђенералу је предао писмо преко посилног. Кад је потпуковник Цветковић прочитао писмо, казао је сведоку, да са Циганoвићем нађе стан и јави му број куће. У разговору, том приликом, потпуковник Цветковић је истакао, како њима треба пара за рад. Другом једном приликом потпуковник Цветковић је упитао сведока: »Да ли имаш толико куражи, да ножем убијеш човека?«; кад му је сведок одговорио да има, онда је додао: »Добро, имаћемо ми посла овде да радимо!« Доцније му је потпуковник Цветковић дао адресе неких муслимана и наредио му да распита: где су куће тих лица, какви су улази у куће и ко све станује код њих и у њиховој околини. Затим му је рекао: да први Турчин на списку има 7000 турских лира, да тај новац треба опљачкати, јер је потребан организацији, и да могу убити свакога онога који би им стао на пут. Ова двојица, сведок и Цигановић, нису то могли да учине и реше се да беже у планину, али од своје намере одустану кад им је било наређено, да отпрате ђенералова два сина до Битоља или до грчке границе, што су и учинили. Сведок је чешће ишао по Скопљу у грађанском оделу, јер му је тако наредио потпуковник Цветковић.

За време одступања кроз Албанију сведок је са једним Арнаутином водио испод руке пуковника Димитријевића низ Васјат. Том приликом пуковник Димитријевић му је рекао: »Виде ли, Зеко, шта дочекасмо? Овако је морало бити кад се судбина поверава несавесним људима«. Затим је додао: да је Престолонаследник слаб човек, да је под утицајем ћаве околине и да ће једног дана они све то најурити.

У Драчу су се, сведок и његови другови, обратили с једним предлогом пуковнику Димитријевићу, на што им је овај казао: да они имају најпре да пречисте наше унутрашње ствари и зло које је у земљи. Сведок се уплашио тога и кад је дошао на Крф тражио је да иде у XXIII. пук, што је после неколико времена и постигао. Мустафа Голубић остао је даље код пуковника Димитријевића и био његова поверљива личност.

Док су били у Корекијани, на Крфу, често се виђао с пуковником Димитријевићем и са њим заједно шетао. У тим шетњама пуковник Димитријевић му је говорио: »Штета што ћете сви изгинути, а имамо врло важне ствари у земљи да рашчистимо«.

Кад је штаб Треће Армије дошао са Крфа у околину

Солуна, сведок је отишао у штаб да обиђе другове. У каванској башти видео је Мухамеда Мехмедбашића, који му је казао да је са пуковником Туцовићем дошао аутомобилом на лечење код пуковника Дититријевића. После су дошли пуковник Димитријевић и мајор Вуловић. Пуковник Димитријевић поздравио се у пролазу са сведоком и рекао му: да ће писати команданту Чеди за њега и да ће једног дана доћи и препоручити пуковнику Чеди да их припази; а потом је пуковник упитао Мухамеда: »Јеси ли, Мухамеде, примио од Чолак-Антића паре?«, на што је Мухамед одговорио: да је примио 200 динара или драхми и потрошио.

Кад је сведок са још некима био упућен у XXIII. пук, пуковник Димитријевић му је дао једно писмо за пуковника Чеду Поповића. Сведок је писмо отворио и прочитао, па онда показао Чоловићу и другима. У писму пуковник Димитријевић пише пуковнику Чеди Поповићу: да га извини што га до сада није могао посетити, и обећава да ће га у Говину посетити кад крене за варош Крф. Затим му, од прилике, пише: »Шаљем ти ове људе, прими их у свој пансион; добри су људи; они су из чете Воје Танкосића; причувај их, јер је потребно да се причувају«.

У присуству сведокову долазио је Цигановић код пуковника Чеде Поповића и између осталога рекао му: да је срамота што се од њих Босанаца тражи да убију г. Пашића, на што је пуковник Чеда казао: да му ништа није познато и да би паметно било да се у ове ствари они не мешају.

Мухамеда Мехмедбашића није после састанка у Василици видео, док га није са Цигановићем посетио у болници, којом је приликом Мухамед плакао, кад му је споменут атентат.

LXII. СЕДНИЦА

— 9. маја у 8 часова —

У почетку седнице суд позиваше оптуженог пуковника **Радоја Лазића**:

На питања, постављена му као бившем начелнику штаба Дунавске Дивизије и секретару организације »Уједињење или Смрт« о злочинима на Торлаку, оптужени пуковник Лазић изјављује: да се у близини његова штаба није ништа дешавало и да оно што се је на Торлаку одигравало, а што се пред судом представља у претераној форми, није имало никакве везе са организацијом; да је у

почетку рата, на путу између Раље и Београда, било извесних изгреда и да је командант, пуковник Миливоје Анђелковић, да би се спречили изгреди, одредио мајора Добросава Ђорђевића, да одржава ред; да је мајор Ђорђевић према изгредницима био неумољив; да њему, оптуженоме, нису познати поједини случајеви бијења и батинања, јер му се нико није жалио; да је мајор Ђорђевић одиста истукао новинара Наума Димитријевића и да је та ствар дошла пред иследника, па прекинута услед смрти мајорове; да је мајор Ђорђевић избацио из кола једног господина, да би у кола могао сместити неку жену и децу, и да је томе господину »из шале натукао цилиндар на главу«; да су тих дана наши војници доводили неке аустриске шпијуне, које је он, оптужени, одмах на најбржи начин испитивао о ономе што је имало интереса у оперативном погледу, и да их је саслушавао и предмете њихове кривице свршавао потпуковник Милан Николић са командантом дивизије; да су ти шпијуни после истраге слати Врховној Команди и да не зна да ли је који уз пут убијен; да из разговора у штабу зна да је мајор Танкосић »чинио извесну пресију на њих ради признања«; да по свима овим делима он није издавао никаква наређења; да је имао и сувише много послова, и да због тога није имао времена, баш и да је желео, да се посвећује организацији. На питање суда: да ли је батинање грађана и батинање жена ноћу тако безначајно, да ађутант дивизије није био дужан да о томе извештава свог команданта и начелника штаба, и да ли је ко смео тада да се жали, кад је он имао у штабу толико смелости, да не дозволи ни службеним органима власти истрагу по делима убистава, која су извршена код дивизиског штаба, — оптужени пуковник Лазић одговара: да је све што зна сазнао из разговора о ручку и да би се могао заклети, да мајор Добросав није никог убио, нити жене батинао; да би он сваког саслушао, само да је дошао у штаб да се жали; да се нико није жалио ни њему ни команданту дивизије; да сада први пут чује о доласку службених органа у циљу истраге о некаквим убиствима и да је тај случај, ако је уопште био, познат судском потпуковнику Николићу. На примедбу суда, да срески начелник Димитрије Животић сведочи: да је њему, Животићу, спречена истрага по делу убиства двају младића из Белог Потока и да је мајор Ђорђевић испребијао на мртво име писара Црнчевића кад је овај радио на путу на Торлаку, — оптужени пуковник Лазић изјављује: да му ништа од свега тога што се у питању износи није познато и да се

то није могло одиграти око штаба, већ даље од штаба, где је био логор мајора Танкосића; да лично верује да нису убијени никакви младићи; да му није познато да су среском начелнику Животићу ускраћена права вршења истраге под претњом да ће, за случај да ма шта покуша, добити 25 батина и са изјавом: »Кажи ти, капетане, да дођу Стојан Протић и Пашић да они воде истрагу, па ће и они проћи као ова два младића!«; да му је непознат случај са писаром Црнчевићем; да му није познато да је мајор Ђорђевић казао среском начелнику Животићу: »Ово је само почетак, тек ћемо сада почети са вама разрачунавање!« Верује да су претеране сцене са Животићем и Црнчевићем.

Затим суд позиваље оптуженог пуковника **Драгутина Димитријевића**:

Одговарајући на постављена питања, оптужени изјављује: да је Циганковића и Зечевића послао у Скопље заједно и да не зна како су они путовали; да је том приликом дао писмо за потпуковника Цветковића, и, колико се сећа, могао је дати и за потпуковника Глишића, али пет писама није имао потребе да пише у толико кратком времену; да је одиста писао писмо и по Зечевићу послао пуковнику Чеди Поповићу и да је писмо могло бити од прилике онакве садржине, какву је изложио Зечевић; да Зечевићу, кад је с њим силазио низ Вајсат, није говорио о Престолонаследнику оно што је Зечевић пред судом навео, јер о Престолонаследнику, коме дугује живот, не би могао ништа рђаво говорити.

После тога наставља се испит сведока:

36. Алекса Стојшић, пешадиски пуковник, из Ваљева, има 43 године, није осуђиван:

Раду Малобабића је видео свега два пута у животу: једном на Крфу, други пут у Лутри. Према томе не зна, откуда Малобабићева љубав према њему, како то пуковник Димитријевић у свом писму истиче. Не зна зашто је пуковник Димитријевић рачунао да ће Малобабићу бити најбоље да остане код њега, нити зна какви су ти бољи дани који треба да настану за Малобабића. Не зна зашто је пуковник Димитријевић писао да је потребно да Малобабић преживи и остане жив, нити зна зашто је писао да Малобабића не оставља и не одваја далеко од себе у случају рђавог времена. Не зна какве су те прилике, за које

је пуковник Димитријевић писао да су му (сведоку) познате и због којих Раде не може да остане код њега, у толико мање су му познате, што се је на неколико дана пре тога писма виђао с пуковником Димитријевићем и тада му ни о каквим незгодним приликама није говорио. Могао је мислити да је положај пуковника Димитријевића у штабу Треће Армије био незгодан према команданту Армије, који га није радо гледао, вероватно што раније нису били у најбољим одношајима. Нису му познате везе између пуковника Димитријевића и Раде Малобабића, сем што му је једном приликом пуковник Димитријевић рекао у обичном разговору: да је Малобабић био повереник за обавештајну службу.

37. Незир Хаџиналић, из Жепча (у Босни), учитељ, има 28 година, није осуђиван:

1). Из саслушања код истледника од 22. децембра 1916. и 6. фебруара 1917. године:

Познато му је да је постојала организација »Црна Рука«; али не зна њена правила, а слушао је да су чланови ове организације пуковник Димитријевић, мајор Вуловић и још неки. Чини му се месеца фебруара 1916. године, говорио му је мајор Љуба Вуловић на Крфу: како се спољна политика води рђаво, како је свему томе крив председник Министарства г. Никола Пашић и како би га требало убити, па њега, сведока, познавајући га као доброг војника, понудио да то убиство изврши, али је он одбио, изјавивши: да се може узети, ако то учини, да је аустриски плаћеник, на што му је мајор Вуловић рекао: »То се да правдати«. Потом му је препоручио: да се добро промисли. Истога дана, кад му је мојор Вуловић понудио да убије председника Владе г. Пашића, сведок је то испричао Мухамеду Мехмедбашићу, Владети Билбији, Бошку Арежини и Мустафи Голубићу. После тога Бошко Арежина је био према њему (сведоку) неповерљив и повучен и дружио се (Бошко) непрестано с Ђуром Шарцем, разговарајући до после пола ноћи, што је сведок лично видео, али није знао о чему су разговарали. Једног дана отишао је сведок у Корекијани и пуковнику Димитријевићу казао да му је мајор Вуловић нудио да убије г. Пашића и да је он то одбио, на што му је пуковник Димитријевић рекао: да то не треба да чини, нарочито не сада. А мајор Вуловић напао је сведока у Потамосу, што је ту ствар о намери убиства г. Пашића некоме поверио, па се то прочуло. Том приликом мајор Вуловић му је рекао: да то није смео

говорити, јер ту играју главе, па би и њега (сведока) могло стати главе. При повратку из Потамоса сведок је нашао Милана Цигановића, који је истог дана дошао из Корекијани, ухватио га под руку и ову му ствар испричао; а кад се са осталим друговима састао, пребацио је Мустафи Голубићу, што је мајор Вуловић сазнао да је он, сведок, некоме причао о намери да се убије г. Пашић, рекавши Мустафи: да је само он то могао саопштити мајору Вуловићу, на што је Мустафа извадио револвер и љутито рекао: да се такве ствари само са револвером у руци решавају.

Једном је сведоку Михаило Ранковић говорио на Крфу: како се ради на некој војној републици и војном режиму. У разговору с Михаилом Ранковићем сведок је потом казао: »да има ситних, ниских и покварених душа, који су у стању да најидеалније људе наведу на прљава дела«; чини му се да је тада био говор о мајору Вуловићу и да се то на њега односило. — Једном приликом у Корекијани пуковник Димитријевић говорио је сведоку: да је Престолонаследник млад и да у Његовој околини има људи који раде по својој вољи. Не сећа се тачно свију речи, нити се сећа да ли је још ко присуствовао овом разговору.

У 1915. години, за време док је сведок са Бошком Арежином био у штабу Ужичке Војске, дошао је једног дана Бошко код сведока, казао му да имају ићи у Ниш и дао му објаву потписану од пуковника Димитријевића. Ни Бошко, па ни ко други, није му казао зашто треба да иде у Ниш. Не зна да ли је пуковник Димитријевић то казао Бошку Арежини. У Нишу су провели 40 дана, па су онда отишли у Зајечар.

По доласку на Крф сведок је са друговима био у пекарској чети Комбинованог Одреда, где је и храну примао по усменом наређењу потпуковника Божина Симића. После четири до пет дана отишао је у варош Крф и одсео у хотелу »Јањина«, где је нашао Мехмеда Тишића, Алију Казазића, Мухамеда Мехмедбашића и Владету Билбију. Сећа се да је у њиховом друштву говорено о некој пљачки над неким капетаном у Гастурији; али не зна чији је био предлог и ко је разговор о томе почео. Зна само да су они тај предлог категорички одбили. — Једном приликом сведок је говорио Ђури Шарду: како код њега (сведока) постоји бојазан од мајора Вуловића и како ће Бог дати да мајор Вуловић оде с Крфа, а он, сведок, буде слободан и оде у Швајцарску. Неколико пута долазио је у Бошкову

собу мајор Вуловић, а једном је дошао у друштву са пуковником Димитријевићем. Тада је вођен разговор о њиховом одласку у Швајцарску, али није донесена никаква одлука. — Једном приликом, кад је мајор Вуловић дошао из Потамоса, позвао је сведока у свој стан и том приликом предао му око 1.400 драхми и 10 наполеона, да подели Мухамеду Мехмедбашићу и Владети Билбији. — Кад су мајор Вуловић и Бошко Арежина пошли с Крфа за Атину, онда је мајор Вуловић дао Милану Цигановићу 300 рубаља; од тога су дали 100 рубаља Бошку Арежини, 100 рубаља су послали по Бошку Мехмедбашићу и Билбији, а 100 рубаља су поделили: сведок, Циганович, Шарац и Пјанић.

2. *Испит пред судом*:

Мајора Вуловића познаје још из Лознице. Код њега је био у чети и с њим је дошао на Крф. Није му мајор Вуловић говорио да убије председника Владе г. Николу Пашића, нити му је то ма ко други од оптужених официра говорио. Сведок је са Бошком Арежином, кад је приметио да је Цигановић шпијун контра-завереника из »Беле Руке« и неких радикалних виђенијих чланова и тиме опасан за њихово друштво, решио да рече Цигановићу, како га је мајор Љуба Вуловић наговорио да убије г. Пашића, да би се на тај начин уверили, да ли је Цигановић одиста онакав. То је сведок рекао Цигановићу, кад се је овај једном приликом рђаво изражавао о пуковнику Драгутину Димитријевићу и мајору Вуловићу и хвалио Пашића и неке официре из »Беле Руке«. Цигановић га је питао, да ли му је о томе ма шта говорио пуковник Димитријевић, на што му је сведок негативно одговорио. Сведок и Бошко Арежина мислили су, кад су донели одлуку о пробању Цигановића, да ће ствар остати у њиховом другарском кругу. Међутим, Цигановић је ову ствар изнео противницима Љубе Вуловића и његових пријатеља.

Непознато му је ма шта о некој пљачки над неким официром у Корекијани. Вероватно су сведокови другови у његовом присуству говорили да је требало опљачкати неког капетана у Корекијани, али он о томе не зна ништа.

На питање суда: да ли је и иследника сматрао за шпијуна, као и Цигановића, па му све оно казао, да би открио његову душу, — сведок вели, да је све оно пред иследником рекао из бојазни да не буде ухапшен и убијен. А на питање: да ли је све то говорио и пуковнику Димитријевићу из страха да не буде убијен или да види да ли је шпијун и да проучи његову душу, — сведок вели: да пуковнику Димитријевићу није ништа говорио. Даље све-

док изјављује: да је мислио да ће ова ствар остати између њих добровољаца, као што је и остала пуних десет месеци. Међутим, Цигановић је открио ствар и он је познао његову душу. Ако је његовим планом, да упозна Цигановића, уврећен мајор Вуловић, нека му опрости или нека га тужи суду. На питање суда: на кога је мислио да ће га убити, — сведок вели да је веровао да га може убити полиција или противници Вуловићеви. А на питање: да ли је слушао да је у Србији власт ма када убила какво лице што није хтео да сведочи онако како власт жели, — сведок вели: да није слушао и да му је непозната унутрашња борба.

LXIII. СЕДНИЦА

— 9. маја у 15 часова и 30 минута —

Наставља се испитивање сведока Незира Хаџиналића:

На питање суда: да ли му је мајор Вуловић у месецу фебруару прошле године приликом шетње на Крфу говорио: како се наша спољна политика води рђаво и како је свему крив председник Владе г. Никола Пашић, и да ли је у једном моменту мајор Вуловић узвикнуо: »Па зар га ти не би могао за све ово убити?!«, — сведок изјављује: да му мајор Вуловић ни у једној прилици није говорио о каквој спољној политици или о њеном добром и рђавом вођењу, нити је узвикнуо што се у питању наводи.

За овим се врши **суочење** између сведока *Незира Хаџиналића* и оптуженог мајора *Љубе Вуловића*:

При томе мајор *Вуловић* говори у очи Незиру Хаџиналићу, да му је говорио: како се код нас рђаво води спољна политика и како је свему томе крив г. Пашић, и да је у једном моменту узвикнуо према њему, Незиру: »Па зар га ти не би могао за све ово убити?!«

Незир Хаџиналић говори у очи мајору Вуловићу, да њему, Незиру, он то није говорио.

Затим се наставља испитивање сведока:

38. Мустафа Голубић, студент права, из Стоца, има 26 година, није осуђиван:

Пуковника Драгутина Димитријевића први пут је упознао кад је са писмом Д-ра Дедијера дошао у штаб Ужичке Војске, где је нашао Незира Хаџиналића, Бошка Арежину и Вељка Зечевића и где је остао месец и по дана, па онда

отишао у Русију, тамо остао око три до четири месеца и вратио се у исти штаб, који је тада био у Зајечару, и с тим штабом допутовао на Крф. Мајора Вуловића познаје из Прокупља од 1912. године. Пуковника Туцовића познаје од времена кад је (сведок) био у Ужичкој Војсци, а виђао се с њим и у Паризу. Богдана Раденковића познаје од пре две године, али с њим није општио. Потпуковника Велимира Вемића познаје из виђења. Ни са једним од оптужених није говорио о унутрашњим стварима. Незир му није говорио, нити му је ко други од другова Босанаца причао, да се спрема убиство г. Пашића. Никакав новац, уопште, није примио од пуковника Димитријевића. Једном приликом у Солуну примио је извесну суму од мајора Вуловића и поделио са Цигановићем и Шарцем; са добивеним делом отпутовао је у Швајцарску. Са сином ђенерала Дамњана Поповића упознао се у Скопљу. Једном је у Скопљу опалио шамар младићу Величковићу због неке женске, па отишао у Куманово, одакле је стражарно спроведен за Скопље и затворен; али је брзо потом био пуштен из притвора. Не зна на чију је интервенцију пуштен. Ништа не зна о некој војној организацији у нашој војсци. Први пут отишао је у Швајцарску с Крфа 19. фебруара 1916. године. Одатле се вратио, после 40 дана, у Солун, где је дошао по Бошка Арежину. У Солуну није ништа радио, а остао је око месец дана и за то време виђао је пуковника Димитријевића и Мухамеда Мехмедбашића. Из Солуна је отишао у Француску о трошку једног калуђера, који му је позајмио 100 динара. У Француској је остао до 5. фебруара текуће године, кад је и ухапшен. Са оптуженима није ништа радио на нашим унутрашњим пословима. Ни Малобабићу ни Десимиру Чоловићу није ништа говорио о нашим унутрашњим стварима. Суму од 500 рубаља, коју је примио од пуковника Димитријевића, предао је потпуковнику Божину Симићу, да их преда по опредељењу.

Затим се врше **суочења**:

I. Између оптуженог *Раде Малобабића* и сведока *Мустафе Голубића*:

И један и други остају при својој речи.

II. Између сведока *Десимира Чоловића* и сведока *Мустафе Голубића*:

Сваки остаје при својој изјави.

III. Између сведока *Ђуре Шарца* и сведока *Незира Хаџиналића*:

Обојица остају при своме исказу.

После тога наставља се испитивање сведока:

39. Аћим Аћимовић, артилериски пуковник, из Трстеника, има 49 година, није осуђиван:

Седео је сам испред једне каване у Солуну. После су дошли за исти сто пуковник Димитријевић и Богдан Раденковић. Кад су се дигли од стола, не зна ко је први отишао. У његову присуству није нико долазио код пуковника Димитријевића, нити је говорио оно што сведочи Ђуро Шарац.

40. Селимир Остојић, коњички пуковник, из Београда, има 41 годину, није осуђиван:

Једног дана месеца јуна прошле године састао се у Риму са Милутином Томићем. Том приликом Томић му је причао: да је при оснивању листа »Пијемонта« био сарадник тога листа. У почетку је лист, по изјави Томићевој, имао национални карактер, а доцније је променио свој правац и почео се руководити личним интересима, заступајући гледиште »Црне Руке«. Због тога је Томић иступио из редакције. Томић му је још говорио, како је чуо: да ће се променити Влада и доћи војни режим, у коме би Министар Војни имао бити пуковник Драгутин Димитријевић, а председник Министарства опет неко војно лице; да ће бити неколико Министара без портфеља, и то: пуковник Милан Гр. Миловановић, Слободан Јовановић, Жика Протић-Ајфел и, како му се чини, Бенцион Були. — Непознато му је од кога је све ово Томић сазнао.

41. Алимпије Марјановић, пешадиски пуковник, из Доње Шатрње, среза јасеничког, округа крагујевачког, има 42 године, није осуђиван:

Био је у Корчи с Богданом Раденковићем од јула месеца 1916. године. Од Богдана се тако рећи није одвајао. Ни у Солуну се нису одвајали. Почетком августа кренули су се за Корчу и како нису могли продужити пут због препада Бугара, из Острова су се вратили преко Кожана и Кариферије у Солун. У Солуну се сведок бавио до половине септембра. За то време Раденковић је скоро редовно био у његову друштву, и није приметио да је Раденковић ма кога појединачно примао. Почетком августа састали су се у Острову са пуковником Димитријевићем, ради обавештења за даље путовање. Сећа се да му је Раденковић у прошлој години између 15. и 18. априла говорио да саопшти Престолонаследнику да не слуша Свету Јакшића, јер је Света говорио Раденковићу, да ће молити и саветовати Престолонаследника да обори садашњу Владу и доведе једну ванпартиску Владу. Чини му се да је мајор Вуловић отпутовао с Крфа истога дана кад је и Раденковић дошао на Крф или дан раније.

42. Петар Арачић, пешадиски капетан прве класе, из Београда, има 31 годину, није осуђиван:

Још у 1911. години причао му је покојни поручник Божидар Ивковић: »да се код нас у земљи појавило зло коме треба стати на пут; да су се због тога поједини најчеститији официри удружили, да томе злу стану на пут, па макар и силу употребили да некога убију, само да се стање поправи«. Позивао га је поручник Ивковић да и он ступи у то друштво, али пре тога да мора испунити неке обавезе. На питање сведоково: који су официри у томе друштву, — Ивковић му је споменуо садашњег ђенерала Дамњана Поповића и онда мајора Драгутина Димитријевића. Том приликом Ивковић му је казао: да сваки онај, који ступи у то друштво официра, мора извршити све што му се нареди, па ма му се наредило да кога убије. Сведок је одбио да ступи у такво друштво.

За време затишја у 1915. години сведок је слушао: да се извесни официри прикупљају код ондашњег потпуковника Драгутина Димитријевића, који је био начелник штаба Ужичке Војске, затим у кући Д-ра Ердељца и у кући попа Туцовића, и да држе састанке, на којима — како му је причао Драгомир Јанковић — критикују »Уредбу о одликовању лица Карађорђевом Звездом са Мачевима«. Од официра, који су тим састанцима присуствовали, спомињати су: пуковник Димитријевић, потпуковник Вемић и Божин Симић, мајор Љуба Вуловић, пуковник Туцовић и капетан Душан Димитријевић-Дуле. Познато му је, да је у штабу Ужичке Војске било неколико Босанаца добровољаца, који у штабу нису ништа радили, већ су употребљени за неке друге послове. Ови добровољци протежирани су били од пуковника Димитријевића да добију пуну новчану храну, али у томе нису успели. Секретар Народне Скупштине, Драгомир Јанковић, зна многе ствари, а нарочито о састанцима тих официра. У штаб Ужичке Војске долазио је и Бранко Божовић, директор »Пијемонта«. Како је сведоку причао мајор Војин Максимовић, том приликом пуковник Димитријевић узео је од интенданта Ужичке Војске 600 динара за поверљиве циљеве, па ту суму, како му се чини, дао Бранку Божовићу. Зна да је мајор Вуло-

вић долазио неколико пута у Ужице и после премештаја из штаба Ужичке Војске.

Једном приликом, мисли маја месеца 1914. године, показао је сведоку у Београду његов зет потпуковник Мирко Поповић једно писмо са штамбиљем, на коме је урезана мртвачка глава; у писму му се прети да ће бити убијен ако не престане радити противу људи који му то пишу; а сведок је слушао, да су оваква писма слата и некима, од којих је тражена »извесна сума новаца за националне циљеве«, и да су та писма завршавана претњом за случај да се новац не преда.

Пред полагање заклетве изјављују:

I. Пуковник *Алимпије Марјановић*: да није имао прилике да Престолонаследнику саопшти поруку Богдана Раденковића, о којој је говорио у свом испиту.

II. *Милан Циганoвић*: да га је Незир Хаџиналић, кад му је говорио о наговарању мајора Вуловића да убије г. Пашића, молио да о томе никоме не говори, а нарочито му препоручио да не говори Мустафи Голубићу, јер се бојао да ће то Мустафа јавити мајору Вуловићу. Даље сведок вели: да још није све казао.

III. *Ђуро Шарац*: да свој исказ има да допуни.

IV. *Васиљ Трбић*: да има да допуни свој исказ.

Затим се сведоци: Аћим Аћимовић, Алимпије Марјановић, Петар Арачић и Вељко Зечевић *заклињу* на свој исказ пред судом.

LXIV. СЕДНИЦА

— 10. маја у 8 часова —

Наставља се испитивање сведока:

Суд најпре позива *сведока* **Ђуру Шарца**, да према јучерашњој изјави пред судом допуни свој ранији исказ, на што сведок Ђуро Шарац изјављује:

»Ја сам видео она два младића, о којима сведочи начелник сресни Животић да су убијени, кад их је патрола довела на Торлак код мајора Ђорђевића и Танкосића, који су у то време били у нашем логору, удаљеном од дивизиског штаба највише 100 метара. Један је од тих младића био много висок и крупан, али младолик, а други је био много мањи од њега. Патрола, у колико се сећам, која их је дотерала, причала ми је да су их нашли негде у кукурузу, с десне стране пута идући из Београда. Кад су изведени пред Танкосића и Ђорђевића, онда је мајор Ђорђевић наредио да се одведу у гомилу људи који су тако исто ту на Торлак прикупљени и која је гомила била удаљена од дивизиског штака највише 150 метара. У тој гомили људи било је и везаних, премлаћених и изубијаних, који су довођени са разних страна. Доцније, другови су ми, чијих се имена не сећам, причали да су та два младића убијени.

»Тако исто знам да смо око друге половине јула, као патрола од једног вода, коју су предводили мајор Ђорђевић и Танкосић, обилазили сектор гранични и дошли смо у Гроцку. Ту у порти црквеној испребијали смо једног наредника, финансиског стражара, на мртво име, и по том су му разграбили сат, пиштаљку, новчаник и све што је имао код себе. Ово се све дешавало на очиглед команданта сектора, пуковника Јована Ивковића. Због чега је овај наредник овако премлаћен, не знам.

»При повратку из Гроцке, у Ритопеку ухватили смо, по наређењу мајора Ђорђевића, ћату општинског и он је испребијан на мртво име, док је његов председник општине испребијан на Торлаку.

»Знам да је у сваком одреду било по десетак касапа за убијање људи«.

Потом суд позива *сведока* **Милана Циганoвића**, да према својој јучерашњој изјави каже што још није казао, на што сведок *Милан Циганoвић*, предаје суду ову дописну карту:

»Драги Милане!

Твоје писмо, које је донео Вељко, предао сам пријатељу. Он ти не може одмах одговорити, јер је много запослен. При раду помаже му један господин, те се надам да ћеш добити одговор у најкраћем времену. Како се проводиш? Виђао сам се са Миодрагом у Паризу. Он ми рече: да си му све испричао што смо разговарали ја и ти на Крфу! Он зна све! Миодраг је на путу и био је код земљака и Радовића — чуди ме? — Јављај се. Ја сам у Извештајном Биро-у. Писао Благоју. Поздравља тебе и пријатеље.

Н.

Јављај се на моју адресу на Биро«.

Адреса: Господину
Милану Даниловићу
„Железнички Чинов. Депо“
Солун

Пише карту:
Мило Н. Ковачевић.
Жиг поште на Крфу: 22.-10.-16.
Жиг поште у Солуну: 2.-11.-16.

Пошто је предао дописну карту, сведок Цигановић изјављује: »Милан Даниловић то сам ја, а Мило Ковачевић то је Незир«.

Затим суд позиваље **Незира Хаџиналића**, и, показавши му карту коју је Цигановић приложио, пита га: да ли је карта његова? На то сведок Хаџиналић изјављује: да је карта његовом руком писана и да је октобра месеца прошле године с Крфа упутио Милану Цигановићу. Даље вели: да не зна колико је пута писао Цигановићу, и да се сећа да је ову карту послао Цигановићу по свом повратку из Швајцарске; да му је у карти напоменуо оно што му је поверио и препоручио да никоме не прича, па ни Мустафи, јер је знао да би Мустафа, кад би сазнао да је се он, сведок, »послужио неистином, доставио ствар мајору Вуловићу, који би тај поступак строго осудио«, па чак и њега, сведока, може бити презрео; да је међутим Цигановић ову ствар односно наговарања мајора Вуловића да убије г. Пашића испричао Мустафи, и Мустафа га у Паризу питао за праву истину, па му сведок све испричао и казао како је Цигановића обмануо; да је, чим је дошао на Крф, писао ову карту Цигановићу и прекорео га што је износио на јавност ствар, коју му је рекао у поверењу и на часну реч. Најпосле вели: да је карта написана у пријатељском тону, у каквом се не пише једном шпијуну, зато што је морао бити расположен према Цигановићу, да не би ствар испричао и у ширим и вишим круговима, због чега би могло доћи, до одговорности као што је и дошло.

43. **Милован Плазина**, пешадиски пуковник, из Губеревача, среза драгачевског, округа чачанског, има 51 годину, није осуђиван:

Није му познато да у нашој војсци постоји ма каква организација, па ни организација »Уједињење или Смрт«. Са пуковником Димитријевићем и осталим оптуженима није водио никакву преписку, нити је с њима имао какве нарочите састанке и разговоре. Кад је у мају месецу 1914. године ишао службеним послом из Скопља у Београд и кад је имао да се врати за Скопље, пуковник Димитријевић дао му је једно затворено писмо за потпуковника Глишића. Том приликом пуковник Димитријевић рекао му је: да треба одмах да се предузме оно што је писао Глишићу и кад се изврши да му се одмах јави депешом; а Глишићу је писао: да он, Душан Глишић, уз припомоћ Витомира Цветковића, Божина Симића и Милутина Лазаревића, смени полициске власти у Новој Области и на место њих постави војне власти. Пуковник Димитријевић казао је: да ће он, кад му се депешом јави да је све учињено како је писао, даље предузети шта треба за старе крајеве. У исто време препоручио је сведоку: да и он ради с онима у Скопљу, на што је сведок одговорио: да то не треба да буде и да људи на то неће пристати; али га је пуковник Димитријевић ипак замолио, да писмо преда Душану Глишићу, што је и учинио.

Писмо, датирано у Скопљу 28. маја 1914. године, сведок је писао и упутио пуковнику Димитријевићу, да би га известио: да је писмо предао адресанту и да се по њему неће ништа радити, јер су сви били противни да војска узме власт у своје руке. Испод тог писма написао је писмо и потпуковник Глишић.

Пуковник Димитријевић предао је сведоку писмо у шетњи и у присуству пуковника Милана Гр. Миловановића. Том приликом, а на примедбу сведокову: да то не треба радити и да они у Скопљу неће на то пристати, пуковник Миловановић је приметио пуковнику Димитријевићу: »Немој да утичеш на људе; ако они налазе да не треба да то раде, они нека и не раде«. На то је пуковник Димитријевић одговорио: »Хоће, хоће!«.

Потом суд позиваље *оптуженог* **Мухамеда Мехмедбашића**, који, на питање: да ли је и њему Незир Хаџиналић говорио о наговарању мајора Вуловића да убије г. Пашића, изјављује: »Јесте, причао ми је, и то као факт«.

За овим суд пита *сведока* **Незира Хаџиналића**: да ли је и Мехмедбашићу, као и Цигановићу, испричао ово због тога, што је и њега сматрао за шпијуна и што је хтео да открије и његову душу према друштву? На то Незир одговара: да ствар није причао лично Мехмедбашићу, али је могуће да је Мехмедбашић присуствовао једној дебати о томе између њега (Незира), Цигановића и још неких.

После тога врши се **суочење** *између оптуженог Мухамеда Мехмедбашића и сведока Незира Хаџиналића*:

И један и други остају при својој изјави пред судом.

Наставља се испитиваље сведока:

44. **Добросав Атанацковић**, резервни пешадиски капетан друге класе, у грађанству трговац, из Ужица, има 59 година, није осуђиван:

На дан 6. јануара 1917. године отишао је у стан ђенерала Дамњана Поповића да му преда неку честитку. Том приликом ђенерал му је рекао: »Видиш ли шта сада Пашић ради? Засео на Крфу, па измишља разне сплетке и гледа да што више људима напакости. Очекујем од Врховне Команде да ми даду какав посао, а они ме сада претресају, као што су учинили и са пуковником Владимиром Туцовићем«. На примедбу сведокову: да је г. Пашић заузет другим важнијим стварима, да је признат као државник и од других страних дипломата и да нема кад да се и сплеткама бави, — ђенерал Поповић је изјавио: »Е, мој Добросаве, ти не познајеш ни Пашића ни оне друге. Само да ми је да се дохватим Женеве, ја ћу . . . . . оца и Пашићу и свима другима!« На ове речи сведок се дигао и отишао.

45. Живојин Тривунац, пешадиски мајор, командир прве чете батаљона Краљеве Гарде, из Алексинца, има 34 године, није осуђиван:

Још 1911. године поднео је, као официр Краљеве Гарде, рапорт о врбовању у организацију »Уједињење или Смрт«, и у том рапорту је изнео: да га је пешадиски поручник Васовић, онда командир дворског жандармериског одреда, врбовао и позивао да ступи у организацију, наводећи му да је Престолонаследник вођа те организације. А кад је сведок затражио: да му каже чланове Врховне Централне Управе и да му поднесе статут на прочитање, Васовић је одговорио: да то не може да буде, јер је то тајна. На то је сведок изјавио, да сумња да је Престолонаследник вођа и да је циљ организације патриотски.

У децембру 1915. године, последњег дана марша пред Скадром, разговарао је са пуковником Владимиром Туцовићем о разним питањима, па и о »Црној Руци«. Том приликом сведок је критиковао, а пуковник Туцовић бранио рад »Црне Руке«. На завршетку разговора пуковник Туцовић је изјавио: »Варате се ви, ако мислите да ће Александар бити краљ!«. После тога, изненађен оваквом изјавом, сведок је отишао на своје место и није више ништа говорио.

На индиректна питања оптуженог Туцовића сведок изјављује: да су речи: »Варате се ви, ако мислите да ће Александар бити краљ!« дословно речи пуковника Туцовића; да он, сведок, није рекао оптуженом Туцовићу, да ће се Престолонаследник после рата наплатити с »Црном Руком«, јер то од Престолонаследника није никада чуо; да је поводом поменутог разговора рекао пуковнику Туцовићу: »Може бити да сам се кајао што сам поднео рапорт 1911. године, јер онда нисам све у детаљима знао шта ради »Црна Рука«, али сада у 1915. години, када знам све, а када зна и цео народ шта је »Црна Рука« починила, сад се не бих могао за то кајати«; да му је рекао још и то: »Сада се објашњавају ваши састанци по Крагујевцу, по каванама, у Нишу, па и код »Руског Цара« у Београду. Према томе зна народ све, па ће ту ствар расправити после рата«; да је пуковник Туцовић на Крфу питао сведока: »Зашто си ону ствар доставио Престолонаследнику?«, на што је сведок одговорио: да је он ствар испричао својим друговима и да је она посредним путем дошла до Престолонаследника; да он, сведок, није ни покушавао да се у чему мири са пуковником Туцовићем; да је у разговору с Туцовићем на Крфу постављено питање: да ли је и ко доставио ствар Престолонаследнику, а не питање о суштини разговора, који је текао онако, како га је он, сведок, навео.

За овим је извршено **суочење** *између сведока Живојина Тривунца и оптуженог Владимира Туцовића*:

Обојица остају при својој речи пред судом.

После суочења наставља се испитивање сведока:

46. Милорад Велимировић, резервни санитетски капетан друге класе, у грађанству лекар, из Београда, има 40 година, није осуђиван:

Једнога дана, крајем октобра 1916. године, када је завојиште Дунавске Дивизије било у селу Совичу, дошао је код сведока медицинар завојишта Драгутин Грабовац и рекао му: да постоји завера официра у циљу извршења преврата, а поменуо му је нешто и Династију. Затим му је казао: како се прикупљају потписи официра и како тих потписа има много. Најпосле га је упитао: да ли и он симпатише то или не? — Сведок је на то казао Грабовцу: да му о томе више не говори и да се не пача у политику, већ да гледа свој посао. — На 10 до 15 дана после тога, сведок је испричао ствар комесару истог завојишта Петру Косовићу, не казавши му од кога је то чуо, нити да му је то говорио један виши официр.

Како сведок познаје медицинара Грабовца као симпатичног, али и као врло лакомисленог човека, његову изјаву није озбиљно ни схватио.

LXV. СЕДНИЦА

— 10. маја у 15 часова и 30 минута —

Наставља се испитивање сведока:

47. Вукашин Јанковић, артилериски потпуковник, из Крагујевца, има 44 године, није осуђиван, са ђенералом Дамњаном Поповићем у далеком сродству.

Путујући 15. или 16. јула 1914. године из Крагујевца за Ваљево у друштву са Дром Војиславом Јањићем, свештеником, водио је са овим разговор о рату. После тог разговора, Др. Јањић је почео да говори о кризи у мају месецу 1914. године, истичући: како је криза дуго трајала и како је то време било опасно. »Мало је фалило — рекао је Др. Јањић — па све да буде срушено!« На питање сведоково: како то и ко кога да сруши, Др. Јањић је одговорио: да је криза много трајала због официра, који су хтели да оборе Владу. А на примедбу: да су то само приче, Др. Јањић је изјавио: »Ја знам то сигурно, да је група официра: Апис и другови, што се зове »Црна Рука«, била све припремила да обори Пашића и остале, а Стојан и Душан (сведок држи да је мислио на министре: г. Стојана Протића и г. Душана Стефановића) имали су да погину. План је био спреман како да се поведу трупе београдског гарнизона под командом Аписа и другова, Краљ да се одведе у Тополу, примора да абдицира у корист Престолонаследника, овом последњем да се наметну нови чланови Владе, које они хоће, па онда да се сврши са њиховим непријатељима из војске и из грађанства«. На питање сведоково: шта је спречило да се тај план не изврши, Др. Јањић је изјавио: »Једно вече у мају, баш кад је требало да изађу трупе као те или идуће ноћи, г. Др. Николај Велимировић (беседник) срео се са Аписом ту више Лондона и онда му је Апис казао да ће можда сутра да нареди покрет трупама да једанпут сврши ствар. Г. Велимировић му је одговорио: »Не шалите се, јер ћете изгубити главе; жандармерија је сва у приправности«. Апис му је одговорио: »Жандармерија је сва наша; тамо су командири чета наши људи«. — »Јест — одговорио је г. Велимировић — али су сви жандарми ноћу распоређени по квартовима под командом виших официра и само чекају па да јурну у правцу Теразија и да вас све помлате«. На ово је Апис изненађено застао и рекао: »Онда је пропала ствар««. — Сведок је Дру Јањићу само постављао питања, јер је био изненађен, откуда је могао знати распоред жандармерије по квартовима са вишим официрима, међу којима су били: сведок, пуковник Окановић, потпуковник Милорад К. Радовановић, потпуковник Милован С. Гавриловић и потпуковник Милутин Јанковић. Међутим, за тај распоред могли су знати само Министар Војни, Министар Унутрашњих Дела и управник Београда.

Сведок жали, што Др. Јањић није у свом саслушању изнео све онако како је њему причао. Због тога је на Крфу замерио Дру Јањићу, који је на то изјавио: да му је било врло незгодно да све изнесе због Николаја Велимировића, да га ту не би увлачио, и да се на пок. Танкосића позвао зато што мртва уста не говоре.

48. Милан Т. Николић, пешадиски капетан прве класе, из Јагодине, има 34 године, није осуђиван:

а). *У саслушању пред истражним судијом*:

На дан 5. септембра стигао је у бању Виши. Ту се је свакодневно виђао, шетао и разговарао са пуковником Владимиром Туцовићем. Том приликом пуковник Туцовић му се жалио: како га извесни људи гањају, како је добио пук, па му га одузели, како га сигурно и ту у бањи прате извесни људи и како извесни људи раде све и сва, а он и његови другови сада нису ништа. Затим је пуковник Туцовић рекао: да то и такво стање не може више остати; да ће он и његови другови једанпут свршити са тим стањем и да ће за то употребити све, а он са своје стране да ће дати свих 100.000 динара што их има, напоминући да и његови другови располажу великим материјалним средствима.

С пуковником Туцовићем састајао се свакога дана, неког дана и по више пута, и може рећи: да ни једном приликом за време тих разговора пуковник Туцовић није пропустио да не говори противу режима, садашњег стања и Престолонаследникове околине, па и о томе: да је Престолонаследник под утицајем те околине; нарочито се жучно изражавао противу потпуковника Павла Јуришића и Милорада К. Радовановића. Сведок је пуковнику Туцовићу неколико пута нагласио, да ће све то испричати потпуковнику Радовановићу.

»Пуковник Туцовић није у тим разговорима употребљавао личност Престолонаследникову директно, али се по свему могло закључити да је он био огорчен и противу Престолонаследника«. О себи и својој групи пуковник Туцовић је казао: како су најбољи и најчеститији људи у његовој групи и како та група представља елиту официрског кора, како су силни и како ће та група људи да

стане на пут том вршљању код нас. Говорећи о својој групи, пуковник Туцовић нарочито је истицао потпуковника Божина Симића, а и пуковника Милана Гр. Миловановића и Милутина Лазаревића. У тим разговорима пуковник Туцовић је причао: да су он и његови другови имали свој лист »Пијемонт«, кога су они основали и издржавали, за који је он (Туцовић) највише новаца улагао, и да ће по свршетку рата као пензионер радити на томе, да или тај исти лист покрене или неки други у истом правцу.

Све ово сведок је испричао потпуковнику Милораду К. Радовановићу.

б) *Пред судом*:

Није му пуковник Туцовић казао, да је за »Пијемонт« највише новаца улагао, него да је и он улагао. Потпуковнику Радовановићу није причао онако, како је овај у своме саслушању навео; пуковник Радовановић је хиперболисао његово причање.

Сведок остаје при свом ранијем *суочењу* са потпуковником Радовановићем од 10. јануара текуће године. Према томе суочењу, а по сведоковој изјави, пуковник Туцовић је говорио: да му »Мали« највише крха врат и да ће »Маломе« да се освети не жалећи новац. Сведок мисли, да се израз »Мали« односи на потпуковника Јуришића.

49. Милорад К. Радовановић, пешадиски потпуковник, на служби у Министарству Војном, из Београда, има 36 година, није осуђиван:

Кад се капетан Милан Т. Николић вратио с бољовања, посетио је сведока у његовом стану. Том приликом Николић му је причао: да је у бањи Виши био са пуковником Владимиром Туцовићем и често с њим разговарао. У тим разговорима, а по причању капетана Николића, пуковник Туцовић је пред њим (пред Николићем) најпогрднијим изразима, не бирајући речи, грдио Њ. Височанство Престолонаследника и говорио да ће Га они у најкраћем року смаћи зато што њима смета »и што је Династија Карађорђевића фатална за Србију«. Пуковник Туцовић је тада казао капетану Николићу: да у тој борби против Престолонаследника неће бирати средства; да он има 100.000 динара, а толико исто да имају пуковник Димитријевић и остали, и да ће све то употребити на борбу против Престолонаследника; да ће поред Престолонаследникове главе одлетети и главе оних из Престолонаследникове околине, поминући ту потпуковника Павла Јуришића и сведока (Радовановића). Капетан Николић се згрануо на овакав говор пуковника Туцовића. — Сведок даље вели: да му капетан Николић није казао, ко су ти »они«, који ће по казивању пуковника Туцовића смаћи Престолонаследника, али се — по ономе што је пуковник Туцовић казао да има 100.000 динара, а толико исто и пуковник Димитријевић и остали и да ће то употребити у борби противу Престолонаследника само да га смакну — под »они« имају разумети пуковник Димитријевић, пуковник Туцовић и остали.

У месецу јуну 1911. године позвао је сведока садашњи потпуковник, а ондашњи командир жандармериског одреда, Василије Андрић, да ступи у једно патриотско друштво, али му на његово тражење није хтео казати, ни ко је у централној управи друштва, ни каква су му правила, изговарајући се да је то тајна. Сведок је изјавио да ће се о томе размислити; али му Андрић више није говорио да ступи у то друштво, вероватно што је сазнао за његово мишљење о тајним друштвима.

Сведок најпосле тврди: да је оно, што је навео да му је капетан Николић причао, апсолутно тачно, и да је капетан Николић пре кратког времена долазио у његов стан и питао га: шта има да сведочи, на што му је он (сведок) одговорио: да сведочи по савести, и да он неће и не жели да на њега утиче.

Потом се врши **суочење** *између сведока Милорада К. Радовановића и сведока Милана Т. Николића*:

Обојица остају при својим изјавама пред судом; капетан Николић додаје: »Сад нисам пристао ни тамо ни амо!«.

После суочења суд позива *сведока* **Василија Трбића**, да према јучерашњој својој изјави допуни свој исказ:

Сведок *Василије Трбић* изјављује: У почетку 1916. године покренуо је, са своја два друга, овде у Солуну, лист »Српски Гласник«. Крајем марта или почетком априла исте године дошао је из Атине Тома Соврлић, учитељ и председник велешке општине, а на неколико дана после њега дошао је с Крфа Велимир Прелић, срески начелник и књижар у Скопљу. Чим је почео да се с њима дружи, ова двојица су тражили од њега, да им уступи редакцију »Српског Гласника«, јер то треба да буде орган једне групе официра, који су њихови пријатељи. Знајући односе

Прелићеве са ђенералом Поповићем у Скопљу, закључио је да »Српски Гласник« треба да буде орган ђенерала Поповића и његових другова. Сведок није хтео на то пристати, прво с тога што је знао да није добра ствар да активни официри воде политику, а друго зато што је као власник листа имао и два друга. Једном приликом Прелић му је рекао: »Доведи те твоје другове, ако можеш, у делегацију Врховне Команде, па да њима Воја Ковачевић очита молитву«. Пошто су сведоку још из Врање биле познате молитве Воје Ковачевића, није својим друговима предложио да учине по препоруци Прелићевој. После тога Прелић је позвао у стан сведокова друга Димитрија Анастасијевића. Ту је био, поред Прелића, Анастасијевића и сведока, још и Војислав Ненадић. Том приликом изнео је Прелић нов предлог за »Српски Гласник«: да уредништво и директорство листа власници уступе Томи Соврлићу и Прелићу, први да буде директор, а приходи да се деле како је уговором предвиђено. У накнаду за то Прелић је обећао, да ће сведок и његови другови бити с њима ортаци у куповини српског дувана, који је био у Солуну као својина српске државе, и да ће при тој куповини бити на руци Свети Јакшић и официри који су тражили »Српски Гласник«. За те услуге имали су да положе Свети Јакшићу 40.000 динара у злату, па да се не меша ни у какву добит. Сведок и другови му пристали су на то: дали су им редакцију »Српског Гласника«, Тому Соврлића су поставили за директора листа, депоновали су код Атинске Банке 40.000 динара и о томе известили Свету Јакшића и његовог заступника у Атини, специјално за ове послове, Милорада Тошића, окружног благајника из Скопља. Прелић и Соврлић молили су сведока и његове другове да ову ствар са парама не поверавају Богдану Раденковићу. Не зна како је ствар текла доцније, али Света Јакшић није могао да купи дуван од српске државе. Доцније је чуо да се Света после тога одметнуо. Лист је, међутим, остао у рукама Соврлића и Прелића.

Једном на ручку код г. Јована Ћирковића, окружног начелника из Охрида, повео се разговор о »Црној Руци«. Том приликом г. Ћирковић је казао сведоку: да су га у Скопљу, кад је после првог постављења ишао на дужност у Дебар, дочекали чланови организације, одвели у стан Д-ра Михаила Шушкаловића и ту га напали: како је смео примити се положаја окружног начелника без питања организације, па му при том ставили до знања да ће му се љуто осветити.

Кад је српска војска ослободила Маћедонију, сведок је сматрао да грађане нових крајева ништа више не дели од оних из старих крајева и да је дело ослобођења Маћедоније довршено. Међутим, тако ствар није стајала. У Скопљу једно друштво, које је хтело да искористи однос нових према старим крајевима, ишло је на то да ископа што дубљи јаз између једних и других крајева. У томе циљу покренут је »Вардар« у Скопљу и објављен је проглас за оснивање Скопске Банке, обоје да раде на еманципацији од Србије. У једном и другом послу били су ангажовани Давид Димитријевић, бивши учитељ и књижар у Скопљу, и Велимир Прелић, срески начелник и књижар у Скопљу, обојица штићеници ђенерала Дамњана Поповића. И док су неки говорили о слободи, Давид Димитријевић са својим друговима написао је нацрт управе у новим крајевима и тај нацрт предао Врховној Команди у Скопљу у 1913. години. По признању Давида Димитријевића, тај нацрт је изгледао овако: Маћедонија је у административном погледу засебна област; генерални гувернер је један ђенерал, који управља помоћу три цивилна саветника; окружни су начелници виши официри са по три цивилна саветника.

Затим суд позива оптуженог мајора **Љубу Вуловића**, који, одговарајући на постављена му питања, изјављује: да познаје Тому Соврлића као учитеља и националног радника и да је с њиме у другарским и пријатељским везама; да Соврлића сматра као честитог човека; да је можда као делегат Врховне Команде употребљавао Соврлића за повереничке послове; да је код Соврлића оставио своју архиву зато што га је познавао онако како је раније изјавио. — Даље мајор Вуловић вели: да познаје и Велимира Прелића, и то као честитог човека, и да му се чини да га је и као повереника употребљавао. — Најпосле изјављује: да Давида Димитријевића познаје врло добро, да га је упознао на заједничком раду на ослобођењу Маћедоније и Старе Србије и да се Давид, поред Богдана Раденковића, сматрао као један од истакнутијих радника у новим крајевима.

После тога, сведоци: пуковник Плазина, потпуковник Вукашин Јанковић, потпуковник Милорад К. Радовановић, мајор Живојин Тривунац, капетан Милан Т. Николић, капетан Милорад Велимировић, капетан Добросав Атанацковић и Милан Циганoвић, *заклињу* се на своје исказе; а одмах затим *заклињу* се на исказе: и Незир Хаџиналић и Мустафа Голубић.

LXVI. СЕДНИЦА

— 11. маја у 8 часова —

Суд најпре позива оптуженог мајора **Љубу Вуловића**, који на постављена питања одговара: да не зна на који су начин и у чије име Тома Соврлић и Велимир Прелић ушли у редакцију »Српског Гласника« и да му није ништа познато о раду Давида Димитријевића и Велимира Прелића на еманципацији Нових Области од Краљевине Србије.

Затим суд позива ђенерала **Дамњана Поповића**, који, одговарајући на постављена му питања, изјављује: да Прелића познаје као среског начелника у Скопљу и по оцени његових претпостављених као ваљаног и исправног чиновника, и да с њим није имао никаквих веза; да Давида Димитријевића познаје као књижара у Скопљу и да ни с њим није имао никаквих веза; да је Тому Соврлића виђао у Велесу и да ни с њим није имао никаквих веза; да му није познато на који су начин и за чији рачун Тома Соврлић и Велимир Прелић ушли у редакцију »Српског Гласника«, и да му је непознат рад Давида Димитријевића и Велимира Прелића на еманципацији Нових Области од Краљевине Србије.

После тога наставља се испитивање сведока:

50. Велимир Влајић, поднаредник, из Великог Орашја, има 28 година, није осуђиван:

Био је стално у Телеграфском Одељењу Дунавске Дивизије првог позива, где је пуковник Радоје Лазић био начелник штаба. Најгнуснији рад, који је видео, био је онај на Торлаку код Београда пред почетак операција са Аустро-Угарском. Командант дивизије био је онда пуковник Миливоје Анђелковић, начелник штаба пуковник Радоје Лазић, а шеф комита мајор Танкосић. Ту се је нагледао језовитих призора. Довођени су разни људи и батинани, пљачкани, мучени и убијани. Ово су радили комите по наредби мајора Танкосића на очиглед целога штаба. Испод саме коте торлачке има једна јаруга, где су људе одводили и клали. Познат му је случај са новинаром Наумом Димитријевићем, кога су батинали, а при томе мајор Танкосић псовао и њега и г. Стојана Протића. Једног жандармериског капетана, сасвим седа, који је са својом бабом пролазио поред Торлака, ухватио је Танкосић за гушу, трескао га и псовао, псујући уједно и г. Протића. Од познатих му страшно је мучен и председник општине ритопечке, Љуба Коларовић. Страдали су и многи други из Београда, али их лично не зна. Од убијених и злостављаних одузимат је новац, а одузимате су и ствари, и све то давато је мајору Танкосићу. У Танкосићевом штабу био је и Миливоје Јовановић, секретар Железничке Дирекције. Било је официра који су се грозили овога, али нико није смео ништа ни зуцнути.

Кад је сведок дошао на Крф, у Телеграфско Одељење Дунавске Дивизије у Говину, пуковник Радоје Лазић послао га је у варош Крф, да му купи неке ствари, давши му 100 српских динара. Сведок је новац разменио у драхме у Министарству Финансија, како му је пуковник Лазић наредио, и купио поручене ствари, а за остатак грчког новца купио у вароши толико српских новчаница, које су биле врло јевтине, да је пуковнику Лазићу, поред купљених ствари, могао вратити и његових 100 динара. Видевши да је ова проба добро испала, пуковник Лазић му је направио комплименат да је умешан и да ће му дати да и даље мења и ради, али да буде поштен, иначе ће га заклати. Доцније, кад су премештени на јужни крај Крфа, било је наређено од Министарства да се српски новац мења војницима за грчки, и, да би се избегле злоупотребе, благајници Министарства Финансија ишли су из логора у логор и војницима непосредно замењивали новац. Сваки је војник имао право да размени 500 динара за 400 драхми. Сведоку је пуковник Радоје Лазић дао 4.000 динара, које је (сведок) разделио војницима, а ови заменили као свој новац и њему предали драхме. После је сведок за ову грчку монету купио српске новчанице по 3 до 4 драхме, а пуковник Лазић онда је суму од 2.000 до 3.000 динара пријавио за размену Благајничком Одељењу Министарства Војног, које му је то променило по 80 драхми за 100 динара. Ове је паре сведок примио у Благајничком Одељењу за пуковника Лазића и однео му у хотел. Кад је хтео да му преда новац, пуковник Лазић послао га је да од његовог посилног узме кожну торбу и донесе му у собу, што је и учинио; а кад је потом ушао у собу, у којој су била три кревета, затекао је ту пуковника Лазића и пуковника Владимира Туцовића. Седећи у соби, пуковник Лазић рекао је пуковнику Туцовићу: да мисли да ће у ту собу доћи и потпуковник Вемић, па онда: »Добро те постадосмо пуковници, ухватисмо га те потписа овај Указ, иначе би остали још потпуковници«. На то је пуковник Туцовић одговорио: »То му је први и последњи Указ!«, па потом кресну оком на пуковника Лазића, сигурно да би му на-

говестио да је сведок ту. Пуковник Лазић се онда окренуо према сведоку и рекао му: да иде и да дође сутра у 9 сати.

Кад су доцније прешли у Солун, пуковник Лазић му је казао да ће се брзо отварати бараке и да се на томе послу може лепо зарадити; потом га упитао, да ли има кога, на чије би се име могла држати радња, али с тим, да он, сведок, буде ту, изјавивши: да би у томе случају он, пуковник Лазић, дао капитал, под условом да три тала од чисте добити припадну њему, а један њима, сведоку и баракеру. Тад му је сведок казао да има стрица Мијаила Влајића, машиновођу, на што је пуковник Лазић дао сведоку писмо за потпуковника Радаковића, ондашњег Команданта Места у Солуну, од кога је добио уверење или легитимацију, на основу чега се у дивизијском штабу добијало баракерско право; а дао му је и своју карту за Станоја Ристића, делегата при француској Интендатури, да се информише о продаји сена; али је Ристић био болестан и сведока није ни примио. По савету пуковника Лазића сведоков стриц написао је молбу и обратио се за баракерско право Дринској Дивизији, јер су ту најбогатији људи и добро троше. Пуковник Радоје Лазић рекао је претходно сведоку, да је усмено разговарао са начелником Интендантуре мајором Предићем и том приликом дао му је писмену препоруку за мајора Предића. По предаји молбе, мајор Предић им је рекао: да чекају у Солуну, где ће им јавити о одобрењу преко свог чиновника Зеге. После 4 до 5 дана извештени су да им је одобрено држање бараке и сведоков стриц отишао је у дивизију, а сведок се вратио у штаб Прве Армије, где је пуковник Лазић био помоћник начелника штаба. Да би и сведок могао отићи у бараку код стрица, пуковник Лазић издао му је 6. јуна 1916. године АЂБр. 1239 својеручно написану објаву, да може до 28. јуна провести код свога стрица у логору Дринске Дивизије. Пре тога дао му је пуковник Лазић 3.000 динара за набавку намирница и осталих потреба за бараку. Како је ова сума била недовољна, сведок је доцније, да не би ишао код пуковника чак у Јеникеј, узео још 1.000 динара од његова брата коњичког пуковника Јеврема Лазића. У бараци су радили око 22 дана, па је Дринска Дивизија отишла на положај, а они ликвидирали са бараком. После првих дана рада сведок је однео пуковнику Лазићу и предао му његових 3.000 динара и 600 динара пуковника Јеврема, коме је 400 динара раније вратио; а у размацима од неколико дана предао је пуковнику Радоју око 4.700 драхми на име чисте зараде. Пуковник Радоје није био задовољан,

тврдећи да су они зарадили преко 12.000 драхми и претећи сведоку да ће с њим у ров. Пуковник Радоје издао је сведоку још осам објава, које сведок прилаже суду и које су из времена кад су радили са бараком. Неке је објаве пуковник Лазић сам писао, а које он није писао, писао је сведок по његовом диктанду; али је све ове објаве потписао пуковник Радоје.

Док су били на Крфу, сведоку је пало у очи, да су се пуковник Лазић и потпуковник Вемић увек тражили и питали један за другог. — Једном приликом на Крфу повео је пуковник Радоје Лазић са сведоком разговор о политици, и, знајући да је и сведок неки политичар у своме крају, питао га шта мисли о г. Пашићу и т. д. Сећајући се свега шта је рађено на Торлаку и како они мисле о политичарима, сведок је избегавао да о томе отворено говори. Тад му је пуковник Лазић казао: да је војска учинила све и сва што има доброга; она је добила Маћедонију, а политичари су хтели да је продаду.

51. Јован Михаиловић, учитељ, на служби при Благајни Министарства Иностраних Дела, из Велеса, има 43 године, није осуђиван:

Не познаје посланика Нацка из Јабланице. Није никоме имао да дâ прашак за успављивање тога посланика, нити има појма о томе. Познаје Мустафу Голубића, Ђуру Шарца и Незира Хаџиналића. Упознао се с њима на Крфу у вршењу званичне дужности. У времену пада Вишеграда у сведоковој је кући одсео мајор Љуба Вуловић. Тада је Незир долазио у његову кућу и посећивао мајора Вуловића. На сведоково питање: ко је он, један од њих двојице рекао је: да је учитељ и хоџа турски и да се зове Незир. Мухамеда Мехмедбашића и Владету Билбију не познаје, нити им је давао какву суму новаца, па према томе није могао тражити ни накнаду. Никада није говорио Ђури Шарцу да му је жао Богдана Раденковића и Љубе Вуловића.

За овим је извршено **суочење** између сведока *Ђуре Шарца* и сведока *Јована Михаиловића*.

И један и други остају при својој изјави пред судом.

Потом се наставља испитивање сведока:

52. Петар Нешић, пешадиски потпуковник, из Јагодине, има 56 година, није осуђиван:

Једног дана 1914. године шетао се у Скопљу са ђене-

ралом Дамњаном Поповићем, који је његов друг из Академије. Том приликом ђенерал га је питао: да ли је био у борби и са којим је чином ушао у рат. Он му је одговорио: да је био у борбама, да је у рат ушао као потпуковник и да је предложен за унапређење. На то је ђенерал казао: »Е, мој Перо, ти нећеш никада добити за пуковника, јер те Престолонаследник Александар мрзи као радикалца«. Сведок је одговорио: »Па ако, ни мој отац није био пуковник; хвала и кад сам потпуковник«. Онда је ђенерал Поповић рекао сведоку: да то није тако; да је он (сведок) сиромах човек; да треба да гледа, да своје материјално стање поправи и добије пуковнички чин; да то може постићи ако остави своје друштво и уђе у његово, ђенералово, па заједнички смене ову Династију Карађорђевића, јер она не стоји добро ни у народу ни код страних дворова. На то је сведок изјавио: да ову Династију није ни доводио, па неће ни да смењује, и да није његова дужност да испитује, да ли она стоји добро у народу и код страних дворова. После тога ђенерал Поповић му је рекао: »Ти ћеш се, Перо, кајати што си дурновит; иди па размисли о овоме, па дођи да ми кажеш да ли пристајеш у моје друштво«. — После извесног времена ђенерал Поповић упитао је сведока: да ли се размислио и хоће ли да уђе у његово друштво, на што је сведок изјавио: да не може да улази ни у какво друштво, а најмање у његово.

Још у 1904. години сведок је писао Њ. В. Краљу, да ђенерал Поповић и његово друштво не раде добро; а 1914. године, после поменутог разговора са ђенералом Дамњаном Поповићем, јавио је преко скопске поште Њ. Височанству Престолонаследнику Александру намере и рад ђенерала Поповића, али не зна шта је по овоме урађено. Другим властима није јављао ништа.

Није му ђенерал Поповић говорио који су његови другови у друштву ни ко је председник друштва, али се по дружењу ђенераловом са извесним личностима — и сумњало и знало. Зна да је ђенерал Поповић чешће у разговору говорио: како су радикали упропастили земљу и како не раде онако како захтевају интереси земље.

За овим је извршено **суочење** између сведока *Петра Нешића* и оптуженог ђенерала *Дамњана Поповића*:

Сваки остаје при својој речи.

После тога наставља се испитивање сведока:

53. Вук Карапић, пешадиски потпоручник, из Дробњака, има 25 година, није осуђиван:

Причао му је на Крфу Стојадин Вучковић, у присуству неколико лица: да је пуковник Димитријевић био код Престолонаследника због тога, што је отишао за помоћника начелника штаба у Армији, а пуковник Миловановић од начелника штаба Друге Армије за команданта бригаде, у којој су најгори пукови, и да је пуковник Димитријевић у очи псовао Престолонаследника и казао му: »Дете, пази, ја сам те довео, па ћу те ја и отерати!«.

54. Стојадин Вучковић, обвезник, у грађанству административни чиновник Народне Скупштине, има 35 година, није осуђиван, у сродству по мајци са пуковником Миланом Гр. Миловановићем:

Није сведоку Карапићу рекао оно што овај наводи пред судом.

За овим долази до **суочења** између сведока *Вука Карапића* и сведока *Стојадина Вучковића*:

Сваки остаје при својој речи.

Наставља се испитивање сведока:

55. Костантин Пападопулос, апотекар Другог Дунавског Дивизиског Завојишта, из Крагујевца, има 28 година, није осуђиван:

Из једног разговора у другој половини октобра прошле године са потпуковником Милутином Радосављевићем закључио је да међу нашим официрима постоји неко незадовољство. Разговор се односио на смењивање пуковника Миливоја Анђелковића. О томе је причао у логору медицинару Грабовцу. Доцније, кад су неки официри смењени и позвани у Солун, сведок је казао Грабовцу: »Ето, видите, шта сам ја у Совичу вама казао: да има нешто међу официрима; без сумње постоји нека завера међу официрима и она је можда управљена или против Династије и против режима, кад се ти официри смењују с положаја, или су ти официри, који су смењени, захтевали нешто од Врховне Команде, па им није испуњено«. А казао је и да ће се можда ухватити списак официра завере, ако завера одиста постоји.

После тога суд позиваље оптуженог пуковника **Радоја Лазића**:

На постављена питања, у вези са сведоџбом сведока Влајића, оптужени пуковник Лазић изјављује: да сведоку

Влајићу није учинио комплименат због веште манипулације са 100 српских динара. Могуће да му је учинио комплименат у Скадру, кад је сведок умео да набавља не само обичне намирнице, него и неке колаче, на које онда човек није могао ни мислити. Сведок му је, вели, те своје услуге наплатио и натурио, јер му их он није ни знао да тражи. Случај са 100 динара не постоји. А не стоји у ствари ни оно што је сведок навео са манипулацијом новца у суми од 4.000 динара. Једном је дао сведоку своју уштеђевину у драхмама, да је промени у српски новац; а другом приликом дао је сведоку, на многа наваљивања, 1.000 динара у српском новцу, што је сведок тражио у циљу да размени у драхме код благајника Министарства Финансија као свог личног познаника и да после за драхме купи српски новац, па на тај начин обојица зараде. Није му било стало до какве добити, која би се из овакве процедуре могла да добије. Новац је дао сведоку више ради њега, него ради себе. Не зна на који је начин сведок вршио размену тога новца, али, после свега онога што је накнадно сазнао, верује да је могао чинити свакојаке операције, које су њега, оптуженог, могле да компромитују. Није уговарао никакву ортачину са Влајићем и његовим стрицем за држање бараке у Дринској Дивизији, већ је Влајићу, на наваљивање да помогне његовом стрицу који је остао без средстава и који би могао са позајмљеним новцем отворити бараку, дао 1.000 динара, а после два до три дана, на поновно наваљивање Влајићево и пред алтернативом: или да дигне руке од првих 1.000 динара, или да му повећа зајам, дао још 2.000 динара, с надом да ће на крају добити све. После неколико дана дошао му је Влајић и, известивши га да се барака може отворити у Дринској Дивизији, молио га за протекцију. Ускоро је оптужени сасвим случајно срео мајора Предића и рекао му: »Ако дође таква и таква молба за бараку и ако има све потребне документе ти је имај на уму и гледај да се усвоји«. После извесног времена Влајић му је саопштио да му је стриц отворио бараку код Дринске Дивизије. Оптужени верује, да овако, као Влајић, не би према њему учинио ни командант батаљона и на онакав начин тражио новац, доводећи га чак у незгодан положај; али је то Влајић могао учинити, јер је оптужени имао с Влајићем извесне везе на Крфу, онакве какве је навео и које с оптуженикове стране нису биле коректне. А могао је то учинити и због тога што га је Влајић познавао као добра и попустљива човека. Влајићу је давао све оне објаве, које је овај суду приложио, на велика

наваљивања, а објаву од 6. јуна 1916. године са дужим роком дао му је због тога што је Влајић казао да му је стриц болестан и да ће барака и уложени новац пропасти. Признаје да је ово грешка и готов је да поднесе последице. Оптуженоме је једном казао брат, пуковник Јеврем Лазић, да је сведоку Влајићу дао 600 динара и препоручио му је да то од Влајића наплати. Влајић је, враћајући му суму од 3000 динара, предао и 600 динара братових. Пориче да му је сведок Влајић предао 4700 драхми на име чисте зараде; једва је, вели, дошао и до својих 3000 и братових 600 динара. Тврди да нема ни једне речи истине у причању сведокову о разговору између њега, оптуженог, и пуковника Туцовића. Влајић је одиста једном долазио код њега у Туцовићеву собу и донео му некакве чизме; али му није донео никакве драхме, нити је могао чути речи које је на свом испиту навео. С потпуковником Вемићем није се баш много дружио, јер је био запослен. Није с Влајићем водио никакве политичке разговоре.

Затим суд позива оптуженог пуковника **Владимира Туцовића**:

Одговарајући на постављена му питања, пуковник Туцовић вели: да је у пансиону La Suisse, не нашавши собу са једним креветом, узео једну са три кревета. У собу је пуштао само по нужди. Тако је пустио и пуковника Радоја Лазића. Сведока Влајића у својој соби апсолутно није никако видео за време од 24 сата, колико је Радоје код њега био. Цео разговор, који је Влајић изнео, сушта је неистина.

LXVII. СЕДНИЦА

— 12. маја у 8 часова —

У почетку претреса долази до **суочења** између оптуженог пуковника *Радоја Лазића* и оптуженог пуковника *Владимира Туцовића*:

Пуковник *Лазић* говори у очи пуковнику Туцовићу све оно што се односи на долазак Влајићев у собу, тврдећи да се не сећа, да ли је он, оптужени Туцовић, тога момента био у соби.

Пуковник *Туцовић* говори у очи пуковнику Лазићу, да сведока Влајића, за време док је он, Туцовић, ту био, није видео у соби.

После тога суд позиваће оптуженог мајора **Љубомира**

Вуловића и истиче: да је он, оптужени, на питање суда: да ли је у смислу 32. члана Устава организације набављао новац насилним путем, изјавио: да није то чинио, додајући да је за циљеве организације дигао на меницу од Луке Милишића, београдског трговца, 10.000 динара; потом износи: да је на тражење суда преко Министарства Унутрашњих Дела стигао телеграфским путем одговор Луке Милишића и да у том одговору овај изјављује: да Љубу Вуловића, мајора, познаје као друга из школе, да му никад никакав новац није давао, да га је последњи пут видео 1912. године, да је као и други чинио прилоге појединим патриотским и хуманим друштвима, али никад у већим сумама, и да никад није давао новац на менице, па ни официрима; најпосле, констатујући абнормалну појаву, да дужник признаје тако велики дуг, а зајмодавац га пориче, суд пита оптуженога: зашто Лука Милишић одриче да му је дао ове паре на меницу? — На то оптужени мајор Вуловић изјављује: да не може да објасни, зашто Милишић одриче да му је дао поменути новац, ако није зато што неће да има никакве непријатности, као што је сведочење по овоме и још што друго што би се могло извести, али ипак тврди, да му је Милишић дао поменуте паре као другу и пријатељу, без интереса и без рока, да га помогне у послу, о коме му је говорио, и да је од њега (од оптуженог) далеко била свака мисао, да на некакав други начин, а не другарски и пријатељски, добије овај новац од Милишића. На питање: да ли је он, или ко други од његових другова, још од кога и на овакав начин дизао на меницу новац за циљеве организације, — оптужени одговара: да он није и да не зна да ли је то чинио ко од његових другова.

Затим се наставља испитивање сведока:

56. Петар Косовић, комесар Другог Дунавског Дивизиског Завојишта, у грађанству професор, родом из Никшића, има 45 година, није осуђиван:

Октобра или новембра месеца причао му је у поверењу, у Совичу или у Добровени, Д-р Милорад Велимировић: да га је неки виши официр нудио да се потпише на некакав списак официра и људи који су радили и раде на томе да се промени владајућа Династија, и да је он то одбио.

57. Драгутин Грабовац, медицинар, из Ужица, има 24 године, није осуђиван:

Једног дана, кад је Друго Завојиште Дунавске Дивизије било у Совичу, Костантин Пападопулос рекао му је: да је од једног свог пријатеља вишег официра чуо да постоји незадовољство међу официрима и неки покрет. То је сведок казао Д-ру Велимировићу. После тога исти Костантин Пападопулос причао му је: да међу официрима постоји завера и покрет управљен противу Династије и да неки купе потписе официра. И то је сведок казао Д-ру Велимировићу, који му је рекао, да такве појаве сажаљева.

58. Божидар Максимовић, резервни коњички поручник, у грађанству судски писар, има 30 година, није осуђиван:

Пред почетак операција 1915. године био је у штабу Шумадиске Дивизије другог позива у Ужицу, где је био и штаб Ужичке Војске. Тада је видео и чуо да се у штабу Ужичке Војске налази известан број добровољаца, већином ђака из Босне, за које се није знало какву управо службу као војници врше. Врло често су се виђали на улици и у кавани, тако да је изгледало да никакву службу готово и не врше. Из њиховог међусобног општења видео је да су лепо примани у штабу и да су уживали нарочите симпатије пуковника Драгутина Димитријевића. Двојицу од тих добровољаца лично је познавао, а било их је још десетак у штабу, али не зна њихова имена, већ само њихове физиономије. Зна да су у Ужице долазили, с времена на време, официри, од којих познаје мајора Вуловића, потпуковника Велимира Вемића, Чеду Јовановића (управника Официрске Задруге), Душана Димитријевића-Дула. Овај последњи, који се водио у штабу, некуда је често путовао. У колико се сећа, потпуковник Вемић долазио је у Ужице два до три пута. Једном му је потпуковник Вемић у разговору казао, да је дошао у Ужице да поднесе релацију и ликвидира са својим одредом.

59. Коста Туцаковић, шеф полициске секције Врховне Команде, у грађанству окружни начелник у пензији, из Београда, има 40 година, није осуђиван:

На Крфу се упознао са Пунишом Рачићем, четником и ђаком осмог разреда гимназије, који је дотле био у Црногорском Батаљону. Из разговора с њим сазнао је, да је (Рачић) изашао из чете, што није више могао да трпи батинање, вређање националних осећања Срба из разних покрајина, осуђивање свију чиновника у Србији, непоштен рад и пропагирање за војни режим. Затим му је Рачић казао: да више неће да четује, јер види да се нарочите симпатије гаје према извесним четницима, који су ослобођени војне дужности, ма да су способни. Нарочиту му је пажњу

скренуо на Мустафу Голубића, који је, док је у Србији ишло добро, стално био четник, а после, ослобођен војне дужности, отишао у Париз да доврши школе. Сем њега, именовао му је Ђуру Шарца, Незира Хаџиналића, који је тада отишао био у Женеву, Милана Циганoвића и још неке. Сведок је умолио Рачића да о тим стварима води рачуна, а Јована Милосављевића, као Бошњака одредио је да види шта се ради међу тим Бошњацима.

У Солуну се након извесног времена, а после повратка из Француске, поново састао са Рачићем и упитао га, да ли је што могао сазнати, на што је Рачић одговорио: да му је Смајо Феровић поверио, да је Незир Хаџиналић, по наређењу пуковника Димитријевића, имао да изврши једну ствар, од које се уплашио и одрекао извршење, па отишао у Швајцарску. Смајо Феровић није ту ствар поверио Рачићу у детаљима, већ му изјавио да ће то да саопшти председнику Владе г. Пашићу. Рачић је даље изјавио сведоку: да је због Смаје Феровића и Ђуре Шарца имао неприлика, јер су их у Солуну хтели поново узети у војску, па је интервенисао код конзулата да им се овере објаве, како би их одвео на Крф. После неколико дана Ђуро Шарац, Смајо Феровић и Пуниша Рачић отишли су на Крф и септембра месеца прошле године вратили се поново у Солун. Тада му је Рачић причао: да се у Солуну налази Милан Даниловић-Циганoвић, који се плаши за свој живот, јер је отпао од четничке организације. Затим му је рекао: да се ови Босанци мисле искористити за сређивање наших унутрашњих ствари. На то је сведок наредио Јоци Милосављевићу да уђе у ближе познанство са Циганoвићем и Незиром Хаџиналићем и види шта се ради. О резултатима овога корака поднео је извештај начелнику војно-судског одељења. Сазнавши да се нешто ради са тим Босанцима, пало му је у очи, да се у штабу Треће Армије, код пуковника Димитријевића, налази неки Раде Малобабић, који је био двоструки шпијун и као сумњив притворен у Нишу, па после у Куршумлији, одакле га је узео на реверс мајор Љуба Вуловић и предао пуковнику Димитријевићу, а овај га преко Албаније довео на Крф. Сведок је и о томе референсао надлежнима и од њих је добио наређење да о њему тражи обавештења. Како одговор на то тражење дуго није стигао од Армије, оно је поновљено, и тада је стигао одговор од пуковника Димитријевића и мајора Вуловића, да је то један од најбољих наших радника и да је остао на Крфу. Међутим, тај одговор није био тачан, јер је Малобабић

био с њима у Острову и под извесном протекцијом тамо држао бараку, ма да за такав рад није имао правилно одобрење. О Малобабићу је поднео засебне реферате Господину Министру Унутрашњих Дела.

Као начелник округа подринског поднео је пред рат Господину Министру Унутрашњих дела рапорт са подацима о Молобабићу. Кад је сведок, у јесен 1912. године, заступао шефа обавештајне службе у Министарству Војном, тад му је мајор Павловић довео Малобабића и казао му да Малобабићу преда седам или десет наполеона, како би могао отићи у Нови Сад и видети да ли се тамо врши каква концентрација трупа. Сведок је то учинио, а Малобабић је отишао. Пред предају дужности сведок је добио из Пеште једну Малобабићеву карту, у којој јавља да у Пешти има војске. Ништа више од њега није добио.

Кад је после тога сведок примио дужност начелника округа подринског, затекао је као практиканта неког Николу Станковића, на кога му је Малобабић скренуо пажњу да је сумњив. Међутим, Никола Станковић изјавио је за Малобабића да је сумњив. Испитујући све то, сведок је од Управе Вароши Београда добио обавештење, да је Малобабић одиста сумњив. У једној ствари, о којој је сведок дуго трагао, био је умешан и Малобабић и по сведоковим утисцима »некога је изврсно послужио, а пуковник Димитријевић и мајор Вуловић су одрицали да су ту имали удела«, као што је сведоку саопштио пуковник Станко Цветковић.

60. Борисав Ристић, пешадиски мајор, из Крагујевца, има 33 године, није осуђиван:

Једном приликом, мисли у новембру месецу прошле године, пуковник Милан Гр. Миловановић казао је сведоку: »Тако сте ви хтели, да ми и моја два ордонанса, узета на моју личну употребу из пукова, одузмете, а ја као командант бригаде имам права бар на два ордонанса за своју личну употребу, који, кад бих им наредио да убију некога, да они то и изврше, а не да морам ја лично да то чиним, ако кад затреба«.

61. Јован Милосављевић, на служби при полициској секцији Врховне Команде, у грађанству полициски писар, из Сребрнице, има 35 година, није осуђиван:

Пре но што је пошао с Крфа у Солун, молили су га Милан Циганoвић и Ђуро Шарац да и њих пребаци, што је и учинио. То је било почетком маја месеца 1916. године. Чим је, нешто доцније, стигла у Солун Трећа Ар-

мија, Ђуро Шарац одмах је отишао за Крф. Том приликом сведок је приметио да се Ђуро Шарац боји да остане у Солуну. У то време по Солуну су кружили гласови, које је сведок и на Крфу слушао, да су извесни официри на Крфу имали састанке са неким Босанцима револуционарима и да су официри наговарали ове Босанце, да убију Њ. Височанство Престолонаследника Александра и председника Владе г. Николу Пашића и да после тога изврше државни преврат. Чак су се почела помињати и имена тих официра, нарочито пуковника Драгутина Димитријевића, ђенерала Дамњана Поповића, пуковника Милана Гр. Миловановића, потпуковника Божина Симића, мајора Љубомира Вуловића, пуковника Владимира Туцовића, артилериског пуковника Драгомира Стојановића, потпуковника Велимира Вемића и потпуковника Војислава Гојковића. Од Босанаца помињати су: Незир Хаџиналић, Милан Цигановић, Бошко Арежина, Ђуро Шарац, Владета Билбија, Мухамед Мехмедбашић, Мустафа Голубић и Вељко Зечевић.

Како је 1. маја погинуо Бошко Арежина, као познаник погинулога заинтересовао за његову смрт, а заинтересовао се и зато, што се почело зуцкати, да је Бошкова смрт дело међусобног разрачунавања. Истраживањем правог стања ствари, сведок је дошао до извесног уверења, да Бошкова смрт нема везе са тим разрачунавањем. Нешто доцније поново је почео сумњати. У тој сумњи поджавале су га речи потпуковника Војина Поповића, управљене сведоку на питање да ли зна како је Бошко погинуо: »Тако сви пролазе, који раде на своју руку и не слушају!«.

У Солуну се сведок често састајао са Миланом Цигановићем и Вељком Зечевићем. Једном приликом Цигановић му је рекао: да су се он, Ђуро Шарац, Бошко Арежина, Вељко Зечевић и још неки разишли у мишљењу са пуковником Димитријевићем и његовим друговима и то из ових разлога: Кад су они поднели пуковнику Димитријевићу и његовим друговима неки план за извршење извесних националних задатака изван нашег круга и домашаја, питајући их уједно за савет, онда су они, пуковник Димитријевић и другови, одобрили то и обећали ослобођење од војне обавезе и друго; а кад су требали да пођу, сваки за својим послом, онда их је пуковник Димитријевић појединце одвраћао, говорећи им: да то не треба сада да чине, јер постоји зло међу нама, које пре свега треба по сваку цену уклонити. Као прво зло пуковник Димитријевић је истицао председника и остале чланове Владе, а

после тога највише личности, под којима Цигановић и другови мисле Њ. В. Престолонаслидника. — Даље му је Цигановић причао: да му је једне ноћи на Крфу дошао Бошко Арежина и плачући саопштио: да га је пуковник Димитријевић одвраћао од њихове првобитне националне одлуке и наговарао, да најпре у земљи почне рашчишћавање и да он, Бошко, треба да убије Престолонаследника Александра, а Незир Хаџиналић председника Владе г. Пашића, и кад су они, Бошко и Незир, одбили да то ураде, онда им запретио, да ће изгубити главе, ако се за ово чује, па због тога да се они сада плаше за своје главе. Цигановић је сведоку казао: да му је то исто и Незир причао. А све ово Цигановић је изнео у присуству резервног потпоручника Душана Николића, који је том приликом причао: да је ђенерал Дамњан Поповић врбовао поједине људе на Крфу, а потпуковник Воја Гојковић у Ници. Цигановић је неколико пута молио сведока, да му створи прилику да говори са председником Владе г. Николом Пашићем и да му лично каже ствари од врло велике важности.

И Цигановић је помињао имена официра, које је сведок навео и које је готово увек на Крфу заједно виђао. Једне ноћи око 12 часова, кад је био дежурни, ишао је сведок поред пансиона La Suisse са резервним потпоручником Душаном Николићем. Пред њима су изашли из пансиона пуковник Милан Гр. Миловановић и још један официр, кога није могао познати. У разговору, гласном и живом, са тим другим официром, пуковник Миловановић је рекао: »Он нама шаље пуковника Мирка Милосављевића и тражи са нама измирење, а не сме да нас позове, па да му у очи кажемо и да се том приликом разрачунамо. Ми не можемо уопште с овом црногорском лажовчином да радимо, јер он прикупља све наше непријатеље и контраће. . . . . .. мајку . . . . . , између нас и њега мора да падне крв«. Сведок је лично видео пуковника Миловановића и чуо кад је ово говорио. Реч »он« мисли да се односи на Престолонаследника.

Сем тога, сведок је виђао, да су се официри, које је навео, увек састајали, и ноћу и дању, у пансиону La Suisse, у хотелу »Константинопољ« и у једној кавани близу »Константинопоља«, за коју је чуо да је држао мајор Александар Срб.

После свог саслушања ког иследника, сведок је разговарао са Незиром Хаџиналићем и овај му је рекао: да га није пуковник Димитријевић наговарао да убије г. Пашића, него мајор Вуловић.

Сведок познаје Раду Малобабића и с њим је водио разговор о томе да види, да ли су Босанци машице у рукама официра да убију Престолонаследника и председника Владе г. Пашића; али му је Малобабић рекао да о томе не зна ништа. Малобабић му је причао да га полиција гони, на што му је сведок казао, да се не плаши, ако није крив. О атентату је Малобабићу само наговештавао, а о задатку Незирову говорио му је отворено, на што му је Малобабић рекао да ни о томе не зна ништа.

Односно важних и интересантних ствари, о којима Малобабић пише пуковнику Димитријевићу, и става из писма: »све му је познато гледе мене«, сведок вели: да се све то мора односити на рад ових Босанаца у друштву са официрима на нашим унутрашњим пословима, јер је он, сведок, само о томе с Малобабићем говорио, и да је и Малобабић с њима на истом послу.

Сведок је био члан тајне организације »Уједињење или Смрт«. У организацију га је увео 1911. године сада покојни Љуба Јовановић, директор »Пијемонта«, говорећи му да организација има исти циљ као и Народна Одбрана, само са енергичним и појачаним радом. Доцније, кад се подигла ларма против »Црне Руке«, а нарочито кад му је потпуковник Прибићевић казао, да се то односи на тајну организацију, чији је орган »Пијемонт«, у коме је и сам (сведок) био, сведок се намерно разболео, отуђивао од организације и постепено је напуштао; а напустио би је био сасвим, али се из организације, према њеном Уставу и заклетви, не може никада изаћи.

У Призрену, 14. новембра 1915. године, приликом евакуације Призрена, сведоку је, као полициском писару, у униформи и у вршењу службене дужности, један капетан, чије име није могао сазнати, без икаква разлога и повода, опалио »једну жестоку шамарчину«, тако да је услед удара пао на земљу. У исто време капетан му је добацио :» . . . . . мајку твоју, ви сте упропастили ову земљу!« Сведок мисли, да му је овај шамар ударен због тога, што се је отуђио од организације. — Једном је сведок добио писмо од Бранка Божовића, који је заједно с њим био у истој групи организације. Бранко га је позивао да одмах скине полициску униформу, дође у редакцију »Пијемонта« и продужи рад; али му на то није ни одговорио.

За овим је извршено суочење између сведока Јована Милосављевића и оптуженог пуковника Милана Гр. Миловановића :

И један и други остају при својој изјави.

Потом се наставља испитивање сведока:

62. Миливоје Војиновић, резервни пешадиски поручник, у грађанству контролор скопске поште, из Чачка, има 40 година, није осуђиван:

У штабу Шумадиске Дивизије био је, као поверљив човек потпуковника Ускоковића, резервни коњички поручник Милисав Богдановић, који је поред службених ствари за штаб Треће Армије носио и приватна писма за пуковника Драгутина Димитријевића. Једном приликом потпуковник Ускоковић казао је сведоку: »Сила ми је Апис; кад год се с њим видим, ја са њиме лице у лице!« Сведок не зна шта му је то имало да значи. Кад је доцније кренуо за Солун и јавио се пуковнику Плазини, овај је сведоку рекао: »Шта је ово, бога ти, и какве су ове керефеке, и што праве оваке заврзламе? Ако су криви, треба их све побити«.

Мухамеда Мехмедбашића познаје; звали су га Медо. Једног дана дошао је у Лутру у штаб Шумадиске Дивизије. Том приликом потпуковник Ускоковић позвао је сведока и рекао му: »Мићо, овог пријатеља да примиш и да га храниш из официрске менаже и да му нађеш стан и туће остати да издржава бањску сезону«. Сведок је поступио по овом наређењу и Медо је остао ту чак и после одласка дивизије из Лутре. — Кад се сведок вратио од истледника, где је био ради саслушања по овој ствари, и кад је казао шта је код иследника изјавио, мајор Јован Ристић му је рекао: да он (сведок) не зна ништа, да је каплар Јокан носио нека писма пуковнику Димитријевићу од потпуковника Ускоковића, да се тамо задржао седам дана и да је пуковник Димитријевић казао Јокану, кад му се пожалио да се је дуго задржао и да због тога може бити кажњен: »Не брини, то је моја брига!«.

LXVIII. СЕДНИЦА

— 12. маја у 15 часова и 30 минута —

Наставља се испитивање сведока:

63. Тихомир Марић, полициски писар, на служби у Команди Места у Солуну, из Каменице, среза гружанског, округа крагујевачког, има 36 година, није осуђиван:

Неколико времена после доласка на Крф, у колико се сећа месеца марта, био је постављен за чиновника Ко-

манде Места са задатком да као полициски орган води рачуна о реду по улицама и јавним локалима. Вршећи своју дужност, приметио је да се поједини наши официри, и то готово увек једни исти, често састају по хотелима и другим локалима и нешто важно решавају. После дужег посматрања закључио је, да нешто смерају. Тако су се састајали ови официри: пуковник Милан Гр. Миловановић, пуковник Алимпије Марјановић, пуковник Влада Туцовић, потпуковник Шапинац, пуковник Драгутин Димитријевић, мајор Љуба Вуловић, капетан Милан Николић-Сојка, капетан Душан Димитријевић, а врло често и Слободан Јовановић, мајор Радоје Јанковић, пешадиски мајор Љуба Костић, пуковник Коста Ристић и још неки официри, за које сада не може да се сети, али је и о њима референсао Команданту Места. Имао је (сведок) прилике да чује, да ови људи говоре о новој војној управи, о Влади, о режиму и целокупном данашњем стању и управи. Најжучније осуде падале су у времену између 20. марта и 10. априла, јер је у то време вршен распоред у командама и војним надлештвима. Најчешће су држали седнице у сали хотела »Saint Georges« у Крфу, где је сведок привремено становао, и то у непосредној близини поменуте сале. У два маха чуо је у својој соби, да се у том друштву говори о унутрашњим стварима, па, желећи чути све што говоре, излазио је из собе и пред вратима сале чуо: да се дебатује о томе »како ће се по уласку у Србију образовати нови режим, који би одмах у почетку био потпомогнут једном групом самосталаца и либерала, који су уз њих«. У више прилика могао је из своје собе чути »разне говоре, који су се готово сви сводили на то, да би требало сменити овај режим и Владу, да они треба да узму управу у своје руке, како би спасли земљу, и да се ово и овако стање не може трпети, јер је то стање несношљиво«. О свему овоме сведок је подносио писмене реферате потпуковнику Радаковићу, Команданту Места у Крфу и доцније у Солуну.

64. Крста Милетић, у полициској секцији Врховне Команде, у грађанству кмет-правник општине београдске, има 34 године, није осуђиван:

Још у Србији сазнао је из новина да у официрском кору постоји нека организација, названа »Црна Рука«. Из политичких догађаја дошао је до уверења да та организација кочи правилан развитак државе и изазива тешке потресе у земљи. Кад је на Крфу преведен у полициску секцију Врховне Команде, почео је да се више интересује за

ову појаву, па је препоручио резервном инжињерском потпоручнику Драгољубу Димитријевићу, да на организацију »Црне Руке« обрати нарочиту пажњу, у првом реду зато, што је тада био са службом у непосредној близини пуковника Драгутина Димитријевића, који је обележаван као глава и творац ове организације. Од тада се није видео са потпоручником Димитријевићем све док није, мисли месеца септембра текуће године, дошао са службом у Воден. Тад му је потпоручник Димитријевић рекао, да је успео да се приближи пуковнику Димитријевићу, и питао га (сведока), да ли да уђе као члан у »Црну Руку«, на што је сведок одговорио, да му оставља одрешене руке. На неколико дана после тога дошао је потпоручник Димитријевић код сведока и саопштио му: да га је пуковник Димитријевић врбовао за присталицу идеја своје организације, говорећи му да се постара да што више резервних официра увуче у организацију; а као циљ организације означио му је пуковник Димитријевић, да треба укинути Државни Савет, смањити плате, на чело државне управе поставити одбор од 10—15 људи који ће земљом управљати и представљати у исто време и Владу и Народну Скупштину. Сем тога, потпоручник Димитријевић саопштио је сведоку и то: да архиву тајне организације пуковник Димитријевић држи у једном сандуку и да је пуковник Димитријевић дао потпоручнику Димитријевићу за мајора Вуловића једно писмо, које је потпоручник Димитријевић отворио и, видевши да је писано шифром, прецртао, поново затворио и предао мајору Вуловићу негде код положаја, на путу и у сусрету. Прецртано писмо потпоручник Димитријевић показао је сведоку и обојица су се мучили да га дешифрирају, али без успеха. Све ово што му је саопштио потпоручник Димитријевић сведок је сматрао за дужност да саопшти Господину Министру Унутрашњих Дела. Сведоково је уверење, да је организација »Црна Рука« ишла директно на превратт и упропашћење земље.

65. Драгољуб Димитријевић, резервни инжињерски потпоручник, у грађанству учитељ, из Сепаца, округа крагујевачког, има 37 година, није осуђиван:

Још у Србији је знао да постоји војно удружење »Црна Рука«, али му није био познат циљ удружења.

На Крф је дошао са штабом Треће Армије, где је био на служби као управник слагалишта телеграфске страже. Док је армијски штаб био у Матијасу, имао је прилике да се ближе упозна са пуковником Драгутином Димитријеви-

ћем и мајором Љубомиром Вуловићем. Како је био у армијској менажи, често је с њима претресао разна питања. Кад се у разговору долазило на питање о данашњем стању и Влади, они су, нарочито пуковник Димитријевић, ова питања саркастички третирали и сваку кривицу бацали на режим. — На Крфу му је Крста Милетић, кмет-правник општине београдске, препоручио, да обрати пажњу у логору, јер управа »Црне Руке« врши неку агитацију и спрема нешто. Сведок је настојао да се приближи пуковнику Димитријевићу, знајући га као представника »Црне Руке«. У томе је и успео; али на Крфу ништа није могао сазнати, јер још према њему нису били поверљиви. Ипак је осетио наклоност пуковника Димитријевића, по чијој је препоруци остао на принадлежностима при штабу Треће Армије, ма да је требао да буде у четвртом телеграфском одељењу.

Кад је наша војска пребачена у Солун и кад је сведок по протекцији пуковника Димитријевића, а посредовањем апотекара Манделбаума и по наредби потписаној од пуковника Милана Ж. Миловановића, враћен из пионирског полубатаљона за водника телеграфског одељења Треће Армије, онда је почео уживати њихово поверење. Пуковник Димитријевић звао га је више пута код себе и, ако никога није било у канцеларији, распитивао се да ли познаје које резервне официре и шта и како они мисле о »Црној Руци«, напоминући нарочито, да резервне официре треба да имају уза се, јер је војска у њиховим рукама. Приликом тих разговора говорио му је пуковник Димитријевић: како би требало упростити управни систем владавине, смањити чиновништво, укинути Државни Савет и смањити официрима плату; затим: како нам уопште није потребна ни Влада, ни Скупштина, ни толико чиновништво, и како све то могу да врше 10 до 15 људи. При томе му је препоручио пуковник Димитријевић: да све ово објашњава резервним официрима. Једном приликом предусрео га је пуковник Димитријевић шалом: »Ништа од тебе, кад ти не успе да нам ни једног резервног официра доведеш!« Све ово, што је пуковник Димитријевић говорио сведоку, овај је месеца септембра испричао у Водену Крсти Милетићу и изнео му мишљење, да би још више сазнао кад би као члан ушао у »Црну Руку«, што је Милетић оставио његовој увиђавности.

Једном приликом, улазећи у штаб да поправи телефон, сведок је приметио у рукама пуковника Димитријевића нека акта од 10 до 15 табака, прошивена и утврђена

повећим печатом, која је пуковник спремио у један сандук испод кревета, закључао и кључ метнуо у новчаник.

После пада Кајмакчалана, кад је сведок ишао за оправку телефонске линије, дао му је пуковник Димитријевић једно затворено писмо, да га преда мајору Вуловићу и то лично у руке, а ако га не нађе, да писмо врати. Заинтересован оваквим начином слања писма и видећи да се писмо без повреде може отворити, а при томе уверен да писмо није службене природе, сведок је намерно отворио писмо, али га није могао прочитати, јер је било шифровано, већ га је прецртао, затим поново затворио, однео мајору Вуловићу и предао му га у сусрету, на путу испод коте 900. Кад је мајор Вуловић прочитао писмо, вратио се натраг на фронт, али не зна тачно где. О том писму, које је доцније предао иследнику, причао је још у Водену Крсти Милетићу. Нешто од свега овога причао је сведок и резервном потпоручнику Душану Николићу.

Крајем месеца новембра 1916. године сведок је био код телефонске централе кад је пуковник Димитријевић разговарао на телефону са неким штабом на положају. Том приликом чуо ја овакав разговор: »Шта има ново?« — питао је пуковник Димитријевић; на то је добио одговор о стању на фронту; после тога управљено је било питање са фронта: »Шта ви тамо радите?«; на то је питање Димитријевић одговорио: »То није тако лака ствар; причекај 10 до 12 дана, па ћемо видети«. Сведок не зна шта је овај разговор имао да значи и наштa се односио.

За овим се врше **суочења**:

I. Између сведока *Драгољуба Димитријевића* и оптуженог пуковника *Драгутина Димитријевића*:

Обојица остају при својој речи.

II. Између сведока *Драгољуба Димитријевића* и оптуженог мајора *Љубомира Вуловића*:

И један и други остају при својој речи пред судом.

Потом се наставља испитивање сведока:

66. **Милорад Тошић**, обвезник чиновничког реда, иначе благајник округа скопског, из Бајине Баште, има 32 године, није осуђиван:

У лето 1914. године, око 9 часова у вече, сведоков шурак, Станоје Величковић, био је без икаква разлога нападнут у Скопљу од једног Босанца добровољца, који је у руци имао бомбу. Није одмах знао како се тај добровољац зове, али је доцније сазнао да му је име Мустафа

Голубић. Сведокову шураку притекао је у помоћ један жандарм, а у том моменту пришао му је и неки поднаредник Ранковић и позвао га да с њим пође у сокаче, у мрак, наводећи да је Мустафа пијан, али сведоков шурак није хтео да иде. Сутрадан сведок је пријавио ствар Команданту Места у Скопљу, мајору Сретену Протићу. Овај је, трагајући за Мустафом, сазнао да је отишао у Куманово, и наредио је да се стражарно доведе, што је и учињено. Приликом саслушавања неко је из Команде Трупа Нових Области интервенисао преко телефона у корист Мустафе Голубића, а мало доцније интервенисао је преко телефона и пуковник Јеврем Лазић, заступник команданта вардарске дивизиске области. После тога дошао је и Тодор Паранос, новинар, да умоли, у име пуковника Лазића, да се Мустафа пусти. Сутрадан мајор Протић нашао је сведока на улици и казао му, да се за Мустафу интересује и ђенерал Дамњан Поповић, а истога дана сусрео је сведока један у војничком оделу, са бомбом, ножем и револвером, и запретио му да ће му све побити, па и њега, ако се Мустафа не пусти у слободу. Услед тога, сведоков шурак управио је Команданту Места писмо, у коме му јавља да одустаје од тужбе противу Мустафе. Тако је Мустафа пуштен у слободу.

У Атини је сведок чуо, кад је начелник Главног Државног Рачуноводства Аврам Левић причао Свети Јакшићу да је Левићу у Драчу или Сан Ђовани-у неко од виших официра тражио да одмах преда државну готовину, говорећи како ће они, официри, да представљају државу и одлучују даље шта ће бити, нашто је Левић тражио наређење за то и молио да та ствар остане до сутра. Сутрадан Левић је већ добио заштиту савезничку, и дотични официр, кад је дошао по државну готовину, наишао је на француску стражу.

Сведок није био никакав заступник Свете Јакшића у Атини за куповину српског дувана, нити је то као државни чиновник могао бити. Кад је сведок чуо, да неки Грци траже да купе српски дуван, донео је одлуку: да се дуван не може никоме продати без нарочитог решења Господина Министра Финансија; да и даље дуван мора остати у магацинима, а за случај потребе да се пренесе и на Крф или у Марсељ. Сећа се, да је једног дана Ненадић, трговац из Велеса, упутио био преко Посланства у Атини једну депешу Свети Јакшићу, у којој га пита: да ли је свршен његов посао. Не зна, каквог се посла то тицало. Појма није имао о томе, да је код Атинске Банке депонована каква сума новаца за рачун Свете Јакшића.

67. Никола Премовић, инжињерски потпуковник, из села Богетића (катунска нахија), има 39 година, није осуђиван:

У времену кад је изашла Уредба о приоритету власти био је са службом у Штипу. У месецу априлу 1914. године добио је од пуковника Милутина Лазаревића писмо са оваквом садржином: »Поручио ми је Радоје Јанковић из Београда да се твој долазак очекује у Београду, а због чега — теби је познато«. На то писмо није одговорио. Мислио је, зашто га зове мајор Јанковић и дошао је до закључка, да га зове зато да би му ваљда помагао у новинарској кампањи противу тадањег режима. Доцније, у првој половини маја, добио је двомесечно боловање и кренуо се за Београд. При проласку свратио је у Скопље, где га је код Милутина Лазаревића, начелника штаба Трупа Нових Области, очекивало писмо од друга пуковника Радоја Лазића. У писму му се Лазић жалио, »да се дигла читава хајка на војску, да нарочито изгледа да Влада гони његове пријатеље, да је тенденциозно донета Уредба о приоритету и да уопште изгледа да је тенденција тадање Владе да сведе улогу војске на улогу жандармерије. Писмо је даље написано доста мрачно. Радоје је предвиђао да ће избити нереди у Београду, апеловао је на борце у унутрашњости, да у интересу војске потпомогну ту борбу«, не оружјем у руци, него депешама упућеним непосредно Краљу. Сведок је из тога писма увидео, да је стање озбиљно и да су страсти отишле испред резона. Писмо је показао Милутину Лазаревићу и између осталога рекао му, да је приметио, да и у штипском гарнизону има незадовољства, и да му се чини: да би та Уредба остала незапажена, да официри нису на њу нарочито упозорени. Милутин му је у разговору казао, да у официрском кору постоји велико незадовољство и да ће изразити жалбу противу Уредбе непосредно Њ. В. Краљу. Сведок је приметио, да му то изгледа незгодно и у погледу форме, и у погледу принципа војне дисциплине, и у погледу постигнућа самог циља. Милутин му је изјавио да је то и његово гледиште, додајући да је доцкан да се ствар измени. Кад му је то изјавио, сведок је предложио, да он (сведок) отпутује у Београд и утиче помирљиво на онога од кога та измена зависи. Милутин је пристао, истичући да је то и његова жеља, и оставио је сведоку, да у име његово (пуковниково) говори са пуковником Драгутином Димитријевићем. А писмо Радоја Лазића највише је сведоку дало повода, да отпутује у Београд, не би ли могао, ако

би било потребно, утицати на своје другове у помирљивом смислу, јер је био уверен да у људским радњама, у највише случајева, играју улогу страсти, а не резони. Сутрадан по свом доласку у Београд отишао је у Министарство Војно и ту нашао Радоја Лазића. Говорили су о свему, као и о његовој (сведоковој) намери, а говорили су и о Радојину писму. Сведок је приметио, да је и оно писмо било резултат узбуђења, јер се и Радоје одмах сложио с његовим мишљењем. Сведоку је изгледало да је Радоје био под извесним утицајем и да није имао потпуно слободну вољу у своме опредељивању. Тог пута је видео и пуковника Милана Гр. Миловановића. Обојици је рекао да ће ићи код пуковника Драгутина Димитријевића. При поласку Радоје Лазић му је рекао, да пуковнику Димитријевићу не каже да се је раније виђао с њиме и с пуковником Миловановићем, да не би изгледало да су га они код њега послали. — Дошао је код пуковника Димитријевића и изложио му све што је разговарао с Милутином Лазаревићем, молећи га да, ако од њега зависи, измени намеру, која ће донети више штете него користи. Пуковник Димитријевић без речи је на то пристао. На сведока пуковник Димитријевић није правио никакав страшан утисак, па се је чудио због чега се Радоје Лазић толико бојао да не каже да је с њим (с Радојем) раније разговарао.

Пред заклетву сведок Миливоје Војиновић изјављује: да је потпуковник Ускоковић, предавши му на храну и негу Мехмедбашића, поред оног што је навео, рекао и ово: »Овог нашег пријатеља послао нам је Апис, да га чувамо и негујемо«.

Затим сведоци: Ђуро Шарац, Вук Карапић, Костантин Пападопулос, Петар Нешић, Стојадин Вучковић, Јован Михаиловић, Велимир Влајић, Петар Косовић, Драгутин Грабовац, Божидар Максимовић, Коста Туцаковић, Борисав Ристић, Јован Милосављевић, Миливоје Војиновић, Тихомир Марић, Крста Милетић, Драгољуб Димитријевић, Милорад Тошић и Никола Премовић полажу *заклетву* на своје исказе.

LXIX. СЕДНИЦА

— 13. маја у 8 часова —

У почетку седнице суд позива оптуженог пуковника **Радоја Лазића**:

На питање: да ли је у мају 1914. године писао какво писмо потпуковнику Премовићу, и, ако јесте, по коме је то писмо послао у Скопље и каква је била његова садржина, — оптужени пуковник Лазић одговара: да је одиста писао и послао писмо потпуковнику Премовићу и да се не сећа по коме га је послао. Садржина писма у главноме је онаква какву је навео потпуковник Премовић; само неке изразе мисли да је Премовић рђаво запамтио. Није могао употребити израз, да се дигла хајка на војску, али је могао рећи нешто у томе смислу. Изразе: да Влада гони његове пријатеље, апсолутно није употребио, нити је што слично написао; али је свакојако употребио неке изразе, који су имали да обележе нерасположење Владино према војсци уопште, из чега је, но његовом мишљењу, и резултирала Уредба. Није апеловао ни на кога, већ је писмо упутио другу и пријатељу. — На питање: по чему је нашао да је Влада тенденциозно донела Уредбу о приоритету и зашто је апеловао на борце у унутрашњости, — оптужени вели: да су представници демократских режима под владом краља Милана и краља Александра много патили. Они су тада у начелној и политичкој борби и физички страдали, јер су били хапшени, окивани и мучени. Они су знали, да се ондашњи режим у тој борби ослањао на војску, па се зато у њиховим душама формирало извесно неповерење, подозрење, да не каже антипатија, према војсци. Долази 29. маја и војска руши милитаристички систем управе и ствара основу за демократски режим. Представници тог демократског режима долазе на управу, али собом доносе и своју душу, у којој су већ били образовани извесни ожиљци у односу на војску. С друге стране, тада је учињена капитална погрешка, што су учесници у том догађају из редова војске задржани у војсци, јер се они нису могли одмах по догађају да врате у границе својих службених дужности. Долазе и ратови из 1912. и 1913. године, из којих официрски кор, дотле у демократском јавном мнењу ружен, излази прослављен, што појачава неповерење код представника демократских режима и по мало прелази у страх. Претпостављало се, да ратном славом загрејане главе могу лако постати усијане и да лако може доћи до полу-милитаристичких режима, па се нашло за паметно да се на врућеће официрске главе сручи мало хладне воде, што је учињено познатом Уредбом о приоритету. Међутим, поступак је био потпуно депласиран. Наш официрски кор није ни за длаку мање демократски него француски или који други, па је звречку коју је официр добио схватио као безразложан ударац. Побуде Владине, са гледишта демократских представника, било је оправдано, али и погрешно, у колико се нису

налазили у стварној ситуацији с погледом на војску. Зато се и љутио на Уредбу; али га та љутња не би никада побудила да уђе у какве нелегалне мере противу Уредбе. Тада се »налазио у близини човека, који је далеко импулзивнији« од њега и кога је »увек сматрао за паметнијег« од себе, па је »у неколико и подлегао његовом утицају«. Под тим утицајем и написао је поменуто писмо. Тај човек, под чијим је утицајем био, јесте његов старији друг и пријатељ пуковник Драгутин Димитријевић. Он је инсистирао на томе, да напише писмо Николи Премовићу у наведеном смислу, чему се сведок опирао, али после дуже дискусије и попустио. Наравно, да није имао права, нити је био позван да онакво писмо напише или с њим на некога апелује и позива на борбу; али то није ни чинио, него само изнео једно гледиште своме другу и пријатељу.

Потом му суд поставља ово питање :

»Својим одговором на претходно питање изгледа да сте, поред осталога, хтели нарочито да истакнете, да су демократски режими, који су код нас последњих година завладали, били нерасположени према војсци, па је као последица свега тога и била Уредба о приоритету власти. Даље сте истакли, да је слава официра у ратовима чак и поплашила демократске режиме, те је то нерасположење још више порасло. Међутим, факта тврде сасвим противно. Никада српска војска ван демократских режима није подигнута била на толику висину као у њима; никада она пре њих није била тако спремна и наоружана; никада пре демократских режима официрски кор није био толико унапређиван као у њима. У погледу официра може се чак рећи, да је се и претеривало, јер смо и пре ратова имали пуковнике, који би у немачкој војсци могли бити само мајори, а после ратова имамо пуковнике, који би у немачкој војсци могли бити само капетани прве класе. Факт је даље и то, да су баш демократски режими учинили да је војска постала право народно мезимче и да је народ добровољно, без принудних мера, давао војсци све што је могао и што јој је требало, што раније никад није чинио, јер је раније, под пресијом силе, давао пристанак да јој нешто дâ, али јој стварна средства није давао. Једина промена односно војске у демократским режимима осетила се у томе што је демократски режим унео контролу у војсци по основном принципу свакога господара: да кад даје средства, треба да гледа и на шта се употребљавају. А принцип контроле у војсци уведен је у свима земљама где се правилно управља.

»Према овоме, ваш одговор на претходно питање не би имао довољно оправдања. Шта имате на ово да кажете?«

Одговарајући на постављено питање, оптужени пуковник Лазић изјављује: да дозвољава да је можда нетачна његова напред изложена оцена о односима између војске и представника демократског режима код нас. Своје утиске стекао је из тих факата, што се на војску пре ратова много викало у јавности, па је чак било случајева да су се и у Скупштини чуле речи, које су војску доста вређале, а војска, међутим, није била довољно штићена од таквих напада; затим, што зна да је анексија Босне и Херцеговине затекла војску доста неспремном, и што му је познато из времена службовања у Министарству Војном, да су се често морале савлађивати доста велике тешкоће од стране надлежних органа, кад је требало остварити какав захтев војске или задовољити какву њену важну потребу. Из тих околности, а с погледом на факта: да су представници демократског режима код нас раније много патили под режимом који се поглавито наслањао на војску, стекао је напред изложене утиске. Могуће је да су они сасвим погрешни. Ни онда није мислио, а не мисли ни данас, да је демократски режим у начелу штетан за војску.

За овим суд поставља друго питање :

»Ваш одговор на претходно питање не може да издржи критику. Речи које су у Скупштини падале, а које сте ви оценили као врло незгодне по војску, нису биле адресоване на војску, него на поједина лица која су вршила неправилности у војсци, а поједина лица, нарочито она која врше неправилности, немају никакве везе са војском и њеном улогом. То баш и јесте последица демократских режима, да се над радом свакога, па и у војсци, води рачун, јер само на тај начин може се држава кретати напред; у противном и држава и војска постале би жабокречине, јер јавност и контрола чини људе људима, одржава морал друштвени, развија људску енергију и рад, и ствара човека који ће бити користан и себи и друштву. Што је војска дочекала анексију непотпуно спремна, то баш доказује да су демократски режими корисни, а да су недемократски режими штетни, јер од када је демократски режим настао, он је при најбржем раду у свима пословима успео само да изврши поруке војне пре анексије, а није успео и да се те поруџбине изврше. Према томе демократски режим не може одговарати, с обзиром на време од кад постоји, што војска није била спремна за време анексије. Последице рада демократског режима баш у војсци показале су се

стварне на самом делу, јер нашој војсци, може се рећи, диви се сада цео свет; међутим, то раније у демократским режимима није било. Даље, последице демократског режима биле су толико моћне на целу земљу, да су чак и реакционарне партије постале демократске, па се то и на војсци осетило, јер ми Срби можемо са поносом говорити да су све партије у Скупштини тако рећи једногласно изгласавале кредите који су били потребни земљи и војсци; а ако је тада и било каквих критика, па и оштријих, те су критике биле наперене против Владе из унутрашњих политичких разлога, али никад нису биле наперене противу идеје с којом је Влада излазила пред Народну Скупштину. У овом погледу Србија је учинила с демократским режимом толики напредак да јој на томе могу позавидети несравњено културније државе од нас, и што сада постоји код нас као факт, то веће и културније државе имају тек унутрашњом борбом да добију.

Шта имате на ово да кажете?«

Оптужени пуковник Лазић на то одговара: »Далеко сам и од помисли да противречим овде изнетим идејама о контроли и значају демократског режима за војску и државу уопште. И сам сам од увек имао иста гледишта на ова питања. Али сам напред наведене своје утиске стварао из повремених чињеница, у чију се дубоку анализу нисам никад упуштао, јер никад нисам имао нарочиту вољу да се мало више занимам мање више политичким питањима. Рекао сам да дозвољавам могућност, да су ти моји закључци били погрешни«.

Одговарајући даље на постављена му питања, оптужени Лазић изјављује: да организација »Уједињење или Смрт«, у колико му је било познато, није имала никаква удела у стварању незадовољства у официрском кору поводом Уредбе о приоритету, а на она два до три скупа чланова Врховне Централне Управе организације говорено је о Уредби тек пошто је незадовољство већ било створено. У осталом, организација онда de facto није ни постојала; а кад је раније изјавио, да је оргаризација престала онда, кад је он, оптужени, уништио њена документа, имао је у виду то, што није знао намере осталих чланова Управе организације о њеном евентуалном обнављању.

На то суд истиче:

»Ваш одговор, ... као да тајна организација нема везе са борбом противу Уредбе о приоритету . . . . ., не одговара фактичном стању ствари. Познат је факт, да о Уредби о приоритету власти, од њене појаве у »Српским Новинама«, па за месец дана, није нико ништа говорио, нити је она официрском кору и пала у очи. Тек после ваших, како велите, разговора у Врховној Централној Управи покренула се ствар, и то од ваших чланова, на овај начин: Пуковник Димитријевић имао је да иде и да ангажује војводу Путника и да преко пуковника Плазине пошље поруку у Скопље да војска узме власт у своје руке. Пуковник Миловановић имао је такође да агитује на разне стране, па је и на телефону разговарао са пуковником Милутином Лазаревићем. Ви сте имали да пишете у том погледу потпуковнику Николи Премовићу. Пуковник Милутин Лазаревић развио је агитацију у Новим Областима, и извештавајући о успеху у том погледу пуковника Димитријевића вели од речи до речи ово: »Косовска и Брегалничка дивизија су обавештене и ту је све припремљено и команданти ће одмах поднети извештај. Воја Живановић се колебао кад му је било предложено да пошаље депешу непосредно Краљу, а сада, када буде окуражен депешом ђенераловом, свакако ће се преломити. У Ибарској дивизији само нисам сигуран, јер због даљине с њоме нисам могао да одржавам везе, али рачунам да ће и ту бити повољан резултат«. Из овога јасно излази да овде нема ни помена о незадовољству официрског кора против Уредбе о приоритету, већ се води једна страховита и законима недозвољена агитација на узбуњивању официрског кора и то само од ваше Врховне Централне Управе и чланова ваше тајне организације«.

На све ово оптужени пуковник Радоје Лазић изјављује: да ће се учинити неправда, ако се из изложених чињеница створи закључак да је организација »Уједињење или Смрт« имала ма какве везе са стварањем незадовољства код официра поводом Уредбе о приоритету, јер се додирују радње само чланова Врховне Централне Управе организације, а не и осталих официра; међутим би се, можда, за некога другога, кад би био оптужен за исту ствар, открило много интензивније радње. Незадовољство против Уредбе јавило се много доцније зато, што у војсци није слободно критиковати, па је морало проћи доста времена док се оно проширило на већи део официрског кора и постало јавно; а томе су допринели и разговори и агитације осетљивијих и импулзивнијих официра. Можда су агитовали и официри, који су били чланови организације, али су то чинили и други официри. У колико су они, оптужени и његови другови, агитовали противу Уредбе, то нису чинили као чланови организа-

ције. Сав рад оптуженога састојао се у разговорима са друговима официрима на улици и код Танкосића, и у писму упућеном Николи Премовићу. То су он и другови му радили под утицајем свог увређеног поноса. — Никакве нереде није предвиђао у Београду; а то је у писму написао само зато, да би дао већу важност гледишту, које је Премовићу изложио. Знао је да наши официри нису способни за нереде због ствари онакве вредности као што је поменута Уредба. Ништа није намеравао да ради поводом Уредбе, нити је о каквим нарочитим намерама писао Премовићу.

Најпосле суд поставља ово питање:

»Објасните суду: како се могла десити таква случајност, да у 1914. години, а поводом Уредбе о приоритету власти, вас тројица — ви, секретар Врховне Централне Управе, најактивнији члан Врховне Централне Управе, по вашем мишљењу, пуковник Димитријевић, и најстарији члан Врховне Централне Управе пуковник Миловановић — позивате борце на борбу противу Уредбе, па пуковник Димитријевић и пуковник Миловановић упућују поруку у Скопље да војска узме власт у своје руке; а у 1916. години, на два до четири дана пред покушани атентат на Престолонаследника Александра, опет се вас тројица састајете наизменично у Острову, у чијој је околини покушан атентат на Престолонаследника, и то насамо, не одлазећи у општу армијску менажу? Ти ваши наизменични састанци, поред тога што су извршени на два до четири дана пред покушани атентат, извршени су у времену кад је Малобабић под 25. августа добио специјалну дозволу из армијског штаба за Солун, као службеник Треће Армије, с којом се не само није користио него му и пуковник Димитријевић саветовао да без нарочите потребе не иде у Солун, и тада, кад је пуковник Димитријевић преко мајора Вуловића позвао Малобабића код себе на састанак и кад је Малобабић закључио, према разговору пуковника Димитријевића, да је овај имао да му стави у дужност неки тајни посао, и на послетку у том времену кад је цела војска, па и све ваше претпостављене старешине, била заузета око припремања за офанзиву, која је и отпочета 30. августа, дакле сутрадан после покушаног атентата на Престолонаследника Александра«.

На ово оптужени изјављује: да ће суд учинити историску неправду, ако све посебичне чињенице, у питању наведене, доведе у такву везу, да из њих изведе закључак, као да је организација »Уједињење или Смрт«, односно њена Врховна Централна Управа, имала икада и ма какве атентаторске и превратничке намере и циљеве. Оптужеников састанак и састанак пуковника Миловановића са пуковником Димитријевићем у Острову дошао је случајно, јер је тада Прва Армија, у којој су они били, прошла кроз Острово. Одбија с индигнацијом све чињенице, које се доводе у везу с покушаним атентатом на Престолонаследника Александра.

После тога наставља се испитивање сведока:

68. Радомир Симић, коњички капетан друге класе, из Чачка, има 29 година, није осуђиван:

Од марта до јуна месеца 1916. године био је у Паризу. За то време састајао се са Ђорђем Генчићем. Једном приликом Генчић се изразио да није у добрим односима са нашом Владом и са нашим послаником у Паризу Весницем. У то време пролазили су кроз Париз, враћајући се за Америку, неки Срби, добровољци, родом из Аустро-Угарске. С њима се састао (сведок) и разговарао. Том приликом они су му рекли: да на Крфу постоји једна група људи, која је против данашње управе: Владе и Династије, и која (група) ради на томе да будућа Србија буде република. Још су му говорили: да у Паризу Ђорђе Генчић стоји у вези са пуковником Драгутином Димитријевићем и да је Генчић ту идеју пропагирао код француских државника и виђених личности. Не сећа се имена тих добровољаца, јер их је тада први пут видео. — Сем тога, чуо је од наших официра из друге партије, кад су путовали за Русију, да на Крфу постоји једна група људи који раде да Србија постане република. Ти официри негодовали су на садање стање и управу која је код нас. Од њих познаје само Момчила Стефановића, пешадиског капетана друге класе.

LXX. СЕДНИЦА

— 13. маја у 15 часова и 30 минута —

Наставља се испитивање сведока:

69. Михаило Ранковић, земљоделац, из Доње Трешњице, среза рађевског, округа подринског, има 56 година, није осуђиван:

Још од своје ране младости био је пријатељ слобода. Мислио је да је догађај од 29. маја пресекао свако зло у корену; али се у томе преварио. Код многих наших људи ухватила је дубока корена политичка прошлост, која се

није слагала ни са нашом унутрашњом слободом ни са интересима наше спољне националне политике; а код неких су се јавиле сувише велике амбиције за влашћу без одговорности, злоупотребљујући општу слободу и бацајући сву одговорност на демократски режим и постојеће стање. Такво држање и такав рад наносили су штету општем напретку народа и државе унутра и споља, рушили морал и убијали веру у моћ државне власти и правосуђа. Још док смо у Србији били образована је једна национална организација. Доцније се увидело, да се та организација претворила у унутрашњу политичку организацију, и многи су људи из ње иступили.

После доласка на Крф мајор Љуба Вуловић позвао је Незира Хаџиналића и рекао му, да изврши убиство над председником Владе г. Николом Пашићем. Незир је то одбио. Доцније је мајор Љуба Вуловић звао Незира у Потамос и говорио му, да то мора извршити; а пуковник Димитријевић је рекао Незиру, да се нема чега плашити од тог извршења, јер ће бити узет у заштиту. То је сведоку сâм Незир причао; а Милан Даниловић (Цигановић) и Ђуро Шарац причали су му, да су Незира од тога одвраћали, јер нису дошли због унутрашњих разрачунавања. Кад су ови добровољци дошли у Солун, прибављене су им објаве за иностранство, а пуковник Димитријевић, по казивању Милановом, дао им је 500 динара за пут и Мустафи Голубићу ставио у дужност да у Француској и Швајцарској изводи организацију наше тамошње омладине. Мустафа је отишао, а Милан и остали послали су за њим, у циљу контроле, Милоша Пјанића, који је био најодсуднији противник сваког разрачунавања код нас. Један од њихових другова, Бошко Арежина, који је, по казивању свију, био најпосвећенији у овим стварима, изненада је убијен у Солуну. Једновремено, док се на овим стварима радило, могло се чути на више места и у разним друштвима о припремању за неку врсту војничке републике. По свом повратку из Француске на Крф, резервни артиљериски капетан друге класе, Милан Ђорђевић, причао је: да му је Михаило Шкорић, народни посланик, рекао у Ници, да по повратку своме треба да прикупи и организује другове за моменат кад војска буде имала да изврши свој задатак, јер су они политички део свог задатка свршили, и да у Србију не сме доћи ова Влада, управо ова управа. Кад је сведок рекао Ђорђевићу да је то луда политика и да своје руке неће у то да уноси, овај му је изјавио: »Не мислимо ми тебе старога да употребљујемо онде где треба да раде сабље и револвери; нама је потребан твој политички углед, који имаш у народу, и зато треба да будеш ближе нама!« После ове изјаве и свега онога што му је дотле било познато, сведоку је јасно било да се ради на некој врсти преврата, па је о томе известио надлежне, молећи их да спрече зло, јер људи, који овако непромишљено раде, могу да упропасте не само морални углед српског народа, него и целу његову будућност.

Доцније се поново састао са истим капетаном Миланом Ђорђевићем, који му је на питање: да ли има шта ново, рекао: да је још док је био у Француској ушао у једну организацију, која има задатак да изврши преврат, али не сада, него по уласку у Србију. При уласку у организацију дао је и свој потпис. Капетан Ђорђевић није хтео казати, које је лице вршило организацију, јер је то тајна.

Даниловић је још на Крфу причао сведоку, да је скренуо пажњу онима који су радили на овим пословима и казао им да то сада није подесно, на што је пуковник Димитријевић одговорио: да се је он обавестио и да такав рад не може имати никакве ђаве последице. По причању Даниловића и Ђуре Шарца, упутио је Бошко Арежина, по свом доласку у Солун, два писма на адресу Ђуре Шарца. Писма су интересантна. Из њих се може делом уочити шта је све Бошко имао да ради. У једном је, на пример, стајало: »Ви знате да сам раније верен са старијом, а сада ми се намеће да се верим са млађом, што ја ни у ком случају нећу чинити«. — Једног дана састане се сведок са Незиром Хаџиналићем у хотелу »Патрас« на Крфу. Том приликом Незир му је, забринут и блед у лицу, рекао: »Михаило, брате, зар и оваквих људи има у нашем друштву? Хоће од мене силом да створе уличног разбојника«. На то је сведок одговорио: да не може да буде, ако он то неће. — Као најоданији и највећи привржeник свега што је предлагано, био је Мустафа Голубић.

Једном приликом, на Крфу, упитао је сведока резервни капетан друге класе, Милан Марковић: »Молим те, Михаило, на шта личи овај официрски депо у Ахилеону?« Кад је сведок одговорио да ни он не зна, онда му је капетан Мирковић рекао: да по његовом уверењу више личи на политички збор, него на официрски депо, јер се тамо, у присуству многих виших официра, расправљају и такве политичке ствари, о којима ни у редовним приликама не би требало говорити, и да због тога, предвиђајући ђаве последице, избегава то друштво.

Из свега онога што је казао, чуо и сазнао, сведок изводи закључак: да је целокупни рад тих људи наперен не само противу ове или оне личности, него противу демократског система, који су створили и под истим живели у Србији. Зато је сматрао за дужност, да као грађанин и сарадник на стварању тога стања припомогне да се оно и даље одржи и очува, јер у томе налази највише гарантија за напредак и бољу будућност српског народа. Сем тога, сведок је у оваквој политици, каква је вођена од извесног броја људи, гледао, кад би се створио неки војнички реакционарни систем владавине, опасност за уједињење нашег народа. По његовом мишљењу, то се уједињење не би могло, под онаквим условима, извршити, јер неослобођени део нашег народа не би хтео из једног ропства да иде у још горе. А онда, знајући како је отимати од бездушних власника своје право, сведок гледа и ту незгоду, што би, ако не би успео са својим пријатељима срушити реакционарство и такав ред, морао бежати из Србије, јер под таквим режимом ни за каквог слободног човека не би било опстанка.

70. Милан Ђорђевић, резервни артилериски капетан друге класе, у грађанству чиновник шећерне фабрике, из Шапца, има 32 године, није осуђиван:

Зна по чувењу да у војсци постоји организација »Црна Рука«, којој је на челу ђенерал Дамњан Поповић. Према ономе што је чуо о тој организацији постао је њен одлучан противник. На Крфу и у Солуну састајао се са Михаилом Ранковићем и с њиме разговарао о политичким и трговачким стварима. Знајући да је Михаило Ранковић познаник пуковника Драгутина Димитријевића и пуковника Милана Гр. Миловановића, сведок је, да би што дознао од Ранковића, овоме причао, да је чуо у Ници, како се говори: да се зна за постојање извесне војне организације. Могуће да је Ранковићу причао, да је и он (сведок) члан те организације. Ово је чинио, да би прибавио потребна факта и доставио надлежнима. Са Михаилом Шкоријем није, вели, никад говорио о постојању тајне организације.

71. Љубомир Живковић, резервни пешадиски капетан прве класе, на служби при Великом Војном Суду, у грађанству адвокат, из Бадњевца, среза лепеничког, округа крагујевачког, има 44 године, није осуђиван:

Једног дана, кад је X. пук I. позива био на положајима око Уба, у колико се сећа јула или августа 1915. године, разговарао је са садашњим потпуковником Михаилом Ковачевићем о томе: да је садашњи пуковник Туцовић купио у Врњачкој Бањи некакав плац за 15.000 или 17.000 динара, како се тада у пуку говорило. Сведок је изјавио своје чуђење, откуда пуковнику Туцовићу толике паре, кад зна да је пре рата имао обустава на плати. На то је потпуковник Ковачевић рекао, да у рату нема изненађења, а после краћег разговора додао, да му је пуковник Туцовић једном приликом казао: »Слушај, Мико! После овога рата нама предстоји једна врло велика борба. Ова се борба не може водити без новаца. С тога ми требамо да прву касу, на коју наиђемо, шпренгујемо, те да се са новцем снабдемо, па ћемо онда моћи лакше ту борбу водити«. Није упитао, на какву је борбу Туцовић циљао, јер је био уверен, да код нас постоји извесна група официра, која би хтела да извојује право управљања или бар утицај на ток државних ствари. Нису му познати интимнији односи између потпуковника Ковачевића и пуковника Туцовића, али је приметио да су ти односи у последње време охладнели, што се могло уочити и на једном скупу официра из X. пука у Скадру, када је потпуковник Ковачевић позвао пуковника Туцовића, да пази како ословљава поједине официре. Па ипак пуковник Туцовић није због тога ништа предузимао противу потпуковника Ковачевића.

Једног дана, док је сведок био на служби при Војном Суду за Официре, упитао га је пуковник Туцовић, који је био скоро две и по године командант пука, у коме је сведок био аудитор: »Откуда ти, Љубо, сведок?« На то је одговорио: »Ја сведочим оно што сам чуо, и сведочим зато, што сам то још под свежим утисцима у Крагујевцу причао потпуковнику Павлу Јуришићу, па је то чуо и иследник и позвао ме за сведока«. Тада је пуковник Туцовић изјавио: »Ово није ништа што си ти казао; ово ја признајем да сам рекао у једном разговору г. Мики Ковачевићу; али, веруј ми, Љубо, да од онога часа, кад сам видео да си и ти дошао овде у суд, ја сам био у грозним мукама: бојао сам се да ниси ти што сведочио за оно што сам ја наређивао, те су поједини војници убијани, јер велика је разлика бити осуђен за политичко дело и бити осуђен за пљачкашко дело. Кад сам видео, да ти то ниси сведочио, мени је било много лакше.« Затим је додао: »Како сам видео да г. Ковачевић то није потврдио, то и ја нећу да признам«.

Пуковник Туцовић водио је пук све до Шијака, испред Драча, где га је напустио и отишао на Крф. Одатле је пук водио ондашњи мајор Михаило Ковачевић. На Крфу

пуковник Туцовић дуго време није долазио да посети пук. Кад је дошла наредба о смењивању начелника и осталог особља Врховне Команде, Туцовић је почео тада чешће да долази и долазио је више пута и састајао се, у главном, са садашњим потпуковником Ковачевићем. Једног дана позвао је потпуковник Ковачевић сведока и упитао га да му као правник и као адвокат рече: да ли постоји наша држава, да ли важи наш Устав и да ли Престолонаследник има права да смењује Врховну Команду. На ово је сведок изјавио да ће сутра дати одговор. Али му је потпуковник рекао: »То ми онда може бити доцкан!« и додао: да је за после подне, истог дана, замолио остале команданте пукова Шумадиске Дивизије да дођу код њега на један договор, па због тога би требао пре састанка да зна сведоково мишљење о овим питањима. Потом је сведок одговорио: »Мико, ја ћу ти рећи као другу да пазиш шта чиниш, јер се бојим какве глупости, која би могла наљутити Савезнике, те да нам одузму ово парче хлеба које нам дају. Ти си иначе у Крагујевцу познат као родољуб и патриота, те би у овој прилици требао да будеш предосторожан«. Предвече је, како је сведок чуо, командант XI. пука, пуковник Томић, известио потпуковника Ковачевића да не може доћи; пуковник Миленковић је дошао, узео једно женино писмо и одмах се вратио; заступник команданта XII. пука, потпуковник Загорчић, дошао је, био је дуже код потпуковника Ковачевића, био на вечери и остао доцкан увече. Састанак је био око 20. фебруара прошле године. Сутрадан по овој конференцији пуковара дошао је у логор на аутомобилу пуковник Туцовић и остао је можда један сат код потпуковника Ковачевића.

Једном, кад је пук био на положајима код села Причиновића, пуковски лекари: Божидар Лужанин и Стеван Иванић, нашли су да су се три војника сами ранили, па их као такве упутили пуковнику Туцовићу који нареди војницима да сву тројицу побију, не ставивши их под војни суд и не предавши их редовном суду. Војници су одиста били и побијени. — Кад је пук био испред Пећи, ухваћена су четири војника, који су били из туђег пука, и пуковник Туцовић нареди капетану Терзићу да их са својим војницима побије. Сведок је онда пришао пуковнику Туцовићу и шапуо му: да војници нису из његовог пука и да нема права да их суди. Тада се Туцовић мало умирио и задржао је капетана Терзића од извршења наредбе. У томе је један војник почео да бега. Други војници су га ухватили и довели. Тада пуковник Туцовић нареди, опет

без суђења, да се овај војник пред свима њима убије. — Сведок не зна имена побијених војника.

72. Михаило Ковачевић, пешадиски потпуковник, помоћник команданта XV. пука, из Рибнице, среза колубарског, округа ваљевског, има 40 година, није осуђиван:

Кад се пуковник Туцовић вратио из Врњачке Бање, у лето 1915. године, причао је сведоку и осталим официрима: да је у Врњцима купио један велики плац, али не зна колико га је платио, ма да је у ранијем саслушању изјавио да га је платио око 10.000 динара. Чудило га је да пуковник Туцовић за време рата купује имање и даје толику суму новаца; а кад је о тој куповини разговарао са резервним капетаном Љубом Живковићем, овоме је казао: да у рату нема изненађења. Капетану Живковићу није причао, да му је пуковник Туцовић рекао, како им после рата предстоји врло велика борба, да се та борба не може водити без новаца и т. д. Одиста је имао у Скадру сукоб са пуковником Туцовићем, онако како је навео капетан Живковић.

На суочењу, пред иследником, са капетаном Живковићем изјавио је: »Вероватно је, да је пуковник Туцовић могао овако што да говори, па чак и верујем да би он то пре и према својој каси могао да уради, али он то мени није лично казао, а могуће је да је он то другоме од официра говорио. Кад си већ убележио у свој дневник између осталих наших разговора и тај разговор, ја теби као моме пријатељу верујем да си у твој дневник прибележио и тај разговор тачно«.

Пред судом исправља ову изјаву и вели, да је, говорећи о белешци у дневнику Живковићевом, мислио на разговор с другим лицима.

LXXII. СЕДНИЦА

— 14. маја у 8 часова —

Наставља се испит сведока *Михаила Ковачевића*:

Веровање, да би пуковник Туцовић могао да шпренгује и своју пуковску касу, сведок је заснивао на причањима капетана Живковића: да је запазио некакве злоупотребе у пуку, а Живковић је, као пуковски иследник, био у могућности да то запази. Пред суочење сведок је посумњао у искреност онога што му је Живковић причао, па је за сваку евентуалност тражио да му то Живковић испише, што је овај и учинио. На основу тога сведок је из-

јавио онако на суочењу. Белешку Живковићеву показује суду. — Живковић му је, вели сведок, причао: 1). да је у пуковску радионицу утрошено 1.200 динара и да су само двојица крпили цокуле; 2). да је пуковник Туцовић, кад је пошао у бању, узео из касе 1.000 динара, давши благајнику 300 динара на рачун сена; 3). да је у селу Причиновићу послато са фронта преко 30 волова, који су поклати и дати војницима, али никоме ништа није плаћено, а новац је узет из касе; 4). да је пуковник Туцовић у Витојевцу ухватио једну кобилу, која је и сад у пуку, и једну краву, коју је стално држао; 5). да је у неком селу било у једном обору много говеди, да је све то поклано за пук и да никоме ништа није плаћено; 6). да је у Скадру купљено опанака за 5.500 динара, а није их било ни за 500 динара; 7). да је Туцовић купио неко брашно за 400 динара, а официрима дао по једну порцију; 8). да кроз Црну Гору и Албанију није нигде купована храна ни простирка за војнике, а припадајућа сума новца да је узета из касе; 9). да је неки касапин Јања плашио сељаке са измишљеним наступањем непријатеља и онда одводио њихову стоку, одгонио редовно у пук код пуковника Туцовића и ту клао за војнике, не плаћајући никоме ништа; 10). да је код пуковника Туцовића приликом претреса нађено 80.000 динара, додајући: »Види се да је био лопов«; 11). да је једна жена — не зна из ког места — долазила у пук, да се жали да јој је украдена крава од војника тога пука, па, пошто је познала своју краву по кожи и роговима, тражила да јој се крава плати; 12). да је код благајника пука Драгослава Божановића видео велику количину злата и рекао да је благајник лопов. — Не зна да ли је пуковник Туцовић наредио код села Причиновића да се убију три војника, али зна да је септембра месеца пуковник Туцовић наредио да се један војник стреља за бегство из борбе. Није му познато да ли је тај војник био судом осуђен. Зна да је неколико војника из I. и II. пука, на путу између Ђаковице и Пећи, побегло, па да је пуковник Туцовић, пошто су ови војници похватани, наредио да се један војник убије поред пута, што је и учињено. Зна да је један војник убијен и на Мањи. — Кад су стигли на Крф, пуковник Туцовић није дуго долазио у пук, и дошао је тек после 20 или више дана, али не зна да ли је у томе времену смењена стара Врховна Команда. Доцније је дошао још једном, и то да преда пук другом команданту. Не зна да ли је још који пут долазио. Сведок се не сећа да је од капетана Живковића тражио мишљење о томе, да ли још постоји

наша држава, да ли још вреде Устав и закони и да ли Престолонаследник има права да смењује Врховну Команду. Можда је нешто о томе с њиме и говорио; а то закључује по томе, што се добро сећа да је Живковића питао да ли вреди Указ о унапређењу официра, јер се говорило да Указ није по закону и Уставу, као Указ који је потписан ван земље. Није Живковићу говорио, да му је његово мишљење о тим питањима потребно пре састанка пуковара Шумадиске Дивизије; а не сећа се, да ли му је том приликом Живковић препоручио да пази шта чини. Није Живковићу, на примедбу да му одмах не може дати своје мишљење, рекао: »То ми онда може бити доцкан«. Не зна тачно колико је радника радило у пуковској радионици, али зна да су радили и платнене торбе за муницију и кесице са резервну храну.

За овим суд позива сведока капетана **Љубу Живковића**:

Дајући објашњења по тачкама, како их је изложио потпуковник Ковачевић, сведок изјављује: да је њему, сведоку, причао потпуковник Ковачевић, а не он овоме, о ономе под 1, 2 и 3; да је он, сведок, причао потпуковнику Ковачевићу о ономе под 3; да се не сећа ко је коме причао, и да ли им је неко други причао, о ономе под 4, 5, 7, 8, 11 и 12; да сада први пут чује за злоупотребу под 9; да оно под 10 није потпуковнику Ковачевићу говорио и да овај то тврди у циљу да пред пуковником Туцовићем оправда своју изјаву пред истражним судијом и на суочењу.

Што се тиче цедуљице, коју је сведок дао потпуковнику Ковачевићу о злоупотребама пуковника Туцовића и на основу које је Ковачевић рекао на суочењу: да би пуковник Туцовић могао да шпренгује и своју касу, сведок изјављује: да је ту цедуљицу дао потпуковнику Ковачевићу после суочења, у свом стану и при кави, и то на његов захтев, да би се могао свега сетити и да би могао правдати пред пуковником Туцовићем своје мишљење о њему.

Потом се врши **суочење** *између сведока капетана Љубе Живковића и сведока потпуковника Михаила Ковачевића*:

И један и други остају при својим изјавама.

LXXIII. СЕДНИЦА

— 14. маја у 15 часова и 30 минута —

Наставља се испитивање сведока:

73. Радивоје Петровић, резервни коњички поруч-

ник, студент права, из Јунковца, има 26 година, није осуђиван:

Од прилике половином новембра прошле године, мајор Боривоје Ристић, помоћник начелника штаба, упитао је на осматрачници пуковника Милана Гр. Миловановића, зашто на лицу у штабу бригаде држи више ордонанса но што му по формацији требује, на што је пуковник Миловановић, у присуству команданта дивизије пуковника Стеве Миловановића, одговорио: »Ја треба да имам у штабу људи, којима кад наредим да некога убију да то изврше«.

74. Милосав Богдановић, резервни коњички поручник, на служби у штабу Шумадиске Дивизије, из села Милошевац, по занимању земљорадник, има 30 година, није осуђиван:

Потпуковник Милан Ускоковић дао му је у два маха нека акта да преда лично ђенералу г. Милошу Васићу. Никаква приватна писма није носио за пуковника Драгутина Димитријевића.

75. Михаило Михаиловић, пешадиски капетан прве класе, из Пожеге, има 28 година, није осуђиван:

Пред Лерином је имао службену везу са Драгићем Пауновићем, комесаром Господина Министра Унутрашњих Дела, односно прибирања података о непријатељу; а ради подношења тих извештаја био је у службеној вези са мајором Љубомиром Вуловићем, делегатом Врховне Команде. Једног дана у другој половини маја прошле године био је код куће Драгића Пауновића и овај га је питао: каква је то организација »Црна Рука« у официрском кору, на што је он одговорио: да му је о тој организацији познато толико, колико је о њој знао из Србије, и да не зна ни ко организацију сачињава ни́ какав јој је циљ. На питање Драгића: да ли је и он члан, сведок је одговорио негативно, додајући да не зна како га други сматрају. Друго с Драгићем није говорио.

76. Драгић Пауновић, члан кварта у Битољу, из Александровца, има 41 годину, није осуђиван:

Једног дана, мисли у другој половини маја прошле године, дошао је код њега у стан, у Лерину, капетан Михаило Михаиловић, командир Добровољачког Одреда. У току разговора о политичким питањима, капетан Михаиловић му је рекао: како је сазнао да ће »Црна Рука« да убије Николу Пашића, председника Министарског Савета, и Престолонаследника. На питање: због чега, Михајловић је одговорио:

»Због тога, што Пашић, по нахођењу »Црне Руке«, не води за Србију добру политику, а Престолонаследник се са њиме солидарисао и слуша све што му Пашић каже«. Михаиловић му није казао од кога је то чуо. Упитао је Михаиловића: да ли је и он члан »Црне Руке«, на што је овај одговорио: да са њима нема ничег заједничког и да не зна како га они сматрају. Разговор је био прекинут уласком неког трећег лица и после се није настављао.

Кад је био у Лерину као делегат Владиних Комесара, сведок је, кад је јуна месеца прошле године био у Солуну, усмено о овоме разговору известио Владиног Комесара Душана Алимпића; писмен реферан није подносио, јер то Алимпић није ни тражио. У овој години, а на захтев Ранка Трифуновића, и то пошто је и Ранку ову ствар саопштио, поднео је писмен реферат и у њему изложио цео разговор.

Целу ствар је сведок, на суочењу пред иследником, у очи казао капетану Михаиловићу.

77: *За овим судија чита исказе* **Душана Алимпића**, *од 9. и 15. фебруара и акт од 13. маја текуће године, јер због болести Алимпић није могао да пристане суду.*

И у саслушањима и у акту Душан Алимпић пориче да му је Драгић Пауновић саопштио свој разговор са капетаном Михаиловићем. Као доказ наводи то, што по организацији Комесаријата нижи органи нису имали да њему подносе извештаје, него г. г. Ћирковићу и Трифуновићу. Одбија од себе сваку сумњу у своју лојалност, која би дошла у питање, кад би се претпоставило, да га је Драгић Пауновић одиста известио о поменутом разговору.

Пошто су прочитани искази и акт Душана Алимпића, сведок **Драгић Пауновић** изјављује: да остаје и даље при томе, да је разговор са капетаном Михаиловићем саопштио Душану Алимпићу, и да г. Ћирковићу није то могао саопштити из простог разлога, што Ћирковић онда није ни био у Солуну, већ у Корчи, па је био принуђен да ствар саопшти Алимпићу. Затим вели, да му је Алимпић, пошто је он, сведок, учинио поменуто саопштење, рекао: »Ја ћу то саопштити надлежнима, али се од тога не треба плашити, јер су ту Французи и, ако би ма ко и ма шта предузео, био би убијен«.

78. *Потом се читају искази мајора* **Драгољуба Станковића**, *од 9. и 10. фебруара ове године*:

Познато му је да је постојала организација »Уједињење или Смрт«. У њу је ступио 29. августа 1912. године

и тог истог дана положио заклетву, а увео га је коњички капетан сада покојни Мих. Гавровић, који га је пре тога небројено пута позивао да ступи у организацију као у чисто патриотску и националну установу. Тек кад му је Гавровић рекао, да су пуковник Димитријевић и пуковник Милан Гр. Миловановић, због којих се раније сведок изговарао, јер је био начуо да су и они у организацији, прешли границу, дао је свој пристанак. Заклетву је положио са потпуковником Драгољубом Мостићем и са капетанима Жарком Мајсторовићем и Антонијем Јовановићем. Дао је и усмену и писмену заклетву. Кад је полагао усмену заклетву, под маском је био, како му се по покретима учинило, потпуковник Велимир Вемић. Том прилилом казато му је да је лист »Пијемонт« орган организације и да се преко њега треба обраћати за какво тражење. Био је 117. број. Од ступања у организацију с њоме није имао никакве везе.

У времену, кад је Аустро-Угарска упутила Србији ултиматум, био је код мајора Танкосића у канцеларији Дунавске Дивизиске Области. У канцеларију су, у једном тренутку ушли, садашњи пуковник Димитријевић и потпуковник Воја Ковачевић. Пуковник Димитријевић обратио се мајору Танкосићу са речима: »Море, Војо, знаш ли да ће ови луди Руси да објаве рат Аустрији?« На то је Танкосић одговорио: »Кад су шашави нека ратују, али немају за кога!« За сведока је било разочарење, да такав разговор воде чланови организације »Уједињење или Смрт«, и то они које је сматрао као чланове Управе. — Пре две године сведоку је, на његово тражење, дато објашњење, да се заклетва организацији неће косити са војничком заклетвом.

79. *За овим је прочитан исказ сведока* **Пунише Рачића** *од 5. марта текуће године*:

У 1914. години позвао га је мајор Танкосић да ступи у једну патриотску организацију, која ради на ослобођењу и уједињењу Српства, али му није казао име организације. Доцније је сведок сазнао, да се зове »Уједињење или Смрт«, а и »Црна Рука«. Том приликом Танкосић му је изјавио: да је организација састављена од младих људи из свију партија и од официра, који су поштени и који треба да пречисте са неваљалствима и лоповлуцима у земљи, да оспособе Србију за уједињењење и да узму власт у своје руке. На то је сведок изјавио: »Ја са својим пријатељима из Црне Горе нисам пречистио наше лоповлуке и насиља од цетињског режима и сматрам да би били фукаре кад би

ми исправљали ствари у Србији, а наше ствари горе стоје, и зато за сваки патриотски рад стојим ти на расположењу, а за унутрашње ствари нећу да се мешам«. После тога Танкосић га није више позивао да ступи у организацију.

Концем априла 1916. године шетао се једном у Солуну поред мора са Бошком Арежином, који му је изгледао јако узбуђен и плашљив. Бошко је том приликом упитао сведока: како мисли о Незиру Хаџиналићу, Циганoвићу, Мустафи Голубићу и о Ђури Шарцу. Сведок је одговорио: да су Ђуро, Мустафа и Циганoвић добри, а Незирово понашање да му се не допада. Бошко је онда рекао: »Имаш ти, Пуниша, право; Незир је несигуран човек и у њега не треба имати вере«. Тад му је Бошко са устезањем и у поверењу испричао: да је Незир добио дужност да убије г. Николу Пашића и да је од тога одустао и отишао у Француску кад је требао да то убиство и изврши, додајући сведоку, да о томе извести г. Пашића. Сведок му је то обећао, али је тражио да Бошко то и напише, на што је Бошко рекао: »Ја ћу ти то написати сутра и тада ћу ти казати још и друге ствари, за које ти и не знаш, што се кувају«. На питање, какве су то ствари, Бошко је одговорио: »Теби је познато, колико ми имамо љубави према Србији, а извесни људи хоће да нас употребе за своје личне размирице и унутрашње ствари. Само ти саветујем да се чуваш и ти и Циганoвић и Ђуро Шарац, јер ће вас појести помрчина«. Сутрадан сведок се с Бошком није видео, а прекосутрадан прочитао је у новинама да је Бошко убијен. — После неколико дана скренуо је сведок Циганoвићу и Шарцу пажњу да се чувају, јер ће проћи као и Бошко.

80. Димитрије Анастасијевић, адвокат у Скопљу, из Велеса, има 34 године, није осуђиван:

У друштву са Анастасом Беросом покренуо је лист »Српски Гласник«, који је наишао на тешкоће, како је чуо од стране Велимира Бајкића. Тад је дошао Василије Трбић и предложио му, да у власништво прими извесне људе који ће моћи одржати лист. Он је на то пристао. После неколико дана Трбић је донео готов уговор и казао да ће у власништво листа ући још: Велимир Прелић, Јоца Ђорђевић, Тома Соврлић и Воја Ненадић. Сведок је на то пристао, само је предложио неке измене у уговору. После неколико дана Трбић је донео нови уговор, с којим се сведок сложио, па га је и потписао у стану поменуте четворице. Том приликом нису сведоку казали, за чији

рачун улазе у лист, али су се погодили да ће заједнички вршити ликерације и све трговачке послове. Трбић и још један од уговорача говорили су сведоку, да се српски дуван, који је евакуисан из Прилепа, може купити, али најпре треба да се одмах депонује 40.000 динара у злату. О томе је сведок известио свог брата, који је пристао и да купи дуван и да депонује потребну суму, али је претога хтео да види дуван. Трбић и онај други одговорили су да се дуван не може видети. Услед тога цела се ствар разбила.

У уговору о листу главни је услов био: да други лист, сем »Српског Гласника«, не улази у српску војску. То су гарантовали сви уговарачи. На који су начин они то мислили постићи, сведоку је непознато. — Предвиђена је и субвенција листу и сви су обећали, да раде да лист добије државну субвенцију. — Василије Трбић ушао је у лист кад и остали; да ли је он раније био ортак Беросов, сведок не зна, али тврди да је могао бити и да је можда и данас.

81. Војислав Ненадић, обвезник чиновничког реда, из Плеваља, има 36 година, није осуђиван:

Ступио је у редакцију »Српског Гласника« по уговору од 26. марта 1916. године, али без обавеза за вођење трговине и ликерација са ортацима у редакцији. Трговину је сам водио, и сам је депоновао Грчкој Народној Банци 40.000 динара у злату. Ову суму, од које је нешто припадало неком Грку, његовом ортаку, није депоновао само ради српског дувана, него уопште ради трговине. Са Светом Јакшићем имао је у толико везе, што га је Грчка Народна Банка известила писмом, да суму од 40.000 динара у злату може употребити, кад сведок буде издао налог Банци. На томе је ствар и свршила.

Сведок је са својим друговима рачунао да ће Владини Комесари примити »Српски Гласник« и да после неће постојати никакав други лист, па је зато пристао на тачку уговора о томе, да само »Српски Гласник« може ићи у нашу војску. С истих разлога рачунали су и да ће лист добити Владину субвенцију.

Не зна, да ли је Тошић био заступник Јакшићев у Атини. Могуће да је Јакшићу, док је био у Атини, упутио какву депешу о трговачким пословима преко Посланства, а сећа се, да му је упутио неколико таквих депеша на хотел »Мажестик«.

Пред заклетву сведок **Василије Трбић** *предаје писмо Велимира Прелића упућено Давиду Димитријевићу* из редакције »Српског Гласника« и моли да се *г. Јован Ћирковић* испита: ко је предложио Тому Соврлића да код делегата буде чиновник, јер је сведоку познато да га је предложио Богдан Раденковић.

Потом се сведоци: Василије Трбић, Михаило Ранковић, Радомир Симић, Милан Ђорђевић, Љубомир Живковић, Михаило Ковачевић, Радивоје Петровић, Милосав Богдановић, Михаило Михаиловић, Драгић Пауновић, Димитрије Анастасијевић и Војислав Ненадић *заклињу* на своје исказе.

LXXIII. СЕДНИЦА

— 15. маја у 8 часова —

Најпре се чита Прелићево писмо, које је јуче пред заклетву предао сведок Василије Трбић. Писмо гласи:

»Српски Гласник Солун 30. — (нејасно) 1916.
свакодневни јутарњи лист
Солун

Драги Давиде,

Алимпије је синоћ дошао из Корче и остаће овде 2—3 дана. Овде је дошао по позиву Врховне Команде а и због Богдана, јер је он понова Богдана тражио. Како ми рече Никола Ђорђевић Богдан долази заједно са Томом те према овоме излази да је Врховна Команда успела код Министарства да се Богдану испуне тражени услови и да ће Богдан сигурно отићи на Корчу.

Алимпије ти је поручио да одмах овамо дођеш чим ово писмо примиш. Он те чека још вечерас, а најдаље сутра. Прилика је згодна да још вечерас дођеш јер имаш ова кола са којима Пера долази.

Алимпије праска што је испуштена ликерација меса и теби пребацује што се ниси њему за новац обратио кад ти је обећао и рекао кад ти треба да му се обратиш. На Васу дрвље и камење и пребацује нам што смо са њим у друштву. Васа је био овде ономад и није нашао за потребно да дође код нас. И мени и Воји рекао је да ће доћи па је слагао и одмах сутра дан се вратио у Лерин. Са Љубом изгледа ми да се дохватио.

Јутрос сам био код Никетића и он ми рече за тебе да ће те можда још данас вратити из логора. Како и

на који начин ништа ми не рече, а ја му нисам ништа говорио.

Поздрав
В. Прелић«

Потом се наставља испит сведока:

82. Јован Ћирковић, начелник округа охридског, из Плеваља, има 46 година није осуђиван:

Кад је био постављен за начелника округа охридског и кад је, путујући на дужност, стигао у Скопље, одиста је био у кући Д-ра Шушкаловића, али га нико није нападао зато што се примио дужности начелника без знања тајне организације »Уједињење или Смрт«. Био је прекорен од стране својих пријатеља Д-ра Шушкаловића и Давида Димитријевића, али из другарских обзира и из разлога што су они рачунали да је тиме одложено постављање осталих лица, која су требала да добију положаје у Маћедонији.

Не сећа се, да ли је Богдан Раденковић препоручио Тому Соврлића за повереника код Владиних Комесара, али је могуће, јер је Тому затекао, кад је (сведок) био у Атини, у канцеларији код Богдана Раденковића.

Одиста су Владини Комесари преговарали са Анастасијевићем о откупу »Српског Гласника«, али без успеха. Кад су покренули »Велику Србију«, лист је наилазио на велике тешкоће у погледу растурања по војсци, а на рачун »Српског Гласника«. Не зна ко је све то радио.

За овим суд истиче да је зват и *Велимир Прелић*, али није дошао, јер се по извешћу Владиних Комесара налази у Бизерти.

Потом судија, констатујући да је завршено испитивање сведока, прелази на

ЧИТАЊЕ АКТА:

Ово читање заузело је, сем остатка данашње седнице, још и седамдесетчетврту, седамдесетпету, седамдесетшесту и половину седамдесетседме.

Од прочитаних акта за сада се објављују ова:

I.

У В И Ђ А Ј

Вршен по делу извршеног атентата над Њ. К. Височанством Престолонаследником Александром 29. августа прошле године.

Данас на лицу места извршеног атентата сведоци потпуковник г. Павле Јуришић и г. Антоније од Безијаде Д'Авари показали су:

да је атентат извршен, када је аутомобил био у покрету и прешао преко железничке пруге, обишавши стену кроз чији просек пролази железничка пруга и која је на даље положена поред Островског Језера а пут колски и аутомобилски води лево од железничке пруге, идући из Острова за Владово; да је аутомобил био на завијутку на путу када су се чули пуцњи из пушке у два маха у малом размаку; да је аутомобил заустављен, пошто је прешао извесну малу удољу а пред — поред логора енглеских аутомобила. Пуцњи из пушке по гласу њиховом долазили су позади аутомобила и по њиховом схваћању моменталном као више с леве стране.

Данас на лицу места наводе: да је у велико измењен положај овога места. Тако, да је стена од тога доба доцније поново просечена, више старога просека, те је ондашњи просек стене сада на лицу места остао између пута колскога и аутомобилскога и новог просека стене; да је сада на лицу места постављена нова железничка пруга на новом насипу, који води кроз нови просек стене и који нови насип просеца понова колски пут скоро на његовом завијутку куда се овај повијао и водио неправилно паралелно са старом железничком пругом, па местимично у почетку нова пруга води старим путем а на даље оставља пруга стари колски пут, те се од њега виде трагови између нове железничке и старе железничке пруге.

Даље наводе, да се данас на лицу места види зид испред старе железничке пруге поред воде језерске као осигурање пруге од воде а да тај зид у времену извршеног атентата није постојао, да сада има много више простора под водом у углу и на даље између старе железничке и сада нове железничке пруге, те је том водом у почетку од стене ка аутомобилском логору знатан део пута покривен водом; да је аутомобил у коме се возио Њ. К. Височанство Престолонаследник ишао ка Владову и да је био без крова, да је аутомобил заустављен по извршеном атентату чим је прешао удоље код ондашњег аутомобилског логора. По-

казали су на лицу места од прилике место на коме је био аутомобил и у кретању када су се чули пуцњи а тако исто показали су и место где је био логор аутомобилски.

Сведок Темељко Вељановић на лицу места показао је: место на старом железничком насипу на коме је седео и одмарао се и то лицем окренут води језерској — језеру а железничке шине остале му иза леђа, па иза леђа му остао и пут колски. Исто тако на лицу места показао је и место на коме је видео да седи Рада Малобабића кога је видео да је пуцао на аутомобил, а показао је и пут којим је после пуцња отишао Малобабић и место око кога је видео два лица у војничком оделу, поред којих је прошао Малобабић на 10 корака идући уз косу, страну брда ка Острову, а наводи да та два лица због даљине, није познао.

Темељко наводи да у времену за које сведочи није било новог просека стене, није било нове железничке пруге, није било толико воде позади старе железничке пруге те је сада у многоме измењен стари изглед места, а није био ни зид поред старе железничке пруге и воде језерске.

За аутомобил Темељко наводи да му је изгледао да је покривен, али додаје, да није обраћао пажњу толико на аутомобил, колико је по пуцњу и после гледао Рада Малобабића и његово кретање убрзано уз косу стене, да се преко ове пребаци ка Острову. Аутомобил је видео из седећег положаја и уморан а преко себе, јер је лицем био окренут језеру. Малобабића је видео гледајући десно уз пругу гледајући ка просеку стене а по том и преко косе. На аутомобил је Малобабић пуцао када је овај наишао на пут колски преко железничке пруге и ову прешао, а прешао и поред Малобабића, те је Малобабић тада био позади аутомобила.

Према овако постављеном стању именованих сведока на лицу места у нашем присуству, потписати као присутни при увиђају утврдили смо:

Да се место на коме је извршен атентат налази у атару села Острова на путу Острово-Владово а на његовом делу, који се налази на првој четвртини 135-ог километра железничке пруге;

да се ово место сада налази између старе железничке пруге и сада ново подигнуте и да је ово место сад под водом и то већом поред старе железничке а мањом поред ново подигнуте железничке пруге, те се на овом кроз плитку воду виде трагови остављени од кола по путу, којим се је раније ишло;

да је аутомобил могао бити заустављен према 134-ом

километру старе жељез. пруге, према коме се виде трагови, да је на колском путу била мала удоља од јарка, преко које је могао бити и аутомобилски логор, а сада се на томе месту налазе шатори логора жељезничких надзорника и радника, који раде на жељезничкој прузи.

На лицу места утврђује се да стари пут колски из Острова за Владово води поред стене и поред железничке пруге, те је овај пут између стене и железничке пруге идући из Острова поред стене, испред заобилажења стене пут овај просеца жељезничка пруга и води кроз просек стене а пут колски води поред језера на подножју стене и када ову заобиђе онда пут прелази жељезничку пругу, која излази из просечене стене за Владово, те отуда пруга ипак води поред језера а пут води лево од пруге.

Новим радовима просеца се стена више старога просека стене и на излазу из стене за Владово подигнут је насип на коме су постављени прагови и шине жељезничке. Овај нови насип просеца стари колски пут од места на коме га просеца стари жељезнички насип на 15—20 корака.

Између старог жељезничког и новог жељезничког насипа лежи прилична количина воде и покрива земљиште, које се налази између обе пруге и парчета старог пута, који постоји између обеју пруга при самом њиховом излазу из стене. Земљиште ово је у почетку код остатка старог пута између обеју пруга уже а на даље ка логору шире и то водом је покривено све до према 134-ом километру на старом жељезничком насипу.

На лицу места види се, да је по насипу старе жељезничке пруге подигнут зид поред воде као браник од поплаве, но види се да је ново подигнут, што се види из самог зидања и што се на истоме и данас ради.

Место које су г. г. ппуковник Јуришић и Антоније Д' Авари показали, када су чули пуцањ из пушке промером по новом жељезничком насипу, далеко је од угла, који сачињавају колски пут и железничка стара пруга испред прелаза пруге преко пута и при излазу из пруге из просека, идући за Владово, на 193 корака, које је премерено идући ка углу прво по траговима нове железничке пруге а по том по парчету преосталог пута, које се још налази између нове и старе пруге. Место где се је аутомобил зауставио преко показане удоље од горњег места ка Владову удаљено је још од прилике за 50 корака, што излази, да је се аутомобил зауставио код поменутог угла 193+50 износи око 243 корака.

Према показивању сведока Темељка Вељановића потписати су нашли:

да је атентатор седео на углу, који сачињавају колски пут и стари жељезнички насип, испред просека у стени, кроз који води жељезничка пруга, да од тога места до места на коме се је он одмарао има у простору 73 корака пругом и да је он био у могућности из седећег положаја да види аутомобил, када је прешао тај угао, на коме је видео атентатора а са тог места, да је могао добро да распозна лице, које је било у поменутом углу, па овде могао је да распозна и атентатора, а ово и тим пре што наводи да атентатора, кога је видео лично и познаје;

да је вероватно да са места на коме је био Темељко није могао познати лица на месту на коме је на коси показао, да је видео два човека у војничком оделу; јер се заиста на томе месту могу да виде људи али не и да распознају личности.

Како, са места на коме је описано да је био атентатор и пуцао, тако и са места, на коме је Темељко показао, да је видео два лица у војничком оделу а није их познао, може да се убије човек на месту на коме је био Њ. К. Височанство Престолонаследник са аутомобилом пуцањем из пушке.

Овакво смо стање потписати као присутни на лицу места нашли и утврдили, што можемо и заклетвом потврдити.

Увиђај извршен данас 20. марта 1917 год. почет у $13^1/_2$ сати а завршен у $15^1/_2$ сати (по подне).

20-III-1917.
на лицу места Островско Језеро
Присутни сведоци
пуковник *Павле Јуришић*, с. р.
Antoine de Besiade d' Avaray, с. р.
Темељко Вељановић, с. р.

Присутни при
увиђају и вештаци
Михаило П. Илић, с. р.
секретар начелства.
Резерв. коњич. поручник
Морис М. Алкалај, с. р.

Вршио увиђај
Рез. пешад. кап. I. кл.,
Сотир Аранђеловић, с. р.

II.

ДВА РЕФЕРАТА

О МАЛОБАБИЋУ И МЕХМЕДБАШИЋУ

1. *Извод из реферата г.* **Васе Лазаревића**, *секретара Министарства Унутрашњих Дела, о Ради Малобабићу:*

»Г. Малобабића сам упознао у Београду на неколико недеља пред аустријски рат. Он ми је прво пао у очи, што је нераздвојан био са Бошком тадањим портиром од »Балкана« и код кога је и становао, а који се убрајао међу најповерљивије четнике и поверенике пок. мајора Танкосића. Кад је једном долазио у Управу, не сећам се сада с ким, почео се интересовати за притворене аустријске поданике, тражећи да му саопштим њихова имена, јер он многе сумњиве људе познаје. То ми је још више дало повода да се за њега заинтересујем и тражим информација, којом приликом сазнам да је он у служби обавеш. одељка Врхов. Команде, и да га ми не треба да узнемиравамо.

После тога често сам се сусретао са његовим именом највише по рапортима отпутовалих и допутовалих путника а једном приликом и у достави, да код »Коларца« кад год тамо у вече дође на биоскопску преставу он навлаш тражи место за столовима у непосредној близини великог официрског стола, за који су редовно долазили многи наши официри, старајући се ревносно, да прислушкује њихове разговоре.

Пред саму објаву рата сећам се добро да је био петак, мислим ноћу између 12 и 13 јула он доспе затвора. Долазећи последњим бродом из Земуна он навуче на себе сумњу г. комесара Првуловића, што је допутовао неуредним исправама, а тај пут није могао довољно да мотивише. Г. Првуловић га је због тога спровео Управи, где је те ноћи остао на преноћишту у затвору. Идућег дана опет ја нисам доспео да извидим његов случај из појмљивих разлога, што су се тога дана селила сва Министарства и друга држав. надлештва и што смо тада били заузети толико другим важнијим пословима.

Тога дана по подне добили смо наредбу од г. Министра, да по једном чиновнику спроведемо политички сумњива лица, која се налазе у Управином затвору. Г. Малобабић је био једини сумњив у овом правцу, јер је међу нама тога дана поново пробуђена сумња, да он случајно није и у служби аустријске полиције. Због тога смо одлучили да се он спроведе у Ниш, што је и учињено у пратњи тадањег писара Управе г. Раде Тодоровића.

Дуго времена за тим ја нисам знао шта је даље било с г. Малобабићем. Тек када сам новем. месеца исте године, после првог отступања, дошао у Ниш, сазнам за његов покушај бегства из воза приликом спровођења и за нацртај на жандарма у затвору нишког начелства, чиме је сумња противу њега силно појачана и због чега су га и ставили у оков да не би извршио бегство.

Он је био у затвору начелства и у јануару месецу

1915. год., кад сам примио дужност шефа обавештајног одсека при нишком начелству. . . . . .

. . . . . .

Није од тога прошло много времена, када је у Начелство дошао артиљ. мајор г. Љуба Вуловић на виђење са притвореним Малобабићем и на интервенцију, да се он пусти у слободу као невин и као исправан Србин за кога је он давао пуну гаранцију.

После мало времена упућења је у истом смислу таква иста писмена молба и од стране пуков. г. Драг. Димитријевића као тадањег шефа штаба ужичке војске. Не сећам се само, да ли је молба била упућена званично или приватно. А није прошло од тога ни неколико дана, када је стигао званичан акт Госп. Министра војног, којим је тражио да се Малобабић преда војсци, која ће о њему водити рачуна.

О свему овоме сам редовно извештавао Госп. Министра.

Поводом последњег тражења Госп. Министра војног, Министарски је Савет одлучио, да се окр. Малобабић и даље држи у притвору као сумњив.

Када су наступили за Србију критични дани, ми смо г. Малобабића нарочитим актом спровели Начелству округа топличког са налогом, да га добро чувају. Начелство га је спровело у истом циљу начелнику среза косаничког у Куршумлију.

Код тамошњег среског начелника отишао је једног дана г. Вуловић мајор и издејствовао, да му начелник срески преда Малобабића на реверс без нашег знања и одобрења.

Г. Малобабић је после тога, како сам доцније сазнао, био при штабу тимочке војске у својству војног обвезника, у коме је својству дошао био на Крф, о чему сам у своје време имао част да известим Госп. Министра.

На Крфу сам га виђао док се војска није кренула за Солун, са којом је и он отишао. Према приватним информацијама, сазнао сам да је и он отишао као и штаб III-ће армије.

За овај мах не могу да се сетим других личности, које су њега добро познавале. О његовом раду знам само, да би дао тако исто података и г. Коста Туцаковић, бив. начелник подрински, а сада шеф полициј. одсека при Врх. Команди«.

2. *Реферат* **Живка Цветковића**, *полицискога писара, о Мехмедбашићу*:

»Према наређењу шефа службе безбедности имао сам саставити протокол саслушања Мухамеда Мехмедбашића, о ономе, што је предамном, шефу службе безбедности изјавио.

На саслушању је почео казивати исто, што је и пред шефом казао, па на једном се домисли и изјави: да неће више да говори ништа, изговарајући се, да му је тешко, да је луд, да незна шта говори и да неће ништа више да каже.

Кад сам га позвао да потпише, оно, што је дотле изјавио, одбио је; изговарајући се, да није ништа казао, *и да ће код суда што има казати, кад буду и његови другови казали.*

Пред шефом, на усменом саслушању а у присуству моме и предамном на протоколу изјавио је ово:

»Кад сам ја дошао у Солун, по позиву пуковника Драгутина Димитријевића »Аписа«, отишао сам у Василици, и тада ми је пуковник »Апис« дао 30 драхми и упутио ме у бању-лутру, код пуковника Плазине, који је тада тамо био, те ми је овај био на руци за лечење у бањи.

Пуковник Димитријевић упутио ме је једном приликом Бошку Чолак-Антићу у Солун, и овај је дао мени, Ђури Шарцу и Милану Цигановићу у хотел »Олимпосу« — две стотине српских динара који сам новац поделио са мојим друговима Ђуром Шарцем и . . . .«

Друге није хтео именовати.

На сва моја питања и саветовања да говори и даље није хтео говорити.

Приликом саслушања његово је држање било: Био је узбуђен, знојио се, изјављивао да није при свести, да је луд, и да можемо с њим радити шта хоћемо, он неће више ништа казати и потписати.

Често пута је, при саветовању да говори даље, постајао замишљен, и држао се тако, као да хоће да почне да говори, па се наједанпут тргне, и понова изјављује да неће више ништа да говори.

По његовом држању имам уверења, да он много што шта зна, и да је умешан у извесну озбиљну аферу.

Част ми је, предње потврдити, и овим рефератом доставити, с молбом, за даљу надлежност«.

III.

ИСКАЗИ СВЕДОКА:

1. **Пере Крстића**, *економа, бившег уредника »Привредника« у Загребу*:

Рада Малобабића је упознао на Крфу. Тада му се Ра-

де жалио на незгоде које је имао у Србији, не казујући какве су те незгоде, али је додао: »Нека Велика Србија буде до Лондона, ја ћу се измаћи и живети даље од Лондона«. То га је зачудило. Доцније је сведок чуо, да је Малобабићева дозвола за бараку чвршћа но других баракера, јер је по среди неки угледни официр Апис, кога сведок није познавао; а од Малобабићевих ортака чуо је још и то, да је Рада непоштен. Сведок не зна како је Малобабић отишао с Крфа у Солун; али је чуо да је Раде другима говорио, како је Апис казао команданту пристаништа да га пусти кад буде хтео ићи. Од других је сведок слушао да га је Апис ослободио апса у Србији.

2. Јована Ђ. Вуковића, *из Паштровића, обвезника чиновничког реда, медецинара, вршиоца дужности батаљоног лекара*:

После евакуације од стране аустриске војске, нашао је у Будви један акт задарског корпусног команданта, у коме је акту препоручено свима војним властима да припазе на вишег српског официра Ч. Поповића и нижег Стефановића. Тај акт предао је пуковнику Нешићу. Доцније, кад је дошао у Србију, испричао је то и пуковнику Чеди Поповићу, на што му је овај одговорио: да је то можда његов брат.

3. Др. Станиславе Јововић, *лекара Министарства Војног, из Крушевца:*

Чула је да постоји »Црна Рука«. Даље је изјавила: »Једном приликом у 1911. години била сам код пуковника Милана Гр. Миловановића у Министарству Војном и молила га да мога брата од стрица кап. Живка Павловића премести из Књажевца. Пуковник г. Миловановић одговорио ми је тада, да Жику не може преместити у Београд никако, јер они имају своје људе који треба да дођу у Београд, и кад сам ја приметила да је и Жика српски официр пуковник Миловановић је одговорио: »Кад смо ми њега нудили, онда он није хтео с нама да буде и за то не може да добије Београд. Требао је да буде комита или са нама па да буде у Београду«. А и потпуковник Божин Симић једном приликом казао је мом брату Жики: »Погрешио си што ниси са нама««.

4. *Коњичког пуковника* **Војислава Блазнавца,** *из Београда*:

Једне ноћи октобра 1912. године у кавани »Гранд Хотел« у Скопљу, упитао је пуковника Милана Гр. Миловановића: зашто није добио команду над неким пуком, на што му је пуковник Миловановић одговорио, да не зна, већ да то може знати пуковник Димитријевић, па је онда рекао: како мисли да му пуковник Димитријевић не верује.

Не може тачно да се сети целог разговора између Милана Гр. Миловановића и народног посланика Пере Јовановића, али се сећа да су падале крупније речи о политичкој вредности г. Пашића. Опомиње се, да је г. Пера Јовановић бранио рад Владе и г. Пашића, а пук. Миловановић строго критиковао и рад и личност г. Пашића; сећа се да је пук. Миловановић том приликом претио г. Пашићу, да ће их он, г. Пашић, »запамтити кад се рат сврши«.

5. Аврама Левића, *начелника Министарства Финансија*:

У јануару 1916. године, између 1. и 5., једног дана у пристаништу Сан Ђовани ди Медуа ђенералштабни пуковник Милан Гр. Миловановић тражио је од њега да иде с њиме са свом државном готовином. Он је то одбио и казао да без наредбе Министра Финансија не може то учинити. »После ове моје изјаве — изјавио је сведок — г. Миловановић је и даље инсистирао да ја треба да идем у Драч са војском заједно..... На ово сам поново изјавио да ја то нећу да чиним и да се готовина државна може од мене одузети само преко мене мртвог. Том приликом г. Милан Ђорђевић, члан Пореске Управе, који је разговору присуствовао, стао је г. пуковника Миловановића убеђивати о неоправданости његова тражења«. — Цео овај догађај испричао је сведок, чим је стигао у Италију, своме Министру г. Нинчићу. Готовина је, кад је пуковник Миловановић тражио од сведока, износила око 50,000.000. Кад је сведок одбио да изда готовину, Миловановић му је рекао: »Ви се сећате како је било за време француске револуције!«.

6. Милана Мирковића, *резервног пешадиског капетана друге класе, из села Мишара*:

Пуковника Димитријевића слабо познаје. Није ни видео ни чуо да је пуковник Димитријевић држао какве састанке у депоу и на њима расправљао какве политичке ствари. Запазио је, да међу активним вишим и нижим официрима постоји нека подвојеност, и да је те подвојености било и у депоу.

7. Драгутина Којића, *секретара Министарства Спољних Послова*:

Зна да је постојао мали број активних официра, који

су били нерасположени према демократским и слободњачким установама код нас од 1903. године на овамо. У вези с тим, сведок наводи: да су се јуна месеца 1916. године, кад је штаб Треће Армије био у Василици, налазили у том штабу пуковник Димитријевић као помоћник начелника штаба и сведок као ордонанс-официр; да је једне вечери у официрској менажи поведена реч о супериоритету цивилних над војним властима; да се том приликом пуковник Димитријевић изразио овако: »Требало је на томе питању разбити неколико глава, па би се оно скинуло с дневнога реда«, на што је он, сведок, рекао, да је и он за такве мере и да оваквих разговора не би било, само да се одмах прибегло енергичнијим мерама; да је пуковник Димитријевић после тога ућутао, разумевши да је сведок мислио сасвим супротно од онога на што је он, пуковник Димитријевић, својом изјавом циљао.

8. Дра Војислава Јањића, *наставника Богословије, свештеника*:

Доиста је 15. или 16. јула 1914. године путовао из Крагујевца са потпуковником Вукашином Јанковићем и између осталог казао: да је криза у Влади маја месеца 1914. године дуго трајала, зато што је једна група официра била незадовољна доношењем Уредбе за Нове Крајеве, па је хтела да употреби репресивне мере, те да Влада или ту Уредбу повуче или одступи, што се јавно свуда говорило. Казао је још: да су неки официри чак спремали и претили г. Стојану Протићу, ондашњем Министру Унутрашњих Дела, и г. Душану Стефановићу, ондашњем Министру Војном, да ће их убити ако ту Уредбу не повуку, што је сведок чуо од пок. Танкосића. Напоменуо је тада и то: да је г. Николај Велимировић говорио пуковнику Драгутину Димитријевићу, да сада није време да официри расправљају питања о Уредби, јер су на прагу много важнији догађаји, па треба да смо сви заједно, а не да се раздвајамо, и да се пуковник Димитријевић после тога повукао и ублажио се мало, пошто му је г. Велимировић између осталог казао, како би сваки насилнички преврат упропастио земљу и убио јој сваки углед пред страним државама. У колико се сећа, није у разговору спомињао Краља и Престолонаследника. Не сећа се, да ли је говорио да је жандармерија била спремна за случај да официри покушају што у Београду, и да је г. Велимировић то казао пуковнику Димитријевићу. — Сведоку лично говорили су у 1914. години пуковник Димитријевић и потпуковник Срб, да је незадовољство због Уредбе велико и да екстремни елементи међу официрима траже, да се прибегне и репресивним мерама и обори Влада.

9. Раше Здравковића, *секретара општине београдске*:

У првој половини октобра прошле године дошао је код сведока и Добре Митровића пуковник Туцовић. У разговору поменуо се и памфлет Св. Јакшића, о коме се на Крфу много говорило и пре одласка Туцовићевог у Француску, и који се уопште није могао добити на Крфу. Пуковник Туцовић показао је тада један егземплар и дао га је на читање и Добри Митровићу и сведоку; али није казао откуда му. Том приликом пуковник Туцовић упитао их је за правничко мишљење о кривици Јакшићевој, учињеној овим памфлетом, и они су му рекли, да би га мирне савести осудили због претпоследњег става као провокатора. Пуковник Туцовић није томе опонирао. — Сем тога пуковник Туцовић неколико пута, у присуству сведокову, неповољно се изражавао о личним способностима и спреми неких официра.

10. Добре Митровића, *кмета-правника општине београдске*:

Кад се пуковник Туцовић вратио из Француске, показао је сведоку и Раши Здравковићу памфлет Свете Јакшића, молећи их да му по прочитању даду своје правничко мишљење о њему. Пуковнику Туцовићу они су казали, да би Јакшића као правници мирне савести осудили, јер у претпоследњем ставу има дела позивања на буну. Туцовић није казао откуда му памфлет, нити им га је хтео оставити.

11. Драгомира Атанасијевића, комесара чукаричке полиције:

Августа и септембра месеца, у Паризу: »У неколико махова, када се водио разговор о васпостављању нове Србије, г. Туцовић је говорио: »Ми ћемо републику, чим се у Србију вратимо««.

12. Влајка Коцића, *секретара Министарства Унутрашњих Дела*:

Са пуковником Туцовићем, док је био у Паризу, би° је два пута у једном ресторану. Није чуо, да је пуковник Туцовић говорио: »Ми ћемо републику чим се вратимо у Србију«.

13. Косте Луковића, *новинара из Београда*:

Био је с пуковником Туцовићем у Паризу. Није чуо да је овај казао: »Ми ћемо републику чим се вратимо у Србију«.

14. Тодора Параноса, *новинара из Београда*:

У другој половини октобра 1916. године виђао се у Паризу с пуковником Туцовићем. С њиме није био често, јер је намерно избегавао његово друштво. Није чуо да је пуковник Туцовић казао: »Ми ћемо републику чим се вратимо у Србију«, нити би он то смео пред њим казати, јер су им погледи на општу ствар различити.

15. Владислава Богдановића, *привредника из Параћина*:

У Паризу није виђао пуковника Туцовића и према томе није чуо да је овај говорио: »Ми ћемо републику чим се вратимо у Србију«.

Кад се 1. јануара 1916. године сведок кренуо из Скадра за Љеш и даље, близу једног села задржала је и његa и његова сина једна већа група војника са два виша официра. Том приликом чуо је од неколико војника: да је та група са та два официра нека врста заседе. Будући је сведок знао, да су се те ноћи кренули из Скадра: Њ. Кр. В. Престолонаследник Александар и Краљевска Српска Влада закључио је, да се ова заседа на неког од њих односи. После извесног времена прошли су и чланови Владе са г. Пашићем на челу. Сведок се тада дигао и г. Пашића поздравио најдемонстративније, у циљу да осујети рђаве намере. Дејство није изостало, јер су сви они, који су се налазили у сведоковој непосредној близини, то исто учинили. После је сведока један од оне двојице официра љутито упитао: зашто је поздравио г. Пашића, на што је сведок одговорио: да г. Пашић путује са срцем пуним бола, остављајући Отаџбину, и сву своју имовину, као и ми сви. Официр му је онда љутито рекао: »Разговараћемо се на првом конаку!«. Због тога је сведок пожурио и, ноћивши нигде, стигао сутрадан рано у Сан Ђовани ди Медуа, заборавивши код једног капетана торбу са драгоценостима у вредности од 5.000 динара.

Не зна ону двојицу официра.

17. Николе Тодоровића, *предузимача из Ниша*:

Кад је пуковник Туцовић путовао из Таранта за Рим, куда је и сведок путовао, упитао га је Туцовић: шта је по партиском опредељењу, на шта је сведок одговорио, да

је самостални радикал. »Тада ми је — изјавио је сведок — г. Туцовић казао, показујући руком: »Кад будемо улазили у Србију, ми, официри, наместићемо сабље и пропуштати унутра кога хоћемо, казавши: овај може, овај не може! Тако ћемо радити почев од министара, посланика и појединих виђенијих партиских људи«. Затим је додао: да ће они ући у Скупштину и да зато неће никога питати. — Исто то, од прилике, говорио је пуковник Туцовић и свештенику Бори Поповићу, који је сведоку, испичавши да је и њему пуковник Туцовић то говорио, изјавио: да је страшно што се и данас може наћи код нас људи који спремају преврате.

Једном је шетао на Крфу са Милојем Тодоровићем, резервним капетаном, у грађанству судијом, и разговарао о раду ове групе официра. Тодоровић је осуђивао акцију тих људи и њихов непатриотски рад, и том приликом рекао, да је чуо да су они спремали најстрашније издајничке ствари.

17. Боривоја Поповића, *свештеника у Ужицу*:

У Риму му је пуковник Туцовић казао: »Ми ћемо вас радикале испод сабље пропуштати у Србију«.

18. Милана Комадинића, *уредника »Земљорадничке Задруге«, родом из Београда*:

На Крфу је Бранко Божовић често био у друштву људи, за које је сведок доцније сазнао да су Босанци. Бранко је и тада заузимао жучан став према свима институцијама у земљи, а специјално према радикалној странци и г. Николи Пашићу. Признаје да је у Крфу седео са г. Душаном Николићем и Св. Гајићем; вероватно је тада изнео, као Бранково мишљење, оно што г. Николић сведочи. Између осталог Бранко је једном сведоку казао: »како је пуковник Туцовић ставио њему, Бранку Божовићу, потребне суме новаца за рад на успостављању републиканског режима у Србији«.

19. Потпуковника Петра Ст. Нешића, *из Лагодине* [накнадно]:

Једног дана приликом повлачења седео је у једној кавани у Приштини заједно са народним послаником из групе самосталних радикала г. Живојином Златићем и с њиме разговарао о нашој несрећи. За време тог разговора пришао је њихову столу један официр и представио се као капетан Милосављевић. Одмах се уплео у разговор и овај капетан, и том приликом рекао: »Ми смо то хтели и

радили да Србија пропадне«. Кад је сведок упитао: ко се крије иза тога »ми«, капетан је одговорио: »Ми, комите и црнорукци, желели смо и радили смо да Србија пропадне, те да се курталишемо Пашићевог терора и Династије Карађорђевића«. На опомену и прекор сведоков, исти официр је рекао: »Не заборавите, г. потпуковниче, да сам ја слушао наша права, да сам свршио Војну Академију, да се сада налазим, као командир комитске чете, да сам ја свестан човек и да се са мном у друштву налази још велики број официра који су радили на пропасти нашег народа, а и желели му ову пропаст, и да су сви ови официри паметнији и од мене и од вас«. На то је сводок изјавио: да је он, капетан Милосављевић, неваљалац, да му је друштво које је радило на пропасти земље неваљало и подло, и да то не личи српским официрима.

20. Живојина Златића, *трговца из Грабовца, народног посланика*:

Догађај у Приштини, о коме се пита, забележен је у сведокову дневнику овако: »1. новембар. Данас сам се нашао са г. Петром Нешићем, потпуковником, мојим старим познаником и пријатељем. Он ме је одвео у хотел »Босна« на ручак. Са нама за столом седео је пешадиски капетан — резервни или активни, не знам — који нам се представи Милосављевић и у току разговора рече да је рођени синовац Светозара Милосављевића, бившег министра. Између нас је вођена полемика: треба ли војска да се меша у унутрашњу и спољну политику земље или она да остане само војска и да врши своју војничку дужност. Нешић и ја заступали смо гледиште да војска треба да врши само своју војничку дужност, а влада је за то да води унутарњу и спољну политику; г. Милосављевић је тврдио обратно: да војска треба и мора да се меша у политику, додајући: »Ова Влада је неспособна за управу земље, са њом се мора пречистити«, па затим, са извесним задовољством за себе, рекао ово: »За ову несрећну пропаст Србије, коју ја не сматрам за несрећу, има и моје заслуге, јер сам и ја имао удела у узроцима, који су нас довели довде«. На ову његову изјаву г. Нешић му је одговорио: »Дакле ви се, господине, радујете што сте проузроковали ову пропаст своје отаџбине и ви се као војник ни мало не стидите и да то као неку врлину и похвално дело истичете, то је жалосно и стидно од вас!«. На то је г. Милосављевић одговорио: »Да, господине потпуковниче, ја се са тим поносим, а ви изволите ме тужити; а ми ћемо знати како ћемо Србију ослободити«. Ми смо обојица устали и отишли«.

IV.
ДОГАЂАЈИ НА ТОРЛАКУ

1. *Исказ* **Наума Димитријевића**, *новинара и бившег власника »Трибуне«*:

»О разбојништву извршеном нада мном на Торлаку, знам оволико рећи:

Када сам 25. јула 1914. године пошао из Београда за Ниш и око 9 часова пре подне стигао на Торлак, према механи, у којој је био смештен штаб Дунавске Дивизије I. позива, неке комите, дочекаше и зауставише кола на којима сам се возио у друштву са г. Душаном Ђорђевићем, шефом поштанског одсека (поштан. телеграф. оделења) и неким Талијаном железничким предузимачем, сопственником кола, коме сам заборавио име, али га сигурно зна исти г. Душан.

Један комита у дугачкој црној бради наоружан дугом брзометном пушком, стао је као стражар испред кола. Други комита, који мислим да се зове Џадић, или Џацић, висок, четрдесет година, приђе према колима и упита:

— Ко је међу вама Наум Димитријевић, уредник »Трибуне«?

— Ја сам! — одговорих.

— Имате ли објаву?

— Имам! Ево, дао ми је лично Господин Министар Војни, са дозволом да дођем у Београд и вратим се у Ниш! — одговорих и маших се руком у џеп да извадим објаву.

— Не, не треба мени да показујете. Изволите овамо да је покажете у канцеларији! — рече комита.

Ја сиђох с кола и пођох са комитом, али ми одмах паде сумњиво, што само од мене траже објаву, а не и од остале двојице.

Место у канцеларију, комита ме одведе око механе у дну логора, који је смештен био у дворишту механском. Ту ме предаде шиљбоку, који је већ стражарио поред једног дечка, и нареди му да и мене добро чува.

Лишен слободе и то од комита, ја већ видех да сам у опасности. Помислих да ми је припремљена нека смицалица да кривично одговарам.

Комита је отишао у канцеларију, али после неколико минута опет дође и нареди ми да с њим пођем. И ја мислећи да ме води у канцеларију пођох, али, кад видех да хоће са мном у поток, тамо даље и доле испод механе, где нигде никог нема — ја се зауставих.

У том тренутку мени би јасно шта се са мном хоће и ја осетих сву страхоту и ужасну освету »Црне Руке«, а нарочито освету пуковника Миливоја Анђелковића, команданта те дивизије, против кога је недавно у мом листу »Трибуни« изашао оштар чланак, а баш пред рат у једној нотици, донео сам како су чланови »Црне Руке« држали седнице у згради Дунавске Дивизијске Области и указао, да је он, Анђелковић, један од најактивнијих и најопаснијих чланова тајне официрске организације.

Када сам све ово убрзо провентилирао кроз мисли ја упитах комиту:

— Шта хоћеш ти са мном и где ме водиш?

— Чиним само оно, што ми је наређено! — рече он.

Ја се тргох и стукнух натраг.

— Нећу да идем доле! — узвикнух. — Ако, како видим, хоће да ме убију без саслушања и пресуде, онда нека се то изврши овде, да бар виде сви они војници.

Комита је употребљавао све могуће начине да ме приволи да сиђем с њим доле. Али кад ја остах упоран и направих ларму, која скрену јачу пажњу војницима — Београђанима — који су ме и лично познавали, он отрча горе механи, ваљда да достави моју упорност и да саопшти да су војници већ обратили пажњу на поступак са мном.

Мало за тим, угледах где се појави Анђелковићев ађутант, мајор Добросав Ђорђевић, који брзим корацима, псујући ми успут оца и матер, стиже и изудара ме узгадно псовање оца и мајке Председнику Владе Г. Николи Пашићу, Министру Унутрашњих Дела Г. Стојану Протићу и свима радикалним посланицима, а уз полтронску похвалу пуковника Миливоја Анђелковића, кога је називао најбољим српским официром.

Том сам приликом видео колика је анархија завладала у војсци под црнорукачким режимом и какав се морал уноси међу војнике кад активни официри јавно пред њима, без икаквог зазора, гадно псују Председника Владе и његове министре и народне изабранике највеће политичке странке у земљи.

Пошто ме је Ђорђевић изударао вратио се је и одмичући гласно претио:

»Сад ћеш видети твога Бога! Одавде нећеш више умаћи! Познаћеш добро ко је Кајафа!« (Ово је надимак пуковника Анђелковића) и ту опсова оца и мајку пуковнику Г. Драгутину Окановићу, кога такође означаваше за писца у »Трибуни« противу пуковника Анђелковића.

Кад је ово изговорио он стаде, окрете се и додаде:

»А камо их Пашић и Стојан Протић, мајку им.....? И они ће исто тако проћи као ти, само ако их пут овамо нанесе!«

Чим је Ђорђевић, после ових речи, замакао за механски угао, појави се у арнаутском оделу мајор Воја Танкосић, кога прате три комите. Још из далека почео је арлаукати још гаднијим псовкама које се не могу ни написати.

— Дајте ми мотку да убијем ово псето радикалско! — цикао је.

И у тренутку, један од комита нађе и додаде му мотку дужу од два метра, а дебелу као човечја рука, са којом Танкосић налете на ме као фурија.

Колико ја знам он ме је ударио три пута. Даље не знам, јер сам био онесвештен. Београдска штампа је сутра дан објавила да сам добио 19 удараца; може бити да је то тачно.

Неки листови су још износили, да сам осуђен на батинање, што сам корсе распитивао где су постављене хаубице, те су на тај начин покушали да ме, за љубав пуковника Анђелковића, представе јавности као неког шпијуна. У колико има истине у овоме, нека се саслуша пуковник судски г. Милан Николић, који је био на Торлаку и који би ме морао саслушавати за кривицу ове врсте.

Када сам се мало повратио из несвестице, осетих да ме комите почеше дизати, али ме одмах оставише на заповест ађутанта Ђорђевића, који им рече:

— Ама јесам ли вам казао, да га не дирате док се сам не освести!

Ја се на те речи више прибрах, сетих се свега шта је било и тек тада сазнадох да сам лежао у несвестици..... подигох главу и кад сам тиме дао знак да сам се освестио комите ме подигоше и држећи ме испод руку да не паднем поведоше ме горе ка механи.

— Немојте га таквог изводити овамо, нека се прво опере од крви! — викну Ђорђевић комитама, и ја тада видех, да ми је ударила крв и на нос и на уста. Донеше неколико војничких чутурица и десетак минути трајало је, док сам се опрао и хладном водом зауставио даљи крвоток.

Разбојнички цинизам достигао је свој врхунац, када су ме довели до кола испред механе, јер ађутант дивизијарев Ђорђевић изађе с друге стране и викну:

— Ама ко је зауставио та кола? Пустите те људе

нека слободно путују, јер је наређено, да се задрже само они, који немају објаве!

Никад се у животу нисам згадио на људско неваљалство него у том тренутку, од речи тог човека. И ја мислим, да се на то морао згадити и сам судски пуковник г. Милан Николић, који је ту био присутан и видео све шта се догађало, па ма колико да је он био пријатељ пуковника Анђелковића. Желео бих да му се приликом саслушавања постави питање и о овоме.

Када су ме попели на кола и кренусмо даље, мој сапутник г. Душан Ђорђевић констатова, да је моје одсуство трајало сат и три четврти, што значи, да сам дуго лежао у несвестици.

За време те несвестице, мени је дигнуто (900) девет стотина динара у папирним стотинаркама и још неке ствари из џепова.

Не знам и не могу да кажем ко ме је опљачкао.

Када су ме повели на место злостављања видео сам од познатих официра: споменутог судског пуковника г. Милана Николића и у даљини у логору, чини ми се да сам видео, артилериског потпуковника г. Мирка Поповића и сада резервног артилериског капетана г. Љубу Нешића. Видео сам још многе друге официре, само што неке познајем а не знам им имена, а друге не познајем. Нека се упитају именовани, они ће сигурно знати да кажу и имена других присутних.

Кад сам после два дана стигао у Ниш, ја сам отишао у Министарство и жалио се пред свима члановима Краљевске Владе.

У мом присуству г. г. Министри наредили су Министру Војном пуковнику г. Душану Стефановићу, да он као надлежни предузме потребне кораке по овој ствари. После неколико дана сазнао сам од истог Министра Војног Г. Стефановића, да ми није могао прибавити никакову сатисфакцију. Чак, рече ми, није се успело да се Ђорђевић премести у другу команду.

Њега је још чувао код себе пуковник Анђелковић, сигурно, да с њим као послушним, довршн дело »истребљивање радикала из Србије«, каква је у то време била парола »Црне Руке« и њихових штићеника.

Ово премлаћивање приредио ми је пуковник Миливоје Анђелковић, као командант Дунавске Дивизије I. позива.

Мајоре: Танкосића и Ђорђевића, означио бих само толико за кривце, што су као виши официри вршили пандурску службу, недостојну српских официра. Њих двојица не би иначе ни могли ни смели да ме премлаћују за своје личне рачуне, ако би их имали, јер, тада би их исти дивизијар Анђелковић, морао узети на одговорност и под суд их ставити.

А они, Танкосић и Ђорђевић, и нису могли имати ништа лично противу мене, јер ни ја никад ништа лично противу њих нити сам имао, нити писао. За Ђорђевића пак, до тог дана, чак нисам знао ни да постоји. Они су дакле ово разбојничко дело како то и цео свет верује извршили по наредби свог команданта дивизије Миливоја Анђелковића, исто онако, као што су извршивали и многе друге противузаконитости разбојничког карактера. Зна се н. пр. да је тај исти ађутант дивизијарев Ђорђевић, тих дана са комитама обилазио околне општине у којима су били председници радикали и премлаћивао их. Истог је у неким општинама пратио г. Миле Павловић, професор у својству резервног наредника, кога треба испитати као сведока. Ђорђевић је нападао и на Краљев. Срп. Министарство Унутрашњих Дела у Београду, кад је тамо остао као најстарији г. Драгутин Тодорић, инспектор, за кога се зна да је члан радикалне странке. Затим је напао на управу града Београда да из истих разлога премести управника вароши г. Манојла Лазаревића. И овај извештен о доласку његовом, једва се спасао наоружаном жандармеријом од војног браниоца Београда. А Анђелковић је преко тих својих потчињених му привржсника на сваком кораку тукао полициске чиновнике и жандарме, називајући их »Стојанова полиција«.

Знам за један случај, да је тај исти Анђелковићев ађутант, око 20. јула 1914. год. својеручно из револвера убио једног дечка из последње одбране »због бегства«. Међутим он је то убиство извршио после донете наредбе да се ти младићи пусте кућама. Како сам тада сазнао, он је то дело извршио кад је чуо да је тај несретни младић био син једног радикалца.

Противу пуковника Анђелковића, ја до сада нисам подносио никакву писмену жалбу. То је сасвим појмљиво, јер нисам имао коме ни да га тужим. Врховна Команда, тада у рукама »Црне Руке«, знала је за сва извршена његова злочинства. За моје премлаћивање пак, она је чак и частила шампањем. И тога хероја, што премлаћује Србе, и после овога догађаја увек је кандидовала за производство у чин српског генерала и бунила се противу владе, зашто неће да га произведе!«.

2. *Извешће г.* **Манојла Лазаревића,** *управника Града Београда* (телеграфско):

»На Торлаку Танкосић тукао Наума Димитријевића. Затворили председника општине ритопечке, радикала, невиног, за шпијунажу, тукао и злостављао и држао у затвору више од пет месеци, а за тим спроведен у Управу Града Београда изубијан. Умрли Добросав Ђорђевић, мајор, скидао избеглице са кола, узимао новац путницима, који су платили гонио пешке а кола давао коме хтео. Том приликом убијен један младић; затворио локале и покушао отерати стражарно на Торлак писара Милана Цветковића и Милана Протића, који су били на служби; реквирисао коње Управе Града Београда и хтео туђи писара Душана Тадића. На Торлаку тукао писара Црничевића. Грдио радикалну владу, нарочито Стојана Протића, кога називао лоповом. О свему вођена истрага и акта су у Министарству Унутрашњих Дела«.

3. *Сведоџба начелника среског* **Димитрија Животића,** (послата телеграфски од стране делегата у Ници):

»Одмах после објаве аустро-српског рата, два младића од по 17 година из Белог Потока, враћајући се из Београда кући, направили су неке изгреде — шале са неким Београђанима који су такође тим путем ишли. Ови се пожале мајору Добросаву Ђорђевићу, ађутанту команданта Дунавске Дивизије, и овај изда наредбу комитама да децу похватају или побију ако почну бегати. И комите су оба младића убили. Мајор Ђорђевић грубо га је дочекао не дозвољавајући да се води ма каква истрага. Кад је Животић ипак почео уверавати да је то његова дужност, мајор му је наредио да се одмах уклони, или ће му, вели, ударити 25 батина и позвао је одмах десет комита и у присуству председника и кмета општине наредио: »Начелник има да се за 10 минута уклони, иначе вршите моју раније наредбу«, а њему, Животићу, окренуо се и казао: »Кажи ти, капетане, нека дође Стојан Протић и Пашић да они воде истрагу, па ће и они проћи тако исто као и ова два младића!« Животић је због овог морао напустити сваки посао. — Другом приликом, писар среза Црничевић радио је пут на Торлаку по наредби војних власти, и кад је дошао у кавану, исти мајор Ђорђевић без повода га је истукао са комитама на мртво име. Има више сведока. Кад је он, Животић, отишао у штаб команде дивизије с намером да се обавести о томе догађају (командант дивизије био је пуковник Миливоје Анђелковић, а начелник штаба садањи пуковник Радоје Лазић), изашли су пред њега Војислав Танкосић и мајор Ђорђевић, рекавши му: »Ово је само почетак; тек ћемо ми почети са вама разрачунавање!« — У то доба се датира и туча Наума Димитријевића, коју је извршио исти Ђорђевић. По овој истрази председник и деловођа и два сведока нису смели ништа сведочити, говорећи: »Нама је речено да ћемо бити убијени, ако ма и једну реч сведочимо, што смо видели на Торлаку«. О свему овоме Животић је писмено јављао својим претпостављеним«.

4. *Из рапорта* **Радисава Ђ. Ђорђевића,** *полициског писара среза грочанског, округа београдског*:

»Ја сам у срез грочански премештен јануара 1915. године, и доцније, приликом пријема дужности од начелника среског г. Миловановића, слушао сам како су официри на Торлаку, одмах по објави рата, одвели на Торлак г. Љубу Коларевића, председника општине ритопечке, и тамо га страшно злостављали. Обедили су га за шпијунажу, мучили га, злостављали и дуже времена држали затвореног, па га напослетку спровели полициској власти, која га је одмах пустила у слободу као невиног. — Доцније сам се са Коларевићем и лично познао и видео да је то честит и исправан домаћин кога цела околина уважава. Он ми је лично причао, како су га на Торлаку испребијали; и заиста му се видело да је и телесно и душевно готово упропашћен. — Не сећам се појединости, ко га је тукао; само знам да је командант дивизије на Торлаку, како ми Љуба рече, био пуковник Миливоје Анђелковић у томе времену кад је злостављан. Он је хтео да тужи дотичне официре, али смо га ми саветовали да ово остави за доцнија времена. — Приликом повлачења видео сам Коларевића са младићима последње одбране његове општине у Младеновцу, а одатле га нисам више виђао.....«

5. *Из извештаја* **Душана Тадића,** *писара Управе Града Београда*:

»По објави мобилизације 1914 год. командант дунавске дивизије био је пуковник г. М. Анђелковић, а његов ађутант погинули мајор Добросав Ђорђевић. Све до августа 1914. год., а можда и нешто доцније, мајор Ђорђевић се виђао у пратњи неколико наоружаних комита, са корбачем у руци, како у самој вароши, тако и по околини, тако да је својим арогантним и суровим понашањем представљао право страшило код становника, с којима је долазио у додир. — Мени су познати, ма да не и детаљи, неколико случајева, у којима су мајор Ђорђевић, у оно време, као

и погинули мајор В. Танкосић, који је био тада војвода свих комита, распоређених од Торлака до доњег града, показали своју свирепост и моћ. — Погинули мајор Танкосић тукао је — батинао — на Торлаку г. Наума Димитријевића, новинара, који је ишао тамо не знам каквим послом, тобож због тога, што је г. Димитријевић имао неку ћаву намеру, пролазећи положајем, поседнутим војском и топовима. Г. Димитријевић је од овог батинања лежао болестан месец дана. — Једнога дана доведен је у Управу гр. Београда Љуба Коларевић, председник општине ритопечке, који је изјавио да га је мајор Танкосић затворио тобож због шпијунаже и држао затвореног дуже време, злостављајући га и тиме изнуђавајући признање да је шпијун. Колико се сећам, овај је човек био у годинама и није имао никакве кривице. — Слушао сам од неких лица, којима се то десило, да их је мајор Ђорђевић са својим комитама, на сред друма, скидао из кола и избацивао им ствари, када су се ови евакуисали услед бомбардовања; узимали новац од кочијаша, кога су путници платили и у иста кола укрцавали друга лица. То су чинили тобож с тога што су имали намеру да сиромашнији свет — нарочито децу и женскиње — помогну у евакуисању. Међутим новац, који су узимали од кочијаша, нису враћали и када би овај протествовао, запрећено му је напереним пушкама. И то је све ћено тобож с тога, да би се кочијаш казнио због претеране цене вожњи..... — Једнога дана у јулу месецу, био сам дежурни у Управи гр. Београда — на Великој пијаци. Око 1 часа у подне, дошао је мајор Ђорђевић са неколико наоружаних комита и ушао у авлију, где су стајали коњи и кола Господ. Управника Вароши, у намери да их реквирира. Видећи то кроз прозор од канцеларије, изашао сам на поље и на вратима авлијским, где је стајао и мајор Ђорђевић, упитао сам га шта жели. Он ми је сурово одговорио да се то мене ништа не тиче и да је дошао да узме кола и коње. Ја сам му одговорио да сам дежурни писар у Управи и да без знања Господ. Управника не смем дати коње и кола, већ нека причека мало или дође касније, када буде дошао Господин Управник. Мајор Ђорђевић подигао је тада корбач на мене и викнуо: »Ћути или ћу те — ! Знаш ли ти ко сам ја?« — Тада је наишао члан Управе гр. Београда Г. Жив. Белопавлић и остао је с њиме. Ја сам отишао у канцеларију. У колико се сећам, мајор Ђорђевић је одвео тада коње, који су после на захтев Господ. Управника враћени, или замењени другима, општинским коњима. — Слушао сам од колега да је

у то време Ђорђевић тукао на Торлаку пок. Драгољуба Црнчевића, пол. писара ср. врачарског, који је службеним послом ишао у срез. Покојни Црнчевић га је тужио, али није ми познато, шта је и да ли је што по овоме ћено. О томе ће моћи дати исцрпнији извештај г. Дим. Животић, начелник среза врачарског..... — Једне вечери за време мога дежурства у Управи Вароши — која је тада била привремено премештена у крунску улицу — дотерао је око $9^1/_2$ час. у вече мајор Ђорђевић у пратњи неколико комита, полиц. писара: Милана Стојановића, Милана Протића и Милана Цветковића, који су били на служби у кварту дорћолском, а које је нашао мајор Ђорђевић на улици — у реону — после 9 час. — када се није нико смео виђати на улици без нарочите дозволе, без обзира што полицајци по дужности морају се бавити и ван прописаног времена по вароши. У канцеларији је тада био и Господин Управник. — Вељу Павловића писара Управе гр. Београда који је ишао у Крушевац да обиђе тешко рањеног брата — капетана, скинуо је мајор Ђорђевић с воза у Реснику или Рипњу и није му дао да даље путује, већ га је вратио натраг у Београд. Павловић је имао тада уредне исправе потребне за путовање. — Мени су познати ови случајеви, вероватно да их има још доста, али сваки није хтео да прича своје тадашње непријатне доживљаје«.

V.
ДВЕ ИЗЈАВЕ

а). *Изјава Господина* **Стојана Протића**, *пређашњег Министра и народног посланика, учињена преко делегата Господина Министра Унутрашњих Дела у Паризу*:

»Г. Стојан Протић, кад је прочитао оно што је г. Дамњан Поповић рекао што се на њега односи, молио је да Вам саопштим ово:

1. Никад нико није њему говорио о неком измирењу са г. Дамњаном Поповићем.

2. Он је одсео у хотелу на Крфу у ком је био и ђенерал Дамњан, само зато што га је ту одвео Васа Лазаревић, и не знајући да је ту г. Дамњан Поповић.

3. Кад је ушао у трпезарију ручати, г. Дамњан, који се ту десио, устао је са свога места, пришао му поздравити се и позвао га за свој сто. Г. Протић је то примио.

4. Никад никаквог говора о политици последњих година и дана није било. Г. Сотир Радојчић ппуковник, који је с г. Протићем на Крф допутовао и ручао за истим сто-

лом, једног дана говорио је о смени г. Миливоја Анђелковића, рекавши како му је ту неправо учињено. Г. Дамњан је додао да би требало ствар испитати и не наглити, јер можда човек није крив. Г. Протић је на то рекао: у свима се добрим војскама у рату тако ради, чим се коме такав или сличан малер догоди, одмах га уклањају. Тако раде и Француска и Немачка. У нас се радило друкчије, и то није било добро. А Анђелковићу, вели, то није први малер. Ту је још и Мачков Камен«.

б). *Изјава Господина* **Милорада Драшковића,** *Министра Грађевина*:

»У исказима пуковника Димитријевића, како су нам сумарно телеграфисани и синоћ прочитани, има навода који нису тачни, у колико се тичу г. Давидовића и мене. Тачно је да је Димитријевић пролећа 1914. год. долазио к мени у Извозну Банку два или три пута да нам поводом Уредбе о прослављању државних празника, сврати пажњу на прохтеве људи у ондашњој влади, да у војску уведу партијске тенденције и растроје официрски кор, таман умирен и сложен ратним догођајима. Димитријевић нас је убеђивао у партијско завлађивање војском од стране владе, ангажујући нас да се томе одупремо у јавности и Народној Скупштини. Саопштио нам је своје одласке др. Вељковићу у том циљу, али не и разговоре. Изјавио нам је: он и његови пријатељи официри из 1903. године да немају прохтеве да утичу на политику, али су зато баш ради да не буду жртве партијске политике, јер се тада у владиној штампи наговештавало, како извршиоци 29. маја треба да воде рачуна да још није протекао тридесетгодишњи рок кривичне застарелости. Истицао нам улогу официра — његових другова — у четничкој акцији, затим у акцији ратној два балканска рата и уверавао, да владино насртање на велики део официрског кора представља крупну опасност за мир у земљи. Ми смо му рекли да и сад, као и 1906. год., стојимо на истом гледишту, да партизанство не треба да се меша у војску, као што и официри не треба да се мешају у политичке партиске ствари. Изјавили смо му да верујемо у постојање тенденције у влади за партиска и лична обрачунавања и рекли да ћемо их сузбијати колико можемо. На његов наговештај да их влада, ако продужи, може принудити на крајње мере, ми смо, не питајући ништа о тим крајњим мерама, пресекли разговор у том правцу и изјавили да смо ми одлучно противни ма каквим мерама, које закони не одобравају. Димитријевић нам је том приликом дао фотографирано комаће једног парчета хартије, са кога се Панта Туцаковић, адвокат, говорећи војводи Путнику против нас и евентуалне наше владе, потсећао разлога који говоре у корист ондашње владе, нарочито у корист г. Пашића. Рекао нам је да је војвода Путник опоро одговорио на савете Туцаковића, да су оба викали и да је Панта сдлазећи, љутито поцепао потсетницу, која је, како и Димитријевић вели, после покупљена, залепљена, прокоментарисана, па фотографисана. Туцаковића, који је био члан нашег главног партиског одбора, ми смо зато искључили из странке.

Нетачно је у исказу Димитријевића да нас је упознао с намером смене полициских власти и да је ослоњен на наш пристанак и накнадно заташкивање, радио што вели да је радио. Нетачно је да је Др. Маринковић у опште помињан у раду са нама. Нетачан је такође навод Димитријевића да је он натерао шефове опозиције на коалицију у 1914. години, пошто сам ја лично изјавио свој пристанак на коалицију у Нишу једанаестог или дванаестог новембра и истог дана известио о понуди и свом личном мишљењу телефоном господина Давидовића, који ми наредио да дођем у Крагујевац где је он тада радио у интендантури где сам дошао тринаестог или четрнаестог новембра, споразумео се са госп. Давидовићем и отпутовао у своје село под Сувобор који је тада освајала аустријска војска. У пролазу сам говорио с Димитријевићем који је дао дозволу за одлазак у зону оперативне војске. Он се јесте интересовао за коалициону владу, али с обзиром на моје већ раније испољено расположење, није ме имао на шта наговарати ни чим нагонити. Госп. Давидовића такође«.

VI.

Р Е В Е Р С

Да сам примио Раду Малобабића инт. аустр. поданика.

31-X-1915. год. Куршумлија

Примио
Љуб. Рад. Вуловић, с. р.
арт. мајор.

VII.

ДНЕВНИК ПОТПУКОВНИКА ВЕМИЋА

(О Д Л О М Ц И)

5.-10.-907. Данас код Туцине Куће: Д. Д.; А. А.; Муса; Туца; Милић С. и Ја. Пристао и Милић и решено да се

..... да течност (Апис има пет флаша од пок. Др. А. Нешића).

22.-3.-909.: Код »Москве« разговор са Љ. Ј. Чупом о потреби покретања листа и организовању.

23.-3.-909.: У касарни разговор са М. Чолак-Антићем пристаје.

24.-3.-909.: Код »Касине« са Сурим и он ступа.

8.-4.-909. У »Књ. Мих.« улици са Љ. Чупом разговор о вези »Црногорске« и »републиканске«.....

23.-10.-909.: У Његушевој улици бр. 30. (Вл. Ђорђевић): Божин, Ускок, Ја, Апис, П. Пешић, Пера Протић, Микица, Влада Ђ., Ђоле, Мита Павловић, Белега, Павле Јуришић, Д. Благојевић, Мијушко, Јовица, Љуба Максимовић, Глоћа, — разговор о осећањима двора према нама и наше држање. На предлог једног да би са њима раскрстити и довести странца сви ћуте само ја рекох да се не слажем, јер ја странца владаоца не бих могао служити а тако исто ни републику, дакле остати при њима.

У *вече* код »Москве« сукоб са Србом и Бором (Били Апис, Туца, Плазина, Дража, Ја и т.д. После разговор и поравнање код »Славије«.

17.-11.-909.: Код моје куће разговор са Чучук Станом о Дамњану и ликвидацијама. Ликвидант Леки нуди новац. Мита Кумануди уговорио 30.000 са Дачом.

7.-12.-909.: У »Књ. Михаиловој« улици разговор са Аписом да се Дача избаци и узме за вођу Степа. Пристаје.

26.-12.-909.: Разговор са Ч. Станом о нападу комита на Балачка. — Плашио се јер га уплашили.

8.-2.-910.: Са Шиљом и Богданом састадох се код »Касине« и уговорисмо да се образује један клуб са револуционарним смером. Да групишемо онај део маћедонске групе која је за активни рад (Друга је група за прогрес).

Дадох пристанак са ограничењем да захтевам пуно поверење и искреност. Остало на томе да Богдан изради Штатут према штатутима Буршева и Карбонара па да их претресемо а дотле, — до виђења.

22.-11.-910.: Разговор са Љубом Чупом о потреби нове струје..... Износи списак за лист: Богдан, Прибићевић, Бојовић, Тих. Ђорђевић, Јован Ћирковић, Божовић и т. д.

1.-12.-910.: У »Москви« разговор са Чупом о набавци новца за лист; он ме зове да ја и он урадимо што треба, прво он па ја.

18.-12.-910.: Разговарао сам са Војином Поповићем о ствари претресаној са Чупом. У идеји смо и слажући се пристаје. Предлаже да упознамо Аћу Благојевића.

23.-12.-910.: Нашао сам Аћу разговарао и он се слаже и пристаје.

24.-12. 1910.: Дошао Чупа а Богдан није — болестан је. Разговор о јучерашњој теми. Вели Чупа да је синоћ разговарао са Божом Марковићем и сложили се у свему. Божа рекао да је готов кидати са својом странком и друговима. Чупа му казао своју намеру са листом и молио да утиче на Dr. Николића да своју штампарију да јевтиније.

26.-12.-910.: ..... Одмах у почетку када сам ја предложио да се претресе могућност промене унутра, није се сложио Богдан. Он неће да се све скида и да ми доводимо своје људе на управу, већ мисли да треба само једна организација, која би бирала централну власт да ради у духу наших идеја. Богдан доби запитање у грудима, прекидосмо и растадосмо се. Сутра у $3^1/_2$ часа по п. заказан састанак на истоме месту те да продужимо.

12.-1. 911. Сутра Чупа иде у Берлин за штампарију.

21-2.-911.: Сретох Чупу и одосмо мојој кући на разговор о листу — договорисмо се да се зове »Пијемонт« одмах сам пристао и име ми се необично допада јер оно говори *много — готово све*.....

22.-2.-911.: У 7·35 по п. у »Москви« Шиља, Богдан и ја и разговор о разгранању наше идеје. Договорисмо се да покушамо увести и Аписа и Илију.

У 10 ч. по п. у »Г. Хотелу« нађох се са Аписом и разложих му нашу идеју и понудих га да нам се придружи — он начелно пристаде, одмах и без икаквог устезања.

23.-2.-911.: У 11·15 пре п. одох у команду жандармерије код Илије. Изложих му без устезања све и понудих га — он одмах пристаде на све. — У 12 код »Москве« дочека ме Б. и рекох му резултат.

3.-3.-911.: Данас ми је рођен дан и данас држимо први састанак нас шест: И; Б; ја; Ч; Ш; и А.

Начелно се споразумесмо о основици на којој да отпочнемо рад и начела која да се спроведу — унесу у основни закон — пројект Шиља.(?)

8.-3.-911.: Други састанак без Богдана.

26.-3.-911.: Био Шиља код мене те смо корежирали Устав.

5.-4.-911.: Код мене 2, 3, 4, 5, 6 и 7.

6.-4.-911.: Код мене 2, 3, 4, 5, 6 и 7.

7.-4.-911.: Код мене 2, 4, 5 и 6.

8.-4.-911.: Код 6. у штабу од 5 часова 3, 4, 5, 6 и 7.

10.-4.-911.: Код мене сви.

29.-4.-911.: Од 2 ч. по п. код мене: 1, 2, 3. 4, 5 и 7. Усвојен дефинитивно Устав и пословник и има да се на машини оштампа па да их потпишемо и закунемо се.

Његушева бр. 30:
Вл. Ђ.
Божин
Љуба В.
Б. Тодоровић
Пера Пр.
Радак Р.
Апис
Сава
Илија
Пиле
Пера Мађар
Ратовић
Д. Спасић
Радиша
М. Матић
Коста Вујичић
Микица Рад.
Вемић

2.-5.-911.: Код мене 2, 4 и 6. Ту ми 4 показао како се ради на писаћој машини да откуцам Устав и пословник.

9.-5.-911.: Код мене: 1, 2, 3 и 4. *Потписасмо устав.*

13.-5.-911. Код 1: 1, 2, 3, 4, 5 и 6. Потписа устав 5 и 6.

17.-5.-911.: Код мене: 1, 2, 4, 5 и 6. Решено да образујемо групе и кад то учинимо онда састанак.

10.-10.911.: Аца Б. сигуран човек причао да је Столе Пр. причао да има организација и у њој 2000 љ. — Имао у рукама последњи распис. .....!!?! Српска дискреција.

12.-10.-911.: Код мене: 1, 4, 5, 6 и 7. Са свих страна реферат да се дознало о организацији. Ја саопштих (резверат) разуверит Ч. Б; Бр. 1 потврди да Стојан зна; Бр. 6. рече да му је то Саша рекао. Оба додају да их је звао кдм места Божансвић и питао за т. звану »Црну Руку«.

9.-12.-913.: На осуству. Био сам код министра Божановића.....

Уђох у собу где ме дочека Божановић и руковав се са мном рече да седнем. Седнем за сто за који седе и министар. Он ме пита зашто сам дошао и ја му рекох да сам дошао да питам докле ћу ја бити малтретиран?

Како? — рече он.

Тако! Зашто се према мени чине изузеци? Зашто и ја нисам одликован указом од 30.-11. ов. год. »Карађорђевом Звездом« са мачевима, када сам ја предложен.....

»Незнам за то, нема никаквог предлога за тебе«.

Знам. Предлог је био усмен, па када сте казали да нећете мене онда је предлог написан за остале, а ја сам изостављен....

»Није, није то тако. Ко ти је то рекао? — Ја одговорих: »Казао ми је ппуковник М. Гр. Миловановић«. ..,.....

. . . . . .

Онда Вас молим да ме пустите на рапорт Њ. В. Краљу?

Зашто ћеш?

Ћу да се жалим!

На кога?

На Вас и на њега самог.....

. . . . . .

.....То је Ваша ствар г. Министре, како Ви за сходно нађете; ја нећу да молим и не молим, а Ви ако налазите за сходно, Ви ме помилујте.

Тако је онај Танкосић био незгодан. Неће да моли за милост, а неће да иде у апс.

Ја то не велим; ја не тражим милост а да ли ћу да идем у апс, то ћу да видим.....

11.-12.-1913.: ..... (Разговор Вемићев са Министром о Вемићевој осуди). Ја му рекох да је то његова ствар и ја за помиловање не молим, већ молим да ме пусти на рапорт да се жалим због неодликовања.

Па ти ћеш добити »златну медаљу за храброст« зар ти то не цениш?

Ја високо ценим и »сребрну медаљу за храброст« само када се оне дају правилно, па наравно да морам врло високо ценити »златну медаљу за храброст«. Но ја сам предложен за »Кар. Зв. са мачевима« и сматрам да сам увређен тиме што сам изостављен, а одликовани су и они који нису ни предлагани и још свакојаки..... Молим пустите ме на рапорт, сем тога ја вас молим да ме не одликујете »зл. мед. за храброст« јер ме тиме доводите у искушење да вратим.....

Ја ћу да путујем у команду, а Вас молим да ми издејствујете рапорт, ако при првом указу не будем одликован

К. З. с мачевима, сматраћу да ми је рапорт дозвољен и доћи ћу у Београд тога ради.

12.-12. 913. Отишао сам код ђенерала Гојковића (Разговор о појединим одликовањима).

После овог пита ђенерал шта има ново у Београду и ко ће бити министар. Рекох да се спомињу Туфегџић и Крста Смиљанић.

Није то добро рече он. Сада су најпогоднији Путник, Степа или Дамњан. — Сваки други биће слаб.

Како би било да Ви будете г. ђенерале? — рекох.

А ја не могу, ја сам се са њима рђаво растао. Сада се у рату видело да сам ја био у праву што сам захтевао да се набави брдска артиљерија. Сад су и они ваљда видели да сам ја био у праву . . . . . .

2.-2.-914.: Данас је свадба мајора Драгољуба Мостића. Узима кћер мог првог команданта батаљона А. Митровића. Идем и ја са Митицом и побратим Микајлом на колима.

На свадби је и Министар Просвете Љуба Јовановић са којим се доста добро познајем. — Позвати смо на ручак.

Пред ручак у дому разговарах са Љубом и рекох му.

Г. Министре, шта треба да значе они напади у »Самоуправи« на моје помиловање.

Какви напади?

Такви напади!

Нисте Ви нападнути.

Јесам. — Нападнуто је моје помиловање. Као да сам само ја помилован. Помиловани су у том указу многи..... и лопови и кукавице и бегунци..... Ја место да будем награђен ја се стављам под суд, малтретиран, један ме суд ослобођава јер налази да нема дела, други пак тенденциозно осуђује..... Када ја после свега тога бивам помилован, устаје сва штампа па и Владин лист против мог помиловања!? — Влада је била у могућности да се увери шта сам ја урадио и како сам осуђен, па тек онда да се у том питању изјашњава!?.....

Јесте ли Ви читали »Самоуправу«? — рече?

Нисам све бројеве, само први, па после нисам хтео даље.

Нисте Ви ни нападнути. Влада је имала један спор са Министром Војним, па сте ту Ви случајно дошли — умешани, јер се Влада није сложила са тим да се Укази за помиловање поднесе мимо знања Владе. Сем тога то је питање надлежности Министра Правде.

Пардон! — Није то надлежност Министра Правде. Ми

војници када будемо осуђени до године дана затвора и задржимо своје дотадање место — карактер и чин — издржавамо затвор у војним затворима и потпадамо под Министра Војног.

Да, знам ја, али у том указу обухваћени су неки, који су кажњени до пет година затвора. Ми то у почетку нисмо знали, али када се отворила та ствар, ми смо се заинтересовали и видели смо бруку. — Што се тиче Вашег помиловања, оно би свакако било примљено од Владе.....

Знам г. Министре, све је то лепо, али је неморално да један савестан и исправан официр, који је само скрупулозно тачно вршио своју дужност, буде лопта у вашим (владиним) рукама за политичку игру..... А неморалне ствари не воде ничему моралном..... Могли сте ви друкчије срушити једног вашег друга са ким се не слажете.....

Нападају и нас, па ми морамо да се бранимо.

Ко вас напада —?

Чине нам се сметње отуд, од куда не треба. Ево баш смо ми радикали, толико жртава чинили од 29. маја за војску и ново стање, па нас ипак нападају они, које смо ми помагали.

То није баш тачно у свему. Ви треба да двојите појединце.

Па ми двојимо, али ипак имамо сметњи, које не треба да буду, али ми нећемо дозволити да нам се смета, док смо на влади.....

27.-1.-915.: Данас од 10—11[40] био сам на рапорту код Престолонаследника и протествовао против неодликовања по предлогу за бугарски рат — К. З. с мачевима..... (Разговор о тој ствари).

.....Рекох да сам ступио у заверу као Карађорђевац, али је он својим поступцима учинио да више нисам тај у старој мери..... (Разговор о томе како Престолонаследнику достављају неистину о њему).....

. . . . . .

....Има вели и он (Престолонаследник) непријатеља (који му набацују све што се рђаво уради) а нарочито једног (..... Аписа). Он неће, вели, да буде оруђе у туђим рукама, оће своју слободу и вољу па макар погинуо.

VIII.

УСТАВ ОРГАНИЗАЦИЈЕ

1. *Циљ и назив*

Чл. I.

У циљу остварења народних идеала — уједињења

Српства — ствара се организација, чији члан може бити сваки Србин, без обзира на пол, веру, место рођења, као и сваки онај који буде искрено служио овој идеји.

Чл. 2.

Организација претпоставља револуциону борбу културној с тога јој је институција апсолутно тајна за шири круг.

Чл. 3.

Организација носи назив »Уједињење или смрт«.

Чл. 4.

За испуњење свога задатка, организација:

1. према карактеру свог бића утиче на све службене факторе у Србији као Пијемонту, и на све друштвене слојеве и целокупни друштвени живот у њој.

. . . . . .

. . . . . .

II. *Надлештва организације*

Чл. 5.

Најстарија власт организације јесте Врховна Централна Управа са седиштем у Београду. Она се брине о извршењу свију напред наведених послова.

Чл. 6.

Број чланова Врховне Централне Управе неограничен је — принципиелно што мање.

Чл. 7.

Врховну Централну Управу састављају поред чланова из Краљевине Србије и један опуномоћени делегат организација. . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

Чл. 8.

Спровођење организације у Србији спада непосредно у задатак Врховној Централној Управи.

Чл. 9.

. . . . . .

Чл. 10.

Подела организације на окружне и остале управе регулисаће се пословником организације, који ће издати а према потребама у току времена, мењати и допуњавати Врх. Ц. Управа.

Чл. 11.

Свака Управа из своје средине бира себи председника, секретара и благајника.

Чл. 12.

Секретар по самој природи послова, може замењивати председника. Њему се у Врх. Ц. Управи осигурава егзистенција тако да се сав преда организационом послу.

Чл. 13.

Звање председника и благајника је безплатно.

Чл. 14.

Одлуке по свима пословима организације доносе се на седницама Врх. Ц. Управе већином гласова.

Чл. 15.

При извршењу одлука путем организације, апсолутна власт припада председнику и секретару.

Чл. 16.

У изузетним хитним и мање важним случајевима, председник са секретаром доносе одлуку и старају се о њеном извршењу, реферишући о томе на првој седници Врх. Ц. Управи.

Чл. 17.

За што правилније отправљање послова Врх. Ц. Управа дели се на секције према природи посла.

Чл. 18.

. . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

Чл. 19.

. . . . . Једино извођење ширих револуционарних покрета зависиће од одобрења Врх. Ц. Управе.

Чл. 20.

Врх. Ц. Управа регулисаће све потребне знаке за чување тајног карактера организације.

Чл. 21.

Врх. Ц. Управа дужна је да благовремено обавештава све чланове организације, надлежним путем, о свима важнијим питањима, која се тичу организације.

Чл. 22.

Врх. Центр. Управа с времена на време контролише рад својих управа. Аналого томе поступају и остале управе.

III. *Чланови организације*

Чл. 23.

Као принцип при спровођењу организације у детаљу има важити правило: саобраћај и општење вршити само преко нарочито одређених и легитимисаних лица.

Чл. 24.

Дужност је сваког члана да врбује нове чланове, при чему он својим животом јамчи за оне, које уводи у организацију.

Чл. 25.

Чланови организације међу собом се лично не познају. Само чланови управе познају се лично.

Чл. 26.

У организацији чланови се воде по бројевима. Али Врх. Ц. Управа треба да их зна поименце.

Чл. 27.

Чланови организације морају се безусловно покоравати свима наређењима њихових управа, као и саме управе непосредно вишим управама.

Чл. 28.

Сваки је члан дужан да надлежним путем доставља све оно што дозна, како приватно тако и у службеној функцији његовој, а има интереса за организацију.

Чл. 29.

Интерес организације стоји над свима осталим.

Чл. 30.

При ступању у организацију сваки члан треба да зна да ступањем у организацију он губи своју личност: он не може да очекује никакве славе, никакве личне користи, било материјалне било моралне. Према томе ко од чланова покуша да искористи организацију за своје личне, класне или партијске интересе, казниће се.

Ако из тога произиђе штете за организацију, казниће се смрћу.

Чл. 31.

Ко једном ступи у организацију, из ње не може више изаћи, нити му ко уважити оставку.

Чл. 32.

Сваки члан потпомагаће организацију недељним уплатама.

Организација према потреби може новац набављати и принудним путем. Одобрење за овакве поступке издаје Врх. Ц. Управа у земљи, ...

Чл. 33.

При изрицању смртне казне Врх. Ц. Управа руководиће се једино тиме, да она буде поуздано извршена, без обзира на средства, која ће се при томе употребити.

IV. *Печат и заклетва*

Чл. 34.

Организација има овакав печат.

У средини печата снажна савијена рука држи развијену заставу, на њој (као грб) мртвачка глава са укрштеним костима; поред заставе нож, бомба и отров. Около је натпис с лева у десно: »Уједињење или Смрт«, а оздо В. Ц. Управа.

Чл. 35.

При ступању у организацију полаже се заклетва која гласи:

»Ја М. Н. ступајући у организацију »Уједињење или Смрт«, заклињем се сунцем што ме греје, земљом што ме храни, Богом, крвљу својих отаца, чашћу и животом да ћу од овог часа па до смрти верно служити задатку ове организације и увек бити готов да за њу поднесем све жртве.

Заклињем се Богом, чашћу и животом да ћу све наредбе и заповести безусловно извршивати.

Заклињем се Богом, чашћу и животом, да ћу све тајне ове организације собом у гроб понети.

Нек ми суди Бог и моји другови у овој организацији, ако ову заклетву хотимично или нехотично не извршим или прекршим«.

V Прелазна наредбења

Члан 36

Овај Устав ступа одмах у живот

Члан 37

Устав се овај не може мењати.

Чланови Врховне Централне Управе

9 маја 1911 у Београду

1. Лука Лазаревић
2. Драгутин Димитријевић
3. Радивоје Аранђеловић
4. Вел. Д. Васић
5. Љубомир Ф. Ковачевић
6. Драг. Д. Димитријевић
7. Војислав Танкосић
8. Милан Ц. Ивановић
9. Милан Васић
10. Мил. Ђ. Ивковић

(Последња страна оригиналног устава са потписима чланова Врховне Централне Управе организације штампа се овде у факсимилу).

IX.

ПОСЛОВНИК

ОРГАНИЗАЦИЈЕ „УЈЕДИЊЕЊЕ ИЛИ СМРТ“

Члан 1.

Сваки члан Организације дужан је да у Организацију уведе пет нових чланова.

Ово увођење врши се убеђивањем и нови чланови ступају добровољно. Они сачињавају заједно са чланом *оснивачем* једну Организациону *групу*.

Свака Организациона група представља једну *оснивачку групу* за пет нових група нижег степена са којима је у непосредном и сталном додиру преко чланова из оснивачке групе.

Свака Организациона група, ма кога степена у сталном је додиру и са својом оснивачком групом преко свога члана оснивача.

Чланови оснивачи су дакле и једини спроводници наредаба и упустава Врховне Централне Управе у све редове Организације као год што су и канал којим и најдаљи редови Организације шаљу Врх. Ц. Управи разне информације, предлоге, молбе, и т. д.

Члан 2.

Ради бржег ширења Организације чим члан нађе три нова друга извештава Врх. Ц. Управу шаљући јој и списак нових чланова. Врх. Ц. Управа решава о пријему и о томе извештава члана оснивача, шаље му бројеве за нове чланове и све што је потребно за извршење заклетве. Но, члан оснивач је дужан попунити у што краћем року своју групу до пет, уводећи на исти начин нове чланове у Организацију чим кога нађе.

Члан 3.

Чим један члан Организације придобије пет нових чланова односно три он заједно са њима полаже заклетву. Заклетва се полаже на овај начин:

Члан оснивач одређује, договорно са својим оснивачем — који уједно и присуствује заклетви као изасланик Врх. Ц. Управе — ако се другаче не нареди, време и место где ће се заклети са својим новим друговима.

Соба, у којој се врши заклетва налази се у мраку. У средини собе је сто застрт црним платном. На столу су крст, нож и револвер. Собу осветљава само једна мала воштана свећа.

Оснивач изговори претходно једну пригодну реч, износећи велике задатке Организације, њене главне принципе из Устава и пословника, као и опасности којима се чланови излажу ступајући у њу. На завршетку пита их пристају ли да положе заклетву.

Ако сви изјаве да пристају из другог оделења изненада ступа у ту собу један потпуно прерушен и строго маскиран човек, члан неке од виших група, који је за то нарочито одређен.

Тада оснивач а за њим сви нови чланови јасним гласом изговарају заклетву.

Кад се то сврши, сви се нови чланови ижљубе међу собом, а маскирани човек им свима честита ступање у организацију рукованьем, не изговарајући при том ни једне речи. Он се по том одмах повлачи у своје одељење а соба за заклетву осветљава се. У осветљеној соби нови другови својом руком преписују и потписују по један текст заклетве и предају оснивачу, који сваком саопшти његов број и уговорени знак за међусобно распознаванье. Уговорени знак се повремено мења и саопштава наредбом Врх. Ц. Управе. — А по том упућује и потстиче свакога да што пре оснивају нове групе, заклињући их на овај исти начин; да сваки од њих долази на седнице на које их буде позивао ради договора или саопштаванья каквих наређења. Чита им затим одредбе из Устава и Пословника, које за ту циљ добија од Врх. Ц. Управе — односно Окружне.

Члан 4.

Члан оснивач је дужан да заклетве заједно са бројевима својих другова одмах спроведе у запечаћеној коверти Врх. Ц. Управи, редовним путем, преко непосредно старије групе. Свака неисправност или нехат у овом погледу од стране оснивача или појединих група казниће се најстрожије. Овом приликом враћа Устав и Пословник као и све потребе добијене за извршење заклетве. Врх. Ц. Управа потврђује пријем заклетви. . . . . и окружне управе такође шаље заклетве својих чланова Врх. Ц. Управи на чуванье.

Члан 5.

Сваки оснивач дужан је да од чланова своје групе скупља недељне улоге и да их одмах шаље Врх. Ц. Управи — односно Окружној Управи, која ће с времена на време путем извешћа пријем потврђивати.

Висину улога чланова једне групе одређује оснивач договорно са својом групом и о томе извештава Врх. Ц. Управу приликом спровођења заклетве. У сваком случају недељни улог не може бити мањи од једног гроша (0,20 п.д.).

Врховна Централна Управа ће с времена на време, нодносити свима својим групама извештаје како о приходима тако о расходима Организације, као и о циљевима на које су ти расходи утрошени. Улози ће се слати месечно са назначењем: за који је месец улог, од које групе и чланова — чланове нотирати бројевима. Окружне Управе шаље такође на исти начин улоге чланова Врх. Ц. Управи. — Оне ће за свој округ водити списак регистар чланова и књигу плаћања улога — ради контроле.

Члан 6.

Сваки оснивач је дужан да своју групу држи у току послова Организације, да код својих чланова подржава и распаљује осећаје патриотизма и пожртвованья за српску идеју. Чешћи — што чешћи састанци група у седнице ради горње цељи, имају пресудну *важност* по успех идеје и Организације, те их треба изводити са свом марљивошћу.

Члан 7.

Свака група дужна је извршивати сва наређења Врховне — односно Окружне Управе.

Члан 8.

Свака група је дужна да прими и прикрије људе које Врх. Ц. Управа буде одредила за извршење неког дела и да спреми све што је потребно како за само извршење тако и за олакшање бегства извршиоцима.

Члан 9.

Кад нека група добије наредбу од Врх. Ц. Управе да сама изврши неку ствар, она извршење не може преносити на непосредно ниже групе.

Ако је за извршење такве наредбе потребно мање од шест људи, онда чланови вуку коцку: на онолико листића колико је људи потребно за извршење наредбе, оснивач напише дело које се има да изврши, па се ти листићи неколико пута пресавију, тако се исто пресавије још толико листића колико је потребно до шест односно до броја чланова у групи, али тако да се празни листићи не могу никако разликовати од попуњених. Сви се ти листићи добро измешају у једном суду па се приступа извлачењу. При извлачењу нико не сме завиривати у суд. Оснивач извлачи последњи.

Члан 10.

Чланови групе на које падне коцка морају безусловно извршити добивену наредбу. У случају непослушности биће најстрожије кажњени од стране Врх. Ц. Управе.

Члан 11.

Свака група има права да подноси Врх. Ц. Управи све оне предлоге, жалбе и молбе, које нађе да су умесне и да могу користити Организацији и њеном циљу. Те предлоге морају групе врло хитно додавати једна другој преко чланова оснивача, да би што пре доспели до Врх. Ц. Управе, која ће истим путем одговорити да ли их усваја или одбија.

Члан 12.

Сваки члан Организације дужан је да укаже сваку помоћ другу, који му се обрати изговарањем свога броја и уговореним знаком.

Члан 13.

У ванредно хитним случајевима потребе упознавање између двојице чланова организације врши се обостраним изговарањем броја и уговореним знаком.

Члан 14.

Чланови организације дужни су чувати у највећој тајности како своју групу тако и саму организацију. Тајне организације не смеју се ни по цену највећих мука издавати јер се издајство кажњава смрћу.

Члан 15.

Сви су чланови дужни да из ближе прате понашање и владање својих познатих другова у Организацији.

Члан 16.

Ако понашање кога члана заслужује само опомену, она ће му се учинити од стране његове групе.

Члан 17.

Ако понашање кога члана буде заслуживало већу казну, то ће се редовним путем доставити Врх. Ц. Управи.

Члан 18.

Ако који члан, хотимично или нехотице, изда органима власти или коме човеку, који не припада Организацији, какву тајну организације; и ако од тога издајства може наступити по саму Организацију или по чланове његове групе каква брза опасност, онда сама група треба одмах да тога члана *на ма који начин учини безопасним*. Ако она то не може да учини, треба одмах да тражи помоћи од непосредно старије групе.

Члан 19.

Ако се у издајству ухвати члан оснивач и ако због тога издајства дођу у велику опасност чланови његове групе или интереси Организације, његова група ће га одмах, на ма који начин учинити безопасним, а после ће овако тражити везу са Врх. Ц. Управом: На четвртој страни »Трговинског Гласника« издаће овакав оглас: »Тражи се веза са богатим човеком ради великог посла«. На крају ће се ставити римски број групе који је добила при оснивању за тим име улице и број куће где ће се састанак са изаслаником Врх. Ц. Управе обавити, и најзад број члана

групе кога је она — група која везу тражи одредила да се са тим изаслаником састане.

Тај изасланик ће успоставити везу те групе са непосредно старијом.

Члан 20.

Ако члан оснивач, одсуством или неким другим узроком мора напустити своју групу, он је дужан да претходно извести старију групу и не сме напуштати дужност док се његова група не доведе у везу са старијом. Том приликом му се одређује и његов положај у Организацији онога места где буде отишао.

Члан 21.

Члан оснивач ће тако исто доставити старијој групи и премештаје појединих чланова његове групе, да би се на време могле групе попуњавати тако да увек буду састављене од пет чланова.

Члан 22.

Врх. Цен. Управа ће у свакоме округу основати по једну *Окружну Управу Организације*, која ће по овим истим принципима изводити Организацију по своме округу.

Чл. 23.

Окружне Управе су Врховна власт Организације у својим округзима. Окружне Управе доносе саме одлуку о пријему нових чланова у свом округу. Одмах о томе извештавају Врх. Ц. Управу овако: У препорученом писму шаљу списак у коме су назначена само имена и занимања ново примљених чланова, а испод њих број оснивача те групе — ништа више. Врх. Ц. Управа враћа тај исти списак, стављајући поред имена сваког члана број места у Организацији, а на челу списка број групе. Ово вршити на адресу чланова који служе за везу.

Чим овакав списак добију, Окружне Управе наређују заклетву, о чијем резултату извештавају Врх. Ц. Управу спроводећи јој уједно и заклетве ново примљених чланова, чији ће се пријем потврдити.

Овај изузетак чини се да би се рад на ширењу Организације убрзао; све пак остало вршити редовним путем прописаним у Пословнику чл. 2. из руке у руку.

Члан 24.

Окружне Управе зависе само од Врх. Ц. Управе и са њоме опште преко једнога од својих чланова, кога одређује Врх. Ц. Управа. Врх. Ц. Управа одређује и лице које

ће у име њено, општити са одређеним члановима појединих Окружних Управа, као и начин на који ће се то општење вршити.

Члан 25.

. . . . . .

Напомене

Члан 26.

Пошто је тајност битни услов Организације, општење је између појединих инстанција у Организацији усмено.

Сваки писмен акт се одмах уништава чим се по њему поступи. Непоштовање овога правила изазива одговорност.

Члан 27.

Врх. Цен. Управа може овај пословник мењати и допуњавати према потребама и приликама. Предлоге за измене и допуњавање могу чинити како поједине групе тако и Окружне Управе.

Члан 28.

Групе се означавају римским а чланови арапским бројевима.

(Место печата)

X.

ЧЛАНОВИ ОРГАНИЗАЦИЈЕ »УЈЕДИЊЕЊЕ ИЛИ СМРТ«

а) СПИСАК ВЕМИЋЕВ:

1.	Илија Радивојевић п. мајор	Б	9-5.	911	1—
2.	Богдан Раденковић ч. м. и д.	Б	9-5.	911	1—
3.	Чедомир М. Поповић п. кап.	Б	9-5.	911	1—
4.	Велимир С. Вемић к. кап.	Б	9-5.	911	1—
5.	Љуб. С. Јовановић новин.	Б	9-5.	911	1—
6.	Драг. Т. Димитријевић ђ. мај.	Б	9-5.	911	1—
7.	Вој. А.Танкосић п. кап.	Б	9-5.	911	1—
8.	Илија М. Јовановић а. кап.	Б	9-12.	911	—50
9.	Милан Васић п. мајор	Б	28-12	911	1—
10.	М. Гр. Миловановић ђ.ппук.	Б	- 6.	912	1—
11.	Радоје Лазић ђ. мајор	Б	1- 3.	912	—75

101	Владислав Ђорђевић п. кап.	Београд	9-6-911	4	1—	Примљено
102	Јован Наумовић п. капетан				1—	
103	Мих. С. Гавровић к. кап.				1—	
104	Алекс. Благојевић п. кап.				1—	
105	Војин Поповић п. капетан				1—	

106	Владимир Туцовић п. мајор	Београд	29-6-911	101	—50	Примљено
107	Милутин К. Влајић п. кап.				—50	
108	Ђура Беловић п. капетан				—50	
109	Милутин А. Војиновић п.поруч.				—50	
110	Драгомир Васовић п. поручник				—50	

111	Божин Симић п. кап.	Врање	30-1-912	4	—50	Примљено
112	Милан М. Ускоковић а. кап.	Београд	30-1-912		—50	
113	Гргур В. Ристић п. капетан		29-2-912		—50	
114	Драг. В. Благојевић а кап.		30-3-912		—50	

116	Драгољуб П. Мостић к. кап.	Београд	29-8-912	103	?	Примљено
117	Драгољуб С. Станковић к. пор.					
118	Антон. Т. Јовановић к. ппор.					
119	Жар. П. Мајсторовић к. ппор.					

121	Никодим Рацић п. кап.	Београд	17-3-912	104	—50	Примљено
122	Бож. Ивковић п. поруч.	Београд	17-3-912		—50	
123	Љубиша Борисављевић	?	?			
124	Драгомир Плећевић		?			
125	Алексан. Алић п. поруч.	Београд	17-3-912		—50	

126	Љубомир Павловић	Београд	Писано и тражене	107		?
127	Милош Милић					
128	Војислав Пејовић					
129	Сава Козарац					
130	Михаило Стојановић		?			

131	Драгутин Гавриловић п. кап.	Београд	14-9-912	106	—25	Примљене
132	Радоје Ђуровић п. капетан				—22	
133	Тихомир Брашић п. кап.				—25	
134	Панта Драшкић п. поруч.				—25	
135	Милан Е. Скобла п. поруч.				—25	

136	Мил. Д. Лазаревић ђ. мајор	Београд	31-5.912	9	?	Примљене
137	Стојан М. Поповић п. мајор				?	
138	Др. Дим. Марковић вет. I к.				?	

141	Милан Антонијевић п. пор.	Београд	4-4-912	134	?	Примљене
142	Велизар Р. Ђурић п. поруч.				?	
143	Ник. М. Брзаковић п. ппор.				?	
144	Јован В. Костић п. ппоруч.				?	
145	Алекс. М. Наумовић п. ппор.				?	

146 Мих. Атанацковић
147 Светолик Поповић
148 Велизар Антић
149 Војислав Павловић
150 Александар Петровић
} 138 Пријављено

151 Василије Андрић п. капетан
152 Радојко Првуловић п. поруч.
153 Михаило Живадиновић п. поруч.
154 Милутин Глишић порезник
Београд 14-12-11. 110 — — — 25 25 25 25 Прим-љене

156 Јеремија Станојевић п. капетан
157 Александар Дукић п. поручник
158 Чедомир Станојловић п. поруч.
159 Живојин Јовановић п. поруч.
Београд 16-12-11. 135 — — — 25 25 25 25 Прим-љене

161 Стеван Кнежевић п. капетан
162 Живота Рељић п. поручник
163 Петар Тесовчић п. поручник
164 Радомир Владић п. поручник
165 Витомир Убавкић чин. трг. бан.
Београд 18-4.912 153 — — — 25 25 25 25 25 Примљене

166 Душан Оптркић а. капетан
167 Љубомир Вуловић а. капетан
Беог. 15-3-912 / 27-5-912 8 — 50 ? Прм

171 Ђорђе Јовановић п. капетан
172 Милорад В. Марковић п. поруч.
173 Миливоје Дим. Николајевић п. пор.
174 Максим Н. Дучић ж. поручник
175 Василије Љ. Смиљковић ж. поруч.
Београд 17-8. 912 109 — — — — 50 50 50 50 50 Примљене

201 Марко Даковић адв. припр.
202 Михајло Ранковић економ
203 Јован Милосављевић с. Сл. Југа
204 Бранко Божовић свр. правник
205 Д-р Жив. Јаничијевић суд. пис.
Београд 8-6-911 / 22-7-911 5 — — — — 50 50 50 50 50 Примљене

216 Светомир Борисављевић ? ? ? ? ?
217 Владимир Гаћиновић ? ? ? ? ?
218 Јован Радуловић ? ? ? ? ?
? ? ? 203 ? ? ? Прим.

251 Захарије Ђоковић п. капетан
252 Петар М. Церовић п. капетан
253 Милан Ј. Видојевић п. кап.
254 Коста Тодоровић п. капетан
Ужице 10-2.912 / 13-3-912 3 — — — — 50 50 50 50 Примљ.

256 Александар Здравковић п. кап.
257 Милосав Јелић п. капетан
258 Деспот Дамјановић п. поручник
259 Душан Јездић п. поручник
Пожега 29.2.912 / 13-3-912 3 — — — — 50 50 50 50 Примљ.

296
297
298
299 Заузео 418
300
301
302
303
304
305
1

381 Милица М. Васићка, супруга мајора М. Васића
382 Михаило Милићевић п. кап.
383 Светозар Костић п. капетан
Београд 29-2-912 9 — 1 — 1 — 1 Примљ.

386 Светозар Ранковић п. поручник 21-4-912 7 ?

391 Петар Мирковић п. капетан
392 Живојин Јевђенијевић п. капетан
393 Стаја Стајић п. капетан
394 Драгутин Марковић п. капетан
395 Милан Атанасијевић адвокат
Београд 5.-3.-912. 154 — — — — 25 25 25 25 25 Примљене

396 Гргур Ј. Митровић п. капетан
397 Боривоје М. Маринковић п. капетан
398 Милош Калинић п. поручник
399 Милорад М. Марковић п. поручник
400 Војислав И. Гојковић п. капетан
Београ 1.-3. 912 / 18-6-912 / 1-3-12 102 — — — — 1 1 1 1 1 Примљене

401 Милив. А. Јовановић секр. ж. дир.
402 Стеван С. Шапинац п. мајор
403 Душан М. Секулић п. капетан
404 Сретен Обрадовић п. капетан
405 Димитрије Павловић п. капетан
Београд 18-6-911 / 5-8-11 / 13-11-911 7 — — — — 50 50 50 50 50 Примљене

406 Dr. Милан Гавриловић ч. м. ин. дел.
407 Богољуб Вучићевић комес. полиц.
408 Ристо Дуждевић-Тохољ писар суда
409 Јован Гашић-Срб техничар
410 Петар Маговчевић чин. ж. дир.
Београд 18-6-911 / 13-9-911 401 — — — — 50 50 50 50 50 Примљене

411	Миленко Копривица студ. филоз.	Београд	18-6.911	408	—50	Примљене
412	Милан Циганович чин. ж. дирекц.				—50	
413	М. Марић				?	
414	Ил. Пејновић — Бр. 439 пријавио				?	
415	Ристо Милићевић правник		18-6-911)		—50	
416	Милутин Ђ. Недић а. капетан	Београд	5-1-912	8	1	Примљене
417	Никодије Ђ. Богдановић а. капетан				1	
418	Радоје Јанковић п. капетан		24-1-912		1	
419	Стојан Јовановић секр. м. грађев.				—50	
420	Јеврем Симић секр. м. ин. дела		30-1-912		1	
421	Милан Јов. Радовановић п. мајор	Београд	4-1-912	402	—50	Примљене
422	Милорад Николић трговац				—50	
423	Петар Д. Протић п. мајор				—50	
424	Тихомир Мијушковић п. мајор				—50	
425	Стојан Николић п. капетан				—50	
426	Василије Мађаревић п. мајор	Београд	17-3-912	403	—25	Примљене
427	Велимир Михаиловић п. мајор				—25	
428	Светислав Стојадиновић п. капетан				—25	
429	Коста Вујичић п. капетан				—25	
430	Ђорђе Ђерзић п. поручник				—25	
431	Светозар Матејић к. капетан	Београд	12-4-912	424	—25	Примљене
432	Богољуб Молеровић п. капетан				—25	
433	Јанко Величковић п. капетан				—25	
434	Милан Мишковић апотекар				—25	
435	Милан Антонијевић апотекар				—25	
436	Малвина Гогић професор	Бео град	29-1-912	418	—50	Пр им.
437	Милорад Петровић п. капетан		31-1-912		—50	
446	Драгољуб Поповић техничар	Бео град	7-5-912	386	?	Пр им.
447	(445) Милан Павловић к. поручн.				?	
441	Сима М. Ценић п. капетан	Београд	4-5-912	421	—50	Прим.
442	Михаило Живковић писар касације				—50	
443	Живојин Илић п. капетан				—50	
444	Боривоје Јовановић п. поручник				—50	
451	Константин М. Магдић п. капетан	Београд	22-7.912	396	1	Прим.
452	Димитрије Шапинац с. капетан				1	
453	Драгољуб Веселиновић п. капет.				1	
456	Александар Јолцић геометар. кат.	Београд	5-8.912	432	—	Примљ.
457	Војин Кешељевић дир. зан. п. ф.				—	
458	Велимир К. Поповић п. поруч.				25	
459	Владимир Ерцег-Скобла ч. ср. к. Б.				25	

461	Сретен Вукосављевић управ. царинар. — Јавор	17-4 912	21	NB ступио бр. 426	Пр.
462	Драгољуб Илић пријављен није				
466	Б. Прибаковић	Пријавио бр. 2.			
467	Ст. Симић				
468	Душан Стакић				
471	Димитрије Новаковић	Пријавио бр. 442 и јављено да се примају и да ..... (нечитљиво)			
472	Милован Стефановић				
473	С. Мацић				
476	Константин Костић	Пријавио бр. 397 и јављено да се примају и изврши што треба			
477	Периша Васић				
478	Милорад Радовић				
486	Никола М. Вукотић п. капет.	Б. 23-6. 912	400	— 50	Прим.
487	Душан Недељковић ?	Пријављени			
488	Чедомир Јовановић ?				
489	Десан М. Илић п. поруч.	Беог. 23-6. 912		— 50	Прим.
490	Живан Ј. Ранковић п. к.			— 50	
491	Dr Ристо Пешић-Гостушки лекар	Беогр. Бег. 18-6 912	437	— 50	Примљене
492	Стеван С. Трифуновић ч. ж. дир.			— 50	
(116) 516	Димитрије Мијалковић директор »Србије«	Беогр. Бег. 9-2 912	407	— 50	
(117) 517	Танасије Здравковић трг.			— 50	

(б. СПИСАК РАДОЈА ЛАЗИЋА:

(Из овог списка, који има 172 имена, и који је био шифром исписан и Лазић га иследнику дешифрирао, избачена су сва имена која се налазе и у Вемићеву списку; нису избачена и она имена, која Лазић доноси у непотпуности, али су поред неких од ових извршене, у заградама, допуне вероватноће):

Димитрије Војиновић, председник суда.
Андра Петковић, судија.
Илија (К?) Кочић, свештеник.
Милан Мајкић, свршени богослов.
Александар ... ? — (Јолцић).
Војин ...? директор – (Кешељевић, дир. зан. п. фон.)
Риста ....? правник — (Милићевић).
Урош Петровић.
Б. Продановић.
Димитрије Ковачевић — (Новаковић).
?.... Васић — (Периша).
П. Милетић.
?... Војиновић — (Милутин А.).
Ђура (Благојевић?) — (Беловић).

Др..... ? — (Драгомир Плећевић).
Михаило Стевановић.
Срета »Тачка« (Обрадовић).
Никола Баковић.
Милан Ранковић.

XI.

ЈЕДНА ЛЕГИТИМАЦИЈА

(У факсимилу)

Врховна Централна Управа Организације
„Уједињење или Смрт", овим делегира свога члана
бр. 1872. да у Паризу — Француској — образује
обласну управу и спроведе организацију у духу „Устава
и Пословника Организације.
„ Резултат доставити [illegible] познатим
путем.

XII.

ЗАКЛЕТВА

Ја Драгутин Павић ступајући у организацију »Уједињење или Смрт«, заклињем се сунцем што ме греје, земљом што ме храни, Богом, крвљу својих отаца, чашћу и животом, да ћу од овог часа па до смрти верно служити задатку ове организације и увек бити готов да за њу поднесем све жртве.

Заклињем се Богом, чашћу и животом да ћу све (ове) тајне ове организације собом у гроб понети.

Заклињем се Богом, чашћу и животом да ћу све наредбе и заповести безусловно извршивати.

Нека ми суди Бог и моји другови у овој организацији, ако ову заклетву хотимично или нехотично не извршим или прекршим.

Београд 1 јула 1914. год. Драгутин Павић,
..... (Место)

Исти је добио бр. 2020, уведен од
408 — Јов. Ђ. Гашић.

XIII.

ЈЕДАН ТЕЛЕГРАМ

(Кад је постављена стража на месту атентата)

»Војном Суду за Официре
Солун.

Воден,
број телеграма 85
8 маја у 19 часова
1917.

По тражењу команданта енглеских аутомобила, да би се избегли несрећни случајеви на прелазу пута за Катраницу преко железничке пруге, издато је наређење под ОБр. 2292 команданту другог батаљона дунавског пука трећег позива на железничкој станици Острово 31. августа: да на томе месту одмах постави једну стражу јачине једног поузданог подофицира и шест војника и да исту обилазе официри тога батаљона. Св.ОБр. 1565.

По заповести команданта
Штаб Треће Армије — начелник штаба
ОБр. 8123. — пуковник
Јовановић, с. р.«

*

Пошто су прочитана акта, долази на ред

РЕЧ ДРЖАВНОГ ТУЖИОЦА:

Констатује:

I. да су оптужени официри и Богдан Раденковић стављени под војни суд:

1). за кривицу из тачке е) § 85 каз. зак.: што су чланови организације »Уједињење или Смрт«, која је само по називу патриотска, а у ствари, као и њени чланови, превратничка; што су тајно врбовали, намерно и са планом,

појединe људе да ступе у организацију; што су радили на државном превратy и предузимали да се, смењивањем цивилних власти и постављањем војних, изазове метеж и буна у земљи, да се убију сви они, који би томе били на путу, а у првом реду председник Министарског Савета г. Ник. Пашић, и да се сруши постојећи режим у земљи и Устав земаљски насилно промени;

2). за кривицу из тач. а) § 87. каз. законика: што се износило да је Њ. Кр. Височанство Престолонаследник Александар опкољен рђавом околином и подложан њеном утицају, да је то штетно по државу, да се неће моћи дуго трпети и да, пре но што би се ма шта на страни предузело, треба почети с домаћим злом и ослободити га се; што се радило на томе, да се обори садашња Владавина и правни ред са Династијом Карађорђевића на челу државе, да се изврши атентат на Њ. Кр. Височанство Престолонаследника Александра и да се на место уставне и парламентарне монархије заведе режим, у коме би највишу власт у држави имали 10 до 15 одабраних људи, који би се ослањали на војну организацију; што су за постигнуће тог циља врбовали људе који би извршили убиство Престолонаследника.

II. да је мајор Љуба Вуловић оптужен још и за дела из § 41 в. к. з., § 39 став 1. в. к. з. и § 113. ст. 1 каз. зак..

III. да су Раде Малобабић и Мухамед Мехмедбашић стављени под војни суд: Раде као главни кривац, а Мухамед као његов саучесник, за кривицу из тач. а). § 87. каз. зак., што су 29. августа прошле године пуцали на Њ. Кр. Височанство Престолонаследника Александра.

Полазна тачка постојања кривице и кривичне одговорности оптужених официра и Богдана Раденковића јесте Устав организације »Уједињење или Смрт«, њихово чланство у тој организацији и неких у њеној Врховној Централној Управи.

Износи: како су се и сами оптужени неповољно изражавали на претресу о појединим члановима Устава организације, признајући своју кривицу и изјављујући да их за то треба казнити, и то добро цепнути, те да се тим тајним организацијама једном стане на пут и млађи људи — официри не воде на странпутицу. После таквих њихових изјава њему, као државном тужиоцу, не остаје но да каже: да је та тајна организација политичко-револуционарна, превратничка, терористичка и узурпаторска са антидржавним одредбама у Уставу, и скроз недозвољена, а

у очигледној противности са државним Уставом, слободама народним и земаљским законима, и строго по закону казнима. Наводи као доказ страховите одредбе Устава и Пословника организације »Уједињење или Смрт«: о претпостављању револуционарне борбе културној, о утицању на све службене факторе у Србији, све друштвене слојеве и целокупни друштвени живот у њој, о достављању свега што се и у службеној функцији дозна, о томе да интереси организације стоје над свима осталим и да сваки члан при ступању у организацију губи своју личност, о принудном набављању новца, о изрицању смртне казне без обзира на средства, о амблемима на печату, о страшној заклетви и безусловном вршењу свију наредаба и заповести, о суђењу другова ако и нехотично нешто учине противу интереса организације, о дужности прикривања извршилаца неких дела по наредби Врховне Централне Управе, о принудном и безусловном извршењу наредбе, о вођењу чланова по бројевима и т. д. и т. д. Даље вели: да нигде у Уставу нема одредбе о изузимању Србије од извођења револуционарних одредаба Устава организације и да разлози, изнети од оптужених на претресу у одбрану одредаба Устава, не могу да издрже критику.

Све одредбе Устава, вели, стварно су и збиљски привођене у дело; идеје су пропагиране и чланови врбовани. Организација је успела да своје пипке пусти на све стране, доводећи и војску и земљу у врло незгодне положаје, велику опасност и одговорност. Организација није раније престала, као што тврде оптужени. За доказ да је њихово тврђење, да је организација престала, неосновано, наводи: Устав организације и списак чланова организације, који су скривани; — даље: што је списак чуван и Вемић га тражио у 1916. години; што је Вемић дужност секретара предао Лазићу крајем 1913. или почетком 1914. године; што је на првој седници на којој је Лазић присуствовао говорено о васпостављању јачих веза међу члановима па то стављено у дужност пуковнику Лазићу; што је Лазић чувао списак до села Бача; што је Врховна Централна Управа држала седнице и после демобилизације 1913. године и тим седницама присуствовао и пуковник Чеда Поповић; што је о Уредби о приоритету дискутовано у 1914. години; што по предлогу Вемићевом о престанку организације није донесена никаква одлука; што је Павић положио заклетву 1. јула 1914. године; што је секретар организације пуковник Лазић предао прилог организацији од 900 рубаља пуковнику Димитријевићу и овај с тим новцем учинио

по потреби и нахођењу; што сведок Драгољуб Димитријевић под заклетвом тврди, да је пуковник Димитријевић пропагирао за улазак што већег броја резервних официра у организацију »Црна Рука«, која је по изјави оптужених исто што и организација »Уједињење или Смрт«; што по циљу организација није могла престати; што је чланство и служба организацији до смрти.

Кад постоји све то, онда, вели даље, постоје и чињенице: да је карактер организације тајан, скроз револуционаран, узурпаторски и превратнички са радњама строго казнимим, да је пропагирана у војсци и да су врбовани поједини официри, да је постојала и за време ратова 1912. до 1913. и 1914. до 1916. године; а кад постоје све те чињенице, онда су чланови кривично одговорни за учешће у таквој организацији, а оптужени су још и директиву давали њеном раду. Према томе испуњени су сви услови за дела из тач. е) § 85. каз. зак.. Признањем оптужених, да су чланови организације, утврђено је, на основу §§ 48. и 41 вој. к. п., како постојање дела из тач. е) § 85 к. з., тако и кривична одговорност оптужених.

Рад организације и њених чланова не може се другим именом назваги него превратни, а преврат, револуција и буна синоними су. Каквим другим именом може да се назове рад организације и њених чланова о припреми и агитовању међу официрима приликом Уредбе о приоритету? Како се има назвати: изазивање сукоба између цивилних и војних власти, врбовање појединих људи за убиство Престолонаследника и Председника Владе Г. Николе Пашића, рад на укидању Устава, народне слободе и завођење средњевековне владавине најгорег система, јер је у средњем веку постојала владавина аристократске олигархије, а ова је требала да буде владавина војне олигархије.

Оптужени се бране, да је организација била »патриотска« и да су због тога само ушли у њу; али су се они толико захуктали у раду, да су се лаћали и строго казнимих радњи. А њихова одбрана, да се при уласку у организацију нису ни упуштали у анализу одредаба Устава, не може да опстане, јер су давали такве обавезе, да је њихово неизвршење било скопчано са најтежим казнама. Рад појединих чланова хармонизира са одредбама Устава, па се не може одржати тврђење, да су извесне послове радили као приватне личности. Противу таквог њиховог тврђења говоре и изјаве заклетих сведока. Сем тога, организација је имала и свој лист »Пијемонт«, чији је уредник био Бранко Божовић.

О одговорности ђенерала Дамњана Поповића мора одвојено говорити, јер је он једини од оптужених официра који не признаје да је члан организације »Уједињење или Смрт«. Писма оптуженог ђенерала Поповића и пок. Цветковића, која су прочитана пред судом, утврђују, међутим, тесну везу у раду с осталим оптуженицима, из чега излази, да је ђенерал Поповић неоткривени члан организације или да се је он, мимо организацију, солидарисао са оптуженима на истим пословима и са истим идејама. Начин изражавања, епитети упућени на адресу Владаоца, Престолонаследника, Владе и народних посланика не остављају о томе никакву сумњу; чак су отворенија и јаснија но код многих других. Ђенерал Поповић уверава у своју лојалност према Круни и Династији, а међутим упућује на адресу Краља и Престолонаследника такве изразе, да је та његова лојалност одиста неразумљива. Шта је он мислио — не зна се; али се зна шта је написао, и зна се да је врбовао људе, како тврде заклети сведоци. Затим наводи: да ђенерал Поповић говори о »пријатељима и друговима и о прикупљању »заблуделих овчица«, које су се ставиле у службу радикала; да је у времену Уредбе о приоритету демонстрирао тражењем пензије, док су његови другови радили на изазивању сукоба између цивилних и војних власти и на томе да војска узме власт у своје руке; да је баш тада демонстративно изабран за председника управног одбора Официрске Задруге; да је по сведоџби Томићевој узимат од стране чланова организације у комбинацију за члана »Владе Народног Савета«; да је по сведоџби заклетих сведока присуствовао састанцима и договорима на Крфу; да га терете заклети сведоци Добросав Атанацковић и Петар Нешић; да ђенерал Поповић одриче познанство Цигановића и Зечевића, ма да су му они отпратили децу до Битоља и ма да је пок. Цветковић изјавио да га је известио о доласку ове двојице у Скопље; да је признао да се цитат из писма: »Онај који је дигао главу и носом пара небо . . . . .« вероватно односи на Престолонаследника, а изрази: »Срам их било«! на Краља; да у једном писму каже за Престолонаследника »Мали« и да је »забасао«; да у писму од 17. маја за стање на Крфу каже: да је исто онако »како је у Србији било пре 29. маја 1903. године«, у писму од 30. новембра: »Буди уверена да ни ови невољалци неће вечито моћи да раде шта хоће« и у писму од 14. априла: да »измишљају свашта, али баш то ће их одвести на вешала«. А све то доказује заједничку сарадњу и сагласност идеја са осталим оптуженима и да је ђене-

рал Поповић, ако не de facto члан организације, а оно неки њен spiritus rector. Из тога се може закључити, какве симпатије гаји ђенерал Поповић према Круни и Династији.

Да је ђенерал Поповић и врбовао у смислу идеја чланова организације доказује то: што говори о »заблуделим овчицама«, о стављању у службу радикалима, о »стаду«, о обавештавању народа и о агитацији код својих фамилија, па онда о отклањању препрека, о »напасницима« и о »нитковима«.

Затим државни тужилац говори о групи Босанаца добровољаца и вели: да се ова група провлачи кроз све догађаје који су пред судом. Истиче: како су се скупили, шта су све радили и како су били фаворизирани од пуковника Димитријевића и мајора Вуловића, па чак и комисиски ослобођени од војске. Оно што пуковник Димитријевић и мајор Вуловић износе у своју одбрану не може да издржи критику, у толико мање, што ти исти добровољци излажу пред судом шта је све с њима доцније рађено. Бошко Арежина, који би могао врло много да каже, погинуо је на необјашњив начин. Али и међу привилегисаним има још више привилегисаних: Раде Малобабић и Мухамед Мехмедбашић. О њима и њиховим односима са пуковником Димитријевићем и мајором Вуловићем државни тужилац наводи све оно што је изнето пред судом.

Прелазећи на дело из § 87. тач. а). каз. зак., државни тужилац констатује, да је Раде Малобабић подигао мало завесу и показао неке закулисне радње, које се групишу око овог атентата и с њим још тешње везују неке од оптужених. Потом наводи, шта је све Малобабић изнео пред судом: о састанцима на Крфу, о важним закључцима, о борби противу Престолонаследника и г. Пашића, о разним разговорима Малобабићевим са друговима, о расположењу мајора Вуловића према Престолонаследнику, о разговору са мајором Вуловићем, о тајном послу који му је пуковник Димитријевић одредио, о склањању из Острова, о саветима мајора Радоја Јанковића и т. д. Да дело из § 87. тач. а). постоји, доказано је, вели, исказима сведока потпуковника Јуришића и Маркиза Антонија од Безијаде д' Авари и увиђајем бр. 4.

Даље државни тужилац износи шта тврде сведоци: Јован Милосављевић, Тихомир Марић, Василије Трбић, Душан Николић, Коста Туцаковић. Уз то наводи званичне извештаје, и моли суд да све то узме у оцену одговорности свију оптужених уопште.

После тога прелази на доказе за сваког од оптужених:

1). *За Малобабића* наводи: сведоџбу Темељка Вељановића, признање оптуженог да је у времену кад је атентат извршен био на лицу места, признање да је тог дана добио од мајора Вуловића објаву за Воден, изјаву оптуженог да се не може да сети где је све био и шта је радио тога дана, исказе сведока, које је оптужени навео и који нису потврдили његове наводе, сведоџбу Десимира Чоловића, сведоџбу Ђорђа Костантиновића, сведоџбе Васиља Пећка, Таше Руса, Ђорђа Гуше Бакалче, Васиља Николе Баждара, приказивање оптуженог у Острову под лажним именима, сведоџбу Милића Илића, оптуженикоко разортачење с Видићем пред атентат и поновно уортачење по атентату, често одлажење код пуковника Димитријевића и затварање радње преко дана, сумњив начин преласка у Србију у 1914. години, сведоџбу Василија Николајевића, немање прописне дозволе за држање бараке, писмо Радоја Јанковића предато Малобабићу за пуковника Димитријевића, Малобабићево извештавање пуковника Димитријевића у Василици о Босанцима добровољцима, Малобабићево одрицање да је од пуковника Туцовића добио већу суму новаца за отварање бараке, налажење код Малобабића 12.489 динара у разној монети, заузимање поглавито чланова организације за Малобабића, сведоџбу Светомира Вићентијевића, лажно тврђење Малобабићево да је у Водену известио власти о свом сукобу с мајором Вуловићем и разговору о Престолонаследнику, објаву од 25. августа за Солун, писмо Малобабићево пуковнику Димитријевићу, рапорте пуковника Димитријевића и мајора Вуловића од 24. септембра 1918. године, и т. д.

2). За *Мухамеда Мехмедбашића* наводи: што не може да утврди где је био на дан атентата и што је бесправно био код мајора Вуловића, а не у својој јединици; затим: особито тесан додир са Малобабићем; сведоџбу Ђорђа Костантиновића; тврђење Малобабићево о сусрету с Мухамедом у Водену сутрадан по атентату и о разговору у Острову, и т. д.

3) За *мајора Љубомира Вуловића*: сведоџбе Чедомира Савића и Душана Николића; састајање са Бошком Арежином, Незиром Хаџиналићем и пут са Бошком до Солуна; признање да је Незиру узвикнуо за г. Пашића: »Па зар га ти не би могао убити?«; сведоџбе Јефте Голијана, Милана Циговића и Ђуре Шарца; давање Босанцима добровољцима већих сума новаца; изјаве Малобабићеве; остављање објаве за Мехмедбашића код пуковника Дими-

тријевића у Василици; сведоџбу Ђорђа Костантиновића; писмо госпоћи Васићки; сведоџбу Василија Трбића; писмо пуковнику Димитријевићу; издавање објаве Малобабићу на дан атентата; рапорт од 24. септембра 1916. године; сумњиву шифровану преписку са пуковником Димитријевићем, и т. д.. Затим: признање по делима из § § 41. и 39.в. к з. и § 113. каз. зак..

4). За *пуковника Димитријевића*: сведоџбу Вељка Зечевића; распитивање из Василике, преко Малобабића, за Босанце добровољце; изјаве Малобабићеве; сведоџбе Десимира Чоловића и Циганoвића; разговор у Корекијани са Бранком Божовићем и писмо Бранково преко пуковника Стојана Стојановића; сведоџбе Василија Трбића, Милутина Томића, Душана Николића, Вука Карацића, Јована Милосављевића, Ђуре Шарца и Драгољуба Димитријевића; упућивање Мехмедбашића из Василике у Лерин мајору Вуловићу; сведоџбу Милића Илића; долазак пред атентат пуковника Миловановића и Лазића; рапорт од 24. септембра 1916. године; сведоџбу пуковника Плазине, и т. д..

5). За *пуковника Миловановића*: сведоџбе Душана Николића, пуковника Плазине и Јована Милосављевића; изјаве Малобабићеве; долазак у два маха пред атентат код пуковника Димитријевића, и т. д.;

6). За *пуковника Лазића*: изјаве Малобабићеве; сведоџбе Николе Премовића и Велимира Влајића; долазак у два маха пред атентат код пуковника Димитријевића, и т. д..

7). За *пуковника Туцовића*: сведоџбе Тихомира Марића, Душана Николића, Николе Тодоровића, Живојина Гривунца и Драг. Атанасијевића; изјаве Малобабићеве, помагање Бранка Божовића за увођење републиканског режима у Србији; ближе познанство и дружење са Бранком Божовићем; сведоџбу Велимира Влајића; помагање Малобабића и возање на аутомобилу Мехмедбашића и давање овоме помоћи; чување, противно забранама, издајничког памфлета Свете Јакшића, и т. д..

8). За *потпуковника Вемића:* изјаве Малобабићеве; сведоџбу Душана Николића, и т. д..

9). За *пуковника Поповића*: сведоџбу Зечевићеву, и т.д..

10). За *Богдана Раденковића*: сведоџбу Василија Трбића, и т. д..

Осврћући се на одбране оптужених, државни тужилац истиче:

1). Поводом *одбране Велимира Вемића*: да не може издржати тврђење о незнању да су овакве организације забрањене, јер по самим одредбама о смртној казни, принудном набављању новца и т. д. види се одмах какву одговорност прима ступањем у чланство, а сем тога намерно држање организације у тајности доказује, да је оптужени знао да су овакве организације забрањене; да је неистинита одбрана као да је организација престала крајем 1913. године; да је неистинита одбрана и у колико се односи на забелешку у дневнику: о уклањању Династије; да је неистинита одбрана и у погледу примењивања одредаба Устава и Пословника организације, и т. д..

2). Поводом *одбране пуковника Лазића*: да је неосновано и неистинито тврђење оптуженог да, као секретар организације, не зна ништа: ни ко је председник, ни колико организација има чланова, ни какви су знаци распознавања, ни ма шта друго у вези са организацијом; да се из оптуженикових изјава види да он и сада чува тајне организације; да је неоснована одбрана о држању седељки, јер је раније тврдио да су то биле седнице Врховне Централне Управе; да је Лазићево тврђење: како су одредбе Устава одиста незгодне и како му је због тога организација несимпатична, како је једном хтео да открије неку крупну ствар, па тражио у том циљу и аудијенцију, и у последњем се моменту предомислио, — да све то доказује, да је он увидео да су се у организацији радиле недозвољене ствари, за које је знао да повлаче и моралну и кривичну одговорност, и да је ипак остао у организацији и тајно радио те недозвољене ствари, и т. д..

3). Поводом *одбране Богдана Раденковића*: да је и оптужени Раденковић бацио анатему на поједине одредбе Устава и Пословника; да његови разлози о престанку организације не могу опстати, као ни наводи о примени неких одредаба Устава и пословника; да оптужени признаје да су се огрешили о закон што организацију оваквог карактера нису пријавили властима, и да су поједине одредбе биле у очигледној противности са земаљским законима; да оптужени правда своје тврђење да је организација престала у 1913. години тежњом да заклони Радоја Лазића, јер је мислио да се не зна да је Лазић у организацији и члан њене Врховне Централне Управе, и да је с истих побуда — да прикрије организацију — тврдио раније, да није био ни на једној седници Врховне Централне Управе од закључења Букурешког Мира; да оптужени признаје да се је преварио у организацији, јер она није дала оно што су они од ње очекивали, и т. д.

4). Поводом *одбране пуковника Поповића*: да пуковник

Поповић признаје да је један од чланова оснивача организације и да је члан Врховне Централне Управе; да и он тврди: да не зна ко је после првог председника вршио ту дужност, и да није имао списак чланова из пограничних крајева, где је он радио, што је и њему чудно; да изјаве Поповићеве: о организацији и мистериозним одредбама Устава и Пословника и о томе да је организација далеко од идеала уједињења Српства, најбоље доказују штетност организације, и т. д.

5). Поводом *одбране пуковника Миловановића*: да оптужени признаје чланство у организацији и њеној Врховној Централној Управи; да признаје да је свима силама радио на укидању Уредбе о приоритету и да је предузимао мере код официрског кора да официри протествују противу Уредбе, па је у истом циљу на телефону разговарао са Милутином Лазаревићем. Даље наводи, шта је све о томе оптужени изјавио пред судом. Излаже све оно што је оптужени рекао о покушаном атетату на Престолонаследника, о спремању убиства председника Владе г. Пашића, о сведоџбама Душана Николића, Јована Милосављевића, Тихомира Марића и пуковника Блазнавца, о тражењу готовине од 50,000.000 од начелника Главног Државног Рачуноводства, о Уставу и Пословнику и о раду организације. Констатује да оптужени признаје да је организација »Уједињење или Смрт« исто што и »Црна Рука«, ит.д..

Поводом *одбране пуковника Димитријевића*: да је пуковник Димитријевић, по свему судећи, био стожер, око кога се све окретало и у организацији и око организације и да је он био, ако не признати, а оно пређутни председник организације, или је тај положај сам узурпирао и прикупио све у своје руке, што се види и по томе, што је пуковник Лазић њему предао 900 рубаља, прилог Дра Марковића, а и из посмртне жеље пок. Радивојевића, да се у случају Илијине смрти Устав организације преда пуковнику Димитријевићу и да је тај Устав код овога и нађен, и т. д..

6). Поводом *одбране пуковника Туцовића*: да је пуковник Туцовић био ревносан у врбовању и увођењу чланова у организацију »Уједињење или Смрт« и да је најревносније чувао у тајности своје чланство, признавши тек на претресу да је и он члан организације. Даље државни тужилац износи шта је све оптужени казао: о појединим одредбама Устава и о сведоџби Николе Тодоровића, и да је признао: да је организација »Уједињење или Смрт« исто што и »Црна Рука« и т. д..

7). Поводом *одбране мајора Вуловића*: да мајор Вуловић признаје ближе везе са поменутим Босанцима добровољцима и да их је у Драчу примио од пуковника Димитријевића, спровео на Крф и са писмом упутио Божину Симићу; да признаје честе састанке с њима на Крфу. Даље државни тужилац излаже: везе оптуженог са Малобабићем и Мехмедбашићем, његово признање да је учинио казнимо дело подношењем неистинитог извештаја о Малобабићу, одрицање онога што је сведок Трбић изнео, разговор са Малобабићем о Престолонаследнику на дан 29. августа, тумачење оптуженичковог спева »Једном Краљу«, признање узвика: »Па зар га ти не би могао за све ово убити?«, тврђење да је на меницу дигао 10.000 динара што зајмодавац пориче, и т. д.

8). Поводом *одбране Мухамеда Мехмедбашића*: да Мехмедбашић не признаје ништа; да његова одбрана пред судом подсећа на улогу Давида Штрпца у »Јазавцу пред судом«; да се при одбрани много мучио у одговору на питање: да ли је знао или чуо да неко спрема или ради на убиству Престолонаследника; да он доста зна и да се ломио да ли да каже или не; да не може да каже, зашто би га Ђорђе Костантиновић теретио, и т. д..

9). Поводом *одбране Рада Малобабића*: да Малобабић не признаје своје учешће у атентату, али се, покушавши да утврди свој алиби, толико запетљао, да се ствар о атентату налази сада у детаљнијем стању но што је била кад је предмет стигао пред суд. Даље говори: о Малобабићевој честој употреби: »Не сећам се«, »Бар за сада се не сећам« и т. д.; о томе како је Малобабић и у том свом несећању дао суду доста нових података; о Малобабићевом мењању дана поласка у Воден и свега онога што је с тим у вези; о његовом доцнијем признању да је 29. августа, у времену кад је атентат извршен, био баш на лицу места; о настојању да вредност сведоџбе сведокâ Вељановића паралише ма на који начин; о сведочењу сведока из Острова; о представљању под разним именима; о тајном и важном послу; о склањању из Острова; о разговору са Мехмедбашићем и т.д. Затим истиче: да се Малобабић при одбрани стриктно држао програма, који је себи поставио и који је нађен на једној његовој цедуљици код њега у затвору.

Најпосле државни тужилац изјављује: да остаје при својој тужби.

LXXVIII. СЕДНИЦА

— 18. маја у 8 часова —

Од почетка седнице дају

ОДБРАНЕ:

1. Бранилац *оптуженог потпуковника* **Велимира Вемића,** *пешадиски мајор Коста Андоновић:*

У току претреса дошао је до закључка, да оптужени потпуковник Вемић није ни извршио ни покушао извршити дела за која се оптужује: да се изврши атентат на Њ. Кр. Височанство Престолонаследника Александра, да се убије Председник Владе г. Пашић и да се обори садашња владавина и место уставне монархије заведе режим од 10 до 15 људи, који би се ослањали на организацију.

Ничим није доказано, да је потпуковник Вемић извршио дело из тач. е) § 85. каз. зак., јер нема доказа да је он подизао буну, или ма чим покушао да се то дело изврши. Према томе ово дело не постоји.

Ни за дело из тач. а) § 87. каз. зак. није утврђено ма шта што би се могло ставити на терет потпуковнику Вемићу, нити ма који сведок терети оптуженог по овоме делу, па према томе ни ово дело према потпуковнику Вемићу не постоји.

Потпуковник Вемић ипак је учинио једно дело, али је то дело из § 102. казн. зак. Међутим, историја сведочи, да су потиштени народи долазили до своје слободе и самосталности, уједињења и напретка помоћу тајних удружења. Историја се понавља, па се поновила и овде. Једино у циљу ослобођења потлачених делова потпуковник Вемић је образовао друштво »Уједињење или Смрт«. Тајност овога друштва не може строго да се осуди. А како друштво »Уједињење или Смрт« није образовано у циљу терористичке акције или противзаконих радњи у Краљевини Србији, то се и казна из § 102. каз. зак. не може применити на потпуковника Вемића, не може и зато што су у држави сви знали за ово друштво.

Отежавне околности из тачке 1., 2., 3., 4., 5. и 6. § 65. казн. зак. не постоје.

Што је потпуковник Вемић увео у друштво поменуте чланове, најбољи је пример добре и исправне намере.

Непризнавање олакшавних околности потпуковнику Вемићу, од стране државног тужиоца, не може да стоји.

Ако суд нађе да је оптужени Вемић ипак крив за дело из § 102., онда моли да га што блаже казни, узимајући

у обзир признање, добро владање и пожртвовање у свима ратовима.

2). Бранилац *оптуженог пуковника* **Радоја Лазића,** *резервни коњички потпоручник Живко Тадић:*

За правилну оцену основа, које је државни тужилац навео у тужби противу пуковника Лазића: признање оптуженог да је био секретар организације, потребно је размотрити положај оптуженог у тој организацији, о чему је сам оптужени у својој одбрани говорио. За тај период стављају му се на терет: његово држање у питању Уредбе о приоритету и торлачки догађаји. Протест противу Уредбе није дело организације, већ дело официра. По сведоџби потпуковника Премовића, акција пуковника Лазића сводила се на тежњу да се противу Уредбе протествује депешама Њ. В. Краљу. После је и он стао на гледиште да се протествује редовним путем. То је свакако погрешка; али кад пуковник Лазић није за то био кажњен, значи да је државна власт нашла за опортуно да ствар прође некажњена. Кад се тако гледа на ствар, јасно је да се то не може узети као доказ за превратнички карактер организације. Догађаји на Торлаку морају да се исследе и пресуде, јер су изнесене оптужбе страховите. Док се то не учини, не могу се стављати на терет пуковнику Лазићу, јер доцније могу бити судском пресудом демантоване или стављене на терет другом лицу. Свему томе треба додати још и то, да је пуковник Лазић дошао за секретара, кад је удружење, по исказима свих окривљених, престало са радом.

Ничим се не доказује веза између пуковника Лазића и групе Босанаца, чија се два члана оптужују за атентат, ни у својству секретара организације, ни као обичне личности. Сведоци Душан Николић и Тихомир Марић, који су по службеној дужности пратили рад оптужених на Крфу, под заклетвом су изјавили, да пуковника Лазића нису видели ни у једном друштву, ни на једној вечери или шетњи која је њима изгледала сумњива. Оптужени Малобабић и Мехмедбашић не познају га; а сведоци Ђуро Шарац и Цигановић означују га као поштена човека, који са атентатом нема ништа заједничког. Све то јасно показује: да пуковник Лазић, ни у својству секретара организације, ни у својству обичног човека, није радио на припремама за атентат и преврат.

Околност, да се старао да прикрије преписку, не може да опстане, јер су преписке и Устав организације нађени

код пуковника Димитријевића; међутим, пуковник Лазић сам је предао власти и дешифрирао списак чланова. Факат што је Устав нађен код другог, а не код оптуженог, показује колико се мало полагало на пуковника Лазића као секретара. А признање о уништењу печата и заклетве чланова организације мора се узети као истинито.

Пуковник Лазић није одмах признао да је члан и секретар организације, јер није знао да се води истрага и због чега се води. Због тога није учинио признање одмах, да не би погазио дату реч и заклетву. Чим је видео да се испитује као окривљеник, признао је.

У Острово је пуковник Лазић дошао са својим командантом Армије и по његовом наређењу, а не у циљу непоштеног споразума са пуковником Димитријевићем.

Дело из § 85. не може постојати, јер нема законског услова.

Личних мотива пуковник Лазић није имао за обарање режима и за убиство Врховног Команданта, Његовог Краљевског Височанства Престолонаследника, јер је од њих добио све што има и на шта један официр има да рефлектује: авансман, одликовање и врло угледан положај.

Ниједна држава не трпи удружења, као што је ово чији је члан и секретар пуковник Лазић. Таква се удружења не казне само — кад се не ухвате. И зато би оптужени могао одговарати по § 102. каз. зак..

Не стоје отежавне околности изложене у тужби; оптужени, међутим, има признање и добро владање као олакшавне околности, што му се у сваком случају имају признати.

Моли суд да при доношењу пресуде узме све у обзир и оцену.

3). Бранилац *оптуженог пуковника* **Чедомира Поповића**, *потпуковник Душан Радосављевић*:

Ничим није доказано да је пуковник Поповић ма шта предузимао да се изврши атентат на Његово Краљевско Височанство Престолонаследника, па моли суд да пуковника Поповића по овом делу потпуно ослободи као невиног.

Исто тако ничим није доказано, да је пуковник Поповић, или лично, или посредним путем, ма шта предузимао, да се изврши превратт, изазове побуна или ма шта слично.

Пуковник Поповић могао би одговарати само по § 102. каз. зак., што је био члан тајног друштва; али је ову своју

кривицу знатно загладио: својом опоменом мајору Танкосићу да би организацију требало пријавити власти, својим одласком на границу одмах по образовању организације, својим још енергичнијим радом на новој дужности, својим исправним и патриотским радом, својим учешћем у другим патриотским друштвима, својим схватањем чисто патриотског циља организације, примерношћу у сваком послу, храброшћу и врло добрим командовањем и успесима у рату и поштењем и солидношћу карактера.

Моли суд да све ово узме у олакшицу при изрицању казне и да га што могуће блаже казни.

4). Бранилац *оптуженог* **Богдана Раденковића**, *резервни капетан друге класе Јован Ђ. Новаковић*:

Противу Богдана Раденковића стоји само то, што је био члан тајне организације »Уједињење или Смрт«; а и ту се, по исказима сведока и осталих оптужених, осећало удаљење из организације, управо свако одсуство сарадње у пословима организације, а нарочито Врховне Централне Управе. Ни у једном од дела, за које се оптужује, Раденковић није учествовао; чак је утврђено да је радио на томе да их омете, упућујући и поруке надлежнима. Искази сведока утврђују, да је од Раденковића брижљиво чувано све оно што се односило на превратничке радње.

Једина кривица Богдана Раденковића, ако је ту може бити, лежи у томе, што је био члан једне патриотске организације.

Моли суд, да Раденковића ослободи као невина, обзиром на његов цењени патриотски рад, високи друштвени положај и добро владање.

5). Бранилац *оптуженог пуковника* **Милана Гр. Миловановића**, *резервни артилериски потпоручник Мијат Мијатовић*:

У целом процесу има две главне ствари: постојање организације »Уједињење или Смрт« и атентат за који одговарају Малобабић и Мехмедбашић. Суд је стекао уверење, да је организација имала патриотски циљ. Ако се баш и претпостави, да је организација имала какве друге циљеве, који су противни Уставу и законима наше земље, ипак у Уставу и Пословнику организације »Уједињење или Смрт« треба гледати идеје групе људи, идеје које су стављене на хартију, али за чије остварење није ништа рађено; а идеје, саме по себи, нису кажњиве. И док смо били у Србији знало се да постоји група официра под именом »Црна Рука«, па ипак противу ње није ништа рађено, нити је ко изведен пред суд.

Да би се утврдила одговорност оптужених, за дела изложена у тужби, требало би ову организацију довести у везу са атентатом, за који се оптужују Малобабић и Мехмедбашић; међутим, изгледа да се та веза не може наћи за чланове организације, а најмање за његова клијента. Чланови организације и његов клијент доводе се у везу са Малобабићем и Мехмедбашићем, а те везе не постоје; у осталом, ни кривица ове двојице није потпуно доказана. Моли суд да оцени, да ли овде има покушаја атентата, обзиром на полициски увиђај који је извршен неколико месеци доцније, задоцњелост Вељановићеве сведоџбе и сведочаба потпуковника Јуришића и Маркиза д' Авари, по којима су француски полицајци прегледали терен, на коме нису нашли Вељановића. На претресу се видело, да пуковник Миловановић не само што није имао никаквих веза са Малобабићем и Мехмедбашићем, него се чак нису ни познавали.

Искази осталих испитаних сведока не могу се, такође, ставити на терет пуковнику Миловановићу; Душана Николића и Јована Милосављевића зато што као државни чиновници нису благовремено доставили властима договоре оптужених и псовке према Престолонаследнику и што је Јован Милосављевић био члан организације; Тихомира Марића зато што никако не тврди да је на ноћним састанцима чуо глас баш пуковника Миловановића; Аврама Левића стога што он не би могао спречити пуковника Миловановића да одузме државну готовину, да је то овај озбиљно мислио.

Што се тиче Уредбе о приоритету и рада пуковника Миловановића у том питању, њега је потпуно одбранила сведоџба пуковника Плазине, из које се јасно види, да је пуковник Миловановић био за легално решење питања.

Одласке своје код пуковника Димитријевића, пуковник Миловановић је сâм објаснио пословима које је имао у штабу Треће Армије. Тим одласцима не треба придавати никакве важности. Природно је што је том приликом проговорио коју реч и са својим старим другом пуковником Димитријевићем, па чак са њиме и доручковао.

Уверен је да ће суд правилно и праведно оценити исказе сведока који се по овом делу стављају на терет његову клијенту и одбацити их као неумесне.

Из целокупног излеђења види се, да његов клијент не може одговарати ни за дело из тач. а). § 87. ни из тач. е). § 85.. Али, ако суд ма по чему нађе да има кривице, моли да његову клијенту узме као олакшавне околности признање, добро владање и храброст у борбама.

6). Бранилац *оптуженог ђенерала* **Дамњана Поповића,** *војно-судски капетан прве класе Малеш Јаковљевић:*

Дело буне из тач. е). § 85. не постоји, јер не постоје ни елементи, потребни да дело постоји: нема подизања војске у маси противу власти и старешина, нити има јаког и силног позива на буну. Појединачно критиковање једног система владавине или политике једног представника власти не може се квалификовати као подизање буне. Међутим, и сам државни тужилац у својој тужби наводи: да су оптужени хтели да подижу, а не и да су подизали буну. Сем тога, врбовање у организацију вршило се пре рата, а не и за време рата; међутим оптужени одговарају сада, за време рата, за оно што се радило пре рата. Дело се казни само за време рата. Према томе, нема ни тога елемента.

За друго дело: тач. а). § 87., није доказано да је организација »Уједињење или Смрт« превратничка, па се не може узети да је радила на атентату на Престолонаследника. По одредбама Устава организације, ова би могла представљати само дело из § 102. каз. зак.. Али за оптуженог ђенерала Поповића ничим није доказано да је био члан организације, нити је доказано да је он присуствовао састанцима и договорима на Крфу, све и кад би се утврдило да је на тим састанцима и договорима решавано о убиству Престолонаследника. Међутим, на претресу је утврђено да се ђенерал Поповић није ни познавао са Малобабићем и Мехмедбашићем, који се оптужују за атентат.

Сведоџбе сведока: Василија Трбића, Ђорђа Костантиновића, Душана Николића и Тихомира Марића не могу се примити, јер о својим сазнањима нису благовремено известили власт; а да су то учинили, атентат би био спречен.

Не може се узети као доказ, да је ђенерал Поповић био члан организације, ни његов избор за председника Управног Одбора Официрске Задруге. А сведоџба сведока Добросава Атанацковића по закону је недовољна.

Говорећи о писмима потпуковника Цветковића и ђенерала Поповића, ђенералов бранилац истиче: да ђенерал Поповић не може ни по каквим законима одговарати за оно што је неко други учинио; а у својим писмима да ђенерал нигде није изјавио да је члан организације »Уједињење или Смрт«, и да та писма нигде нису објављена.

Исказ Темељка Вељановића несигуран је, како се из осталих доказних околности види; а сем тога овај је ис-

каз учињен у притвору, где је Темељко био поводом оптужбе за убиство.

Али није искључено да је при пролазу Престолонаследниковом пуцао какав грчки, бугарски или турски комита, јер се то дешава на грчкој територији, где има и турског и бугарског елемента.

Завршујући своју одбрану, бранилац је дубоко убеђен: да ће суд оптуженог ђенерала Поповића ослободити као невина.

7. Бранилац *оптуженог* **Рада Малобабића**, *резервни коњички капетан прве класе Љубомир Љ. Ненадовић:*

Односно основа из тач. 2). § 31. зак. о пост. вој. судова у кривичним делима, моли суд да га оцени имајући у виду све ислеђене околности и одбрану оптуженог; а при оцени основа из тач. 4). § 29. вој. каз. пост. да има у виду, што је усмено изјашњење дато на неколико месеци пре извршења дела и што се оптужени није опредељено изјаснио да има намеру да баш он изврши кривично дело. Што се тиче основа из тач. 10). и 11). § 29. вој. каз. пост., оставља суду на оцену да ли ће узети као вероватно да се Малобабић прикривао.

Није утврђено да се Малобабић и властима представљао под лажним именима, а сељаци су га могли звати разним именима зато што они ретко знају имена оних с којима долазе у додир.

Односи између оптуженога Малобабића и пуковника Димитријевића као шефа обавештајног одсека Главног Ђенералштаба, објашњавају се услугама Малобабићевим и његовим радом на нашим националним стварима.

Ничим се није могло доказати да је оптужени Малобабић вршио шпијунажу.

Моли суд да његовом клијенту, ако нађе да је утврђена његова кривична одговорност, одмери казну по закону, имајући у виду да је Малобабић био национални радник и да је учинио знатних услуга нашој националној ствари.

Оставља суду на оцену, да ли ће признати оптуженоме олакшавне околности из тач. 2). и 4). § 59. кривичног законика.

8. Бранилац *оптуженог* **Мухамеда Мехмедбашића**, *резервни пешадиски капетан друге класе Ђорђе Ј. Рашић*:

Тешка је кривица за коју се оптужује његов клијент; у толико је тежа, што је гајио силну љубав према Престолонаследнику и Србству уопште и што је из те љубави ушао у редове српске војске и борио се док га болест није скрхала. Скрхан болешћу, нашао је најзад мирно склониште код пуковника Димитријевића и мајора Вуловића.

Слаже се да се увиђајем и осталим ислеђеним околностима утврђује постојање кривичног дела. Али то дело није учинио Мехмедбашић.

Сведоџба Ђорђа Костантиновића, да га је Мухамед наговарао на убиство Престолонаследника, не може се примити, из разлога: што је Ђорђе одговарао за убиство; што је своју сведоџбу неједнаким казивањем довео у сумњу; што је онда Мухамеду био непознат, јер га је тада први пут видео, и што је Мухамед баш тада био толико болестан да није могао ни мислити на тако тешко злочинство.

Дружење са Малобабићем не може се узети као ближи основ подозрења, јер долазак у Малобабићеву бараку не може се узети као сумњив. Исто то вреди и за Мухамедово дружење с осталим оптуженим, јер су сви они, као и он, били у штабу Треће Армије.

Сведоџба Љубомира Вуксановића нема вредности, јер и сам Мухамед признаје да је донео пушку из Лерина у Острово и предао сопственику. Према томе отпада и сведоџба Темељка Вељановића, који, зато што је видео двојицу на брду, закључује да је један од те двојице био Мехмедбашић, ма да је он Мухамеда добро познавао и, да га је видео, извесно би га и познао.

Мухамед је био, по изјави његових другова, добар Србин и војник.

Према томе налази да не може да опстане ни један основ подозрења изложен у тужби. Нађе ли ипак суд да постоји кривична одговорност оптуженог Мехмедбашића, и да је потпуно доказана, моли суд да му одмери казну с обзиром на олакшавне околности из тач. 2). и 4). § 59. каз. зак. и казну спусти на најмању меру.

LXXIX. СЕДНИЦА

— 14. маја у 8 часова —

Остали браниоци дају одбране:

9. Бранилац *оптуженог пуковника* **Туцовића**, *резервни судски капетан прве класе Никола К. Стојковић*:

Није могао да уочи никакав особени разлог, који би покренуо оптуженог Туцовића и остале на дело из § 85. тач. е) кр. зак.. Будући није доказан као могућ неки особени мотив, не може бити говора ни о самом делу. Држи да ислеђење није изнело доказе о постојању оних елеме-

ната, који дају карактерне знаке, по закону потребне, за појам овог дела. Доказна средства, изнета у тужби државног тужиоца, о томе апсолутно не дају никакве доказе, а претпоставке, да би се до тих доказа дошло, нису допуштене. На основу изложеног, држи да ће се и суд сложити да ово дело не постоји и да ће пуковника Туцовића по овом делу пустити испод суђења.

Што се тиче дела из § 87. тач. а). кр. зак., он налази да у досадашњем ислеђењу има потпуних доказа, да оно постоји. С тога ће говорити само о томе: има ли доказа, који би утврђивали ма какво учешће пуковника Туцовића у овом делу.

Чланство у организацији »Уједињење или Смрт« није довољно да се пуковник Туцовић сматра учесником у овом делу, већ је за то потребан и позитиван рад. Сведоџба сведока Милана Николића нема својства из тач. 3.) § 45. вој. кр. суд. пост. и таквој се сведоџби не може поклонити вера, у толико мање што је усамљена. Сведоџба мајора Тривунца има једну неприродност, те нема својства из тач. 5). § 45. вој. кр. с. п.; сем тога и она је усамљена. Сведоџбе сведока Јована Милосављевића и Душана Николића не садрже ни доказе ни основе подозрења у колико се дотичу пуковника Туцовића. Сведоџба сведока Тихомира Мариħа усамљена је и доста невероватна. Сведоџба Велимира Влајића усамљена је, неопредељена, задоцнела и сумњива с обзиром на време и место. Искази Малобабића и Мехмедбашића, у колико се односе на пуковника Туцовића, без икакве су доказне вредности.

Сведоџба сведока Милутина Томића без икакве је доказне вредности и по садржини и са формалне стране, што не потиче из сопственог сазнања.

Односи оптуженог Туцовића са Малобабићем и Мехмедбашићем и везе са Бранком Божовићем не представљају и не садрже ништа сумњиво, нити оптуженога доводе у какву везу са овим делом.

Према свему, изнесени материјал нема услова које закон тражи, па моли суд да оптуженог Туцовића ослободи казне као невина. Али баш и кад би се узело, да ова доказна средства, поред изнесених и утврђених законских мана и недостатака, имају услове, који су по закону потребни, па да се сматрају као доказ, ипак држи да ти докази не садрже оне елементе који дају карактерне знаке за чије саучешће у неком кривичном делу.

Доказни материјал, изнесен противу пуковника Туцовића, најстрожије тумачећи, може да дâ карактерне знаке

само дела из § 51. општег крив. зак.: да се из доказаних радњи његових може узети, да је знао да се припрема извршење дела из § 87. под а). кр. зак., па то не јавио власти. Али, ако суд не прими ову квалификацију, већ буде нашао да се пуковник Туцовић има да суди за дело из § 87. а). кр. зак., моли суд да призна оптуженоме као олакшицу: признање и добро владање, и да одбаци отежавне околности, наведене у тужби државног тужиоца, јер оне не постоје.

На основу свега наведенога моли суд, да и при доношењу пресуде буде правичан и објективан онако исто као што је то и за све време суђења био и да пресуду изрече по савести и закону.

Бранилац *оптуженог мајора* **Вуловића**, *резервни пешадиски капетан прве класе Јеремија Живановић*:

На суду се није могло утврдити, да су одредбе Устава организације, које не хармонишу са стрикгним тумачењем законских одредаба државних, вршене на штету државних или друштвених интереса. Организација је могла и мајора Вуловића привући својом намером о раду на националном пољу, јер се он интересовао за те послове; у толико пре га је могла привући, што се она у почетку, крај свих одредаба, од којих се многе морају осудити, могла схватити као чисто патриотска организација. То доказује и изјава сведока Михаила Ранковића, а донекле и писање »Пијемонта«, који се сматра као и њен орган. Према томе овде може бити говора само о кривици по § 102. кр. законика.

Мајор Вуловић није био ни оснивач, ни члан Врховне Централне Управе, већ само обичан члан организације; у организацију није увео ниједног члана; радио је на заграничним пословима, који су надлежнима врло добро познати.

Колико доказне снаге лежи у сведоџбама Ђуре Шарца, Милана Цигановића, Јефте Голијана и Василија Трбића, као и у изјави оптуженог Малобабића, оставља суду да донесе оцену; али мора напоменути, да та сведочанства нису у свему сагласна, да у њима има и крупнијих противречности и да многа нису непосредна, већ даља, из друге руке, често хипотетична и неодређена.

Однос мајора Вуловића према добровољцима Босанцима сасвим је природан, кад се има на уму његов дугогодишњи рад на националним питањима ван земље. По природи свога посла, он је имао да одржава интимне везе и да буде у личном познанству са сваким иоле истакнутим

националним радником из неослобођених крајева. У ред таквих познанстава и веза долази и његова веза са оптуженим Радом Малобабићем.

Тешко му је говорити о писмима мајора Вуловића, због којих се оптужује за увреду и клевету Њ. В. Краља, Наследника Престола, српске војске и целог српског народа. Та писма може примити као дела скроз ненормалног стања, једног стања у истини болесног. Мајор Вуловић је физички јако болестан; а том болешћу потенцирана, његова плаховитост, његова раздражљива, прека, често необуздана природа, могла га је у извесним моментима навести на поступке, у којима он није владао собом. После тога, сматра да нема потребе да се задржава на кривици учињеној при упућивању у Бизерт.

Није се могло доказати да се мајор Вуловић у преписци служио шифром.

Ако се испитом сведока, које је мајор Вуловић навео, утврди да је примљени новац од распродатих ствари Лазара Мишова одиста раздељен, онда се поступак мајора Вуловића, у овој ствари, не може оквалификовати као утаја.

Истиче противречност сведока Ђорђа Костантиновића, који је најпре изјавио, да му Вељановић није определио време атентата, а нешто мало доцније: да је то »јуче« било.

Уверен је да ће суд при оцени поступака мајора Вуловића имати на уму сав његов ранији рад и све прилике у којима је живео и радио, које су у самој ствари формирале његову данашњу личност, и да ће му признати у олакшавне околности: његово добро владање и ранији рад на патриотским пословима.

11. Бранилац *оптуженог пуковника* Драгутина Димитријевића, *потпуковник Милан Ј. Радојевић*:

Сам пуковник Димитријевић изнео је, да је он био један од најактивнијих учасника у преврату од 29. маја и при избору данашње народне династије. Пуковник Димитријевић уживао је врло велико поверење Круне, а нарочито је обавезан за свој живот Њ. Кр. Височанству Престолонаследнику Александру. Кад се ово има у виду, онда је доста тешко преставити да може један човек дићи руку на свога добротвора и спасиоца живота или да може радити противу свога добротвора. Веома је тешко поверовати да присебан човек, а нарочито официр, може радити противу владаоца, чији су преци извојевали прве слободе Српском Народу, на чему је основана садашња слобода и најдемократскија држава. Тешко је поверовати, да присебан човек може радити штогод противу Њ. Кр. Височанства Престолонаследника Александра, који је онако славно водио српску војску противу турских, бугарских и њесарских армија и понео венце славе, коме се цео свет диви и који је заједно са српском војском поделио и поднео све тешкоће и патње при повлачењу преко албанских кршева. Тешко је веровати, да присебан човек може радити противу владаоца, који је поникао из истог народа, који је предмет највећих нада целог неослобођеног Српства, који је у највећој љубави у војсци, у народу, у целом Српству, у целом Југословенству. Радити противу таквог владаоца, зар није радити противу своје сопствене војске? Зар то није борба противу целокупног Српства, противу целокупног Југословенства, па чак и противу оне нејачи, која у српској војсци гледа своје једино спасење? За овакав злочин потребно је безумље.

Оптужени официри, па и пуковник Димитријевић, оптужују се и за тенденцију за обарање постојећег режима и завођење војног режима. Пуковник Димитријевић, да му је до тога било стало, могао је то извести 29. маја 1903. године. Али он на то није ни мислио. Познато је, међутим, да од тог догађаја у нашој земљи постоји народни и демократски режим и један од најлибералнијих Устава у Европи.

Треба имати на уму вр̃еме, кад је тајна организација »Уједињење или Смрт« постала. У том времену сви оптужени официри били су у највећој почасти код Двора. Они су, налазећи се на највиднијим положајима у војсци, уживали у то доба све благодети и користи тадањег режима, који и данас влада. Према томе, ако се не би могло сматрати да је тајна организација образована са патриотским побудама, онда би се оснивању ове тајне организације могле приписати побуде за одржање тих благодети, које су уживали код владајућег режима. Ако би суд овако схватио ово питање о тајној организацији и њеним мотивима, онда би у том случају отпао један врло важан основ подозрења противу свих оптужених.

Остало би још питање добровољаца, којима је пуковник Димитријевић био вођа и шеф.

Дружење са добровољцима, од којих је било доста и сумњивих, као што се пред судом показало, заиста је једна непријатна околност за оне, којима се то дружење приписује. И наш народ то је потврдио својом филозофском изреком: »С ким си, онакав си«. Али у овом сличају има једна мала олакшица. За борбу бомбама и ножевима они

(оптужени) су тражили другове и помагаче у оним и онаквим елементима, којима тај начин борбе није уливао ни страх, ни одвратност. Вероватно тако је дошло до овог друштва оптужених са свима оним добровољцима. А његов клијент, пуковник Димитријевић, имао је потребу да апелује на ову и овакву врсту заграничних људи и као шеф обавештајног одсека Главног Ђенералштаба. Тиме би се донекле могло објаснити и тесно познанство пуковника Димитријевића са оптуженим атентатором Радом Малобабићем. На тај начин био би ублажен и тај јаки основ подозрења.

Кад би суд усвојио ово гледиште, остало би да пуковник Димитријевић одговара само за оснивање тајне организације »Уједињење или Смрт«. Што се овога тиче, он је сâм рекао више пута у својој одбрани: »За то, господо судије, цепните нас добро, тако да више ником не падне на памет да ради овакве ствари!« Ни он, као бранилац, не може рећи да пуковник Димитријевић није за ово дело крив.

Нека суд узме у обзир све законске олакшице, као и добро владање, при изрицању пресуде над оптуженим пуковником Димитријевићем.

LXXX. СЕДНИЦА

— 20. маја у 3. часова —

Пошто су дате све одбране, прелази се на

ЗАВРШНЕ РЕЧИ ОПТУЖЕНИХ:

1. Оптуженог потпуковника **Велимира Вемића:**

Понавља што је и у својој одбрани навео: да је из чисто патриотских побуда приступио образовању организације »Уједињење или Смрт«, чија је тајност била диктована природом посла и њеног циља. Објашњавајући поједине одредбе Устава организације, настоји да докаже: како се одредбе, које се косе са земаљским законима, нису имале примењивати у Србији. Уосталом, циљ је организације патриотски, и ишао је у корист државних и владаочевих интереса. Заклетва друштву није у противности са заклетвом Краљу и Отаџбини.

Што се тиче рада поводом Уредбе о приоритету, из признања пуковника Димитријевића види се, да овај своју поруку није упутио у Скопље као члан организације и њене управе, већ као независна личност. А и да није пуковник Димитријевић то признао, он није био овлашћен да то чини у име организације. Пориче тачност навода разних сведока о састанцима на Крфу и вели да су то биле обичне другарске седељке, на којима се није ни дотицала политика. О свом пакету, предатом на чување г. Николи Ђорђевићу, оптужени вели: да је сâм изјавио код иследника где се тај пакет налази и да у његову дневнику нема ничег, што би га могло теретити.

Моли суд, да га третира као бившег члана једног бившег скроз патриотског удружења.

2. Оптуженог пуковника **Радоја Лазића:**

Признаје учешће у тајној организацији »Уједињење или Смрт«. Никад му пре овог претреса није ни на ум пало да та организација има превратничке намере и циљеве, нити то данас мисли. Није ни у сну снио, нити о каквом преврату, нити о атентату на Њ. Кр. Височанство Престолонаследника или Председника Владе Г. Пашића, док није узет на кривично саслушање.

На претресу није могла бити констатована ни једна радња организације »Уједињене или Смрт« која би могла да послужи као доказ да је организација била превратничка. Они се нису држали у свом раду одредаба Устава организације; — поверење, а не одредбе, играле су при томе главну улогу. Крив је за учешће у организацији, и нека му суд суди. И кад је улазио у организацију, знао је да се излаже одговорности. Али је мотив уласка био патриотски.

Са Уредбом о приоритету био је незадовољан и желео је да се измени. Можда је осећај незадовољства био у даном моменту и претеран. Све што је радио у томе, радио је као приватна личност, а не као члан организације. Ништа није знао о акцији пуковника Димитријевића по овој ствари. Знао је да је молио војводу Путника за посредовање и — ништа више.

Превратa и атентат одбија од себе. Исто тако одбија и учешће у припремама за убиство Г. Пашића. О свему томе он нема ни појма. Исказ сведока Влајића апсолутно је неистинит, а његов састанак са пуковником Димитријевићем пред атентат сасвим је случајан.

Крив је што је био члан једне тајне организације, али ни за шта више.

3. Оптуженог пуковника **Чеде Поповића:**

Позват од потпуковника Вемића, пришао је образовању организације »Уједињење или Смрт« из чисто патриотских побуда. Није из рђавих намера приступио организацији, нити је ма шта рђаво радио, нити давао пристанак или чак

и знао за недозвољене радње које су појединци чинили. Као члан Врховне Централне Управе није знао шта се тамо ради, јер је одмах у почетку отишао за Ужице; а други га о томе нису извештавали. Шифром се није служио као члан организације. Никакви тајни састанци нису држани у његовој кући у току 1915. године, јер су још у 1914. години Аустријанци уништили његову кућу.

У питању Уредбе о приоритету имао је само толико учешћа, што је био на рапорту код команданта пука и молио да се редовним путем издејствује да се Уредба измени, и — ништа више.

Није имао појма о атентату, о припремама за убиство Г. Пашића и о превратy. Са оптуженима: Малобабићем и Мехмедбашићем није општио, а овог другог први пут је видео у суду. Веза са осталим добровољцима није имала никакву тенденцију, како је у својој одбрани и доказао.

У организацију је ступио из патриотских побуда и у жељи да ради на националним стварима. Ако је такав његов рад био штетан, природно је и логично — да га за то чека казна.

4. Оптуженог **Богдана Раденковића:**

Износи догађаје који су претходили и побуде којима се руководио да приступи оснивању организације »Уједињење или Смрт«.При томе није имао никаквих других осим националних намера. Све револуционарне одредбе Устава организације односе се на неослобођене крајеве. У Србији се није имало шта ослобађати.

Као што при стварању организације није имао превратничке намере, тако их није имао ни доцније. Крајем 1914. године отишао је у Атину и тада су прекинуте све везе између њега и његових другова. Није знао шта и да ли шта раде на Крфу његови раније другови, нити је могао знати. Износи случај Св. Јакшића и каже: да је то најбољи доказ да није ништа знао ни о атентату ни о превратy.

Сваки нека одговара за своју кривицу, а ако суд нађе да су неки његови другови криви за атентат и превратy, нека за то одговарају. Он за њих не треба да одговара, јер му она нису била позната, јер нико није имао права да у име његово и без његова овлашћења ради на тако страховитим стварима.

LXXXI. СЕДНИЦА

— 23. маја у 8 часова —

Настављају се завршне речи оптужених:

5. Оптуженог пуковника **Милана Гр. Миловановића:**

О томе како је постао члан организације »Уједињење или Смрт« износи што је и у одбрани навео. Не уме да брани Устав организације, јер кад се поједине одредбе узму буквално, не само што Устав може бити штетан, већ и опасан. Али он о томе није раније мислио, нити је имао прилику да осети све опасне стране онакве стилизације. Увек је мислио да је организација чисто патриотска.

У питању Уредбе о приоритету организација није имала никаква удела. Он је већ изнео, шта је лично по тој ствари радио и шта га је руководило да онако ради. Није знао шта је пуковник Димитријевић покушао поводом овог питања у Новим Областима, нити је знао шта је спремао, ако је уопште нешто спремао, у старим границама.

Избор Дамњана Поповића за председника Управног Одбора Официрске Задруге није дело организације »Уједињење или Смрт«.

Није мислио да од г. Левића узимље државну готовину у Сан Ђовани ди Медуа, него је само хтео да је заштити, ако би јој његова заштита била потребна.

Побија наводе сведока, који га терете. Исто тако побија тврђење Малобабићево, да је и он у колу оних официра, који се боре противу Преслолонаследника и г. Пашића.

Наводи сведока Николића и Милосављевића о његовој изјави пред пансионом La Suisse нису тачни, јер је према тим наводима његова изјава преувеличана и допуњена.

У атентату апсолутно није имао никаква удела. Не познаје ни Малобабића ни Мехмедбашића. Никаквих веза није имао ни са осталим добровољцима Босанцима.

Моли суд: да његов рад, његове говоре и поступке, за које се оптужује, не сматра, да је све то он чинио искључиво као члан организације, већ да је чинио као засебна приватна личност у највише случајева, па затим као завереник и најзад врло мало као члан организације »Уједињење или Смрт«.

На завршетку даје своју часну реч да је потпуно невин по делима за која се оптужује. Односно одговорности за потпис Устава организације, она је потпуно јасна и он мора да сноси све последице своје лакомислености.

6. *Оптуженог ђенерала у пензији* **Дамњана Поповића**:

Није радио на томе, да се изврши атентат на Његово Краљевско Височанство Престолонаследника Александра и да се убије Председник Владе г. Никола Пашић, нити да се обори садања владавина и правни ред са Династијом Карађорђевића на челу државе, па да се заведе режим у коме би највишу власт у држави имали 10 до 15 одабраних људи, који би се ослањали на војну организацију, и да се сви они, који би сметали, или који би били на путу за извршење посла, имају силом уклонити, а као један од првих да буде убијен Председник Министарског Савета г. Никола Пашић. За таква дела није имао личних разлога. Наводи шта је он лично добио од Краља и Престолонаследника и опширно говори о својој лојалности. Оптужене атентаторе нити је знао нити је познавао. Пориче истинитост сведоџбе потпуковника Петра Нешића. Није био члан организације »Уједињење или Смрт«. Његова писма садрже само оно што је видео и чуо, па то саопштио својој жени и никоме више. Никада се није занимао превратничким идејама. О Радоју Јанковићу писао је у својим писмима као о обичном познанику, што је и пуковник Димитријевић потврдио. Погрешно је из појединих искиданих пасуса његових писама изводити да је и он члан организације, кад то у ствари није био, нити га ко за то терети. Кад је пред судом казао: да се изрази: »Срам га било!« односе на Њ. В. Краља, није ствар довољно уочио и вероватно је да се ти изрази односе на комисију, која је решавала ко има да буде предложен за унапређење. Те речи није написао да неког увреди, а најмање да увреди Њ. В. Краља, већ је то написао онако из навике, јер има навику да такве изразе употребљује.

Ни на каквим састанцима на Крфу није био. Сведоџбе сведока нису ни тачне ни истините. Опомиње се, да је у Скопљу г. Јаша Продановић долазио и молио да се Мустафа Голубић пусти из затвора и да је он то наредио. Мустафа није његов познаник. — Није истинито сведочанство Добросава Атанацковића. Не зна да ли га је мајор Вуловић, како тврди Трбић, означио као спасиоца Отаџбине. Не познаје Зечевића и Цигановића и с њима никакве везе није имао, сем што им је, по препоруци потпуковника Цветковића, поверио своју децу да отпрате до Битоља.

Поричући још једном да је имао ма каква удела у

делима за која се оптужује, верује да ће суд изрећи праведну пресуду.

7. *Оптуженог* **Раде Малобабића**:

У краткој усменој завршној речи изјављује: да није пуцао на Престолонаследника, и у главном износи што је у својој одбрани последњи пут изложио.

8. *Оптуженог* **Мухамеда Мехмедбашића**:

У усменој завршној речи пориче да је имао ма каква удела у атентату над Престолонаследником Александром.

9. *Оптуженог пуковника* **Владимира Туцовића**:

Признајући да је био члан организације »Уједињење или Смрт«, износи побуде које су га навеле да ступи у чланство. Сматрао је организацију као чисто патриотску установу. Тек сад на суду видео је да је, с формалне стране, учинио једну законом забрањену радњу.

За атентат је сазнао први пут на суду. У томе он није имао апсолутно никаква учешћа. Учинио је услуге Малобабићу и Мехмедбашићу много пре атентата и то на молбу пуковника Димитријевића и после његове изјаве да је Раде поштен и добар Србин. Кад је те услуге чинио, није ни помишљао да ће ова двојица бити оптуживана за атентат. Сведоџба мајора Тривунца није тачна, јер он, како наводи Тривунац, није казао да Престолонаследник неће бити краљ. Објашњава своје изјаве пред капетаном Николићем и наводи оно исто што је у својој одбрани казао. Једнако објашњава своје везе са Бранком Божовићем. Пориче сведоџбе осталих сведока.

Осврћући се на писма Дамњана Поповића и потпуковника Цветковића, вели да ђенерал Дамњан није био члан организације.

На завршетку моли суд да има у виду његових 26 година исправне службе, рад на националном пољу и рад у току ратова.

10. *Оптуженог мајора* **Љубомира Вуловића**:

Постао је члан организације »Уједињење или Смрт« из најидеалнијих побуда. Никада није ни помислио да постане члан једног тајног удружења да би се лично докопао власти.

Није радио ништа противу постојећег стања, режима и династије. Побија наводе Душана Николића и Јована Милосављевића. Није Незира Хаџиналића наговарао да убије г. Пашића. Пориче изјаву Јефте Голијана. Пориче и сведоџбе осталих сведока.

У покушаном атентату на Престолонаследника није имао никаква учешћа. Сведоџба Темељка Вељановића неверна је и неистинита. Исто тако и Ђорђа Костантиновића.

Писмо госпоћи Милици Васићки дошло је као последица свих несрећа које смо претрпели. Оно није огледало његових осећања; оно је само одјек његових болова због губитка Отаџбине.

Сломљен болешћу и под утисцима неправде, а и због тога што га Престолонаследник није хтео примити у аудијенцију, написао је познато писмо пуковнику Димитријевићу, без задњих смерова и без икакве мржње.

Сведоџба Василија Трбића није истинита.

Везе своје са Мехмедбашићем он је у одбрани објаснио. Даље вели: зар би Мехмедбашић, који је дошао да се бори у редовима српске војске, могао бити убица српског Краља? Зар Малобабић, који је суђен због величања Краља Петра, може бити убица Његовог Сина?

Побија наводе разних сведока.

Пориче да има ма каква удела у убиству Бошка Арежине.

Признаје дело из § 113. каз. зак. и она из §§ 39. и 41. вој. каз. зак.; али одбија да је се код првог лично користио.

Најпосле моли суд да суди по правди.

11. *Оптуженог пуковника* **Драгутина Димитријевића:**

Опширно објашњава шта је претходило и шта га је руководило да приступи идеји оснивања организације »Уједињење или Смрт«, али у главном износи оно исто што је и у својој одбрани навео. Организација је била чисто патриотска. Она је de facto престала уласком у рат са Турском. Суд треба тачно да одвоји оно што је организација радила и оно што су поједини њени чланови, као личности, радили.

Он је као слободна личност, а не као члан организације »Уједињење или Смрт« или као члан њене Врховне Централне Управе, повео једну енергичну акцију поводом Уредбе о приоритету. У својој одбрани детаљно је изнео шта је радио по овом питању. Није имао намеру да војска узима власт у своје руке. Као доказ да никада тако није мислио, наводи своје разговоре у 1914. години, још пре 20. октобра, са г. г. Давидовићем, Драшковићем, Рибарцем и Војом Вељковићем у својој канцеларији у Врховној Команди у Крагујевцу у циљу концентрације свих политичких снага у Влади.

Скупљања добровољаца у штабу Ужичке Војске објашњава једнако како је то учинио и у својој одбрани. Пориче све гласове, који се пуштају у вези са доласком Бранка Божовића у Ужице. Није истинита Цигановићева сведоџба о поруци мајора Танкосића, да ће му, чим пређе у Босну, послати пола милиона динара. Сведоџба Ђуре Шарца: да је корумпирао Танкосића, провидна је измишљотина. Са Комадинићем и Јакшићем није имао никакве везе.

За гласове о некој »Влади Народног Савета« дознао је за време истраге. Можда је Бранко Божовић штогод и причао Томићу, али је све то било далеко од њега.

Босанце добровољце, које је на Крфу ослободио од војске, нашао је у Солуну, па им је, сматрајући да су га преварили, поручивао да иду онамо, где су сами одредили да ће ићи. Да би то стање прекинуо, помогао их је најпосле једном малом сумом и поручио им да иду из Солуна.

У атентату није имао никаква учешћа. Свестан је да се Њ. Кр. В. Престолонаследнику са општих разлога нема шта замерити. Атентат, коме би за циљ био превратб био би још бесмисленији. Не види шта би се постигло тим атентатом. Ако се претпостави да је за тако што могла бити употребљена организација, онда се немогућност такве поставке види из факта, да та организација de facto није ни постојала. Али је атентат у ствари био, те, према ономе што је довде навео, он је могао бити само као дело одвратне личне освете или дело необјашњиве случајности.

О Ради Малобабићу говори исто оно што је рекао и у одбрани. Сведоџбе Темељка Вељановића и Ђорђа Костантиновића треба добро испитати. Састанци пред атентат са пуковником Миланом Гр. Миловановићем и пуковником Лазићем сасвим су случајни и другарски.

Нетачне су и неистините и сведоџбе осталих сведока.

Не одричући да је крив што је био члан Управе једног тајног друштва, па ма оно било и чисто патриотског циља, јер држава не сме допустити постојање ни таквих тајних друштава, и што се је као официр мешао у политику, одбија од себе да је радио ма шта што би могло шкодити потребном јединству напора и, нарочито, наше војске.

Уверен је да ће пресуда бити израз чисте воље закона.

* * *

Пошто су прочитане завршне речи, суд се повлачи ради доношења одлуке. После дужег већања, долази поново у судницу и у 21 час стални судија почиње да чита ову пресуду:

ПРЕСУДА
ВОЈНОГ СУДА ЗА ОФИЦИРЕ
НАДЛЕЖНОГ ПО КРИВИЦИ

помоћника начелника штаба Треће Армије, ђенерал-штабног пуковника **Драгутина Т. Димитријевића**, из Београда; команданта II. бригаде Моравске Дивизије, ђенерал-шгабног пуковника **Милана Гр. Миловановића**, из Београда; команданта XXIII. пешад. пука, пешад. пуковника **Чедомира А. Поповића**, из Опарића, среза левачког, окр. моравског; команданта I. коњичког пука, коњичког потпуковника **Велимира С. Вемића**, из Кнића, среза гружанског, окр. крагујевачког; вице консула, на служби у српском посланству у Атини, **Богдана Раденковића**, из Бугарића, ср. митровичког, окр. звечанског; артилериског мајора, на расположењу Господина Министра Војног, **Љубомира Р. Вуловића**, из Вукосаваца, среза јасеничког, округа крагујевачког; команданта места у Гастурији, пешад. пуковника **Владимира Ј. Туцовића**, из Гостиња, среза златиборског, окр. ужичког; помоћника команданта резервног пешадиског пука, пешадиског потпуковника **Витомира Цветковића**, из Београда; ђенерала у пензији **Дамњана Поповића**, из Иванице, среза моравичког, окр. чачанског; помоћника начелника штаба I. Армије, ђенерал-штабног пуковника **Радоја Лазића**, из Рготине, среза зајечарског, окр. тимочког; војног баракера Дринске Дивизије, **Рада Малобабића**, из Вргин Моста, у Хрватској, и добровољца **Мухамеда Мехмедбашића**, из Стоца, у Херцеговини, — које тужи војни државни тужилац, судски потпуковник **Војислав А Весовић**, а бране и то: оптуженог пуковника Драгутина Т. Димитријевића, пешад. потпуковник *Милан Ј. Радојевић*; опт. пуковника Миловановића, резерв. артиљериски потпоручник *Мијат Мијатовић*; оптуженог пуковника Чедомира Поповића; пешадиски потпуковник *Душан Радосављевић*; оптуженог потпуковника Вемића, пешад. мајор *Коста Антоновић*; оптуж. Раденковића, резервни пешад. капетан II. кл. *Јован Ђ. Новаковић*; оптуженог мајора Вуловића, резервни пешадиски капетан I. класе *Јеремија Живановић*; оптуженог пуковника Туцовића, резервни судски капетан I. кл. *Никола К. Стојковић*; оптуженог ђенерала Поповића, судски капетан I. кл. *Малеш Ј. Јаковљевић*; оптуженог пуковника Лазића, резервкоњички потпоручник *Живко Тадић*; оптуженог Малобабића, резервни коњички капетан I. кл. *Љубомир Љ. Ненадовић*, и оптуженог Мехмедбашића, резервни пешад. капетан II. класе *Ђорђе Ј. Рашић*,

ПРЕСУДИЛИ:

Председник суда,
пешад. пуковник
Петар Мишић;

Судије:
пешад. пуковник
Михаило И. Филиповић,
судски потпуковник
Јован А. Јовановић;

Пословођа:
рез. пешад. капетан прве кл.
Божидар П. Катанић.

за дела и то: оптужени Димитријевић, Миловановић, Чед. Поповић, Вемић, Раденковић, Вуловић, Туцовић, Цветковић, Дамњан Поповић и Лазић за дела из тач. е). § 85. и из тач. а). § 87. казн. зак.; оптужени Вуловић још и за дела из §§ 41. и 39. вој. каз. зак. и из § 113. каз. зак., и оптуж. Малобабић и Мехмедбашић за дело из тач. а). § 87. казн. зак.

На претресу по овоме оптужењу, војни државни тужилац тужбама својим Бр. 287 од 15. марта ове год., Бр. 311. од 24. истог месеца и Бр. 319. од 29. истог мес., при којима је остао, оптужио је овоме суду, и то: оптужене Димитријевића, Миловановића, Чедомира Поповића, Вемића, Раденковића, Вуловића, Туцовића, Цветковића, Дамњана Поповића и Лазића за дела из тач. е) § 85. и из тач. а). § 87. каз. зак., зато:

I. Што су радили на томе да се обори садања владавина и правни ред у држави са династијом Карађорђевића, па да се на место уставно парламентарне монархије заведе режим у коме би највишу власт у држави имали 10-15 одабраних људи, који би се наслањали на војну организацију, и да се ради тога имају силом уклонити сви који би томе сметали, а на првом месту Престолонаследник Александар и председник Министарског Савета Г. Никола Пашић, — па су у тој цељи основали код нас у војсци тајну организацију већином официра, под именом »Уједињење или Смрт«, 9. маја 1911. год., која је имала у ствари превратнички карактер и циљ, и намерно и с планом тајно врбовали официре па и друга лица да ступе у њихову организацију и са њима раде на превратничким делима, и

II. што су радили на томе да Престолонаследник Александар буде убијен и у тој цељи припремили атентат

против њега, који је извршен 29. августа прош. год., на путу из Острова за Владово, од стране за то најмљених и наговорених извршилаца оптужених Малобабића и Мехмедбашића;

Оптужене Рада Малобабића и Мухамеда Мехмедбашића за дело из тач. а). § 87. казн. зак.: што су на дан 29. августа прош. год., око 5 часова по подне, на путу Острово-Владово, а на месту где тај пут прелази преко жељезничке пруге на првој четвртини њеног 135. километра, извршили атентат на Престолонаследника Александра пуцањем из пушке на аутомобил којим је се Престолонаследник тада враћао истим путем у свој логор;

а оптуж. мајора Љубомира Вуловића још и за дела из §§ 41. и 39. вој. казн. зак. и из § 113. казн. зак., зато:

III. што 26. новембра пр. год. није поступио по наређењу команданта места у Солуну да се на миран и леп начин укрца на брод за Бизерту, већ се том наређењу опирао претећи да ће убити ко му буде пришао и говорио да тиме хоће скандал да изазове;

IV. што је истога дана, приликом упућења из хотела »Империјал«, у Солуну, на брод за Бизерт, псовао и грдио помоћника команданта места у Солуну, пешад. потпуковника Драгољуба Јовановића, изразима: »Ћути кучко, оца ти кучкиног, разбојниче, убицо, срам те било, место да командујеш ти служиш шпијуне, ви сте шпијуни, убице«, дозивајући у помоћ, и

V. што је у својству шефа обавештајне секције III. Армије, у месецу септембру прош. год. примио 240—245 драхми, као својину Лазара Мишова, из Острова, па ту суму нити је предао државној каси, нити пак породици Лазаревој, већ ју је код себе задржао, а не може да докаже шта је с истим урадио; —

— па је тражио да их суд осуди на казну по наведеним прописима.

Оптужени су на претресу по овим делима изјавили, и то:

Оптужени пуковник Драг. Т. Димитријевић: по делу под I. признаје: да је члан тајне организације »Уједињење или Смрт«, и да је та организација исто што и »Црна Рука«; да је био међу првим оснивачима њеним и да га је у тој цељи оптужени потпуковник Велимир Вемић у првој половини 1911. год. довео у везу са пок. Љубом Јовановићем, новинаром, и са оптуженим Богданом Раденковићем; да је учествовао у претресању и дефинитивној редакцији пројекта устава организације, који су спремили пок. Љуба Јовановић и опт. Раденковић; да је под 9. мајем 1911. год. потписао тај устав са осталим оснивачима организације; да је био члан Врховне Централне Управе ове организације и као такав ставио јој у службу све своје личне везе и слободно време. Не признаје да је у организацију увео кога новог члана, нити да је у њеној управи имао какву другу функцију, сем обичног члана исте. Признаје да је ова организација основана и постојала без знања државне управе и власти, али тврди да је у разговору са ондашњим Министром Иностраних Дела пок. Милованом Миловановићем, о нашој спољној политици и раду на нашим националним стварима, саопштио да постоји патриотско друштво, махом официра, и да је пок. Миловановић тражећи од њега сарадњу тога друштва исто називао »Црна Рука«. Не признаје да је ова организација имала какав политички карактер унутарњег значаја, нити да је он учествовао ма у каквим договорима о обарању садање владавине и уклањању Династије, нити о завођењу владе чланова ове организације, нити уопште имао појма о каквој припреманој Влади Народног Савета, чији би и он члан био.

Брани се да га је на оснивање овакве тајне организације и на ступање у њу навело ондашње очајно стање Српства — у Босни и Херцеговини после анексије, и у Маћедонији и Старој Србији после турске револуције, — и убеђење о потреби енергичнијега рада на националним стварима, а нарочито симпатичан предлог и познати му ауторитет националног радника опт. Богдана Раденковића у том погледу. Брани се да се револуционарна борба, према уставу ове организације, имала да води само у неослобођеним крајевима Српства, а не и у Србији —, и да су је они тако и изводили у пуној сагласности са државним факторима, прикупљајући и шаљући четнике у Маћедонију; да се утицај на службене факторе од стране чланова организације имао да изврши само личним односима и утицањем на њих у смислу циљева овога друштва; и да се заклетва положена овој организацији не коси са заклетвом положеном Краљу и отаџбини. Тврди да је сматрао да је ова организација престала са уласком нашим у балкански рат, и да од тада они као организација нису ништа више радили.

Признаје да је у 1914. год. на састанцима чланова Врховне Централне Управе ове организације претресано питање о уредби о приоритету власти, но да није никаква одлука о томе била донесена, али да су се сложили да би

по том питању требало официрима прибавити сатисфакцију и за ту ствар ангажовати војводу Путника, а брани се да то нису биле седнице управе организације, пошто иста тада није више ни постојала, већ другарски састанци пријатеља, који су некада на истом послу радили. Признаје да је по том питању узео на себе лично да прибави сатисфакцију увређеном официрском кору, али то само као приватан човек и официр, а не као члан организације. Признаје да је агитовао код официра против поменуте уредбе и успео да се официри јако узнемире тим питањем; да је дошао у везу и водио преговоре са вођама опозиционих странака, г. г. Милорадом Драшковићем, Љубом Давидовићем, Војом Вељковићем и Стојаном Рибарцем, да на питању о поменутој уредби оборе владу, као и да су му ови у томе обећали своју сарадњу, па и то да ће, ако дођу на власт, пећи ћутке преко изгреда које би војска у том циљу могла учинити у земљи; да је ангажовао и таданьег начелника Главног Ђенералштаба, војводу Путника, да и он, својим утицајем код Круне, помогне овај његов рад на прибављању сатисфакције официрима и на обарању тадање владе; да је Престолонаследнику Александру поручио да се у питању о измени уредбе о приоритету власти не опредељује. Признаје да је у том времену написао и по пуковнику Миловану Плазини послао једно писмо пок. потпуковнику Душану Глишићу у Скопље, у коме га је известио да је поводом питања о уредби о приоритету власти криза у влади у највећем степену, и, да би ту кризу продужио и сукоб између војске и полицискиx власти изазвао и тиме принудио владу на одступање, поручио њему, пуковнику Милутину Лазаревићу, потпуковнику Божину Симићу и пок. потпуковнику Витомиру Цветковићу, да у том питању буду енергични и да у новој области најуре кога окружног или среског начелника, па власт узму у своје руке; да је, предајући то писмо пуковнику Плазини, напоменуо му да од њих из Скопља очекује енергичан рад у смислу упућене им поруке у писму; и да је тој предаји писма био присутан и оптуж. пуковник Милан Гр. Миловановић, који је био упознат са његовом намером и радом, али не и са садржином тога писма.

Не признаје да је у времену те кризе са својим друговима из организације био спремио план да једне ноћи поведу трупе београдског гарнизона на двор, да би Краља принудили да абдицира у корист Престолонаследника, нити да овоме наметну своје људе за Министре, а да Министре Стојана Протића и Душана Стефановића убију,

нити пак да је од извршења тога плана одустао у последњем моменту зато што му је Др. Николај Велимировић тада саопштио спремљени распоред жандармерије за тај случај и предочио му да ће он и другови му сви погубити главе ако што покушају, већ тврди да је његова акција поводом Уредбе о приоритету власти имала пуни лојални карактер према Круни, а признаје да му је у том времену доиста Др. Николај Велимировић, као пријатељ, говорио, управо молио га, да не заоштрава сувише ствар око поменуте Уредбе, и да му је напоменуо да се боји за његову личност.

Признаје да је 1. јула 1914. год. примио писмену заклетву Драгутина Павића о ступању у ову тајну организацију, ма да ова тада није више постајала, а брани се да је ту заклетву од Павића узео члан организације Гашић, техничар, не знајући да је иста престала да постоји, да би Павића што јаче ангажовао за рад са њиме, као тадањим шефом извештајног одсека Главног Ђенералштаба, на нашим стварима у Босни, и да је он ту заклетву тако и примио, не могући Гашићу да призна да њихова организација више не ради на националним стварима.

Признаје да је у прошлој години на Крфу примио од оптуженог пуковника Лазића 900 рубаља, које је организацији накнадно приложио за националне ствари Др. Димитрије Марковић, и да је тај новац утрошио на Босанце, овде и у Русији. Брани се да је то учинио зато, што је тај новац био намењен националним стварима нашим.

Признаје да је се у вароши Крфу, у хотелима »Сен Жорж« и »Добој«, састајао са осталим оптуженима и другим пријатељима, а и тврди да су то били другарски састанци, ради седељке и заједничких вечера, а не као са члановима тајне организације, нити у циљу каквих нарочитих договарања, па ни о промени режима, обарању садање владавине, узимању власти у своје руке, нити пак о убиству Престолонаследника Александра и председника владе г. Пашића. Тврди да сведок Тихомир Марић сведочи неистину, јер није могао из своје собе у хотелу »Сен Жорж« чути шта он у трпезарији говори.

Признаје да је као начелник штаба Ужичке Војске довео у исти у штаб, из њихових дотадањих команада, добровољце Босанце: Незира Хаџиналића, Милана Цигановића, пок. Бошка Арежину, Ђуру Шарца, Милоша Пјановића, пок. Бошка Арежину, Ђуру Шарца, Милоша Пјанића, Владету Билбију, Мустафу Голубића, Вељка Зечевића и оптуж. Мухамеда Мехмедбашића и ту их код себе задржао. Брани се да је са довођењем њиховим у свој штаб

намеравао да помоћу њих формира добровољачки батаљон Босанаца, а њих да употреби у Босни, кад будемо тамо оперисали.

Признаје да је се о њима и даље старао за време повлачења, а и на Крфу, и да је код лекарске комисије издејствовао да сви, сем Вељка Зечевића, буду ослобођени војне обавезе под видом као да су болесни, а брани се да је то чинио у намери да их као ослобођене пошаље у Швајцарску, да тамо, продужујући своје студије, код тамошњих Босанаца и Херцеговаца парирају утицај Аустрије на њих, противан нашим интересима.

Признаје да је из Ужица послао у Скопље добровољце Милана Циганoвића и Вељка Зечевића пок. потпуковнику Витомиру Цветковићу, који му их је тражио као потребне му за тамошње тадање прилике, што је он протумачио да је због тамошње бугарске агитације, као и да је послао у Ниш пок. Бошка Арежину и Незира Хаџиналића на тражење тадањег команданта заробљеника потпуковника Стевана Шапинца, коме су у команди заробљеника они били потребни. Не признаје да је именоване тамо слао ма у каквом другом циљу, нити да је добровољце уопште употребљавао на какве недопуштене послове.

Не признаје да је са именованим добровољцима имао ма какве тајне састанке, па ни у Корекијани, на Крфу. Признаје да је се виђао са свима њима, али не у један мах, већ са појединима од њих и то пред зградом штаба Тимочке Војске. Не признаје да је истим добровољцима говорио да ми имамо прво да рашчистимо наше унутрашње ствари и зло у земљи и то пре уласка у Србију, па ни Милану Циганoвићу о томе, нити пак о рђавој околини Престолонаследниковој, нити о паметној политици и енергичним људима цара Виљема, краља Фердинанда и краља Константина, па ни то да му је Циганoвић говорио да је незгодна ствар да њих емигранте уплиће у наше чисто унутрашње ствари и да се окани тога у овако тешкој ситуацији, јер није време за расправу таквих ствари, као што то исти Циганoвић тврди.

Признаје да је нашим добровољцима говорио да је штета што ће изгинути, јер неће имати после ко да рашчисти рачуне код нас. Брани се да је тиме мислио на рашчишћавање са заосталим проданим душама аустриским, који ће једини од нашега народа после овога рата остати у животу, ако сви честити Срби буду изгинули.

Признаје да је у 1914. години говорио оптуж. Малобабићу о нашим унутарњим стварима и да ће се то избо-

рима поправити, а ако избори не помогну, онда ће он употребити други пут. Брани се да му је то говорио зато што му је тада зловоља полициских власти ометала рад на извештајној служби, на којој је као шеф исте у Ђенералштабу радио са опт. Малобабићем, па је мислио да томе потражи лека код Круне, и да са опт. Малобабићем после тога није говорио ни о каквим нашим унутарњим стварима.

Тврди да му није познато да је Мустафа Голубић помишљао да убије Престолонаследника и г. Николу Пашића, а не признаје да је истом Мустафи обећао 7—8000 динара.

Не признаје да је мајору Радоју Јанковићу говорио о каквим својим плановима после измирења са Престолонаследником, нити да је спремао са опт. Миланом Гр. Миловановићем, Светом Јакшићем и Слободаном Јовановићем какав терен за образовање неке Владе Народног Савета од двадесет чланова, а признаје да је слао мајора Радоја Јанковића и пуковника Милутина Лазаревића Престолонаследнику ради преговора о заједничком раду. Признаје да му је у Корекијани, на Крфу, долазио Бранко Божовић, бив. уредник »Пијемонта«, и да му је говорио о покретању листа после рата и о политичкој борби коју ће њиме успешно водити, ангажујући и њега за ту борбу, као и да му је он, као болесном човеку, и обећао своју сарадњу у томе.

Признаје да је једном са опт. мајором Вуловићем посетио Босанце: Незира Хаџиналића, пок. Бошка Арежину, опт. Мехмедбашића и Владету Билбију у њиховом стану у хотелу »Јањина«, у Крфу, као и да их је новчано помагао, а брани се да је хтео да види како живе, јер им је он израдио да се ослободе војске.

Тврди да му није познато да је опт. мајор Вуловић имао каквог учешћа у убиству пок. Бошка Арежине, нити да му је о томе Ђура Шарац изразио своју сумњу, а признаје да га је исти Ђура молио да извиди узрок смрти пок. Бошка и дао му Бошково писмо, што му је он и обећао, али да није трагао за узроком Бошкове смрти, као и да је то писмо негде затурио, јер је без важности било. Не сећа се пак да ли му је Незир Хаџиналић причао на Крфу да га је опт. мајор Вуловић нудио да убије г. Николу Пашића.

Не признаје да је сведоку рез. потпоручнику Драгољубу Димитријевићу предао ма какво шифровано писмо за опт. мајора Вуловића, и тврди да се ни он, ни Врхов-

на Централна Управа тајне организације, нису служили никаквом шифром, а да је нађена код њега шифра била шифра пок. мајора Милана Васића, којом је се он служио за неослобођене крајеве. Тако исто не признаје да је поменутом сведоку Димитријевићу говорио да треба да придобија резервне официре за »Црну Руку«, нити о упрошћењу управног система владавине, укидању Државног Савета, Скупштине и владе и томе подобно, као што овај сведок тврди, и наводи да овога никада није призивао, нити је помислио да с њим, неозбиљним, оваква питања третира, и да је цела сведоџба овога сведока неверна и измишљена.

По делу под. II. оптуж. Димитријевић не признаје да је радио на убиству Престолонаследника Александра, нити је имао каквог учешћа у припреми и извршењу атентата на њега. Брани се да је Престолонаследник Александар за њега добротвор и спасилац његовог живота и да је он код Престолонаследника уживао такво благоволење и од њега добио тако драгоцене поклоне да се у томе ретко ко са њиме може поредити, и да би он био најподмуклији међу дивљим зверовима, када би, поред свега тога, помишљао да ради њему о глави. Брани се да не само личних, него ни општих нити каквих других разлога није имао за овако један одвратан злочин против Престолонаследника, коме се у општој нашој ствари не само да нема шта да замери, него нас све његов рад и његове личне жртве за општу ствар могу само још више обвезати према њему. Престолонаследникова личност је дакле високо изнад ма каквих разлога за овако једно одвратно дело, а атентат, који би имао за циљ преврат, био би још бесмисленији, и он не види, нити може да види шта би се истим могло постићи, још мање је могуће било употребити њихову бившу тајну организацију за извршење тога атентата, пошто иста де факто није ни постојала, нити је ма какве везе између њене управе и чланова било, а ни он, нити ма ко други није у том циљу могао да злоупотреби ту организацију, јер он, сем устава и пословника, апсолутно ничег другог од те бивше организације није при себи имао. Али како је атентата на Престолонаследника у ствари било, то је исти, по његовом мишљењу, могао бити само дело одвратне личне освете у цељи простог убиства Престолонаследниковог, без икаквог даљег циља, или пак дело необјашњиве случајности. У сваком случају, истрага је се по делу врло лако могла зауставити на његовој личности, само зато што је се без икаквог стварног основа њему и неким његовим

друговима приписивало да се таквим идејама баве услед разних интрига и неразмишљених поступака појединих личности, што је се атентат десио у близини места где је са штабом био и што је у његовој близини тада био мајор Вуловић, оптуж. Малобабић и опт. Мехмедбашић.

Признаје да је био у тесним везама са опт. Радом Малобабићем, кога познаје још од 1903. г. и који му је био поверник док је био шеф обавештајног одсека Главног Ђенералштаба, и да га је од нашег повлачења из земље непрестано држао уза се и старао се о њему. Са њиме се састао 11. или 12. јула 1914. г. по подне, у Београду, када је се Малобабић био вратио са Дрине куда га је био упутио да осигура себи прелазак у Босну у случају мобилизације и објаве рата. Тада му је издао упутства за рад са његовим људима у Босни, на случај рата, и заказао му поновн састанак за 13. јули, да би му издао још извесне знаке за распознавање, ради чега је за тај дан остао у Београду иза Главног Ђенералштаба, који је 12. јула у вече отпутовао за Крагујевац; но како је Малобабић одмах био ухапшен од стране београдске полиције и спроведен у Ниш, што он није знао, то га је изгубио из вида и није ништа о њему знао. Како му је загонетан био тај нестанак опт. Малобабића, то је се за време рата непрестано распитивао и трудио да дозна шта је са њим било. Начувши од потпуковника Божина Симића, да се Малобабић налази у полициском затвору у Нишу, послао је тамо опт. мајора Вуловића, а и пок. Бошка Арежину, да тамо провере да ли се он заиста у Нишу у затвору налази, и опт. мајор Вуловић успео је да га види у затвору, о чему га је узбуђено телефоном одмах известио. Поднео је одмах писмени рапорт, којим је молио да се Малобабић пусти из притвора, и њему у штаб Тимочке Војске упути на лечење, негу и чување, те да би га одржао у животу, па је, сем тога, у том циљу користио прилику када га је једном у време напада Бугара на нас Министар Војни питао телефоном о ситуацији нашој код Књажевца, где је он тада са Тимочком Војском био, и умолио Министра и лично преко телефона да издејствује да се Малобабић пусти из притвора и да се њему упути, што му је Министар и обећао, али је на томе и остало. У току повлачења довео му га је и предао у Куршумлији опт. мајор Вуловић, пошто га је на реверс узео од среског начелника, коме је био као притвореник спроведен. Примио га је и предузео одмах све мере, да га као болесног спасава по сваку цену, пошто је Малобабић, противно његовом савету, одбио да остане и да

се преда непријатељу и ако је тешко болестан био. Дао му је до Призрена своја службена кола за превоз, а у Призрену купио му је једног коња за јахање преко Албаније и одредио му пратиоце, који ће га на коња пењати и скидати. Помагао га је и хранио кроз Албанију, а у Драчу замолио пуковника др. Михаила Величковића, да га поведе собом и санитетском лађом превезе на Крф. На Крфу давао му је новчане помоћи, а кад је Малобабић изјавио жељу, да штогод ради и заради, издејствовао је да му опт. пуковник Туцовић позајми 1000 дин., а преко потпуковника Завађила и да му командант Дринске Дивизије одобри држање бараке код својих трупа. Са Крфа Малобабић му је донео у армијски штаб у Василици од мајора Радоја Јанковића једно дугачко приватно писмо и нека акта за неке јединице. По преласку штаба армијског у Острово, затекао је тамо Малобабића као баракера и исти је остао ту са бараком поред армијског штаба све до покрета ормијског штаба из Острова за Воштаране, ма да је Дринска Дивизија била отишла из Острова на положај. Ту је се састајао са њиме, шетао се с њим испред своје канцеларије, штитио га, издејствовао му је код свог начелника штаба, да га не тера са бараком са островске жељезничке станице и саветовао му да никако не иде у Солун, да га тамо наша полиција, која га је раније гонила и држала у притвору, не би узнемиравала.

Признаје да је Малобабића око 20. или 25.—27. августа п. год. једном позвао преко опт. мајора Вуловића и казао му да мора да му нађе неки други посао, не казујући му разлоге за то, нити какав ће му посао наћи, пошто ни сам тада није знао какав посао да му нађе. Брани се да је хтео да га уклони из своје близине, пошто је сазнао да се почело рђаво тумачити његово интересовање за Малобабићеву бараку. Признаје да је после тога на неколико дана опет позвао Малобабића и казао му да треба да иде негде да се настани у другом месту, а вероватно да му је казао и да иде да нађе место где ће се склонити, а еспап да остави па да се врати и да га распрода другим баракерима. Брани се да је то било у смислу његове раније одлуке, да га уклони од себе, а и зато што је био чуо да скупо продаје робу и да се сваћа с војницима. Не признаје да га је тада питао шта је он то говорио са мајором Љубом Вуловићем, као што то Малобабић тврди, већ вели да је питање могло гласити: »Је ли ти говорио штогод мајор Љуба«, рачунајући да је он већ говорио мајору Вуловићу, да скрене пажњу Малобабићу да се боље понаша са војницима и да умери цене роби, као што је мислио да мајору Вуловићу говори, али се одмах сетио да Вуловићу о томе није говорио, па зато је прекинуо говор о томе са Малобабићем. Верује да је после тога разговора могао опет говорити Малобабићу да размишља где да га склони, а да он за то време може остати у Острову, али тврди да му није могао рећи: »Кад се ниси склонио онда истог дана, сад се не мораш склањати«, као што то Малобабић тврди. Признаје да је после тога, од прилике око 21. или 22. септембра пр. год., казао Малобабићу да мора да прекида рад са бараком и да ће он са мајором Вуловићем, кад се овај врати са положаја, видети да ли може да се склони у неко наше село, у нашим границама. Брани се да је убрзао с тиме зато што се Малобабићу почео појављивати један опаснији конкурент у продаји робе војницима, рођак ђенерала Милоша Васића, који је тада покушавао код пуковника, француског интенданта Мажорела, да ступи у његов дућан на станици. Не признаје да је тада Малобабићу казао, да ће га склонити код неког његовог човека комите. Признаје да је Малобабићу казао да иде у Батачин да тамо распрода робу. Брани се да је то било у очи поласка Армије из Острова, да је тим хтео да га натера да квитира са баракерством, па да иде код пуковника Алексе Стојшића, за кога му је тада био спремио писмо, са препоруком, те да га на тај начин склони негде из Острова, да га не би узнемиравали из Солуна, т. ј. шеф полициске секције Врховне Команде г. Коста Туцаковић. Наводи да је био одустао од првобитне намере да Малобабићу нађе други неки посао, зато и онда што је и кад је сматрао да је већ довољно новаца зарадио, па је хтео само да га склони негде да мирно живи.

Признаје да је у одговору свом од 24. септембра пр. године, на наређење Команданта Армије Пов. Бр. 290. од 23. ист. мес., намерно прикрио где се Малобабић налази и обмануо своје претпостављење. Брани се својим моралним обвезама према њену, јер је знао шта га чека од г. Косте Туцаковића.

Признаје да је 7. новембра пр. год. написао и оптуж. Малобабићу предао једно писмо, пуно топлине, за пуковника Алексу Стојшића, којим га је молио да га прими код себе, пази и по сваку цену сачува у животу, а које је писмо нађено код Малобабића и на суду прочитано.

Брани се да је све ово и оволико старање његово о оптуж. Малобабићу потицало из његових моралних обавеза према томе човеку, који му је као повереник велике услуге учунио и за кога је осећао да носи на својој души

тежак грех за све незаслужене патње које је због њега тај човек поднео, па је се старао да му их на сваки начин заглади, те да се на тај начин одужи својој савести, не рачунајући да ће се икада моћи одужити потпуно, и у тежњи да Малобабића сачува у животу до времена када ће се моћи цео свет уверити колика је неправда нанета томе човеку, сумњичењем његових чистих српских осећаја.

Тврди да му није било познато да је се оптуж. Малобабић у Острову служио другим именима, а не својим правим.

Оптужени Мухамед Мехмедбашић био је код њега у штабу Ужичке Војске, где је дошао са осталим Босанцима добровољцима, кад их је он, преко Врховне Команде, тражио и прикупио из њихових дотадањих команада, па је пред напад Бугара тражио да буде упућен у Добровољачки Батаљон, што му је он и учинио, У Драчу га је опет нашао у своме штабу и са осталим добровољцима предао га оптуженом Вуловићу да их преведе на Крф. На Крфу га је са оптуж. Вуловићем посетио у стану и помагао га је новчано, а у Солуну га је болесног од ревматизма позвао к себи у Василику и преко Мустафе Голубића препоручио оптуж. пуковнику Туцовићу, да му створи превозна средства до њега у Василици. Мехмедбашић је дошао код њега у Василику на аутомобилу са пуковником Туцовићем и мајором Вуловићем, где је се он са мајором Вуловићем споразумео, да му га по завршеном лечењу упути да буде код њега, ради чега му је тада Вуловић дао и објаву спремљену за Мехмедбашића за пут до Лерина. Ту га је код себе задржао у штабу неколико дана, хранећи га из официрске и чиновничке кујне, па га је упутио на лечење у Лутру са писмом за потпуковника Милана Ускоковића и пуковника Милована Плазину, да се постарају за његово лечење, смештај и исхрану у Лутри, и дао му 25 — 30 драхми за трошак. По свршеном лечењу оптуж. Мехмедбашић дошао је код њега у Василику и он га је упутио оптуженом Вуловићу у Лерин. По преласку штаба Треће Армије у Острово, првих дана месеца августа пр. год., дошао је оптуж. Мехмедбашић са оптуж. Вуловићем, као његов повереник, у исти штаб, где је остао до премештаја Вуловићевог из штаба, када је упућен од стране Вуловића и он отишао из штаба у завојиште Моравске Дивизије у Соровић, и од тада га више није виђао.

Признаје да је у децембу месецу пр. год. примио писмо оптуж. мајора Вуловића од 27. новембра исте године, које је претресом код њега нађено и на суду прочитано,

а у коме овај наноси тешке увреде и клевете Престолонаследнику и Династији. Тврди да је то писмо намеравао да преда пуковнику Петру Живковићу за Престолонаследника, а брани се да то није учинио зато што га је добио непосредно пред извршени му претрес, те није имао времена. Наводи да не зна по коме му је лицу оптуж. Вуловић то писмо послао, јер је исто једнога дана затекао на своме столу у канцеларији, а војник му није умео казати ко је то писмо донео.

Признаје да су на неколико дана пре 29. августа пр. год., а после 20. истог месеца, долазили код њега у штаб Армије у Острово оптуж. пуковници Милан Гр. Миловановић и Радоје Лазић, али не једновремено и заједно, и да су са њим на само вечерали и разговарали, управо не сећа се да ли је оптуж. Лазић тада код њега јео. Брани се да су они свратили код њега тада у пролазу кроз Острово са својим штабовима и да се ни о чему тада нису нарочито договарали.

Не признаје да је допуштао пуцање на Острову, које је било наредбом команданта Армије забрањено, већ тврди да се оно никако није могло спречити, ма да је се командант Армије доиста љутио због тога.

Не признаје да му је сведок Милан Циганович донео изјаву пок. Танкосића са Дрине у Ваљево, да ће му по преласку у Босну послати 500.000 дин., нити да му је пок. мајор Танкосић предавао новац који је пљачком прибављан на Торлаку.

Не признаје да је сведоку Вељку Зечевићу, када га је овај водио испод руке кроз Албанију, рекао: »Види, Зеко, шта дочекасмо; овако је морало бити, кад се судбина поверава несавесним људима«, нити да му је говорио да је Престолонаследник слаб човек, да је под утицајем рђаве околине и да ћемо једног дана ми све то најурити. Признаје да је из Василике настојавао да напред поменути Босанци, који су се тада налазили у Солуну противно својој раније жељи, оду у Европу, јер је сматрао да су га том својом жељом били слагали и обманули само да би дошли до ослобођења од војске, и да би се ослободио даљег новчаног помагања на које су они код њега били навикли, па је и г. Бошка Чолак-Антића замолио да им да што год новца, те да могу отићи у Европу, зашта им је раније преко њега истог и стипендије издао.

Обеснажава сведодбе сведока Темељка Вељановића и Борђа Константиновића зато што су они исте дали у притвору и под истрагом за дело убиства Лазара Мишова,

из Острова, и под утиском страха од одговорности за то дело, као и зато што се сведоџба сведока Темељка не поклапа са исказом сведока маркиза д' Аварија, ни у погледу времена извршења атентата, ни у погледу идентичности аутомобила, јер сведок Темељко тврди да је оптужени Малобабић пуцао око 4 часа по подне на покривени аутомобил, а сведок д' Авари да је Престолонаследников аутомобил био откривен и да је на њега пуцато око 5 часова по подне, као и околношћу што је Престолонаследник тада био праћен француским полицајцима на аутомобилу, који би оптужене Малобабића и Мехмедбашића морали видети да су они на лицу места били и пуцали, пошто су исти полицајци одмах извршили детаљан преглед земљишта.

Тврди да ни у каквим односима није стајао са г. Ђорђем Генчићем, нити са Светоликом Јакшићем, новинаром. Признаје да је крив и да треба да буде осетно кажњен што је био члан управе једног тајног друштва, те да више никоме не пада на памет да се у склапање тајних друштава, које је код нас узело маха, упушта, јер држава не може допуштати постајање никаквих тајних друштава, па ма какве циљеве иста имала, као и зато, што је се као официр мешао у политику, али одбија од себе да је радио ма шта што би у овим тешким данима могло штетити потребно јединство напора свију нас, а нарочито војске.

Оптужени пуковник Милан Гр. Миловановић изјавио је: по делу под 1.: признаје да је био члан тајне организације и члан њене Врховне Централне Управе и да је потписао устав исте организације; да је у организацију ступио доцније — у 1912. год., зато што није знао да постоји, наводећи да оптужени пуковник Димитријевић, ма да је био нераздвојан друг са њим, није хтео да му повери оснивање ове организације с тога што је као амбициозан човек хтео сам да ради на пословима организације, не желећи да у томе има поред себе једног ђенерал-штабног официра старијег од себе. Тврди да је у Врховној Централној Управи организације био поглавито за везу између организације и Министарства Војног, у коме је тада био шеф ђенерал-штабног одсека опште војног оделења за рад на заграничним стварима.

Признаје да је у уставу организације доиста било страшних одредаба, али тврди да се исте односе само на рад организације ван земље.

Признаје да је у 1914. год. оптуж. ђенерал Дамњан Поповић, по своме пензионисању, изабран за председника управног одбора Официрске Задруге једино за инат онд. Министру Унутрашњих Дела г. Стојану Протићу, који је уобразио да је толико силан у Србији да може да се меша у чисто официрске ствари.

Признаје да је на седницама Врховне Централне Управе организације у 1914. год., којима је и он присуствовао, било претресано питање о Уредби о пријоритету власти, али тврди да никаква одлука није доношена о томе. Признаје да је радио на укидању или измени те Уредбе и да је утицао на официре да протествују против исте Уредбе, али тврди да то није чинио као члан тајне организације и њене В. Ц. Управе, већ засебно као официр, с тим, да се то постигне легалним средствима. Признаје да је знао да је оптужени пуковник Димитријевић упутио друговима у Скопљу поруку о држању официра у новој области поводом исте Уредбе; да је о томе држању официра разговарао на телефону с пуковником Милутином Лазаревићем, који је био у Скопљу; и да је био присутан када је опт. Димитријевић предао писмо пуковнику Миловану Плазини за пок. потпуковника Душана Глишића, али тврди да садржину тога писма није знао и да је том приликом оптуж. Димитријевићу, пред пуковником Плазином, рекао: »Немој да утичеш на људе; ако они налазе да не треба да раде, они нека и не раде«.

Признаје да није никакво решење донето о престанку њихове тајне организације, али сматра да је она услед ратова престала сама по себи, а наводи да је мислио да се са организацијом продужи рад кад се то буде омогућило.

Тврди да не може да се сети да ли је у 1912. години, у Скопљу, рекао народном посланику г. Пери Јовановићу и пуковнику Воји Блазнавцу оно што пуковник Блазнавац и сведок Душан Николић тврде да је казао.

Признаје да је почетком јануара пр. године у С. Ђовани ди Медуа доиста казао Начелнику Главног Државног Рачуноводства, г. Авраму Левићу: »Ви можете ићи, али државна каса ће да остане«, да је г. Левића тада жена одвукла, а да је њему на то члан Пореске Управе г. Милан Ђорђевић рекао: »Милане, ти си паметан и разложан човек, немој да улазиш у безакоња«. Брани се да је г. Левићу наведено рекао више у шали и да није имао намеру да одузима државну готовину, већ је само рачунао да државна каса са народним посланицима, који су га и ради тога позвали преко капетана Владимира Крстића, из Љеша у С.

Ђовани, но које не може да именује, пође уз његов штаб, те да тако буде сачувана, а ти народни посланици да из ње финансирају војску, пошто везе са владом није било, јер је влада оставила државну готовину у С. Ђовани-у и побегла, а међутим су Аустријанци већ били ушли у Скадар и са ушћа Бојане кретали се ка С. Ђовани-у. Не признаје да је г. Левићу, тражећи државну касу, казао: »Ви знате како је било за време француске револуције«, као што он то тврди.

Признаје да је се у вароши Крфу, у прош. години, састајао са појединим члановима тајне организације, па и са оптуж. Димитријевићем, Туцовићем, Вемићем и Лазићем, али тврди да није никаквих нарочитих скупова и састанака било, нити да су претресали каква политичка питања.

Не признаје да је имао каквог учешћа у договорима да се обори садашња владавина и династија, нити о каквом превратy и убиству г. Николе Пашића, као и да се заведе влада његових другова из организације. Тврди да му је непознато да је он имао бити, у случају преврата, члан Владе Народног Савета.

Не признаје да је ма кад ишао у штаб Тимочке Војске, у Корекијану, на Крфу, и тврди да није ни знао где се тај штаб налази и да према томе сведок Бура Шарац неистину говори кад то сведочи. Тако исто тврди да сведоци: Тихомир Марић, Јован Милосављевић и Душан Николић неистину сведоче о неким нарочитим састанцима и договорима његовим са друговима у вароши Крфу.

По делу под II. опт. Миловановић не признаје да је имао ма каквог учешћа у договорима о убиству Престолонаследника Александра, нити у припремању и извршењу атентата против њега, који је извршен 29. августа прошле године.

Брани се да никада није ишао на убиство Престолонаследника Александра, нити на то да се сврне с престола династија Карађорђевића, јер ју је и он, као учесник у догађају од 29. маја 1903. год., довео на престо.

Тврди да опт. Малобабића и Мехмедбашића и не познаје.

Признаје да је у разговору с појединцима говорио да је Престолонаследник опкољен рђавом околином, и као такву околину помињао двојицу официра, али тврди да ништа више у томе погледу није говорио.

Признаје да је једне вечери изашав са потпуковником Тихомиром Мијушковићем из пансиона »Свис«, у

вароши Крфу, на улици овом причао да је код њих долазио од стране Престолонаследника тадањи пуковник Мирко Милосављевић, да ради на томе да се сви официри скупе око Престолонаследника, али не признаје да је тада о Престолонаследнику рекао: »Он не сме да нас позове те да му у очи кажемо, па да се том приликом разрачунамо; не можемо ми уопште са овом црногорском . . . . . да радимо, јер он прикупља све наше непријатеље и контраше, ... његову, између нас и њега мора да легне крв«, као што то тврде сведоци Јован Милосављевић и Душан Николић.

Признаје да је 25. или 26. августа пр. год. долазио код опт. пуковника Димитријевића у штаб Треће Армије, у Острово, и са њим заједно вечерао. Брани се да је долазио једино зато да би од начелника штаба, пуковника Михаила Јовановића, сазнао што о својој фамилији, и да је тада код оптуженог Димитријевића био и капетан Милан Савић.

Признаје да је 27. или 28. августа пр. године такође био код оптуженог Димитријевића у Острову и са њиме на само доручковао, а брани се да је при пролазу са својом бригадом тада код њега свратио, да би копирао скицу распореда трупа на новом делу фронта, на који је био упућен.

Оптужени пуковник Чедомир Поповић, изјавио је: по делу под I.: признаје да је био члан организације, њен оснивач и члан њене Врховне Централне Управе и да је 9. маја 1911. год. потписао њен устав у чијој је изради учествовао. Брани се да је приступио оснивању ове организације зато што је, радећи од 1905. год. као члан »Словенског Југа« на нашим националним стварима, а по том и за време службовања свог у Ужицу, дошао био до закључка да рад на нашим националним стварима треба да буде интензивнији, па кад је у јуну 1909. год. био премештен у Београд, он је у разговору са многим лицима, која су се јаче интересовала за наш национални рад, тај свој закључак износио, па је са опт. Димитријевићем, Вемићем и Раденковићем и са пок. Илијом Радивојевићем, мајором Танкосићем и Љубом Јовановићем ради тога приступио оснивању ове организације.

Признаје да је из Ужица, где је одмах по потписаном уставу организације отишао са службом, одржавао везу са Врх. Центр. Управом организације и да је од ње добио две шифре, али да никакав утицај њен није осећао у националним стварима и пословима.

Брани се да те две шифре, од којих је једна онаква каква је и код пуковника Димитријевића нађена и која му је на суду показана, није у земљи употребљавао за споразумевање са члановима организације, већ само за Санџак и Стару Србију.

Признаје да је увео у организацију осам нових чланова и њихове улоге слао Врх. Ц. Управи, наводећи да их није увео по свима одредбама Устава и пословника организације, јер исте, по његовом схватању, нису имале вредности.

Не признаје да је имао ма каквог учешћа, па ни појма о каквим недозвољеним радњама чланова ове организације. Тврди да је на дан два после потписа Устава организације отишао у Ужице и више у раду Врх. Центр. Управе организације није учествовао.

Брани се да је њега искључиво руководила основна идеја ове организације и да је радио искључиво на националним стварима, због чега су, а поводом Бањалучке афере, Аустријанци, приликом заузећа Ужица у 1914. год., једино њему и уништили све ствари у кући. Тврди да недозвољене радње појединих чланова организације, које су као оне на Торлаку и друге изнете на суду, нису биле дела чланова организације, нити по наредбама њене Врх. Ц. Управе, и да он није приступио организацији са намером да она доноси штете и зла друштву и држави, као и да он није никога овластио да у име његово и организације ради на каквим недозвољеним и превратничким пословима.

Не признаје да је имао ма какве везе са радом да се обори садашња владавина и династија, да се мења режим, нити да се заводи неки нов облик владавине, нити признаје да је са осталим оптуженима учествовао у каквим договорима о томе на Крфу, а брани се да је у варош Крф долазио једино по службеним пословима и по наређењу свога команданта дивизије.

Признаје да су одредбе Устава организације не само незгодне, него чак и монструозне, и закључује да је циљ ове организације био сасвим други, њему непознат, а да је уједињење Српства било само маска иза које су се могле крити недозвољене радње, и изјављује да се стиди тога друштва, јер је због рада на националним стварима дошао на оптуженичку клупу.

Сматра да ова тајна организација и сада постоји, али је рад, услед ратних догађаја, обустављен.

Признаје да је у 1914. год., поводом обнародовања

Уредбе о приоритету власти, као командант батаљона у битољском пуку, са осталим командантима батаљона и помоћником команданта пука, ишао на рапорт команданту пука и молио да се редовним путем издејствује да се у тој чредби измени онај део који одређује официрима, у свеуаним приликама, место с леве стране у цркви. Тврди да У том питању није радио са овом тајном организацијом, нити је у седницама њене В. Ц. Управе учествовао, пошто је, после прошлих ратова, свега на једној јединој седници исте био, свративши случајно код пок. Танкосића, када је се по службеном послу у 1913. год. затекао у Београду, и да је се на тој седници тада водио разговор само о продужењу рада на заграничним стварима, као и да је том приликом он говорио пок. Танкосићу да би о овој организацији требало известити Министра Војног.

Признаје да од добровољаца Босанаца познаје Милана Цигановића, Незира Хаџиналића и Вељка Зечевића, и да му је овај последњи на Крфу, као команданту XXIII. пешад. пука, био упућен од стране опт. Димитријевића са писмом и он га примио, јер је у свом пуку имао већину четника из Танкосићевог одреда.

По делу под II.: опт. Чеда Поповић не признаје да је ма каквог учешћа имао у припреми атентата и убиства Престолонаследника Александра, нити да је о томе ма шта знао, и тврди да је за покушај атентата на Престолонаследника сазнао тек на претресу и да му није познато да је у опште ма ко радио на томе да се убије Престолонаследник.

Признаје да је се 1912. год. упознао са опт. Радом Малобабићем, али тврди да се са њиме више није виђао.

Тврди да не познаје опт. Мехмедбашића.

Оптужени потпуковник Велимир Вемић изјавио је: по делу под I.: признаје да је био члан тајне организације и један од њених оснивача, да је био члан и секретар В. Ц. Управе њене, да је учествовао у изради устава организације од 9. маја 1911. год. и да га је потписао. Брани се да је у организацију ступио ради патриотских и националних циљева ради којих је она основана.

Не признаје да је ова организација радила на каквом превирату и промени династије, нити да је вршила ма какве незаконите радње.

Сматра да је организација прећутно престала одмах после бугарског рата, у 1913. год., због непатриотских и гадних гласова који су се о њој као о »Црној Руци« почели проносити.

Признаје да су седнице В. Ц. Управе организације до балканског рата држане већином у његовом стану.

Тврди да је при крају 1913. год., око Божића, предао дужност секретара В. Ц. Управе оптуж. пуковнику Лазићу, и да од тог доба није више долазио на њене састанке, нити је био са службом у Београду.

Не признаје да је учествовао са својим друговима из организације у каквим договорима у вароши Крфу, па ни о каквом превратy, промени владавине, завођењу какве нове владе, уклањању династије, нити о убиству или уклањању председника владе г. Николе Пашића, и тврди да сведоци Душан Николић и Јован Милосављевић неистину сведоче, а признаје да је био само на једној вечери у хотелу »Сен Жорж«, у Крфу, на коју је, вели, случајно дошао и на којој је било око 15 лица, од којих се сећа само опт. пуковника Драгутина Димитријевића и ђенералштабног пуковника Драгомира Цветковића.

Признаје за свој дневник који му је пред судом показан, као и да код иследника није на првом саслушању показао да је имао својих склоњених ствари овде у Солуну, међу којима је и тај дневник, а и списак чланова тајне организације био.

Признаје да је тај списак чланова организације допунио из списка, који му је оптуж. пуковник Радоје Лазић, на његово тражење, при повлачењу кроз Албанију, дао.

Објашњава да је она мистериозна сцена при полагању заклетве чланова организације, прописана да би се јаче утицало на мање васпитане чланове, те да би озбиљније схватили значај ове организације, а да су у устав организације унели одредбу да се чланови између себе не познају и да се воде по бројевима да би се онемогућила издаја.

По делу под II.: опт. Вемић не признаје да је учествовао у каквом претресању питања о убиству Престолонаследника Александра, нити у припремању и извршењу атентата над њим 29. августа пр. год., и тврди да за исти није ни знао.

Оптужени Богдан Раденковић изјавио је: по делу под I.: признаје да је био члан тајне организације »Уједињење или Смрт«, један од оснивача њених и члан њене Врх. Центр. Управе, да је сарађивао на изради устава и пословника организације и да је устав и потписао. Брани се да је у организацију ушао ради интензивнијег рада на националним циљевима и пословима на којима је

он и пре тога радио. Тврди да је при образовању ове организације све ишло лудо и слепачки, да мора бити смешно и страшно и да су се при редакцији устава и пословника просто утркивали ко ће што страшнију одредбу предложити да се унесе, и наводи да ни једна одредба устава није вршена.

Не признаје да је на седницама Врх. Центр. Управе, на којима је он учествовао, претресано ма како унутарње или војно питање и наводи да је из Србије отишао у мају 1914. год. и од тада све до 1916. год. никако се није видео са друговима из организације, нити се са њима дописивао.

Не признаје да је учествовао ма у каквим договорима да се обори садања владавина и династија и да се доведе влада која би се ослонила на ову тајну организацију. На против, тврди да кад му је прошле године, од прилике у јуну месецу, у Атини, једнога дана Светолик Јакшић, бив. уредник »Штампе«, саопштио да је саветовао или мисли да саветује Круну да промени владу г. Николе Пашића и да доведе ванпартиску владу, то га је толико уплашило да је саопштио нашем посланику г. Балугџићу у Атини и замолио га да оде што пре на Крф и саветује Престолонаследника да у данашњим тешким приликама не мења владу, а када је потом и сам службеним послом отишао на Крф и нашао се са пуковником Алимпијем Марјановићем, саопштио је и њему исту ствар и молио га да у згодној прилици скрене пажњу Престолонаследнику на опасност од сваких промена у данашњим приликама, па је то исто саопштио и Петру Вуксановићу, народном посланику, и замолио га да о томе извести г. Пашића. Моли да се сва ова лица као сведоци испитају.

Признаје да ова организација није пријављена државној власти, као и да је код иследника неистинито тврдио да је организација престала још 1913. год., само да би прикрио опт. Радоја Лазића, који је тада био примио дужност секретара Врх. Центр. Управе.

По II. делу: опт. Раденковић не признаје да је учествовао ма у каквим договорима, нити претресању питања о убиству Престолонаследника Александра, нити да је имао каквог учешћа у припремању атентата који је извршен над њим на дан 29. августа пр. год.. Брани се да је у том времену био у Атини, да о тим договорима није ни појма имао и да са осталим оптуженима није никакве везе имао, па није ни могао знати да ли су они какав превратy и атентат на Престолонаследника припремали, већ је о томе први

пут чуо на овом претресу, а да је што год о томе сазнао одмах би известио.

Признаје да се на Крфу, у месецу јуну пр. год., видео са опт. Димитријевићем и Вемићем и да се са опт. Димитријевићем састао једанпут и у логору. Брани се да је тада обилазио логоре наше војске, да види како војска изгледа, па се том приликом видео са опт. Димитријевићем, као што се и са другим официрима видео.

Познаје опт. Мухамеда Мехмедбашића, а познаје и друге Босанце добровољце као: Милана Цигановића, пок. Бошка Арежину, Буру Шарца, Владету Билбију и Мустафу Голубића, и тврди да са њима никакве везе није имао.

Изјављује да опт. Малобабића не познаје.

Оптужени мајор Љубомир Вуловић изјавио је: по делу под 1.: признаје да је био члан тајне организације из друге половине 1912. године и да га је у исту увео пок. капетан Илија Јовановић, саопштивши му важније одредбе из устава организације и изложивши му опасности којима се излаже ступањем у организацију, као и да је положио писмену, али не и усмену заклетву. Тврди да уопште никада није општио ни писменим, ни усменим путем са члановима организације, нити да му је организација, као таква, као свом члану било посредно или непосредно издавала ма каква наређења, која би се косила са земаљским законима и уређењем у земљи, нити је он какве одлуке Врх. Центр. Управе организације извршивао.

Наводи да је за циљеве организације узео на меницу од свога друга из детињства Луке Милишића, трг. из Београда, коју му је потписао Чеда Јовановић, бив. управник Официрске Задруге и још један од другова, но не сећа се који, суму од 10.000 дин., коју му још није вратио.

Не признаје да се у 1914. год. са члановима ове организације саветовао о држању њеном о питању о Уредби о приоритету власти, већ тврди да се о тој Уредби тада разговарао са неким официрима, као са друговима, пошто је то тада било актуелно питање.

Не признаје да је са члановима организације претресао ни решавао ма каква питања унутарњег, политичког и војничког значаја, а признаје да је о таквим питањима разговарао са појединим друговима али не као са члановима организације.

Признаје да је се са оптуженима: Димитријевићем, Миловановићем, Туцовићем, Вемићем и Дамњаном Поповићем у почетку прош. год. састајао у вароши Крфу на

шеталишту, под аркадама и у хотелима »Сен Жорж«, »Свис« и »Добој«, али не као са члановима организације или њене Врх. Ц. Управе, јер није ни знао ко су чланови организације ни њене управе. Тврди да са њима није претресао питања о промени режима и династије нити о новом облику владавине, и да никада није ни чуо од њих да се о томе говори. Брани се да је за време, за које сведоци тврде да је проводио у припремању људи агитацијом за рушење постојећега стања, он у ствари проводио на раду око тога да баш те сведоке и друге омладинце употреби на националне послове.

Тврди да као члан организације није никад ништа радио што би се односило на ову организацију. Не зна да ли ова организација још постоји, али закључује да не постоји, зато што су ратови искидали све везе у њој.

Признаје да познаје Босанце добровољце: пок. Бошка Арежину, Милана Цигановића, Незира Хаџиналића, Владету Билбију, Милоша Пјанића, Мустафу Голубића и Вељка Зечевића, да их је од опт. пуковника Димитријевића примио у Драчу и превео их на Крф и тамо их, по препоруци опт. Димитријевића, предао потпуковнику Божину Симићу; да је се са свима тим Босанцима често састајао у вароши Крфу, а код пок. Бошка Арежине и Незира Хаџиналића одлазио и у стан и дању и ноћу, а један пут и са опт. пуковником Димитријевићем; да их је више пута новчано помагао, и да је све то чинио и ако није био позван и надлежан да се о њима стара, али не признаје да је са истима ма каква политичка питања претресао, нити да им је говорио да је штета да изгину на страни, јер неће имати ко да расправи наше унутрашње ствари.

Признаје да је са Незиром Хаџиналићем говорио како се наша спољна политика води рђаво и да је свему томе крив председник владе г. Пашић, па је при томе, у једном моменту, по своме отвореном карактеру и по својој прекој и жустрој нарави, узвикнуо: »Па зар га ти не би могао за све ово убити?« Брани се да је Незира рачунао за интелигентног човека и одушевљеног омладинца за наше националне ствари, па је зато могао и бити слободнији пред њим и додиривати поједине случајеве који се њему нису чинили добри, а да цитираним узвиком није нудио нити позвао Незира да г. Пашића и убије. Не сећа се да му је Незир на предњи његов говор казао да он то неће да учини, јер би се узело да је аустријски плаћеник и да му је он на то одговорио: »То се да правдати«, као што је то Незир у истрази изјавио, и тврди да ако му је тако што казао, то је могло бити само не мислећи.

Не признаје да је Незира нападао што је припремање убиства г. Пашића саопштио Милану Цигановићу.

Не признаје да је пок. Бошку Арежини, Незиру, нити Мустафи Голубићу говорио да се ради на обарању режима и завођењу војничке републике, нити да ће Престолонаследник и Пашић, као једина сметња томе, бити побијени, ако се не склоне легалним путем, као и да се при томе не треба плашити, јер ће одмах бати узети у заштиту, као што то сведок Милан Цигановић тврди да је од пок. Бошка чуо.

Признаје да је истим Босанцима једном дао 300 рубаља, али се не сећа коме лично, као и да је дао 1500—1600 драхми Владети Билбији и опт. Мехмедбашићу при поласку за Атину. Не сећа се пак да ли је Ђури Шарцу и Милану Цигановићу дао у два маха по 100 рубаља, као што они тврде.

Не признаје да је војводи Василију Трбићу говорио да треба да се групишу у једну организацију и да се удруже да доврше дело од 29. маја, те да очисте земљу од невољалаца, ради чега морају још једаред да у земљи запливају у крв, јер у томе лежи спас земље, нити да су у друштву тих спасилаца отаџбине опт. ђенерал Поповић, пуковник Драгутин Димитријевић, Богдан Раденковић и други, као што то сведок Трбић тврди. Брани се да са Трбићем никад није био сам у друштву, сем једном кад га је позвао к себи у собу у хотелу »Олимпос«, у Солуну, ради превода једног писма на бугарски језик и израде истог на писаћој машини, а да га сведок Трбић неистинито терети зато што га је као војводу на терену, док је био члан врањског извршног одбора, који пут казнио, и што га је у прошлој години тужио код свога претпостављеног, пуковника Данила Калафатовића, и захтевао да се он из Лерина, као делегат, уклони, што је и учињено, те му је тиме нанесена материјална штета, јер је био лиферант Французима тамо, па је молио да се пуковник Калафатовић о томе испита.

Не признаје, да је оптуж. Малобабићу говорио да код нас није све у реду, да је завладала корупција, да управа није савремена, нити одговара интересима земље ни народа, и да то мора да се мења и рашчисти, ако не изборима, а оно другим путем, као што то опт. Малобабић тврди, а изјављује да је можда критиковао поједине поступке владе, али се позитивно не сећа.

Не признаје да је Босанцима добровољцима говорио да цар Виљем, бугарски краљ Фердинанд и грчки краљ Константин воде за своје народе паметну политику и имају енергичне људе, док то код нас није случај; а признаје да

је говорио како ти народи имају енергије и смелости да ратују са целом Европом, па су као такви и избацили на чело, за вођење својих политика, енергичне људе.

По делу под II.: не признаје да је ма каквог учешћа имао у припремању, нити извршењу атентата који је покушан на Престолонаследника 29. августа пр. године код Острова, и тврди да о томе уопште није ништа знао ни чуо.

Не признаје да му је сведок Ђорђе Костантиновић, пре овога атентата, саопштио да га је опт. Мехмедбашић позивао да за новчану награду од 50.000 динара убију Престолонаследника Александра, нити да је он сведоку на то одговорио: »Ћути, то си мени казао и немој више никоме говорити«, као што то сведок Ђорђе тврди.

Признаје да познаје оптужене Раду Малобабића и Мухамеда Мехмедбашића; да је, на захтев оптуж. пуковника Димитријевића, ишао у Ниш да се увери да ли се тамо у полицискоме затвору налази оптужени Малобабић, да је се са овим тада у затвору састао, загрлио га и пољубио се с њим и заплакао се, и да је радио све што је могао да га затвора ослободи, као и да му се живот и положај у затвору олакша. Не сећа се да ли је у тој цељи ангажовао жандармер. поручника Чедомира Савића, да се код апсанџије нишког затвора заузме за Малобабића, уверавајући га да је неопходно потребно да се тај човек сачува од пропасти, а тврди да поручнику Савићу није говорио да Малобабић има да открије крупне ствари о неким високим личностима, које су стајале у вези са Аустријом, нити да му је препоручио да Малобабића представи апсанџији као свог рођака по мајци, као што то Савић тврди. Признаје да је Малобабића у Куршумлији ослободио затвора, давши начелнику среском реверс на њега, и да га је тада предао опт. пуковнику Димитријевићу; да га је на Крфу два пут новчано помагао; да је се у Острову заузимао за њега да га оставе у истом стану, који су хтели неки официри из штаба армиског да узму за себе, или да му се нађе други стан; да је 24. септембра пр. године, на наређење команданта Треће Армије и Врховне Команде, којим је питан о опт. Малобабићу, писмено поднео неистинит извештај да од Куршумлије, где га је предао оптуж. пуковнику Димитријевићу, не зна шта је даље са њим било, и ако је овај тада био ту у Острову и поред армијског штаба држао бараку. Брани се да је овим хтео да опт. Малобабића прикрије од г. Косте Туцаковића, шефа полициске секције Врховне Команде, који га, вели, безразложно гања, и изјављује да за тај неистинити извештај прима законску од-

говорност. Наводи да је Малобабића упознао у 1911. или 1912. год. и да га је после тога први пут видео у мају 1914. год. кад му је од стране Гл. Ђенералштаба био упућен као повереник са још једним повереником учитељем, да их из Лознице пребаци у Босну.

Признаје да је као шеф обавештајне секције у штабу Треће Армије, у Острову, издавао оптуж. Малобабићу дозволе за путовање, у Воден, куда је ишао ради набавке еспапа, као баракер Дринске Дивизије. Брани се да му је те дозволе издавао зато што је Дринска Дивизија била на положају, те овај није могао увек за свако путовање у Воден од ње имати дозволу. Не може да се сети да ли је и баш 29. августа пр. године Малобабићу издао објаву за Воден, нити да ли је се тога дана са њиме видео, као што то овај тврди.

Признаје да је једнога дана, али не зна да ли је то баш било 29. августа, како то Малобабић тврди, овоме, кад му је он рекао: »Не знате да имате госта«, љутито казао: »Нека иде у ....!« Брани се да није при томе знао да се то тиче Престолонаследника Александра, јер је тада био љут, а није ни сачекао да оптуж. Малобабић доврши своју мисао, већ је изговорио предње погрдне речи пре но што му је Малобабић казао да је тај гост Престолонаследник, који је тада био дошао у армијски штаб. Не признаје да је том приликом оптуженом Малобабићу казао о Престолонаследнику да је лукав и подмукао и да све ради против нас, као и да нам ова династија не треба, како то опт. Малобабић тврди.

Изјављује да је могуће, али се не сећа да је, по захтеву опт. Димитријевића, позвао, преко каквог лица, опт. Малобабића у то време и упутио га пуковнику Димитријевићу ради неког разговора, како то Малобабић тврди, али не признаје да му је била позната намера пуковника Димитријевића да Малобабића после 29. августа пр. год. некуд склони, нити да му је он имао да нађе неког свог човека код кога би био склоњен.

Не сећа се да је се видео 29. августа са опт. Мухамедом Мехмедбашићем. Признаје да је и Мехмедбашића у Драчу примио од пуковника Димитријевића са осталим Босанцима и предао га на Крф; да га је на Крфу сам на своју руку узео и повео са собом и упутио на известан посао, који се тиче спољних наших ствари, и да му је тада за њ и за Владету Билбију дао 1500—1600 драхми за пут; да га је са оптуженим пуковником Туцовићем одвезао на аутомобилу из Солуна у Василику код оптуженог

пуковника Димитријевића и њему га предао ради лечења у Лутри. Брани се, да је ово учинио зато што је осећао моралну одговорност да то уради, јер је Мехмедбашић тада био болестан, а разболео се на послу на који га је он опремио. Тада је у Василици оставио пуковнику Димитријевићу својеручну објаву за Мехмедбашића, те да му га по њој после завршеног лечења пошаље њему у Лерин, одакле би га он вратио у добровољачки батаљон, коме је и припадао; да му га је после месец дана опт. Димитријевић и упутио у Лерин, али га он није вратио у батаљон, већ га је на своју руку, без ичијег одобрења, задржао код себе, водећи га као свога повереника, па га је као таквог, ушав у састав штаба Треће Армије, довео у исти штаб у Острово и ту задржао све докле сам није смењен са дужности шефа секције у истом штабу и пошао из Острова, када га је као болесног упутио у завојиште Моравске Дивизије у Соровић, са својеручним писмом своме пријатељу Д-ру Алекси Савићу. Брани се да је Мехмедбашића ненадлежно код себе задржао зато што је непрестано био болешљив и што му га је као таквог оставио пок. потпуковник Војин Поповић, командант добровољачког батаљона, у који је Мехмедбашић требао да се врати.

Не признаје да је у разговору са Босанцима њима говорио, да је Престолонаследник прикупио око себе рђаву околину и да је под њезиним утицајем, нити да га је називао »мали« и слаботињом, да је то штетно за државу, да се не може дуго трпети, и да прво треба почети са домаћим злом и ослободити га се.

Не признаје да је Јевту Голијана ма кад питао да ли би имао куражи да убије једну вишу личност, као што то Јевта тврди, нити да је сведоку Василију Трбићу говорио, да су се преварили у данашњој династији, да је Краљ Петар истина добар човек, али да је остарио и једном је ногом у гробу, а да се онима што остају после њега не може дозволити да владају Србијом, и да је и иначе династија у опадању, да принц Павле ...., да је принц Ђорђе ....., ..., ..., и да је највеће зло што имамо Престолонаследника Александра, јер је то један опасан човек са којим треба апсолутно свршити и да је он ...., ..., као што то сведок Трбић тврди.

Признаје да је написао и послао опт. пуковнику Димитријевићу писмо датирано 27. новембра пр. год., које је пред судом прочитано, наводећи да је то писмо њему упутио зато што му је у томе моменту он и по простору

а и по осећајима био најближи, а и зато што се опт. Димитријевић сматра као представник људи из мајске револуције, који треба да зна за нерасположење Престолонаследника према њима. Брани се да је изразе: »Ако тамо или уз пут умрем, знај да ме је ..... убио, и ја те молим да то ....«, у писму употребио зато што је био болестан, коју је болест у служби земље добио, и чинио све да га не шаљу на пут у Бизерт, који по свом уверењу није могао издржати, па се на послетку обратио и Престолонаследнику Александру молбом да га прими, хтевши тиме да му дâ прилике да га лично види, те да га узме у заштиту. Али како није био примљен и како су га средством жандарма и официра силом угурали у један болеснички камион и однели на лађу, то под тим утисцима и написао је ово за Престолонаследника, да би . . . . . са њим, а да је у писму упутио опт. Димитријевићу поруку, »Чувај се ти и нека се чувају сви другови ...., ...«, зато што је тада за њега лично, кад је то писмо написано, било најгрозније оно што се тада са њиме дешавало, а како га Престолонаследник није хтео примити те да му помогне и заштити га, мислио је да је то нерасположење према њему као члану мајске револуције, па је због тога и упутио осталим друговима из исте револуције поруку да ..... Наводи да се не сећа по коме је ово писмо послао опт. Димитријевићу.

Признаје да је 27. маја пр. год. упутио г-ђи Милици удови пок. Милана Васића, мајора, у Лондон, писмо које је пред судом прочитано и да је у њему, поред осталога, за Краља, српски народ и српску војску навео: »Наш Краљ .. .., ..., ..., ..., ... кукавичка војска и неваљали народ бегаше. ...., ..., ... Где се са таквим народом и са таквим Краљем ...., ...? Таквом треба патња а таквом Краљу ....« Брани се да је ово написао да би се изјадао својој пријатељици у превеликом болу за изгубљеном отаџбином.

Тврди да је у песми »Једном Краљу«, која је код њега у затвору нађена, опевао један случај неправде црногорског краља Николе према свом пријатељу, према ономе како су му тај случај у Скадру испричали један црногорски народни посланик и један лекар Црногорац.

Не признаје да му је рез. потпоручник Драгољуб Димитријевић донео какво шифровано писмо од пуковника

Димитријевића, и тврди да тај сведок неистину сведочи и да се није никад шифром служио у преписци ма са ким од другова, па ни са оптуженим Димитријевићем, као и да му сведок није ни могао тако писмо предати, јер на положају тада није никада сам био већ увек у друштву.

Не признаје да је Незиру Хаџиналићу, пок. Бошку Арежини и Мустафи Голубићу стављао у дужност да убију и опљачкају ма кога од наших људи на Крфу, па ни капетана Аћимовића, званог Ћале, нити Нацка и Ранка Обрадовића, народне посланике, нити пак Перу Видаковића, као ни то да је пок. Бошку Арежини говорио да иду у Лерин, те да тамо дођу до средстава, нити пак да му је Бошко на то одговорио да у том циљу неће да иде, јер је војник, а не разбојник, како то неистинито тврди Ђуро Шарац, као што не признаје ни да му је пок. Бошко говорио да неће да извршује његове задатке, јер сматра да су непоштени и пљави, како то Милан Циганович неистинито тврди.

Тврди да сведок Јован Бабунски неистину износи кад вели да је он масу убистава наших људи извршио, а наводи да је убиства у неослобођеним нашим крајевима, која наши национални интереси диктирају, сматрао као нужно зло коме се мора прибегавати.

Признаје да је се прошлога лета доиста по Острову пуцало тако рећи као на Засавици, а брани се да се томе никако није могло стати на пут, јер су пуцали официри и војници савезничких војсака, ловећи пловке по Језеру.

Признаје да је у Острову многима био дао дозволу за пловидбу по језеру, а брани се да је мислио да је командант Армије дозволио био једном рибару, који је се стално бавио по језеру, да лови рибу, па је и он другима то дозволио, али кад је сазнао да то командант Армије није никоме одобрио, одмах је одузео све дозволе.

Наводи да је сведоџба сведока Темељка Вељановића неистинита по томе што сведок маркиз д' Авари тврди да су француски полицајци, који су 29. августа пр. год. пратили Престолонаследника аутомобилом, претресли одмах по извршеном атентату сву околину око места атентата и никога нису нашли, сем једног чобанчета, што значи и никога нису нашли, сем једног чобанчета, што значи да ни сведок Темељко није могао бити ту, иначе би га они нашли.

Брани се да сведок потпоручник Душан Николић сведочи против њега зато што га је он на Крфу рапортом тужио команданту места за покушај отмице новца Росулеку, кобасичару из Београда.

Брани се да није ишао на то да врши преврате, да мења династије, да руши постојећи ред у држави и да заводи нове режиме и облике владавине у њој, наводећи да човек који се спрема на све то мора бити физички здрав и интелектуално много јачи од њега, а да је он болестан; даље да се за оваква дела мора имати наслона на какву јаку групу интелектуалаца или какву солидну политичку партију, а у маси пак народној мора бити припремљен терен за тако крупан посао и у војсци имати на положајима људе истих погледа или бар већином младих контигената официрских за своје привржснике, док међутим он није имао ни један од тих услова.

По делу под III.: опт. Вуловић признаје да по наређењу команданта места у Солуну, 26. новембра пр. год., није хтео да се укрца на брод, ради путовања у Бизерт, те је у исти силом укрцан. Брани се да је био болестан и уверен да неће моћи издржати вожњу морем, па зато није ни поступио по томе наређењу.

По делу под IV.: признаје да је на дан 26. новембра пр. год., за време спровођења његовог од хотела »Империјала«, у Солуну, до пристаништа, и од пристаништа до на брод, псовао и вређао помоћника команданта места, потпуковника Драгољуба Јовановића, речима: »Разбојниче, ћути кучко, оца ти кучкиног, разбојниче, убицо, срам те било, место да командујеш ти слушаш шпијуне, ви сте шпијуни, убице, пфуј, пфуј«, вичући при томе: »У помоћ, људи«. Брани се да је на то био изазван грубим понашањем потпуковника Јовановића, према њему, као и уопште свима оним чудима која су се тога вечера над њиме вршила, и да је био толико узбуђен да није био у стању да мери сваку реч коју ће рећи, већ је увредама одговарао на увреде, које су му наношене.

По делу под V.: признаје да је у својству шефа обавештаіне секције штаба Треће Армије, у месецу септембру пр. год., примио од Ђорђа Костантиновића, свога повереника, на путу из Дунавске Дивизије за Лерин, извесну суму новаца, мисли нешто преко 200 драхми, примљених од кмета села Пателн за продати еспап, по његовом одобрењу, Лазара Мишова, из Острова, и да тај новац није предао ни Лазару, ни његовој породици, нити пак државној каси, већ га разделио разним лицима као милостињу. Брани се да је тај Мишов био опасан Бугараш и агент бугарски, и да му је његов новац толико одвратан био, да га није ни у свој џеп, већ у коњске бисаге метнуо и да је гледао да га се што пре и ма на који начин курталише.

Оптужени пуковник Владимир Туцовић, изјавио је: по делу под I.: признаје да је био члан тајне организације, наводећи да га је у исту увео, у половини лета 1911. год., пок. мајор Влада Ђорђевић, у чијем је стању и заклетву на чланство положио, и да је у организацију и сам увео девет нових чланова. Брани се да му је при ступању у организацију пок. Влада Ђорђевић говорио о вишим националним смеровима на којима организација има да ради и да су ту ангажоване највеће личности у држави, те му је частољубље налагало да ступи у организацију ради рада на националним стварима, на којима је и од раније радио, а нарочито после анексије Босне и Херцеговине; да је сматрао да се заклетва коју је при ступању у организацију положио не коси са заклетвом датом Краљу, но сада види да је све ово што је рачунао и мислио друкчије испало.

Тврди да при ступању у организацију није ни уочио поједине чланове устава организације, и да је тек на суду видео да је учинио једну законом забрањену радњу, што је ступио у ову организацију.

Признаје да је ова организација и »Црна Рука« једно исто.

Не признаје да је организација имала какав други циљ, а не национални — уједињење Српства, — а наводи да не зна шта је Врх. Центр. Управа организације радила и наређивала и да ли је уопште и колико урађено. До рата 1912. год. са њоме је општио преко свог оснивача пок. мајора Ђорђевића, а после његове смрти изгубио је сваку везу са организацијом и није ју више ни васпостављао. Не зна да ли је организација имала какву шифру, и тврди да није никакве одлуке од В. Ц. Управе добијао, сем што је од свога оснивача Ђорђевића добио неколико извештаја о раду наших чета у Маћедонији, на обичном парчету хартије са печатом организације, а без икаквог потписа. Тврди да није добио никакво наређење да је организација престала, али сматра да је савршено престала, јер већ три године никакве везе са њом није имао.

Изјављује да не зна да ли је опт. ђенерал Дамњан Поповић члан организације, а признаје да је се са њим у вароши Крфу шетао два три пута.

Брани се да све до претреса на суду није признавао да је члан организације зато што је се заклео да ће чувати тајне организације, па од те заклетве није био ничим разрешен.

Не признаје да је учествовао ма у каквим договорима

да се обори садања владавина и династија, нити да се заведе војничка владавина, и тврди да му о томе ништа није било познато, па ни какав план његових другова о промени режима и о Влади Народног Савета.

Признаје да је се на Крфу састајао са свима оптуженим, па и другим официрима, а опт. Богдана Раденковића видео је само један пут у вароши Крфу и с њиме се поздравио у пролазу; да је био са њима на вечери у хотелу »Сан Жорж«, пансиону »Свис« и ресторану »Добој«, али да је на истима било и других официра и да никаквих политичких разговора на тим вечерама и састанцима није било. Тврди да сведок Тихомир Марић неистину сведочи, што се види како из тога што је код иследника тврдио, да су састанци држани у сали хотела »Сан Жорж«, у Крфу, а на суду вели да су ти састанци били у некој малој соби на првом спрату, тако и из тога што је раније тврдио да је на тим састанцима вођени разговор чуо из своје собе, а на суду вели да је прислушкивао из ходника, и најзад што је раније сведочио да је прислушкивао из своје собе, а на суду изјавио, да је то била соба једног грчког полицајца.

Признаје да познаје Босанце добровољце: Милана Цигановића, Незира Хаџиналића, Ђуру Шарца и Мустафу Голубића и да је познавао пок. Бошка Арежину, али не признаје да је ма и с једним од тих говорио о каквим политичким стварима, нити о Престолонаследнику и његовој околини, и тврди да нити је био на каквим састанцима с њима у Корекијани, на Крфу, нити му је ма шта познато о таквим састанцима.

Признаје да је у Виши-у био свакодневно у друштву са капетаном Миланом Николићем, али не признаје да му је говорио о промени режима, нити о Престолонаследнику и његовој околини, нити пак да ће његова група другова стати на пут вршљању код нас, а признаје да му је изјављивао да има неко који га код Престолонаследника денунцира, јер му је одузета команда и није му дата аудијенција код Престолонаследника која му је била одобрена и заказана и да је најоштрије што му је казао било: да такав однос између Краља и његовог официра не треба да остане.

Признаје да је капетану Николићу тада, на његове нападе, говорио и о својој групи официра: да код њих има официра најјачих и најспремнијих и да ће они на крају крајева испасти победиоци, и вероватно да му је рекао и то да је лист »Пијемонт« заступао ту њихову групу, али

ништа више. Брани се, да је овим мислио само на интелекгуалну борбу са свима онима и у мундиру и у цивилу који су на сваком кораку радили противу њих и за пропаст земље кривили »Црну Руку«, наводећи да је почевши од Скадра била отпочела борба између владе и Врховне Команде око тога ко је крив за пропаст земље, и док су једни кривили владу а други Врховну Команду зато, нашло је се и таквих који су кривили групу звану »Црна Рука«, те је се противу те групе све више говорило и на Крфу и у Ници.

Не признаје да је капетану Милану Николићу говорио о »Малом« и да ће се »Маломе« осветити, јер им он највише крха главу и да у борби против њега неће бирати средства, нити пак да извесни људи раде све и сва, а он и његови другови нису сада ништа, да су ти људи фатални за њих, да то стање не може више остати и да ће он и његови другови са тим стањем једанпут свршити и за то употребити све, па и оних својих 100.000 дин. које има.

Признаје да је Николи Тодоровићу, на путу од Таранта за Рим, у возу говорио да би официри требали народне посланике испод сабаља да пропушгају у Србију. Брани се да је на то био изазван саопштењем тога сведока да поједини народни посланици криве официре за пропаст земље, те му је због тога, поред наведенога казао и да су жалосни такви народни посланици и да не заслужују поверење које им је народ указао, као и да је то учинио у љутњи.

Признаје да је у разговору са својим пријатељем Боривојем Поповићем, свештеником, критиковао рад радикала, али се не сећа да му је казао и да ће официри радикале испод сабаља пропуштати.

Тврди да није био ни у каквој вези са члановима тајне организације у питању о Уредби о приоритету власти у 1914. год., нити му је било познато да је оптуж. пуковник Димитријевић упутио друговима у Скопљу поруку да смене у новој области полициске власти и да војска узме власт у своје руке. Брани се да је у том времену био са својим батаљоном прво у Врањишту, на граници Албаније, а по том у Приштини, као командант пука, и да за сво то време није имао никакве везе са друштвом, па ни у томе питању.

Не признаје да је са Бранком Божовићем, бив. уредником »Пијемонта«, икада говорио о републици, нити да му је давао какве суме за увођење републиканског режима у Србији, нити да је знао да се Божовић бави

каквим револуционарним пословима, а признаје да му је послао у Рим 1500 дин. кад му се је обратио и јавио да му је Милан Комадинић, новинар, дигао новац и да је остао без средстава.

Признаје да је писао Божовићу и у писму поручио му: »Што се тиче нашег разговора ја га не заборављам и стално о њему мислим«, али тврди да је тиме мислио на његов разговор у Гастурији о покретању заједничког листа после рата и ни на шта друго, јер о другоме чему није са њим ни говорио, наводећи да не зна шта је Божовић са опт. Димитријевићем разговарао после тога разговора са њиме о покретању листа, а који разговор Божовић у своме дневнику под 21. фебруаром помиње.

Признаје да је Божовићу написао и ово: »Писмо си писао сувише несмотрено. Благодареки шго у цензури имам свог човека оно није отишло у кош. У опште ништа не пиши, јер се страховито пази«. Брани се да му је Божовић у том писму, о коме је реч, писао о покретању листа, о коцкању, као и о неколико примера о томе шта су радили неки народни посланици када су пролазили кроз Рим за Ницу, па му је зато предње и написао, јер су га вели толико денунцирали да су му могла и најобичнија писма правити неприлику.

Признаје да је имао у рукама забрањени памфлет Светолика Јакшића, бив. власника »Штампе«, под насловом »Писмо Србима у Солуну«, и да га је држао код себе, а није га предао власти, па га је уништио на Крфу, кад му је Добра Митровић, кмет правник општине београдске, казао да је забрањен. Брани се да му није било познато да је тај памфлет био забрањен, јер је тада био у Француској, а исти му је дало у Риму једно лице из друштва, чије име не зна, па кад му је при крају тога памфлета пао у очи један став упућен војсци, којим јој се саветује да прво сврши са унутрашњим непријатељем као главним, и видео да је тај став незгодан, питао је г. Добру Митровића да ли је исти памфлет забрањен, и кад му је овај то потврдио, он га је уништио.

По делу под II.: не признаје да је учествовао у каквим договорима и претресању питања о убиству Престолонаследника Александра, нити председника владе г. Пашића и о промени династије и режима, и тврди, да му уопште такви договори нису били познати.

Не признаје да је имао каквог учешћа у припремању или извршењу атентата, који је покушан на Престолонаследника 29. августа пр. г. код Острова. Брани се да није

ни могао учествовати у томе, јер је у првој половини јуна пр. год. враћен из Солуна на Крф, а у месецу августу и септембру исте године био и у Француској, а и зато што за овакав рад треба да има извесних побуда, а он таквих није могао имати, јер је од Престолонаследника добио највеће чинове и одликовања, која је могао пожелети.

Признаје да познаје оптужене Малобабића и Мехмедбашића; да му је опт. Димитријевић о Малобабићу на Крфу говорио као о врло добром Србину, који је извесним неспоразумом полиције доста страдао за нашу ствар, и да би он требао да му да 1000 дин., да би могао што да ради, нашта је он пристао, и сутра дан оптуж. Малобабић сâм му је пришао и представио се и он му је дао 1000 дин., као и да је се после тога још два три пута виђао са њиме у вароши Крфу.

Наводи да је опт. Мехмедбашића први пут видео у Солуну на неколико дана пред 1. јуна пр. год.; да му је тада говорио Мустафа Голубић за њега да је много болестан и да би требало да иде код опт. пуковника Димитријевића, па га је молио да му створи превозна средства за тај одлазак; да је 1. јуна добио аутомобил од војне станице у Микри, на који је са опт. мајором Вуловићем примио и опт. Мехмедбашића, коме је тада пред полазак дао своју блузу и чакшире од официрске чоје, и сва тројица отишли у Василику и тамо се састали и у кафанској башти у близини штаба Треће Армије седели и разговарали са опт. Димитријевићем, па после по сата он се са опт. Вуловићем аутомобилом вратио натраг у Солун, а опт. Мехмедбашић остао у Василици код опт. Димитријевића.

Брани се да није имао никаквих других разлога и побуда за ове услуге Малобабићу и Мехмедбашићу, већ чисто да им учини услуге.

Признаје да је при повлачењу, на путу за Драч, разговарао са мајором Живојином Тривунцем о »Црној Руци« и том му приликом казао: да је тешко веровати да ће Престолонаследник Александар и бити краљ. Брани се да му је тада пала на ум пропаст земље, па је замислио да у таквом случају ни династије не би било и тврди да га изненађује сведоџба мајора Тривунца, који је покушао два три пута да му се правда и кога познаје као честита.

Не признаје да је у Паризу говорио сведоку Драгомиру Атанасијевићу: »Ми ћемо републику чим се у Србију вратимо«, и тврди да овај сведок неистину сведочи, јер

је пијаница и да му је потрошио 300 дин. које му је поверио да му промени у француску монету.

Не признаје да је са оптуж. Радојем Лазићем, док је са њим у истој соби становао у Крфу, говорио о указу којим су унапређени за пуковнике, нити да је Лазићу казао: »То му је први и последњи указ«, а тврди да сведок Велимир Влајић, који то сведочи, неистину говори, јер га пре свега он и није видео у својој соби, а сем тога то није био казао код иследне власти, већ тек на суду, те се из тога јасно види да је то накнадно измислио или му је тај исказ наметнут.

Оптуж. ђенерал Дамњан Поповић изјавио је: по делу под 1.: не признаје да је био члан тајне организације и тврди да му није било ни познато да иста постоји и да му нико никад није предлагао да у њу ступи, као и да није никада сарађивао ни на чему са члановима организације, нити уопште са њом и њеним члановима имао каквих послова, а ни да је врбовао кога за исту организацију. Брани се да је чланове ове тајне организације називао својим пријатељима и као такве их сматрао, гледајући у њима само људе од 29. маја, а да није био члан тајне организације доказује то што се његово име не налази у нађеном списку чланова организације и што су сви оптужени изјавили да он није био члан.

Не признаје да је са организацијом и њеним члановима имао ма какве везе у питању о Уредби о приоритету власти, већ тврди да је само као командант трупа Нове Области, у 1914. год., чим је та Уредба издата, написао рапорт Министру Војном и учинио представку да је незгодно да Уредба остане и да је треба променити, молећи да се у противном уклони са положаја. Тврди да му није ништа било познато о поруци коју је оптуж. пуковник Димитријевић тада упутио пок. потпуковнику Душану Глишићу у Скопље, да војска узме власт у своје руке, и да није за време свог службовања у Скопљу учествовао ни у каквим саветовањима и договорима о каквим унутрашњим питањима.

Не признаје да је пре свога избора за председника управног одбора Официрске Задруге у 1914. год. имао ма какав споразум са члановима организације о томе избору, и тврди да му је непознато да ли је се тим његовим избором хтело демонстрирати према влади или не.

Не признаје да је учествовао ма у каквим договорима да се обори садашња владавина и династија, да се заведе

каква војна владавина и да му је ма шта познато о каквим договорима у том смислу, или да је ко шта радио противу режима и династије.

Не признаје да је се на Крфу нарочито састајао са члановима организације нити договарао о каквим политичким питањима, па ни о убиству Престолонаследника Александра и председника Владе Г. Пашића, и тврди да му није познато да је таквих договора уопште и било, а признаје да је се са појединим од оптуж. официра, као и са другима виђао у вароши Крфу.

Не признаје да је ма кога од Босанаца добровољаца познавао, нити са њима ма какве везе имао.

Не признаје да је потпуковника Петра Нешића позивао да ступи у њихово друштво.

Не признаје да је сведоку капетану Добросаву Атанацковићу у разговору казао како је Пашић засео на Крфу па измишља разне сплетке и гледа да што више људима напакости, нити да је се изразио: »Е, мој Добросаве, ти не познајеш ни Пашића ни оне друге; само да ми је да се дохватим Женеве, ја њу ..... оца и Пашићу и свима другима«. Тврди да је тада био љут, па можда је нешто и казао у разговору са овим сведоком, али не зна шта тачно.

Признаје да је у својим писмима која је писао супрузи својој, а која су на суду прочитана, са огорчењем говорио о радикалима и употребљавао претеране речи, а брани се да су то само његове рефлексије и саопштавања својој жени о ономе што се на Крфу дешавало и што је он лично осећао, и да је изражавао свој бол због погрешака које су према њему учињене.

За писмо своје од 17. априла наводи да је само хтео својој жени да објасни свој положај и да све што је у том писму рекао, односи се на интриганте, и брани се да је изразе: »Али баш то ће их одвести на вешала« употребио онако уз рач, а никако да је тиме замишљао какву фактичну осуду на вешала.

У писмима од 17. маја и 15. јуна писао је да је стање горе него пре 29. маја 1903. год., и да је окружен шпијунима, а наводи да то важи само за њега лично.

Тврди да је у писму од 25. јула под »заблуделим овчицама« замишљао оне људе који су се ставили у службу радикалима, под речју »стадо« подразумевао је своје другове од 29. маја 1903. год., а као »препреке« сматрао је све оно што смета напретку.

Признаје да је стајао у преписци са пок. потпуковником Витомиром Цветковићем, и да му је Цветковић, који

је у Скопљу био ађутант код њега, писао писма са јаком озлојеђеношћу и раздраженошћу, што је било последица његовог неунапређења за пуковника. Брани се да ту озлојеђеност и мисли његове он није делио, већ напротив својим саветима стишавао, да за поједине његове изразе и не зна на кога се и наштa односе, да је пок. Цветковић у својој огорчености у писма трпао много што-шта без везе, тако да сумња да би и он сам могао дати објашњења о ономе што је писао, и да зато није ни узимао у рачун то што му је писао.

Признаје да је писао пок. Цветковићу да му не шаље писма поштом непосредно, већ преко његове супруге, а то објашњава евентуалном променом своје адресе услед путовања.

По делу под II.: не признаје да је имао ма каквог учешћа у припремању или у извршењу атентата на Престолонаследника Александра од 29. августа пр. г., нити да му је било познато да су остали оптужени радили на убиству Престолонаследника и тај атентат припремили. Тврди да се није занимао никаквим превратним идејама, нити смишљао какав план о убиству Престолонаследника, нити уопште да је мислио ма о каквом убиству.

Тврди да не познаје оптуж. Рада Малобабића, ни Мухамеда Мехмедбашића и да до овога претреса није никад ништа о њима чуо.

Не признаје да је сведоку потпуковнику Петру Нешићу говорио о смени династије Карађорђевића, нити да она не стоји добро у народу и код страних дворова, а брани се да потпуковник Нешић то сведочи против њега зато што га је он као командант трупа нове области суспендовао са дужности команданта скопљанске окружне команде и наредио да се против њега поведе кривична истрага због злоупотреба које је починио у званичној дужности.

Признаје да се у његовом писму од 24. јуна које гласи: »Сиромах шта је дочекао он који се онако заложио да другима утури срећу. Срам их било, другима умеју да дају, а за Љубу немају осећаје дужности«, у коме говори о пуковнику г. Љуби Костићу, израз »срам их било« односи се на Краља.

Признаје да се у писму његовом од 14. августа пр. год. пасус: »Онај који је дигао главу и носом пара небо. спустиће дурбин па ће кијати као нико његов, чуће се с краја на крај Београда . . . . . када се стане вајкати шта је учинио, може бити са свим доцкан«, односи се на Пре-

столонаследника. [illegible] се тада говорило на Крфу да ће Престолонаслевник суспендовати Устав, па му је било тешко и криво и сматрао је да ће, кад се Устав укине, доћи доцкан свако кајање.

Признаје да су у писму његовом од 2. октобра пр. год. изрази »далеко су забасали, а нарочито мали, а куда ће и докле стићи, Бог свети зна«, односи на Престолонаследника поводом тадањег пројекта закона о преком суду за официре, у коме је сматрао да је Престолонаследник био далеко забасао.

Оптужени пуковник Радоје Лазић изјавио је: по делу под I.: признаје да је био члан тајне организације и члан и секретар Врховне Централне Управе; да га је у организацију увео мајор Радоје Јанковић 1912. год., а да је он у организацију увео само капетана Миливоја Чолак-Антића и никога више. Брани се да је у организацију ступио једино зато што је она имала високи патриотски циљ и да није налазио да је заклетва која се полаже при ступању у организацију противна војничкој заклетви; да је се примио чланства и дужности секретара у Врх. Ц. Управи само да би могао да види шта све ту има и шта се ради, јер је замишљао да ту има нечега великог; да у ствари он није био никакав секретар те Управе, јер није ништа радио, већ само чувао архиву и ствари друштвене, што је и сам опт. Димитријевић на суду признао; да му чак није било познато ни ко је био председник Врх. Ц. Управе, и да овога није никада замењивао, нити је било случаја да су се председник и секретар користили изузетним правом доношења одлука по Уставу.

Признаје да организација није ништа урадила на националним стварима, и тврди да му је био познат само циљ организације, а не и начин како би се дошло до тога циља, и да он није никада у том погледу утицао на ма ког службеног фактора; да му није познато, да је организација радила на превратy и промени режима и династије; да му није познато шта значи у списку чланова организације они празни бројеви од 11 до 100, нити колико је било група у организацији, као што не зна ни којој је групи сам припадао ни који је број у организацији он имао.

Сматра да је ова организација »Уједињење или Смрт« исто што и »Црна Рука«.

Тврди да му је непознато, да ли је било и других чланова организације сем оних чија су имена унета у нађеном списку, а мисли да у списак нису ушли само неки

чланови студенти у Паризу, које је у организанију увео мајор Радоје Јанковић.

Тврди да му је организација због незгодних одредаба у уставу и због превелике тајности и мистериозности своје била несимпатична и да усмену заклетву није положио због мистериозног начина њеног полагања.

Тврди да је уништио друштвену архиву и бацио печат организације у новембру 1915. год., приликом повлачења, а да је списак чланова организације уништио кад је сазнао да је по овој ствари, за коју су под судом, била поведена истрага, а брани се да је то учинио зато да се не би правиле неприлике члановима организације, и да је са истога разлога и на првом саслушању прикрио да је члан организације, да је не би одао.

Сматра да ова организација не постоји од онда кад је он уништио њен печат, писмене заклетве чланова и архиву друштвену, ма да о престанку организације није никаква одлука донесена, и тврди да је баш зато и уништио архиву и печат организације, да би онемогућио њено обнављање и да би на тај згодан начин из ње изашао, пошто му није била симпатична.

Признаје да је у 1914. год. на седницама В. Ц. Управе организације било говора о измени Уредбе о приоритету власти, али тврди да није о томе никаква одлука донета, нити да су били решили да владу оборе и узму власт у своје руке, па да су од тога одустали само на енергичан захтев пуковника: Милована Плазине и Милутина Лазаревића и пок. потпуковника Душана Глишића, и наводи да по томе питању није имао никаквих веза са овом тројицом, нити са осталима у Скопљу.

Не признаје да је ова организација својом агитацијом тада узбунила официрски кор, нити створила код официра незадовољство против Уредбе о приоритету власти, већ тврди да је се на седницама њене В. Ц. Управе питање о тој Уредби почело третирати тек пошто је противу ње избило нсзадовољство код официра, а признаје да је рад чланова организације на том питању био интензивнији, него рад других официра. Брани се да се то даје објаснити опште познатим фактом да је оптуж. пуковник Димитријевић енергичнији и импулзивнији човек него многи други, те је природно да је он ту своју енергију преносио и на своју најближу околину, и да је се он — опт. Лазић — у колико се био ангажовао против те Уредбе, ангажовао у својству обичног официра, а не у својству члана организације, и зато што је поменуту Уредбу сматрао као увреду официрском кору.

Признаје да је у том времену написао и послао потпуковнику Николи Премовићу једно писмо чија је садржина у главном била онаква како је то г. Премовић на суду изложио; да је у том писму свакојако употребио неке изразе који су имали да обележе нерасположење тадање владе према војсци уопште, али да није могао рећи да је се дигла хајка на војску, већ можда нешто у томе смислу.

Не признаје да је у том смислу апеловао на кога, већ тврди да је само изнео једно гледиште и упутио га своме другу и пријатељу. Тако исто не признаје да је тада предвиђао какве нереде у Београду поводом поменуте Уредбе, а брани се да их је у писму наговестио сведоку Премовићу само да би дао већу важност гледишту које му је у истом саопштио.

Брани се да је ово писмо сведоку Премовићу написао и послао под утицајем и настојавањем опт. пуковника Димитријевића који је са својом импулзивношћу на њега имао утицаја.

Не признаје да је учествовао ма у каквим договорима да се обори садања владавина и династија и да се заведе влада његових другова, нити пак о насилном уклањању каквих препрека у томе, па ни о убиству Престолонаследника Александра и председника Владе Г. Пашића, и тврди да му није познато да су његови другови уопште и без његовог учешћа ма шта о томе решавали, и да се није са њима на Крфу нарочито састајао.

Тврди да не познаје ни једнога од добровољаца Босанаца, нити да је имао ма каквих веза са њима, изузев само што му је на Крфу оптуж. пуковник Димитријевић једанпут упутио једног Босанца, за кога држи да му је име Мустафа, да се са њим упозна, и да га је тај свега то једанпут посетио, представио му се и са њим разговарао о нашој несрећи, али да му та посета није била симпатична.

Не признаје да је икакав терор и злочинство вршено на Торлаку, у почетку овога рата код штаба Дунавске Дивизије, нити пак да су ти торлачки догађаји имали какве везе са овом тајном организацијом, а тврди да је било извесних изгреда на путу од Београда до Торлака и да је пок. мајор Добросав Ђорђевић био неумољив према изгредницима. Брани се да му поједини случајеви који су се тада дешавали на Торлаку, као начелнику штаба дунавске дивизије, нису били познати, јер никаква жалба поводом истих није дошла до њега, а он није могао о свему томе бити обавештен и контролисати рад својих потчињених, јер је био и сувише заузет својим службеним пословима,

већ је о појединим од тих случајева сазнавао само из разговора који су, за време ручка и вечере, вођени у штабу.

Признаје да је сведоку поднареднику Велимиру Влајићу неколико пута давао своју уштеђевину у драхмама да је мења у српске новце, а и српски новац да му у благајни Мин. Финансија промени у грчки новац, па после да за овај купи српски новац, али не признаје да је истом сведоку дао 4000 дин. да подели војницима, те да војници то као свој новац пријаве за размену у грчку монету.

Признаје да је истом сведоку дао прво 1000 динара, а потом још 2000 дин. за рад његовог стрица са бараком, али не признаје да је с тим његовим стрицем и са сведоком Влајићем био ортак у држању бараке код Дринске Дивизије, нити да је од њих примио на какву добит као свој део у томе ортаклуку, већ су му само вратили датих им 3000 дин. као и 600 дин., што им је његов брат, пуковник Јеврем Лазић, био позајмио. Тако исто признаје да је сведоку Влајићу давао чешће дозволе да иде код стрица да му помаже у бараци, па му је једном дао објаву са великим допустом у истој цељи, а брани се да је то чинио зато да му уложени новац у бараку не би пропао, јер му је Влајић говорио да му је стриц болестан и да ће барака пропасти.

Признаје да овакве његове везе са његовим потчињеним нису биле коректне с његове стране и да је ту учинио погрешку.

Не признаје да је са истим Влајићем ма кад говорио о политици, нити да га је питао шта мисли о г. Пашићу, нити пак да му је рекао да је војска добила Маћедонију, а политичари су хтели да је продаду.

По делу под II.: не признаје да је учествовао у ма каквом претресању питања о убиству Престолонаследника Александра, нити да је о покушаном атентату на њега ма шта знао, и тврди да је о том атентату чуо од једне високе личности, али да ни тада није то веровао.

Признаје да је на неколико дана пре 29. августа пр. год., од прилике између 20. и 25. ист. мес., био у штабу Треће Армије у Острову и на ручку код опт. пуков. Димитријевића и да су тада само њих двојица засебно ручали, али тврди да ни тада није имао ни појма о ма каквим идејама о атентату, нити да је о томе с њиме што говорио. Брани се да је тада са свим узгредно свратио и састао се са опт. Димитријевићем при пролазу своје армије кроз Острово, ради поседања дотадашњег фронта Треће Армије.

Не признаје да је у соби пуковника Туцовића, у којој

је, у вароши Крфу, био одсео, овоме у разговору рекао: »Добро те постадосмо пуковници, ухватисмо га те потписа овај указ, иначе би још остали потпуковници«, нити да му је опт. Туцовић одговорио: »То му је први и последњи указ«, као што то тврди сведок Велимир Влајић.

Тврди да не познаје оптужене Рада Малобабића и Мухамеда Мехмедбашића.

Оптужени Раде Малобабић изјавио је: по делу под II.: не признаје да је пуцао на аутомобил у коме је Престолонаследник био 29. августа пр. год. по подне, и тврди да није ни могао пуцати зато што тога дана није ни био у Острову, већ у Водену. Брани се да овако дело уопште не би могао извршити, пошто Престолонаследника Александра поштује и сматра као узданицу целог српског народа, па шта више у Загребачкој Афери 1909. год. био је и осуђен зато што је величао Краља Петра и Српски Владалачки Дом.

Тврди да сведок Темељко Вељановић неистину сведочи, са њему непојмљивих разлога, кад тврди да га је видео 29. августа пр. год. по подне на месту извршеног атентата, да пуца на аутомобил, јер је, вели, он тада био у Водену, куда је отишао ради куповине робе за бараку уочи тога дана, т.ј. 28. августа пошао из Острова, између 3 и 4 сата по подне, па је у Водену провео цео дан 29. августа и тек 30. августа се вратио у Острово, што ће му потврдити Васиљ Пећко, Таше Дине шепави, Илија Дине и Трифун Трпан, који су тада заједно с њиме ишли у Воден као његове кириџије, за пренос купљене му робе; а да је 29. августа пр. год. био у Водену, потврдиће Василије Баждар, млекаџија и ашчија тамошњи, код кога је тога дана хтео да руча, па се с њим објашњавао поводом поснога ручка, о посном дану и о празнику Св. Јовану Главосеку, Глигорије Нуска, трг. из Водена, код кога је тога дана куповао робу, што се може видети из његових трговачких књига, и Јован звани Ване, тумач код француске полиције у Водену, код које је тога дана потврдио своју објаву и полиција му на ову ставила дозволу за куповину робе, датирајући исту са 11. септембар по новом календару. Да је то било баш 29. августа, сећа се тачно и по томе што му је на путу из Острова за Владово, уочи тога дана, један од поведених сељака рекао да је сутрадан светац и да ће радње бити затворене, те неће моћи пазарити, а и по томе што су тога дана пре подне у Водену доиста радње биле затворене за време службе у цр-

кви, те пре подне није могао да пазари, и најзад по томе што је 28. августа пре подне кад је отишао у армијски штаб код опт. мајора Вуловића да узме објаву за пут, видео да је ту дошао Престолонаследник Александар, па је са мајором Вуловићем о њему тада и разговарао.

Када је од стране суда упозорен да Престолонаследник Александар 28. августа пр. год. пре подне није био у Острову, оптужени је изменио предњи свој исказ и изјавио је: да је 29. августа пр. год. отишао из Острова у Воден, пошав између 3 и 4 сата по подне тога дана из Острова, наводећи да се тога тачно сећа по томе што је тога дана пре подне у два маха ишао код опт. мајора Вуловића по објаву за пут, и да је том приликом мајору Вуловићу саопштио да је дошао Престолонаследник, наште је Вуловић опсовао матер, а кад је он због тога протествовао, Вуловић му је рекао о Престолонаследнику: »Он је лукав и подмукао, он све ради противу нас«, а за династију казао му је: »И не треба нам«, па је разговор завршио ваљкањем: »О Радо, Радо!«. Том приликом опт. Вуловић казао му је и то да је боље да иде у Воден сутра дан или преко сутра дан, него тога дана, не рекавши му разлоге за то. Ипак му је опт. Вуловић у подне тога дана издао објаву за пут и он је пошао на пут после подне. У Водену се сутра дан нашао са својим ортаком Драгомиром Видићем и саопштио му предњи сукоб свој са опт. мајором Вуловићем, па га је молио да то пријави власти, што је овај и учинио.

Наводи да је на том путу, кад је са напред наведеним сељацима стигао до једне такође усечене стене, али која је од Острова удаљена сат и по до два сата, неко из шуме, како му је изгледало врло близу, опалио из пушке, а када су потом продужујући пут отишли за 200—300 метара даље, прошао је поред њих Престолонаследник на аутомобилу и када је отишао напред на 7—800 метара, сељаци му рекоше да су чули тамо напред још један пуцањ из пушке. Тада је још за 200—300 метара даље изненада испао на пут пред њих сведок Темељко Вељановић, који је изгледао у том моменту као да се крије, а сељаци су му после причали да су на томе месту видели још једног сакривеног човека обученог у црно. Када је тада он запитао сведока Темељка шта ће ту, овај га је само погледао неким чудним погледом и одговорио му: »Шта те брига«, па је продужио даље пут ка Острову. Вели да му је долазак Темељков ту био сумњив и због тога је закључио да он није сам дошао, већ да га је неко морао упутити,

па, с обзиром на онај сукоб који је пре подне имао са опт. мајором Вуловићем због увреде Престолонаследника, закључио је да је Темељка тада ту опт. Вуловић послао ради неког циља.

Вели да се сада добро опомиње и тога да су тада на путу за Воден сељаци говорили о празнику Св. Јована тога дана и да се тога дана неће моћи роба куповати у Водену, а не сутра дан и да је сутра дан, т.ј. 30. августа рано изјутра отишао у радњу Васиља Баждара, ашчије, у намери да штогод доручкује и да му је тада овај рекао да има само од јуче преосталог му ладног посног пасуља, поводом чега је и дошло до разговора између њих о јучерашњем празнику Св. Јовану, кад је се он послужио и календаром да види који је то празник; да је одатле отишао у француску полицију за дозволу за куповину робе, а потом у радњу Глигорија Нуска, где је и робу набавио. Тврди да га је 29. августа по подне при поласку из Острова задржао пред својом кућом Константин Берикуља, трговац, око четврт сата, молећи га да му купи робу и да је се због тога он љутио што је се задржао.

Наводи да се не сећа где је тада у Водену ручао и вечерао, ни где је ноћио, т.ј. да ли код бабе, код које је иначе редовно одседао и раније боловао, а којој не зна име, или код једног Грка у хотелу, где је такође одседао, но коме такође не зна ни име ни назив хотела.

Наводи да је 25. августа тражио у армијском штабу објаву да иде у Солун ради куповине робе, па ју је од начелника штаба тога дана и добио под Бр. 158, али у Солун није отишао зато што му је опт. пуковник Димитријевић саветовао да не иде у Солун због отежаног превоза робе отуда.

Наводи да га је 25. или 26. или 27. августа пр. год., оптуж. мајор Вуловић позвао преко неког око подне к себи и казао му да иде код опт. пуковника Димитријевића који има нешто да му каже; да је одмах отишао код оптуж. Димитријевића, али му је овај казао да дође пред вече, јер тада није имао времена. Када је у вече отишао код Димитријевића, овај му је, изишав из канцеларије с њиме пред кућу, казао: »Можеш да напустиш бараку, теби је одређен други посао«, не хтевши да му каже какав је то посао ни на два његова питања о томе, већ му је одговорио: »Одређен ти је посао, ти ћеш доцније чути какав је то посао«, по чему је он схватио да је то неки посао за који му Димитријевић не сме да каже какав је, јер изгледа да је тајни посао, што му је дало повода да се оптуж. Димитри-

јевићу заблагодари на дотадашњој пажњи и да му напомене да он неће да улази ни у какве тајне послове и да сматра за непријатеља сваког оног који би хтео да га увлачи у неке тајне послове, и да ће радије отићи у војску, ако не може бараку држати, на што му је опт. Димитријевић рекао: »Не мораш, нико те неће натерати силом«, и од тада је захладнео према њему.

Тврди да га је на два три дана после тога разговора, а по повратку његовом из Водена, опт. Димитријевић позвао у своју канцеларију и питао га: »Шта си ти то говорио мајору Љуби Вуловићу?«, а кад му је он одговорио да се не сећа, Димитријевић му је рекао: »Кад се не сећаш, ништа«, па му је саопштио да га је нарочито звао да му каже да морају да га склоне из Острова, додавши, на његово питање зашто да га склањају: »Ми то морамо да учинимо; иди одмах у околину и изабери неко село у које ти буде згодно да се преселиш; еспап и ствари нека ти остану у Острову, а ти треба лично да идеш и кад изабереш место одмах да дођеш код мене и да ми јавиш у колико ћеш сати из Острова отићи, а за ствари ако ти буду требале можеш и који други дан доћи«. На ово је он опт. Димитријевићу одговорио да мора остати у Острову бар 2—3 дана док не распрода робу, а после може отићи, и да треба прво да се распита где може да се склони и о приликама тамо, на што му је опт. Димитријевић рекао: »Иди одмах, распитај се и сврши то и одмах дођи да ми јавиш у колико ћеш сати поћи из Острова«. Није послушао оптуж. Димитријевића, већ је остао и распродао робу, па је другог или трећег септембра отишао код њега и саопштио му да је сад слободан, но Димитријевић му је на то рекао: »Кад се ниси онда, истог дана склонио из села, онда сад можеш остати, не мораш да се склањаш; ми ћемо ти сада тражити друго место куда ћемо те послати«. После неколико дана, опт. Димитријевић понова га је позвао и рекао му да је мајор Вуловић отишао на положај да му потражи место где треба да оде и да тамо они имају једног свог човека који ће га примити, а кад га је упитао да ли је тај човек комита, као што је био оценио, Димитријевић му је казао: »Да, тако нешто«. По повратку опт. Вуловића с положаја, нису га више звали, нити му говорили да иде, већ је и даље остао у Острову држећи бараку.

Наводи да га је на 15 до месец дана после оног првог разговора о склањању из Острова, опт. Димитријевић упутио у село Батачин да тамо остане, али како тамо

војске није било, нити је могао с бараком радити, он је се истога дана из Батачина вратио натраг у Острово, где је остао све до одласка пуковника Димитријевића с армијом из Острова у Воштаране, када му је опт. Димитријевић 7. новембра пр. год. дао писмо за пуковника Алексу Стојшића, код кога је мислио да ступи у војску, али он није отишао код пуковника Стојшића, нити му то писмо предао, већ га је задржао код себе, па је код њега при претресу исто и нађено и одузето, већ је око Св. Николе отишао у Крушоград, а потом после 2—3 дана у Скочивир, где је остао 5—6 дана док је распродао сву робу, па се 21. или 22. децембра вратио у Острово, где је остао беспослен све до 2. јануара ове године, када је притворен и доведен у Солун.

Тврди да му није било познато да се спрема убиство Престолонаследника Александра, нити је слушао да се о томе говори, али се сећа да му је на Крфу Мустафа Голубић причао да постоје између неке групе официра и владе и Престолонаследника, неки одношаји који су врло неповољни, да су он, пок. Бошко Арежина и Незир Хаџиналић у логору имали неке састанке са официрима завереницима од 29. маја, који су у »Црној Руци«, и то са оптуж. Димитријевићем, Миловановићем, ђенералом Поповићем, Вемићем и Туцовићем, на којима су ови окривљавали Владу и Престолонаследника за наш слом, и да је на тим састанцима нешто важно закључено, али му Мустафа није хтео рећи шта је закључено. О томе истом причао му је и пок. Бошко Арежина, а нешто мало и Незир Хаџиналић.

Тврди да је лично видео да су се опт. пуковник Димитријевић и мајор Вуловић на Крфу често састајали са Босанцима. Тврди да су му пуковник Димитријевић и мајор Вуловић говорили да код нас није све у реду и да ће управа морати да се мења, јер се не може даље трпети, да је околина Престолонаследникова рђава и да јако утиче на њега, а оптуж. Димитријевић да му је у 1914. год. говорио да ако се наше унутарње ствари не рашчисте изборoм, рашчистиће се другим путем; и најзад да су му Мустафа Голубић и Незир Хаџиналић причали да су им опт. мајор Вуловић и други официри говорили да код нас није све у реду и да цар Виљем, краљ Фердинанд и краљ Константин воде паметну политику, што код нас није случај.

Тако исто тврди да му је мајор Радоје Јанковић, предајући му један пакет поверљивих акта за опт. пуковника

Димитријевића, при поласку његовом из Крфа за Солун, казао да зна да пуковник Димитријевић са својим друштвом ради против Престолонаследника и династије, па му је препоручио да се клони њега и његовог друштва. Наводи да је тај пакет поверљивих акта донео и предао оптуж. Димитријевићу у Василици, и тада му је овај казао да оде у Солун, те да се извести да ли су Босанци отишли у Швајцарску, што је он и учинио и оптуж. Димитријевићу саопштио кад је по други пут код њега у Василику отишао, а опт. Димитријевић га је после тога понова позвао к себи у Василику и рекао да оде у Солун те да поручи Ђури Шарцу, да одмах оде из Солуна где зна, што је он овоме и саопштио.

Не признаје да је сведоку Десимиру Чоловићу на Крфу говорио да је Престолонаследник крив што смо дошли довде, да је њега влада ухватила у своје руке, да ради са њиме шта хоће и да њега треба смакнути, и тврди да сведок Десимир неистину сведочи, јер му он ово није могао говорити пошто са њиме није био интиман.

Признаје да су га у Острову сељаци, па и његов ортак Видић, звали »Војо« и »Јово«, али не признаје да је се он са тим именима представљао, наводећи да га је ортак Видић звао »Воја« зато што вели није могао да му упамти име, а сељаци, чувши то, звали су га »Јова«.

Признаје да је у Острову мењао одело и носио грађанско и војничко одело, а брани се да је то чинио зато што је морао давати да му се војничко одело пере.

Признаје да је, и ако је био баракер Дринске Дивизије по одласку њеном из Острова остао са бараком и даље у Острову, где је била дошла III. Армија, а није отишао са дивизијом на положај, а брани се, да је остао због тешкоћа око преноса робе и зато што су војници Дринске Дивизије силазили у Острово.

Признаје да је у Скочивиру, на 2—3 дана после потписа закљученог са интендантуром Дринске Дивизије уговора о држању бараке, напустио мисао да држи бараку и 18. децембра затражио од исте дивизије објаву за одлазак у Солун, па и добио акт дивизије под ЂБр: 14389 од истога дана, којим се упућује да се јави команданту места у Солун, али да није отишао у Солун, већ се задржао у Острову, где је стигао 21. или 22. децембра пр. год. и остао све до 2. јануара ове год., када је ухапшен. Брани се да је у Острово свратио због заосталих му ту ствари, а да у Солун није отишао зато што му није ни саопштено да мора тамо ићи и предстати команданту места.

Не признаје, да је се у Острову за то време крио, већ тврди да је излазио у село и шетао.

Тако исто не признаје да је поменути акт Дринске Дивизије са којим је упућен у Солун уништио, а наводи да не зна шта је са тим актом било.

Признаје да је опт. Мехмедбашић често у Острову долазио код њега у бараку и да му је више пута помагао у бараци у продаји еспапа. Тврди да је из целокупног држања опт. Мехмедбашића закључио био да је он био и лични повереник опт. мајора Вуловића, и да све зна.

Тврди да је 30. августа око 7 сати изјутра видео опт. Мехмедбашића у Водену и да му је тада овај саопштио да га је опт. мајор Вуловић послао са Ђорђем Костантиновићем да убије неког човека, наводећи: »Ти знаш какав је г. мајор и кад он нешто нареди, ја морам то да извршим«, као и да тога човека нису убили, јер је побегао.

Наводи да му је оптужени Мехмедбашић, кад је он после 29. августа пр. год. хтео да се врене понова из Острова за Воден ради набавке еспапа, у његовој бараци рекао: да не иде пешице у Воден, већ возом, а ако мора ићи пешице, онда да се не одваја од сељака, јер ће иначе погинути; да му је на његово питање: зашто и ко ће да га убије, Мехмедбашић казао: »Ти знаш шта си говорио г. мајору и сети се шта ти се десило 29. августа кад си ишао са сељацима за Воден«, па му је даље рекао: »Ја сам био ту близу пута и видео сам те кад си прошао са сељацима; на томе месту пуцано је два пута, и то једанпут кад си ти наишао, а други пут на аутомобил кад је прошао поред тебе и измакао за 7—800 метара напред«; да му је тада Мехмедбашић признао и то да је на њега — опт. Малобабића — тада пуцао Ђорђе Костантиновић, а да је на Престолонаследников аутомобил пуцао један од њих двојице, тј. опт. Мехмедбашић или један повереник Вуловићев кога није познавао, али није хтео да му каже ко је од њих двојице пуцао.

Не признаје да је са опт. Мехмедбашићем говорио ма кад о убиству Престолонаследника и о уклањању династије.

Тврди да је о извршеном атентату на Престолонаследника чуо од Јована Милосављевића у Водену, у месецу новембру пр. год..

Признаје да је у Крушограду, у децембру месецу пр. год., написао опт. пуковнику Димитријевићу једно писмо које је пред судом прочитано и објашњава да је у истом под речи »тамо« замишљао на прилике за држање бараке код штаба III. Армије у Воштарану, а под речи »расположење

тамо« мислио да је рођак команданта Армије тамо отворио бараку; речи пак: »иначе моја је накана да идем до села Скочивира, то јест ако је по вашем мишљењу неподесно да овде продужим«, односе се на то што је дошао у Крушоград у непосредну близину штаба III. Армије, где су била армијска слагалишта, а он као баракер Дринске Дивизије није имао право код Армије да држи бараку, па је рачунао да га г. ђенерал не би ту трпео, те је зато и питао опт. Димитријевића да ли је подесно да ту продужи; што се тиче навода у писму: »Ја нисам могао сада да до вас дођем знате и сами, иначе бих имао с вама да говорим«, изјављује да је то само узгредно споменуо, а да у ствари није имао никакве сметње да оде до опт. Димитријевића; односно важних и интересантних ствари, које му је Јоца Милосављевић у Водену причао и о томе да Јоца све зна о њему, што је у писму напоменуо пуковнику Димитријевићу, изјављује да се то тицало саопштења Јоциног да му је познато све како је њега шеф полициске секције Врховне Команде, г. Коста Туцаковић, тражио.

Не признаје да је икада разговарао са оптуж. пуковником Туцовићем, нити да му је овај какву помоћ непосредно учинио.

Наводи да се са оптуж. мајором Вуловићем познаје од 1914. год., а са опт. Димитријевићем од 1913. г., и да му је од тада био повереник за Аустро-Угарску, као шефу обавештајне службе у Главном ђенералштабу.

Не признаје да је 12. јула 1914. год. прешао из Земуна у Београд, већ тврди да је то било 1. или 2. истог месеца, и да је по том од стране оптуж. Димитријевића био упућен и отишао у Лозницу, те да на случај мобилизације и рата осигура себи прелазак преко Дрине у Босну, ради даљег рада за време рата, па се отуда 12. јула по подне вратио лађом у Београд и састао истог дана са оптуж. Димитријевићем, а по том истог дана био од стране београдске полиције ухапшен и у Ниш спроведен.

Оптужени Мухамед Мехмедбашић изјавио је: по делу под II.: не признаје да је имао учешћа у атентату на Престолонаследника Александра на дан 29. августа пр. год., и тврди да му о томе атентату ништа није било познато све доласка у Солун у болницу, када га је у месецу октобру пр. год. посетио Милан Цигановић и саопштио му да се у Министарству Унутрашњих Дела налази тужба Милана Комадинића против свих Босанаца као да су били на неком скупу на Крфу, на коме као да је решено да се

убије Престолонаследник. Не признаје да је том приликом Цигановићу говорио о извршеном атентату, нити да је тада плакао пред њиме.

Наводи да је стално од прве половине пр. год. био у Острову и само је три пута ван Острова ишао, и то једном у Солун да донесе јастук за оптуж. мајора Вуловића, једном у Воден, а једном у Пателi, те ако ниједан од тих његових одлазака не пада у дане 27.—30. августа, као што му се чини да је било, онда значи да је 29. августа био у Острову.

Признаје да је у Острову одлазио код оптуж. Малобабића у бараку и помагао му у раду, но не сећа се да ли је се и 29. августа састајао са њиме. Не сећа се када се први пут после 29. августа састао са оптуженим Малобабићем, али тврди да 30. августа није био у Водену, нити се тада видео с њиме, нити пак да му је причао да га је мајор Вуловић послао да убије неког човека, јер га доиста није ни послао, а зашто оптужени Малобабић то тврди није му познато, но признаје да је с њиме и пре и после атентата врло добро живео, а упознао се с њиме на Крфу. Тако исто не признаје да је оптуж. Малобабићу причао да је Ђорђе Костантиновић на њега пуцао, а он и један непознати повереник Вуловићев на аутомобил Престолонаследников, нити да је то у ствари било, нити пак да му је говорио да не иде за Воден пешке, јер ће бити убијен.

Не признаје да му је оптуж. Малобабић причао да му је оптуж. пуковник Димитријевић спремио неки нарочити важан и тајан посао, и тврди да није знао да су оптужени Димитријевић и Вуловић хтели да Малобабића склоне из Острова, да о томе, па ни о узроку ништа није знао и да му Малобабић о томе није причао.

Не признаје да је био лични повереник опт. мајора Вуловића, већ само повереник код њега у обавештајној секцији Треће Армије, а изјављује да уопште није ни знао да је био повереник у штабу Треће Армије и да није ту службу ни вршио.

Тврди да му као поверенику није било познато да је у Острову било забрањено пуцање и да му нико, па ни оптуж. Димитријевић и Вуловић нису наредили да пази ко пуца.

Не признаје да му је ма ко говорио о каквим унутарњим политичким стварима, нити о томе да треба убити Престолонаследника Александра, а не може да се сети да ли је и шта с киме о томе говорио.

Не признаје да је Ђорђа Костантиновића наговарао,

нити позивао да убију Престолонаследника, а тврди да сведок Ђорђе нема никаквог разлога да против њега тако сведочи.

Не признаје да је он био један од оне двојице који су, по сведоџби Темељка Вељановића, били на брду када је опт. Малобабић пуцао на Престолонаследников аутомобил.

Признаје да је у Острову ишао у војничком оделу и носио револвер, али тврди да пушку није имао, сем што је само онога дана кад је при повлачењу из Лерина дошао у Острово донео један карабин, који је био туђ, па га је истога дана у Острову и предао сопственику.

Не признаје да је икада био ма на каквом састанку Босанаца са пуков. Димитријевићем у Корекијани. Тврди да је био код пуковника Димитријевића у штабу Ужичке Војске са осталим Босанцима, па је пред напад Бугара отишао у Добровољачки Батаљон, у коме је био за све време операција и повлачења до Кијева, где је се услед болести од Батаљона одвојио и више се у њ није враћао, већ га је у Драчу опт. пуковник Димитријевић узео у штаб Тимочке Војске и са осталим болесницима предао га опт. мајору Вуловићу, који га је превео на Крф. На Крфу га је опт. мајор Вуловић помагао новчано, а и пуковник Димитријевић. По доласку у Солун, опт. Димитријевић позвао га је к себи у Василику, и држи да је он тиме свакако хтео да га склони из Солуна и друштва осталих Босанаца, те да не би претресао ствар о убиству Бошка Арежине и да не би што сазнао о томе убиству. Из Солуна је отишао у Василику код оптуж. Димитријевића на аутомобилу са оптуж. пуковником Туцовићем и мајором Вуловићем, и тамо остао 5—6 дана код опт. Димитријевића, не радећи ништа, па га је он потом упутио у Лутру на лечење, давши му писмо за потпуковника Ускоковића и пуковника Плазину, који су га тамо примили, сместили и хранили, па се после месец дана вратио натраг у Василику код пуковника Димитријевића, који га је после 2—3 дана упутио у Лерин код опт. мајора Вуловића са Вуловићевом објавом, где је и остао и био уз мајора Вуловића, како у Лерину тако и у Острову, све до премештаја опт. Вуловића из штаба Треће Армије, када га је он упутио у Соровић, у Моравско дивиз. завојиште на лечење са писмом за др. Александра Савића.

Тврди да му је Незир Хаџиналић једном приликом причао да га је опт. мајор Вуловић наговарао да убије председника Министарства г. Пашића, као и то да је он одбио да такав налог изврши.

Тврди да је Бранко Божовић, у присуству његовом и Владете Билбије, наговарао Мустафу Голубића и пок. Бошка Арежину да убију неко лице и да га опљачкају.

Браниоци оптужених навели су у одбрану ових, и то:

Бранилац оптуж. пуковника Драг. Т. Димитријевића: да је опт. пуковник Димитријевић био један од најактивнијих учесника у преврату од 29. маја и при избору данашње народне династије на престо Србије, и уживао врло велико поверење Круне, а нарочито је обвезан Престолонаследнику Александру за свој живот, и да је према свему томе тешко представити да ће он дићи руку на свога добротвора и спасиоца живота или против њега радити. Веома је тешко поверовати да присебан човек, а нарочито официр, може радити против владаоца — потомка тако славних предака, против Престолонаследника Александра, славног војсковође српске војске, коме се цео свет диви и који је предмет највећих нада и љубави у целом Југословенству. То би значило радити против своје сопствене војске, против целокупног Српства и Југословенства и против својих породица. За такав злочин потребно је безумље.

Оптужени се оптужују и за тенденцију за обарањем режима и завођењем војног режима. Међутим опт. Димитријевић је већ имао прилике после 29. маја да то изведе да му је до тога било стало, али он на то није ни помишљао. На против, тада је заснован демократски режим и један од најлибералнијих устава. Сем тога треба имати у виду време постанка ове тајне организације, која пада у 1911. год., када су чланови њени уживали све благодети и користи таданьег режима који и данас влада. Према томе не може се узети да су они основали своју организацију ради обарања тога режима, већ једино у цељи одржања оних благодети које су уживали код тог режима.

На тај начин би отпао један врло важан основ против оптужених, па и против пук. Димитријевића.

Остала би против њега, према томе, још само околност његовог дружења са добровољцима, којима је он био воћа и шеф. Дружење са таквим елементима, међу којима има и врло сумњивих, доиста је једна непријатна околност. Али за борбу бомбама и ножевима против угњетача Српства само су се такви елементи и могли употребити. Сем тога, опт. Димитријевић је и као шеф обавештајне службе у Гл. Ђенералштабу био упућен на те елементе

за шпијунажу, зашта се прваци не могу употребити, те то и објашњава његово познанство са опт. Малобабићем. На тај начин отпада и други основ против опт. Димитријевића, и против њега би остало још само оснивање тајног друштва, за које је и сам оптужени рекао да их треба добро цепнути, при чему је молио суд да оптуженом узме у обзир све законске олакшице, као и добро владање.

Бранилац оптуженог пуковника Милана Гр. Миловановића навео је: да је суд стекао довољно убеђења да је ова тајна организација имала једино патриотски циљ, али баш и да су оптужени имали и друге циљеве противне Уставу и законима државним, ипак су то биле само идеје једне групе људи, које су стављене на хартију — у Уставу и Пословнику организације, али на којима није ништа рађено, а идеје саме по себи нису кажњиве. Доказ за то је у томе што је постојање »Црне Руке« одавна већ јавна тајна, па ипак против ње није нико ништа предузимао.

Тек кад би се та организација довела у везу са извршиоцима атентата, и кад би и кривица ових била потпуно доказана, могло би бити речи о кривици оптуж. Миловановића, али те везе за овога нема, а ни кривица оптуж. Малобабића и Мехмедбашића изгледа да није потпуно доказана. У том погледу, моли суд да оцени доказну вредност полициског увиђаја, с обзиром на то што је он извршен тек после неколико месеци по извршеном атентату, и сведоџбе сведока Темељка Вељановића. С обзиром на закашњеност те сведоџбе и на сведоџбе потпуковника Павла Јуришића и маркиза д'Авари, који тврде да су француски полицајци пратили Престолонаследника и одмах на лицу места прегледали терен, па сведока Темељка нису нашли. Сем тога, на претресу се видело да оптужени Миловановић не само никакве везе није имао са оптуж. Малобабићем и Мехмедбашићем, него се ни познавали нису.

Ни искази испитаних сведока не могу се ставити на терет оптуж. Миловановићу: искази сведока Душана Николића и Јована Милосављевића, зато што они као државни чиновници нису испунили своју дужност да доставе на време власти састанке и договарања оптужених и псовку према Престолонаследнику од стране оптуж. Миловановића, а Јована Милосављевића још и зато што је и он био члан ове тајне организације; исказ Тихомира Марића зато што не тврди да је из своје собе чуо баш глас оптуж. Миловановића на ноћним састанцима у хотелу »Сан Жорж«, а исказ г. Аврама Левића зато што да је оптуж. Миловановић озбиљно мислио да узме државну готовину, он би то могао лако и да уради и г. Левић у оним приликама не би био у стању да га спречи.

У питању пак о Уредби о приоритету власти, оптуж. Миловановића је потпуно одбранио сведок пуковник Плазина, из чије се сведоџбе види да је оптуж. Миловановић био у том питању на гледишту легалног решења његовог.

Не треба придавати значаја ни доласцима оптуж. Миловановића код оптуж. Димитријевића, пре 29. августа пр. год., јер је сам оптуж. Миловановић исте потпуно објаснио пословима које је имао у штабу Треће Армије.

Молио је суд да оптуж. Миловановића ослободи, а ако пак нађе да је крив, онда да му узме у олакшицу признање по I. делу добро владање и храброст у борбама.

Бранилац оптуж. пуковника Чедомира Поповића, навео је: да није ничим утврђено да је оптуж. Поповић имао ма каквог удела у атентату на Престолонаследника, те не може за то дело бити ни саучесник, па је стога молио суд да га по истом ослободи као невина. Тако исто ничим није утврђено да је оптужени лично или посредно ма шта предузимао да се преврат или побуна или ма шта томе слично покуша или изврши. Једино би оптуж. Поповић могао бити одговоран за учешће у тајном друштву, али је он ту своју кривицу загладио својим енергичним и патриотским радом на нашим заграничним пословима, учешћем и у другим патриотским удруженима и врло истрајним радом на патриотским пословима, чисто патриотским схватањем циља тајне организације, примерношћу својом у сваком погледу, храброшћу и врло добрим командовањем и успесима у рату, и стеченим општим поштовањем и признањем његовог поштења и солидних карактерних особина.

Молио је суд да му све то узме у олакшицу и да га што блаже казни.

Бранилац оптуж. потпуковника Велимира Вемића навео је: да је на основу целокупног ислеђеног материјала дошао до закључка да оптуж. Вемић није ни извршио ни покушао да изврши дела за која је оптужен, па га ни један од сведока не терети учешћем у договорима о тим делима. Што се тиче тајне организације, историја нам сведочи да су потлачени народи долазили до своје слободе, самосталности, уједињења и напретка само помоћу тајних удружења. Па како је циљ и ове тајне организације био чисто патриотски, то се ни казна из § 102. казн. закон. не може применити на оптуженог Вемића. Ако пак ипак суд нађе

да је за то дело крив, молио је да га што блаже казни с обзиром на признање, добро владање и на целокупно његово пожртвовање у свима ратовима, и пошто одбаци све отежавне околности у тужби наведене које не постоје.

Бранилац оптуж. Богдана Раденковића навео је: да против оптуженога стоји само то што је био члан тајне организације, јер није учествовао ни у једном од дела за која је оптужен, али и у организацији утврђена је његова удаљеност од ње и свако одсуство његове сарадње у пословима организације. Оптужени не само да није учествовао у превратничким делима, него је утврђено да је напротив радио да их омете, па и поруке надлежнима о томе чинио.

Молио је суд да оптуженог ослободи као невина, а нарочито с обзиром на његов истакнути патриотски рад, висок друштвени положај и добро владање.

Бранилац опт. мајора Љубомира Вуловића навео је: да се на суду није могло утврдити да су одредбе Устава тајне организације, које су противне законима државним, и вршене на штету државних и друштвених интереса. Оптуженог је могла ова тајна организација привући као човека који се свагда интересовао нашим националним стварима, чисто патриотским својим карактером, а да се она у доба свога постанка могла тако схватити, доказ је сведоџба сведока Михаила Ранковића и писање органа организације »Пијемонта«. Но и у погледу одговорности оптуженога за учешће у тој тајној организацији, треба имати у виду да оптужени није био ни оснивач ни члан Врховне Централне Управе њене, да није увео ни једног човека у њу, и да је радио на заграничним стварима нашим.

Односно издајничких дела за која је Вуловић оптужен, износи да сведоџбе сведока, који га терете, нису у свему сагласне, да у њима има крупнијих противречности и да многе од њих нису непосредне, већ из друге руке, хипотетичне и неодређене. Однос пак оптуженога са добровољцима, који му се ставља на терет, његово заузимање за њих и новчано помагање у границима њихових прихода, сасвим су природни и разумљиви, кад се има на уму његов дугогодишњи рад на националним пословима ван земље, учешће његово у четништву и његов задатак у последње доба наших ратова, па се тако има разумети и његова веза са опт. Малобабићем.

Писма која је оптужени писао вређајући и клеветајући Краља, Престолонаследника, народ и војску, обја-

шњују се ненормалним стањем његовим као скроз болесног човека и његовим тим стањем потенцираном плаховитошћу, његовом раздражљивом, преком и необузданом природом, и свим оним што је пропатио и проживео.

Сматра да не може бити дела утаје новца примљеног од продатог еспапа Лазара Мишова с обзиром на прилике у којима се налазимо, на то ко је и какав је био тај Мишов и на начин на који је оптужени тај новац употребио.

Истиче противречност исказа сведока Ђорђа Костантиновића, који је прво изјавио да му сведок Темељко Вељановић није определио кад је атентат покушан, а по том тврдио да му је казао да је то било »јуче«.

Молио је суд да оптуженоме призна у олакшицу његово добро владање и ранији рад на патриотским пословима, и узме у обзир и све прилике у којима је живео и радио, а које су у ствари формирале његову данашњу личност.

Бранилац оптуж. пуковника Владимира Туцовића навео је: да у целом ислеђењу није могао да уочи никакав нарочити мотив који би оптуженога покренуо на дело из тач. е). § 85. казн. зак., а ако је мотив за то дело био исти који је и за дело из тач. а). § 87. каз. зак. постојао, онда оно прво дело, као средство за извршење овог другог дела, не може постојати као засебно дело. Сем тога, ислеђење није изнело доказе о постојању оних елемената који дају карактерне, по закону потребне, знаке за појам тога дела, јер у тужби државног тужиоца изнета доказна средства о томе апсолутно не дају никакве доказе о томе, а претпоставке којима би се морало прибећи да би се до тих доказа дошло нису по § 37. вој. крив. суд. пост. допуштене.

С тога је молио да се оптужени по делу из тач, е). § 85. каз. зак. пусти испод суђења.

Што се тиче дела из тач. а). § 87. казн. зак., налази да је оно потпуно доказано, али да нема доказа да је оптужени имао учешћа у том делу, јер само чланство његово у тајној организацији није довољно да се, без позитивне радње његове на том делу, он може сматрати учесником у том делу. Сведоџба пак капетана Милана Николића нема својства из тач. 3. § 45. вој. крив. суд. пост., те јој се не може поклонити вера, тим мање што је усамљена; сведоџба мајора Живојина Тривунца неприродна је, те нема својства из тач. 5. § 45. вој. крив. суд. пост., а и усамљена је; сведоџба Тихомира Марића је

невероватна, поред тога што је усамљена; сведоџба Јована Милосављевића и Душана Николића обеснажене су на претресу исказима самих ових сведока; сведоџба Велимира Влајића је усамљена, неопредељена, закашњена за више од годину дана и сумњива с обзиром на време, место и прилике, као и на однос сведока према опт. Туџовићу и Лазићу; и најзад сведоџба Милугина Томића без икакве је доказне вредности и по садржини и са формалне стране, јер не потиче из сопственог сазнања, већ из причања других, а није дата на претресу пред судом и у форми како закон тражи. Односи пак оптуженога са опт. Малобабићем и Мехмедбашићем и везе његове и преписка са Бранком Божовићем не представљају и не садрже ништа сумњиво, нити дају какве везе оптуженога са овим делом.

Молио је суд да, према томе што доказни материјал нема карактер законских доказа, оптуженога ослободи казне као невина, а да се баш и узме да та доказна средства имају доказне вредности по закону, ипак се њима не утврђује ни једна од радња у § 46. казн. зак., за саучешће предвиђених, против опт. Туџовића, а саучешћа ван тих радња не може бити. У најгорем случају, изнесени докази могли би против оптуженога утврдити одговорност само за дело из § 51. каз. зак..

Ако пак суд нађе да је оптужени крив за дело из тач. а). § 87. каз. зак., молио је да има у виду § 52. каз. зак. и да призна оптуженоме у олакшицу признање и добро владање, а да одбаци отежавне околности у тужби државног тужиоца наведене, јер не постоје.

Бранилац опт. ђенерала Дамњана Поповића навео је: да не постоји дело буне из тач. е). § 85. каз. зак., јер за постојање тога дела овде нема ни једног елемента који се правном науком траже, пошто нема ни подизања војске у маси против својих старешина и законитих власти, нити је било јаког и силног апела на буну, који би био у стању да поколеба масу и определи је на покрет, јер појединачно дражење и позивање на непокорност и мирно критиковање система владавине, политике и т д. не може сачињавати буну. Најзад, и сама тужба државног тужиоца наводи да су оптужени ишли на то да подижу буну, а не да су и подизали буну, а то нити је једно исто, нити је довољно по закону за постојање дела из тач. е). §. 85 каз. зак. Сем тога, ово се дело врши и казни само за време рата, а међутим оптужени су за своју тајну организацију врбовали официре само до овога рата, дакле не за време рата.

Односно дела из тач. а). §. 87. каз. зак., наводи: да није доказано да је тајна организација »Уједињење или Смрт« била превратничка, па према томе не може се ни узети да је као таква радила на атентату и убиству Престолонаследника, јер би то требало да буде јасно изражено у њеном статуту а то није. По њеном статуту и анархистичким одредбама његовим, она би само могла представљати дело из § 102. каз. зак.. Међутим опт. ђенерал Поповић ни за такво дело не може бити крив, пошто ничим није утврђено, да је он био члан те тајне организације, јер нити је његово име нађено у списку чланова организације, нити га ко од осталих оптужених означава као члана организације.

Сведоџба сведока потпуковника Петра Нешића о томе нема правне вредности, јер га је опт. ђенерал Поповић, због злоупотреба у званичној дужности, суспендовао са дужности и наредио над њим кривичну истрагу.

Ничим није утврђено да је опт. ђенерал присуствовао каквим састанцима и договорима на Крфу, баш кад би се узело да су се ти састанци тицали убиства Престолонаследника, а утврђено је да се он са оптуженим атентаторима није ни познавао, те према томе нема никакве везе између њега и извршеног атентата.

Сведоџба сведока Василија Трбића, који је изјавио да је од опт. мајора Вуловића, много пре атентата, чуо да се ради на издајству отаџбине и да се међу спасиоцима отаџбине налази и опт. ђенерал Поповић, не може се примити, нити Трбић може бити сведок по овоме делу, већ оптужен за дело из § 51. каз. зак., кад о томе свом сазнању није благовремено известио надлежну власт. То исто важи и за сведоџбу Ђорђа Костантиновића, Душана Николића и Тихомира Марића, који су, да су одговорили својој дужности, могли учинити да се атентат потпуно спречи.

Та околност што је опт. ђенерал Поповић у 1914. год. изабран за председника управног одбора Официрске Задруге, не може да доведе у везу опт. Поповића са тајном организацијом и да утврди да је он био њен члан. Његов избор извршен је на основу статута и од надлежних лица, а што су за њега гласали и чланови тајне организације није доказ да је и он члан организације, пошто је он тада биран и од официра који нису били чланови те организације.

Сведоџба сведока Добросава Атанацковића о томе да је опт. ђенерал Поповић пред њим, по извршеном претресу

стана на Крфу, грдио и псовао председника владе г. Пашића, као усамљена, недовољна је по закону, а не и несумњива, јер долази од сведока који је, за више дела злоупотребе, оптужен од стране Живана Пејчиновића, из Скопља, те се против њега води кривична истрага.

Што се тиче писама пок. потпуковника Витомира Цветковића, нађених у стану опт. ђенерала Поповића, налази да оптужени за њих, ни по закону ни по правној науци, као за туђа дела, не може да одговара.

У својим писмима опт. ђенерал нигде није признао ни изјавио да је члан тајне организације, те се као такав не може ни сматрати. Та писма нису нигде била објављена и за њих нико није знао све до претреса стана његове жене у Лиону, те с тога не могу бити ни предмет оптужбе, јер, по правној науци, кривична одговорност неког лица за какво кажњиво дело отпочиње тек онда кад се садржина воље и мисли јави у облику дела у спољнем свету, а дотле је само голо мишљење.

Сведоџба сведока Темељка Вељановића, очевица по делу атентата, несигурна је и слаба, па и немогућна према осталим доказаним околностима, а у толико пре што је дата из притвора команде места у Солуну, у коме се Темељко налазио поводом оптужбе за убиство Лазара Мишова, из Острова.

Није немогуће да је какав бугарски, турски или грчки комитаџија и потплаћени човек пуцао на Престолонаследника, јер се овај атентат дешава на грчкој територији у околини у којој имамо турских, па и бугарских села.

Молио је суд да оптуж. ђенерала Поповића ослободи као невина.

Бранилац опт. пуков. Лазића навео је: да је за правилну оцену основа, који је тужба државног тужиоца нашла у признању опт. Лазића да је био секретар организације, и његове доказне вредности потребно расматрати положај оптуженога у тајној организацији, што је он у својој одбрани изнео. За онај период времена за који је опт. Лазић био секретар организације, стављају му се на терет: његово држање у питању о приоритету власти и торлачки догађаји. Међутим, протест који је против те Уредбе уложен није био дело организације, већ уопште дело официра, јер се, због времена у коме је донета, Уредба о свечаностима схватила од великог броја официра као провокација и као увреда. Акција оптуж. Лазића, према сведоџби потпуковника Премовића, сводила се на то да

против Уредбе треба протествовати депешама Њ. В. Краљу; а доцније опт. Лазић стао је на гледиште да треба протествовати редовним путем. Јасно је, по томе, да се то питање не може узети као доказ за превратнички карактер организације. Догађаји на Торлаку имају да се исследе и пресуде, јер су изнесене оптужбе страховите, а док се то не учини не могу се стављати на терет опт. Лазићу, јер доцнијом судском пресудом могу бити деманговани или стављени на терет другом лицу.

Ничим се не доказује веза опт. Лазића и групе Босанаца, ни у својству секретара организације, ни као обичне личности.

Сведоци: Душан Николић и Тихомир Марић, који су по службеној дужности пратили рад и кретање свих оптужених на Крфу, изјавили су да опт. Лазића нису видели ни у једном друштву, ни на једној вечери или шетњи која је њима изгледала сумњива, а опт. Малобабић и Мехмедбашић и не познају га. Сведоци Бура Шарац и Цигановић означују га као поштена човека, који са атентатом ничег заједничког нема. Све то показује да ништа није радио на припремама за атентат и преврат.

Опт. Лазић сам је дао власти и дешифрирао списак чланова организације; а факт што је устав нађен код другог, а не код њега, показује колико се мало полагало на опт. Лазића као секретара. Признање његово о уништају печата организације и заклетве чланова, мора се узети за истинито.

Опт. Лазић није одмах признао да је члан и секретар организације с тога што није знао да се у истрази испитује као окривљени.

У Острово је, око 25. августа пр. г., долазио са својим командантом Армије и по његовом наређењу, а не у циљу каквог споразума са оптуж. Димитријевићем.

Навео је доказ да дело из § 85. т. е). каз. зак. не може постојати, јер за то нема зак. услова.

Никаквих личних мотива оптужени није имао ни за обарање режима нити за убиство Престолонаследника, јер је од њих добио све што има: авансман, одликовање и врло угледан положај.

Оптужени би могао само одговарати по § 102. каз. зак., који забрањује прикривена удружења.

Сматра да не стоје отежавне околности изнете у тужби, а да оптужени има признање и добро владање као олакшавне околности.

Молио је да се пресуда донесе с погледом и на те олакшице.

Бранилац оптуж. Рада Малобабића навео је: да у погледу оцене основа из тач. 2). § 31. вој. крив. суд. пост. треба имати у виду све ислеђене околности и одбрану оптуженог Малобабића, и да при оцени основа из тач. 4). § 29. вој. крив. суд. пост. треба гледати на то да је усмено изјашњење оптуженога учињено на неколико месеци пре извршења дела и да се оптужени није баш опредељено изјаснио да има намеру да баш учини кривично дело.

Оставио је суду на оцену да ли ће се узети да ли се опт. Малобабић прикривао и трудио да ислеђење осујети.

Налази да није утврђено да се оптужени представљао под лажним именима и пред властима. Прости људи, сељаци, називали су га »Војом« и »Јовом« зато што ретко знају имена оних са којима долазе у додир.

Оптуж. Малобабић био је повереник шефа Извештајног Одсека нашег Глав. Ђенералштаба, пуковника Димитријевића, те се тиме објашњују односи између Малобабића и опт. Димитријевића.

Није доказано да је опт. Малобабић вршио шпијунажу.

Молио је суд да опт. Малобабићу, ако нађе да је потпуно утврђена његова кривична одговорност, досуди казну по закону, имајући у виду да је Малобабић био национални радник и учинио знатних услуга нашој националној ствари у А.-Угарској.

Оставио је суду на оцену да ли Малобабић има олакшавних околности из тач. 2). и 4). § 59. казн. закона.

Бранилац оптуженог Мухамеда Мехмедбашића навео је: да је кривица за коју се Мухамед оптужује тешка, а у толико тежа, што је он вазда гајио и осећао силну љубав према Престолонаследнику и према Српству уопште, а са таквим осећањима и ушао у редове наше војске и борио се.

Сведоџба Ђорђа Костантиновића о томе да га је опт. Мухамед наговарао да убије Престолонаследника, не може се примити: што је сведок Ђорђе одговарао за убиство Лазара Мишова, што је своју сведоџбу неједнаким казивањем довео у сумњу, што је тада био непознат опт. Мухамеду, јер га је тада први пут видео, и што је тада Мухамед био толико болестан, како сам сведок тврди, да није могао на овако тешке злочине ни мислити.

Дружење опт. Мухамеда са опт. Малобабићем не може се узети као ближи основ подозрења, пошто је Малобабић био баракер код III. Армије, те се и долазак у бараку његову не може узети као сумњив, нити долажење у бараку има непосредне везе са извршеним делом. Тако исто стоји и са дружењем Мухамеда са осталим оптуженима, јер је Мухамед с њима био заједно у штабу III. Армије и био у положају млађега према старијима, па се чак морао с њима да дружи.

Сведоџба сведока Љубомира Вуксановића без вредности је, јер показује само то да је 12. августа пр. год. опт. Мухамед виђен код жељезничке станице у Острову да јавно шета с пушком у војничком оделу. И сам је оптужени изјавио да је ту пушку имао да донесе из Лерина у Острово и преда сопственику. Није утврђено да је Мухамед и даље имао пушку. Војничко одело носио је и других дана. Због тога отпада и исказ сведока Темељка Вељановића који на основу тога, што је видео на брду два човека у војничком оделу, закључује да је један био оптужени Мухамед. Темељко познаје врло добро Мухамеда и он би га сигурно познао да је то заиста Мухамед био. Мухамед је по изјави његових другова и пријатеља био добар Србин и војник.

Молио је суд да Мухамеда огласи за невина и ослободи казне и плаћања, а за случај да нађе да је његова кривица потпуно доказана, да му казну одмери с обзиром на олакшавне околности из тач. 2). и 4). § 59. казн. зак. и казну спусти на најмању меру.

СУДСКИ РАЗЛОЗИ

По свршеном извиђању суд је претходно нашао да нема места одлагању претреса ради позивања и испита нових сведока, на које су се поједини од оптужених на овом претресу позвали, јер према околностима о којима би они имали бити испитани, ниједнога од тих сведока казивање не би могло имати утицаја на пресуђење ових дела, а ова су иначе довољно ислеђена.

Прелазећи на главну ствар суд је нашао :

I.

Да је целокупним ислеђењем утврђено: да су оптуж. пуковник Драгутин Димитријевић, пуковник Чедомир Поповић, потпуковник Велимир Вемић и вице-конзул Богдан Раденковић, са још петорицом својих једномишљеника који су у току ратова изгинули односно помрли, упролеће 1911. године, у цељи недопуштеног и непозваног мешања у државне послове и неодговорног утицаја на државну управу

и политику, основали, крију̂ћи од државне управе и власти, тајно друштво под називом »Уједињење или Смрт«, а познато по делима својим под именом »Црна Рука«, са скривеним правим циљем и задатком, али са јасно истакнутим терористичким, превратничким и револуционарним карактером у уставу друштвеном, који су, као самозвани чланови Врховне Централне Управе друштва, коју нико није бирао, нити јој постанак и састав одредио ни познавао, сами прописали и под 9. мајем 1911. год. потписали, као и у пословнику друштвеном, који су такође прописали. Истакнувши само ради фирме и као маску патриотско име и тобожњи циљ—»Уједињење или Смрт«,— да би на тај начин лакше примамили у своје друштво лаковерна и необавештена лица, нарочито млађе официре, ради чега су друштво поставили на тако дубоко мистериозну основу и у погледу личног састава односа и рада у друштву, и у погледу начина ступања у чланство и полагања друштвене заклетве, да су творци његови могли у име друштва да чине што год су хтели, па и најстрашније злочине да врше, а да их ипак у томе нема ко нити ко може да спречи, јер се чланови међу собом не познају и постоје само по бројевима, губећи на тај начин и своје име и своју личност и одговарајући својим животом за безусловну послушност друштву, — оптужени су као творци овог друштва у свему осталом дали свом уставу и друштву прави карактер, који је искључиво терористички, превратнички и револуционарни у реакционарном смислу, усвојивши у свом уставу: као симбол и грб друштвени мртвачку главу с костима, нож, бомбу и отров, који амблеми јасно већ сами по себи показују пут којим су његови творци намеравали да иду у извођењу својих планова; право принудног набављања новаца у земљи за потребе свога друштва; утицај на све службене факторе, све друштвене слојеве и целокупан друштвени живот »према карактеру свога бића« т. ј. револуционарно, јер им је карактер бића друштвеног револуционаран; и дужност чланова да достављају друштву све што би у службеној функцији и у приватном животу дознали, истакнувши интересе свога друштва изнад свију осталих, па дакле и изнад државних, народних, друштвених, војних, породичних и личних интереса; припретивши смртном казном и безобзирним извршењем њеним сваку и хотимичну и нехотичну штету причињену овом друштву; давши председнику и секретару друштвене управе готово свемоћну, апсолутну власт у друштву и у име друштва; и заје̂мчивши принудну доживотност чланства, непроменљивост устава и вечност друштва, — и тиме, негирајући потпуно и државу и свако државно уређење, и устав, и позитивне законе, и права индивидуе, и савремена јемства слободе и културног и политичког напретка уопште, свесно су спремали повратак државе, народа и друштва у назад — у доба страшних терора, тајанствених убистава и уопште несигурности у земљи, — због чега су и добили прави назив »Црна Рука«, који су и сами усвојили и носили.

Кад су поставили своје друштво на такву основу и кад су га организовали увукавши у њ знатан број лица, нарочито млађих официра, чиме су директно подривали дисциплину, ред и дух јединства у нашој војсци, оптужени су, са ново уведеним члановима, а на првом месту са оптуженим пуковником Миланом Гр. Миловановићем, Радојем Лазићем, Владимиром Туцовићем, мајором Љубомиром Вуловићем и ђенералом Дамњаном Поповићем, од којих су прву дво̂јицу узели и за чланове Врховне Централне Управе свога друштва, предузели рад на привођењу својих реакционарно-превратничких идеја и милитаристичко-олигархијских тежња и жеља у дело, покушавајући недопуштено мешање у унутарње државне, политичке и војне, послове и односе, штетно утицање на државну управу и наметање своје воље одговорној влади, те да на тај начин припреме терен за насилну промену државног облика владавине и земаљског Устава, а ради узимања државне управе у своје руке.

На том послу они су недозвољеном и тајном агитацијом међу официрима и злонамерним критиковањем уставних и законитих аката државне управе и њених органа, у најкритичнијем времену — непосредно после завршених прошлих ратова и пред овај велики рат, када је држави и војсци требало мира, реда и што бржег опорављења и обновљења истрошене државне оружане моћи и одбране, — у пролеће 1914. год. створили незадовољство и претећи покрет у војсци против тадање државне управе и законитог стања у земљи, и тиме, као и покушајима утицања на Круну и на опозиционе политичке странке, изазвали једну од најтежих и најдужих унутарњих државних криза поводом тадање нове Уредбе о државним светковинама, подстичући и припремајући гарнизоне у Новој Области да насилно смене управне власти и узму њихову власт у своје руке, а у Престоници да сами помоћу војске изврше превра̂т у држави и уставну и парламентарну владу оборе, а Владаоцу наметну своје људе за министре, а сем тога, и

у исто време, одупрли су се и примени законског права контроле надлежних министара над радом и стањем у Официрској Задрузи, коју су тада чланови овог тајног друштва држали у својој руци.

У току овога рата, који је одмах за тим наступио, оптужени су с једне стране допуштали својим присталицама, и подстицали их, да и лично, и помоћу добровољаца, које су систематски окупљали око себе, придобијали их разноврсним начинима, средствима, услугама и обећањима и запајајући их мржњом према постојећем политичком стању у држави измишљањем зла и корупцијом у њој, — врше најгрозније злочине, убиства, злоставе, отмице, пљачке и друга безакоња над невиним српским грађанима и над нејаком чељади, па и над самим представницима државне власти у службеној функцији њиховој, а с друге стране сами непрекидно пропагирали и договорно припремали превратт у држави, укидање Народне Скупштине и насилну промену земаљског Устава и облика државне владавине, у цељи узимања државне управе у своје руке завођењем војничке владавине — олигархије — од 15—20 људи, махом официра, — решени да насилно уклоне сваку сметњу која би им се у остварењу тога плана противставила, а на првом месту да убију Престолонаследника Александра и председника Владе г. Николу Пашића.

Оваквим умишљајима и предузећем оптужени су хтели и ишли на то, да насилном променом Устава земаљског и укидањем Народне Скупштине, народу одузму политичке слободе и уставна права, и то све у времену када су српску државу једино представљали Престолонаследник, Влада, Народна Скупштина и остатак војске, из чега, с обзиром на прилике у којима се налазимо, а у којима су оптужени били предузели да свој план у дело приведу, јасно излази да су оптужени са издајничком свесношћу спремали да и заостали још конац нашег државног бића и живота прекину, па према томе и постојање и независност Отаџбине коначно сахране, јер би, у случају да су успели, Српска Држава и војска биле одмах од свију напуштене и остављене саме себи, на милост и немилост непријатељу, који је то једва и чекао.

Да у изложеним радњама именованих оптужених постоји дело издајничког предузећа предвиђено у тач. *а.* § 87. а*)*. казн. зак., а кажњиво по последњој алинеји истог §-а.

Да ово дело постоји, доказује се: признањем опт. Димитријевића, Чед. Поповића, Вемића и Раденковића,

да су у пролеће 1911. год. доиста основали тајно друштво »Уједињење или Смрт«, да су у исто врбовали и уводили нове чланове првенствено из реда официра, да оснивање тога друштва нису пријавили државној власти и да је оно постојало без знања државне управе; признањем осталих оптужених официра, сем опт. ђенерала Поповића, да су уведени у исто тајно друштво и били чланови његови; признањем опт. Димитријевића, Миловановића, Туцовића и Лазића да је то њихово тајно друштво и »Црна Рука« једно исто; оригиналним уставом истога друштва од 9. маја 1911. год., са својеручним потписима опт. Димитријевића, Раденковића, Чед. Поповића, Вемића и Миловановића, који је нађен код опт. Драг. Димитријевића, по његовом сопственом признању и по гласу протокола претреса над њим и његовим стварима, извршеног 17. децембра 1916. год., — према чијим одредбама ствара се организација »Уједињење или Смрт«, која претпоставља револуциону борбу културној, те јој је институција апсолутно тајна; организација према карактеру свога бића утиче на све службене факторе у Србији и на све друштвене слојеве и целокупни друштвени живот у њој, спроводи револуциону организацију по свима територијама на којима Срби живе; најстарија власт организације је Врховна Централна Управа са седиштем у Београду; при извршењу одлука путем организације апсолутна власт припада председнику и секретару управе, а у хитним и мање важним случајевима председник и секретар доносе одлуку и старају се о њеном извршењу; извођење ширих револуционих покрета зависи од одобрења врховне централне управе; предвиђа се регулисање потребних знакова за чување тајног карактера организације; дужност је сваког члана да врбује нове чланове, при чему он својим животом јемчи за оне које уводи; чланови организације лично се међу собом не познају, а воде се по бројевима, ступањем у организацију губе своју личност, и не могу никада из организације изаћи, нити им се може уважити оставка; интерес организације стоји над свима осталима; организација може према потреби новац набављати и принудним путем како у земљи тако и на страни; за причињену штету организацији чланови се кажњавају смрћу, при изрицању које врховна централна управа руководи се једино тиме, да она буде поуздано и извршена, без обзира на средства која ће се употребити; печат организације садржи снажну савијену руку са развијеном заставом и на овој као грб мртвачка глава са укрштеним костима, а по-

ред заставе нож, бомбу и отров; при ступању у организацију члан полаже заклетву, заклињући се сунцем, земљом, Богом, крвљу својих отаца, чашћу и животом, да ће до смрти верно служити задатку организације и увек бити готов да за њу поднесе све жртве, да ће наредбе и заповести безусловно извршивати, и да ће све тајне ове организације собом у гроб понети, а ако хотимично или нехотично ову заклетву не изврши или прекрши, да му Бог и другови из организације суде; устав ступа одмах у живот и не може се мењати; — пословником друштвеним, који је такође нађен код опт. Драг. Димитријевића, по гласу напред поменутог записника претреса и по његовом сопственом признању, а у коме се у чл. 14. прописује смртна казна за чланове друштва, који би тајну друштвену одали било власти или коме који не припада организацији, а чл. 18. и 19. наређују да се у случају брзе опасности по организацију од чије издаје, издајник одмах ма на који начин учини безопасним; — списком чланова друштва нађеним у стварима опт. потпуковника Вел. Вемића, по записнику претреса од 26. јануара т. год. бр. 349., а који он за такав признаје; — шифрованим списком чланова друштва нађеним код оптуж. пуковника Радоја Лазића, а који је он за такав признао и дешифрирао; — признањем опт. Чед. Поповића да ово њихово друштво и сада постоји; — својеручним дневником опт. потпуковника Велимира Вемића, у коме под 26.-XII.-1910. год. стоји забележено његовом руком: »...Одмах у почетку кад сам ја предложио да се претресе могућност промене унутра, није се сложио Богдан. Он неће да се све скида и да ми доводимо своје људе на управу, већ мисли да треба само једна организација која би гурала централну власт да ради у духу наших идеја«, из чега се види да су оптужени још у самом зачетку остварења овог друштва намеравали да врше политичке промене у земљи и да се мешају у управу државе; — признањем опт. Димитријевића, Миловановића, Лазића и Раденковића да су у мају месецу 1914. год., на седницама Врховне Централне Управе овог тајног друштва, претресали питање о Уредби о приоритету власти и о држању официра поводом тога питања; — признањем оптуженог Димитријевића и Миловановића, да су агитовањем код официра створили незадовољство, протест и покрет у војсци противу те Уредбе и ондашње владе; — признањем оптуж. Димитријевића, у вези са сведоџбом заклетог сведока пуковника Милована Плазине и са писмима овога, пок. потпуковника Душана Глишића и пуковника Милутина Лазаревића, од 28. маја 1914. год., која су код опт. Димитријевића нађена, а којима се тврди да је опт. Димитријевић у мају 1914. год., поводом поменуте Уредбе, упутио писмену поруку својим друговима официрима у Скопљу да, ако би иста влада остала, војска смени полициске власти у Новој Области и узме власт у своје руке, и да га о томе депешом известе, те да он у Београду предузме шта треба за старе крајеве, — и са извештајем пуков. Милут. Лазаревића од 17. маја 1914. год. опт. пуков. Димитријевићу о постигнутом успеху агитацијом, у коме се вели: »Косовска и Брегалничка Дивизија су обавештене и ту је све припремљено и команданту ће одмах поднети извештај. Воја Живановић је се колебао, кад му је било предложено да пошаље депешу непосредно Краљу, а сада, када буде окуражен депешом ђенералом, свакако ће се преломити. У Ибарској Дивизији само нисам сигуран, јер због даљине нисам могао да одржавам везу, али рачунам да ће и ту бити повољан резултат«; — сведоџбом заклетог сведока потпуковника Николе Премовића, да му је у мају 1914. год. опт. Рад. Лазић писао једно писмо, у коме предвиђа нереде у Београду поводом Уредбе о приоритету власти и апелује на борце у унутрашњости, да у интересу војске потпомогну ту борбу, што и сам опт. Лазић признаје, наводећи да је то писмо написао по наговору и настојавању опт. Димитријевића, као најимпулзивнијег друга, који је на њ и околину имао утицаја; — признањем опт. Димитријевића да је у том времену водио преговоре са шефовима опозиционих политичких странака о обарању владе и о санкционисању нереда и изгреда које би у том циљу војска учинила, да је утицао на шефа Главног Ђенералштаба војводу Путника да се ангажује у истој борби против владе и да је поручио Престолонаследнику да се не опредељује у питању о приоритету власти, а из свију ових доказаних околности јасно излази да су оптужени прво намеравали и радили да се, само протестима упућеним непосредно Краљу, а потом Министру Војном, издејствује укидање или измена Уредбе о државним светковинама, па када су се уверили о агитацијама код официра постигнутом успеху у погледу незадовољства у официрском кору, изменили су тај свој првобитни план протеста, па предузели мере да изврше преврат смењујући управне власти, узимајући њихову власт у своје руке и обарајући дотадашњу владу, а што нису извели до краја само с тога што су им саучесници у Скопљу у последњем моменту отказали своју сарадњу у томе, и што су у Београду на време сазнали да им је план откривен

власти, да је спремљен распоред жандармерије за тај случај и да им прети опасност ако покушају извршење намераваног преврата; — признањем опт. Миловановића да су он и његови другови изборoм оптуженог ђенерала Дамњана Поповића за председника управног одбора Официрске Задруге, одмах по његовом пензионисању на питању о поменутој Уредби, хтели да учине инат према тадањем Министру Унутраш. Дела г. Стојану Протићу и тиме му покажу да му се не може све као што је он то уобразио; извештајем Министарства Унутрашњих Дела Пов.Бр. 1006. од 4. маја тек. год., извештајем Управника града Београда г. Манојла Лазаревића Бр. 396. од 5. априла ове год., начелника среза врачарског г. Дим. Животића од 25. истог месеца, рефератима писара среза грочанског г. Радисава Ђорђевића од 12. априла ове год. и писара Управе града Београда Душана Тадића од 11. истог мес., изјавом повређеног и опљачканог г. Наума Димитријевића, новинара, у акту Министарства Унутр. Дела ПБр. 5218. од 12. маја тек. год. и сведоџбом заклетог сведока Ђуре Шарца, — којима се утврђују злочини, зверства и пљачкања вршена на Торлаку од стране пок. мајора Добросава Ђорђевића и Војислава Танкосића, који су били чланови тајног друштва, са њиховим добровољцима, а под непосредном командом и толеранцијом тадањег команданта Дунавске Дивизије пуковника Миливоја Анђелковића и његовог начелника штаба опт. пуковника Радоја Лазића; — и сведоџбом заклетих сведока Милана Циганoвића и Ђуре Шарца, који тврде да је пок. мајор Танкосић намеравао, одмах по преласку у Босну, да пошље опт. пуковнику Димитријевићу пола милиона динара, и да је новац, одузимат на Торлаку од разних лица, био предаван опт. Димитријевићу; — сведоџбама заклетих сведока Јована Милосављевића и Душана Николића, и признањем већине оптужених, којима се тврди да су се оптужени често састајали прошле године у вароши Крфу, а нарочито у хотелу »Suisse«, »Добој« и »St. Georges«; — сведоџбом заклетог сведока Тихомира Марића, да су се оптужени на састанцима у хотелу St. Georges у вароши Крфу, договарали о промени политичког режима, о новој војничкој управи у држави и о узимању власти у своје руке; — признањем оптуженог Димитријевића да је у току овога рата а нарочито у Драчу и на Крфу скупљао око себе Босанце добровољце и избеглице и да им је говорио да је штета да изгину и да неће имати ко после да рашчишћава рачуне код нас, и да је оптуженоме

Малобабићу говорио о нашим унутарњим стварима, за које ће он, ако се не поправе изборима, употребити други пут; — сведоџбом заклетог сведока резервног потпоручника Драгољуба Димитријевића, који говори да му је оптужени пуковник Димитријевић у прошлој години говорио да би требало придобити резервне официре за »Црну Руку«, упростити управни систем владавине, смањити чиновништво и плате чиновницима и официрима, укинути Државни Савет, Скупштину и Владу и да би целокупну управу земљом могло да врши 10—15 људи, па му је препоручивао да та гледишта преноси на резервне официре, јер они држе војску у својим рукама; — у вези са сведоџбом заклетог сведока Милутина Томића, који тврди да му је Бранко Божовић, бив. уредник органа »Црне Руке« »Пијемонта«, говорио да је спремљен терен за образовање Владе Народног Савета, коју би састављало око двадесет чланова, међу којима би били и оптуж. пуковници Милан Гр. Миловановић и Драг. Димитријевић, као и оптуж. ђенерал Поповић; — признањем оптуж. мајора Вуловића да је добровољцу Незиру Хаџиналићу говорио о ђавој спољној политици нашој, бацајући за то одговорност на председника Владе г. Николу Пашића, и том приликом узвикнуо му, циљајући на председника Владе: »Зар га ти за ово не би могао убити?«; — сведоџбом заклетог сведока поднаредника Вељка Зечевића, који тврди да му је оптуж. Димитријевић говорио да је судбина земље поверена несавесним људима, да је Престолонаследник слаб човек и под утицајем ђаволе околине и да ће »они« једног дана све то најурити, као и да ни сада за националне ствари немамо средстава и да не треба журити, већ да имамо прво да пречистимо наше унутарње ствари и зло у земљи; — сведоџбом заклетог сведока добровољца Милана Циганoвића, који тврди да му је оптуж. Димитријевић говорио, да је Престолонаследник опкољен ђаволом околином и да је под њеним утицајем, да је то штетно по државу, да се то не може дуго трпети и да пре но што се ма шта на страни предузме, треба почети са домаћим злом и ослободити га се; да немачки цар Вилем, бугарски краљ Фердинанд и грчки краљ Константин воде за своје народе паметну политику и да имају енергичне људе што код нас није случај; — сведоџбом заклетог сведока Милана Циганoвића и Вељка Зечевића, да их је оптуж. Димитријевић са нарочитим писмима за оптуж. ђенерала Поповића и бив. оптуженог по овом делу пок. Витомира Цветковића упутио овоме у Скопље са наређењем да његове наредбе слушају

и да их је овај тамо задржао и припремао да врше убиства и пљачке над онима које ће им он показати; — сведоџбом заклетих сведока Милана Цигановића и Ђуре Шарца да им је пок. Бошко Арежина за живота признавао: да се ради на томе да се обори данашњи режим, да се организује чисто војничка владавина којој ће председник бити један од ђенерала, и да су томе још једина сметња Председник Владе г. Никола Пашић и Престолонаследник Александар, који ако се не склоне биће побијени, да су га оптуж. Димитријевић и Вуловић уверавали да се у таквом једном делу не треба ништа плашити, да ће одмах бити узети у заштиту, и да је он, Бошко, имао да убије Престолонаследника Александра, а Незир Хаџиналић г. Николу Пашића; — сведоџбом заклетог сведока добровољца Јевте Голијана, који тврди да га је оптуж. Вуловић питао да ли би имао куражи да убије »једну вишу личност«; — сведоџбом заклетог сведока четничког војводе и рез. потпоручника Василија Трбића, који тврди да му је оптуж. Вуловић у пр. години говорио: да треба да се групишу у једну организацију, која би имала да очисти Србију од неваљалаца, да треба сви да се удруже да доврше дело од 29. маја, да још једаред морају да запливају у крв у земљи, те да је очисте од неваљалаца, јер у томе лежи спас земље, да су се преварили у данашњој династији и да се члановима њеним не може дозволити да владају Србијом и да са Престолонаследником апсолутно треба свршити, као и да су у друштву тих спасилаца отаџбине, оптуж. ђенерал Поповић, пуковник Димитријевић, Богдан Раденковић и други; — сведоџбом заклетог сведока потпуковника Петра Нешића, који тврди да га је оптуж. ђенерал Поповић позивао да ступи у њихово друштво, те да смене династију Карађорђевића, пошто она не стоји добро у народу ни код страних дворова, иначе да неће никад бити пуковник; — сведоџбом заклетог сведока Јована Милосављевића и Душана Николића, који тврде да је оптуж. Миловановић једне вечери у прош. години у вароши Крфу говорио једном официру, за кога оптуж. Миловановић вели да је био потпуковник Тих. Мијушковић, да они не могу да раде са оном црногорском л . . . . . , т. ј. са Престолонаследником и да између њих и њега мора да легне крв; — у вези са признањем оптуж. Миловановића да је тада и на истом месту говорио потпуковнику Мијушковићу о Престолонаследнику и о односу својих другова са њиме; — сведоџбом заклетог сведока мајора Живојина Тривунца, који тврди да му је оптужени Туцовић говорио о »Црној Руци« и ре-

као: »Варате се ви, ако мислите да ће Александар бити краљ«, у вези са признањем оптуж. Туцовића, да је тада доиста говорио овом сведоку о »Црној Руци« и о односу Престолонаследника према њој, и да му је рекао да је тешко веровати да ће Престолонаследник и бити краљ; — сведоџбом заклетог сведока капетана Милана Николића, који тврди да му је оптуж. Туцовић у пр. год. у Виши-у, у Француској, врло често говорио о промени режима и да је њихова група официра силна, да ће она стати на пут вршљању код нас и да ће на крају крајева они испасти победиоци, да ће са оваквим стањем код нас његови другови свршити и за то употребити све, — у вези са признањем оптуж. Туцовића, да је овом сведоку доиста говорио да у његовој групи има најјачих и најспремнијих официра и да ће на крају крајева они испасти победиоци, и да је тиме замишљао борбу са свима онима који су за пропаст земље кривили »Црну Руку«; — сведоџбом заклегог сведока Николе Тодоровића, који је тврдио да му је оптуж. Туцовић у возу на путу од Таранта за Рим говорио да ће официри народне посланике испод сабаља пропуштати у Србију, у вези са признањем оптуж. Туцовића, да му је доиста говорио да би официри требали испод сабаља пропуштати у Србију оне народне посланике, који за пропаст земље бацају кривицу на официре; и сведоџбом сведока сведока Боривоја Поповића, који тврди да му је опт. Туцовић говорио да ће официри радикале испод сабље пропуштати, у вези са признањем опт. Туцовића да је пред сведоком критиковао радикале, али да се не сећа да му је казао оно што он тврди; а сви ови докази и основи сами за себе, а нарочито кад се доведу у везу са том околношћу да је се у том истом времену, када је се сва ова агитација оптужених дешавала и њихов превратнички покрет осећао, у лето пр. год. појавио у Швајцарској издајнички памфлет Светолика Јакшића, новинара, под насловом »Писмо Србима у Солуну«, који се растурао на неколико дана пре покушаног атентата на Престолонаследника Александра, што значи да је нарочито штампан пред припремани атентат, и у коме се наша војска отворено позива да се прво окрене против унутарњег непријатеља и њега се ослободи, — и са сведоџбом заклетог сведока Милутина Томића, по којој је и писац тога издајничког памфлета Свет. Јакшић имао бити са оптуж. Димитријевићем и Миловановићем и другим њиховим присталицама члан револуционарне Владе Народног Савета, коју су оптужени по извршеном превратy у држави имали да образују са

својим пријатељима и присталицама, — чине по §§ 41., 44., 45., 46., 48. и 50 зак. о пост. вој. суд. у крив. делима потпун доказ о томе да су оптужени као чланови тајног терористичког и превратничког друштва »Црна Рука« и у име његово, наслањајући се на то своје друштво ради чега су га и основали, припремали политички преврат у држави и насилну промену земаљског Устава у смислу укидања политичких слобода и уставних права народних, ради узимања државне управе у своје руке и да су у тој цељи врбовали официре па и војнике српске војске, — па према томе да постоје и дела издајничког предузећа из тач. *а.* § 87. а). каз. зак..

Да су пак опт. Димитријевић, Миловановић, Туцовић, Лазић, Вемић, Чеда Поповић, Раденковић, Вуловић и Дамњан Поповић извршиоци овог дела, па према томе за исто кривично одговорни, доказује се:

А.) *За опт. пуков. Драг. Димитријевића*:

Признањем његовим, да је оснивач тајног друштва »Уједињење или Смрт«, за које признаје да је исто што и »Црна Рука«, и да је члан његове Врховне Централне Управе, за које је друштво према напред изложеноме доказано да је имало револуционарни карактер и да је радило на превратничким плановима; да је учествовао у редакцији друштвеног устава и пословника и да је, као такав, устав потписао; да је ово друштво врбовало и придобијало нове чланове нарочито из војске; да је се у мају 1914. год. на састанцима њихове цивтралне управе претресало питање о Уредби о приоритету власти и о држању официра поводом те Уредбе, да је и сам учествовао у томе претресању и састанцима, да је агитовао код официра да би изазвао код њих незадовољство, протест и покрет против те Уредбе и ондашње владе, и да је у том цињу упутио писмену и усмену поруку својим друговима официрима у Скопљу, да, ако иста влада остане, војска смени полициске власти у Новим Областима и узму власт у своје руке, да је у томе времену водио преговоре са шефовима опозиционих политичких странака о обарању владе и санкционисању нереда и изгреда, које би у томе цињу војска учинила, да је утицао на шефа Глав. Ђенералштаба војводу Путника, да се ангажује у истој борби против владе и да је поручио Престолонаследнику да се не опредељује у питању о приоритету власти, — у вези са сведоџбом заклетог сведока пуковника Плазине, који тврди да је оптужени тада поручио у Скопље и то, да га о узетој власти од стране војске у Новој Области другови одмах депешом известе те да он у Београду предузме шта треба за старе крајеве; са признањем опт. Радоја Лазића да је по наговору и настојавању опт. Димитријевића, као најимпулзивнијег од свију њих, који је имао утицаја на њега и околину, написао и послао потпуковнику Николи Премовићу писмо, у коме предвиђа нереде у Београду и позива борце у унутрашњости да ту борбу потпомажу; и са сведоџбама заклетих сведока потпуковника Вукашина Јанковића и свештеника Др. Војислава Јањића, из којих се види да је оптужени са својим друговима тада био спремио план да једне ноћи поведу војску београдског гарнизона на Двор, Краља принуде да абдицира, Владу оборе, а Министре Војног и Унутрашњих Дела убију, па да на владу доведу своје људе, и да су од извршења тога плана у последњем тренутку одустали, кад је оптуженоме Димитријевићу архимандрит Др. Николај Велимировић саопштио полициски распоред жандармерије за тај случај и да ће оптужени и сви његови другови погубити главе, ако свој план покушају да изврше, у вези са признањем оптуженог Димитријевића да га је у истом времену Д-р Николај Велимировић молио да не заоштрава сувише ствар око Уредбе о приоритету власти, и да му је нагласио да се боји за његову личност; признањем да је уза се прикупљао у току овога рата босанско-херцеговачке добровољце и да им је говорио да је штета што ће они сви изгинути, јер неће имати ко после да рашчисти рачуне код нас, и да је опт. Раду Малобабићу говорио, да ће, ако се наше ствари политичке ствари изборима не поправе, он употребити други пут; признањем његовим да је се са осталим оптуженима и пријатељима састајао у пр. год. у вароши Крфу, па и у хотелу »St. Georges«, што и заклети сведоци Јован Милосављевић и Душан Николић потврђују — а заклети сведок Тихомир Марић тврди, да је и оптужени учествовао у састанцима и договорима у хотелу »St. Georges«, о промени политичког режима у држави и о узимању власти од стране оптужених у своје руке; сведоџбом заклетог сведока рез. потпоручника Драгољуба Димитријевића, који тврди да га је оптужени позивао, да придобија резервне официре за »Црну Руку« и њен програм о укидању Државног Савета, Скупштине и Владе, о смањењу чиновништва и чиновничких и официрских плата и о упрошћењу управног система владавине, коју би могло да врши 10—15 људи; — сведоџбом заклетог сведока Милана Циганoвића, који тврди да му је оптужени говорио, да је Престолона-

следник опкољен рђавом околином и да је под њеним утицајем, да је то штетно по државу, да се то не може дуго трпети и да, пре но што се ма шта на страни предузме, треба почети са домаћим злом и ослободити га се, као и да се то питање мора скинути са дневног реда пре уласка у Србију, јер ће доцније то бити теже; да немачки цар Виљем, бугарски краљ Фердинанд и грчки краљ Константин воде за своје народе паметну политику и имају енергичне људе, што код нас није случај; сведоџбом заклетог сведока поднаредника Вељка Зечевића, који тврди да му је оптужени у Албанији говорио да је судбина земље поверена несавесним људима, да је Престолонаследник Александар слаб човек и да је под утицајем околине »и да ћемо ми једнога дана све то најурити«, као и да ми сада за националне ствари немамо средстава и да не треба журити, већ да имамо прво да пречистимо наше унутарње ствари и зло које је у земљи; — и сведоџбом заклетог сведока Ђуре Шарца који тврди да је оптужени њему и друговима његовим, добровољцима, у Драчу говорио да ће приликом реорганизације наше војске бити на реду и наших личних ствари, које ћемо, може бити, расправљати између себе.

Изложена доказна средства и сама по себи а нарочито доведена у везу са појавом издајничког памфлета Светолика Јакшића »Писмо Србима у Солуну« у том истом времену, када је оптужени са својим друговима радио на извршењу овога дела, и на истоветност превратничких мисли и издајничких прогласа са протураним идејама од стране оптуженога и његових другова, јер се и у томе памфлету српска војска отворено позива на борбу против унутарњег непријатеља, те да се њега ослободи пре но што ступи у борбу са спољним непријатељем, као и са сведоџбом заклетог сведока Милутина Томића, који тврди да му је Бранко Божовић, уредник листа »Црне Руке« »Пијемонта«, са којим опт. Димитријевић признаје да је се у Корекијани на Крфу састајао и разговарао о предстојећој унутрашњој политичкој борби и обећао му своју сарадњу у њој, саопштио састав пројектоване нове владе народног савета од 20 чланова, међу којима би имали бити и оптужени и писац памфлета »Српској војсци....« Светолик Јакшић, и да му је Бранко Божовић по доласку у Рим саопштио да је спремљен терен за ту нову владу, — чине по § 41. и тач. 4). § 46. зак. о пост. в. судова у крив. делима потпун доказ о томе да је опт. пуковник Димитријевић, као најактивнији члан Врховне Централне Управе тајне организације и њен прећутни председник, који је и

уставом организације био овлашћен да са секретаром самовласно доноси одлуке и да их извршује, радио на преврату у држави и насилној промени земаљског Устава ради узимања државне управе у своје руке, и да је у овоме делу био главни покретач и извршилац, те као такав за исто и кривично одговоран.

Б). *За оптуж. пуковника Милана Гр. Миловановића*:

Признањем његовим да је члан тајне организације, за коју признаје да је исто што и »Црна Рука«, и члан њене Врховне Централне Управе; да је у мају 1914. год. учествовао на састанцима исте управе, на којима се претресало питање о Уредби о приоритету власти и држање официра поводом тога питања; да је агитовао код официра да би се створило код њих незадовољство према тој Уредби и изазвао покрет противу дотадање владе; да је по сведоџби заклетог сведока Милована Плазине и казивању опт. пуковника Димитријевића знао за поруку опт. Димитријевића официрима у Скопљу, а по свом признању и био присутан предаји писма о томе од стране његове пуковнику Милован Плазини, упућеног пок. потпуковнику Душану Глишићу; да је по његовом признању у Медови тражио од начелника Главног Државног Рачуноводства да му преда државну готовину, која је тада износила око 50 милиона; да је се састајао са осталим оптуженим официрима и другим члановима тајне организације у вароши Крфу, па и у хотелу »St. Georges«, у времену када су се, према сведоџби заклетог сведока Тихомира Марића, чланови тајне организације договарали да изврше преврат у држави и државну управу узму у своје руке и када се уопште осећао покрет и претеће држање код официра чланова исте организације; као и да је у разговору са појединим официрима говорио да је Престолонаследник опкољен рђавом околином, — а ово признање, које има сва својства признања у § 41. зак. о пост. војних судова у крив. делима, потпун је доказ о томе да је оптужени био учесник у овом делу овог тајног друштва и лично на њему сарађивао, па према томе да је за исто дело и кривично одговоран као главни покретач и извршилац његов, поред оптуженог пуковника Димитријевића, јер је био најстарији члан Врховне Централне Управе њиховог тајног друштва »Црна Рука«, а нарочито још у вези са сведоџбом заклетог сведока Јована Милосављевића и Душана Николића, који тврде: да је се оптужени често састајао са члановима »Црне Руке« у вароши Крфу и да је једне вечери једном

официру, за кога оптужени вели да је био потпуковник Тихомир Мијушковић, говорећи о Престелонаследнику рекао: »Он не сме да нас позове, па да му у очи кажемо и да се том приликом разрачунамо; не можемо ми уопште са овом црногорском л ..... да радимо, јер он прикупља све наше непријатеље и контраше, ... његову, између нас и њега мора да легне крв«; са сведоџбом заклетог сведока Тихомира Марића, који тврди да је и оптужени учествовао на састанцима чланова »Црне Руке«, и у хотелу »St. Georges«, и у договорима о преврату и о узимању власти у своје руке, као и са сведоџбом заклетих сведока пуковника Војислава Блазнавца и рез. потпоручника Душана Николића, који тврде да је оптужени у 1912. год. у њиховом присуству рекао народном посланику Пери Јовановићу о тадањем председнику владе г. Николи Пашићу: »И твој Пашић, ... мајку бугарску, запамтиће нас пошто се рат сврши«, — из којих се јасно види да је оптужени стално показивао превратничке намере и на њиховом остварењу радио — §§. 45. и 46. зак. о пост. вој. судова у крив. делима.

В.) *За оптуженог пуковника Чедомира Поповића:*

Признањем његовим да је оснивач и члан Врховне Централне Управе тајне организације, за коју је напред изложеним доказима утврђено да је имала револуционаран карактер и радила на превратничким плановима и делима, па и на овом делу; да је учествовао у састављању устава организације и исти потписао и тиме се обавезао на све револуционарне, терористичке и антидржавне одредбе, које он садржи, па и на одредбу чл. 16., којим су председник и секретар Врховне Централне Управе овлашћени да самостално доносе одлуке и да их извршују у име свију чланова Врховне Централне Управе, па и у име његово као члана исте; као и да је уводио неке чланове у ову тајну организацију, — а овакво признање његово чини против њега, по § 44. вој. крив. суд. пост., потпун доказ о томе да је као члан тајне организације имао учешћа у овом делу исте организације и њених чланова, и да је према томе за исто и кривично одговоран.

Г.) *За оптуженог потпуков. Велимира С. Вемића:*

Признањем његовим да је оснивач и члан Врховне Централне Управе, а до 1913. год. и секретар исте управе тајне организације, за коју је напред изнетим доказима утврђено да је имала револуционаран карактер и радила на превратничким плановима и делима, па и на овом делу; да је учествовао у састављању устава организације и исти потписао и тиме се обавезао на све његове револуционарне, терористичке и антидржавне одредбе, па и на одредбу чл. 16., по којој су председник и секретар Врховне Централне Управе овлашћени да у име исте управе, па и у име његово као члана исте, самостално доносе одлуке и да их извршују, као и да је придобијао и уводио нове чланове у организацију, — а овакво његово признање, нарочито још у вези са његовим својеручним дневником, из кога се види под 26.-12. 1910. год. да је он још у почетку стварања ове организације заступао и износио тежњу за политичким променама у земљи, а под 9.-12., 19.-12., 20.-12. и 25.-12.1913. г. какав су самовољан и невојнички утицај на Министра Војног вршили опт. Вемић и пок. мајор Војислав Танкосић у духу организације своје којој су припадали, негирајући и законе земаљске и субординационе односе и принудивши Министра да им издејствује помиловање од судске осуде, а оптуж. Вемић и одликовање највишим ратним орденом, као и да је оптуж. Миловановић издавао службене тајне члановима своје организације, — чини по § 44. зак. о пост. вој. суд. у крив. делима потпун доказ о томе да је оптужени као члан тајне организације имао учешћа у овоме делу исте организације и њених чланова, и да је према томе за исто и кривично одговоран.

Д.) *За оптуж. вице конзула Богдана Раденковића:*

Признањем његовим да је оснивач и члан Врховне Централне Управе тајне организације, за коју је напред изложеним доказима утврђено да је имала револуционаран карактер и радила на превратничким плановима и делима, па и на овом делу; да је учествовао у састављању устава организације и исти потписао и тиме се обавезао на све његове револуционарне, терористичке и антидржавне одредбе, па и на одредбу чл. 16., којом су председник и секретар Врховне Централне Управе овлашћени да самостално доносе одлуке и да их извршују у име Врховне Централне Управе, па и у име његово као члана исте, и да је придобијао и уводио нове чланове у ову своју организацију, а ово признање чини противу њега по § 44. зак. о пост. вој. суд. у крив. делима потпун доказ о томе да је имао учешћа у овоме делу својих другова и организације и да је према томе за исто и кривично одговоран.

Ђ.) *За оптуж. мајора Љубомира Вуловића:*

Признањем његовим да је члан тајне организације, за коју је утврђено да је на превратничким циљевима и

на овом делу радила; да је се са осталим оптуженима, члановима исте организације, чија је кривица у овоме делу доказана, нарочито са оптуженим пуковником Димитријевићем, за кога је доказано да је био главни покретач и кривац у овоме делу, често састајао на Крфу у времену када је се највећма осећао покрет и претеће држање код официра, чланова »Црне Руке«; и да је добровољцу Незиру Хаџиналићу, осуђујући нашу спољну политику и означујући као кривца председника владе г. Николу Пашића, о овоме рекао: »Па зар га ти не би могао за све ово убити?!«; — и сведоџбама заклетих сведока четничког војводе и рез. потпоручника Василија Трбића и добровољаца наше војске Јевте Голијана, Ђуре Шарца и Милана Цигановића, који тврде, и то сведок Василије Трбић да га је оптужени у својој соби у хотелу »Олимпос«, у Солуну, позивао да се групишу у једну организацију, која би имала да очисти Србију од неваљалаца, да треба сви да се удруже да доврше дело од 29. маја, да још једном морају да запливају у крв у земљи, те да је очисте од неваљалаца, јер у томе лежи спас земље, да су се преварили у данашњој династији, да се члановима њеним не може дозволити да владају Србијом и да са Престолонаследником апсолутно треба свршити, као и да су у друштву тих спасилаца отаџбине ђенерал Дамњан Поповић, пуковник Драгутин Димитријевић, Богдан Раденковић и други, — у вези са признањем оптуженога да је сведока Трбића доиста звао к себи у собу хотела »Олимпос«; сведок Јевта Голијан, да га је опт. Вуловић питао: »Јевто, да ли би ти имао куражи, да убијеш једну вишу личност«; сведок Ђура Шарац, да је њему и осталим добровољцима опт. Вуловић говорио да је Престолонаследник опкољен неваљалцима, који га искоришћују и да то не може да се гледа и трпи; сведоци: Ђура Шарац и Милан Цигановић, да им је пок. Бошко Арежина, добровољац наше војске, саопштио да му је опт. Вуловић говорио да ради на обарању режима и завођењу војничке владавине и да ће Престолонаследник и г. Пашић, као једине сметње томе, бити побијени, ако се не склоне легалним путем, и да при томе не треба да се плаши, јер ће одмах бити узет у заштиту; а сведок Милан Цигановић и да је опт. Вуловић говорио добровољцима Босанцима, да је штета да изгину на страни, јер нема ко да расправи ове наше унутрашње ствари, — у вези са признањем оптуженога да је са добровољцима Босанцима, за које је истеђењем утврђено да су их оптужени чланови »Црне Руке« за своје превратничке намере прикупљали и припремали

и на извршење и других злочина употребљавали, одржавао врло тесне везе и сумњиве односе, ненадлежно их примио у Драчу од опт. пуковника Димитријевића ради превода на Крф, тамо их такође ненадлежно предао потпуковницима Божину Симићу и Војиславу Ковачевићу, такође члановима »Црне Руке«, са њима са тајно састајао, са опт. Димитријевићем а и сам врло често посећивао их у приватном стану у вароши Крфу и обилато их новчано помогао, а који односи и везе јасно показују да је оптужени и сам у припремању ових добровољаца за извршење превратничких идеја лично учествовао.

Изложеним доказима потпуно је по §§. 44. и 46. вој. крив. суд. пост. утврђено да је опт. као члан тајног револуционарног друштва и сам лично имао учешћа у извршењу овога дела од стране истога друштва и његових чланова, па да је према томе за исто и кривично одговоран.

Е.) *За оптуж. пуковника Владимира Туцовића*:

Признањем његовим да је члан тајне организације, за коју признаје да је исто што и »Црна Рука«, а за коју је напред изнесеним доказима утврђено да је имала револуционаран карактер и радила на превратничким плановима и делима, па и на овом делу, и да је у њу увео девет нових чланова, официра, да је се са осталим оптуженима по овоме делу, официрима, састајао у вароши Крфу, у хотелу »Сан Жорж«, пансиону »Suisse« и ресторану »Добој«, у времену када су се оптужени, према сведоџби заклетог сведока Тих. Марића, у хотелу »Сан Жорж« састајали и договарали да изврше преврат у држави и да државну управу узму у своје руке и када се уопште осећао покрет и претеће држање код официра — чланова »Црне Руке«, да је при повлачењу на путу за Драч говорио мајору Живојину Тривунцу о »Црној Руци« и о односима њеним према Престолонаследнику, па му том приликом казао да је тешко веровати да ће Престолонаследник Александар и бити краљ; да је у бањи Виши говорио капетану Милану Николићу да у његовој групи официра у »Црној Руци« има најјачих и најспремнијих људи и да ће на крају крајева они испасти победиоци у борби са својим противницима; да је сведоку Николи Тодоровићу говорио да би официри требали народне посланике испод сабаља да пропуштају у Србију, као и да је имао забрањени памфлет Светолика Јакшића »Писмо Србима у Солуну« и није га предао власти, како је то било наређено, већ га у ни-

штио — које признање чини по §. 41. вој. крив. суд. пост. потпун доказ по овоме делу против опт. пуковника Туцовића, чије је активно учешће у извршењу овога дела тајне организације утврђено још и сведоџбом заклетих сведока: Тих. Марића, који тврди да је и опт. Туцовић био на састанцима чланова »Црне Руке«, на којима су се договарали о промени режима, преврату и узимању државне управе у своје руке; капетана Милана Николића, који тврди да му је оптужени често говорио о својој групи другова, о томе да су они силни и о промени режима, да је ту групу заступао »Пијемонт«, да извесни људи раде све и сва а он и његови другови сада нису ништа, да су ти људи фатални за њих, да то и такво стање не може остати и да ће он са друговима једанпут свршити са тим стањем и за то употребити све, а он и свих својих сто хиљада динара, које има; заклетог сведока свештеника Боривоја Поповића, који тврди да је оптужени њему говорио да ће официри радикале испод сабаља пропуштати и Милана Комадинића, који тврди да је оптужени стављао Бранку Божовићу, бив. уреднику листа »Пијемонта«, суме новаца на расположење за рад на увођењу републиканског режима у Србији, у вези са сумњивим састанцима и преписком оптуженога са Бранком Божовићем, за кога је његовим својеручним дневником а и иначе утврђено да се бави превратничким пословима и кога је оптужени по свом признању новчано помагао — тач. 4. §. 46. зак. о пос. вој. суд. у крив. делима.

Ж.) *За оптуж. пуковника Радоја Лазића*:

Признањем његовим да је био члан тајне организације, за коју признаје да је то исто што и »Црна Рука«, и члан и секретар њене Врховне Централне Управе, да је чувао печат, архиву и новац организације, списак чланова и њихове писмене заклетве, да је у организацију увео једног новог члана; да је учествовао у састанцима Управе на којима се претресало питање о Уредби о приоритету власти и о држању официра поводом те Уредбе, и да је, на наваљивање опт. пуковника Димитријевића, који је, као најимпулзивнији међу њима, имао утицаја на њега и околину, у мају 1914. год. написао и преко пуковника Милутина Лазаревића послао писмо потпуковнику Николи Премовићу, у коме је предвиђао нереде у Београду поводом поменуте Уредбе и апеловао на борце у унутрашњости да у интересу војске потпомогну ту борбу; и да је у прошлој години на Крфу предао опт. пуковнику Димитријевићу 900 рубаља прилога организацији од вишег ветеринара Др. Димитрија Марковића, који је новац опт. Димитријевић по свом признању употребио и утрошио по своме нахођењу, — а ово признање доведено у везу још и са околностима што је опт. Лазић за време истраге по овоме делу одрицао да је члан ове тајне организације, што признаје да је печат и архиву организације и заклетве њених чланова уништио по своме нахођењу у новембру 1915. год. и што испитани сведок Велимир Влајић под заклетвом тврди, да је њега, и ако је подофицир, оптужени, који је преко њега шпекулисао на мењању новца и био ортак са његовим стрицем у држању бараке, питао у прошлој години, шта мисли о председнику владе г. Николи Пашићу, говорећи му да је војска узела Маћедонију, а да су политичари хтели да је предаду, — чини потпун доказ по § 41. вој. крив. суд. пост. о томе да је опт. Лазић имао учешћа у овоме делу, па да је према томе за исто и кривично одговоран — као главни покретач и извршилац његов, поред опт. Димитријевића и Миловановића, јер је био секретар Врховне Централне Управе тајног друштва »Црна Рука«, и као такав уставом друштвеним био овлашћен да са председником самостално доноси одлуке и да их извршује.

З.) *За оптуж. ђенерала Дамњана Поповића*:

Да је оптуж. ђенерал Дамњан Поповић члан тајне организације — друштва и као такав учесник у извршењу овога дела исте организације и њених чланова, стоје против њега као доказ следећи основи:

1.) Ближи основ подозрења из тач. 2. § 29. вој. крив. суд. пост., који се састоји у томе: што су претресом стана г-ђе Милеве супруге опт. Поповића нађена својеручна писма, која оптужени за своја признаје, а у којима он, осуђујући са жучношћу и огорчењем постојеће политичко стање и државну управу, отворено претњама се изражава противу њих и при томе редовно говори у множини, у име своје и својих другова и пријатеља официра, који се по његовом мишљењу данас гањају и који су незадовољни са постојећим политичким стањем у држави, и као такове именује само оне за које је утврђено да припадају овом тајном друштву, тако: у писму свом од 17. априла пр. године он пише: »Видим да се љутиш на ово што се ради, ја сам се у почетку љутио док нисам видео и сазнао шта хоће и од куда то долази. Сад се ни мало не секирам, већ ми је пријатно што видим да ће да наседну, јер се

њихова неваљалства испољавају . . . . неваљалци нарочито хоће да нас уклоне . . . . измишљају свашта, али баш то ће их одвести на вешала«; у писму од 25. априла пр. год. пише: »Но надам се да ће народ разумети, умети да их се отресе и да мало живахне. Живи били видећемо . . . . . Један од познаника прича ми да се чак међу сељацима (сада војницима) много говори и о републици«; у писму од 17 маја пише: »Треба да знаш да је овде сада исто онако, како је у Србији било пре 29. маја«; у писму од 15. јуна пише: »За нас стање је врло незгодно. Мени се чини да је горе него што је било до 29. маја. Свуда шпијуни нас прате. Исто онако како су ме пратили у пролеће 1903. год., тако ме прате и сада и мене и све који са мном разговарају«; у писму од 18. јула пише: »Радоје Јанковић, истина је отишао у Петроград, он напушта *своје друштво* и досадањи рад . . . . мисли да је добио Бог зна шта, а ја држим ипак да ће се кајати и он као и сви отпадници; никада нису били ни срећни ни задовољни превртљивци који ма зашто друштво напуштају«; у писму од 24. јула вели: »Ако могнем заблуделе овчице да вратим у *стадо*, неће бити рђаво, биће добро, јер су *нам* иначе многи изгинули . . . . ., све препреке морамо уклањати, а за то треба доста радника. Наш народ мора бити слободан у својој земљи, да слободно живи и ради те да са полетом напредује и за то му морамо помоћи да до потпуне слободе дође, да не зависи ни од кога напасника«; у писму од 28. септембра вели: »Управо сад се не зна право стање ко је с ким, ко коме добра мисли, сваки се од другога плаши и нешто зазире. И Мали од Јуде и Јуда од њега и обоје од других. Тако је нека пометња у свему. Види се да један од другога крије и свак жели да другоме подвали. Интриге на све стране. *Ми* ни криви ни дужни највише извлачимо. И једна и друга страна зазире од *нас*, и ако немају разлога за то, бар за сада«; у писму од 2. октобра говори о групи официра које цео свет познаје као идеалне патриоте, па вели: »Ми не можемо да разумемо то, нити знамо који *Га* (т. ј. реч је о Преостолонаследнику) натоцињава на тако клизав пут. Од *нас* се оградио, не жели и неће да чује наше савете«; у писму од 18. новембра вели: »Цукеле су што своје нерасположење према мени преносе и на децу нашу, али то ништа не мари, платиће за све кад дође време томе . . . . неваљалци се окомили на *нас* и на све *наше* пријатеље и по ћефу без разлога *наше* уклањају са положаја. Готово сваког виђенијег склонили су. Ево сад и Љубу Вуловића хоће да пошљу овамо«; и у писму од 30. новембра пише:

»Буди уверена да и ови неваљалци неће вечито моћи да раде шта хоће«;

2). Ближи основ подозрења из тач. 1. под а). § 30. зак. о пост. вој. суд. у кривичним делима, који се састоји у томе: што је са пок. потпуковником Витомиром Цветковићем, који је такође за ово дело био оптужен, па пре овога претреса умро, а за кога је утврђено да је био члан овога истог тајног друштва и да је имао учешћа у делима којима су оптужени, чланови истог друштва, радили на преврату у држави, јер је оптужени Димитријевић у својој поруци од маја месеца 1914. год., упућеној пок. потпуковнику Душану Глишићу, да војска смени полициске власти и узме власт у своје руке у Новој Области, и њега био обухватио, као једног од четворице другова, којима то у задатак ставља, — стајао у подозривој преписци, јер су по гласу записника претреса од 26. децембра пр. године Број 4206 код оптуженог нађена својеручна писма пок. Цветковића, у којима се говори о истим заједничким незадовољним њиховим пријатељима и друговима за које је пок. Цветковић у истрази признао да су то завереници од 29. маја, који су у »Црној Руци«, и са истоветном жучношћу и са огорчењем изражава о постојећем политичком стању и данашњој државној управи, као што је то и оптужени у својим писмима напред цитираним изражавао; тако: пок. Цветковић у писму од 10. августа пр. год. пише оптуженом: »Ја се надам да ће се свест и код нашег народа и код наше војске пробудити као и 29. маја и са неваљалцима раскрстити..... једно ми је криво на неувиђавности *наших* пријатеља, што су толико њих отишли у Русију«, у писму од 8. септембра пише му: »Бојим се да нисмо остали сасвим усамљени и да ништа нећемо моћи учинити и за општу ствар и за *нас*. Једино се још надам да ће Баја радећи за себе и своје несвесно *нама* учинити услугу... Овди нема људи са којима би се могло ма шта радити, а могло би се врло много урадити, јер се одавде све боље види и бољи би се ударци могли лолама задавати... Овде има једна котерија пријатеља Малога која је све узела у своје руке, ако би ви што могли предузети да се одавде уклоне, много би помогли општој ствари«; у писму од 9. септембра пише му: »Ја се надам да баш они људи који раде за себе само а не за отаџбину, да они људи који су земљу довели довде, да ће они радећи рђаво једном пробудити и освестити оне врле и племените људе нашег народа, да ће устати и срушити ову корупцију и ове неваљалце и спасти у дванаестом часу Српски Народ... и мислим да им не би требало

сметати, само им у згодном часу треба тако везати руке да више никада не буду у могућности да ма какову пакост и несрећу не учине овом јадном народу. За ово као што напред рекох треба да смо приправни, како нас догађаји који ће доћи не би изненадили«; а у писму од 3. децембра пише супрузи оптуженога: »Господин генерал пише ми да се систематски ради да се наши пријатељи уклоне, како им не би сметали остварењу њихових планова«, па помиње као те пријатеље »Миливоја (Анђелковића), Николу (Стевановића), Аписа (оптуж. пуковника Драгутина Димитријевића), Ивковића (Јована) и Љубу Вуловића«; — а ова се преписка пок. Витомира Цветковића са оптуженим ни по садржини својој, ни по природном смислу своме, ни по времену и приликама у којима је одржавана, ни по подударности својој са држањем и радом поменутог превратничког тајног друштва и његових чланова на овоме делу, никако другојаче не може објаснити, него да је оптуж. ђенерал Поповић са пок. Цветковићем припадао истом друштву и био учесник у његовим недопуштеним делима и смеровима, а и у извршењу овога дела;

3). Ближи основ подозрења из тач. 3. § 29. зак. о пост. вој. судова у крив. делима, који се састоји у томе: што је по сведоџби заклетог сведока пешад. потпуковника Петра Нешића, овога као свог потчињеног у току овога рата у Скопљу позивао да ступи у њихово друштво, те да смене династију Карађорђевића, јер она не стоји добро у народу ни код страних дворова, предочавајући му да иначе неће постати никад пуковник;

4). Основ из тачке 2. под *б*. §. 55. вој. крив. суд. поступка, који се састоји у томе: што је оптужени у времену министарске кризе у 1914. год., поводом Уредбе о приоритету власти, коју је ово тајно друштво агитацијом у официрском кору и нападима на владу изазвало, и када су се чланови истога друштва, преко управе Официрске Задруге коју су у својим рукама имали, одупрли комисијском прегледу рада и рачуна Официрске Задруге по решењу надлежних министара, у мају 1914. год., одмах после свог пензионисања због неисправног и претећег држања у питању о поменутој Уредби, од стране чланова поменутог тајног друштва изабран за председника управног одбора Официрске Задруге, који је избор по признању оптуж. Милана Гр. Миловановића имао бити инат тадањем Министру Унутрашњих Дела г. Стојану Протићу, као члану владе, те да би му се тиме показало да му се не може све, као што је он уобразио; даље што заклети сведок Василије

Трбић тврди да му је опт. мајор Љубомир Вуловић, који је члан овог тајног револуционарног друштва, позивајући га да ступи у њихову организацију у превратничком циљу, саопштио да је у њој поред осталих и опт. ђенерал Поповић, а заклети сведок капетан Петар Арачић тврди да је и њему пок. поручник Божидар Ивковић, такође члан овог тајног друштва, позивајући га да ступи у то друштво, саопштио да је у њему поред опт. Драгутина Димитријевића и оптуж. ђенерал Поповић, и најзад што је по сведоџби заклетог сведока Милутина Томића, опт. ђенерал Поповић имао бити члан Владе Народног Савета, коју су имали по извршеном превратy у држави оптужени чланови »Црне Руке« са својим пријатељима и присталицама образовати; а све ово показује да је оптужени и по односима и по поступцима својим тако лице да се лако може држати и закључити да је био члан поменутог тајног друштва и учесник у његовим против законим радњама, па и у овоме делу, и

5). Основ из тач. 1. под б). §. 55. зак. о пост. вој. судова у кривичним делима, јер се лажно брани да није ни знао да уопште постоји ово тајно друштво међу официрима, као и да озлојеђеност и мисли пок. Витомира Цветковића, које је овај у преписци с њиме уносио, није делио, већ га је напротив стишавао и чак да поједине од тих његових мисли није ни разумевао. Напротив из његове личне преписке нађене код његове супруге и преписке пок. Витомира Цветковића нађене код њега, а тако исто из целокупних његових односа и поступака несумњиво излази да не само да је за постојање поменутог тајног друштва знао, него да је и члан тога друштва био, као и да је и он сам у својој личној преписци са супругом истоветну озлојеђеност, претњу и апсолутно исте мисли као и пок. Цветковић у својој преписци са њиме, изражавао, па и овога, у место да га стишава, као што се он брани да је чинио, напротив у томе подржавао, а ово се нарочито види из писма пок. Цветковића од 3. децембра пр. год. упућеног супрузи ђенерала Поповића, у коме вели: »Господин ђенерал пише ми да се систематски ради да се наши пријатељи уклоне, како им не би сметали остварењу њихових планова«.

Изложени основи који су потпуно доказани и то: основи под 1.) и 2.) записницима претреса извршених код опт. ђенерала Поповића и код његове супруге г-ђе Милеве Бр. 4206 од 26. децембра пр. год. и Бр. 149 од 3. јануара т. год. и својеручним писмима оптуженога и

пок. Витомира Цветковића, која су они обојица за своја признали — §§. 50. и 48. вој. крив. суд. пост.; основ под 3.) сведоџбом заклетог сведока потпуковника Петра Нешића, који је по последњем ставу § 56. вој. крив. пост. у овом случају потпуно доказан; основ под 4.) исказима тамо именованих заклетих сведока, који су потпун доказ из тач. 4. §. 46. према II. ставу §. 56. вој. крив. суд. пост., а под 5.) својеручном преписком оптуженога и пок. Витомира Цветковића, коју су они за своју признали и која је према томе потпун доказ по §§. 41. и 48. крив. пост., — чине по § §. 53.—55. вој. крив. суд. пост. потпун саставни доказ против опт. ђенерала Поповића о томе да је он члан овог тајног превратничког друштва и саучесник напред именованих и оптужених у овом делу истога друштва и да је према томе за исто и кривично одговоран.

Односно дела буне из тачке е). §. 85. каз. зак. за које су оптужени тужбом војног држ. тужиоца оптужени, суд налази да исто не постоји, јер у напред изложеним кажњивим радњама оптужених нема потребних елемената за постојање тога дела, пошто ничим није утврђено да су оптужени нашу војску у маси на побуну и отказивање послушности позивали и подстрекавали, у намери да је на бунтовнички покрет одмах и покрену, што је за појам буне неопходан и битан услов, а појединачно врбовање и придобијање војних лица за превратничке циљеве, које су оптужени вршили, нема и не може имати карактер буне.

С тога се оптужени по томе делу из тач. е). §. 85. каз. зак., за које су првобитно били оптужени, имају отпустити испод суђења, на основу тач. 1. §. 231. и § §. 213. и 214. крив. суд. пост..

По изложеном делу из тач. *а.* §. 87. а). казн. зак., оптуженима се има казна изрећи по последњем ставу истог §.-а, пошто су оптужени за извршење тога дела били предузели напред изложене радње, у које спада покушај убиства Престолонаследника Александра, извршеним атентатом против њега, а којима се њихова злочина намера непосредно у извршење привести имала.

II.

Да у радњи свих оптужених што су, и то: пуковници Драгутин Димитријевић, Мил. Гр. Миловановић, Чедомир Поповић, Радоје Лазић и Владимир Туцовић, потпуковник

Велимир Вемић, вице-конзул Богдан Раденковић, мајор Љубомир Вуловић и ђенерал у пенз. Дамњан Поповић, као чланови тајног револуционарног друштва »Уједињење или Смрт«, познатог под именом »Црна Рука«, у циљи преврата у држави и промене државног облика владавине, а ради узимања државне управе у своје руке, припремали насилно уклањање Њ. Кр. В. Престолонаследника Александра и владајуће династије Карађорђевића са престола, па су ради тога покушали и убиство Престолонаследника Александра средством оптужених Рада Малобабића и Мухамеда Мехмедбашића, које су за извршење тога дела придобили и спремили, па их и навели и упутили да извршењу истога приступе, што су ови и покушали 29. августа пр. год., извршивши атентат на Престолонаследника Александра; — а оптужени Раде Малобабић и Мухамед Мехмедбашић: што су за рачун напред именованих оптужених чланова »Црне Руке«, и по њиховом наговору, 29. августа пр. год. око 17 часова покушали да убију Престолонаследника Александра, извршивши на њега атентат на тај начин, што су испалили два метка из пушке на аутомобил, којим је се Престолонаследник тада враћао са положаја у свој логор у Владову путом Острово-Владово, а на месту где тај пут прелази преко железничке пруге Солун—Битољ по изласку ове из усечене стене у правцу ка Владову, на 135. Км, — постоји дело издајничког предузећа предвиђеног у тач. а). § 87. казн. зак. а казнимо по последњем ставу §. 87. с обзиром на §. 87. б). истог законика.

Да ово дело постоји доказује се, и то само извршење атентата на Престолонаследника Александра: исказима сведока пешад. потпуковника Павла Јуришића и маркиза Антонија де Безијаде д'Авари, који су под заклетвом осведочили: да је 29. августа пр. год. између 16 и по и 17 часова на путу из Острова за Владово, код усечене стене на 135. Км. железничке пруге од Солуна, а на месту где тај пут са владовске стране прелази преко железничке пруге, испаљено два пушчана метка на аутомобил, којим је се тада Престолонаследник туда враћао у логор, а у коме су и њих двојица били, и да су метци прозујали поред аутомобила долазећи из близа са леве стране и од позади; сведоџбом заклетог сведока Темељка Вељановића, који тврди да је у означено време и на означеном месту при пролазу једног аутомобила, у коме су били официри, чуо два пуцња један за другим и при другом пуцњу видео кад је

опт. Раде Малобабић из пушке пуцао у правцу истог аутомобила у пролазу; и записником увиђаја на лицу места бр. 24 од 20. марта ове год., којим се утврђује да се са места, са кога сведок Вељановић тврди да је атентатор опт. Малобабић пуцао на аутомобил, може пуцањем из пушке да убије човек на месту на коме је, према казивању сведока Павла Јуришића и Антонија де Безијаде, аутомобил са Престолонаследником у моменту пуцања био, што чини потпун доказ о постојању дела по §§. 45. и 39. зак. о пост. в. суд. у крив. делима.

А да је извршење атентата дело из раније са планом припремљено и организовано у циљи убиства Престолонаследника и уклањања династије Карађорђевића с престола од стране оптужених као чланова тајног друштва »Црне Руке«, те да би ови по том извршили преврат у држави и промену облика владавине и узели државну управу у своје руке, утврђује се тиме: што је атентат извршен у непосредној близини села Острова, у коме су тада, по свом признању и по службеним податцима, били опт. Драгутин Димитријевић, пређутни председник Врховне Централне Управе тајне организације, који је са секретаром имао права по уставу организације да самовласно доноси одлуке и да их извршује у име Врховне Централне Управе, и Љубомир Вуловић, члан исте тајне организције, за које је по делу под I. утврђено да су били најактивнији у превратничким припремама и предузећу свога друштва »Црне Руке«, и, будући у најповерљивијим службеним функцијама у штабу III. Армије тада у Острову, и то први као помоћник начелника штаба, а други као шеф обавештајне — полициске секције истог штаба, били у могућности да тачно знају и морали знати и време поласка и правац кретања Престолонаследника Александра, који је се непосредно пред овај атентат у пролазу бавио у Острову и кренуо за Владово; што је, по делу под I. као кривици такође издајничког предузећа из тач. *а* §. 87. а). казн. зак., утврђено да је на извршењу тога дела радило тајно друштво »Црна Рука« у цељи извршења преврата и промене облика владавине и ради узимања државне управе у своје руке, и да су сви напред именовани оптужени, сем опт. Малобабића и Мехмедбашића, чланови истог друштва и као такви по томе делу нађени за криве зато што су радили на превратy у држави, а да су се састајали у вароши Крфу и договарали о промени режима и узимању власти у своје руке, чему је и ово дело покушаја убиства Престолонаследника имало да послужи, јер се тај њихов превратнички циљ без убиства Престолонаследника Александра, који држи Краљевску Власт, никако не би могао постићи; што су се опт. Миловановић, као најстарији члан Врховне Централне Управе истог друштва, и опт. Лазић, као секретар исте управе, који су са опт. Димитријевићем и у 1914. год. најактивније у име свог друштва радили на стварању незадовољства и покрета код официра и на обарању тадање Владе, непосредно пред извршење овога дела састајали у Острову са опт. Димитријевићем, који је био најактивнији члан и пређутни председник Врховне Централне Управе овог тајног друшава, и са њим на само разговарали, па том приликом истраживали узроке тада извршеном смењивању њихових пријатеља пуковника Миливоја Анђелковића и Николе Стефановића са положаја у оперативној војсци, а када се ово њихово истраживање узрока смени пријатеља доведе у везу са истоветном забринутошћу и незадовољством опт. Дамњана Поповића, због смене тих пријатеља, па чак и самог Димитријевића и Вуловића са положаја, израженим у писмима његовој супрузи, као и са извршењем атентата одмах после тога њиховог састанка у Острову, онда је неизбежан закључак да је атентат на Престолонаследника баш зато и извршен и убиство његово покушано одмах 29. августа, што су оптужени имали разлога бојати се да смени пуковника Анђелковића и Стефановића не следује и смена осталих њихових присталица и пријатеља, у ком би им случају било несравњено теже да изврше припремљено убиство Престолонаследника и намеравани преврат, а и зато, и тим пре, што су тога дана — 29. августа — све војне власти и цела војска били заузети последњим и најважнијим припремама за општу офанзиву која је имала одмах сутра дан, т. ј. 30. августа да отпочне, па је и отпочела; што су се опт. Димитријевић, Вуловић и Туцовић, чланови »Црне Руке«, по свом сопственом признању, пре извршеног атентата на само, дакле тајно, састајали са извршиоцима атентата опт. Малобабићем и Мехмедбашићем и са њима одржавали по све сумњиве односе, помагали их новчано, заузимали се за њих на сваком кораку, чинили им изузетне услуге, ненадлежно их држали и водили уза се, па их и, како пре тако и после извршеног атентата, прикривали; што је, по сведоџби заклетих сведока Вељка Зечевића, Милана Циганoвића и Драгољуба Димитријевића, опт. Димитријевић, као представник тајног друштва »Црна Рука«, пређутни председник и главни покретач и творац свију превратничких умишљаја и предузећа истог друштва, њима чинио таква изјашњења, ко-

јима је опредељено дао познати да ради на уклањању Престолонаследника и династије са престола; по сведоџби заклетог сведока Василија Трбића, оптуж. Вуловић, као нераздвојни друг опт. Димитријевића и члан »Црне Руке«, овога позивао у организацију, у којој су оптужени Дамњан Поповић, пуковник Драгутин Димитријевић, Богдан Раденковић и други, те да још једном запливају у крв и доврше дело од 29. маја и да очисте земљу од неваљалаца, јер се члановима данашње династије не може дозволити да владају Србијом и са Престолонаследником апсолутно треба свршити; по сведоџби заклетих сведока: Милана Цигановића и Ђуре Шарца, пок. Бошко Арежина њима саопштио да се ради на томе да се изврши превратт у држави, да се заведе војнички режим и да Престолонаследник Александар буде убијен, и да је опт. Вуловић њега за то одредио; по сведоџби заклетих сведока Јована Милосављевића и Душана Николића, опт. Миловановић говорио пре извршења овога дела у пр. години на Крфу, да између његових другова и Престолонаследника мора да падне крв; по сведоџби заклетог сведока Петра Нешића, опт. ђенерал Поповић њега позивао у своје друштво, те да уклоне династију Карађорђевића; по сведоџби заклетог сведока Драгомира Атанасијевића, опт. Туцовић говорио: »Ми ћемо републику чим се вратимо у Србију«; по сведоџби заклетог сведока мајора Живојина Тривунца овоме говорио да се вара ако мисли да ће Престолонаследник Александар бити краљ, у вези са признањем оптуж. Туцовића да је заиста мајору Тривунцу у препирци о »Црној Руци« и о томе да ће Престолонаследник с њоме рашчистити казао: »Тешко је веровати да ће Александар и бити краљ«; по сведоџби заклетог сведока капетана Милана Николића, овоме, показујући стално негодовање према Престолонаследнику, говорио да ће он и његови другови из »Црне Руке« победити своје противнике; а по сведоџби заклетог сведока поднаредника Велимира Влајића, у разговору са оптуженим Лазићем о потпису указа којим су постали пуковници рекао: »То му је први и последњи указ«, што се очевидно односило на Престолонаследника Александра, који је као вршилац краљевске власти тај указ о унапређењу потписао; и што се из преписке опт. Дамњана Поповића и бив. оптуж. по овоме делу пок. Витомира Цветковића очевидно види велико негодовање групе официра, из које су оптужени, према Престолонаследнику и његовом раду као Врховног Команданта и носиоца краљевске власти, као и претња њихова због тога, — а сви

ови докази и основи доведени међу собом у везу, као и са извршеним атентатом против Престолонаследника, потпуно по §§. 45., 46. и 47. зак. о пост. вој. суд. у крив. делима доказују да је ово дело од стране тајног друштва »Црна Рука« раније и са планом спремано па и покушано, у циљи насилног уклањања Престолонаследника са Престола убиством његовим и династије из земље, а ради извршења преврата у држави на коме је исто друштво радило, као што је то по делу под I. утврђено.

Да су пак оптужени Раде Малобабић, Мухамед Мехмедбашић, пуковник Драгутин Димитријевић, мајор Љубомир Вуловић, пуковник Владимир Туцовић, пуковник Милан Гр. Миловановић, пуковник Радоје Лазић, потпуковник Велимир Вемић, пуковник Чедомир Поповић, виценконзул Богдан Раденковић и ђенерал у пензији Дамњан Поповић извршиоци овога дела, па према томе да су за исто и кривично одговорни и то: оптужени Раде Малобабић као главни кривац у физичком извршењу атентата, а оптужени Мухамед Мехмедбашић као његов саучесник у томе, оптуж. Драгутин Димитријевић, Љубомир Вуловић, Владимир Туцовић, Милан Гр. Миловановић, Радоје Лазић, Велимир Вемић, Чедомир Поповић и Богдан Раденковић као интелектуални творци овога дела и главни подстрекачи и помагачи извршилаца његових, а оптужени Дамњан Поповић као њихов саучесник, — стоје као доказ о томе противу њих следећи докази и основи, и то:

А). *против оптуженог Рада Малобабића*:

1.) Што га заклети сведок очевидац Темељко Вељановић за извршиоца овога дела означава, јер је под заклетвом осведочио: да је 29. августа пр. год., око »икиндије«, т. ј. 17 часова, са даљине око 50 метара, видео опт. Малобабића на месту где је атентат извршен, т. ј. код усечене стене, кад је из пушке, коју је у рукама имао, пуцао на један аутомобил, који је у томе моменту поред њега пролазио, а у коме је било официра, а после одмах побегао преко брда ка Острову, као и да је тада чуо два пушчана пуцња, али да је само при другом од та два пуцња видео да је опт. Малобабић из пушке опалио у правцу аутомобила, те је из тога закључио да је оптужени и први пут на аутомобил пуцао, а ово казивање сведока, које има сва својства из § 45. вој. крив. пост. прописана, доведено у везу како са признањем оптуженог Малобабића, да је се у том истом времену на путу из Острова за Владово видео са сведоком Темељком Вељановићем одмах по проласку

аутомобила у коме је био Престолонаследник, тако и са исказима заклетих сведока потпуковника Павла Јуришића и Маркиза Антонија де Безијаде д' Аварија, који су тада са Престолонаследником Александром у истом аутомобилу били, и записником увиђаја бр. 24, којим се тврди, да је атентат на Престолонаследника Александра извршен у то исто време и на том истом месту и на исти начин како је то и сведок Темељко показао, сачињава против оптуженог Малобабића ближи основ подозрења из тач. 2. § 31. воj. крив. пост.;

2). Што је по сведоџби сведока поднаредника Десимира Чоловића, оптужени пред овим опредељено дао познати да има намеру да ово дело изврши и јаку мржњу према Престолонаследнику Александру обелоданио, јер је сведок Чоловић под заклетвом посведочио да му је оптужени у прошлој години, а пре извршеног атентата, једног вечера у кафани, у вароши Крфу, на похвално изражавање његово о лепом испраћају, који им је Престолонаследник у Драчу приредио, рекао: да је за ову нашу несрећу крив Престолонаследник, да га је влада узела у своје руке и да тога ..... треба смакнути, а оваква изјашњења оптуженога чине против њега ближи основ подозрења из тач. 4. § 29. воj. крив. пост.;

3.) Што се по сведоџби заклетих сведока: Драгомира Видића, Василија Пећка, Васиља Дине Гајдаци, Трифуна Ђорђа, Таше Руса, рез. капетана Светомира Вићентијевића, Ђорђа Самарџије, Ставре Хаџи Хариса, Лазе Дине Гајдаци и Илије Трифуна Тодоровског, у времену извршеног атентата, и пре и после овога, представљао и живео у Острову под лажним именима »Јова« и »Воја«, и често мењао одела, носећи час војничко час грађанско, па му чак ни његов лични ортак сведок Драгомир Видић и поред више месеци заједничког рада и живота није знао право име, а ово се ни на који други начин не може објаснити но да је оптужени то чинио са задњим намерама, те да ислеђење против себе по овом делу осујети, — а ово сачињава против њега ближи основ подозрења из тач. 11. § 29. воj. кр. суд. пост..

4.) Што је по своме признању, а после извршеног атентата, када га опт. Димитријевић више није могао код себе крити, тражио од команданта Дринске Дивизије у Скочивиру објаву за одлазак у Солун и од истога добио акт Бр. 14389 од 19. децембра пр. године, да се упућује команданту места у Солун, па у Солун ипак није отишао, већ се задржао у Острову, где никог познатог није имао,

не радећи ништа све до 2. јануара ове године, када је од стране власти ту и ухапшен, а ово се не да на други начин објаснити до да је се од власти крио, па и поменути добивени акт уништио, нарочито с обзиром на то што је опт. Димитријевић 15. децембра пр. год. по овоме делу под истрагу и у притвор стављен и што је опт. Малобабић одмах после три дана по томе тражио дозволу за дефинитиван одлазак у Солун, и ако је по свом признању тек на неколико дана пре тога и дошао у Скочивир ради држања бараке код Дринске Дивизије, чији је баракер дотле био, па и нов уговор о држању бараке с њиме закључио само на два дана пре тога и што се из његовог својеручног писма намењеног опт. пуковнику Димитријевићу и признањем обојице види да непосредно пре тога није смео код опт. Димитријевића у штаб III. Армије у Воштаране доћи, наводећи у писму: »...али како не знам како је расположење »тамо« код ваше стране.... јер нисам могао сада да до вас дођем знате и сами«, и ако је у његовој непосредној близини у Крушограду био, што чини против њега ближи основ подозрења из тач. 10. § 29. воj. кр. суд. пост.;

5.) Што се из признања његовог сопственог, а и опт. Димитријевића, Вуловића и Туцовића, као и из целокупнога ислеђења по овоме делу, види да је са овом тројицом оптужених, за које је по делу под I. доказано да су припадали тајном и за државни поредак опасном друштву »Црна Рука« и да су радили на преврату у држави, одржавао изузетне тесне везе и односе: са опт. Димитријевићем био непрекидно заједно и уз њега, редовно се са њиме на само састајао и разговарао, и водио са њиме политичке разговоре, у којима је опт. Димитријевић критиковао политичко стање у земљи, осуђивао државну управу и наглашавао му да ако се то изборима не рашчисти, рашчистиће се другим путем, а непосредно на 2—4 дана пред извршење атентата позвао га преко оптуж. мајора Вуловића код себе у вече и на само наглашавао му да има неки други посао да му дâ, из чега је оптуж. Малобабић, по своме признању, закључио да је то био неки »тајни посао«; уживао његово неограничено поверење и благоволење, примао од њега необичне услуге и новчане помоћи, и био непрекидно предмет његове нарочите пажње, бриге и старања, и од стране његове скриван од власти, па је у његовом дућану нађено једно његовом руком писано писмо врло сумњиве садржине, које је био спремио да пошље опт. Димитријевићу, а сем тога овоме са Крфа донео од мајора Радоја Јанковића, за кога је списком чланова тајне организације

и ислеђењем на претресу такође утврђено да припада »Црној Руци«, једно писмо у коме се, по признању опт. Димитријевића, говорило о Престолонаследнику Александру и о односима чланова »Црне Руке« према њему; са опт. мајором Вуловићем састајао се у нишком затвору и ако је као осумњичен за шпијунажу за рачун Аустрије био у строгом истражном притвору, и ту се грлио и љубио са њиме, а у Куршумлији био од стране његове ослобођен тога притвора и предат оптуженом Димитријевићу на неговање и старање, и ако истрага према њему, као шпијуну, није била окончана, нити он тога окривљења и сумње био ослобођен, и што је по свом признању на сам дан атентата 29. августа пр. г. до подне два пута долазио код оптуженог мајора Вуловића, а од оптуженог Туцовића добио 1000 динара за шпекулативан рад, и ако сам признаје да се са њиме дотле није ни познавао, — а сви односи ови његови са оптуженима не могу се друкчије разумети и објаснити, него да је он од стране њихове био нарочито припреман, заштићаван, протежиран, наговаран, па и употребљен за извршење овога дела, и као такви чине против њега ближи основ подозрења из тач. 1. под а). § 30. вој. крив. пост.;

6). Што се лажно брани, тврдећи прво да је 29. августа пр. год. боловао у Водену код неке непознате му бабе и да га је ту лечила нека непозната му сељанка, па је по томе тај свој исказ сам огласио за неистинит, када је увидео да је неистинитост његовог тврђења обелодањена; тврдећи даље да је са сведоцима: Васиљем Пећком, Трифуном Трпаном и Ташом Русом 28. августа по подне, узев тога дана објаву за пут од оптуж. Вуловића, отишао за Воден ради набавке еспапа и тамо сутрадан 29. августа пре подне није могао да набавља еспап, зато што је празник, нити у подне да руча, зато што је постан дан, па чак и да зна позитивно, да му је на објави француска полиција тада у Водену, дајући му дозволу за набавку еспапа, ставила датум 11. септембар по новом календару, па кад му је од стране суда предочено да то није могло бити, одустао је од тог свог тако категоричког, прецизног и појединачним околностима поткрепљеног тврђења, па прешао на уверавање суда: да је 29. августа пр. год. после подне са истим сведоцима отишао у Воден, да је тада у путу неко на њих из шуме пуцао и да је сутрадан изјутра наишао у ашчиници на постан хладан пасуљ јучерањи, док међутим именовани сведоци под заклетвом су утврдили да нити су тога дана са њиме ишли у Воден,

нити да је икада на њих на томе путу пуцано; даље, што тврди да се није никоме представљао под лажним именом »Јова« и »Воја«, док међутим заклети сведоци Драгомир Видић, Васиљ Пећко, Трифун Ђорђе и Лаза Дине Гајдаци утврдили су да им се оптужени лично под тим лажним именом представио; и што тврди да не зна да му је опт. Туцовић икакву новчану помоћ учинио, јер му непосредно није ништа дао, док међутим опт. Туцовић тврди, па то опт. Димитријевић потврђује, да му је лично дао 1000 дин. за шпекулацију, — а ово све сачињава противу њега основ из тач. 1. под б). §. 55. вој. крив. суд. пост..

7). Што се, независно од напред наведених основа подозрења, ислеђењем на претресу утврдило да је оптужени таково лице, за које се по његовом начину живота, кретању, односима и поступцима и по склоности ка подобним делима лако може држати да је ово дело учинио, а ово се утврђује: званичним извештајем полициске секције Врховне Команде од 15. марта т. год. ПБр. 3057, рефератом секретара Министарства Унутрашњих Дела г. Васе Лазаревића од 14. марта т. год. ПБр. 503, рефератом секретара начелства округа крагујевачког Радомира Тодоровића од 9. марта ове год. и сведоџбом заклетог сведока Василија Николајевића, којима се тврди да је опт. Малобабић прешао из Земуна у Београд у јулу месецу 1914. год. без икаквих исправа, да је осумњичен као опасан шпијун аустриски и одмах притворен, па у притвору и под истрагом био за све време овога рата до нашег повлачења, све докле га мајор Вуловић није на реверс од полициске власти у Куршумлији узео; да је при спроводу из Београда за Ниш искочио из брзог воза у пуном кретању кроз прозор од вагонског нужника и нигде се није повредио, те је једва ухваћен после два дана преобучен у сељачко одело; да је у нишком затвору истргао нож жандарму у напао и њега и апсанџију и знатно их повредио; у затвору на све могуће начине довијао се да ма како побегне, копањем прстима пода у ћелији и изношењем ископане земље у џеповима, симулирањем тровања, правећи се луд, болестан и томе подобно, — а све ово сачињава против њега основ из тач. 2. под б). §. 55. в. кр. с. пост..

Изложени основи чине по § §. 53.—55. вој. крив. суд. пост. потпун доказ о томе да је опт. Малобабић учинилац овога дела и при томе био оруђе оптужених чланова »Црне Руке«, за чији је рачун ово дело и покушао извршити, па према томе да је за исто и кривично одговоран.

Б.) *Против оптуженог Мухамеда Мехмедбашића*:

1.) Што је по сведоџби заклетог сведока Ђорђа Костантиновића, овога позивао да убију Престолонаследника Александра непосредно пред извршење овога атентата, обећавајући му да ће добити пре убиства 25.000 дин. у злату, а после убиства 25.000 дин. у сребру, и да нема шта да се боји, јер је то по наредби, а ово чињава против њега ближи основ подозрења из тач. 3. §. 29. вој. крив. суд. пост.;

2.) што је се, по своме признању, у времену извршења овога дела често у Острову састајао са опт. Малобабићем, за кога је доказано да је ово дело извршио, па му и у продаји еспапа у бараци помагао, и ако тврди да је се тек на Крфу са њим упознао, а овакви односи и састанци њихови, у вези са осталим ислеђеним околностима, не могу се друкчије објаснити до да су се они о извршењу овога дела договарали и споразумевали, и као такви чине против оптуженога ближи основ подозрења из тач. 2. §. 29. вој. крив. суд. пост.;

3.) што је по своме сопственом признању одржавао изузетно блиске односе и везе са опт. Димитријевићем, Вуловићем и Туцовићем, за које је по делу под I. доказано да су припадали тајном за државу и јавни поредак опасном друштву »Црна Рука«, а за које друштво је напред изнетим доказима о постојању овога дела утврђено да је на овоме делу радило, припремало га; код. опт. Димитријевића одлазио у Василику и бавио се по неколико дана не радећи ништа и хранећи се из официрске и чиновничке менаже штаба Треће Армије о трошку опт. Димитријевића; од њега добијао новчане помоћи и препоруку за лечење и издржавање у Лутри, а потом ненадлежно био од стране његове упућен мајору Вуловићу у Лерин, где је и остао, не вређајући се никако у своју команду, којој је припадао, а коју је самовољно напустио још за време повлачења кроз Албанију; од оптуженог Димитријевића и Вуловића био посећиван у стану у вароши Крфу и новчано помаган; од опт. Вуловића био ненадлежно узет и задржат на служби непосредно пред извршење овога дела, ма да није у ствари вршио никакву службу; са опт. Туцовићем и Вуловићем отишао на аутомобилу из Солуна у Василику код опт. Димитријевића и био присутан њиховом састанку, а од оптуж. Туцовића добио још његово официрско одело, — а све ово доведено у везу са сведоџбом заклетом сведока Ђуре Шарца, који тврди да је оптуженога саветовао да се окане опт. Димитријевића и Вуловића, јер ће га они употребити на зла дела, а да му је оптужени одговорио да има вере у оптуж. Димитријевића и да мора слушати опт. Вуловића — не може се другојачије објаснити, него да је оптужени, од стране именованих оптужених официра, био, као и опт. Малобабић, припреман, чуван, помаган, награђиван, наговаран, па и употребљен на извршење овога дела, што чини против њега ближи основ подозрења из тач. 1. под а). § 30. вој. крив. суд. пост.;

4). што је, по своме сопственом признању, у времену извршења овога дела, био и бавио се без икаквог одређеног посла у Острову, у чијој је непосредној близини ово дело извршено, а међутим ту му ни по чему није било место за бављење, већ у команди Добровољачког Одреда, којој је припадао и коју је самовласно напустио још у новембру 1915. год., па се у њу није више никако ни враћао, па чак према општој наредби за целу војску ни комисиском прегледу ради оцене способности за војску није представао, већ је се за све време прикривао код опт. Димитријевића и Вуловића, па чак ни као болестан у болницу није ступао све док опт. мајор Вуловић после овог атентата није из Острова пошао, када га је тек на лечење упутио и то опет не надлежној болници или коме од завојишта своје Армије, већ у завојиште Моравске Дивизије своме пријатељу Др. Алекси Савићу, са нарочитом писменом препоруком, као што то опт. Вуловић и Мехмедбашић признају; а из овога се мора закључити да је се оптужени бавио у Острову ради извршења овог дела у погодном моменту, јер се његово бављење ту никако другојаче нити ма чим другим може правдати — што чини против њега ближи основ подозрења, подобан ономе из тач. 7. § 29. вој. крив. суд пост.;

5). што је од стране заклетог сведока наредника Љубомира Вуксановића виђен у Острову, пре извршења овог дела, са пушком, а по своме признању носио је и војничко одело, а из овога, кад се доведе у везу са исказом заклетог сведока очевица Темељка Вељановића, који тврди да је у моменту извршења овога дела, а на даљини око 200 метара, од места са кога је опт. Малобабић пуцао на аутомобил Престолонаследника Александра, видео да стоје два човека у војничком оделу и са пушкама, поред којих је опт. Малобабић одмах по извршеном атентату бежећи прошао, па и они за њим отишли ка Острову, — даје се лако закључити да је један од те двојице присутних извршеном атентату могао бити, па вероватно и био оптуж.

Мехмедбашић, што против њега чини ближи основ подозрења подобан ономе из тач. 5. § 29. вој. крив. суд. пост..

Изнесени основи, који се према другом и трећем ставу § 56. вој. крив. суд. пост. имају за доказане сматрати, чине против опт. Мехмедбашића, по § 53. вој. крив. суд. пост., потпун саставни доказ о томе да је он у извршењу овог дела био саучесник опт. Малобабићу, па према томе да је за њ и кривично одговоран по §§ 46. и 47. казн. зак..

В). *Против оптуж. пуковника Драгутина Т. Димитријевића*:

Признање његово да је члан тајног друштва »Црна Рука«, за које је напред изнетим доказима о постојању овог дела потпуно доказано да је, ради остварења својих превратничких циљева и узимања државне управе у своје руке, убиство Престолонаследника Александра припремало, па и до овог покушаја извршеним атентатом довело, — у вези још и са следећим околностима које то признање потврђују и поткрепљују: што је по делу под I. утврђено да је опт. Димитријевић био главни представник, најактивнији члан и прећутни председник Врховне Централне Управе тајног друштва »Црна Рука« и као такав, по чл. 16. устава истог друштва, имао право и овлашћење да у име друштва и његове Врховне Централне Управе, са секретаром исте, самостално доноси одлуке и да их извршује; као и да је био главни инспиратор и покретач свију противзаконих радња и превратничких предузећа истог друштва; што је по сведоџби заклетих сведока: Вељка Зечевића, Милана Циганoвића, који тврде, и то сведок Зечевић да му је оптужени Димитријевић говорио да је Престолонаследник Александар слаб човек и под утицајем рђаве околине и да ће »они« све то једнога дана најурити, а сведок Циганoвић да му је оптужени говорио да је Престолонаследник опкољен рђавом околином и да је под њеним утицајем, да је то штетно по државу и не може се дуго трпети, и да пре него што се ма шта на страни предузме треба почети са домаћим злом и ослободити га се, — опредељено показивао да има намеру да уклони Престолонаследника са престола, као и да на томе ради, и јаку мржњу противу Престолонаследника изражавао; што је по сопственом признању са опт. Радом Малобабићем и Мухамедом Мехмедбашићем, чија је кривица као извршилаца овога дела напред потпуно доказана, стајао у необјашњиво блиским интимним односима, одржавао са њима тако загонетне и тесне везе, држао их непрестано уза се и уз оптуж. Вуловића,

бринући се и старајући се о њима, газећи при томе и позитивне законе и прописе и своје дужности, па чак и злоупотребљујући свој службени положај и власт и не презајући при томе чак ни од очигледних злочина, новчано помажући их, заузимајући се на сваком кораку за њих и протежирајући их свуда где је то њиховим приватним интересима, па и самој личној удобности било потребно, — да се сва та веза и односи са њима никако другаче не могу објаснити, него да их је он за извршење овога дела припремао и придобијао, па на њ и навео и упутио. Тако опт. Димитријевић, по своме признању, остаје ради опт. Малобабића и поновног састанка с њиме 12. јула 1914. год. за сутрадан у Београду и ако је објављена мобилизација и Главни Ђенералштаб, у коме је он био шеф обавештајне службе и као такав неопходно му потребан, тога дана отпутовао за Крагујевац; у току 1914. и 1915. год. он непрекидно трага за опт. Малобабићем, који је за све то време био под истрагом и у притвору код полиције под сумњом за шпијунажу у корист непријатеља — Аустрије, шаље тројицу курира у томе циљу, међу којима и оптуж. мајора Вуловића, да сазнаду и провере да ли је он у притвору нишког окр. начелства, а мајор Вуловић и да подејствује да му се до ослобођења, на коме је непрекидно радио, створи сношљивији живот у притвору; непрописно се и ненадлежно телефоном Министру Војном лично, и то онда када га Министар Војни по општој забринутости о ситуацији код Књажевца, после напада Бугара на нас, као начелника штаба Тимочке Војске, пита о ситуацији на томе делу фронта, обраћа са молбом да подејствује да се Малобабић, и ако одговара за шпијунажу за рачун Аустрије, неодложно пусти из притвора и њему упути у штаб Тимочке Војске на старање, и успева да се то питање о Малобабићу и пред Министарски Савет на решење изнесе, онда кад је Министарски Савет имао много преча, важнија, по државу и народ судбоносна питања да решава и државне послове да отправља, као да је питање о Малобабићу изнад свију тих државних и народних животних питања; при одступању нашем узима га у Куршумлији помоћу оптуженог Вуловића од колициске власти, вози га на својим службеним колима, која су му као начелнику штаба била стављена на службену употребу, до Призрена, и ту у Призрену, не могући га даље транспортовати кроз Албанију колима, купује му коња и одређује нарочите пратиоце, који ће га на коња пењати и са истог скидати, и хранио га за све време из официрске менаже; у Драчу му код санит. пуковника Михајла Ве-

личковића издејствује путовање нарочитом санитетском лађом; на Крфу посредује, те му опт. пуковник Туцовић даје 1000 дин. за шпекулацију, протежира га код команде Дринске Дивизије да му се, и ако страном поданику и осумњиченом за шпијунажу, одобри држање бараке код трупа исте дивизије, која га, на стално заузимање од стране опт. Димитријевића, за то ангажованог начелника штаба свог потпуковника Заваћила и његовог помоћника мајора Видојевића, задржава као свог баракера и на овоме фронту у Галатишту и Лутри, па и на самом положају у Острову, противно постојећем наређењу Врх. Команде и прописаним условима за држање бараке код војске; за све време свога бављења у Острову — до атентата на Престолонаследника Александра — задржава ту и њега код себе и ако је Дринска Дивизија, чији је он баракер, отишла даље, често се на само са њиме састаје у својој канцеларији и око ње, заузима се и успева да му се одобри да бараку, коју му је његов претпостављени начелник армиског штаба затворио, још истог дана отвори и рад продужи, забрањује му да нипошто не иде у Солун, да га тамо, како сам вели, полиција не би узнемиравала, и ако је Малобабић за одлазак у Солун тражио и под 25. августа пр. год. добио објаву од начелника армиског штаба, у којој је стављено да је на служби у штабу Треће Армије; тако исто, по своме сопственом признању, опт. Димитријевић и опт. Мехмедбашића прво узима из Добровољачког Батаљона код Пожаревца и доводи га к себи у Ужице, у штаб Ужичке Војске, где су он и опт. Вуловић били; у Драчу га понова узима у штаб Тимочке Војске, и ако је овај имао своју команду коју је самовољно напустио; у вароши Крфу посећује га са опт. Вуловићем у његовом стану и новчано помаже; позива га к себи из Солуна у штаб Треће Армије у Василику, где га доводи на свом аутомобилу опт. пуковник Гуцовић, коме је опт. Димитријевић препоручио да у Василику доведе Мухамеда, и мајор Вуловић, и ту га неколико дана храни из официрске и чиновничке менаже, па га упућује у бању Лутру на лечење, са нарочитом писменом препоруком за пуковника Милована Плазину и потпуковника Милана Ускоковића, да се брину о његовом смештају, храни и лечењу, по томе га упућује из Василике у Лерин опт. мајору Вуловићу са објавом овога, коју му је овај још пре више од месец дана за тај случај нарочито спремио и оставио, у место да га као војника упути у његову јединицу, — а сви ови и овакви непојмљиви односи са опт. Малобабићем

и Мехмедбашићем искључују свако друго објашњење и императивно упућују на закључак да су опт. Малобабић и Мехмедбашић у извршењу овог издајничког дела били оруђе опт. Димитријевића и његових другова, са којима је и у име чије је он на томе делу радио, а нарочито још кад се све то доведе у везу са фактом да је опт. Димитријевић, по свом сопственом признању и по казивању опт. Малобабића, овога 25., 26. или 27. августа пр. год., дакле на два до три до четири дана пред што ће атентат на Престолонаследника бити извршен, преко опт. Вуловића позвао к себи да му каже да му је одређен други посао за који му није хтео рећи какав има бити тај посао, али о коме је опт. Малобабић закључио да је имао бити неки тајни посао; што је се по свом признању и признању опт. Малобабића, одмах по извршеном атентату на Престолонаследника Александра, трудио да опт. Малобабића, за кога је утврђено да је извршилац овога дела, од власти ма где склони, те да га, како сам вели, не би узнемиравали из Солуна, па, поред осталих корака, у тој цељи 24. септембра пр. год. на питање Врховне Команде ПБр. 1504 и команданта Треће Армије Пов. Бр. 290 од 23. истог мес. намерно подноси лажан извештај о оптуженом Малобабићу, неистинито тврдећи да је Малобабић остао на Крфу и да он не зна где се сада налази и ако је оптуж. Малобабић све до тога дана, па и после тога непрестано уза њ био и са њиме се редовно састајао; и најзад га, пред одлазак свој са армиским штабом из Острова, упућује пешад. пуковнику Алекси Стојшићу »да га причува до бољих дана«, са писмом по све сумњиве садржине од 7. новембра пр. год., у коме поред осталог пише: »Мислио сам и дуго премишљао коме ћу да поверим Раду твога баракера..... док не дође време бољих дана. Најсрдачније те молим чувај га... треба га сачувати по сваку цену..... *потребно је да преживи и остане жив*..... ако време буде рђаво много, ти га негде смести у близини твојој у које село, али немој да га остављаш и одвајаш од себе далеко и много... сад је због познатих ти прилика незгодно да остане код мене, а ти си ми најближи, зато га шаљем *у аманет* теби... ако ма по ком узроку не може остати код тебе, јави Заваћилу и Роћи и гледај да га ради боље бриге доставиш до мене, — а сви ови поступци опт. Димитријевића били су упућени на то да извршиоца овога дела прикрију и ислеђење против истог осујете; што је, по свом признању, још као начелник штаба Ужичке Војске, прикупио и држао око себе, без видне и стварне потребе, и друге добровољце — Бо-

санце: пок. Бошка Арежину, Мустафу Голубића, Невира Хаџиналића, Владету Билбију, Милана Цигановића, Ђуру Шарца, Милоша Пјанића и Вељка Зечевића, узевши их из разних њихових команада, па ненадлежно располагао с њима и поједине од њих упућивао по својој вољи појединима од својих другова из »Црне Руке« на личне захтеве њихове и ради сумњивих послова; у Драчу их поверио оптуж. мајору Вуловићу, и ако овај није припадао његовој команди, да их преведе на Крф и преда их такође ненадлежном потпуковнику Божину Симићу и Војиславу Ковачевићу, који такође припадају његовој тајној организацији, па их по доласку своме на Крф поново себи узимао и са њима се често састајао у Корекијани, а оне од њих који су становали у вароши Крфу посећивао у стану и новчано помагао; и најзад дејствовао и успео код лекарске комисије да се сви као тобож неспособни ослободе службе у војсци, те да не би у рату изгинули, како би имао ко после да рашчишћава рачуне код нас, зашто их је систематски и лагано припремао износећи им на честим састанцима наша унутрашња политичка зла; што се, такође по своме признању и сведоџби заклетих сведока Јована Милосављевића и Душана Николића, у вароши Крфу састајао са осталим оптуженима и другим члановима »Црне Руке«, и по сведоџби заклетог сведока Тихомира Марића са њима договарао о превратy и промени политичког режима код нас, па и по доласку наше војске на овај фронт и непосредно пред извршење овог дела такође се насамо састајао са оптуженим Вуловићем, Миловановићем и Лазићем, а раније и са оптуженим Туцовићем; и најзад што је од оптуженог мајора Љуб. Вуловића примио и задржао код себе писмо од 27. новембра пр. год. упућено њему, које је претресом код оптуженог нађено, а у коме му оптужени Вуловић поручује: »Ако тамо или уз пут умрем знај да ме је ..... убио и ја те молим .. ..« а затим и: »Чувај .. .. најгрозније ствари«, што се, независно од изложених основа подозрења, истрагом и на претресу доказало, да је оптужени склон ка подобним делима и такво лице, да се по свему лако може држати да је и ово дело учинио, а на име, што је као члан тајног за државу опасног друштва »Црна Рука« превратничким пословима тога друштва стално он руководио, идеје давао и о средствима и начинима за њихово извођење трудио се, што је за подобно дело против отаџбине, исложено под I. за крива нађен, и што је по сведоџби заклетог сведака Милутина Томића имао у пројектованој Влади Народног Савета, по извршеном превратy у држави, бити члан односно министар.

Изложеним признањем оптуженога, са наведеним основима и околностима, потпуно је по § 41. вој. крив. пост. доказано да је опт. пуковник Димитријевић у овоме делу био главни покретач и подстрекач и интелектуални творац његов у име тајног друштва »Црна Рука«, и да је као такав за исто кривично одговоран.

Г). *Против оптуженог мајора Љуб. Вуловића*:

Признање његово да је члан тајног друштва »Црна Рука«, за које је напред изнетим доказима о постојању овога дела потпуно доказано да је, ради остварења својих превратничких циљева и узимања државне управе у своје руке, убиство Престолонаследника Александра припремало, па и до овог покушаја извршеним атентатом довело, у вези још и са ислеђеним околностима, које то признање потврђују и поткрепљују: што је по сведоџби заклетих сведока Василија Трбића, Јевте Голијана, Милана Цигановића и Ђуре Шарца тражио да и друге наведе да овај злочин изврше, јер: сведок Василије Трбић тврди да га је као ув ређеног оптужени усвојој соби, у хотелу »Олимпосу«, у Солуну, у мају месецу прошле године позивао да се групишу и удруже у једну организацију спасилаца отаџбине, у којој су оптужени ђенерал Поповић, пуковник Драгутин Димитријевић, Богдан Раденковић и други, те да доврше дело од 29. маја и још једном запливају у крв, уверавајући га да су се преварили у данашњој династији, да се њеним члановима не може дозволити да владају Србијом, да је највеће зло што имамо Престолонаследника Александра, јер је то један опасан човек, и друго . . . . . и да са њиме апсолутно треба свршити, у вези са признањем оптуженога, да је сведока Трбића доиста звао к себи у собу хотела »Олимпос« у времену када то сведок тврди и са њиме разговарао; сведок Јевта Голијан тврди да га је оптужени питао: »Јевто, да ли би ти имао куражи да убијеш једну вишу личност?«, и кад му је он одговорио: »Драге воље ако је то корисно за општу ствар«, да му је оптужени љутито рекао: » . . . . . вам м . . . . . , сви сте ви једнаки«; а сведоци Ђура Шарац и Милан Цигановић тврде да им је пок. Бошко Арежина говорио, да Престолонаследник има да буде убијен и да је за то њега одредио, а Ђура Шарац тврди још и то, да је оптужени њему и осталима говорио да је Престолонаследник опкољен не-

ваљалцима, који га искоришћују, и да то не може да се гледа и трпи; што је у својим писмима упућеним опт. Димитријевићу и г-ђи Милици Васићки, која он за своја признаје, и љутњу противу Краља, Престолонаследника Александра и династије Карађорђевића обелоданио, јер у писму своме од 27. новембра пр. год. упућеном опт. Димитријевићу овоме поручује: »Ако тамо или уз пут умрем знај да ме је ..... убио, и ја те молим, да ..... Чувај ..... најгрозније ствари«; а у писму од 27. маја пр. год., упућеном г-ђи Милици Васићки, удови, он вели између осталог: »Наш краљ ..... кукавичка војска и неваљали народ бегаше ..... где се са таквим народом и таквим краљем ..... Таквом народу треба патња. А таквом краљу ..... и народ пати, и нека пати, јер је сам кривац за све патње. А краљ? ..... .««; што је по свом сопстеном признању са опт. Радом Малобабићем и Мухамедом Мехмедбашићем, чија је кривица као извршиоца овога дела напред потпуно доказана, стајао у тако блиским и интимним односима и одржавао са њиме тако загонетне везе, са њима се тајно састајао, новчано их помагао и о њима се старао, да се то не може никако друкчије објаснити, него да их је за извршење овога дела припремао и придобијао, па на њ и навео. Тако: оптужени је, по своме признању, а упућен од стране опт. пуковника Димитријевића 1915. год., нарочито ишао у Ниш да провери, да ли се опт. Малобабић доиста налази у притвору окружног начелства, тамо се са њиме као са притвореником осумњиченим за шпијунажу састао, загрлио, пољубио и плакао и заузимао се код органа власти, да му се оков скине, и живот у притвору олакша, храна побољша, затвор проветрава и т. д., ради чега је, по сведоџби заклетог сведока, жандармског поручника Чедомира Савића, прибегао и наговору овога да апсанџији нишког начелства лажно представи да му је опт. Малобабић рођак по мајци, те да га тиме већма ангажује, да му више старања поклони; а по том у Куршумлији узима оптуж. Малобабића из притвора од полициске власти на свој реверс и предаје га оптуж. пуковнику Димитријевићу, да га овај уза се води и стара се о њему, и најзад у Острову као шеф обавештајне секције штаба Треће Армије допушта му да држи бараку без прописа и без дозволе, противно наредби Врховне Команде, тајно се састаје са њим, па и на сам дан атентата, а пре извршења овога два пута се са њиме виђа и том приликом, по свом признању, у вези са казивањем опт. Малобабића, у разговору са њиме о доласку Престолонаследниковом у армиски штаб служи се најгаднијом псовком, а опт. Мехмедбашића ненадлежно прима у Драчу од опт. Димитријевића, чија је кривица у овоме делу такође потпуно доказана, ради превоза на Крф, на Крфу се са њиме често састаје, тајно га у стану посећује и обилато га новчано помаже; на овоме фронту га са оптуженим Туцовићем одводи на аутомобилу из Солуна у Василику и оставља га тамо опт. Димитријевићу ради старања о његовом лечењу и овоме оставља својеручну објаву за њега, да му га по свршеном лечењу пошаље у Лерин; прима га по томе у Лерину ненадлежно упућеног од оптуж. Димитријевића и ту га самовласно код себе задржава и држи беспосленог у место да га упути у његову јединицу, коју је самовољно још у 1915. год. напустио и више се у њу није враћао, па га и у штаб Треће Армије са собом доводи и без ичијег одобрења, односно решења, као свог повереника води на принадлежностима, и ако опт. Мехмедбашић сам признаје да није никакву повереничку службу вршио, и ту га задржава све до свог премештаја из штаба Треће Армије после извршеног атентата, када га са нарочитим својим писмом упућује ненадлежно и непрописно своме пријатељу у завојиште Моравске Дивизије, у туђу команду; што је на питање Врховне Команде П. Бр. 1504. и команданта Треће Армије Пов. бр. 290. од 23. септембра пр. године, поднео 24. истог месеца лажан писмени извештај о опт. Раду Малобабићу, у коме је неистинито тврдио да од како га је у Куршумлији у 1915. год. предао опт. Димитријевићу даље не зна шта је са њим било, док међутим опт. Малобабић тада од пре пуна три месеца држи бараку уза сами штаб Треће Армије, у коме је оптужени шеф полициске секције био, и за све то време са њиме се састајао и објаве му лично за путовање издавао; што је, по сведоџби заклетог сведока Ђорђа Костантиновића, овоме, кад му је непосредно пред извршење овога дела саопштио да га је опт. Мехмедбашић позивао да убију Престолонаследника Александра по наређењу и за новчану награду од 50.000 динара, наредио да никоме ништа о томе не казује, и ако је знао да је прикривање таквог злочина строго казнимо по закону, те је на тај начин ишао на то да оптужене Малобабића и

Мехмедбашића намерно прикрије и тиме ислеђење по овоме делу осујети; што је по сведоџби заклетог сведока рез. потпоручника Драгољуба Димитријевића, по извршењу овога дела у месецу септембру пр. год., добио од оптуж. Димитријевића шифровано писмо сумњиве садржине, чију је верну копију сведок своме исказу приложио, а које му је писмо сведок предао у сусрету на путу, при његовом повраћају с фронта у позадину, после чега се опт. Вуловић, пошто је прочитао то шифровано писмо, вратио поново натраг на фронт одакле је био долазио; што је се по своме признању и по сведоџби заклетих сведока: Тих Марића, Јована Милосављевића и Душана Николића са осталим опт. официрима члановима »Црне Руке« на Крфу често састајао у времену када су се исти договарали о превратy у држави; што је опт. Димитријевићу помагао у његовом самовласном, ненадлежном и сумњивом руковању и располагању са босанским добровољцима, од њега их ненадлежно примио у Драчу, превео на Крф и предао потпуковнику Божину Симићу и Војиславу Ковачевићу, са њиме их посећивао у њиховом стану и обилато их новчано помагао и уопште, а нарочито пред и у времену извршења овога дела, са оптуж. Димитријевићем одржавао најинтимније везе, на само се са њиме састајао и нераздвојан био; а сви ови односи не могу се другојачије објаснити него да је и оптужени Вуловић морао имати учешћа у припремању извршења овога дела са опт. Димитријевићем; што се независно од изнетих основа подозрења ислеђењем доказало да је опт. Вуловић склон ка подобним делима и уопште такво лице, да се лако може држати да је и у овоме делу учествовао, а ово суд изводи из тога: што је оптужени као члан тајног превратничког друштва »Црна Рука« за подобан злочин, дело под I., за крива нађен; што је по сведоџби заклетог сведока Јована Бабунског масу убистава и злочина починио, нарочито убистава наших патриота и војвода, и да би овај сведок о тим злочинима његовим могао да прича цео дан; и што је по сведоџби заклетог сведока Ђуре Шарца оптужени на Крфу намеравао и стављао у дужност добровољцима: Незиру Хаџиналићу, Мустафи Голубићу и пок. Бошку Арежини да убијају и опљачкају поједине наше људе, за које је знао да имају веће суме новаца, као: рез. капетана Аћимовића, народне посланике Ранка Обрадовића и Нацка, и Перу Видаковића из Београда, и да је пок. Бошку Арежини говорио да иду у Лерин, те да дођу до средстава.

Изнетим признањем оптуженог са наведеним осно-

вима и околностима, потпуно је по § 41. вој. крив. суд. пост. доказано, да је опт. Вуловић учествовао у припреманом убиству Престолонаследника Александра и у извршеном атентату на њега, као подстрекач и помагач, и да је према томе за ово дело и кривично одговоран.

Д). *Против оптуженог пуковника Владимира Туцовића*:

Признање његово да је члан тајног друштва »Црна Рука«, за које је напред изнетим доказима о постојању овога дела потпуно доказано да је, ради остварења својих превратничких циљева и узимања државне управе у своје руке, убиство Престолонаследника Александра припремало, па и до овог покушаја извршеним атентатом довело, — у вези и са следећим околностима које то признање потврђују и поткрепљују:

Што је, по сведоџби под заклетвом испитаних сведока мајора Живојина Тривунца, капетана Милана Николића и поднаредника Велимира Влајића, у својим разговорима давао израза претњама и јакој мржњи својој према Престолонаследнику Александру и опредељено дао познати да има намеру да ово дело против њега изврши. Тако, сведок мајор Тривунац тврди да му је оптужени, што и овај признаје, у путу за Драч говорио о »Црној Руци« и о односима њеним према Престолонаследнику рекао: »Варате се ви ако мислите да ће Престолонаследник Александар бити краљ«; сведок капетан Николић тврди да је оптужени у свакодневним разговорима са њиме показивао нерасположење према Престолонаследнику, говорио о рђавој околини његовој и говорио да ће његова група употребити све, па и новац, и да ће његова група победити своје противнике; а сведок поднаредник Велимир Влајић тврди да је једном у соби пансиона Suisse, у Крфу, у разговору са опт. пуков. Рад. Лазићем на примедбу овога: »Добро што потписа указ те добисмо за пуковнике, иначе би остали потпуковници«, оптужени рекао: »То му је први и последњи указ«, што се очевидно односило на Престолонаследника Александра; што признаје да је, на захтев опт. Димитријевића, опт. Раду Малобабићу, за кога је као и за опт. Димитријевића напред изложеним доказано да су извршиоци овога дела, дао 1000 дин. за шпекулативне послове, и ако га дотле није познавао, а опт. Мухамеда Мехмедбашића, чија је кривица по овом делу такође доказана, одвезао на своме аутомобилу из Солуна у Василику код опт. Димитрије-

вића по његовој препоруци, са којим се тада и сам са опт. Вуловићем састао, а сем тога том приликом опт. Мехмедбашићу дао је и своју официрску блузу и чакшире, да га одене, — а овакве се услуге његове потпуно страним му лицима никако другојаче не могу објаснити, него да је са њима у припремању и извршењу овога дела имао везе; што је по претходном изложеном под I. подобном делу за крива нађен, те се по томе, а у вези са свима осталим ислеђеним околностима лако може држати да је и у овом делу учествовао.

Изложено признање са наведеним основима и околностима чини по §. 41. вој. крив. суд. пост. потпун доказ о томе, да је оптуж. Туцовић у овоме делу као подстрекач и помагач са опт. Димитријевићем и Вуловићем учествовао и да је за исто као такав и одговоран кривично.

Ђ). *Против оптуж. пуковника Милана Гр. Миловановића*:

Признање његово да је члан и најстарији члан врх. централне управе друштва »Црне Руке«, за које је напред изложеним доказима о постојању овога дела потпуно доказано да је, ради остварења својих превратничких циљева и узимања државне управе у своје руке, убиство Престолонаследника Александра припремало, па и до овог покушаја извршеним атентатом довело, — у вези још и са следећим околностима, које то признање потврђују и поткрепљују: што је по сведоџби заклетих сведока Јована Милосављевића и Душана Николића једне вечери, а пре извршеног атентата, у вароши Крфу једном официру, за кога сâм тврди да је то био потпуковник Тихомир Мијушковић, говорећи о Престолонаследнику Александру рекао: »Он не сме да нас позове, те да му у очи кажемо, па да се том приликом разрачунамо; не можемо ми уопште са овом црногорском л . . . . . да радимо, јер он прикупља све наше непријатеље и контраше, ... његову, између нас и њега мора да легне крв«, — чим је опредељено дао познати да има намеру да изврши убиство над Престолонаследником и јаку мржњу и љутину према њему обелоданио; што је, по свом признању, у разговорима са појединим официрима говорио да је Престолонаследник опкољен рђавом околином; што је непосредно пред извршење овога дела, на 2—4 дана, по свом признању у два маха, у размаку од 2—3 дана, и то 25. или 26. августа пр. год. и 27. или 28. ист. мес. долазио код опт. пуковника Димитријевића, чија је кривица по-

овом делу потпуно доказана, и са њиме на само вечерао и разговарао, — а овакви тајни састанци пред само извршење овога дела не могу се друкчије објаснити него да су са овим делом имали непосредне везе, и чине против њега ближи основ подозрења из тач. 1. под а). §. 30. вој. крив. суд. пост., који је по § 41. ист. зак. потпуно доказан његовим признањем и што је по претходном изложеном под I. подобном делу за крива нађен, те се по томе лако може држати да је и у овоме делу имао учешћа.

Изложено признање са наведеним основима и околностима чини по § 41. вој. крив. суд. пост. потпун доказ о томе да је опт. Миловановић у овоме делу учествовао као подстрекач и помагач са опт. Димитријевићем, Вуловићем и Туцовићем и да је за исто и кривично одговоран.

Е). *Против оптуженог пуковника Радоја Лазића*:

Признање његово да је члан тајног друштва »Црна Рука« и секретар Врховне Централне Управе његове, који је по чл. 16. устава друштвеног имао са председником право самосталног доношења и извршења одлука у име друштва и његове управе, а за које је друштво напред изнетим доказима по постојању овога дела доказано да је, ради остварења својих превратничких циљева и узимања државне управе у своје руке, убиство Престолонаследника Александра припремало па и до овог покушаја извршеним атентатом довело, — у вези још и са следећим околностима, које то признање потврђују и поткрепљују:

Што је непосредно пред извршење атентата на Престолонаследника Александра, по своме признању између 20. и 25. августа пр. год., долазио у Острово код оптуж. пуковника Димитријевића, чија је кривица као главног творца овога дела напред потпуно доказана, и са њиме на само ручао и разговарао; што је, по своме признању, у прошлој години пре извршеног атентата, у вароши Крфу био одсео у соби опт. пуковника Туцовића, чија је кривица по овоме делу такође напред доказана, и по сведоџби заклетог сведока поднаредника Велимира Влајића тада опт. Туцовићу, говорећи о указу којим су унапређени за пуковнике, рекао: »Добро што потписа указ, иначе би остали потпуковници«, нашта му је оптуж. Туцовић одговорио: »То му је први и последњи указ«, што се очевидно односило на Престолонаследника Александра, — а ови и овакви састанци очевидно су имали везе са припремањем и извршењем овога дела; што је по претходном изложеном

под I. подобном делу, у коме је као секретар поменуте тајне организације био, поред опт. Миловановића, главни помагач опт. Димитријевићу, као главном кривцу, за крива нађен, а ово је доказ о његовој склоности ка подобним делима; и што је по своме признању, списак чланова тајне превратничке организације, чије је дело ово издајничко предузеће, а којим је он као секретар Врховне Центр. Управе исте организације руковао, уништио после отпочете истраге по овоме делу, кад је сазнао да је, по истом поведена истрага и лишен слободе главни кривац, опт. Димитријевић, те да се, вели, не би правиле неприлике члановима организације, чиме је ишао на уништавање трагова о учесницима у овоме делу и тиме се трудио да ислеђење истога осујети.

Изложеним признањем, са наведеним основима и околностима, потпуно је доказано по § 41. вој. крив. суд. пост. да је опт. Лазић у овоме делу као подстрекач и помагач са опт. Димитријевићем, Вуловићем, Туцовићем и Миловановићем учествовао и да је као такав за исто и кривично одговоран по § § 46. и 47. каз. зак..

Ж). *Против оптуж. потпуковника Велимира Вемића*:

Признање његово да је био члан тајног друштва »Црна Рука« и члан, а у почетку и секретар Врховне Централне Управе истог друштва, за које је, напред изнетим доказима о постојању овога дела, потпуно доказано да је, ради остварења својих превратничких циљева и узимања државне управе у своје руке, убиство Престолонаследника Александра припремало па и до овог покушаја извршеним атентатом довело, — а ово признање, у вези и са следећим околностима које га потврђују и поткрепљују: што се из његовог својеручног дневника који је нађен у његовим стварима и који он за свој признаје, а под 26-XII. 1910. год., види да је још при првом договору о склапању овог тајног друштва предлагао да се изврши промена унутра, т. ј. у земљи; што се, по свом признању у прошлој години, а пре извршеног атентата, у варопи Крфу састајао са оптуженима, чија је кривица по овоме делу напред доказана; и што је по претходном под I. изложеном подобном делу издајничког предузећа за крива нађен, што је доказ о његовој склоности ка подобним делима, — чини по § 41. вој. крив. суд. пост. потпун доказ о томе да је опт. Вемић са опт. Димитријевићем, Вуловићем, Туцовићем, Миловановићем и Лазићем у овом делу као подстрекач и помагач учествовао, и да је као такав за исто и кривично одговоран по § §. 46. и 47. каз. зак.

З). и И). *против оптуж. пуковника Чедомира Поповића и вице-консула Богдана Раденковића*:

Признање њихово да су чланови тајног друштва »Црна Рука« и чланови Врховне Централне Управе истог друштва, за које је напред изложеним доказима о постојању овога дела, потпуно доказано да је, ради остварења својих превратничких циљева и узимања државне управе у своје руке, убиство Престолонаследника Александра припремало и до овог покушаја извршеним атентатом довело,— које је признање, у вези са доказаном њиховом склоношћу ка подобним делима, јер су по претходном под I. изложеном подобном делу за криве нађени, — по § 41. вој. крив. суд. пост. потпун доказ о томе да су опт. Чеда Поповић и Раденковић у овоме делу као подстрекачи и помагачи са опт. Димитријевићем, Вуловићем, Туцовићем, Миловановићем, Лазићем и Вемићем учествовали, и да су према томе за исто и кривично одговорни по § §. 46. и 47. каз. зак.

Ј). *Противу оптуженог ђенерала у пензији Дамњана Поповића*:

1). што је по делу под I. изложеним доказима против њега доказано да је члан тајног друштва »Црна Рука«, за које је напред изнетим доказима о постојању овог дела потпуно доказано да је, ради остварења својих превратничких циљева, убиство Престолонаследника Александра припремало и до овог покушаја извршеним атентатом довело, а ово против њега чини ближи основ подозрења подобан ономе из тач. 1). под а). §. 30. вој. крив. суд. поступка;

2). што је у својим писмима која су претресом нађена код његове супруге, а која он за своја признаје, изражавао јаку мржњу, љутину и претњу против Краља, Престолонаследника Александра и постојећег облика владавине и опредељено дао познати да има намеру да ово дело изврши; тако: у писму од 25. априла пр. г. он пише између осталог: »Један од познаника прича ми да се чак међу сељацима (сада војницима) много говори о републици«; у писму од 17. маја пр. год. пише: »Треба да знаш да је овде сада исто онако како је у Србији било пре 29. маја«; у писму од 15. јуна пише: »За нас стање је врло незгодно. Мени се чини да је горе него што је било 29. маја«; у писму од 24. јула, говорећи, по своме признању, о пуковнику Љубомиру Костићу, вели: »Сирома шта је дочекао он, који се онако заложио да другима утури срећу. Срам их било, другима умеју да дају, а за Љубу немају осећаје дужности«, признајући на претресу да је

израз »Срам их било« употребио за Краља; у писму од 15. јула вели: »Како је то лепо када поглавар земље онако пред многобројним светом, као Поенкаре у Паризу, говори о заслугама оних храбрих бораца за спас отаџбине и који су пали жртвујући се за њу. То је мудро и лепо, то је државнички, јер се види да Поенкаре не мисли и не уображава да је он све и сва у Француској и да она постоји благодаређи само и једино њему. Код нас на жалост бива све другојаче«; у писму од 9. августа вели: »То се не тражи, већ се тражи да неко буде неваљалац, нерадан и ласкавац, и он ће се сигурно и наградити. Тако ће бити увек, кад онај који треба да цени није за то дорастао, није се спремао, па не зна...., ниткови!«; у писму од 14. августа вели: »Онај који је дигао главу и носом пара небо, спустиће дурбин па ће кијати као нико његов. Чуће се с краја на крај Београда... када се стане вајкати шта је учинио, може бити сасвим доцкан«, у вези са признањем оптуженог да се ове речи »вероватно односе на Престолонаследника«; и у писму од 2. октобра вели: »Далеко су забасали, а нарочито мали, а куда ће и докле ићи, Бог свети зна... од нас се оградио, не жели и неће да чује наше савете и ето где срља онамо где никако не треба да иде«, у вези са признањем оптуженога да се израз »Мали« односи на Престолонаследника; — а оваква изјашњења оптуженога чине против њега ближи основ подозрења из тач. 4. §. 29. вој. крив. суд. пост., који је по §§. 41. и 48. ист. пост. потпуно доказан својеручним писмима и признањем оптуженога;

3). што је, по сведоџби заклетог сведока потпуковника Петра Нешића, овога позивао још у 1914. год. у своје друштво, те да смене династију Карађорђевића, уверавајући га да она не стоји добро у народу ни код страних дворова и обећавајући му у томе случају пуковнички чин, чији се исказ поткрепљује и сведоџбом заклетог сведока рез. капетана друге класе Добросава Атанацковића, који тврди да му је оптужени у разговору рекао: »Само да ми је да се дохватим Женеве, ја ћу ..... оца и Пашићу и свима другима«; — а ово чини против оптуженог ближи основ подозрења из тач. 3. §. 29. вој. крив. суд. пост.

4). што је, по своме признању, пок. Витомиру Цветковићу, са којим је одржавао преписку сумњиве природе о превратничким плановима, као што је то по делу под I. утврђено, писао да му не шаље писма поштом непосредно, већ преко његове супруге, и тиме ишао на затурање трагова, које је та преписка садржавала о овом казнимом

делу, а ово чини против њега ближи основ подозрења из тач. 11. §. 29. вој. крив. суд. пост., који је потпуно доказан по §. 41 ист. пост. његовим признањем;

5). што је по претходном изложеном под I. подобном делу за крива нађен, те се, по томе, по преписци сумњива значаја, коју је он с оптуж. пок. Витомиром Цветковићем одржавао, а у којој пок. Цветковић редовно говори о понављању догађаја од 29. маја, о рашчишћавању са неваљалцима, о рушењу корупције и томе подобно, као и по томе што је, по сведоџби заклетог сведока Милутина Томића, опт. Дамњан имао бити члан Владе Народног Савета, према плану оптужених за извршење преврата и промене облика владавине у држави, — лако да извести да је и оптужени марао имати учешћа у овоме делу, што чини против њега основ из тач. 2. под б). §. 55. вој. крив. суд. поступка.

Изложени основи чине по §§. 53—55. вој. крив. суд. пост. потпун доказ о томе да је опт. ђенерал Поповић у припремању и извршењу овога дела учествовао као саучесник оптужених Димитријевића, Вуловића, Туцовића, Миловановића, Лазића, Вемића, Чед. Поповића и Раденковића, и да је као такав за исто и кривично одговоран по §§. 46. и 47. казн. зак..

Свима се оптуженима за ово дело казна има изрећи по последњем ставу §. 87. казн. зак., с обзиром на §. 87. б). ист. зак..

III.

Да у радњи опт. мајора Љубомира Вуловића, што 26. новембра пр. год. није хтео да изврши наређење команданта места у Солуну, да се укрца у брод за Бизерту куда му је било наређено да иде, већ се томе наређењу опирао, претећи да ће убити сваког оног који му буде пришао и да баш хоће скандал да изазове, — постоји дело повреде старешинства неизвршењем службене заповести у ратном стању, предвиђено и казнимо по првој алинеји последњег става §. 41. вој. казн. зак.

Постојање овога дела, као и то да је опт. мајор Вуловић извршилац истога, па према томе да је и кривично одговоран, доказује се рапортом помоћника команданта места у Солуну, пешад. потпуковника Драгољуба Јовановића, од 26. новембра пр. године, и потпуним признањем оптуженога, које се слаже са ислеђеним околностима — §§. 50. и 41. вој. крив. суд. пост.

IV.

Да у радњи оптуж. мајора Вуловића, што је 26. новембра пр. год., приликом упућења и превоза од хотела »Империјал«, у Солуну, до брода којим је имао отпутовати за Бизерту, уз пут псовао и грдио помоћника команданта места у Солуну, пешад. потпуковника Драг. Јовановића, коме је упућење опт. Вуловића на брод било стављено у задатак, изразима: »Ћути кучко, оца ти кучкиног, разбојниче, убицо, срам те било, место да командујеш ти служиш шпијуне, ви сте шпијуни«, позивајући при том у помоћ, — стоји дело повреде старешинства увредом старијег, предвиђено и казнимо по првом одељку §. 39. вој. каз. зак.

Да ово дело постоји и да га је оптужени учинио, па према томе за њ и кривично одговоран, доказује се рапортом помоћника команданта места у Солуну, пешад. потпуковника Драг. Јовановића од 26. новембра пр. год., и потпуним признањем оптуженога, који се слаже са свима изложеним околностима — §§. 51. и 41. вој. крив. суд. пост.

V.

Да у радњи опт. мајора Вуловића, што је у месецу септембру пр. год., у својству шефа обавештајне секције Треће Армије, од потчињеног му повереника исте секције Ђорђа Костантиновића примио суму од 240 драхми, добијену од продатог еспапа таданьег притвореника исте секције Лазара Мишова, из Острова, па ту суму нити је предао државној каси, нити пак Лазару или његовој породици, већ је код себе задржао и по свом нахођењу утрошио, — постоји дело утаје државног новца у службеној дужности предвиђено и казнимо по првом ставу §. 113. у вези §. 229. каз. зак..

Да ово дело постоји и да га је оптужени учинио, те је зато и кривично одговоран, доказује се исказом повереника Треће Армије Ђорђа Костантиновића, бив. председника општине бродске, који под заклетвом тврди да је опт. Вуловићу као шефу обавештајне секције Треће Армије, у септембру пр. год., предао 240 до 245 драхми у грчкој монети, коју је суму добио од извршене, по наређењу опт. Вуловића, продаје еспапа таданьег притвореника Лазара Мишова у селу Патели, и потпуним признањем опт. Вуловића, да је поменуту суму примио од сведока Ђорђа и да није предао државној каси нити сопственику Лазару Мишову и његовој породици, већ ју је разделио појединим приватним личностима по своме нахођењу у име поклона — §§. 46. и 41. вој. крив. суд. пост.

Пошто је пок. потпуковник Витомир Цветковић, који је тужбом војног државног тужиоца такође био, са овим оптуженима, оптужен за дела под I. и II. изложена, по гласу протокола секције КПов.Бр: 1123. од 16. марта тек. год., умро пре овог претреса 15. марта ове год., то се, по његовом оптужењу, има у смислу тач. 6. §. 8. вој. крив. суд. пост., свако кривично поступање прекинути.

По изложеним делима, оптужени имају, и то:

По делу под I. опт. Димитријевић, Богдан Раденковић, Вемић, Чед. Поповић, Миловановић, Лазић, Туцовић и Вуловић, имају: особито отежавну околност из тач. 6. §. 65. каз. зак., зато што су у овом делу били коловође, и то: прва четворица као оснивачи тајног превратничког друштва и чланови његове Врховне Централне Управе, опт. Миловановић и Лазић као чланови Врховне Централне Управе истог друштва и старији по чину и рангу према осталим члановима истог друштва— §. 24.вој. каз. зак., а опт. Туцовић и Вуловић као старији по чину и рангу према осталим члановима истог друштва — §. 24. вој. каз. зак., — отежавну околност из тач. 1. §. 65. каз. зак., зато што су годинама размишљали и припремали извршење овога дела; — отежавну околност из тач. 2. §. 65. каз. зак. зато што су својим радом на овоме делу подривали дисциплину, ред и дух јединства у војсци и стварали пометњу и политичке трзавице у земљи; — отежавну околност из тач. 3. §. 65. каз. зак. зато што би, да су у овоме делу успели, довели у питање и сам опстанак отаџбине као самосталне државе; — и отежавну околност из тач. 4. §. 65. каз. зак. зато што су овим делом погазили своју војничку односно чиновничку заклетву и своје дужности према отаџбини; — а опт. Вемић и Вуловић још и особито отежавну околност из тач. 5. §. 65. каз. зак., јер су по своме признању раније осуђивани, и то први за злочин, а други за преступно дело.

По делу под II. опт. Димитријевић, Миловановић, Вуловић, Туцовић, Лазић, Вемић, Чед. Поповић и Богдан Раденковић имају особито отежавну околност из тач. 6. §. 65. каз. зак., јер су у извршењу овога дела били подстрекачи, а сем тога отежавну околност из тач. 3. §. 65. каз. зак., зато што би, да су у извршењу овога дела успели, довели у питање и сам опстанак отаџбине као независне државе; — и отежавну околност из тач. 4. §. 65. каз. зак., зато што су овим делом погазили положену војничку заклетву верности према Владаоцу, чију власт врши Прес-

лонаследник Александар, коме су о глави радили; — а опт. Вемић и Вуловић још и особито отежавну околност из тач. 5. §. 65. к. зак., јер су, по своме признању, раније осуђивани.

Опт. Малобабић и Мехмедбашић имају по делу под II. отежавне околности из тач. 3. §. 65. каз. зак., зато што би, да су у извршењу овога дела успели, довели у питање и сам опстанак Србије као независне државе; и из тач. 4. §. 65. каз. зак., зато што су извршењем овога дела, као страни поданици, погазили дужности које им је указано гостопримство у Србији наметало према њој, и олакшавну околност из тач. 2. §. 59. каз. зак., јер су на ово дело од стране опт. Димитријевића, Миловановића, Лазића, Вемића, Чед. Поповића, Вуловића, Туцовића и Раденковића наведени, а опт. Мехмедбашић још и олакшавну околност из тач. 4. §. 59. каз. зак., јер је до сада био доброг владања.

Опт. мајор Вуловић има по делима под III., IV. и V. особито отежавну околност из тач. 5. §. 65. каз. зак., јер је раније, по свом признању, био осуђиван за преступно дело, и олакшавну околност из тач. 7. §. 59. каз. зак. — признање кривице.

По делима под I. и II. ни један од осталих оптужених, сем опт. Дамњана Поповића, нема ни једну олакшавну околност, па ни признање, нити добро владање, јер признање нису учинили онако како је у тач. 7. §. 59. каз. зак. прописано, а добро владање немају зато што се већ годинама баве против законим и кажњивим делима, и што су и при извршењу ових дела показали врло велику противправну вољу. Опт. Малобабић нема добро владање зато што је био под сумњом за шпијунажу у корист Аустро-Угарске и што је ислеђењем утврђено да је по све рђав човек.

Опт. ђенерал у пенз. Дамњан Поповић има по делима под I. и II. олакшавну околност из тач. 4. §. 59. каз. зак. добро владање.

Одбрана свих оптужених по делима под I. и II. да у овим делима нису имали личног учешћа, неистинита је према напред изложеним доказима о противном за свакога од њих и као таква не заслужује призрење, а нарочито још с обзиром на чл. 16. устава њихове тајне организације, која признаје председнику и секретару Врховне Централне Управе унапред право на самостално доношење и извршивање одлука у име исте управе, па и целог друштва, и којим се, према томе, и сваки члан управе — друштвене, као и сваки члан друштва, самим ступањем у друштво, обавезао и солидарисао са свим оним што Управа друштвена или и сам председник са секретаром буде урадио, па је на основу тога опт. Димитријевић, као прећутни председник управе друштвене и најактивнији члан њен, и могао и сâм и са опт. Миловановићем као најстаријим чланом исте управе, и опт. Лазићем као секретаром њеним, да, наслањајући се на солидарност целога друштва, на уставом друштвеним признато му право и на сарадњу чланова друштва, у име друштва и његове управе предузима све оно што је налазио за потребно предузимати ради остварења својих и друштвених и превратничких замишљаја и циљева, као што се то ислеђењем утврдило.

Одбрана пак опт. Димитријевића, Миловановића, Чед. Поповића, Вемића, Раденковића, Туцовића и Вуловића, да су своје тајно друштво основали, односно у њ ступили само из патриотских побуда и ради интезивнијег рада на националном ослобођењу и уједињењу, и да нису радили ни на каквим превратничким и политичким пословима, неумесна је и неистинита зато: што је признањем самих оптужених Димитријевића, Миловановића и Лазића утврђено да су се они у овоме свом друштву и на седницама његове врховне централне управе бавили и питањима унутарње политике и да су агитовањем код официра изазвали код ових незадовољство и покрет против појединих уставних одлука и аката државне управе, припремали узимање управне власти од стране војске у своје руке и тиме проузроковали политичке кризе у земљи, као што је то било на питању о Уредби о државним светковинама у 1914 год.; што оптуж. Чеда Поповић, као оснивач овога друштва и члан његове врховне централне управе, признаје да у националним питањима, на којима је он као гранични официр радио, није осећао никакав утицај врховне централне управе друштвене, и да је дошао до закључка да је циљ овога друштва био неки са свим други, а да је уједињење Српства било само маска, иза које су се могле крити недозвољене радње, као и да се стиди овога друштва; што сам опт. Раденковић, као први покретач и оснивач овога друштва и члан његове Врх. Централне Управе, тврди да је при оснивању тога друштва све ишло лудо и слепачки, и најзад што оптужени Лазић, као члан и секретар Врх. Центр. Управе овог друштва, признаје да је се у друштву врло мало радило на националним пословима, да он као секретар управе није у том погледу ништа радио и да му на то нико није чинио никакву примедбу, и да му је због тога и због мистериозности и страшних одредаба устава

друштвеног, друштво било несимпатично; а све ово доведено у везу са свима напред наведеним позитивним фактима и законским доказима, доводи до закључка да организовање овог друштва није имало никакве везе са националним циљевима и патриотским задаћама, већ да је на против не само у току свога постојања радило на превратничким умишљајима својих чланова, већ и да је само ради тога и основано било, о чему служи као несумњив доказ и својеручни лични дневник опт. потпуковника Вемића, који је био један од првих оснивача овога друштва, а из кога се под 26-XII-1910. год. види да је он још у првим претходним преговорима за стварање овог тајног друштва учинио предлог и манифестовао тежњу о промени унутра.

Одбрана опт. Димитријевића, Миловановића и Лазића да су, на питању о држању официра поводом Уредбе о државним светковинама, радили лично као официри, а не као чланови тајне организације, и у име њено, неумесна је што сами признају да је то питање претресано на седницама Врховне Централне Управе њихове организације и да су чланови организације били најактивнији у агитовању и изазивању незадовољства код официра, и што је ислеђењем утврђено да су они у том правцу дејствовали првенствено и највише преко својих другова из тајне организације и пријатеља исте организације, а несумњиво је да су, само и једино на такав начин и имајући за собом организовану своју групу официра, и могли да предузимају онако крупне кораке и код војске и код опозиције против тадање владе и да успу да изазову једну тешку политичку кризу у земљи, а никако лично и сами као појединци и у своје име.

Ово до сад изложено пак искључује и њихову одбрану да никаква одлука на седницама управе у питању о поменутој Уредби није донесена, као неумесну, а и недоказану, јер сами признају да нису никакав записник седница и одлука водили. Одбрана пак њихова да су, при претресу поменуте Уредбе у Врховној Централној Управи, то били обични састанци њених чланова, а не праве седнице њене, посве је неозбиљна и произвољна и не заслужује призрење, јер би на тај начин они за свако претресано и недопуштено питање могли да седнице управе огласе састанцима управиних чланова, а сем тога и зато што опт. Лазић признаје да је то питање претресано на седницама управиних чланова, на којима су и друга питања друштвена решавана.

Одбрана оптужених чланова тајне организације да су

се страшне и антидржавне одредбе устава њихове организације имале да примењују и револуционарна организација да изводи само ван граница Србије, а не и у земљи, неумесна је, јер да је то тако, то би и у њихов устав било унесено, а сем тога и зато што се из устава очигледно види да се насилно прибављање новца и осуђивање на смрт имало да врши и у самој земљи; одбрана: да се утицај на службене факторе вршио само личним односима и утицањем на њих у смислу циљева друштвених, неистинита је, пре свега зато што је и у самом уставу друштвеном прописано да тај утицај врши »према карактеру свога бића«, а карактер бића друштвеног је према истом уставу револуционаран, а сем тога и зато што се из поменутог дневника опт. Вемића под 9., 19., 20. и 25.-12. 1913. год. види како су он и пок. мајор Танкосић као чланови тајне организације и за своје личне интересе и питања, газећи све дужности и обавезе субординације и постојеће прописе, истичући своју вољу, утицали на Министра Војног принудивши га да их од судске осуде помилује, а опт. Вемић и да га без надлежног предлога одликује највишим ратним одличјем; одбрана пак оптужених да се заклетва чланова тајној организацији не коси са војничком заклетвом, неумесна је, јер сам текст те заклетве противно томе доказује, пошто се чланови организације при ступању у њу заклињу сунцем, земљом, крвљу својих отаца, Богом, чашћу и животом да ће тајне организације до смрти чувати и да ће све наредбе организације безусловно извршивати и да пристају да им Бог и другови суде за свако хотично или нехотично прекршење заклетве или огрешење о њу.

Одбрана опт. Димитријевића да је у организацији био само обичан члан управе, не одговара истини, јер је по свему ономе што је ислеђењем утврђено, он после смрти ранијег председника Илије Радивојевића био у ствари председник Врховне Централне Управе, вероватно прећутно од стране осталих чланова исте за таквога признат, онако исто као што он сам тврди да је пок. ппуковник Илија Радивојевић био прећутно сматран за председника, па такав и био од оснивања организације па до своје смрти, а то суд закључује из следећих утврђених факата: 1.) што је поводом Уредбе о државним светковинама пуковник Милутин Лазаревић из Скопља, као члан тајне организације, њему писмом од 17. маја 1914. год. послао извештај о успеху постигнутом агитацијом код официра у целој новој области, у погледу незадовољства и протеста против поменуте Уредбе и њему за све другове у Београду упућује апел за енер-

гичну акцију са узвиком »Напред«; — 2.) што је исти Лазаревић опет њему послао, 21. маја 1914. год., препис поверљивог рапорта команданта трупа нове области о незадовољству официра због поменуте Уредбе, на употребу у случају да Министар Војни оригинални рапорт прикрије, како он у спроводном писму вели; — 3.) што је он у том времену преко пуковника Милована Плазине упутио и писмену и усмену одлуку друговима из организације да поводом исте Уредбе у Новој Области војска смени полициске власти и њихову власт узме у своје руке, и њему се за све другове у Београду обраћају поводом тога другови из Скопља — пуковник Плазина и Милутин Лазаревић и пок. ппуковник Душан Глишић — молбом да не предузимају што су наумили у погледу узимања власти у своје руке; — 4.) што је он лично ангажовао и пок. војводу Путника да се ангажује у истом питању о укидању или измени поменуте Уредбе; — 5.) што је, по свом признању, он сам лично водио преговоре са шефовима опозиционих странака о обарању владе и санкционисању изгреда које би војска ради тога учинила; — 6.) што га опт. пуковник Лазић као секретар врховне централне управе организације означава као најактивнијега и најимпулзивнијега у организацији, који је имао утицаја на своју околину, а оптуж. пуковник Миловановић као амбициознога човека, који није желео да у управи организације поред себе има њега као старијега од себе ћенералштабног официра; — 7.) што опт. Лазић тврди да је, по његовом наговору и настојавању и под утицајем који је на њега имао, написао и послао потпуковнику Николи Премовићу писмо у Штип, којим, предвиђајући нереде у Београду поводом поменуте Уредбе, позива борце из унутрашњости да ту борбу потпомогну; — 8.) што је опт. Лазић, као секретар врховне централне управе, њему на Крфу предао 900 рубаља, добивеног прилога за организацију, мотивишући то тиме, што је опт. Димитријевић могао знати да ли организација има коме шта да исплати, а што ни он као секретар врховне цент. управе њене, значи, није могао знати, и опт. Димитријевић, по свом признању, и утрошио је ту суму по своме нахођењу без икаквог решења управе и без ичијег одобрења; — 9.) што се опт. Вуловић писмом од 27. новембра пр. год. њему обраћа са жалбом на поступање према њему, при упућењу у Бизерту, и са поруком њему и друговима да . . . . Карађорђевића . . . . . најгрозније ствари; — 10.) што се код њега претресом нашао оригинални Устав организације, више примерака устава и пословника у копији, и шифра организације, а не код секретара, који има да чува архиву њену; — 11.) што он непрекидно, у току овога рата, окупља око себе Босанце — добровољце, води их уза се, брине и стара о њима, шаље их, распоређује и употребљује по своме нахођену, израђује им ослобођење од војске, и њему се обраћају поједини чланови организације, кад им који од тих добровољаца за какав тајни посао треба; — 12.) што он одржава толике односе и прима толике посете да његов лични посилни наредник Милић Илић вели да се чудио како је толиким лицима давао цевапа; — 13.) што оптужени Туцовић и Вуловић њему доводе на аутомобилу оптуженог Мехмедбашића, чије је учешће у атентату на Престолонаследника Александра доказано, и са њиме се сва тројица на само састају у Василици; — 14.) и што су, непосредно у близини његовог бављења, њему долазили и на само с њим разговарали оптужени Миловановић, као најстарији члан врховне централне управе тајне организације и оптужени Лазић као секретар исте управе.

Одбрана оптуженог Димитријевића да постојање ове тајне организације није кривено од владе, јер је у разговору о спољној политици и националним питањима ондашњем Министру Иностраних Дела покојном Милованy Миловановићу саопштио био да постоји патриотско друштво, махом официра, и да је пок. Миловановић од њега тражио сарадњу тога друштва, назвавши ово »Црна Рука«; без вредности је, поред тога што је не доказана и невероватна, пре свега зато што није био надлежан и законски пут и начин да се о једном друштву власт извести, а сем тога и зато што пок. Милозановићу није и устав друштвени, који једини даје праву слику природе и карактера тога друштва, саопштен, а нејасно саопштење само о постојању неког патриотског друштва у ствари није могло значити ништа — ако не затурање правог циља и карактера тога друштва.

Одбрана опт. Чед. Поповића да није никог овластио да у име његово и организације ради на некаквим недозвољеним и превратничким пословима, неумесна је и без вредности, јер је он напротив уставом организације, у чијој је редакцији и усвајању и сам лично учествовао и потписао га, у чл. 16. овластио председника и секретара Врх. Централне Управе да у име ове, па и у име његово и целе организације, самостално доносе одлуке и извршују их и тиме се у напред солидарисао са свима њиховим радњама и предузећима, па су представници организације, само ра-

чунајући и наслањајући се на ту загарантовану им солидарност целе организације, и могли да изводе са сигурношћу циљеве организације и своје послове.

Одбрана бранилаца опт. Миловановића и Вуловића да против законе одредбе и недопуштени циљеви ове тајне организације нису привођени у дело, већ остали само идеје на хартији, зашто не може бити одговорности, неумесна је, јер је свима напред изложеним по делима под I. и II. доказима и целокупним излеђењем утврђено да је организација стварно радила на превратничким делима, и да је то могла радити само зато, што је онаквим одредбама устава свог била погодно организована и на погодну основу постављена, дакле што су те одредбе примењене.

Одбрана оптужених чланова тајне организације да је ова престала да постоји те није ни могла на овим делима радити, лажна је, јер се признањем самих њих тврди да није никаква одлука о престанку организације донета, а признањем оптуженог Чед. Поповића се пак тврди да она није никако ни престајала и да и даље постоји, — а ове изјаве оптужених, доведене у везу са следећим околностима: што по уставу свом, ова организација и не може да престане, јер нити чланови њени могу ма на какав начин до своје смрти из ње изаћи, нити јој се устав може мењати; што се ни један од оптужених не слаже са осталима ни у погледу времена кад је, нити пак у погледу узрока због којих је организација престала 1912. год. са уласком нашим у Балкански Рат, и ако је признањем и осталих чланова Врхов. Централне Управе утврђено да су држали седнице 1913. и 1914. год., дотле опт. Лазић сматра да је престала у новембру 1915. год., када је он сам на своју руку уништио печат, заклетве чланова и архиву друштва, опт. Вемић пак тврди, да је друштво престало одмах после српско-бугарског рата у 1913. год., због непатриотских и гадних гласова, који су се о њему као о »Црној Руци« почели проносити; опт. Миловановић сматра да је друштво услед ратова престало по себи, али је мислио да оно продужи рад кад се то буде омогућило; опт. Туцовић да је савршено престало, јер већ три године није са друштвом имао никакве везе; опт. Вуловић не зна да ли постоји, али закључује да не постоји, јер су ратови покидали све везе у послу; а опт. Раденковић признаје да је у истрази неистинито тврдио да је друштво престало још у 1913. год. само да би прикрио опт. Лазића, који је тада узет за секретара Врх. Цен. Управе; што је претресом код

оптуженог Димитријевића нађена писмена заклетва Драгутина Павића, као новог члана ове организације од 1. јула 1914. год., док међутим баш сам оптужени Димитријевић тврди да је друштво престало још у 1912. год.; што је опт. Лазић по свом сопственом признању предао опт. Димитријевићу у пр. години на Крфу 900 рубаља друштвеног новца, за који опт. Димитријевић тврди да га је као такав и утрошио; што опт. Лазић признаје да је списак чланова друштвених уништио тек после отпочете истраге по овим делима; и што је претресом код опт. Димитријевића нађено поред оригиналног устава друштвеног и више примерака тога устава и пословника друштвеног у препису, а ови су свакако били спремљени да се даду појединим, вероватно новим групама чланова, — потпуно обеснажују поменуту одбрану оптужених као лажну.

Одбрана опт. ђенерала Дамњана Поповића, пак, да није члан овог тајног друштва и да није ни знао да оно уопште постоји, као и да није имао везе са овим делом, не заслужује призрења као неистинита, са обзиром на доказе који су о томе за његову кривичну одговорност напред по делу I. изнети.

Одбрана опт. Димитријевића да је добровољце Босанце прикупљао око себе, о њима се старао и израдио им ослобођење од службе у војсци зато да би могли у Швајцарској продужити студије и парирати штетан утицај Аустрије на остале Босанце, неумесна је, јер за све то није он био позван ни надлежан да на своју руку ради, већ је то ствар званичне политике владе и њених погледа на то питање. Одбрана његова да је истим Босанцима говорио да је штета да изгину у рату, јер неће имати ко после да рашчишћава ствари код нас, мислећи тиме на рашчишћавање са продатим душама аустриским, који ће једини остати, ако сви честити Срби изгину, у ствари није одбрана него само оптужба његова да је намераваo да помоћу ових добровољаца врши убиства — рашчишћавања — њених будућих грађана у земљи.

Одбрана опт. Димитријевића, да је чудновато старање и бригу о опт. Малобабићу стално показивао зато, што је сматрао да му је морална обавеза за услуге које му је овај као велики Србин учинио на нашим општим националним стварима и за незаслужене патње које је под сумњом и у притвору код полиције пропатио, не заслужује вере ни призрења, пре свега зато: што српски патрио-

тизам опт. Малобабића и услуге његове нашој националној ствари не само да нису ни у колико доказане, већ су и у врло велику сумњу доведене, свим оним што је на претресу против њега изнесено: о његовом преласку главном комуникационом линијом из Земуна у Београд лађом без икаквих исправа у јулу месецу 1914. год., када су односи између А.-Угарске и Србије после и због сарајевског атентата били толико затегнути и саобраћај толико отежан, да је ретко ко и са најисправнијим исправама могао из Земуна у Београд да дође, а најмање таква личност као што је опт. Малобабић, који је био осуђиван у загребачком процесу за велеиздају и на кога се у А.-Угарској, према њеном полициском уређењу, и у нормалним приликама морало на сваком кораку пазити, ако није био нарочити повереник аустриски за Србију; као и о томе да је он тада — последњих дана пред мобилизацију и објаву рата — тражио и успео да га опт. Димитријевић пошаље на Дрину, да тамо, на простору Митровица-Лозница, себи осигура прелазак у Босну на случај објаве рата, дакле баш на онај део фронта где је аустриска војска баш и спремила па одмах у почетку рата и извршила главни напад на нас и упад у нашу земљу и где је према томе његов прелазак у Босну био апсолутно немогућ, јер би у том правцу наишао баш на главни штаб аустриске војске, што с једне стране показује да он у ствари није никакав повереник наш био, кад није знао или бар није хтео да саопшти опт. Димитријевићу, као шефу обавештајне службе Глав. Ђенералштаба, да аустриска војска на том правцу спрема напад на нас, а с друге стране и да је опт. Малобабић тај правац за обилазак наше границе нарочито изабрао, зато да би се уверио о припремама нашим за дочек непријатељевог напада на том правцу, о комуникацијама нашим, установама за снабдевање војске, евентуалном кретању исте и т. д., те да на тај начин има с чиме да бахне у сам главни штаб аустриски на том правцу његовог жељеног прелаза у Босну; а сем тога, та је одбрана опт. Димитријевића невероватна и зато: што је, за одужење својој моралној обвези и захвалности према опт. Малобабићу, он био већ довољно учинио осигуравши му, својим ретким заузимањем и многим везама, мирну, добру и лукративну егзистенцију као баракера Дринске Дивизије за све време овога рата, те са тако потпуно испуњеном дужношћу и дуга благодарности не би имао потребе да га са најтоплијим писмом упућује и предаје »у аманет« свом другу пуковнику Алекси Стојшићу, те да га овај сачува »до бољих дана«, јер он »мора по сваку цену ди преживи«, како опт. Димитријевић, подвлачећи те своје речи, изреком у писму вели. Ма против, овако старање о Малобабићу да он »по сваку цену преживи до бољих дана«, једино и искључиво може да се објасни потребом опт. Димитријевића, да га сачува за будућност, а како је доказано да је опт. Малобабић из најближе околине опт. Димитријевића извршио неуспели атентат на Престолонаследника Александра, то је онда очигледно лако закључити какву је то потребу опт. Димитријевић имао да по сваку цену сачува човека који је већ сасвим придобијен и употребљен био за извршење атентата који није успео, дакле издржао тако тешку пробу на том делу.

Одбрана опт. Миловановића да је код опт. Димитријевића непосредно пред атентат долазио први пут, да се од пуковника Михаила Јовановића извести о својој породици, а други пут у пролазу кроз Острово са својом бригадом службено, без значаја је, јер не објашњава зашто је морао са опт. Димитријевићем на само да вечера, кад је у Армији постоіала официрска менажа, у којој је пре било да вечера са пуковником Михаилом Јовановићем, код кога и због кога вели и да је дошао, него са опт. Димитријевићем, код кога тврди да није ни дошао; а одбрана његова да је начелнику Глав. Држав. Рачуноводства, г. Авраму Левићу, у Медови рекао да државна каса мора да остане и са њим да иде у шали, а и зато да не би каса пала у руке непријатељу, пошто је влада била побегла, већ да би се војска могла из ње финансирати од стране неких народних посланика који су га и позвали, нелогична је и неистинита, јер да је г. Левићу он наведено заиста у шали казао, не би било разлога и потребе да г. Левића супруга нагло одводи, нити да г. Милан Ђорђевић оптуженог стишава и моли да као паметан човек не пада у безакоња, што и сам оптужени признаје; а сем тога нити је влада тада била побегла, нити би каса пала у руке непријатељу, као што није ни пала, нити је оптужени био позван и надлежан, да се о државној каси, поред надлежних за то органа, стара, а још мање да он, па ма и са народним посланицима, које чак и не именује, из ње финансира војску.

Одбрана опт. Лазића да у ствари није био секретар Врх. Централ. Управе тајне организације већ је само чувао архиву и ствари друштвене, те да не може одговарати за

рад организације, безначајна је, јер суд налази да је то његова и његових другова у управи ствар била да ли ће он и у колико радити, а факт и признање његово да је доиста био секретар управе довољни су за његову одговорност за рад исте управе. Одбрана његова да за незаконитости на Торлаку не може бити одговоран, јер их није наређивао, нити је по истима добио чију жалбу, већ је за њих сазнавао у приватном разговору, без вредности је и неозбиљна, јер је изнетим на претресу и напред у овој пресуди доказима утврђено да су те незаконитости вршили чланови тајне организације, пок. мајори Војислав Танкосић и Добросав Ђорђевић са својим добровољцима, а они их не би некажњено могли вршити да нису били под непосредном командом опет чланова организације, од којих је опт. био начелник дивизиског штаба, и са њиховим прећутним одобрењем, а с друге стране за одржавање реда и законитости у команди, нарочито за време рата, није потребно да старешина добија нарочите жалбе од жртава незаконитости, већ је довољно и ма какво сазнање, па и приватно, које оптужени признаје да је имао. Одбрана пак његова да у ствари није предвиђао нереде у Београду, поводом Уредбе о приоритету власти, но да је то у писму написао потпуковнику Премовићу да би ствари дао већи значај, и да је тим писмом циљао на легални протест, неумесна је, јер садржина његовог писма, по самом његовом признању, и по сведоџби потпуковника Премовића, у којој он предвиђа нереде у Београду и апелује на борце у унутрашњости да помогну ту борбу, сасвим противно легалним средствима и тој његовој одбрани сведоче. Одбрана његова да је пред атентат долазио у Острово код опт. Димитријевића по службеном послу, без значаја је, јер не објашњава зашто је тада са оптуж. Димитријевићем насамо ручао и разговарао, а не у официрској менажи, а нарочито с обзиром на његово признање да је тада са опт. Димитријевићем истраживао узроке смени пуковника Миливоја Анђелковића и Николе Стевановића с положаја.

Одбрана опт. Дамњана Поповића о томе да га сведок Петар Нешић, потпуковник, терети зато што га је као командант трупа Нове Области у Скопљу због злоупотреба у дужности суспендовао од дужности и наредио истрагу према њему недоказана је, а и невероватна је с обзиром на чин, положај и доба старости овог сведока и на озбиљност ствари о којој сведочи.

Одбрана опт. Вуловића да је Незиру Хациналићу рекао о председнику владе г. Николи Пашићу: »Па зар га ти не би могао убити«, не мислећи доиста на убиство г. Пашића, неистинита је с обзиром на то, што је Незир Хациналић у истрази ту околност посведочио као стварно позивање од стране оптуженога да убије г. Пашића, а тај његов исказ је веродостојан зато што је и сведоцима Ђури Шарцу и Милану Циганoвићу и оптуж. Малобабићу и Мехмедбашићу, по њиховом казивању, то исто саопштио као факт, и зато што је на претресу очевидно и са знањем лажно сведочио, јер је порекао чак и оно што сам оптужени против себе и на своју штету признаје. Одбрана његова по делу под II., да је пред опт. Малобабићем опсовао матер Престолонаследнику као тада дошавшем госту у армијски штаб, не знајући да је се говор опт. Малобабића односио на Престолонаследника, и пре него што је Малобабић поменуо Престолонаследника, неистинита је, јер опт. Малобабић тврди да је он прво саопштио оптуженоме да је тај гост Престолонаследник, па онда тек оптужени изговорио псовку, а овом исказу Малобабићевом суд поклања вере, јер и оптужени у главном признаје, а у толико пре што је оптужени као шеф обавештајне полициске секције у армијском штабу тада морао знати да је у исти штаб Престолонаследник дошао и да је само о њему као госту опт. Малобабић и могао говорити. По осталим делима, одбрана му не заслужује призрења.

Одбрана браниоца опт. Миловановића да полиц. увиђај по делу под II. нема законске вредности, јер је на неколико месеци доцније извршен, неумесна је, јер је суд тај увиђај узео као доказ само о томе да се са места, са кога је атентатор, по сведоџби сведока Темељка Вељановића, пуцао на Престолонаследников аутомобил, може убити из пушке човек на месту где је по сведоџби сведока Јуришића и д' Аварија Престолонаследник са аутомобилом у томе моменту био, а ова околност може се потпуно утврђивати па ма кад овај био извршен.

Одбрана браниоца опт. Туцовића да дело под I., као дејство за извршење дела под II., не може постојати као засебно дело, неумесна је, јер је напротив дело под II. било средство за извршење дела под I., као што је напред код тих дела утврђено, али да ипак оба дела постоје као засебна дела, јер се по правној науци кажњавају као засебна дела и сва она посебна кривична дела која се у току издајничког, превратничког или бунтовничког предузећа или покрета и у том циљу, према појединим и појединачним

правима учине. Неумесна му је и одбрана да код опт. Туцовића нема позитивне радње која би га доводила у везу са делом под II., јер је код овога дела изнетим доказним средствима против опт. Туцовића утврђена позитивна радња учешћа у припремању тога дела. Без вредности је одбрана да ван радња изложених у §. 46. каз. зак., од којих ниједна није за оптуженог утврђена, не може бити кажњивог саучешћа, јер и у тач. 1. и у тач. 2. §. 46. каз. зак. закон генералише начине саучешћа у кривичним делима изразима: »или другим чим« и »или друго што«, те према томе може бити кажњивога саучешћа у кривичним делима и другим радњама, средствима и начинима учињеним осем тамо поменутих, па баш и кад би стојало тврђење браниоца да за опт. Туцовића ниједна од тих радња није утврђена, што према напред наведеном доказивању његове кривичне одговорности у ствари не стоји.

Одбрана браниоца опт. Дамњана Поповића да би рад тајне организације на превратничким делима требао да буде изражен у њеном уставу, те да се може узети да је она на таквим делима радила, неумесна је, јер се незаконита дела организације могу доказивати и другим доказима, а не само текстом њеног устава, пошто организацију сачињавају удружени чланови, и према томе све оно што они као такви учине у духу њеног, било израженог у уставу или са појмљивих разлога прикривеног циља, дело је организације, односно скупа њених чланова, јер она као морална личност, и не може дела овакве врсте сама собом као таква да врши. Неумесна му је и одбрана да оптужени није био члан организације, јер га нема у списку чланова њених, нити га ко од осталих оптужених за члана означује, — зато што је напред код дела под I. утврђено да је опт. Дамњан члан ове организације, а одсуство његовог имена у списку чланова то не искључује, јер се у списку налазе бројеви чланова од 11—100 празни, непопуњеним именима, а што га остали оптужени за члана не означују то ни у колико не значи да он то и није. Ни наводи да се оптужени са опт. Малобабићем и Мехмедбашићем није ни познавао, не искључује учешће оптуженог у извршењу дела под II., јер се у великим комплотима сви учесници и не морају познавати међу собом, а нарочито не са физичким извршиоцима дела, већ са главним интелектуалним творцем и организатором који припремом и извршењем дела у име свију руководи. Кад би пак стајао навод браниочев да завере не може бити без тачно напред

договорно утврђеног времена, места, личности и начина извршења дела, што би свима учесницима имало бити познато, онда ни једна завера не би могла успети, већ је у ствари довољно да се начелно и у главним потезима договорне одлучи извршење дела, које је циљ завере, а остале детаље регулише главни извршилац према приликама и околностима. Навод браниочев да избор оптуженога за председника управног одбора Официрске Задруге у 1914. год. не може да га доведе у везу са тајном организацијом, без вредности је, јер је признањем опт. Милошевића утврђено да је тај избор имао да значи инат организације, која је тада држала Официрску Задругу у својим рукама, према тадашњем Министру Унутрашњих Дела г. Стојану Протићу, а за извршење тога ината природно је да се могао употребити само члан или присталица организације која га изводи. Сумњивост сведока капетана Добросава Атанацковића, због злоупотреба због којих је тужен, није ничим доказана. Навод браниочев да оптужени не може да одговара за писма пок. Витомира Цветковића као туђа, ни за своја писма супрузи зато што су то голе мисли, без вредности је, јер оптужени и не одговара за та писма, већ она служе као доказ по делима за која одговара, јер од њега произилазе, односно код њега су нађена.

Одбране опт. Малобабића и Мехмедбашића, по делу под II., лажне су и не заслужују никаквог призрења, као што је то у питању о њиховој кривичној одговорности изнетим доказима, а и целокупним излеђењем доказано, а одбране њихових бранилаца су без вредности.

Одбрана оптужених и њихових бранилаца да су сведоџбе сведока противречне и зато сумњиве, неумесна је, јер се у пропагирању превратничких дела и издајничких предузећа и придобијања присталица и извршилаца за иста, организатори и творци тих дела, сасвим природно, морају служити разноликим средствима и начинима, од којих за сваког појединца бирају и примењују онај начин који одговара његовој интелигенцији, осећајима, гледиштима и принципима, те су на тај начин оптужени код појединих сведока говорили против Престолонаследника, код других против владе и њеног председника, код трећих против околине Престолонаследникове, код једних о корупцији и злу у земљи, код других о ђавољој спољној политици и пропасти земље и т. д. Навод да је сведоџба сведока Тихомира Марића неприродна и немогућа, те и неистинита, суд на-

лази да не стоји зато што је овај сведок као полициски орган, са планом пратио оптужене и њихове састанке и договоре, па је према томе морао и на разне начине подешавати место и могућност одакле ће и како да их прати и зато долази и у такве прилике које могу бити неприродне и немогуће за сведоке који се случајно нађу на месту и у прилици да што више или чују или сазнаду. То што су сведоци Темељко Вељановић и Ђорђе Костантиновић своје сведоџбе дали у притвору и под истрагом за убиство Лазара Мишова, не одузима веродостојност њиховим сведоџбама, јер су они те исте сведоџбе и на суду под заклетвом дали, кад су већ извршним решењем били раније дефинитивно ослобођени и у слободу пуштени по том делу. Сведоџбу сведока Темељка Вељановића не доводи у сумњу ни то што је он тврдио у истрази да је аутомобил Престолонаследников био покривен, док је по сведоџби сведока Јуришића и д' Аварија аутомобил био откривен, јер пре свега сведок није морао тај детаљ тачно да запази, нити да запамти, а сем тога он је пред судом свој исказ исправио и изјавио да на то није обратио пажњу, те и не зна да ли је аутомобил био с кровом или без; као ни то што га француски полицајци, који су по сведоџби сведока д'Аварија пратили Престолонаследника и одмах по извршеном атентату прегледали терен, па сведока нису видели, — поред тога што то није доказано, не обеснажава сведоџбу овог сведока Темељка, зато што сведок д'Авари тврди да су полицајци терен прегледали у правцу брда и Острова, а сведок Темељко тврди да је био на супротној томе страни, те није могао бити спажен, а није искључена ни могућност да је се исти сведок као прост човек и Маћедонац из безразложног страха уплашио и прикрио од полицајаца, кад их је спазио да траже лице које је пуцало, те да се он не нађе ту, пошто је прави атентатор побегао и изгубио се.

У свему осталом суд налази да одбране свих оптужених по овим делима не заслужују призрење, а њихових бранилаца да су без вредности.

За пресуђење свих напред изложених дела надлежан је према § §. 22., 296. и 297. вој. крив. пост. овај суд према свима оптуженима, па и према опт. Богдану Раденковићу и опт. Раду Малобабићу, као грађанским лицима, према опт. Дамњану Поповићу, као ђенералу у пензији, и према опт. Мухамеду Мехмедбашићу, као редову добровољцу, пошто су дела учинили у саучешћу са осталим оптуженима

као официрима, за које је надлежан Војни Суд за Официре.

Опт. Димитријевић, Миловановић, Чед. Поповић, Вемић, Раденковић, Туцовић, Дам. Поповић и Лазић налазе се у стицају двају злочиних дела, а опт. Вуловић у стицају четири злочина и једног преступног дела, те им се казна за сва та дела има одмерити по напред наведеним законским прописима, а с обзиром на § 69. каз. зак..

Сви оптужени су по § §. I. 288., 289., 291. и 292. вој. крив. суд. пост. солидарно одговорни и имају бити осуђени за накнаду свих судских трошкова сем трошка и дангуба оним сведоцима који су по тражењу опт. Малобабића испитани и које он има сам и да накнади. Тако исто оптужени су по закону о таксама дужни да плате суду таксу, с тим да половину досуђених такса сви солидарно плате, а за наплату судских трошкова и такса има се употребити новац који је од оптужених претресом одузет, а који се налази депонован у каси Команде Места у Солуну.

На основу свега изложеног и § §. 229., 230., 231., 235., 237., 288., 289., 291., 292., 22., 295., 296., 297., и 8. вој. крив. пост., § §. 23., 46., 47., 66. и 69. каз. зак., као и закона о таксама, **Војни Суд за Официре**

ПРЕСУЂУЈЕ:

Да се оптужени *пуковници*: **Драгутин Димитријевић, Милан Гр. Миловановић, Радоје Лазић, Чедомир Поповић и Владимир Туцовић,** *потпуковник* **Велимир Вемић** и *вице конзул* **Богдан Раденковић,** за изложена дела из тач. *а.* § 87. и из тач. *а.* §. 87. а). каз. зак., оптужени *мајор* **Љубомир Вуловић** за изложена дела из тач. *а* §. 87., из тач. *а.* §. 87 а.) и из § 113. каз. зак. и за изложена дела из §§. 41. и 39. вој. каз. зак., и оптужени **Раде Малобабић** за изложено дело из тач. *а.* § 87. каз. зак. — *казне* **СМРЋУ**; да се оптуж. *ђенерал у пензији* **Дамњан Поповић** за изложено дело из тач. *а.* § 87. а). каз. зак. казни са **(10) десет година заточења,** а за дело из тач. *а.* § 87. а). каз. зак. казни са **(5) пет година заточења,** укупно за оба дела *казни са* **(15) ПЕТНАЕСТ ГОДИНА ЗАТОЧЕЊА,** а оптужени **Мухамед Мехмедбашић** за изложено дело из тач. *а.* § 87. каз. зак. *казни са* **(15) ПЕТНАЕСТ ГОДИНА РОБИЈЕ,** с тим

да се оптуженом *Дамњану Поповићу* и *Мухамеду Мехмедбашићу* казне рачунају од *данас* као дана прве изречене пресуде, пошто се у притвору налазе;

а да се по првобитном оптужењу за дело из тач. *е.* § 85. каз. зак. оптужени Димитријевић, Миловановић, Лазић, Чедомир Поповић, Туцовић, Вуловић, Вемић, Раденковић и Дамњан Поповић *пусте испод суђења,* пошто исто као такво не постоји;

да се по оптужењу пок. *потпуковника Витомира Цветковића* по делима под I. и II. свако даље кривично поступање прекине;

да оптужени *плате суду таксу* и то: Димитријевић, Миловановић, Лазић, Туцовић, Чедомир Поповић, Вемић, Вуловић, Раденковић и Малобабић *по (70) седамдесет динара,* а опт. Дамњан Поповић и Мехмедбашић *по (60) шесет динара,* с тим да половину укупне суме ових такса плате сви солидарно;

да сви оптужени солидарно плате на име трошка и дангубе сведоцима, и то г.г.: Аћиму Аћимовићу, артиљ. пуковнику, ... (65) шесет и пет драхми; Селимиру Остојићу, коњичком пуковнику, ... Алимпију Марјановићу, пешад. пуковнику, ... Петру Арачићу, пешад капетану I. кл. ..., Добросаву Атанацковићу, рез. пеш. капетану II. кл., ... Вукашину Јанковићу, артиљ. потпуковнику, ... Милану Т. Николићу, пеш. кап. I. кл., ... Д-р Милораду Велимировићу, рез. санит. кап. II. кл., ... Д-ру Михаилу Симићу, ветеринару.., Петру Нешићу, пешад. ппуковнику, . . . Костантину Пападопулосу, апотекару, ... Светомиру Вићентијевићу, рез. артиљер. кап. II. кл., ... Јовану Бабунском, рез. пеш. ппоручнику, ... — по (235) две стотине тридесет и пет драхми; Милисаву Пенезићу, нижем адм. чинов. III. кл., ... (160) сто шесет драхми; Стојадину Вучковићу, обвезнику . . . (245) две стотине четрдесет и пет драхми; Миливоју Војиновићу, пешад. поручнику, . . (95) деведесет и пет драхми; Петру Косовићу, комесару II. завојишта . . . , Драгутину Грабовцу, медицинару . . , Борисаву Ристићу, пеш. мајору . . . , Драгољубу Димитријевићу, рез. инжињ. поручнику . . . , Николи Премовићу, инжињ. потпуковнику . . . , Радомиру Симићу, коњич. кап. II. кл. . . . , Милану Ђорђевићу, рез. арт. капетану II. кл. . . . , Михајлу Ковачевићу, пешад. потпуковнику, . . . Милисаву Богдановићу, рез. коњич. поручнику . . . и

Миливоју П. Чолак-Антићу, коњич. капетану I. кл., . . . по (250) две стотине педесет драхми, — свега дакле 5.885 пет хиљада осам стотина осамдесет и пет драхми.

Но како је сведок обвезник Стојадин Вучковић из касе Команде Места у Солуну узео (20) двадесет драхми на име издржавања, то му се ова сума има одбити и предати истој каси на попуну а рест у 225 да се овоме преда.

Сам оптужени Раде Малобабић да плати сведоцима и то: Темељку Вељановићу, из Новака на Црној Реци, и Ђорђу Костантиновићу, из Брода на Црној Реци, ... по (190) сто деведесет драхми; Трпану Васиљу Боји, тежаку из Острова, и Фоти Христу, кмету из Острова, по (50) педесет драхми; Васиљку Пећку, земљ. из Острова, (80) осамдесет драхми; Васиљу Николи Баждару, бакалину, Васиљу Лазе Бождару, млекацији и ашчији, и Ђорђу Гуше - Бакалче, трг., сви из Водена, по (30) тридесет драхми; Марији удови Дине Гајдаџи, Лази Дине Гајдаџи, Васиљу Дине Гајдаџи, Трифуну Ђорђевићу Тодор, трговцу, Таши Русе, Ђорђу Таси-Самарџији, Ставри Хаџи Харису, председнику, и Илији Трифуну Тодоровском, бакалину, сви из Острова, Здравку Митровићу, трг. из Лознице, и Кости Огњановићу, кмету из Букова код Битоља, по (300) три стотине драхми, Димитрију Мацићу, из Ковача, среза поречког, окр. тетовског, и Софронију Славковићу, из Зрклье, среза поречког, округа тетовског, и Љубомиру Вуксановићу, рез. пешад. наредник, и Десимиру Чоловићу, поднареднику, по (150) сто педесет драхми, и Василију Николајевићу, обвезнику,... (125) сто двадесет и пет драхми, — свега 4.375 — четири хиљаде три стотине седамдесет и пет драхми.

Но како су сведоци Трифун Ђорђевић Тодор, Таше Русо, Васиљ Дине Гајдаџи, и Ђорђе Тасе Самарџи из касе Команде Места у Солуну, на име издржавања примили по (116) сто шеснаест драхми, то им се ова сума има одбити и предати каси Месне Команде у Солуну, на попуну, и ресто по 184 драхме да им се изда. Тако исто и Васиљу Пећку има се одбити 20 драхми, које је узео из исте касе на име издржавања, а ресто у шесет драхми издати му, с тим да се за наплату свих ових трошкова и досуђених такса употреби новац који је претресом од оптужених одузет и налази се депонован у Команди Места у Солуну, по изложеној мери одговорности свакога од оптужених за исте.

Пресуђено у Војном Суду за Официре 23. маја 1917. године, у Солуну, Бр. 1668.

ПРЕДСЕДНИК СУДА,
пешадиски пуковник
Петар Мишић, с. р.

ПОСЛОВОЂА,
рез. пеш. капетан I. *кл.*
Бож. П. Катанић, с. р.

*

Ова је пресуда јавно саопштена 23. маја 1917. године у 22 часа и 15 минута, кад је осуђенима дат рок од 48 сати, у ком времену могу противу пресуде да се жале Великом Војном Суду.

ПРЕСУДА
ВЕЛИКОГ ВОЈНОГ СУДА
ПО КРИВИЦИ

Помоћника начелника штаба Треће Армије, ђ.-штабног пуковника **Драгутина Т. Димитријевића**, из Београда; команданта II. бригаде Моравске Дивизије, ђ-штабног пуковника **Милана Гр. Миловановића**, из Београда; команданта XXIII. пешад. пука, пешад. пуковника **Чедомира А. Поповића**, из Опарића, среза левачког, окр. моравског; команданта I. коњичког пука, коњичког потпуковника **Велимира С. Вемића**, из Кнића, среза гружанског, округа крагујевачког; вице-конзула на служби у српском посланству у Атини, **Богдана Раденковића**, из Бугарића, среза митровичког, округа звечанског; артилеријског мајора на расположењу господина Министра Војног, **Љубомира Р. Вуловића**, из Вукосаваца, среза јасеничког, округа крагујевачког; команданта места у Гастурији, пешад. пуковника **Владимира Ј. Туцовића**, из Гостиља, среза златиборског, округа ужичког; помоћника команданта рез. пешад. пука, пешад. потпуковника **Витомира Цветковића**, из Београда; ђенерала у пензији **Дамњана Поповића**, из Ивањице, среза моравичког, округа чачанског; помоћника начелника штаба Прве Армије, ђ-штабног пуковника **Радоја Лазића**, из Рготине, среза зајечарског, округа тимочког; војног баракера Дринске Дивизије **Рада**

Малобабића, из Вргин Моста у Хрватској, и добровољца **Мухамеда Мехмедбашића**, из Стоца у Херцеговини.

СУДИЛИ:

Председник суда,
Ђенерал,
Мирко Милисављевић;

Судије:
Пешад. пуковник,
Стеван Милетић,
Пешад. пуковник,
Јосиф Костић,
Суд. потпуковник,
Владимир Јовановић,
Суд. потпуковник,
Бранко Гаталовић.

Пословођа:
Суд. капетан друге класе,
Рад. К. Николић.

За дело и то: опт. Димитријевић, Миловановић, Чед. Поповић, Вемић, Раденковић, Вуловић, Туцовић, Цветковић, Дамњан Поповић и Лазић за дела из тач. е. §. 85. и тач. а. §. 87. каз. зак., опт. Вуловић још и за два дела из §. 41. и 39. вој. крив. зак., и §. 113. каз. зак., а опт. Малобабић и Мехмедбашић за дела из тач. а. §. 87. каз. зак..

По благовремено изјављеним жалбама оптужених: пуковника *Драгутина Т. Димитријевића, Милана Гр. Миловановића, Радоја Лазића, Владимира Туцовића* и *Чедомира Поповића*, потпуковника *Велимира Вемића*, мајора *Љубомира Вуловића*, вице-конзула *Богдана Раденковића*, ђенерала у пензији *Дамњана Поповића* и оптужених *Раде Малобабића* и *Мухамеда Мехмедбашића*; бранилаца свих оптужених и војног државног тужиоца, на пресуду војног суда за официре од 23. маја тек. год. Бр. 1660, којом су оптужени осуђени и то: оптужени Димитријевић, Миловановић, Лазић, Туцовић, Чедомир Поповић, Вемић, Вуловић, Раденковић и Малобабић на казну смрти, оптужени Дамњан Поповић на (15) петнаест година заточења, а оптужени Мехмедбашић на (15) петнаест година робије, зато:

1. што су оптужени пуковник Драгутин Т. Димитријевић, пуковник Чедомир Поповић, потпуковник Велимир Вемић и вице-конзул Богдан Раденковић, са још петорицом својих једномишљеника, који су у току ратова изгинули односно умрли, у пролеће 1911. год., у циљу недопуштеног и непозваног мешања у државне послове и неодговорног утицаја на државну управу и политику, основали, крију̇ући од државне управе и власти, тајно друштво под називом »Уједињење или Смрт«, а познато по делима својим под именом »Црна Рука«, са скривеним правим циљем и задатком, али са јасно истакнутим терористичким, превратничким и револуционарним карактером у уставу друштвеном, који су, као самозвани чланови Врховне Централне Управе друштва, коју нико није бирао, нити јој постанак и састав одредио ни познавао, сами прописали и под 9. мајем 1911. год. потписали, као и у пословнику друштвеном, који су такође прописали. Истакнувши само ради фирме и као маску патриотско и име и тобожњи циљ — »Уједињење или Смрт«, — да би на тај начин лакше примамили у своје друштво лаковерна и необавештена лица, нарочито млађе официре, ради чега су друштво и поставили на тако дубоко мистериозну основу и у погледу личног састава, односа и рада у друштву, и у погледу начина ступања у чланство и полагања друштвене заклетве, да су творци његови могли у име друштва да чине што год су хтели, па и најстрашније злочине да врше, а да их ипак у томе нема ко нити ко може да спречи, јер се чланови друштва не познају међу собом и постоје само по бројевима, губећи на тај начин и своје име и своју личност и одговарајући својим животом за безусловну послушност друштву, — оптужени су као творци овог друштва у свему осталом дали свом уставу и друштву прави карактер, који је искључиво терористички, превратнички и револуционаран у реакционарном смислу, усвојивши у свом уставу као симбол и грб друштвени мртвачку главу с костима, нож, бомбу и отров, који амблеми већ јасно сами по себи показују пут којим су његови творци намеравали да иду у извођењу својих планова; право принудног набављања новаца у земљи за потребе овога друштва; утицај на све службене факторе, све друштвене слојеве и целокупан друштвени живот »према карактеру свога бића,« т. ј. револуционарно, јер им је карактер бића, друштвеног револуционаран; и дужност чланова да достављају друштву све што би у службеној функцији и у приватном животу дознали; истакнувши интерес свога друштва изнад свију осталих, па дакле и изнад државних, народних, друштвених, војних, породичних и личних интереса; припретивши смртном казном и безобзирним извршењем њеним сваку и хотимичну и нехотичну штету причињену овом друштву; давши председнику и секретару друштвене управе готово свемоћну, апсолутну власт у друштву и у име друштва; и заје̇мчивши принудну доживотност чланства, непромењивост устава и вечност друштва, — и тиме негирајући потпуно и државу и свако државно уређење, и Устав, и позитивне законе,

и права индивидуе, и савремена јемства слободе и културног и политичког напретка у опште, свесно су спремали повратак државе, народа и друштва у назад — у доба страшних терора, тајанствених убистава и у опште несигурности у земљи, — због чега су и добили прави назив »Црна Рука«, који су и сами усвојили и носили.

Кад су поставили своје друштво на такву основу и кад су га организовали увукавши у њ знатан број лица, нарочито млађих официра, чиме су директно подривали дисциплину, ред и дух јединства у нашој војсци, оптужени су, са новоуведеним члановима, а на првом месту са оптуженим пуковником Миланом Гр. Миловановићем, Радојем Лазићем, Владимиром Туцовићем, мајором Љубомиром Вуловићем и ђенералом Дамњаном Поповићем, од којих су прву двојицу узели и за чланове Врховне Централне Управе свога друштва, предузели рад на привођењу својих реакционарно-превратничких идеја и милитаристичко-олигархиских тежња и жеља у дело, покушавајући недопуштено мешање у унутрашње државне, политичке и војне, послове и односе, штетно утицање на државну управу и наметање своје воље одговорној влади, те да на тај начин припреме терен за насилну промену државног облика владавине и земаљског Устава, а ради узимања државне Управе у своје руке.

На том послу они су недозвољеном и тајном агитацијом међу официрима и злонамерним критиковањем уставних и законских аката државне управе и њених органа, у најкритичнијем времену — непосредно после завршених прошлих ратова и пред овај велики рат, када је држави и војсци требало мира, реда и што бржег опорављења и обновљења истрошене државне оружане моћи и одбране, — у пролеће 1914. год. створили незадовољство и претећи покрет у војсци против тадање државне управе и законитог стања у земљи, и тиме, као и покушајима утицања на Круну и на опозиционе политичке странке, изазвали једну од најтежих и најдужих унутрашњих државних криза поводом тадање нове Уредбе о државним светковинама, подстичући и припремајући гарнизоне у Новој Области да насилно смене управне власти и узму њихову власт у своје руке, а у престоници да сами помоћу војске изврше преврат у држави и уставну парламентарну владу оборе а Владаоцу наметну своје људе за министре, а сем тога, и у исто време, одупрли су се и примени законског права контроле надлежних министара над радом и стањем у Официрској Задрузи, коју су тада чланови овог тајног друштва држали у својој руци.

У току овога рата, који је одмах затим наступио, оптужени су с једне стране допуштали својим присталицама и подстицали их, да и лично и помоћу добровољаца, које су систематски скупљали око себе, придобијали их разноврсним начинима, средствима, услугама и обећањима и запајајући их мржњом према постојећем политичком стању у држави измишљањем зла и корупције у њој, — врше најгрозније злочине, убиства, злоставе, отмице, пљачке и друга безакоња над невиним српским грађанима и над нејаком чељади, па и над самим представницима државне власти у службеној функцији њиховој, а с друге стране сами непрекидно пропагирали и договорно припремали преврат у држави, укидање Народне Скупштине и насилну промену земаљског Устава и облика државне владавине, у циљи узимања државне управе у своје руке завођењем војничке владавине — олигархије — од 15 до 20 људи, махом официра, — решени да насилно уклоне сваку сметњу која би им се у остварењу тога плана противставила, а на првом месту да убију Престолонаследника Александра и председника владе г. Николу Пашића.

Оваким умишљајима и предузећем оптужени су хтели и ишли на то, да насилном променом Устава земаљског и укидањем Народне Скупштине, народу одузму политичке слободе и уставна права, и то све у времену када су српску државу једино представљали Престолонаследник, влада, Народна Скупштина и остатак војске, из чега, с обзиром на прилике у којима се налазимо, а у којима су оптужени били предузели да свој план у дело приведу, јасно излази да су оптужени са издајничком свесношћу спремали да и заостали још конац нашег државног бића и живота прекину, па према томе и постојање и независност отаџбине коначно сахране, јер би, у случају да су успели, српска држава и војска биле одмах од свију напуштене и остављене саме себи, на милост и немилост непријатељу, који је то једва и чекао;

II. што су, и то: пуковници Драгутин Димитријевић, Милан Гр. Миловановић, Чедомир Поповић, Радоје Лазић и Владимир Туцовић, потпуковник Велимир Вемић, вицеконзул Богдан Раденковић, мајор Љубомир Вуловић и ђенерал у пензији Дамњан Поповић, као чланови тајног револуционарног друштва »Уједињење или Смрт«, познатог под именом »Црна Рука«, у циљи преврата у држави и промене државног облика владавине, а ради узимања државне управе у своје руке, припремали насилно уклањање Њ. Кр. В. Престолонаследника Александра и владајуће ди-

настије Карађорђевића са престола, па су ради тога покушали и убиство Престолонаследника Александра средством оптужених Рада Малобабића и Мухамеда Мехмедбашића, које су за извршење тога дела придобили и спремили, па их и навели и упутили да извршењу истог приступе, што су ови и покушали 29. августа пр. год. извршивши атентат на Престолонаследника Александра; — а опт. Раде Малобабић и Мухамед Мехмедбашић: што су, за рачун напред именованих оптужених чланова »Црне Руке« и по њиховом наговору, 29. августа пр. год. око 17 часова, покушали да убију Престолонаследника Александра, извршивши на њега атентат на тај начин, што су испалили два метка из пушке на аутомобил, којим је се Престолонаследник тада враћао са положаја у свој логор у Владову путем Острово-Владово, а на месту где тај пут прелази преко жељезничке пруге Солун-Битољ по изласку ове из усечене стене у правцу ка Владову на 135. Км.; а сам оптужени мајор Љубомир Вуловић још и зато:

III. што 26. новембра пр. год. није хтео да изврши наређење команданта места у Солуну, да се укрца на брод за Бизерту, када му је било наређено да иде, већ се томе наређењу опирао, претећи да ће убити сваког оног, који му буде пришао и да баш хоће скандал да изазове;

IV. што је 26. новембра пр. год., приликом упућења и превоза од хотел »Империјал« у Солуну до брода којим је имао отпутовати за Бизерту, успут псовао и грдио помоћника команданта места у Солуну, пешад. ппуковника Драг. Јовановића, коме је упућење опт. Вуловића на брод било стављено у задатак, изразима: »Ћути кучко, оца ти кучкиног, разбојниче, убицо, срам те било, место да командујеш ти служиш шпијуне, ви сте сви шпијуни«, позивајући при том у помоћ; и

V. што је у месецу септембру пр. год. у својству шефа обавештајне секције Треће Армије, од потчињеног му повереника исте секције Ђорђа Костантиновића примио суму од 240 драхми, добијену од продатог еспапа тадањег притвореника исте секције Лазара Мишова, из Острова, па ту суму нити је предао државној каси, нити пак Лазару или његовој породици, већ је код себе задржао и по свом нахођењу утрошио;

а по првобитном оптужењу за дело из тач. е). §. 85. каз. зак. оптужени: Димитријевић, Миловановић, Лазић, Чедомир Поповић, Туцовић, Вуловић, Вемић, Раденковић и Дамњан Поповић пуштени испод суђења, пошто исто као такво не постоји; и

по оптужењу пок. потпуковника Витомира Цветковића по делима под I. и II. свако даље кривично поступање прекинуто, као и на плаћање трошкова у пресуди изложених, — Велики Војни Суд расмотрио је како поменуту пресуду тако и жалбе оптужених и њихових бранилаца и војног државног тужиоца са целим предметом овог оптужења, па је нашао да иста пресуда не одговара закону у томе:

1). што је првостепени суд по делима под I. и II. погрешно узео да оптужени: Димитријевић, Миловановић, Лазић, Чедомир Поповић, Туцовић и Богдан Раденковић немају добро владање, па им исто није ни признао као олакшавну околност из тач. 4. §. 59. каз. зак., јер не стоји разлог суда да именовани немају добро владање зато, што се већ годинама баве противзаконим и кажњивим делима и што су и при извршењу ових дела показали врло велику противправну вољу, — пошто су оптужени на делима под I. и II. отпочели радити од оснивања и почетка постојања своје тајне организације, коју су ради тога и основали, а дотле су се свагда добро владали, јер нема доказа о томе да су и пре тога каква казнима дела чинили, што је према закону и услов да им се то призна као олакшавна околност из тач. 4. §. 59. каз. зак., без обзира на јачину њихове противправне воље при извршењу ових дела, те им према томе овај суд ту околност као олакшавну и признаје;

2). што је суд по делу II. оптуженима: Димитријевићу, Миловановићу, Вуловићу, Туцовићу, Лазићу, Вемићу, Чедомиру Поповићу и Богдану Раденковићу погрешно ставио на терет отежавну околност из тач. 3. §. 65. каз. зак., јер овај суд налази да та околност код овога дела против оптужених не стоји, пошто је иста стављена њима на терет по делу под I., којим би оптужени да су у њему успели и довели у питање и сам опстанак отаџбине као самосталне државе, а ради чијег су потпунијег извршења оптужени и ово дело под II. предузели, те им према томе ову околност овај суд и не ставља на терет по овом делу;

3). што је по делу под II. суд пропустио да оптуженима Чедомиру Поповићу и Богдану Раденковићу призна у олакшицу олакшавну околност из тач. 5. §. 59. каз. зак., јер овај суд налази да им се та околност има признати по томе што се из целокупног ислеђења види, да су они сами од своје воље узели мање од осталих оптужених личног учешћа у припремању и извршењу овог дела, те им се са тога та околност и признаје;

4.) што је суд пропустио да оптуженом Дамњану Поповићу стави по делима под I. и II. на терет отежавну околност из тач. 6. §. 65. каз. зак., која му се према §. 24. вој. каз. зак. мора ставити на терет, пошто је он у оба дела учествовао као ђенерал и био најстарији по чину и положају од свих оптужених, те се по томе има сматрати у тим делима као коловођа.

Према томе овде именованим оптуженима има се казна са обзиром на напред изложено за дела под I. и II. одмерити и са обзиром на §. 65. каз. зак., оптуженима Чедомиру Поповићу и Богдану Раденковићу по делу под II. још и са обзиром на §. 60. ист. зак., а опт. Дамњану Поповићу по делу под II. и са обзиром на §. 230. зак. о пост. војн. судова у крив. делима, пошто његова кривична одговорност по томе делу није доказана непосредним доказима.

Налазећи у свему осталом да је пресуда првостепеног суда основана на закону, Велики Војни Суд, пошто је у смислу §. 255. зак. о пост. вој. суд. у крив. делима исправио у истој пресуди очевидну погрешку у доказима о постојању дела из тач. *а*. §. 87. а). каз. зак. (табак 38.) и у доказима по томе да је опт. Туцовић извршилац овог дела (табак 42.), по којој је сведок свештеник Боривоје Поповић узет као заклет сведок, међутим из акта се не види да је овај сведок положио заклетву на свој исказ, — а на основу овога и разлога изнетих у истој пресуди у колико нису овим измењени и прописа §§. 229., 230., 231., 235., 237., 246., 247., 248., 249., 250., 288., 289., 291., 292., 293., 295., 296., 297., 23., и 8. зак. о пост. вој. суд. у крив. делима, §§. 23., 46., 47., 60., 66. и 69. каз. зак., и таб. Бр. 193. и 196. зак. о таксама,

ПРЕСУЂУЈЕ:

Да се оптужени *пуковници*: **Драгутин Т. Димитријевић, Милан Гр. Миловановић, Радоје Лазић и Владимир Туцовић** и *потпуковник* **Велимир Вемић** за изложена дела из тач. *а*. § 87. и из тач. *а*. §. 87. а). каз. зак., оптужени *мајор* **Љубомир Вуловић** за изложена дела из тач. *а* §. 87., из тач. *а*. §. 87 а.) и из § 113. каз. зак. и за изложена дела из §§. 41. и 39. вој. каз. зак., и оптужени **Раде Малобабић** за изложено дело из тач. *а*. § 87. каз. зак., — *казне* **СМРЋУ**; да се оптуж. *пуковник* **Чедомир А. Поповић** и *вице конзул* **Богдан Раденковић**, казне за изложено дело из тач. *а*. § 87. а). каз. зак. са по **пет година заточења**, а за изложено дело из тач. *а*. § 87. а). ист. зак. са по **петнаест година заточења**, укупно сваки са по **ДВАДЕСЕТ ГОДИНА ЗАТОЧЕЊА**; да се оптужени *ђенерал у пензији* **Дамњан Поповић** за изложено дело из тач. *а* §. 87. а). каз. зак. *казни* са **осам година заточења**, а за изложено дело из тач. *а*. §. 87. ист. зак. *са* **дванаест година заточења**, укупно *са* **ДВАДЕСЕТ ГОДИНА ЗАТОЧЕЊА**, а оптужени **Мухамед Мехмедбашић** за изложено дело из тач. *а*. § 87. каз. зак. *казни са* **ПЕТНАЕСТ ГОДИНА РОБИЈЕ**, с тим да се оптуженима *Чедомиру Поповићу, Богдану Раденковићу, Дамњану Поповићу* и *Мухамеду Мехмедбашићу* казне рачунају од 23. маја тек. године као дана прве изречене пресуде, пошто се у притвору налазе;

а да се по првобитном оптужењу за дело из тач. *е*. § 85. каз. зак. оптужени: Димитријевић, Миловановић, Лазић, Чедомир Поповић, Туцовић, Вуловић, Вемић, Раденковић и Дамњан Поповић *пусте испод суђења*, пошто исто као такво не постоји;

да се по оптужењу пок. *потпуковника Витомира Цветковића* по делима под I. и II. свако даље кривично поступање прекине;

да оптужени *плате суду таксу* и то: Димитријевић, Миловановић, Лазић, Туцовић, Чедомир Поповић, Вемић, Раденковић, Малобабић и Дамњан Поповић *по (70) седамдесет динара*, а опт. Мехмедбашић *(60) шесет динара*, с тим да половину укупне суме ових такса плате сви солидарно, а поред тога сваки још по *(10) десет динара* за изјављену жалбу;

да сви оптужени солидарно плате на име трошка и дангубе сведоцима, и то г.г.: Аћиму Аћимовићу, артиљ. пуковнику, ... (65) шесет и пет драхми; Селимиру Остојићу, коњичком пуковнику, ... Алимпију Марјановићу, пешад. пуковнику, ... Петру Арачићу, пешад капетану I. кл. ..., Добросаву Атанацковићу, рез. пеш. капетану II. кл., ... Вукашину Јанковићу, артиљ. потпуковнику, ... Милану Т. Николићу, пеш. кап. I. кл., ... Д-р Милораду Велимировићу, рез. санит. кап. II. кл., ... Д-ру Михаилу Симићу, ветеринару.., Петру Нешићу, пешад. ппуковнику, . . . Костантину Пападопулосу, апотекару, ... Светомиру Вићентијевићу,

рез. артиљер. кап. II. кл., ... Јовану Бабунском, рез. пеш. ппоручнику, ... — по (235) две стотине тридесет и пет драхми; Милисаву Пенезићу, нижем адм. чинов. III. кл., ... (160) сто шесет драхми; Стојадину Вучковићу, обвезнику ... (245) две стотине четрдесет и пет драхми; Миливоју Војиновићу, пешад. поручнику, .. (95) деведесет и пет драхми; Петру Косовићу, комесару II. завојишта ..., Драгутину Грабовцу, медицинару .., Борисаву Ристићу, пеш. мајору ..., Драгољубу Димитријевићу, рез. инжињ. поручнику ..., Николи Премовићу, инжињ. потпуковнику ..., Радомиру Симићу, коњич. кап. II. кл. ..., Милану Ђорђевићу, рез. арт. капетану II. кл. ..., Михајлу Ковачевићу, пешад. потпуковнику, ... Милисаву Богдановићу, рез. коњич. поручнику ... и Миливоју П. Чолак-Антићу, коњич. капетану I. кл., ... по (250) две стотине педесет драхми, — свега дакле 5.885 пет хиљада осам стотина осамдесет и пет драхми.

Но како је сведок обвезник Стојадин Вучковић из касе Команде Места у Солуну узео (20) двадесет драхми на име издржавања, то му се ова сума има одбити и предати истој каси на попуну а рест у 225 да се овоме преда.

Сам оптужени Раде Малобабић да плати сведоцима и то: Темељку Вељановићу, из Новака на Црној Реци, и Ђорђу Костантиновићу, из Брода на Црној Реци, ... по (190) сто деведесет драхми; Трпану Васиљу Боји, тежаку из Острова, и Фоти Христу, кмету из Острова, по (50) педесет драхми; Васиљку Пећку, земљ. из Острова, (80) осамдесет драхми; Васиљу Николи Баждару, бакалину, Васиљу Лазе Бождару, млекацији и ашчији, и Ђорђу Гуше - Бакалче, трг., сви из Водена, по (30) тридесет драхми; Марији удови Дине Гајдаци, Лази Дине Гајдаци, Васиљу Дине Гајдаци, Трифуну Ђорђевићу Тодор, трговцу, Таши Русе, Ђорђу Таси-Самарџији, Ставри Хаџи Харису, председнику, и Илији Трифуну Тодоровском, бакалину, сви из Острова, Здравку Митровићу, трг. из Лознице, и Кости Огњановићу, кмету из Букова код Битоља, по (300) три стотине драхми, Димитрију Мацићу, из Ковача, среза поречког, окр. тетовског, и Софронију Славковићу, из Зрклье, среза поречког, округа тетовског, и Љубомиру Вуксановићу, рез. пешад. наредник, и Десимиру Чоловићу, поднареднику, по (150) сто педесет драхми, и Василију Николајевићу, обвезнику,... (125) сто двадесет и пет драхми, — свега 4.375 — четири хиљаде три стотине седамдесет и пет драхми.

Но како су сведоци Трифун Ђорђевић Тодор, Таше Русо, Васиљ Дине Гајдаци и Ђорђе Тасе Самарџи из касе

Команде Места у Солуну, на име издржавања примили по (116) сто шеснаест драхми, то им се ова сума има одбити и предати каси Месне Команде у Солуну, на попуну, и ресто по 184 драхме да им се изда. Тако исто и Васиљу Пећку има се одбити 20 драхми, које је узео из исте касе на име издржавања, а ресто у шесет драхми издати му, с тим да се за наплату свих ових трошкова и досуђених такса употреби новац који је претресом од оптужених одузет и налази се депонован у Команди Места у Солуну, по изложеној мери одговорности свакога од оптужених за исте.

Пресуђено у **Великом Војном Суду** 5. јуна 1917. год. Бр. 2393, у Солуну.

ПРЕДСЕДНИК СУДА,

Ђенерал, **Мир. Ј. Милисављевић**, *с. р.*

ПОСЛОВОЂА,

Суд. кап. II. *кл.*

Рад. К. Николић, *с. р.*

У путу највише милости, а на основу члана 51. земаљског Устава, *замењена је смртна казна*, на коју су пресудом Великог Војног Суда од 5. јуна 1917. године осуђени: ђенералштабни пуковници Милан Гр. Миловановић и Радоје Лазић, пешадиски пуковник Владимир Туцовић и коњички потпуковник Велимир Вемић, *у казну од двадесет година заточења*; а *казна од двадесет година заточења*, на коју су истом пресудом осуђени: пешадиски пуковник Чедомир Поповић и вице-конзул Богдан Раденковић, *у казну од десет година заточења*.

ДОДАТАК

ДВА НАКНАДНА ПРЕТРЕСА

I.

ПРЕТРЕС
У ВОЈНОМ СУДУ ЗА ОФИЦИРЕ
У СОЛУНУ

— 4. октобра 1917. године у 8. часова —

Суди се кривица:

вишег ветеринара **Д-ра Димитрија Марковића**, сада на расположењу Врховне Команде,

кога тужи:

војни државни тужилац, судски потпуковник **Воj. А. Весовић** за дело из § 87. а), и тач. *а.* § 87. а). у вези тач. 2. § 46. и § 47. казн. зак.,

а брани:

артилериски пуковник *Чедомир Вохоска* и резервни пешад. капетан 1. класе *Димитрије Барбуловић* (адвокат).

Састав суда:

Председник: коњички пуковник, **Живојин Ј. Бабић**;

Судије: пешадиски пуковник, **Михаило М. Филиповић**, и судски потпуковник **Јован А. Јовановић**;

Пословођа: резер. капетан I. класе **Бож. П. Катанић**.

*

На питање председниково, оптужени Марковић изјављује: »Зовем се Др. Димитрије Марковић, виши ветеринар, родом из Соко Бање, среза сокобањског, округа нишког, имам 45 година, нисам осуђиван«.

Потом председник даје реч државном тужиоцу, који чита ову

ТУЖБУ:

Државни тужилац
Војног Суда за Официре
Бр. 462.

ВОЈНОМ СУДУ ЗА ОФИЦИРЕ

Решењем Врховне Команде Стр. Пов. С.Д.Бр. 4813. од 7. септембра тек. год. због саучешћа у делима из § 87. а). и § 87. а). тач. *а.* каз. законика, стављен је под војни суд а да се из притвора брани виши ветеринар г. Др. Димитрије Марковић, сада на расположењу Врховне Команде, родом из Соко Бање, стар 45 година, неосуђиван.

Кривица се састоји у следећем:

Пресудом Великог Војног Суда од 5. јуна тек. год. Број 2393, којом је осуђен бивши пуковник Драгутин Димитријевић и остали, као званичним и несумњивим податком утврђено је, постојање дела предвиђених и казнимих по § 87. тач. *а* и § 87 а). тач. *а.* каз. законика, за која су именовани и осуђени. Па како је и оптужени виши ветеринар г. Др. Димитрије Марковић члан тајне организације »Уједињење или Смрт«, која је позната под именом »Црна Рука« и као такав потпомагао чланове управе централне те организације за извршење дела, која ови предузимају као такови, то се у таквој његовој радњи огледа његово саучешће у свом њиховом раду, па и у раду за извршење поменутих дела — §. 87. а). тач. *а.*, и §. 87. тач. *а.* каз. законика, за која су чланови централне управе као главни кривци осуђени. Ово се пак нарочито огледа у томе, што су се према постојећим прописима устава организације, чланови централне управе тајне организације »Уједињење или Смрт« ослањали на потпомагање осталих чланова организације, који су се средством заклетве солидарисали са сваким радом централне управе, па како је оптужени виши ветеринар Др. Марковић члан те организације то је самим тим а по одредбама њиховог устава солидаран у свима радњама чланова централне управе, јер су се на његову помоћ за извршење дела ослањали, са тога се он као такав по овим делима има сматрати за саучесника у смислу тач. 2. §. 46. каз. законика, а ово повлачи и његову кривичну одговорност за ова дела по пропису § 47. истог закона.

Постојање дела из §. 87. тач. *а.* и §. 87. а). тач. *а.* каз. законика као и кривична одговорност за иста као главних криваца бившег пуковника Драгутина Димитријевића и осталих осуђених поменутом пресудом Великог Војног Суда Бр. 2393 од 5. јуна тек. год., потпуно је доказана овом пресудом, која се у овереном препису Бр. 2366. налази у овим актима под Бр. 101. — §. 50 зак. о пост. вој. судова у кривичним делима.

Саучешће вишег ветеринара Др. Марковића у поменутим делима, утврђује се:

1). Његовим потпуним признањем, да је члан тајне организације »Уједињење или Смрт« са положеном заклетвом на чланство са којом се сваки члан па и оптужени обавезао: да ће верно служити за све време и увек бити готов да за њу поднесе све жртве до гроба, да ће све заповести и наредбе главне централне управе безусловно извршавати и тајне њене у гроб понети, — §. 41. зак. о пост. војних суд. у кривич. делима.

2). То, што је на испиту своме код нарочито одређеног иследника по кривици пуковника Драгутина Димитријевића и осталих од 6. марта тек. год. одрицао, да је члан тајне организације и да му о истој ништа није било познато — чини противу њега ближи основ подозрења из тач. 11. §. 29. зак. о пост. вој. судова у крив. делима, јер се је тим начином трудио да трагове и знаке казнимог дела уништи, прикрије, уклони или бар ислеђење осујети. Овај основ утврђује се протоколом саслушања од 6. марта тек. год., који је у овереном препису војног суда за официре приложен овом предмету а његов се оригинал налази у актима осуде бив. пуковника Драгут. Димитријевића и осталих — § 48. зак. о пост. вој. судова у кривич. делима.

3). Што је, по исказу бившег пуковника Радоја Лазића секретара централне управе организације »Уједињење или Смрт«, који је за себе кривицу признао и који је наведеном пресудом Вел. Војног Суда осуђен, знатно помагао знатним новчаним прилозима организацију, јер је по његовом исказу оптужени Др. Марковић дао њему 900 руских рубаља као помоћ организацији, коју је суму овај предао бив. пуковнику Драгутину Димитријевићу — члану централне управе, што је и овај признао, а ово противу оптуженога сачињава ближи основ подозрења из тач. 4. §. 31. зак. о поступку вој. судова у крив. делима. Овај основ утврђује се приложеним у овереном препису исказима осуђеног бив. пуковника Радоја Лазића, чији се оригинали налазе у актима осуде бив. пуковника Драгутина Димитријевића и осталих код војног суда за официре.

Наведени основи подозрења и признање сачињавају по §§. 53. и 54. зак. о пост. вој. суд. у кривичним делима

потпун саставни доказ противу оптуженог вишег ветеринара Др. Димитрија Марковића за саучешће у напред наведеним делима главних криваца Драгутина Димитријевића и осталих, чиме је утврђена и њихова кривична одговорност.

Одбрана Др. Марковића не вредећа је, јер истом није могао да обеснажи ниједан доказ, који противу њега стоји и утврђује саучешће његово у поменутим кривицама бив. пуковника Драгутина Димитријевића и осталих, а ово још и нарочито са тога, што је на протоколу код нарочито одређеног иследника категорички одрицао да је члан тајне организације и тврдио да му о истој није ништа познато, чиме је радио у духу одредаба устава организације по којима исту и рад њен сваки члан дужан је чувати у тајности.

Казна за ова дела има се изрећи по §. 87. а). и § 87. а) тач. *а.* каз. законика.

Од олакшаваних околности оптужени има: добро владање и признање тач. 4. и 7. §. 59. каз. законика.

Тужим га за наведена дела.

Акта кривице под ./· прилажу се.

Оптужени се брани из притвора.

10. септембра 1917. год.
Солун

Војно државни тужилац,
Судски потпуковник
Вој. А. Весовић с. р.

*

Пошто је државни тужилац прочитао тужбу суд прелази на

ИСПИТ ОПТУЖЕНОГ:

На питање: да ли је био члан организације »Уједињење или Смрт«, — оптужени *Др. Димитрије Марковић* изјављује: да је био члан организације »Уједињење или Смрт« и да га је у организацију увео пешадиски мајор пок. Милан Васић, у мају месецу 1912. године. Том приликом мајор Васић, који је тада био секретар Народне Одбране, излагао му је и доказивао: да Народна Одбрана није довољно активна и да, као таква, није у стању да с успехом ради на великом националном послу, који се намеће општим циљем: уједињењем Српства; да је због тога образовано једно тајно друштво, чије му име није тада казао, које ће на томе уједињењу моћи да ради и са више активности и са несумњивим изгледом на успех; да је у том друштву неколико ђенерала, много виших и нижих

официра и доста цивилних лица из разних струка' сем ветеринара. Али му мајор Васић није том приликом казао имена чланова друштва, сем што му је рекао, да ће у организацију ступити и ђенералштабни мајор (сада пуковник) Милутин Лазаревић и мајор (сада пуковник) Стојан Поповић. Нагласио му је још и то: да се све мора држати у најстрожијој тајности због потребе да за тај рад не сазнају суседи и не почну правити нежељене сметње.

На питање: да ли је истога дана, кад му је мајор Васић понудио да ступи у организацију, одиста и ступио, — оптужени одговара: да није, већ да га је доцније, заједно са Милутином Лазаревићем и Стојаном Поповићем, одвео у свој стан и дао му да потпише једну обавезу: да ће помагати ово друштво, чији је задатак да ради на проширењу Српства. Том приликом казао им је мајор Васић: да ствар постојања друштва држе у највећој тајности од свакога. А кад су потписали поменуту обавезу, додао им је: да су, потписавши ту обавезу, постали чланови тога друштва, и да се друштво зове »Уједињење или Смрт«. Али ни тада ни доцније није му мајор Васић поднео на читање устав организације, нити му је саопштио поједине одредбе његове.

У организацију је ступио једино зато, што му је мајор Васић казао: да је задатак организације да ради на уједињењу и проширењу Српства. Није, вели, у организацију увео ни једног новог члана.

Одговарајући на питање: да ли је при ступању у организацију положио писмену или усмену заклетву, — оптужени вели: да није положио ни усмену ни писмену заклетву, већ да је само потписао поменуту обавезу: да ће радити на проширењу и уједињењу Српства и да ће то, као и саму организацију, чувати у највећој тајности. А на питање: зашто је на испиту од 5. марта, кад је био испитиван као сведок по кривици онда пуковника Драгутина Димитријевића и осталих, изјавио да не постоји организација »Уједињење или Смрт« и да он није члан те организације, — оптужени одговара: да је то учинио једино с тога што је дао писмену обавезу да ће чувати тајне организације, и што није знао ни да ли су оптужени, бивши пуковник Димитријевић и остали, били чланови организације и чланови њене Врховне Централне Управе, а и зато, што није знао шта су они радили и да ли су шта радили. На примедбу: да се његова изјава, о томе да није дао ни писмену ни усмену заклетву, не слаже са његовим признањем, од 25. јула текуће године, код изледника: да

је заклетву написао и потписао по казивању мајора Васића и да је ту исту заклетву Васић задржао код себе, — оптужени вели: да је сматрао, да је писмена обавеза и заклетва једно исто. Потом вели, да није потписао заклетву каква је прописана уставом организације.

На питање: да ли је бившем пуковнику Радоју Лазићу предао 900 рубаља за циљеве организације »Уједињење или Смрт«, — оптужени одговара: да није и да му није било познато да је Лазић био члан огрганизације и члан њене Врховне Централне Управе. Лазић га, вели, само клевета, кад тврди да му је он предао ту суму новаца; а Лазић је учинио то зато да би себе сачувао. А да Лазићу одиста није предао тај новац, види се, вели, из тога, што Лазић тврди да је поменуту суму примио у првој половини 1915. године, а он (оптужени) је, међутим, отишао из Србије као члан комисије за набавку коња у Русију у првој десетини априла месеца исте године. За доказ да је његово тврђење тачно, подноси наредбу, којом је био упућен у Русију. Затим истиче, да се у Србију вратио почетком августа, а у команду дошао 23. септембра 1915. године и да за све то време Радоја Лазића није ни видео. Даље вели: да бивши пуковник Димитријевић неистину говори, кад тврди да је од Радоја Лазића примио 900 рубаља, што је овоме он (оптужени) предао; а то је Драгутин Димитријевић могао тврдити једино зато да би себе оправдао и њега (оптуженог) из пакости оклеветао, па на тај начин што више људи довео на опуженичку клупу.

После но што је ступио у организацију није му пок. Васић о њој ништа говорио, па је због тога мислио да је организација престала.

Одговарајући на друга питања, у вези са Уредбом о државним светковинама, оптужени Марковић изјављује: да са члановима организације није имао никакве везе у питању те Уредбе, нити му је познато да су чланови организације, у месецу мају 1914. године, поводом поменуте Уредбе, били спремили план да једне ноћи поведу трупе београдског гарнизона на Двор и принуде Њ. В. Краља на абдикацију.

Тврди да се није састајао са осуђенима или са члановима организације на Крфу у циљу припрема и договора за промену владе и постојећег режима, или за промену Династије и образовања Владе Народног Савета од 10 до 15 одабраних људи. Исто тако није, вели, учествовао ни у договорима и претресању питања о убиству Престолонаследника Александра и председника Владе г. Пашића.

Најпосле, на питање: да ли је имао каквог учешћа у припремању атентата на Престолонаследника Александра, који је покушан 29. августа прошле године и да ли му је било познато да су осуђени Драгутин Димитријевић и остали тај атентат припремили, — оптужени Марковић одговара: да у том атентату није имао никаквог учешћа и да му ништа није било познато о томе, да су тај атентат припремили бивши пуковник Димитријевић и остали по овом делу осуђени.

*

Потом судија чита раније саслушање оптуженог код нарочито одређеног иследника од 25. јула тек. године. Из овог саслушања види се: 1). да је оптужени пред иследником изјавио, како је неколико пута одбио понуду пок. мајора Васића да ступи у организацију и како се, тек пошто га је пок. Васић »почео скоро да грди«, приволео и ступио у организацију, изјавивши пок. Васићу, да ће он, ако примети да организација не ради патриотски и улази у какву заверу, иступити из организације и то јавити властима; 2). да је оптужени своју заклетву, кад му је пок. Васић понудио да се при ступању у организацију закуне, написао и потписао по казивању Васићеву и да је пок. Васић ту заклетву задржао код себе; 3). да је оптуженоме, чим је потписао заклетву, пок. Васић предао једно парче хартије, на коме је био обележен његов (оптуженикова) број, и да је он то парче хартије скоро одмах поцепао, па да се и не сећа који је то број био; 4). да се оптужени после ступања у организацију виђао са мајором Васићем и да му овај о организацији није ништа говорио, па је мислио да је Васић охладнео према њему зато што је, потписујући заклетву, изјавио да ће ствар пријавити властима, ако примети да организација склапа какве завере или ради противу општих интереса, и да о раду организације није ништа знао, нити је знао шта је друштво радило док није прочитао новине са извештајем са судског претреса по кривици Драгутина Димитријевића; 5). да је оптужени саслушаван као сведок 5. марта тек. године, да том приликом није признао да је члан организације »Уједињење или Смрт« и да је то учинио зато што је положио заклетву да ће чувати тајне организације, и што није знао ништа о раду организације, па ни о томе да су њени чланови починили каква казнима дела.

*

По прочитању ранијег испита, суд прелази на

ИСПИТ СВЕДОКА:

Артилериског пуковника **Милосава Браловића**, родом из Чачка, у 50. години, неосуђивана:

Сећа се да је Др. Димитрије Марковић у првој половини 1915. године отишао за члана комисије за набавку коња у Русији. Држи да му је се, пошто се вратио, Др. Марковић јавио после 20., а пре 26. септембра исте године.

*

Пошто је испитан сведок прелази се на

ЧИТАЊЕ АКТА:

Од прочитаних акта потребно је истаћи:

1.) Испит оптуженог Д-ра Димитрија Марковића као сведока од 5. маја текуће године у коме је овај изјавио: да му није познато постојање организације »Уједињење или Смрт«, да не зна да је иста ма када постојала и да према томе није члан те организације. При томе је остао и после но што је био упозорен: да је истрагом утврђено да је члан организације »Уједињење или Смрт«, да га је у исту увео пок. мајор Милан Васић и да је он (оптужени) увео у организацију пет нових чланова.

2). Изјаву оптуженог Марковића пред командантом места у Лутри од 24. априла, којом оптужени признаје да је члан организације »Уједињење или Смрт«, али пориче да је дао ма какву заклетву организацији.

3). Саслушања ђенералштабног пуковника Радоја Лазића пред иследником од 16. фебруара и пред судом од 22. марта, у којима овај признаје: да му је Д-р. Димитрије Марковић предао за циљеве организације у првој половини 1915. године, мисли пре уништења ствари организације, дакле у времену за које је сматрао да организација још постоји, 900 рубаља, за које му је рекао да их је заштедио као члан комисије за набавку коња..; да је тај новац примио, чувао га код себе до Крфа и на Крфу га предао пуковнику Димитријевићу, сматрајући да том предајом завршава ликвидацију организације и претпостављајући да су можда стари чланови управе раније чинили и какве издатке; да је тај новац предао пуковнику Димитријевићу вероватно зато, што је њега најпре видео на Крфу, а сем тога још и зато, што је њега од увек сматрао за најактивнијег члана у сваком послу, па и у пословима организације, претпостављајући да он сигурно зна да ли је ко од чланова управе чинио какве личне издатке, те да ће према томе он моћи с тим новцем да учини најбољи распоред.

4). Саслушање пред судом оптуженог пуковника Драгутина Димитријевића од 26. априла текуће године, у којој овај износи: да му је Радоје Лазић на Крфу предао 900 рубаља, које је накнадно добио од Дра Димитрија Марковића за националне ствари; да је он, радећи у том времену нешто у том погледу на Крфу са Босанцима добровољцима, тај новац примио од пуковника Радоја, сматрајући да кад је већ намењен националним стварима, да га утроши у такав посао, и тако је и учинио; да је један део тога новца променио у грчки новац, а већи део дао за један национални посао Мустафи Голубићу да преда Божину Симићу, који је полазио у Русију, ради предаје неким лицима опет за националне ствари.

5). Испите сведока Драгутина Јанковића, ветеринарског помоћника, и Глигорија Глигоријевића, обвезника чиновничког реда, у којима ови сведоче: *први*: да се је Др. Димитрије Марковић вратио у команду концем јула или почетком августа 1915. године; а *други:* да се је вратио у другој половини октобра месеца исте године.

*

После довршења читања акта, долази на ред

РЕЧ ДРЖАВНОГ ТУЖИОЦА:

У својој речи државни тужилац, уз поновно образложење, даје изјаву да остаје при својој тужби.

*

Потом дају

ОДБРАНЕ:

1). **Бранилац** *оптуженог Марковића, пуковник* **Чед. Вохоска:**

Ничим се не утврђује учешће оптуженог Марковића у делима, за која се оптужује, нити он, према томе, може да одговара за кривице осуђених чланова организације, будући није утврђено да се он с њима договарао или имао с њима ма какве везе.

Раније одрицање оптуженог, на испиту пред иследником, кад је испитиван као сведок, да је члан организације и тврђење да не зна ништа о постојању организације »Уједињење или Смрт«, не може му се ставити на терет, јер је доцније све то признао.

Што се тиче прилога од 900 рубаља, тврђење оптуженога мора се узети као тачно; а казивање пуковника Лазића не може бити никакав основ, јер нема услова из

§. 41. вој. кр. пост.. Лазић није потпуно признао своју кривицу, а сем тога тај се исказ обеснажава још и тиме, што Лазић није прецизирао време кад је примио споменуту суму.

Према свему изложеноме, јасно се види да овде не може бити говора о саучешћу оптуженог Марковића. С тога моли суд, да оптуженога пусти испод суђења.

2). Бранилац *оптуженог Марковића, капетан* **Барбуловић**:

Основи, изнети у тужби државног тужиоца, не могу служити као доказ о саучешћу оптуженога у делима из §. 87. под а). и тач. *а.* §. 87. а)..

Порицање оптуженог на првом саслушању да је члан организације не може да створи против њега основ из тач. 11. §. 29. вој. кр. п., јер истрагом није утврђено, да је он ма шта учинио у погледу доказаних кривичних дела, па да би својим непризнањем чланства у организацији хтео да прикрије знаке и трагове или уништи доказе о тим кривичним делима. У осталом, његовим доцнијим признањем отпало је раније порицање.

Казивање осуђеног Радоја Лазића не може да служи као основ против опт. Марковића, јер ни сам Лазић није потпуно признао да је учасник у тим делима. А и кад би то признање имало све потребне услове, из тога се не би видело, да је оптужени Марковић ма шта радио или помагао радити, па да би могао бити сматран као саучесник. Међутим, оптужени пориче да је Лазићу дао суму од 900 рубаља.

Из признања оптуженога Марковића, да је био члан организације »Уједињење или Смрт«, не може се узети као доказ да је оптужени одговоран за учешће у споменутим кривичним делима.

И основи у тужби изнети и признање оптуженога нису довољни да утврде саучешће оптуженога у означеним кривичним делима, па моли суд да оптуженога пусти испод суђења у смислу тач. 1. §. 231. вој. крив. пост..

*

Најпосле *оптужени* **Марковић** изјављује, да усваја одбране својих бранилаца и да нема ништа више да наведе у своју одбрану, па моли суд да га ослободи сваке казне.

*

Потом се суд повлачи и после дужег већања доноси ову пресуду:

ПРЕСУДА

ВОЈНОГ СУДА ЗА ОФИЦИРЕ

НАДЛЕЖНОГ ПО КРИВИЦИ

вишег ветеринара **Др. Димитрија Марковића**, сада на расположењу Врховне Команде, родом из Соко-Бање, среза бањског, окр. нишког, кога тужи војни државни тужилац, судски потпуковник **г. Вој. А. Весовић**, *а бране:* артилериски пуковник *г. Чедомир Вохоска* и рез. пешад. капетан I. кл. *г. Димитрије Барбуловић*.

ПРЕСУДИЛИ:

Председник суда,
Коњички пуковник,
Живојин Ј. Бабић;

Судије:
Пешад. пуковник,
Михаило И. Филиповић,
Суд. потпуковник,
Јован А. Јовановић;

Пословођа:
Рез. капетан I. *класе,*
Бож. П. Катанић.

Дела из §. 87. тач. **а.** *и §. 87. а). тач.* **а.** *каз. зак., у вези тач. 2. §. 46. и §. 47. ист. зак.*

Војни државни тужилац тужбом својом од 10. септембра тек. год. Бр. 462, и на претресу, тужио је овоме суду вишег ветеринара Др. Димитрија Марковића, сада на расположењу Врховне Команде, и тражио да га суд на казну осуди по §. 87. а). и §. 87. а). тач. *а.* казн. зак., у вези тач. 2. §. 46. и §. 47. истог зак., зато, што је по делима из §. 87. а). тач. *а.* казн. зак., која се утврђују пресудом Великог Војног Суда од 5. јуна тек. год. Бр. 2393., и за која су осуђени бив. пуковник Драгутин Т. Димитријевић и остали, као чланови тајне организације »Уједињење или Смрт«, познате под именом »Црна Рука«, а и новчано, прилогом од 900 рубаља томе друштву, потпомагао чланове Централне Управе те организације за извршење поменутих дела која су ови предузимали и за која су осуђени.

Та дела, за која су бив. пуковник Драгутин Т. Димитријевић и остали поменутом пресудом Великог Војног Суда осуђени, и у којима их је опт. Др. Марковић помагао, састоје се и то:

I. дело из §. 87. тач. *а.* казн. зак. у томе: што су бив. пуковник Драгутин Т. Димитријевић и остали, као чланови друштва »Црна Рука«, у циљи преврата у држави и промене државног облика владавине, а ради узимања државне управе у своје руке, припремили насилно уклањање Њ. Кр. В. Престолонаследника Александра и владајуће династије Карађорђевића с престола, па су ради тога и покушали убиство Престолонаследника Александра средством оптужених по овом делу: Рада Малобабића и Мухамеда Мехмедбашића, које су за извршење тога дела и придобили, па их и навели и упутили да извршењу његовом приступе, што су они и покушали 29. августа прошле године, извршивши атентат на Престолонаследника Александра; а

II. дело из §. 87. а). тач. *а.* казн. зак. у томе, што су бив. пуковник Драгутин Т. Димитријевић и остали, као чланови тога друштва, са јасно истакнутим терористичким, превратничким и револуционарним карактером у уставу друштвеном, у пролеће 1914. год., створили незадовољство и претећи покрет у војсци, и тиме, као и покушајима утицања на Круну и на опозиционе политичке странке, изазвали једну од најтежих и најдубљих унутрашњих државних криза поводом ондашње Уредбе о државним светковинама, подстичући и припремајући гарнизоне у Новој Области да насилно смене управне власти и узму њихову власт у своје руке, а у престоници да сами помоћу војске изврше превратт у држави и уставну парламентарну владу оборе а владаоцу наметну своје људе за минстре, а доцније, у току овога рата, непрекидно пропагирали и договорно припремали преврат у држави, укидање Народне Скупштине и насилну промену земаљског Устава и облика државне владавине, у циљи узимања државне управе у своје руке, завођењем војничке владавине — олигархије — од 15—20 људи, махом официра, решени да насилно уклоне сваку сметњу која би им се при остварењу тога плана ставила, а на првом месту да убију Престолонаследника Александра и председника Владе г. Николу Пашића.

Оптужени Др. Марковић признао је, да је био члан организације »Уједињење или Смрт«. У организацију га је увео бив. пешад. мајор пок. Милан Васић, у мају месецу 1912. год. Приликом увођења у организацију, пок. мајор Васић, који је у то време био секретар Народне Одбране, говорио му је да Народна Одбрана није у стању да ради на уједињењу Српства, те је зато образовано једно тајно удружење, које ће на томе радити. Име удружења није му

казао а ни имена чланова. Напоменуо му је само да у томе друштву има неколико ђенерала, многих виших и нижих официра, цивилних чиновника, лекара и апотекара, а само нема ветеринара. Рекао му је, да ће у организацију ступити и ондашњи ђенерал-штабни мајор, сада пуковник Милутин Лазаревић и ондашњи мајор, сад пуковник Стојан Поповић. Казао му је да мора бити тајности, да не би Турска правила сметње члановима. И он и пуковници Лазаревић и Поповић потписали су једну обавезу да ће потпомагати ово удружење, које ће, како им је пок. Васић говорио, радити на проширењу Српства. Није дао писмену заклетву, већ само ту обавезу, и тада му је пок. Васић казао, да се друштво зове »Уједињење или Смрт«. Устав организације није прочитао, јер му га пок. Васић није дао а није му ни саопштио поједине његове одредбе. У организацију је ступио зато, што га је пок. Васић уверавао да је циљ друштва проширење и уједињење Српства. Ни једног члана није увео у организацију. Раније није признао да постоји организација и да је њен члан, зато што је дао писмену обвезу да чува тајну организације и што није знао да су оптужени бив. пуковник Димитријевић и остали били чланови врховне централне управе те организације и шта су они радили. Бив. пуковнику Радоју Лазићу није предао 900 рубаља за циљеве организације, нити му је било познато, да је он био члан њене врховне централне управе. Лазић га само клевета да би себе сачувао, а то се види из тога што тврди да је ту суму од њега примио у првој половини 1915. год., док је, међутим, он отишао из Србије у првој десетини месеца априла 1915. год. за Русију, као члан комисије за набавку коња, а у Србију се вратио у почетку месеца августа исте године. У команду је дошао тек 23. септембра исте год., а за сво то време није виђао бив. пуковника Лазића. И сам бив. пуковник Драгутин Димитријевић неистину је тврдио да је 900 рубаља примио на Крфу од бив. пуковника Радоја Лазића. После увођења у организацију мислио је да је она престала. Није био ни у каквој вези са њеним члановима у питању Уредбе о приоритету власти, нити му је било познато да су чланови у месецу мају, поводом те Уредбе, били спремили план да једне ноћи поведу трупе београдског гарнизона на двор, те да Њ. В. Краља Петра принуде да абдицира. Није се састајао на Крфу са осуђенима по овим делима, нити са осталим члановима организације. Са члановима организације није радио на промени режима и владе, нити је радио на томе да се промени династија и да се променом режима образује Влада Народног Савета од 10—15 одабраних људи.

Није признао да је учествовао у договорима и претресању питања о убиству Престолонаследника Александра и председника владе г. Николе Пашића, нити је признао да је имао каквог учешћа у припремању атентата који је над Престолонаследником покушан на дан 29. августа пр. године. Није му ни било познато да су осуђени бив. пуковник Драгутин Димитријевић и остали припремали атентат.

Бранилац оптуженога, пуковник *Чедомир Вохоска*, навео је: да се ничим не утврђује учешће оптуженога у овим делима, те с тога оптужени не може ни одговарати за кривице осуђених чланова организације. Није утврђено да се оптужени с њима договарао и имао какве везе. Раније његово порицање не може му се ставити на терет, јер је оптужени доцније признао да је члан организације. Казивање бив. пуков. Радоја Лазића не може бити никакав основ, јер нема услова законских, пошто Лазић није потпуно признао своју кривицу. Тај његов исказ не вреди још зато, што није тачно казао време кад је ту суму од оптуженога примио. Молио је суд да оптуженога пусти испод суђења.

Други бранилац оптуженога, рез. пешад. капетан I. кл. *Димитрије Барбуловић* навео је: да порицање оптуженога на првим саслушањима да је члан организације, не може да створи основ из тач. 11. §. 29. вој. крив. поступка, јер истрагом није утврђено ништа из чега би се видело да је оптужени у погледу доказаних кривичних дела ма шта учинио па да би овим порицањем хтео да осујети ислеђење, прикрије знаке и трагове или уништи доказе о тим кривичним делима. То порицање могло би бити само околност из тач. 1. под б). §. 55. вој. крив. пост., а никако наведени основ. Питање, међутим, о чланству утврђено је једино признањем оптуженога и раније порицање његово отпада. Казивање бив. пуковника Лазића такође не може бити основ против оптуженога, јер Лазић није потпуно признао своју кривицу. Ни из таквог казивања његовог не види се да је оптужени ма шта радио или помагао радити учиниоцима поменутих кривичних дела, и кад оптужени пориче предају оних 900 рубаља, за које Лазић наводи да је од њега примио, тај основ потпуно отпада као усамљен а тим пре што се не види, да је тај новац употребљен на извршење дела за која је Лазић суђен и осуђен. То је казивање сумњиво и зато, што је утврђено да је оптужени Марковић био тада у Русији, када је, по казивању Лазићеву, дао поменуту суму. Признањем оптуженога утврђено је: да је био члан организације, али из тога признања, које не треба на штету оптуженога делити и узимати само она факта која га терете, већ узимати и чињенице које нису ничим поништене и у сумњу доведене, види се начин на који је он постао члан, изјава да није знао који су оснивачи, да са њима није имао никаквих односа, нити узимао учешћа у пословима које је организација предузимала, као, најзад, и да је у њу ушао из чистих и патриотских побуда. Кад то учешће оптуженога није утврђено, нема основа да се он као њихов саучесник сматра и осуди. Молио је суд да оптуженога по овом оптужењу пусти испод суђења.

СУДСКИ РАЗЛОЗИ:

По свршеном претресу, суд је нашао:

I.

Да је пресудом Великог Војног Суда од 5. јуна тек. год. Бр. 2393, донесеном по кривици бив. пуковника Драгутина Т. Димитријевића и осталих, утврђено да у радњи његовој и осталих осуђених: што су као чланови тајне организације »Уједињење или Смрт«, познате под именом »Црна Рука«, у циљи преврата у држави и промене државног облика владавине, а ради узимања државне управе у своје руке, припремали насилно уклањање Престолонаследника Александра и владајуће династије Карађорђевића с престола, па су ради тога и покушали убиство Престолонаследника Александра средством оптужених по том делу Рада Малобабића и Мухамеда Мехмедбашића, које су за извршење тога дела и придобили, па их и навели и упутили да извршењу његовом и приступе, што су они и покушали 29. августа прошле године, извршивши атентат на Престолонаслелника Александра, стоји дело из §. 87. тач. *а.* каз. закона.

За то дело они су и осуђени пом. пресудом Великог Војног Суда.

Упуштајући се у оцену питања о кривичној одговорности оптуженога вишег ветеринара Д-р. Димитрија Марковића за саучешће по овоме делу, које су бив. пуковник Драгутин Димитријевић и остали учинили и за које су пом. пресудом Великог Војног Суда осуђени, суд налази да нема никаквих доказа да је Д-р Марковић био њихов саучесник, да их је, на ма који начин, подбадао, наговарао или наводио да то кривично дело изврше, да их је учио

како да га учине, да их је снабдевао средствима за то извршење и у опште помагао, знајући какво дело треба да изврше, како се то тражи тач. 1. и 2. §. 46. казн. зак.

Основи подозрења изнети у тужби државног тужиоца противу оптуженога за саучешће његово у овоме делу, не могу се узети као доказ о томе, јер се њима не утврђује ни једна од поменутих радња из тач. 1. и 2. §. 46. каз. зак., те се, због тога, оптужени и не доводи у везу са самим тим делом, нити пак са његовим извршиоцима.

Признање оптуженога да је члан организације »Уједињење или Смрт«, са положеном заклетвом на чланство, којом се обвезао да ће верно служити за све време и увек бити готов да поднесе све жртве до гроба и да ће све заповести и наредбе главне централне управе безусловно извршивати и тајне у гроб понети, не може се узети као доказ за његово саучешће у овоме делу, јер се у њему не износе ни начин ни средства којима је оптужени помагао извршиоце тога дела.

Основ из тач. 11. §. 29. вој. крив. суд. пост., што је оптужени, на испиту код нарочито одређеног иследника, по кривици бив. пуковника Драгутина Димитријевића и осталих, од 6. марта тек. год., одрицао да је члан тајне организације и да му о њој није ништа познато, тако исто не утврђује на који је начин оптужени и каквом својом радњом постао саучесник у овоме делу, а то не утврђује ни основ из тач. 4. §. 31. вој. крив. суд. пост., који се састоји у томе што је оптужени, по исказу бив. пуковника Радоја Лазића, секретара централне управе организације »Уједињење или Смрт«, новчано помагао организацију, јер је, по његовом исказу, њему дао 900 рубаља као помоћ организацији.

Како, дакле, признање оптуженога и изнети основи не могу да утврде одговорност оптуженога у овоме делу као саучесника, то се он, према §. 229. т. 1. вој. крив. суд. пост., по оптужењу за то дело има ослободити сваке казне као невин.

II.

Да је пресудом Великог Војног Суда од 5. јуна тек. год. Бр. 2393, донесеном по кривици бив. пуковника Драгутина Т. Димитријевића и осталих, утврђено да у радњи његовој и осталих осуђених: што су, као чланови тајне организације »Уједињење или Смрт«, познате под именом »Црна Рука«, друштва са јасно истакнутим терористичким, превратничким и револуционарним карактером у уставу друштвеном, у пролеће 1914. год. створили незадовољство и претећи покрет у војсци, и тиме, као и покушајима утицања на Круну и на опозиционе политичке странке, изазвали једну од најтежих и најдубљих унутрашњих државних криза поводом ондашње Уредбе о државним светковинама подстичући и припремајући гарнизоне у Новој Области да насилно смене управне власти и узму њихову власт у своје руке, а у престоници да сами помоћу војске изврше преврат у држави и уставну парламентарну владу оборе, а владаоцу наметну своје људе за министре, а доцније, у току овога рата, непрекидно пропагирали и договорно припремали преврат у држави, укидање Народне Скупштине и насилну промену Земаљског Устава и облика државне владавине, у циљи узимања државне управе у своје руке, завођењем војничке владавине — олигархије — од 15—20 људи, махом официра, решени да насилно уклоне сваку сметњу која би им се при остварењу тога плана ставила, а на првом месту да убију Престолонаследника Александра и председника владе г. Николу Пашића, — стоји дело из §. 87. а). тач. *а.* казн. зак., за које су ти оптужени поменутом пресудом Великог Војног Суда и осуђени.

Суд налази: да је у овоме делу осуђенима Драгутину Т. Димитријевићу и осталим био саучесник оптужени Др. Димитрије Марковић и да се његово саучешће састоји у томе што је био члан тајне организације »Уједињење или Смрт«, друштва познатог под именом »Црна Рука«, основаног без знања државне управе и власти, са скривеним правим циљем и задатком, али, како је поменутом пресудом Великог Војног Суда утврђено, са јасно истакнутим терористичким, превратничким и револуционарним карактером у уставу друштвеном, да су творци његови могли у име друштва да чине што су хтели, па и најстрашније злочине да врше, и да су их, као што се из поменуте пресуде Великог Војног Суда види, и вршили. Тиме што је био члан таквога једног удружења, што је познавао његове циљеве и што је, при ступању у удружење, дао писмену обавезу — заклетву — да ће потпомагати овакво удружење и све његове тајне чувати и у гроб понети, а све наредбе друштвене безусловно извршивати, оптужени Др. Марковић постао је саучесник бив. пуковника Драгутина Т. Димитријевића и осталих у делу које су они, као чланови тога друштва, извршили, те је, према томе, као и члан тога друштва, које је и новчано помагао да би могло лакше вршити послове због којих су га осуђени Драг. Димитријевић и остали крију̂ћи од државне власти

основали, и ако не директно умешан, постао одговоран као саучесник њихов и помагач — §. 46. казн. зак.

Ово саучешће оптуженога Др. Марковића и његова кривична одговорност доказује се његовим признањем: да је члан тајне организације »Уједињење или Смрт«, са положеном заклетвом — обвезом — на чланство, којом се обвезао да ће њене задатке потпомагати и тајне организације чувати — §. 41. вој. крив. суд. пост. Ово његово признање слаже се са ислеђеним околностима и са изјавом бив. пуковника Радоја Лазића, осуђеног по оптужењу за ово дело, да му је оптужени у 1915. год. дао 900 рубаља прилога за организацију, коју је суму овај предао доцније бив. пуковнику Драгутину Т. Димитријевићу, што и овај потврђује. Како су бив. пуковници Димитријевић и Лазић и сами признали чланство у овој организацији, суд узима да је њихово казивање о помоћи, коју је Др. Марковић, давањем овога прилога, учинио организацији, несумњиво.

Одбрана оптуженога да му, при ступању у ову организацију, нису саопштене одредбе устава организације и да је у њу ушао зато што га је пок. мајор Милан Васић уверавао да је циљ друштва проширење и уједињење Српства, није вероватна. Да је оптужени знао какви су циљеви организације доказ је сама заклетва — обавеза његова, коју је приликом уласка у организацију положио, да ће овакво удружење помагати и све његове тајне у гроб понети, те се не може претпоставити да је оптужени у такво једно удружење уведен а да му нису, пред саму заклетву, тајни циљеви његови и тајне његове, које је према заклетви имао до гроба чувати, том приликом и саопштене. Истицање задатка уједињења и проширења Српства било је маска организације »Уједињење или Смрт« и њених чланова, што је то утврђено поменутом пресудом Великог Војног Суда, иза које су се крили терористичке, превратничке и револуционарно-реакционарне намере и тежње ове организације, и суд не може да усвоји одбрану оптуженога да он, при ступању у друштво, а ни доцније, кад је, према казивању бив. пуковника Радоја Лазића, положио 900 рубаља организацији, као виши ветеринар и лице које је могло заслужити поверење чланова организације, није могао доћи до правог сазнања карактера и циљева удружења у које је ушао.

Одбрану његову о томе да поменутих 900 рубаља у опште није положио бив. пуковнику Радоју Лазићу и да га овај, изношењем тога што он није учинио, само клевета, као и одбрану његову у томе да б. пуковник Лазић не износи време кад је он ту суму положио, суд, тако исто, не може примити, јер не налази никакав разлог који је бив. пуковника Лазића могао навести, да оптуженога клевета, нити га је сам оптужени суду изнео и доказао, а само време полагања те суме може се видети из тога факта што је оптужени тај прилог друштву учинио у руском новцу, рубљама, које је могао предати тек по повратку своме из Русије.

Оптуженоме се казна за ово саучешће има одмерити по §. 87. а) тач. *а.* каз. зак., у вези §. 47. ист. зак., с обзиром на олакшавне околности: добро владање и признање: тач. 4. и 7. §. 59. казн. зак. и §. 61. истог зак..

На основу наведенога, §§. 12. и 15. вој. казн. зак., §. 23. казн. зак., §§. 229. и 295. вој. крив. суд. пост. и закона о таксама, суд

ПРЕСУЂУЈЕ:

Да се оптужени виши ветеринар **Др. Димитрије Марковић** за дело из §. 87. а). тач. *а.* казн. зак., у вези §§. 46. и 47. истог зак., казни са **(10) десет година заточења**, која казна да му се рачуна од данас као дана изречене пресуде:

Да плати суду таксу у 50 динара.

По оптужењу за дело из §. 87. тач. *а.* каз. зак. оптужени *се ослобођава сваке казне као невин.*

Пресуђено у Војном Суду за Официре 4. октобра 1917. год. Бр. 2844., у Солуну.

Судије:

пешадиски пуковник
Мих. Филиповић с. р.

суд. потпуковник
Јов. А. Јовановић с. р.

Председник Суда:

коњички пуковник
Живојин Ј. Бабић с. р.

Пословођа:

рез. капетан I. кл.
Бож. П. Катанић с. р.

Ова је пресуда, одмах, у 12. часова и 15. минута, саопштена оптуженоме, државном тужиоцу и браниоцима оптуженога.

ПРЕСУДА
ВЕЛИКОГ ВОЈНОГ СУДА
ПО КРИВИЦИ

Вишег ветеринара **Др. Димитрија Марковића**, из Соко Бање, среза бањског, округа нишког.

СУДИЛИ:

Председник Суда,
Пешад. пуковник,
Добросав Павловић;

Судије:
Пешад. пуковник,
Стеван Милетић,
Пешад. пуковник,
Јосиф Костић,
Судски потпуковник,
Влад. Јовановић,
Судски потпуковник,
Љуб. А. Дабић;

Пословођа:
Суд. капетан II. *кл.*
Рад. К. Николић.

Оптуженог за дело из §. 87. тач. а. *и §. 87. а). тач.* а. *у вези т. 2. §§. 46. и 47. казненог законика.*

По благовремено изјављеној жалби војно државног тужиоца Бр. 2853. од 5. октобра 1917. год., оптуженог и његових бранилаца, на пресуду Војног Суда за Официре од 4. октобра 1917. год. Бр. 2844., којом је оптужени за дело из § 87. а). тач. *а.* каз. законика у вези §§. 46. и 47. истог законика, зато: што је пресудом Великог Војног Суда од 5. јуна тек. год. Бр. 2393. донесеном по кривици бив. пуковника Драгутина Т. Димитријевића и осталих утврђено, да у радњи његовој и осталих осуђених: што су као чланови тајне организације »Уједињење или Смрт«

познате под именом »Црна Рука« друштва са јасно истакнутим терористичким, превратничким и револуционарним карактером у уставу друштвеном, у пролеће 1914. год. створили незадовољство и претећи покрет у војсци, и тиме, као и покушајима утицања на Круну и на опозиционе политичке странке, изазвали једну од најтежих и најдубљих унутрашњих државних криза поводом ондашње Уредбе о државним светковинама, подстичући и припремајући гарнизоне у Новој Области да насилно смене државне власти и узму њихову власт у своје руке, а у престоници да сами помоћу војске изврше преврат у држави и уставну парламентарну владу оборе, а владаоцу наметну своје људе за министре, а доцније, у току овога рата, непрекидно пропагирали и договорно припремали преврат у држави, укидање Народне Скупштине и насилну промену Земаљског Устава и облика државне владавине, у циљи узимања државне управе у своје руке, завођењем војничке владавине — олигархије — од 15—20 људи, махом официра, решени да насилно уклоне сваку сметњу која би им се при остварењу тога плана ставила, а на првом месту да убију Престолонаследника Александра и председника владе г. Николу Пашића, — стоји дело из §. 87. а). тач. *а.* каз. зак., за које су ти оптужени поменутом пресудом Великог Војног Суда и осуђени; да је у овоме делу осуђенима Драгутину Т. Димитријевићу и осталим био саучесник оптужени Др. Димитрије Марковић и да се његово саучешће састоји у томе што је био члан тајне организације »Уједињење или Смрт«, друштва познатог под именом »Црна Рука«, основаног без знања државне управе и власти, са скривеним правим циљем и задатком, али, како је поменутом пресудом Великог Војног Суда утврђено, са јасно истакнутим терористичким, превратничким и револуционарним карактером у уставу друштвеном, да су творци његови могли у име друштва да чине што су хтели, па и најстрашније злочине да врше, и да су их, као што се из поменуте пресуде Великог Војног Суда види, и вршили. Тиме што је био члан таквога једног удружења, што је познавао његове циљеве и што је, при ступању у удружење, дао писмену обавезу — заклетву — да ће потпомагати овакво удружење и све његове тајне чувати и у гроб понети, а све наредбе друштвене безусловно извршивати, оптужени Др. Марковић постао је саучесник бив. пуковника Драгутина Т. Димитријевића и осталих у делу које су они, као чланови тога друштва, извршили, те је, према томе, као члан тога друштва, које је и новчано помагао да би

могло лакше вршити послове због којих су га осуђени Драг. Димитријевић и остали крију̂ћи од државне власти основали, и ако не директно умешан, постао одговоран као саучесник њихов и помагач, — осуђен (10) десет година заточења с тим, да му се казна рачуна од 4. октобра 1917. г. као дана прве изречене пресуде и да плати суду таксу 50 динара; а за дело из §. 87. тач. *а.* каз. зак. ослобођен казне као невин, Велики Војни Суд расмотрио је акта овог предмета са жалбама и пом. пресудом, па је нашао: да ова пресуда не одговара закону само у томе: што је суд погрешно узео, утврђујући постојање дела из §. 87. тач. *а.* каз. зак., да нема никаквих доказа да утврде одговорност оптуженог у овом делу, као саучесника, и ослободио га казне као невиног.

Велики Војни Суд налази, да против оптуженог Др. Марковића као саучесника осуђенима Драгутину Т. Димитријевићу и осталима у овом делу, постоји ближи основ подозрења подобан оном из тач. 1. под а). §. 30. вој. кривичног суд. поступка, — преписка сумњиве садржине, сумњиви тајни састанци са лицем које припада каквој дружини за државу опасној и т. д.

Да овај основ постоји утврђује се признањем оптуженог да је био члан организације »Уједињење или Смрт« познате под именом »Црна Рука«, друштво са јасно истакнутим терористичким, превратничким и револуционарним карактером у уставу друштвеном, а што је утврђено извршном пресудом Великог Војног Суда Бр. 2393. од 5. јуна 1917. год. Па кад законодавац за пом. основ подозрења тражи само да неко буде у сумњивој преписци или да има сумњиве састанке са лицима који припадају дружини за државу опасној, онда овај основ у толико пре стоји против оптуженога и несумњиво је утврђен тиме, што оптужени по своме признању припада једној таквој дружини, за коју је пом. пресудом Великог Војног Суда утврђено да је за државу опасна и чији су чланови Врховне Централне Управе: бив. пуковник Драгутин Димитријевић и остали пом. пресудом за напред изложено дело из §. 87. тач а. каз. зак. као главни кривци и извршиоци његови и осуђени.

Али како противу оптуженога не стоји више ни један основ подозрења, а изложени основ по §§. 53.—55. вој. крив. суд. пост. није довољан да утврди кривичну одговорност оптуженог, онда се он има сходно тач. 2. §. 229. истог поступка ослободити казне из недостатка довољних доказа.

Налазећи да је у свему осталом пресуда првога суда на закону основана, Велики Војни Суд на основу свега изложеног овде, у реферату и разлозима пресуда прв. суда у колико овим није измењено и §§. 229., 237., 246., 248., 249., 250., 251. и 252. вој. крив. суд. пост., §§. 2., 12. и 14. вој. каз. зак. и §. 23. каз. законика,

ПРЕСУЂУЈЕ:

Да се оптужени виши ветеринар Др. Димитрије Марковић за дело из §. 87. а). тач. *а.* каз. зак. у вези §§. 46. и 47. истог законика, казни са **(10) десет година заточења,** која казна да му се рачуна од 4. октобра 1917. као дана прве изречене пресуде, а по оптужењу за дело из §. 87. тач. *а.* каз. зак. да се ослободи казне из недостатка довољних доказа.

Да плати суду таксу (50) педесет динара.

Пресуђено у Великом Војном Суду, 21. октобра 1917. године, — у Солуну, — Бр. 3765.

Председник суда,
(М. П.) *пешад. пуковник*
Добр. М. Павловић, с. р.

Пословођа,
суд. капет. II. *кл.*
Рад. К. Николић, с. р.

II.

ПРЕТРЕС
У ВОЈНОМ СУДУ ЗА ОФИЦИРЕ
У СОЛУНУ

Суди се кривица:

ђенералштабног пуковника **Милутина Д. Лазаревића**, сада на расположењу Врховне Команде,

кога тужи:

војни државни тужилац, судски потпуковник Вој. **А. Весовић**, за дело из §. 87. тач. *а.* и §. 87. а). тач. *а.* каз. зак., у вези §. 46. т. 2. и §. 47. каз. зак., и из §. 104. каз. закона,

а брани:

рез. коњички потпоручник *Живко Тадић* (адвокат).

Састав суда:

Прѐдседник: коњички пуковник, **Живојин Ј. Бабић**;

Судије: пешадиски пуковник, **Мих. Филиповић**, и судски потпуковник, **Јов. А. Јовановић**;

Пословођа: резервни капетан I. кл., **Бож. П. Катанић**.

I. СЕДНИЦА

— 16. новембра 1917. године у 8. часова —

У почетку седнице, а на постављено питање од стране председника суда, оптужени изјављује: »Зовем се Милутин Д. Лазаревић, ђенералштабни пуковник, сад на расположењу Врховне Команде, родом из Београда, имам 39 година, нисам осуђиван«.

Затим председник даје реч државном тужиоцу, који чита ову

Т У Ж Б У:

»Државни тужилац
Војног Суда за Официре
Бр. *463.*

ВОЈНОМ СУДУ ЗА ОФИЦИРЕ

Решењем Врховне Команде Стр. Пов. Сд. Бр. 4814. од 7. септембра тек. године за саучешће у делима из §. 87. а) и §. 87. а) тач. *а.* каз. зак. и за дело из §. 104. каз. зак. стављен је под војни суд а да се брани из притвора ђенералштабни пуковник г. Милутин Д. Лазаревић сада на расположењу Врховне Команде, родом из Београда, стар 39. година, неосуђиван; те се кривице састоје у следећем:

I.

Дело из §. 87. тач. а. *и § 87. а). тач.* а. *каз. зак. у вези са §. 46. тач. 2. и §. 47. каз. законика.*

Пресудом Великог Војног Суда од 5. јуна тек. год. Бр. 2393. којом је осуђен бивши пуковник Драгутин Димитријевић и остали, која је пресуда у овереном препису приложена овим актима под Бр. 2366 (в. акта под Бр. 101), као званичним и несумњивим податком утврђено је постојање дела предвиђених и казнимих по §. 87. тач. *а*, и §. 87. а). тач. *а.* каз. законика, за који су именовани и осуђени. — Па како је оптужени ђенералштабни пуковник г. Милутин Лазаревић члан тајне организације »Уједињење или Смрт«, која је позната под именом »Црна Рука« и као такав потпомагао чланове управе централне те организације за извршење дела, која ови предузимају као такови, то се у таквој његовој радњи огледа његово саучешће у свом њиховом раду па и у раду за извршење поменутих дела — §. 87. тач. *а.* и §. 87. а). тач. *а.* казн. законика, за која су чланови централне управе као главни кривци и осуђени. Ово се пак нарочито огледа у томе, што су се према постојећим прописима устава организације, чланови централне управе тајне организације »Уједињење или Смрт« ослањали на потпомагање осталих чланова организације, који су се средством заклетве солидарисали са сваким радом централне управе, — па како је и оптужени пуковник Лазаревић члан те организације, то је самим тим а по одредбама њиховог устава солидаран у свима радњама чланова централне управе, јер су се и на његову помоћ за извршење дела ослањали, са тога се он као такав по овим делима има сматрати за саучесника у смислу тач 2. §. 46. каз. зак. а ово повлачи и његову кривичну одговорност за поменута дела по прописима §. 47. каз. зак..

Постојање дела из §. 87. тач. *а.* и §. 87. а.) тач. *а.* казн. законика као и кривична одговорност за иста као главних кривица бив. пуковника Драгутина Димитријевића и осталих осуђених поменутом пресудом Великог Војног Суда Бр. 2393. од 5. јуна тек. год., потпуно је доказана овом пресудом — §. 50. зак. о пост. вој. суд. у крив. делима.

Саучешће пуковника Лазаревића у поменутим делима утврђује се:

1). Његовим потпуним признањем да је члан тајне организације »Уједињење или Смрт« са положеном заклетвом на чланство, по којој се сваки члан па и оптужени обвезао: да ће верно служити за све време и увек бити готов, да за њу поднесе све жртве до гроба, да ће све заповести и наредбе главне централне управе безусловно извршивати и тајне њене у гроб понети, — §. 41. зак. о пост. вој. судова у кривичним делима.

2). Што је приликом упућене му у мају 1914. године поруке од стране пуковника Драгутина Димитријевића да са друговима смени полициске власти у Новој Области те да војска узме власт у своје руке, а да га о томе депешом извести те да он предузме шта треба за старе крајеве — три пута — 17., 21. и 28. маја исте године — писао пуковнику Димитријевићу обавештавајући га о агитацијом постигнутом резултату код официра у Новој Области, шаљући му у једном од тих писама поздрав са девизом: »напред« и поруку: »Ја мислим да ви тамо ипак можете предузети енергичну акцију, ослањајући се на то што је овде у велико отпочело клупче да се одмотава«, а у другом писму, шаљући му копију поверљиве званичне депеше Команданта Трупа Нових Области упућене Господину Министру Војном поводом Уредбе о приоритету власти пропраћајући то овом изјавом: »Ипак ти шаљем копију наше депеше да је имате у случају да Душан Стефановић (тадашњи Министар Војни) буде сакрио оригинал«, — а ово сачињава противу њега по делу из тач. *а.* §. 87. а). каз. зак. ближи основ подозрења предвиђен тач. 2. §. 29. зак. о пост. вој. суд. у кривичним делима, јер наведена писмена, његовом руком писана, у вези са осталим околностима дају позитиван закључак, да је оптужени у наведеном злочину учествовао. Постојање овога основа утврђено је по §. 48. зак. о пост. вој. суд. у крив. делима преписима на-

ведених писама, која се у оригиналу налазе у актима осуде бив. пуковника Драгутина Димитријевића и осталих.

3). То што је на испиту своме од 28. децембра пр. године, не само одрицао да је члан тајне организације, већ и категорички тврдио да такова организација не постоји чиме је се трудио да очува тајност организације; као и то што је у својим писменим рапортима од 8. фебруара и 23. марта тек. год. чинио дрске и невојничке протесте и недопуштене и увредљиве алузије, узимајући у одбрану своје другове из организације у времену када су за велеиздајничка дела под судом били па после и осуђени — чини противу њега ближи основ подозрења предвиђен тач. 11. §. 29. зак. о пост. вој. суд. у крив. делима, јер се је овим и оваковим поступцима трудио да трагове и знаке казнимог дела уништи, уклони или бар прикрије или бар ислеђене осујети. Овај основ утврђује се наведеним испитом од 28. децембра пр. године и његовим рапортима од 8. фебруара и 23. марта тек. године у овереном препису, чији се оригинали налазе у актима осуде бив. пуковника Драгутина Димитријевића и осталих — §. 48. зак. о пост. вој. суд. у крив. делима.

4). То, што се састајао са сада осуђеним и другим члановима »Црне Руке« у Београду у својој и у канцеларији пуковника Димитријевића, по том у Драчу и најзад на Крфу и са њиме се договарао и решавао о њиховом држању и о начину да стану на пут непрестаном викању на »Црну Руку«, — а ово сачињава противу њега по оба дела ближи основ подозрења из тач. 1. под а). §. 30. зак. о пост. вој. суд. у крив. делима, који се основ потврђује признањем — § 44. зак. о пост. вој. суд. у кр. делима оптуженога на испиту од 28. децембра пр. године, који је предмет приложен у овереном препису а чији се оригинал налази у актима осуде бив. пуковника Драгутина Димитријевића.

Наведени ближи основи подозрења сачињавају по §§. 53. и 54. зак. о пост. вој. суд. у кр. делима потпун саставни доказ противу оптуженог ђенералштабног пуковника Милутина Д. Лазаревића за саучешће у наведеним делима главних криваца бив. пуковника Драгутина Димитријевића и осталих чиме је утврђена и његова кривична одговорност.

Казна се има изрећи по §. 87. а). и §. 87. а). тач. *а.* каз. зак. у вези са §. 46. тач. 2. и §. 47. каз. зак.

Одбрана пуковника Лазаревића невредеђа је, јер истом није могао да потре и обеснажи ни један доказ, који противу њега стоји и утврђује саучешће његово у поменутим кривицама бив. пуковника Драгутина Димитријевића и осталих, а ово још и нарочито с тога: што целокупна радња његова, којом се утврђује његово саучешће потпуно одговара духу устава организације а на име: прикривао је да постоји организација »Уједињење или Смрт« — на саслушању код иследника по кривици главних криваца, којом је приликом категорички одрицао њено постојање и своје чланство, а по уставу организације све ово треба чувати у тајности; достављања званичне депеше главној централној управи, пуковнику Димитријевићу, што такође одговара одредбама устава организације, пошто по истом, сазнања у дужности, треба достављати организацији.

Такође и ако је оптужени г. Лазаревић испитаним сведоцима доказао, да је као радник добар, ваљан, вредан па и скроман, што се и његовом оценом под Бр. 99. утврђује, ипак није испитаним сведоцима доказао и то, да није одговоран за сучешће у делима за која се оптужују, те се према њему и има да примени казна као према саучеснику.

Од олакшавних околности има добро владање и признање тач. 4. и 7. § 59. каз. законика.

II.

Дело из §. 104. каз. законика.

Ово се дело састоји у томе, што је у писменом рапорту упућеном Команданту Места у Лутри, датираном 20. априла тек. год., а заведеном под Стр. Пов. Бр, 123. а у штабу Врховне Команде под Стр. Пов. Сд. Бр. 3507. употребио ове изразе: да је наредбом Начелника Штаба Врховне Команде и њему пред целом српском војском утиснут на челу сраман жиг издајства, да је на не доликујући начин свргнут са свог редовног посла као да је ратни заробљеник; да се са њиме поступа противно одредабама зак. о пост. вој. суд. у крив. делима; да се држи у неизвесности; да је Врховна Команда избегавала да му одговори на питање већ је употребила софизме; да је Врховна Команда и сама била свесна да према њему врши једну незаконитост. Даље је навео: да се налазимо у времену када воља претпостављених старешина може да иде до самовоље и када се под формулом војничке потребе могу спровести и такве ствари које немају никакве везе са ратном ситуацијом; да је крајње време да и надлежни увиде једном да се овако више не може и да се не може ићи до бесконачности са гажењем његових најосновнијих човечанских и поданичних

права, која су предвиђена истим земаљским Уставом као и прерогативе највиших представника државне власти, које су надлежни овако ревносно узели у заштиту противу некакве опасности, која им тобож грози од мене и других ваљаних официра лишених слободе као и он; да је крајње време да једном престане тајанственост, којом су се надлежни у овој прилици окружили, јер се дуго не може скривати непробојном копреном веома крупан и замашан акт који је из основа заљуљао и потресао овај мали остатак наше војске и који ће имати у будућности много већих последица него што се на први поглед мисли.

У овоме стоји дело увреде нанете у званичном раду Врховној Команди као надлештву, — предвиђено и казнимо по §. 104. каз. законика.

Постојање овог дела као и то да је извршилац истога оптужени пуковник Лазаревић, утврђују се његовим потпуним признањем на протоколу од 19. августа тек. године, да је рапорт о коме је реч сам написао и употребио наведене изразе, као и поменутим рапортом §§. 41. и 48. закона о пост. вој. судова у крив. делима.

Казна за ово дело има се изрећи по §. 104. казненог законика.

Одбрана оптуженог пуковника Лазаревића неумесна је и невредећа.

Од олакшаваних околности има и по овом делу добро владање и признање тач. 4. и 7. §. 59. каз. зак.

По оба дела оптуженоме се има казна изрећи и са обзиром на §. 69. каз. законика, пошто се налази у стицају кривица.

Тужим г. пуковника Лазаревића за наведене кривице с тим, да се на казну осуди по наведеним законским одредбама.

Акта привице под ·/. прилажу се са списком лица, која треба позвати на претрес.

Оптужени се брани из притвора.

10. септембра 1917. год.
Солун

Војно државни тужилац,
Судски потпуковник
Вој. А. Весовић с. р.

*

Пошто је државни тужилац прочитао тужбу, суд прелази на

ИСПИТ ОПТУЖЕНОГ:

1). Испит оптуженог пуковника Милутина Лазаревића по делима из §. 87. тач. а. и §. 87. а). тач. а. каз. зак.:

На питање: да ли је био члан организације »Уједињење или Смрт«, кад је у организацију ушао и ко га је у њу увео, — оптужени **Милутин Лазаревић** изјављује: да је био члан организације »Уједињење или Смрт«, да је у организацију ступио 31. маја 1912. године и да га је у њу увео сада пок. мајор Милан Васић. Кад га је мајор Васић позвао да ступи у организацију, онда му је рекао, да организација има за циљ искључиво рад на нашим националним стварима, у најширим размерама и ван граница Краљевине Србије. Није имао разлога да посумња у уверавања мајора Васића, јер је он Васића познавао још из детињства, а познавао га је као скромног и поштеног човека, који је, и као секретар Народне Одбране и иначе, био упознат са свима нашим националним и патриотским пословима, а при томе није био ни у ком погледу и ни најмање задојен партизанством. Све то имало је, вели, утицаја на његову решеност да ступи у организацију. С њиме су, вели даље, ушли у организацију и постали њени чланови: мајор (сада пуковник) Стојан Поповић, виши војни ветеринар Димитрије Марковић и још једно лице које не познаје.

Одговарајући на питање: да ли је положио писмену и усмену заклетву при ступању у чланство организације, — оптужени Лазаревић вели: да је писмену заклетву сигурно дао и да му се чини да је и усмену положио пред мајором Васићем, и то заједно и у друштву са свима онима, који су с њим ступили у организацију, али се, вели, не сећа текста заклетве. А на питање: да ли је врбовао чланове и у организацију увео ког новог члана, — оптужени одговара: да није никога увео у организацију, да није никога позивао да ступи у организацију и да није хтео да тражи и врбује нове чланове.

У продужењу свог истита и своје одбране оптужени пуковник Лазаревић изјављује: да му је уопште непознато да је организација имала за циљ да утиче на унутрашње државне послове. Одредбе устава организације су му биле непознате; пок. Васић није му их саопштио при ступању у организацију.

На питање: зашто је на испиту код одређеног иследника од 28. децембра прошле године неистинито тврдио да организација не постоји и да он није њен члан, —

оптужени одговара: да је то учинио зато што је смрћу мајора Васића прекинута свака његова веза са организацијом и што је после свршених балканских ратова у 1912. и 1913. години организација стварно престала.

Потом вели: да је при ступању у организацију »Уједињење или Смрт« положио заклетву и да је сматрао, као што и сада сматра, да та заклетва организацији није противна војничкој заклетви.

Никада, вели даље, не би ступио у организацију да је знао да она има још какав циљ сем патриотског, нити би ступио у њу да му је мајор Васић саопштио одредбе њеног устава и пословника. Кад је полагао заклетву, приметио је, вели, мајору Васићу да му се не допада текст заклетве, али га је мајор Васић уверио да је таква заклетва само један шаблон ради чланова ван граница Краљевине Србије.

После тога судија чита овај рапорт:

»Команданту Места — Лутра

И поред иначе строгог режима изолованости, коме сам овде подвргнут и који сам којекако стрпљиво подносио као војник свестан својих дужности, командант ми је свео шетњу на уске границе бањскога имања, које је због своје мочарности при иоле влажном времену за ту сврху потпуно неупотребљиво, и на тај начин ми је у толикој мери ограничио слободу кретања, да ми је живот овде у Лутри почео бивати несносан.

Како ни једно од ограничења, која овде подносим, није засновано ни на каквом законском решењу, правилу и пропису, то молим команданта за дејство, *да ми се објасни положај, у коме се налазим, као и да ми се изнесу разлози, због којих се овако третирам.*

Молим да се овом приликом има у виду, да сам до сада заузимао у војсци угледне положаје и да сам својим радом, за који имам само похвале и признања, заслужио, да се надлежне претпостављене старешине односе према мени са више обзира и да штеде моју осетљивост и достојанство.

8. фебруара 1917. год.
Лутра

Ђенералшт. пуковник
Мил. Д. Лазаревић
На расположењу Врховне Команде"

По прочитању овога рапорта, судија пита оптуженога: зашто је употребио онакве изразе и на кога се односе,

— на што овај изјављује: да се подвучени изрази у рапорту односе на њега и да их је употребио у циљу да му се објасни шта постоји против њега, како би могао предузети мере да се оправда.

Потом судија чита овај рапорт:

»Команданту Места — Лутра

У месецу фебруару 1916. године, а то је за време нашег бављења на Крфу, ја сам, реферишући Врховном Команданту, Њ. Кр. Височанству Престолонаследнику, о извршењу једне мисије, коју ми је изволео поверити у пролеће 1915. год. на Торлаку, заједмчио својим животом и чашћу, да се од стране официра, рачунајући ту и оне моје другове, који су данас оптужени за велеиздају и некакве превратничке намере, више неће десити ништа, што би ма и најмање шкодило Његовом владалачком аукторитету, нашта ми је Врховни Командант, у знак да ми верује, дао обећање, да ће све, што је било у прошлости, бацити у заборав.

Тиме сам примио на себе једну врло деликатну обавезу, с једне стране према Врховном Команданту, а с друге стране према мојим друговима, о којима је тада била реч.

Та обавеза, особито према Врховном Команданту, од толике је важности по мене, да је ја сматрам као питање своје части, па је сасвим природно и логично, да се морам заинтересовати кривицама, које се приписују тим истим мојим друговима да су их починили од времена, када сам уверавао Врховног Команданта у њихову потпуну лојалност.

С тога ми је част молити Комаданта за дејство, да ми се, у случају да се не сматрам за кривца по тим истим кривицама, одобри и створи могућност да будем присутан суђењу својих другова, које је отпочело 20. овог месеца, и то за све време док исто буде трајало, те да се ради свога доцнијег управљања лично уверим, да ли сам погрешио што сам примао на себе једну овакву обавезу.

Ја рачунам да ми се ово може одобрити у толико пре, што по причању потпуковника Драг. Мостића и капетана Живојина Илића, који су 21. овог месеца били позвати на суд као сведоци и одмах враћени натраг, суђењу присуствује известан број грађана, међу којима се налази и Сава Шибалић, који је некад у своме листу онако безочно нападао и вређао данашњу династију и на онако бестидан начин распиривао незадовољство и

раздор у свима слојевима наше војске, не штедећи чак ни подофицире и војнике. Ово би чак било и у интересу угледа самога суда, чији су извесни чланови добро познати у нашем официрском кору као дугогодишњи отворени непријатељи оптужених.

Молим да ми се решење по овом рапорту што пре достави.

23. марта 1916. год.

Лутра

Ђенералштабни пуковник
Мил. Д. Лазаревић
на расположењу Врховне Команде«

Пошто је прочитао рапорт, судија пита оптуженог: зашто је вређао суд и настојао оптуженима да помогне, — на што оптужени Лазаревић изјављује: да није имао намеру да вређа, па ни да помаже Драг. Димитријевићу и осталима, нити се за то осећао позван.

После тога судија чита овај рапорт:

»Команданту Места — Лутра.

Кроз који дан навршиће се четири месеца, како је, између многих официра, познатом наредбом Начелника штаба Врховне Команде и мени пред целом српском војском утиснут на чело сраман жиг издајства пре но што ми се уопште дала прилика да се браним и доказујем своју невиност и како сам на онако недоликујући начин свргнут са свога редовног посла и без икаквог објашњења интерниран овде у Лутри, као да нисам поданик Краљевине Србије, већ какав ратни заробљеник. За све то време никако нисам узиман на одговор сем што сам свега једаред, 28. децембра прошле године, био сасвим површно саслушан код иследника и то само као сведок, на кога се сумња да је стајао у вези са оптуженима. Због тога ни данас незнам, да ли се и ја сматрам као кривац односно њихов саучесник или не и шта се чека, те се једном не свршава са мном, ако сам крив, већ се противно одредбама закона о поступку војних судова држим овако дуго у неизвесности.

Једном приликом, револтиран овим, тражио сам обавештење о томе, у каквом се полажају сада налазим и због чега се овако третирам; али је Врховна Команда под строго Пов. Сд. Бр. 2522 од 9 фебруара ове године избегла да ми на ово питање дâ прецизан одговор, употребив софизам: како ја знам, у каквом се положају налазим и како су ми познати разлози, због којих се овако третирам, јер сам због неких самог себе довео у овакав положај. Мора бити да је Врховна Команда и сама била свесна тога, да према мени врши једну незакониту радњу, јер се друкчије неможе тумачити овај тон, који једна тако велика команда ради свог сопственог угледа никад не употребљава у преписци са својим потчињенима. Наравно да на овакав одговор нисам реагирао, јер сам из њега јасно видео, да би ми сваки покушај у том правцу остао узалудан, пошто се налазимо у времену, када воља претпостављених старешина може да иде до самовоље и када се под формулом војничке потребе могу спровести и такве ствари, које немају никакве везе са ратном ситуацијом.

Што је најгоре, у последње време ми је учињена и та неправда, што ми је сасвим прекинута веза са породицом у Француској, те смо и ја и она, поред осталих брига, које трпимо у изгнанству, осуђени на нове душевне муке, које може појмити само онај, који је домаћин породице и родитељ. Са каквим је циљем то учињено и шта се хоће тиме да постигне, не знам нити могу да знам. Али знам то, да овакав поступак нема ослонца у закону, јер и сам законодавац, судећи по одредбама чл. 136. закона о поступку војних судова, који би се могао на мене односити само у случају да сам стављен под кривичну истрагу или под војни суд, није имао намеру, да ни најокорелије злочинце сасвим лишава вести о њиховим породицама.

Противу овог незаконитог, а при том нечовечног, поступка према мени жалио сам се рапортом од 6. овог месеца, али тражено задовољење нисам добио нити ћу га скоро добити, јер је трагање по њему упућено баш оним правцем, којим се најмање може доћи до праве истине.

Крајње је време, да и надлежни једном увиде, да се овако више не може и да се не може ићи до бесконачности са гажењем мојих најосновнијих човечанских и поданичних права, која су предвиђена истим земаљским уставом као и прерогативе највиших представника државне власти, које су надлежни овако ревносно узели у заштиту противу некакве опасности, која им тобож грози од мене и других ваљаних официра, лишених слободе као ја. Крајње је време, да једном престане ова тајанственост, којом су се надлежни у овој прилици окружили, јер се дуго не може скривати непробројном копреном један веома крупан и замашан акт, који је из основе заљуљао

и потресао овај мали остатак наше војске и који ће имати у будућности много веће последице, него ли што се на први поглед мисли.

Не тражим, да ми се указује нарочита милост, већ, свестан своје чисте и светле прошлости, свестан својих заслуга за војску и земљу за време ратова и далеко пре ових и свестан својих законитих права као официр и поданик Краљевине Србије, а при том готов да за своје поступке, ако су кажњиви, одговарам, тражим, да се према мени примени само оно, што земаљски закони налажу, односно да се у поступању према мени одбаци све оно, што са тим законима нема никакве везе. Према томе, ако сам невин, да се одмах пустим у слободу и да ми се дâ пуна сатисфакција на све непријатности, које сам претрпео од 23. децембра пр. год., до сада; а ако сам крив, да се одмах ставим под војни суд.

Достављајући предње, част ми је молити команданта за дејство, да се овај мој рапорт одмах узме у поступак и да се по њему што пре донесе прецизно решење.

20. априла 1917. год.

Лутра Ђенералшт. пуковник
Мил. Д. Лазаревић, с. р.
на расположењу Врховне Команде«.

Прочитавши овај рапорт, судија пита оптуженог: зашто је вређао своје претпостављене и да ли је хтео да узима у заштиту онда оптужене Драг. Димитријевића и остале, — на што оптужени Лазаревић изјављује: да му није било ни на крај памети да узима у заштиту и помогне осуђенима Димитријевићу и осталим, јер за то није био ни компетентан ни моћан, будући су они били под судом, а сем тога није уопште знао шта су они радили и зашто су били стављени под суд.

У продужењу испитивања оптужени истиче: да му је Његово Краљевско Височанство Престолонаследник Александар у 1915. години, на Торлаку, напоменуо да постоји извесна клика официра, која прави раздор међу официрима и критикује Његов рад. Том приликом Престолонаследник му је, познавајући га као искреног и поштеног официра и као онога који је и раније свесрдно радио на стишавању страсти међу официрима, поверио и ставио у дужност да поради код тих официра, чији рад није користан за јединство и ред у војсци, да све оставе на страну и посвете се своме чисто војничком послу. Он се примио

ове деликатне и пуне части дужности, и одмах је поручио бившем пуковнику Драг. Т. Димитријевићу, који је тада био у Ужицу, да остави све на страну и гледа само своје војничке дужности и послове. На ову поруку Драг. Димитријевић одговорио му је: да је и он истог мишљења и да ће оставити све оно што нема везе са чисто војничким питањима. Сличну поруку упутио је (оптужени) и бившем пуковнику Милану Гр. Миловановићу, па је и овај једнако одговорио. Доцније, кад се је оптужени нашао у Драчу са обојицом осуђених, поново их је подсетио и тражио од њих да своје обећање и испуне. А кад су дошли на Крф и кад је оптужени видео војску дезорганизовану, схвативши при томе да нас у таквом стању Савезници не би помагали, па да би требало озбиљно радити на ослобођењу Отаџбине, он је онда свим силама настао код Драг. Димитријевића и Милана Гр. Миловановића да се оставе сваке политике и да раде само своје чисто војничке послове, како би се Отаџбина што пре ослободила. И Драг. Димитријевић и Миловановић знали су тада, да је он (оптужени) све ово предузимао по наредби Престолонаследника Александра. Обојица су му обећали да ће се бавити само и искључиво својим чисто војничким пословима. Онда им је он рекао: да ће о свему известити Престолонаследника, па, пошто ће на тај начин ангажовати своју част, јер ће Престолонаследнику својом чашћу гарантовати да је све свршено, то ће он (оптужени), ако се они огреше о ово своје обећање, бити њихов највећи противник. И одиста, он је, вели, о свему томе известио Престолонаследника.

Ослањајући се на ова обећања бивших пуковника Димитријевића и Миловановића, оптужени је мислио, да је на њих двојицу случајно пала сумња због и преко Дамњана Поповића, Љубе Вуловића, Туцовића и других; а само је под притиском таквог убеђења и могао написати инкриминисане изразе у прочитаним рапортима, јер није могао веровати да су они — Димитријевић и Миловановић — ма шта могли радити противу Престолонаследника.

Главне побуде и једини циљ рапорта од 23. марта треба, вели, тражити у тенденцији: да опере своју част, коју је ангажовао, не код обичног човека, него код једног Владаоца. Ни на крај памети му није било да вређа суд: подвучене изразе о томе написао је по ономе како је чуо, али је испало како ни сам није хтео; може рећи да је то био израз очајања човека дотераног у теснац, човека који је осећао потребу за изливање бола и горчине

и који је мислио да га је неко оцрнио код Његовог Височанства Престолонаследника Александра.

На питање: да ли се са осуђеним Димитријевићем и Миловановићем договарао, како да се стане на пут непрестаном викању на »Црну Руку«, — оптужени Лазаревић вели: да је о томе с њима одиста разговарао, али пре но што је ступио у организацију »Уједињење или Смрт«, и да је онда мислио да се повика односи на заверенике од 29. маја 1903. године.

У питању Уредбе о државним светковинама није, вели, имао никакве везе са члановима организације »Уједињење или Смрт«.

Одговарајући на питање: да ли је бивши пуковник Димитријевић упутио маја месеца 1914. године поруку својим друговима у Скопљу, — оптужени Лазаревић изјављује: да је бивши пуковник Димитријевић одиста упутио, поводом Уредбе о приоритету власти, пок. потпуковнику Душану Глишићу писмену поруку, у којој је од прилике стајало: да војска смени полициске власти у Новој Области и кад се то сврши да му се (Димитријевићу) пошаље о томе извештај, па да он предузме кораке у старим границама. Писмо је донео у Скопље пуковник Милован Плазина. Међутим они (у Скопљу) нису на то хтели пристати, већ су се споразумели, да одбију учињену поруку и да Димитријевићу очитају једну лекцију, како се више не би упуштао у сличне ствари. На тај начин злочин је, вели, био спречен.

Потом оптужени Лазаревић изјављује: да је обавештавао Драг. Димитријевића о држању официра у Новој Области поводом Уредбе о државним светковинама, али то није чинио као члан организације »Уједињење или Смрт«, нити је вршио агитацију код официра у Новој Области поводом тога питања и у циљу заузимања нарочитог и претећег држања. — На то судија чита ово оптуженикове писмо:

»Скопље, 17-V-914.

Драги Аписе,

Овде је ствар свршена. Команданти су били код Боже Терзића, а овај се потпуно са њима солидарисао и вечерас у име свију официра скопљанског гарнизона био код ђенерала Бојовића. Ја сам ђенерала Бојовића из раније припремио и он је са готовошћу све ово примио. Изјавио је, да се потпуно солидарише са официрима и да ће учинити представку Министру Војном. У опште и Божа Терзић и ђенерал Бојовић се држе од-

лично. Чак ми изгледа, да је Божа радостан, што му се указала прилика да докаже своју солидарност са официрским кором. Ђенерал Бојовић је нарочито испољио вољу да ову ствар прихвати и спроведе, када сам му казао, да је ту и војвода.

После овога ђенерал ми је рекао да жели да пошље представку у име свију официра на овој територији, наравно, пошто сам га у општим цртама обавестио да и у осталим гарнизонима постоји незадовољство. Он сматра да ће то произвести јачи ефекат. За то ми је наредио да саставим депешу за све команданте дивизија у овој области, којом да се ови известе, како му је дошло до знања, да у неким гарнизонима постоји незадовољство официра и да им се нареди да узрок тога незадовољства испитају и о томе њему поднесу извештај. Рекао ми је још да депеша тако буде састављена, да се њом команданти дивизија окураже да изађу на среду са истином. Депешу сам саставио, и сад је он штудира а послаћемо је вечерас. Косовска и Брегалничка дивизија су обавештене и ту је све припремљено и команданти ће одмах поднети извештај. Воја Живановић се колебао кад му је било предложено, да пошаље депешу непосредно Краљу, а сада када буде окуражен депешом ђенераловом, свакако ће се преломити. У Ибарској Дивизији само нисам сигуран, јер због даљине с њоме нисам могао да одржавам везе, али рачунам да ће и ту бити повољан резултат. Чим стигну ови извештаји саставићемо општу депешу и одмах послати.

Мислим да ће депеша за Министра Војног у име свију официра са територије отићи ноћу између недеље и понедеоника. Но ако због техничких незгода на телеграфским линијама ова депеша буде мало закаснила, ја мислим да ви тамо ипак можете предузети енергичну акцију, ослањајући се на то, што је овде у велико отпочело да се клупче одмотава. Војвода може у понедељак да оде тамо и да изјави да је официрски кор овде у Новој Србији дао израза својих осећаја. Дакле, као што видиш, ствар иде како се само може пожелети. На вама је тамо да то искористите. Напоминьем, а то је врло важно, да је све ишло једнодушно, лепо, без потреса, тако да овај покрет носи на себи озбиљан тип и ништа нећемо имати себи да пребацимо, да смо нарушили какав принцип и да смо створили штетан преседан.

Другачије се није могло у погледу шиљања депеша одавде. Ја сам саветовао Бојовићу, да учини представку

одмах на основу изјављеног незадовољства скопљанског гарнизона, но он је остао упорно при томе, да он жели да буде тумач и носилац жеља и осећаја свију официра у овој области. Ја ћу са своје стране учинити све да испадне све ово што брже, али како што напред рекох, могу наступити техничке тешкоће, те да депеша не стигне сутра, већ прекосутра. Но ви рачунајте на ово као на свршен факт.

Кажи Пилцу, па ми се у овој прилици његов Милорад необично допао.

Поздрави све наше другове за столом а ти прими искрен поздрав са девизом »напред« од твога

Милутина«.

Пошто је прочитао писмо судија истиче, да се из писма види супротно од онога што је он (оптужени) на суду изјавио. На то пуковник Лазаревић вели: да је став о Ибарској Дивизији написао зато што је хтео Димитријевића да извести: да због даљине није могао да саопшти команданту дивизије гледиште команданта трупа Нове Области.

Затим судија чита ово оптуженикoво писмо:

»Скопље 21.-V-914.

Драги Аписе,

Јутрос рано послали смо депешу, коју смо целу ноћ шифрирали. Из ње ћеш видети, да је се Воја Живановић показао као последња кукавица.

Ма да се овде данас пронео глас, да је влада пала, ипак ти шаљем копију наше депеше, да је имате у случају да Душан Стефановић буде сакрио оригинал.

Јави ми да ли је добро урађено и срочено.

Поздрав свима нашим шаље твој

Милутин«.

По прочитању писма суд тражи од оптуженога објашњење по овој ствари, на што пуковник Лазаревић изјављује: да је Драгутину Димитријевићу писао да му шаље копију депеше у случају да ондашњи Министар Војни г. пуковник Душан Стефановић буде сакрио оригинал, једино зато што му је осуђени Димитријевић усмено поручио, да је војвода Путник тражио да му се депеша пошаље у копији, јер је мислио да може наступити могућност да оригиналну депешу ондашњи Министар Војни не покаже, па је он (оптужени), с уверењем да ће копија отићи у руке војводи Путнику, послао копију Драг. Димитријевићу. — Онакве изразе за пуковника Живановића упо-

требио је у писму само зато, што су сви у Скопљу очекивали од пуковника Живановића да ће се највише ангажовати у питању Уредбе, јер је он ову Уредбу и изазвао, дошавши у сукоб с окружним начелником. У осталом, писмо је, вели, писао без реда, у брзини и у оном одушевљењу што су сви официри у Новој Области показали једнодушност, а он је (оптужени) желео да та једнодушност пређе и на официре у старим крајевима, па да и они поднесу молбе, наравно легалним путем, да се Уредба о државним светковинама измени, што се види и из садржине писма од 17. маја.

На питање: зашто је ова и друга писма, у вези с овим питањем, писао осуђеном Димитријевићу, — оптужени Лазаревић одговара: да та писма није писао из сопствене иницијативе, већ по тражењу Драг. Димитријевића, који је од њега тражио обавештења у име војводе Путника, што се, у осталом, види из садржине тих писама.

Одговарајући на питање: зашто је на испиту од 28. децембра прошле године изјавио, да је писма писао по сопственој иницијативи, — оптужени вели: да је то учинио зато што је тада испитиван као сведок и што није хтео да у ову ствар по питању Уредбе уплиће име војводе Путника.

Затим пуковник Лазаревић изјављује: да се са осуђеним Драг. Димитријевићем и осталима није састајао на Крфу и да с њима није претресао никакво политичко питање, па ни о промени режима и владе, нити о образовању »Владе Народног Савета«. Додуше, састајао се, вели, са осуђеним Димитријевићем и Миловановићем, али не нарочито, него сасвим случајно, на улици и под аркадама, али је тада с њима разговарао само о мисији, коју му је поверио Престолонаследник Александар. У осталом, ови његови разговори с њима били су сасвим супротни ономе што су они радили иза његових леђа.

На питање: да ли је учествовао у договорима о убиству Престолонаследника Александра, — оптужени одговара: да у таквим договорима не само што није учествовао, него није ни знао да су такви и слични договори уопште вођени.

А на питање: да ли је имао учешћа у припремању атентата над Престолонаследником Александром на дан 29. августа прошле године, — оптужени вели: да није и да није имао ни појма о том атентату. Тврди, да му није било познато, да су остали, осуђени као главни кривци, без његова учешћа припремали овај атентат.

Никада, вели даље, није могао помислити, да ће организација »Уједињење или Смрт« радити против династије, јер он није био склон за кривична дела, а сем тога гледао је у данашњој династији будућу срећу српског народа и славу српског оружја. То његово гледиште било је познато и осуђеним коловођама организације, па му, вероватно зато, и нису саопштили одредбе њеног устава и пословника. Његову оданост Династији најбоље осветљавају искази разних сведока. Све то било је врло добро познато осуђеном Димитријевићу и осталима, нарочито им је била позната његова оданост Престолонаследнику Александру. Извесно је то био главни разлог, што му нису смели саопштити ма шта о раду и циљевима организације противу династије, нити му споменути да организација још постоји. И кад се све то узме у оцену, онда се јасно види, да он с њима није ни могао имати какве везе: ни у погледу саме организације, ни у погледу злочиних дела.

Потом судија чита ранија саслушања оптуженог Лазаревића: од 21., 22. и 23. јула текуће године.

Из ових саслушања може се истаћи: 1.) Изјава оптуженога, да не би ступио у организацију да је знао да су коловође осуђени Драг. Димитријевић и остали; 2). Изјава, да му нису биле познате страшне одредбе устава организације и да су са тим одредбама чланови Врховне Централне Управе Организације желели, не казујући њему о њима, да задрже себи право мешања у унутрашње државне послове; 3). Изјава, да је при полагању заклетве, а уочивши да се тражи безусловна послушност чланова, рекао: да никаква наређења, која се противе његову васпитању, карактеру и савести, а још мање којима се иде противу интереса Династије и државе, неће извршивати, па чак шта више да ће се представити онако како му налаже дужност према династији и држави; 4). Изјава, да је положио, заједно са осталима, и писмену и усмену заклетву; 5). Изјава, да је у саслушању од 28. децембра прошле године одрекао своје чланство у организацији зато што није знао да организација још постоји, нити да су њене коловође починили казнима дела, а да му је »макар мало дато знака шта се жели« с његовим саслушањем, он би без једне речи признао и онда, као што је признао и сада; 6). Изјава, да је Драг. Димитријевић увек избегавао његово друштво, јер је он (оптужени) уопште осуђивао разметање појединих завереника и њихово мешање у државне послове, рачунајући ту и самог Драгутина Димитријевића, и да Димитријевићево друштво никада није тражио, јер му се »није допадало, што су се за њега лепили људи, који су од њега очекивали ма какве користи у погледу размештаја, протежирања на мајорским испитима и т. д.«; 6). Изјава, да се је после својих писама Драгутину Димитријевићу разочарао, пошто је приметио извесне појаве, које су му личиле на котеријаштво: а) што сви гарнизони у старим границама нису уложили протест противу Уредбе, како му је Драг. Димитријевић једном приликом јавио; б). што је лист »Пијемонт«, за кога је и он, као и многи други официри, био у уверењу да је стајао у вези са Драг. Димитријевићем, писао за време догађаја поводом Уредбе шкандалозне чланке; в). што је за председника управног одбора Официрске Задруге неким непојмљивим случајем изабран, баш тада, бивши ђенерал Дамњан Поповић, који је због својих ранијих поступака и неуспеха на Брдици изгубио сваки углед у војсци; 7). Изјава, да је због изложеног под 6). тада »почео назирати, да је камен спотицања за јединство у официрском кору Драгутин Димитријевић и још неколицина«, па је се чудио, »што то и он сам није увидео, те се није повукао, те да гледа само своја посла«; 8). Изјава, да је на Крфу препоручивао Милану Гр. Миловановићу и Драг. Димитријевићу, да се клону ђенерала Дамњана Поповића, »јер ће их он иначе јако компромитовати«; 9). Изјава, да је и сам избегавао друштво ђенерала Дамњана Поповића и да је овај то приметио, па се љутио на њега (оптуженог) и оговарао га; 10). Изјава, да са Чедом Поповићем и Богданом Раденковићем није одржавао никакве односе; 11). Изјава, да о осталим оптуженима и осуђенима није имао »тако високо мишљење«, јер му се »није допадало што су се стално лепили око Драг. Димитријевића, који по спреми, интелигенцији и положају није могао да им буде нераздвојан друг«; 12). Изјава, да у саслушању од 28. децембра прошле године изразе о регулисавању држања према Престолонаследнику није мислио применити на себе, јер је његово држање било регулисано, него су се ти изрази односили »искључиво на оптужене Драг. Димитријевића и Милана Гр. Миловановића, чијем је држању била потребна корекција«; 13). Изјава, да је, дошавши крајем 1911. године у Београд, на службу у Министарству Војном код Милана Гр. Миловановића, видео »да је постојала велика повика противу Драг. Димитријевића и донекле противу Милана Гр. Миловановића и то све због стварања

»Црне Руке«, коју појаву онда« није »могао довољно схватити, мислећи да је та повика противу њих двојице продужење некадањег завереничког питања«, па се бојао да се та повика не пренесе и на њега само због тога што се »налазио у истој канцеларији са Миланом Гр. Миловановићем«, а још су му биле у свежој успомени неприлике које је некада ни крив ни дужан имао (оптужени) због некоректних поступака неких од његових другова; 14). Изјава, да је једном о »Црној Руци« питао Милана Гр. Миловановића и да му је овај набусито одговорио: »Што питаш мене? Питај оног брљивог Аписа, који све смуњава нешто иза мојих леђа, а овамо мене износи на нишан, те ја место њега гутам ватру«; 15). Изјава, да је покушао ма шта сазнати о томе од Драг. Димитријевића, али није успео.

II. СЕДНИЦА

— 16. новембра 1917. год. у 15 часова —

2). Испит оптуженог пуковника Милутина Лазаревића по делу из §. 104. казн. зак.:

На питање: да ли је у рапорту свом од 20. априла употребио инкриминисане изразе, вређајући своје претпостављене, — оптужени пуковник Милутин Лазаревић изјављује: да је инкриминисане изразе одиста употребио, али не ни у каквој намери да вређа своје претпостављене, већ једино и искључиво зато што је био под присмотром у Лутри, а то га је као осетљива човека вређало и у моментима избацило из такта.

Потом судија чита раније оптуженикoво саслушање по овој ствари: од 19. августа текуће године.

*

Пошто је завршено испитивање оптуженог пуковника Лазаревића, прелази се на

ИСПИТ СВЕДОКА:

1. *Артилериски пуковник* **Чедомир Вохоска**, из Београда, има 45. година, није осуђиван:

У времену питања Уредбе о државним светковинама био је у Скопљу. Поводом те Уредбе, а с обзиром на незадовољство које се почело јављати у официрском кору, пуковник Лазаревић звао је све команданте трупних јединица и саопштио им да је редовним путем учињен корак да се Уредба промени. То питање међутим није заједнички претресано, нити се могло при разговору приметити да је пуков. Лазаревић нарочито заинтересован у овом питању.

2. *Ђенералштабни пуковник* **Милан Ђ. Недић**, из Гроцке, има 39 година, није осуђиван:

Био је неко време 1914. године у Скопљу, и тада је с Милутином Лазаревићем разговарао о Уредби о приоритету. Том приликом Милутин је био на гледишгу да официри, ако имају да се жале, чине то редовним путем. О Престолонаследнику Милутин је једном у Београду, кад је био одликован Карађорђевом Звездом са Мачевима, најлепше говорио о Престолонаследнику; а и иначе, кад год се са Милутином виђао, овај је о Престолонаследнику најлепше говорио. — У Скопљу је у прво време сведок био заједно у менажи са Дамњаном Поповићем, Миланом Гр. Миловановићем и Милутином Лазаревићем, и кад год су се у менажи претресала каква питања, која се тичу војске, приметио је да се по нешто у разговору прикрива од њега (сведока), па је изашао из менаже.

3. *Ђенералштабни пуковник* **Петар Марковић**, из Крагујевца, има 39 година, није осуђиван:

Пуковник Лазаревић је његов друг из детињства. Учествовали су у догађају од 29. маја 1903. године; од тада су сматрали да припадају само војсци. Зато су често критиковали и осуђивали рад и поступке Драг. Димитријевића, Милана Гр. Миловановића и других, који су се мешали у политику и утицали на државне послове; па изводи да Драг. Димитријевић није могао имати добро мишљење о пуковнику Лазаревићу. Милутин је осуђивао и рад бившег ђенерала Дамњана Поповића, нарочито због Брдице, где је сахранио онолике невине жртве. Од 1913. године приметио је већу наклоност и дружевност Милутинову према Драг. Димитријевићу. За овог рата били су, сведок и Милутин, на разним дужностима, па сведок не зна какви су даљи односи Милутинови са Димитријевићем. Према томе, Милутиново је расположење према династији до 1913. године без замерке, а од тада му то расположење није познато.

4. *Виши интендант треће класе* **Станоје Ристић**, из Београда, има 39 година, није осуђиван:

Са пуковником Лазаревићем био је скоро нераздвојан. Делили су мишљење о ђенералу Поповићу да је неисправан и да су му поступци и радње за осуду. Обојица су били противни радњама Димитријевића и осталих после 29. маја 1903. године. Није му Милутин казао да је члан организације »Уједињење или Смрт«. Никаквим гестом или знаком или говором Милутин није показивао нера-

сположење према династији, нити је ма у чему показивао какву неисправност.

5. *Пешадиски потпуковник* **Велимир Љ. Пирочанац**, из Књажевца, има 43 године, није осуђиван:

Једном је у Београду био код Драгутина Димитријевића, код кога је нешто доцније дошао и Милутин Лазаревић. Ништа нарочито нису разговарали. Милутин је мало остао код Драгутина.

6. *Инжињерски потпуковник* **Никола Аранђеловић**, из Ниша, има 41. годину, није осуђиван:

Са пуковником Лазаревићем није заједно био на служби, па и не зна какав је био на послу; али, у колико га познаје, зна га као вредног и ваљаног радника и врло скромног официра.

7. *Резервни артилериски капетан друге класе*, **Жарко Крстић**, из Београда, има 30 година, није осуђиван:

Док је штаб одбране Београда био на Торлаку није приметио да се је пуковник Лазаревић састајао са Драг. Димитријевићем и Миланом Гр. Миловановићем. Пуковник Лазаревић једном је сведоку рекао: да је био у завери 1903. године, али да више ни у какву заверу не би улазио. Из држања и свега онога што је чуо и видео закључио је да је пуковник Лазаревић веома одан Престолонаследнику и династији.

8. *Апотекар друге класе* **Радмило Милић**, из Београда, има 35 година, није осуђиван:

На Торлаку се готово свакодневно виђао и разговарао са пуковником Лазаревићем. Једном му је Милутин причао да је био код Престолонаследника и уверио га у своју оданост. Милутин је био одушевљен и задовољан тим пријемом. Није му познато, да се Милутин нарочито састајао са Драг. Димитријевићем и Миланом Гр. Миловановићем, нити му је када Милутин о њима ма шта говорио.

9. *Пешадиски капетан прве класе* **Ђорђе Терзић**, из Београда, има 35 година, није осуђиван:

Био је у Лутри с пуковником Лазаревићем. Из разговора с њим увидео је: да је пуковнику Лазаревићу било најтеже то што је уверавао Престолонаследника, да ће Драг. Димитријевић гледати само свој посао, а из судских се бележака уверио да је са осталима радио сасвим друге послове и кривична дела, о којима он (Лазаревић) ништа

не зна, па се боји да Престолонаследник не промени лепо мишљење о њему.

10. *Ђенералштабни пуковник* **Милан Ж. Миловановић** није дошао на претрес, јер се налази у Француској, па судија чита његов испит код иследника:

На Крфу му је оптужени говорио: да му се извесне радње и понашање Драг. Димитријевића не допадају. Оптуженоме је дало повода да се тако изјашњава то што је Драгутину говорио да се посвети само своме послу, »јер се осећа са његове (Драгутинове) стране нека охладнелост према Престолонаследнику«. Такво понашање Драгутиново оптужени је пред сведоком у разговору осуђивао.

*

Сви испитани сведоци, сем пуковника Петра Марковића, који је кум оптуженоме, полажу заклетву на своје исказе.

*

После заклетве сведока, суд прелази на

ЧИТАЊЕ АКТА:

Од прочитаних акта могу се је изнети:

I.

ИСКАЗИ СВЕДОКА:

1. Пешадиског пуковника Павла Пауновића:

Пуковник Лазаревић, док је био у Лутри, изражавао се врло неповољно о Дамњану Поповићу, како пре Дамњанова хапшења, тако и после, и говорио је да он своју судбину никад није могао да везује за Дамњана, јер је овај и као војсковођа пропао, ма да му се два пута давала прилика да своје погрешке поправи.

2. Артилериског пуковника Петра Д. Лазаревића:

У два маха пуковник Лазаревић говорио је у Скопљу командантима јединица: да би требало предузимати мере због писања листова против официрског кора поводом афере у Официрској Задрузи. Већина је била против тога, не налазећи да листови пишу против официра, него против неуредности у раду Официрске Задруге, па су предложили да се тај рад строго стручно прегледа и кривци јавно жигошу.

3. Коњичког потпуковника Драгољуба П. Мостића:

У Лутри говорио му је пуковник Лазаревић, да му, кад се вратио из Француске, бивши пуковник Димитријевић није хтео ништа казати о организацији »Уједињење

или Смрт« и да га овај није много волео. Пуковник Лазаревић није се тада изражавао повољно ни о Дамњану Поповићу, а његова писма је строго осуђивао.

4. Капетана прве класе Живојина Илића:

У Лутри је сазнао од пуковника Лазаревића да је овај добио мисију да ради на измирењу официра и да је држао као да је у томе успео, нарочито да је успео да се Драг. Димитријевић измири са Престолонаследником; али му је после претреса изгледало да је Димитријевић био неискрен.

5. Пешадиског потпуковника у пензији Милана Радовановића:

Бивши пуковник Милан Гр. Миловановић држао је и пуковника Лазаревића, ма да га је ословљавао са »ти«, на приличном одстојању; али га је, због вредноће, увек хвалио.

6. Пешадиског потпуковника у пензији Војислава Ковачевића:

Пуковник Лазаревић саветовао је на Крфу бившег пуковника Димитријевића и многе друге, да у разговору избегавају све што би могло да шкоди аукторитету Престолонаследниковом и да се сви прикупе уз Врховног Команданта.

7. Артилериског пуковника Драгомира Ж. Стојановића-Млађег:

Пуковник Лазаревић увек се најлепше изражавао о Престолонаследнику Александру.

8. Судског потпуковника Милана Николића:

Док је био у Београду није приметио да је оптужени Лазаревић имао нарочите састанке у својој канцеларији; то би могао боље посведочити онај који је заједно са Милутином радио.

9. Инжињерског мајора Милића Симеуновића:

Не сећа се да ли је када, заједно са пуковником Лазаревићем, био у канцеларији Драг. Димитријевића, па према томе не сећа се ни да ли је г. Лазаревић ма шта говорио.

10. Артилериског капетана прве класе Марка Михаиловића:

Није му ништа познато о неким нарочитим односима између бившег ђенерала Дамњана Поповића и пуковника Милутина Лазаревића, нити је из држања могао да закључи да они стоје у неким нарочитим односима.

11. Резервног пешад. капетана Бошка Ђ. Бошковића:

Не сећа се да је до конца октобра 1915. године икада видео или приметио да се састају Милан Гр. Миловановић и Драг. Димитријевић са пуковником Лазаревићем. Сећа се да је пуковник Лазаревић крајем октобра или почетком новембра исте године ишао једног дана у Куршумлију у штаб Тимочке Војске или у штаб Треће Армије, и вероватно се тада састао са начелницима штабова. У Приштини је једном пуковник Лазаревић ишао у штаб Друге Армије и свакако се тад састао са Миланом Гр. Миловановићем, а у Драчу их је видео на улици заједно. У Лутри је једном Милан Гр. Миловановић долазио у штаб Друге Армије и вероватно се тада видео са пуковником Лазаревићем. Једном је пуковник Лазаревић дошао из Крфа у Потамос раздраган и казао сведоку: да га је Престолонаследник, задржавши га на ручку или вечери, произвео у пуковника или одликовао, или пак и једно и друго. Пуковник Лазаревић никада се пред сведоком није рђаво изражавао о Престолонаследнику.

12. Пешадиског пуковника Милована Плазине:

Порука Драг. Димитријевића коју је донео у Скопље маја месеца 1914. године односила се и на пуковника Лазаревића. Том поруком тражило се да војска смени полициске власти у Новој Области. Пуковник Лазаревић сложио се одмах са мишљењем да је порука штетна, па је написао писмо и са писмом сведоковим и Глишићевим послао у Београд Драг. Димитријевићу, одбијајући извршење поруке. После је сведок сматрао да је ствар са овим писмима свршена. Не зна да ли је Лазаревић што засебно предузимао у том питању. Не зна ни за какав састанак официра у Скопљу поводом Уредбе о приоритету власти. Сећа се да се пуковник Лазаревић чудио што Драг. Димитријевић не увиђа да његова порука води растројству официрског кора.

13. Ђенералштабног потпуковника Петра Косића:

Једном на Крфу казао му је у разговору пуковник Лазаревић: да му се не допадају неки поступци Драг. Димитријевића и да је добио (Лазаревић) мисију од Престолонаследника да утиче на Драгутина и Милана Гр. Миловановића. Кад је пуковник Лазаревић био са сведоком у вароши Крфу, није се састајао са бив. пуковницима Димитријевићем и Миланом Гр. Миловановићем. О односима њиховим није му ништа познато.

14. Пешадиског пуковника Алимпија Марјановића:

У 1914. години говорио му је пуковник Лазаревић,

како треба настати да се отклони подвојеност у официрском кору, изјављујући да је највећа сметња јединству официра некоректно држање Драг. Т. Димитријевића. Том приликом Лазаревић је сведоку рекао да је чуо да је Драг. Димитријевић у некој прилици био некоректан и према Престолонаследнику, и да је Димитријевић, ако је то тачно, за крајњу осуду, обећавши том приликом да ће Драгутину Димитријевићу рећи да добро пази шта ради. О томе му је Лазаревић и на Крфу говорио. О Престолонаследнику се Лазаревић увек лепо изражавао. Није му познато да је Лазаревић имао какву мисију према Димитријевићу и Милану Гр. Миловановићу.

15. Артилеријског пуковника Младена Богићевића:

Није присуствовао никаквом састанку у Скопљу поводом Уредбе о државним светковинама, нити му је познато да су држани такви састанци официра.

16. Инжињерског потпуковника Николе С. Премовића:

На Торлаку је једном изложио пуковнику Лазаревићу: како би требало настати да се отклони разједињеност у официрском кору и да се сви официри окупе око Врховног Команданта. Лазаревић је свесрдно прихватио ту ствар и обећао да ће одмах предузети потребне кораке код својих другова. То је исто Лазаревићу говорио, у присуству сведокову, и ђенерал Мирко Милисављевић. Том приликом обојица (и ђенерал Милисављевић и сведок) стекли су уверење, да је Милутин прихватио ствар искрено и свесрдно. — Једном на Крфу Милутин је тражио аудијенцију код Престолонаследника и тада је сведоку рекао, да ће са својим пријатељима енергично радити да се сви официри окупе око Врховног Команданта и да ће радити око сузбијања штетног утицаја Драг. Димитријевића и других. После аудијенције Милутин му је рекао, да ће радити и противу Драг. Димитријевића и противу сваког другог који би што покушао да уради противу закона. Сећа се да су му (сведоку) изјавили Драг. Димитријевић, Милан Гр. Миловановић и Радоје Лазић, да њих не везује оно што ради пуковник Лазаревић. Никада се Милутин пред њим није рђаво изражавао о Престолонаследнику.

17. Мајора Ђорђа С. Исаковића:

Не зна да ли се пуковник Лазаревић састајао са Драг. Димитријевићем и Миланом Гр. Миловановићем. — Једном у Потамосу казао је пуковник Лазаревић сведоку, у присуству још неких: да је био код Престолонаследника и да га је Престолонаследник питао о односима у официрском кору, па том приликом упитао: »Постоји ли доиста у војсци каква организација која би била на шгету војних интереса?«, и да је он (оптужени) одговорио Престолонаследнику: да никаква организација не постоји и да ни од чега нема да зебе, јер сваки официр гледа свој посао. О Престолонаследнику је пуковник Лазаревић говорио одушевљено.

18. Коњичког пуковника Ђорђа Ђорђевића:

Поводом Уредбе о државним светковинама разговарао је о том питању са Милутином Лазаревићем, али ништа нарочитог није приметио код овога: ни у држању, ни у говору.

19. Артилеријског пуковника Аћима Аћимовића:

Није му познато да се пуковник Стеван Миловановић обраћао пуковнику Лазаревићу за мишљење ђенерала г. Петра Бојовића о Уредби о државним светковинама и поступању официра по том питању.

20. Артилеријског мајора Богољуба А. Јовановића:

Зна да се је пуковник Лазаревић састајао на Крфу под аркадама са Драг. Димитријевићем и Миланом Гр. Миловановићем. Њему је (сведоку) пуковник Лазаревић говорио да он ради на измирењу подвојених официра. Сведок је приметио да је Милутин свесрдно радио на том измирењу.

21. Артилеријског капетана прве класе Боривоја Вл. Тадића:

Не уме ништа казати о држању пуковника Лазаревића по питању шифроване депеше, упућене из Скопља Министру Војном у Београд.

22. Пешадиског пуковника Алексе Стојшића:

Није приметио да је пуковник Лазаревић, док је био у Београду, имао ма с ким и ма какве нарочите састанке.

23. Артилеријског потпуковника у пензији Душана Оптркића:

Једном на Крфу, у друштву с пуковником Лазаревићем и Миланом Гр. Миловановићем, водио је обичним тоном разговор о измирењу официра, и сва тројица су били за измирење. Пуковника Лазаревића није више виђао са Миловановићем, нити га је ма када видео са Драг. Димитријевићем.

24. Ђенерала у пензији Милоша Божановића:

Повика на »Црну Руку« престала је одмах после 5. јануара 1912. године.

II.

САСЛУШАЊЕ ОПТУЖЕНОГ КАО СВЕДОКА:

Саслушање пуковника Милутина Лазаревића (као сведока) од 28. децембра 1916. године:

Из овог саслушања се види: 1). да му није познато да постоји организација »Уједињење или Смрт«, јер кад би постојала он би то морао знати; 2). да са Драг. Димитријевићем и осталима није имао ни састанке, ни преписку, ни разговоре, ни ма шта што би се односило на ову организацију, али да је разговарао о томе, на који начин да се стане на пут непрестаном викању на »Црну Руку« и да се дође до слоге у официрском кору; 3). да су њихови разговори у овом циљу отпочели још 1912. године у Београду, па продужени и добили јачу форму за време овог рата, а дефинитивно решење о томе донето је у Драчу и на Крфу; 4). да је најчешће и најдуже разговоре о овоме имао са Драг. Димитријевићем и Миланом Гр. Миловановићем; 5). да су се у Београду састајали и у канцеларији Драг. Димитријевића и у његовој (Лазаревићевој); 6). да је обавештавао из Скопља бив. пуковника Драг. Димитријевића о узрујаности духова код официра у Скопљу и другим гарнизонима због питања о приоритету приликом свечаности; 7). да је порука Димитријевића њему и друговима у Скопљу била написана у томе смислу да се легалним путем изрази жеља официра; 8). да је са девизом »Напред!« тражио од Димитријевића, да и он ради на томе да се и у осталим гарнизонима створи једнодушност; 9). да је он из сопствене иницијативе послао Димитријевићу концепт поверљиве депеше Министру Војном.

III.

ТРИ ПИСМА:

Писма пуковника Плазине, пок. потпуковника Глишића и оптуженог Лазаревића бившем пуковнику Драг. Димитријевићу. (Види стр. 174. и 175. ове књиге).

IV.

ЈЕДАН ИСПИТ ПРЕД СУДОМ:

Испит Драг. Т. Димитријевића од 26., 27. и 28. априла на суду.

V.

ИЗЈАСНЕЊЕ ОПТУЖЕНОГА:

К. Бр. 128 Стр. Повер.

Изјашнење.

Ђенералштабног пуковника Милутина Д. Лазаревића, на расположењу Врховне Команде, по наређењима: Начелника штаба Врховне Команде Строго Пов. Сд. Бр. 3507 од 23. и Команданта Места у Лутри Строго Пов. Бр. 128 од 24. овог месеца.

Према предњим наређењима част ми је изјавити следеће:

Шта ме је руководило, те сам у свом предњем рапорту употребио и овакве изразе, у којима је Врховна Команда нашла увреде за свој званичан рад и ауторитет највиших личности, види се јасно из самога текста истога рапорта, где сам у главном изложио све, што сам претрпео за последња четири месеца.

По себи је јасно, да у свима другим приликама небих ризиковао, да оваквим писањем дођем у опреку са најбитнијим начелима војничке дисциплине и на себе навучем одговорност, која ме може скупо стати, нити би ми мој карактер ни моје војничко васпитање то икад допустили. У целој својој каријери нисам ни једаред био узиман на одговор за овакве кривице, јер сам их се увек клонио као дисциплинован војник, а доцније и као ђенералштабни официр, који је махом служио на таквим местима, где је могао из основа да проучи сву деликатност односа потчињених према претпостављенима и обратно. Па ни овом приликом небих овако што учинио, да су претпостављене старешине и сада имале више обзира према мени, моме чину и положају, који сам заузимао у војсци и да ме нису лишили слободе на начин, који је нашим законима на свагда избачен из употребе.

Према томе, све напред побројане инкриминисане изразе неби требало другачије тумачити него као одјек мога увређеног поноса и као једино оружје, које ми је још остало за одбрану моје части и мојих права. А да би се могао о томе донети правилан суд, треба се најпре поставити у мој положај и са њега анализирати све побуде, које су ме нагнале да на овакав начин пређем преко свију обзира и самом себи још више отежан иначе тежак и неодређен положај за случај да ме претпостављене старешине буду погрешно разумеле.

Једном речју, што сам се по мишљењу Врховне Команде оволико заборавио, те сам у свом предњем рапорту употребио и такве изразе, којим се сумњичи званичан рад Врховне Команде и ауторитет највиших личности, узрок је тај, што ме је на то изазвао читав низ непријатности, разочарења и понижења, која сам за ова четири месеца претрпео у вези са лишавањем слободе на овако необичан и непојаман начин. Али што је овде најинтересантније, ја

ни данас после толиког времена незнам, шта сам то учинио те се према мени предузимају и овакве мере, нити могу појмити, зашто ми надлежни од свега овога, што се сада догађа у нашој војсци, не саопштавају ни оно што су по закону дужни саопштити сваком оптуженом пре но што га лише слободе.

И ако сам овамо изолован од целога света, ипак осећам да се у нашој војсци дешава нешто крупно, што је и мене повукло у свој вртлог заједно са великим бројем официра, делом лишених слободе у Солуну, Лутри и Бизерти, а делом отераних у ровове и тамо стављених под веома строг надзор својих старешина. Али никако не могу да прозрем прави узрок тој значајној појави нити могу да разумем, каква је то државна потреба захтевала, да се у овако судбоносним данима расправљају и такве ствари, које су по свима резонима, ако је њихово расправљање баш тако потребно, могле бити одложене до нашег дефинитивног уласка у Србију. Ваљда надлежни нису мислили да је толики број ваљаних официра у стању да пренебрегне своје свете дужности према поробљеној отаџбини, па да се, тако рећи на њеном прагу, лате какве недопуштене авантуре, која би могла за навек запечатити судбину целог српског народа? Ако се то мислило и ако у томе лежи узрок оваквом и оволиком пречишћавању нашег официрског кора, онда ја то од себе најодсудније одбијам и не допуштам, да на мени остане ма и трунка једне овакве сумње.

Специјално за израз, цитиран у тач. 4. предњег наређења, имам да додам још и то, да сам га писао у моменту веома мучног душевног расположења због недобијања вести о својој породици за онако дуго време. Али сада, после објашњења Строго Пов. Сд. бр. 3506 од 23. овог месеца, а нарочито од како сам пре три дана опет почео да добијам писма и карте од своје породице, постао ми је сношљивији и овај садањи мој положај, овакав какав је. С тога цео тај израз тржем натраг, и молим да се узме као да га нисам ни употребио.

Најзад, да неби било каквог неспоразума, сматрам за потребно да напоменем, да сам при писању предњег рапорта био далеко од помисли да вређам две личности, које су ми увек пре овог непријатног догађаја указивале нарочиту пажњу и које нису директно допринеле овом мом малеру, а то су: Врховни Командант и Начелник штаба Врховне Команде, па зато молим да ми се верује, да се напред побројани инкриминисани изрази на њих лично не односе.

25. априла 1917. год.
Лутра

Ђенералштаб. пуковник
Мил. Д. Лазаревић с. р.
На расположењу Врховне Команде.

VI.

РАПОРТ ОПТУЖЕНОГА:

Команданту Места — Лутра

За све време трајања ислеђења и суђења над оптуженим пуковником Драг. Димитријевићем и осталима нисам знао, какве су кривице они учинили, јер сам одмах у почетку ислеђења био изолован овде у Лутри, а нико од официра, који су доцније овамо били упућивани, није умео да ме о томе ма у најмањој мери обавести. То је био узрок, те сам испао са неколико рапорта, у којима су ме неки изрази могли компромитовати, јер сам доста оштро протествовао што сам ни крив ни дужан на овако необичан начин изолован од осталог света; па сам чак у тим рапортима покушавао, да оптуженима олакшам ситуацију изношењем неких факата, за које сам се доцније уверио да по својој природи нису могли имати никаквог дејства. Ово сам учинио као частан човек, који је, полазећи од самога себе, слепо веровао у исправност људи, које сам сматрао за патриоте и своје искрене другове и за које према томе никад нисам могао помислити, да су и у овим тешким тренутцима, у којима се налази наша отаџбина, гледали да задовоље своје недопуштене личне амбиције, и да су иза мојих леђа спремали комплот противу Њ. Кр. В. Престолонаследника, и ако сам се код Њега у име њихово и за њих заложио својом чашћу.

Тек кад је била изречена пресуда и када сам прочитао у новинама и књизи »Тајна превратна организација«, за какве им је кривице суђено, отвориле су ми се очи и на моје велико разочарење сазнао сам ону, о чему ни појма нисам имао, и то:

1.) Да је организација »Уједињење или Смрт«, коју сам ја приликом свога ступања у њу у првој половини 1912. год. схватио као једну чисто патриотску установу, намењену за најшири рад ван ондашњих уских граница

наше отаџбине, у току времена промашила свој циљ и да су неки чланови њеног централног одбора намеравали да је искористе за некакве њихове личне рачуне у самој земљи.

2.) Да у централном одбору нису заседавали људи старији, сталоженији и без прохтева за утицањем на државне послове, као што сам ја приликом свога ступања у организацију замишљао, већ их је било таквих, због којих да сам то знао не бих никад у њу ступао. Једино сам слушао за Драгутина Димитријевића да је у централном одбору, и ако ми то никад није хтео признати, па сам мислио да тамо има и старијих, који би евентуално могли бремзирати испољавање његових личних амбиција.

3.) Да је организација, која је још могла да се разуме пре рата 1912. год., када је за заграничну акцију била потребна до некле и приватна иницијатива, продужила да егзистира и онда, кад за њу није имало ни мало смисла, а то је у времену, када је сама држава, најпре у рату са Турцима, затим са Бугарском и најзад са централним државама, предузела да у друштву својих савезника оствари у најширем смислу заветну идеју ослобођења и уједињења Српства, премда ме је Драг. Димитријевић часном речју уверавао у Драчу и на Крфу, да је организација одавно престала да постоји, да су заклетве уништене и да су њени чланови разрешени сваке обавезе према њој. Раније га о томе нисам могао питати због тога, што сам се с њиме врло ретко виђао и то само узгред.

4.) Да је од стране чланова централног одбора у последње време рађено противу династије, а специјално противу живота Њ. Кр. В. Престолонаследника, што је утврђено на суду извршеним атентатом и другим припремама за извршење државног преврата, и ако сам од њих, као и од других официра, који су били обележени као немирни елементи, добио свечано обећање, да ће се строго клонити свега, што их је карактерисало као такове, и да се неће мешати ни у шта што не спада у круг њихове службене надлежности, а нарочито да неће ништа радити противу Врховног Команданта, Њ. Кр. В. Престолонаследника.

За све напред изложене поступке чланови централног одбора су кажњени. Закон је изрекао своје и ја ту немам шта да кажем.

Што се мене лично тиче, ја сам у ту организацију био ушао из најчистијих побуда, да послужим припремању идеје за ослобођење и уједињење Српства ван граница наше Краљевине онолико, колико сам то могао

чинити поред своје службе, која ми је увек била на првом месту. При ступању сам био далеко од сваке помисли, да суделујем у каквом послу, који би имао за циљ недопуштено мешање у државне послове и који би био у опреци са државним законима. Никаква ме заклетва, дата организацији, није могла обавезати, да ради интереса организације пренебрегнем своје дужности према држави и да погазим војничку заклетву, као што никад небих себи допустио, да учиним ма шта, што би се противило мојој савести и моме васпитању. Према томе, нисам се бојао да ће ова организација моћи имати штетног утицаја на мене и довести ме у прилику да скренем с пута, који ми је одавно трасиран домаћим и војничким васпитањем, кад чак нисам знао ни ко том организацијом дирижира. Био сам решен, ако видим да се ма шта хоће да предузме противу династије или државних власти, да никаква наређења из организације у том смислу не извршавам и да у таквим приликама поступам онако, како ми дужност према држави налаже. Овако сам се отприлике оградио при ступању у организацију у присуству пок. мајора Милана Васића, пуковника Стојана Поповића, Др. Димитрија Марковића и једног Далматинца, који су сви ово акцептирали и примили као услов целе групе за ступање у организацију.

Од ступања у организацију до данас никакве везе са њом нисам имао, никаква наређења од ње нисам добијао, ниједног новог члана нисам увео, нити сам кога за то врбовао, па ни улог нисам плаћао. Смрћу мајора Милана Васића у рату 1913. год. прекинута је свака веза између мене и организације, па како та веза није никако обновљена, то сам сматрао, да сам за навек раскрстио са организацијом. Моја писма пак из 1914. год., која су нађена код Драг. Димитријевића, нису му била упућена као шефу организације, већ као моментално појављеној спони између официрског кора и једне велике војничке личности; а копија депеше команданта трупа Нове области, која је била међу тим писмима, била је намењена означеној личности, па сам се зачудио, кад сам видео, да ју је Драг. Димитријевић задржао код себе.

Такви су дакле били моји односи према организацији »Уједињење или Смрт« и онда, када ми је Врховни Командант, Њ. Кр. В. Престолонаследник на Торлаку у првој половини 1915. год. изволео поверити веома важну и деликатну мисију, да утичем на своје другове, за које је сазнао да му подривају углед и ауктoритет код осталих

официра својим јавним негодовањем Његовог званичног рада, да са тиме једном за свагда престану и да се предаду само своме послу, на коме су. Налазећи и сам, да у једној уређеној земљи немогу вршљати у државним пословима они, који за то нису законом одређени, да једном заиста треба да престане одвајање официра у засебне групе и да у официрском кору треба да влада јединство, нарочито у онако судбоносним тренутцима, у којима се Србија налазила, а при том још и као послушан и лојалан официр према своме Владаоцу и Врховном Команданту, ја сам ту идеју одушевљено прихватио и зарекао се, да ћу свим силама настати да задовољим Врховног Команданта, коме сам поред осталога, што му као официр дугујем, обавезан и за нарочиту пажњу, коју ми је увек изволео указивати.

На томе сам радио неуморно, у колико су ми дозвољавале ондашње ратне прилике, па сам после продужио и по доласку на Крф, где ми је због груписаности наше војске то било лакше да изведем. Махом сам наилазио на највећу готовост, јер су многи, као и ја, били сити дотадањих међусобних трзавица; на кога сам год наишао, добио сам часну реч у смислу онога, што сам напред навео у тач. 4. Тако је било и са већином сада осуђених официра, међу којима сам поглавиту пажњу био сконцентрисао на Драг. Димитријевића и Милана Миловановића, којима сам више пута предочио да је овде ангажован мој образ и да ја не допуштам да они таквим својим поступком доведу мене у положај да морам да црвеним пред Њ. Кр. В. Престолонаследником, па сам им запретио, да ће ме у таквом случају видети као свога противника.

Све ово нисам радио као члан организације, јер сам, као што је напред било говора, сматрао да организација више не постоји, а нисам тада могао да знам нити да сазнам, који су од мојих другова били чланови њени, а који су још били и у централномодбору. То своје дејство сам распростирао на оне официре, за које сам видео и осећао, да је Њ. Кр. В. Престолонаследник незадовољан њиховим држањем, рачунајући ту једну групу искрених завереника из 1903. год., противу којих је стално постојала повика, да хоће силом да упливишу на државне послове, и известан број других официра, који су се с њима највише дружили. Иначе, да сам знао да још постоји организација, ја бих одмах настао, да се она растури.

Када сам мислио да сам успео у повереној ми мисији,

ја сам о томе известио Њ. Кр. В. Престолонаследника и изјавио Му, да сам предузео све мере те да се међу мојим друговима ништа више не деси што би могло да шкоди Његовом владалачком аукторитету, и да сам готов да и од своје стране припомогнем да се учини безопасним сваки онај, који се буде огрешио о ово моје обећање дато Њ. Кр. В. Престолонаследнику и њихово обећање дато мени. Том приликом сам на основу њихове часне речи, дате мени, јамчио за њих код Њ. Кр. В. Престолонаследника својом чашћу и молио Га, да све што је било у прошлости баци у заборав.

После кратког времена преведен сам у штаб II. армије где сам био привезан за службу у толикој мери, да нисам имао ни времена ни могућности, да контролишем своје другове у испуњавању дате ми речи, коју, као што сам се на жалост уверио из резултата судске истраге, нису одржали они који су оптужени и осуђени, као и она четворица у Русији, чији поступак, изнет у 533 броју »Српског Гласника«, осуђујем. Због тих и таквих људи ја више од шест месеци овде испаштам, и ако ништа нисам знао шта су они радили.

Но од свега, што сам за то време претрпео, најтеже ми пада то што сам, јамчећи својом чашћу за људе, који су сада доказали да то не заслужују, могао у очима Њ. Кр. В. Престолонаследника, од Кога сам увек био обасипан нарочитом пажњом, изгубити вредност часног и поштеног човека. Па зато осећам неодољиву потребу, да после ових догађаја уверим лично Њ. Кр. В. Престолонаследника о томе, да сам Му и тада, као и увек, желео да послужим онако, како доликује једном лојалном официру, да сам у тој цељи био употребио све што ми је било у власти и да је за мој неуспех крива само та околност, што сам имао посла са људима, који нису према мени били искрени и који су ме овако ординарно преварили.

Достављајући предње, част ми је молити Команданта за дејство да ми се ради наведене цељи изради да могу предстати на рапорт Врховном Команданту, Њ. Кр. В. Престолонаследнику.

8. јула 1917. год.
Лутра.

Ђенералштаб. пуковник
Мил. Д. Лазаревић с. р.
На расположењу Врховне Команде.

III. СЕДНИЦА

— 17. новембра 1917. године у 9. часова —

Наставља се читање акта.

*

По прочитању акта долази на ред

РЕЧ ДРЖАВНОГ ТУЖИОЦА:

Најпре државни тужилац истиче: да ни пуковник Лазаревић није у почетку признао да је члан организације »Уједињење или Смрт«, већ је шта више тврдио да организација не постоји. После је признао да је добио свој број, али да га је и заборавио. Признао је и да је положио заклетву, ма да му нису биле познате одредбе устава организације, и тврдио је да не би ни улазио у организацију да су му биле познате поједине одредбе њеног устава. На суду је изјавио да је све оно, што је радио поводом Уредбе о државним светковинама, радио као приватна личност, а не као члан организације.

Међутим, вели даље државни тужилац, намеће се питање: зашто оптужени Лазаревић није бар на Торлаку у 1915. години и на Крфу у 1916. години раскрстио са члановима организације, кад пред судом вели: да се није са појединим од њих слагао и да је у 1915. години говорио Драг. Димитријевићу да овај не ради као што треба? А то му је била јединствена прилика да са себе отклони сваку сумњу. Он и тада ћути о томе, и шта више уверава на највишем месту и даје часну реч, да је рад тих официра, чланова организације, на које се дигла повика, исправан и патриотски. А баш ти пропуштени моменти сада су за пуковника Лазаревића тешка кривица, јер се из њих види, да је радио у духу организације.

Тврђење пуковника Лазаревића, да му је војничка заклетва била преча од заклетве организацији, не потврђују истакнути моменти, који доказују, да је и даље остао на гледишту: да тајне организације треба у гроб понети, што је баш у духу заклетве дате организацији.

Из разлога, које је изнео у тужби и са изложених разлога у својој речи, а будући се стање на претресу није изменило, државни тужилац остаје при својој тужби.

*

После речи државног тужиоца на ред долази

ОДБРАНА:

Браницоа оптуженог пуковника Лазаревића, резервног потпоручника **Ж. Тадића**:

Саучесништво у једном делу манифестује се на два начина: на намерно подстрекавање или наговарање једног лица да изврши кривично дело и на помагање да се извесно кривично дело изврши. У конкретном случају, пуковник Лазаревић је, по тужби државног тужиоца, саучесник помагач осуђених Драг. Димитријевића и осталих, и то зато што је положио заклетву организацији. Међутим, тај разлог не може да остане пред законом, јер саучесништво из тач. 2. §. 46. каз. зак. претпоставља једну позитивну радњу са циљем да се припомогне извршењу каквог одређеног кривичног дела. А заклетва, коју је положио пуковник Лазаревић на устав организације, не може да се обележи као једна таква радња, јер не стоји у вези са кривичним делима, која су извршена доцније, нити се пуковник Лазаревић могао солидарисати у радњама, које су доцније извршене. У томе нема ни једног од оних елемената које се траже у тач. 2. §. 46. каз. зак..

Признање оптуженог да је члан организације не иде њему на терет, јер је и пресуда по одговорности Драг. Димитријевића и осталих осуђених одвојила извршиоце од осталих чланова организације. Његова писма Драг. Димитријевићу у 1914. години, као и искази сведока, доказују, да је држање пуковника Лазаревића било онда у складу са законом и да је он тиме успео да спречи одлазак на странпутицу. Раније одрицање оптуженога да је члан организације не може се узети као основ и због тога, што је као основ узето његово доцније признање. Што се тиче састанака пуковника Лазаревића са оптуженима на Крфу, са сведоцима је доказано, да су они имали за циљ отклањање неспоразума, па и кривичних дела, а не извршење тих дела. Пуковнику Лазаревићу иде у прилог и то, што је његов отац платио главом своју љубав према Династији; а сам пуковник Лазаревић, по исказима многих сведока, манифестовао је у свакој прилици своју љубав према Престолонаследнику Александру, па је тешко претпоставити да би могао дићи руку на Њега.

Што се тиче дела из §. 104. каз. зак., бранилац не види ту увреде за Врховну Команду и пре би се могао применити §. 38. тач. I., него §. 104. каз. зак., па моли суд да пуковника Лазаревића казни по том пропису, узимајући у обзир признање и добро владање, и да му у казну урачуна и одржани притвор.

Но ако би суд ипак нашао да га треба казнити за дела по тужби, моли да га што блаже казни.

Најпосле долази

ЗАВРШНА РЕЧ ОПТУЖЕНОГ:

Осврћући се на поруку бившег пуковника Димитријевића, оптужени вели: да је она дошла после она његова два писма од 17. и 21. маја, и да по њој није ништа радио, него је чак и сузбио. Опширно говори о тој ствари и доказује, да он у свему томе нема никакве кривице. Тврди, да се том приликом Драг. Димитријевић није само њему обратио, већ је после слушао, да су и по другим гарнизонима слате једнаке поруке, али да је свуда морао добити исти одговор. Драг. Димитријевић му је јавио да је војвода Путник узео на себе да у име официра поднесе на надлежном месту молбу, па је, поверовавши му, и послао препис депеше, рачунајући да ће она доћи у руке војводе Путника.

О организацији »Уједињење или Смрт« и своме ступању у чланство понавља што је и у својој одбрани навео. Држао је да је организација престала и о њој уопште није ни мислио. А то доказује и то, што је, верујући да организација не постоји, и Престолонаследнику, како се види из сведоџбе Ђорђа Исаковића, тврдио на Горлаку: да таква организација одиста не постоји.

Његова привржености и љубав према династији и Престолонаследнику доказана је не само његовим коректним држањем и свима његовим поступцима, него и исказима многобројних сведока. Никада и ни ма шта није учинио што би могло довести у питање ту његову привржености и ту његову љубав.

Са својим рапортима није мислио да вређа своје претпостављене.

У осталом, понавља и детаљно образлаже све што је у својој одбрани пред судом казао и изнео.

Верује да ће суд правилно оценити његов положај и његове наводе и да ће га ослободити сваке казне.

* * *

Најпосле, суд се повлачи ради доношења одлуке, и после дужег већања поново улази у судницу; потом стални судија чита ову пресуду:

ПРЕСУДА
ВОЈНОГ СУДА ЗА ОФИЦИРЕ
НАДЛЕЖНОГ ПО КРИВИЦИ

Ђенералштабног пуковника на расположењу Врховне Команде г. **Милутина Д. Лазаревића**, родом из Београда, кога тужи војни државни тужилац, судски потпуковник г. **Војислав А. Весовић**, а брани резервни коњички потпоручник *г. Живко Тадић*.

ПРЕСУДИЛИ СУ:

Председник суда,
Коњички пуковник,
Живојин Ј. Бабић;

Судије:
Пешад. пуковник,
Михаило И. Филиповић,
Суд. потпуковник,
Јован А. Јовановић;

Пословођа:
Рез. пеш. капетан I. *класе,*
Божидар П. Катанић.

За дела из §. 87. тач. **а.** *и §. 87. а). тач. а. каз. зак., у вези §§. 46. и 47. казн. зак. и §. 104. казн. зак.*

Војни државни тужилац тужбом својом Бр. 463 од 10. септемара тек. год. и на претресу тужио је ђенералштабног пуковника, сада на расположењу Врховне Команде, а бив. помоћника начелника штаба II. Армије г. Милутина Лазаревића и тражио је да се осуди на казну:

1. по §. 87. тач. *а.* казн. зак., у вези §§. 46. и 47. казн. зак., зато: што је изврщном пресудом Великог Војног Суда Бр. 2393. од 5. јуна тек. год. изреченом по кривицама бив. ђенералштабног пуковника Драгутина Димитријевића и осталих утврђено, да у њиховој радњи што су у циљу преврата у држави и промене државног облика владавине ради узимања Управе у своје руке припремали насилно уклањање Династије Карађорђевића са Престола, па су ради тога и покушали убиство Престолонаследника Александра средством осуђених Рада Малобабића и Мухамеда Мехмедбашића, које су за извршење тога дела и придобили, па их и навели и упутили да извршењу његовом приступе, што су они и покушали 29. августа пр. год. извршивши атентат на Престолонаследника Александра, стоји дело

казнимо по §. 87. тач. *а.* казн. зак., за које су они и осуђени поменутом пресудом Великог Војног Суда, а да је у овоме делу осуђеним бив. пуковнику Драгутину Димитријевићу и осталим био саучесник оптужени г. пуковник Лазаревић, које се састоји у томе, што је био члан организације »Уједињење или Смрт«, под именом и »Црна Рука«, основане без знања државне и управне власти, са скривеним правим циљем и задатком, како је поменутом пресудом утврђено, са јасно истакнутим терористичким, превратничким и револуционарним карактером у организацијском уставу, да су творци његови могли у име друштва да чине оно што су хтели, па да врше и најстрашније злочине и да су их као што се види из поменуте пресуде и вршили. Тиме, што је био члан такве једне организације, што је морао познавати њезине циљеве и што је при ступању у организацију дао писмену и усмену заклетву, да ће потпомагати овакву једну организацију и све њезине тајне чувати и у гроб понети, а све наредбе организације безусловно извршивати, оптужени г. пуковник Лазаревић постао је саучесник бив. пуковнику Драгутину Димитријевићу и осталим у овом делу, које су они као чланови те организације извршили, те је према томе као члан организације и помагао, да би могла лакше вршити послове због којих су је осуђени Драгутин Димитријевић и остали кријӯћи од управне државне власти основали и ако не директно умешан, постао одговоран, као њихов саучесник и помагач;

II. по §. 87. а). тач. *а.* у вези §§. 46. и 47. казн. зак. зато: што је поменутом извршном пресудом Великог Војног Суда утврђено, да су осуђени бив. пуковник Драгутин Димитријевић и остали, као чланови поменуте организације са јасно истакнутим терористичким, превратничким и револуционарним карактером у организацијском уставу у пролеће 1914. год. створили незадовољство и претећи покрет у војсци и тиме, као и покушајима утицања на Круну и на опозиционе политичке странке, изазвали једну од најопаснијих и најдужих унутрашњих државних криза, поводом ондашње Уредбе о државним светковинама, подстичући и припремајући гарнизоне у Новој Области, да насилно смене управне власти и узму њихову власт у свсје руке, а у Престоници сами помоћу војске изврше преврат у држави и оборе уставну парламентарну Владу, а Владаоцу да наметну своје људе за министре, а доцније у току овога рата непрекидно пропагирали и договорно припремали преврат у држави: укидање Народне Скупштине и

насилну промену земаљског Устава и облика државне владавине, у циљу узимања државне управе у своје руке, завођењем војничке владавине — олигархије — од петнаест до двадесет људи, махом официра, решени да насилно уклоне сваку сметњу, која би им се при стварању тога плана ставила, а на првом месту да убију Престолонаследника Александра и Председника Владе г. Николу Пашића, стоји дело казнимо по § 87. а) тач. *а.* казн. зак., за које су они и осуђени поменутом пресудом Великог Војног Суда, а да је у овом делу осуђеном бив. пуковнику Драгутину Димитријевићу и осталим био саучесник оптужени г. пуковник Лазаревић, које се састоји у томе, што је био члан организације »Уједињење или Смрт«, што је морао познавати њезине циљеве и што је при ступању у организацију дао писмену и усмену заклетву, да ће потпомагати овакву једну организацију са скривеним правим циљем и задатком и све њезине тајне чувати и у гроб понети, а све наредбе организације безусловно извршивати, г. пуковник Лазаревић је постао саучесник бив. пуковнику Драгутину Димитријевићу и осталим у овом делу, које су они, као чланови те организације извршили, те је према томе као члан организације и помагао, да би она могла лакше вршити послове због којих су је осуђени Драгутин Димитријевић и остали и основали, постао одговоран, као њихов саучесник и помагач, и

III. по § 104. казн. зак. зато: што је у писменом рапорту упућеном Команданту Места у Лутри, датираном 20. априла тек. год., употребио ове изразе: да је наредбом Начелника Штаба Врховне Команде и њему пред целом српском војском утиснут на челу сраман жиг издајства; да је на недоликујући начин свргнут са свог редовног посла као да је ратни заробљеник; да се са њиме поступа противно одредбама зак. о пост. војних судова у кривичним делима; да се држи у неизвесности; да је Врховна Команда избегавала да му одговори на питање, већ је употребила софизме; да је Врховна Команда и сама била свесна да према њему врши једну незаконитост. Даље је навео: да се налазио у времену када воља претпостављених старешина може да иде до самовоље и када се под формулом војничке потребе могу спровести и такве ствари, које немају никакве везе са ратном ситуацијом; да је крајње време да и надлежни увиде једном да се овако више не може и да се не може ићи до бесконачности са гажењем његових најосновнијих човечанских и поданичних права, која су предвиђена истим земаљским Уставом, као и пре-

рогативе највиших представника државне власти, које су надлежни овако ревносно узели у заштиту противу некакве опасности, која им тобож грози од њега и других ваљаних официра, лишених слободе као и он; да је крајње време да једном престане тајанственост, којом су се надлежни у овој прилици окружили, јер се дуго не може скривати непробојном копреном веома крупан и замашан акт, који је из основа заљуљао и потресао овај мали остатак наше војске и који ће имати у будућности много већих последица, него што се на први поглед мисли.

Оптужени је по делу под I. навео: да није учествовао у договорима о насилном уклањању Династије Карађорђевића са Престола и о убиству Престолонаследника Александра.

Да није имао учешћа у припремању атентата који је покушан над Престолонаследником Александром на дан 29. августа пр. год.

Брани се, да није ни мислио да је организација »Уједињење или Смрт« радила противу Династије, јер је у данашњој Династији гледао будућу славу српског оружја, а најмање противу Престолонаследника Александра, чије му се држање необично допадало и у коме је гледао оличење наших националних идеала. Осуђене коловође ове организације знале су његову оданост Династији, нарочито оданост Престолонаследнику Александру, па нису ни смели да му саопште одредбе Устава организације, нити су смели да му помену да организација и постоји, те према томе он са њима није могао имати никакве везе у злочиним делима, па ни у погледу саме организације.

Признаје, да се с осуђенима бив. пуковницима Драгутином Димитријевићем и Миланом Гр. Миловановићем састајао на Крфу и брани се, да се са њима састајао само на улици, под аркадама и да није водио разговоре о промени Режима и Владе, и да се по промени Режима образује Влада Народног Савета, већ да је с њима водио разговоре о мисији, коју му је поверио Престолонаследник Александар.

Признаје, да је на питање Престолонаследника Александра, да ли постоји организација, која би била на штету војних интереса, одговорио Престолонаследнику, да не постоји таква организација, да Престолонаследник нема ни од чега да зебе, да сваки гледа свој посао и да су тежње свију официра управљене једном циљу. Даље, да је Престолонаследнику Александру рекао и то, да су се

осуђени Драгутин Димитријевић и остали оставили сваке политике и да гледају само своја посла.

Оптужени је по делу под II. навео: да признаје, да је био члан организације »Уједињење или Смрт«, да је у организацију ступио 31. маја 1912. год., да је положио и писмену и усмену заклетву на ступање у чланство организације.

Признаје, да је с осуђеним Драгутином Димитријевићем и Миланом Гр. Миловановићем разговарао, како да се стане на пут непрестаном викању на »Црну Руку«, јер је мислио, да се ова повика односи на заверенике од 29. маја 1903.

Не признаје, да је са члановима организације »Уједињење или Смрт« имао везе у питању Уредбе о народним празницима.

Признаје, да је осуђени Драгутин Димитријевић у месецу мају 1914. год. упутио писмену поруку пок. пуковнику Душану Глишићу, па и њему поводом Уредбе о народним светковинама, у којој је стојало, да војне власти смене полициске, о чему да известе њега — Димитријевића, — те да он предузме кораке у старим границама; наводи да се он сложио са г. пуковником Милованом Плазином и пок. Глишићем, да овакву поруку одбију.

Признаје да је обавештавао осуђеног пуковника Драгутина Димитријевића у погледу какво држање официри у Новој Области имају у питању Уредбе о приоритету, а брани се, да ово није чинио као члан организације, већ да га је извештавао о резултату постигнуте агитације.

Признаје, да је из Скопља упутио осуђеноме Драгутину Димитријевићу писма од 17. и 21. маја 1914. год. у којима га је обавештавао у погледу мишљења официра у Новој Области у питању Уредбе о пријоритету и да је писмом од 21. маја доставио и копију депеше Команданта Трупа Нове Области Пов. Ђ. Бр. 721 од истога дана, која се односи на питање ове Уредбе, а чији је оригинал достављен Министру Војном. Да је у писму од 17. маја употребио изразе: »У Ибарској Дивизији само нисам сигуран, јер због даљине с њоме нисам могао да одржавам везе, али рачунам да ће и ту бити повољан резултат .... ја мислим да ви тамо ипак можете предузети енергичну акцију ослањајући се на то, што је овде у велико отпочело да се клупче одмотава ..... Дакле као што видиш, ствар иде како се само пожелети може. На вама је тамо да то искористите .... Ја ћу са своје стране учинити све, да испадне

ово што брже«. Да је у писму од 21. маја употребио изразе: »Ма да се овде данас пронео глас да је влада пала, ипак ти шаљем копију наше депеше, да је имате у случају да Душан Стефановић буде сакрио оригинал . . . . . Из ње ћеш видети, да је се Воја Живановић показао као последња кукавица«.

Брани се, да није знао, да је ова организација имала за циљ да утиче на унутрашње државне послове, јер му пок. Милан Васић, који га је увео у организацију, није саопштио одредбе устава организације, а да у организацију не би ступио, да је знао, да организација сем патриотског циља има још какав други циљ, нити би у организацију ступио, да му је пок. Васић саопштио одредбе устава организације. Наводи да је приликом полагања заклетве казао пок. мајору Васићу, да му се не допада текст заклетве, али му је овај на то навео, да је та заклетва само један шаблон за чланове ван граница Краљевине Србије. — Заклетву при ступању у чланство положио је, јер је сматрао да није противна војничкој заклетви. Да није увео ниједног члана у организацију, нити је кога врбовао.

Брани се, да је писма од 17. и 21. маја 1914. год. из Скопља упутио осуђеноме Драгутину Димитријевићу не као члан организације, већ као официр у једном војничком питању, за које је мислио да се реши само легалним путем, што је доказ његово писмо од 28. маја 1914. године упућено осуђеном Димитријевићу. Израз у писму од 17. маја односно Ибарске Дивиз. Области навео је због тога што због удаљености исте није могао саопштити команданту Дивизије гледиште команданта трупа Нове Области. Израз у писму од 21. маја да копију депеше шаље осуђеном Димитријевићу у случају да ондашњи Министар Војни г. пуковник Душан Стефановић сакрије оригинал, употребио је зато, што му је осуђени Димитријевић усмено поручио, да је војвода Путник тражио да му се депеша у копији пошаље, пошто је мислио, да може наступити могућност да оригиналну депешу ондашњи Министар Војни не покаже, па је копију депеше и доставио осуђеноме Димитријевићу, мислећи да ће отићи у руке војводи Путнику. У истом писму за г. пуковника Живановића употребио је онакве изразе само зато, што су сви у Скопљу очекивали од њега, да ће се највише ангажовати у питању Уредбе о приоритету власти, пошто је он ово питање и изазвао дошавши у сукоб са окружним начелником. Наводи, да је писма писао без реда у брзини и у оном одушевљењу, што су се сви официри у Новој Области показали једнодушни, па је желео да та једнодушност пређе и на официре у старим крајевима, те да и они легалним путем поднесу молбу ради измене Уредбе о приоритету власти.

Брани се, да је на испиту од 28. децембра пр. год. поводом питања Уредбе о приоритету власти изјавио, да је ова писма писао по сопственој иницијативи само зато, што је испитиван као сведок и што није хтео у том питању да меша име војводе Путника.

На испиту код одређеног иследника од 28. децембра пр. год. навео је, да организација не постоји и да он није члан организације једино зато што је смрћу пок. мајора Милана Васића дефинитивно прекинута свака веза и да је после свршених балканских ратова у 1912. и 1913. год. престала организација.

Наводи да је у друштву г. пуковника Милована Плазине и пок. Душана Глишића одбио поруку осуђеног Димитријевића, да војска узме управну власт у своје руке и тиме спречио само извршење самог злочина.

Морао се, вели, заинтересовати овим питањем о Уредби и приоритету власти, пошто је оно већ избило, јер је и он био саставни део официрског кора Нове Области, који је морао осећати оно, што и остали официри, а при томе је још био начелник штаба једне велике команде, коме је била дужност да се обавештава о приликама код официра у подручју његове команде. Овом приликом осуђени Димитријевић није се само њему обраћао, већ су његови курири пролазили кроз Скопље за друге гарнизоне у Новој Области, куда су носили поруке оваке врсте. Овим се питањем заинтересовао тим пре, што је, вели, поверовао осуђеноме Димитријевићу, да је војвода Путник узео на себе, да у име официра изјави молбу на надлежном месту, о чему су га уверавали и други официри, који су се враћали с одсуства из Београда.

Брани се, да је осуђени Димитријевић знао мишљење његово, да је редовно осуђивао разметање појединих завереника од 29. маја 1903. год. и њихово мешање у државне послове, рачунајући и самог Димитријевића, те је због тога Димитријевић увек избегавао његово друштво.

Наводи, да му је у првој половини 1915. год. Њ. Кр. Височанство Престолонаследник Александар, када је једном приликом долазио на Торлак, саопштио да у војсци има официра, које он — оптужени — добро познаје, а који Му у свакој прилици подривају углед и ауторитет код осталих официра својим јавним негодовањем и критиковањем Ње-

говог званичног рада и на тај начин да му стварају тешкоће у вршењу Његових суверених права, па му је и ставио у задатак, да свим силама на њих утиче, те да се једаред тога окану и да гледају само своја посла. Налазећи и сâм да у једној уређеној земљи не могу вршљати у државним пословима они, који нису за то законима одређени, одушевљено је, вели, прихватио ту идеју и зарекао се Престолонаследнику, да ће свима силама настати, да Га задовољи, јер Му је, поред осталога што Му као официр дугује, обвезан и за нарочиту пажњу, коју му је увек указивао. Одмах је предузео мере, да осуђене Димитријевића и Миловановића о овоме извести и од обојице добио је уверење да ће се по захтеву Врховног Команданта тачно управљати и да и они сами увиђају, да то тако мора и треба да буде.

Признаје, да је употребио изразе у рапортима од 8. фебруара, 23. марта и 20. априла тек. год., и брани се, да је изразе употребио само зато, да би му се објаснило, шта постоји противу њега, како би могао предузети мере да се оправда.

У рапорту своме од 8. јула тек. год., упућеном команданту места у Лутри, признао је, да је у рапортима напред поменутим покушавао, да осуђенима Димитријевићу и осталим олакша ситуацију изношењем неких факата, за које се доцније уверио да по својој природи нису могли имати никаквог дејства.

Оптужени је по делу под III. навео: да признаје, да је у своме рапорту од 20. априла тек. год. употребио наведене изразе.

Брани се, да их није употребио у намери да вређа претпостављење, већ једино зато, што је био под присмотром у Лутри, што га је, као осетљивог човека, вређало.

Бранилац оптуженог изјавио је, да налази да оптужени г. пук. Лазаревић не може бити саучесник осуђенима: пук. Драгутину Димитријевићу и осталим, пошто су и по теорији кривичног права и по закону, да би се једно лице могло узети као саучесник у извршењу кривичног дела, потребни ови елементи: спољна његова радња физичка или интелектуална, циљ радње да се припомогне извршењу каквог кривичног дела и договор учињен пре извршења кривичног дела у циљу да се кривац, дело или корист од дела прикрије. Саучесништво из тач. 2. §. 46. казн. зак. претпоставља јачу позитивну радњу са циљем да се припомогне извршењу каквог одређеног кривичног дела. Свега овога, вели, нема.

Тиме, што је оптужени ступио у организацију »Уједињење или Смрт« и заклетву положио он није припомогао извршењу кривичних дела и не може се узети да се он солидарисао са кривцима, те га не могу обележавати као саучесника, пошто нема ни једног од потребних елемената.

Налази, да изнесени основи подозрења не утврђују саучесништво оптуженог г. пук. Лазаревића у делима, која су била предмет пресуде.

Молио је, да се оптужени г. пук. Лазаревић за дела под I. и II. ослободи сваке казне као невин.

Налази, да оптужени г. пуковник Лазаревић по делу под III. није имао намеру да вређа Врховну Команду, што се види из његовог изјашњења, у коме је молио за извињење, и молио је, да се оптужени г. пуковник Лазаревић казни за дело из § 38. вој. казн. зак., пошто налази да ово дело постоји, а не делом из § 104. казн. зак., и то најмањом мером.

СУДСКИ РАЗЛОЗИ

По свршеном претресу суд је нашао:

I. Да је извршном пресудом Великог Војног Суда Бр. 2393. од 5. јуна тек. год., изреченом по кривици бив. ђенералштабног пуковника Драгутина Димитријевића и осталих, утврђено да у изложеној радњи постоји дело из § 87. тач. *а.* казн. зак., за које су ови и осуђени.

Постојање овог дела из § 87. тач. *а.* казн. зак., као и кривична одговорност за исто бив. пуковника Драгутина Димитријевића и осталих осуђених као главних криваца, доказано је поменутом пресудом Великог Војног Суда Бр. 2393. од 5. јуна тек. год. — §. 50. вој. крив. суд. пост.

Даље суд налази, да нема доказа да је оптужени г. пуковник Лазаревић саучесник осуђеног бив. пуковника Драгутина Т. Димитријевића и осталих у овоме делу.

На основу §. 46. тач. 2. казн. зак. саучесник је у злочинству: ко научи кривца како ће злочинство учинити, ко кривцу набави оружје, оруђе, или друго што, што је за извршење кривичног дела служило, знајући да ће се на то употребити и који је кривца знајући потпомагао у ономе, чим је зло дело приправљено, олакшано или извршено.

Истрагом на претресу није утврђено то: да је оптужени учио осуђене Димитријевића и остале како ће извршити ово дело, нити да им је у извршењу овог дела помагао.

Разлог, што је оптужени г. пуковник Лазаревић био члан тајне организације »Уједињење или Смрт« и положио

заклетву на ступање у чланство, којом се обвезао да ће верно служити циљу организације и да ће бити увек готов да за њу поднесе све жртве и све заповести и наредбе Врховне Централне Управе ове организације безусловно извршивати, суд не може узети као доказ или основ да је оптужени био саучесник осуђеним Димитријевићу и осталим у овом делу, јер нема ни једног главног услова, који је потребан, да би се могло закључити, да је оптужени саучесник у овом делу.

Тако исто суд налази, да основом подозрења из тач. 2. §. 29. вој. крив. суд. пост. није доказано, да је оптужени саучесник осуђеним Димитријевићу и осталим у овом делу, а који се основ састоји у томе, што је оптужени приликом упућене му у месецу мају 1914. год. поруке од стране осуђеног Димитријевића да са друговима смени полициске власти у Новој Области, те да војска узме власт у своје руке, а да га о томе депешом извести, те да он предузме шта треба за старе крајеве, три пута писао осуђеном Димитријевићу, обавештавајући га о резултату, који је постигнут агитацијом код официра у Новој Области, шаљући му у једном о тих писама поздрав са девизом: »напред« и поруку: »ја мислим да ви тамо ипак можете предузети енергичну акцију, ослањајући се на то, што је овде у велико отпочело клупче да се одмотава«, а у другом писму, шаљући му копију поверљиве званичне депеше команданта трупа Нове Области Пов. Б. Бр. 721 од 21. маја 1914. год., упућене Господину Министру Војном поводом Уредбе о приоритету власти, пропратио то изјавом: »ипак ти шаљем копију наше депеше да је имате у случају, да Душан Стефановић«, тадањи Министар Војни, »буде сакрио оригинал« . . . »Из ње ћеш видети да се Воја Живановић показао као последња кукавица«, јер се и овим основом не утврђује, нити се из истог може извести закључак, да је оптужени саучесник осуђеним Димитријевићу и осталим у овом делу, када нема ниједан главни услов из §. 46. тач. 2. казн. зак. потребан за постојање саучешћа, пошто се из наведених писама не може позитивно закључити на саучешће оптуженог у овом делу.

Овај основ противу оптуженога може постојати само по делу под II.

Суд даље налази, да се основом подозрења из. тач. 11. §. 29. вој. крив. суд. пост., који се састоји у томе, што је оптужени на своме испиту од 28. децембра пр. год. не само одрицао да је члан тајне организације »Уједињење или Смрт«, већ и категорички тврдио, да таква организација не постоји и што је у својим писменим рапортима од 8. фебруара, 23. марта и 20. априла тек. год. чинио дрске и невојничке протесте и недопуштене и увредљиве алузије, узимајући у одбрану своје другове из организације у времену, када су они за ово дело били под судом, па после и осуђени, не може позитивно закључити, да је оптужени у овом делу био саучесник осуђеном Димитријевићу и осталим, пошто се сматра да оптужени овим није ишао на то, да трагове и знаке овога дела уништи, уклони, прикрије, или ислеђење осујети. Оптужени је овим, као што се и заклетвом обвезао, ишао на то, да сачува тајност организације и да би прикрио да је члан исте, што је и морао учинити, бојећи се и казне од самих чланова организације, јер му није било још познато, да је иста организација откривена.

Овај основ може постојати само по делу из §. 87. а). тач. *а*. казн. зак.

И на послетку суд налази, да се основом из тач. 1. под а). §. 30. вој. крив. суд. пост., који се састоји у томе, што се оптужени с осуђеним Димитријевићем и Миловановићем и другим члановима организације састајао у Београду у својој канцеларији и у канцеларији осуђеног Димитријевића, а по том у Драчу и најзад на Крфу и са њима се договарао и решавао о њиховом држању и о начину да стану на пут непрестаном викању на »Црну Руку«, не може се позитивно закључити, да је оптужени саучесник по овом делу осуђеном Димитријевићу и осталим, пошто се ничим не утврђује, да је оптужени с осталим осуђенима на овим састанцима претресао питања о промени Режима и Династије, нити да је учествовао у договорима о убиству Престолонаследника Александра.

На основу изложенога и §. 229. тач. 1. вој. крив. суд. пост. оптужени се за ово дело има ослободити као невин.

II. Да је извршном пресудом Великог Војног Суда Бр. 2393. од 5. јуна тек. год. изреченом по кривицама бив. ђенералштабног пуковника Драгутина Димитријевића и осталих утврђено, да у изложеној радњи постоји дело §. 87. а). тач. *а*. казн. зак., за које су ови и осуђени поменутом пресудом.

Суд налази да је у овоме делу осуђеном Драгутину Димитријевићу и осталим био саучесник оптужени г. пуковник Лазаревић, а да се то његово саучешће састоји у томе, што је био члан организације »Уједињење или Смрт«, познате под именом »Црна Рука«, основане без знања др-

жавне управне власти, са скривеним правим циљем и задатком, али, како је поменутом пресудом Великог Војног Суда утврђено, са јасно истакнутим терористичким, превратничким и револуционарним карактером у друштвеном уставу, да су творци његови могли у име друштва да чине оно што су хтели, па да врше и најстрашније злочине и да су их, као што се види из поменуте пресуде, и вршили. Тиме, што је био члан такве једне организације, што је морао познавати њезине циљеве и што је при ступању у организацију дао писмену и усмену заклетву, да ће потпомагати овакву једну организацију и све њезине тајне чувати и у гроб понети, а све наредбе организације безусловно извршавати, оптужени г. пук. Лазаревић постао је саучесник бив. пук. Драгутину Димитријевићу и осталим у овом делу, које су они, као чланови ове организације, извршили, те је, према томе, као члан организације и помагао, да би организација могла лакше вршити послове због којих су је осуђени Димитријевић и остали, кријући од државне управне власти, основали, и ако не директно умешан, постао одговоран, као њихов саучесник и помагач — §. 46. тач. 2. казн. зак.

Постојање овог дела из §. 87. а). тач. *a.* као и кривична одговорност за исто бив. пук. Драгутина Димитријевића и осталих осуђених као главних криваца доказано је поменутом пресудом Великог Војног Суда Бр. 2393 од 5. јуна тек. год. — §. 50. вој. крив. суд. пост.

Ово саучешће оптуженог г. пук. Лазаревића и његова кривична одговорност доказује се:

1). Његовим признањем, да је члан тајне организације »Уједињење или Смрт« са положеном заклетвом на чланство, којом се обвезао, да ће њене послове потпомагати и тајне организације чувати — §. 41. вој. крив. суд. поступка.

2). Што је приликом упућене му у мес. мају 1914. год. поруке од стране осуђеног Драг. Димитријевића, да са друговима смени полициске власти у Новој Области, те да војска узме власт у своје руке, а да га о томе депешом извеси, те да он предузме шта треба за старе крајеве, три пута 17., 19. и 28. маја 1914. год. писао осуђеном Димитријевићу, обавештавајући га о постигнутом резултату, добивеном агитацијом међу официрима у Новој Области, шаљући му у једном од тих писама поздрав са девизом: »напред« и поруку: »ја мислим да ви тамо ипак можете предузети енергичну акцију, ослањајући се на то, што је овде у велико отпочело клупче да се одмотава«, а у другом.

писму, шаљући му копију поверљиве званичне депеше команданта трупа Нове Области Пов. Ђ. Бр. 721 од 21. маја 1914. год., упућене Господину Министру Војном поводом питања Уредбе о приоритету власти, пропратио то изјавом: »ипак ти шаљем копију наше депеше да је имате у случају да Душан Стефановић«, тадањи Министар Војни, »буде сакрио оригинал«... »из ње ћеш видети да се Воја Живановић показао као последња кукавица«. Ово чини основ из тач. 2. §. 29. вој. кривич. суд. пост., јер из поменутих писама, која оптужени признаје за своја, када се доведу у везу и остале околности: да је оптужени био члан поменуте организације, да је поруку добио од осуђеног Драгутина Димитријевића, који је био члан Врховне Централне Управе исте организације, да је се ангажовао међу официрима Нове Области и о агитацији извештавао осуђеног Димитријевића, суд позитивно закључује, да је оптужени учествовао у овом злочину. Постојање овог основа доказује се преписима поменутих писама, чији се оригинали налазе у актима кривица бив. пуков. Драгутина Димитријевића и осталих и признањем оптуженога да је он писао иста писма — § §. 48. и 41. вој. крив. суд. пост.

3). Основ из тач. 11. §. 29. вој. крив. суд. пост., који се састоји у томе, што је оптужени на своме испиту од 28. децембра пр. год. не само одрицао да је члан поменуте организације, већ и категорички тврдио да таква организација не постоји, чиме се трудио да очува тајност организације, као и у томе, што је у својим писменим рапортима од 8. фебруара, 23. марта и 20. априла тек. год. чинио дрске и невојничке протесте и недопуштене и увредљиве алузије, узимајући у одбрану своје другове из организације, у времену када су за ово дело суђени и осуђени, јер се овим и оваквим поступцима трудио да трагове и знаке овог казнимог дела уништи, прикрије или бар ислеђење осујети. Овај се основ утврђује наведеним испитом у верном препису, чији се оригинал налази у актима кривица осуђених Драгутина Димитријевића и осталих, наведеним оригиналним рапортима оптуженог, као и његовим рапортом од 8. јула тек. год. у коме је признао, да је наведеним рапортима покушавао да оптуженима олакша ситуацију, изношењем неких факата, за које се доцније уверио да по својој природи нису могли имати никаквог дејства — § §. 48. и 41. вој. крив. суд. пост., и

4). Основ подозрења из тач. 1. под а). §. 30. вој. крив. суд. пост., који се састоји у томе, што се састајао с осу-

ћеним Драгутином Димитријевићем и Миланом Гр. Миловановићем и другим члановима поменуте организације у Београду у својој канцеларији и у канцеларији осуђеног Димитријевића, по том у Драчу и најзад на Крфу и са овима се договарао и решавао о њиховом држању и о начину да стану на пут непрестаном викању на »Црну Руку«. Овај се основ доказује квалификованим признањем оптуженога, као и његовим признањем у завршној одбрани данас на претресу, које се састоји у томе, што је на питање Престолонаследника Александра, да ли постоји организација, која би била на штету војних интереса, одговорио Престолонаследнику, да таква организација не постоји, да Престолонаследник нема ни од чега да зебе, да сваки официр гледа своја посла и да су тежње свију официра управљене једном циљу; нарочито је изјавио Престолонаследнику, да су се осуђени Димитријевић и Миловановић оставили политике и да само гледају своја посла — §§. 44. и 41. вој. крив. суд. пост..

Овим основима подозрења, као саставним доказом на основу §§. 53. и 54. вој. крив. суд. пост., потпуно је доказано саучешће оптуженог г. пук. Лазаревића у овом делу Драгутина Димитријевића и осталих осуђених главних криваца, а тиме је утврђена и његова кривична одговорност, те се према томе, а на основу §. 229. тач. 3. вој. крив. суд. пост. има на казну осудити.

Оптужени од олакшавних околноси по овом делу има: досадање добро владање и признање — тач. 4. и 7. §. 59. каз. зак..

Оптуженоме се казна за ово дело има одмерити по §. 87. а). тач. *а.* казн. зак. у вези §§. 46. тач. 2. и 47. казн. зак. с обзиром на поменуте олакшавне околности.

Одбрани оптуженог, да му при ступању у ову организацију нису саопштене одредбе устава организације и да је у њу ушао зато, што га је поч. мајор Милан Васић уверавао, да је циљ организације уједињење Српства, као невероватној и недоказаној нема места. Да је оптужени морао знати циљ организације доказ је његова заклетва, коју је положио приликом уласка у организацију, а на име да ће овакву организацију помагати и све њене тајне у гроб понети, те се не може претпоставити, да је оптужени у такву једну организацију уведен, а да му нису пред саму заклетву поверени тајни циљеви њени и њене тајне, које је према заклетви имао до гроба чувати. Истицање задатка уједињење Српства било је само маска организације, као што је утврђено поменутом пресудом, иза које су се криле

терористичке, превратничке и револуционарне намере и тежње организације.

Тако исто одбрани оптуженог, да приликом питања Уредбе о приоритету власти у мес. мају 1914. год. није учествовао на превратy и да код официра у Новој Области није агитовао као члан организације, већ да је шта више спречио злочин, као недоказаној и невероватној нема места, пошто је истрагом на суду утврђено, што се види и из његових писама, да је доиста радио на превратy и као члан организације.

III. У наведеним изразима оптуженога у рапорту од 20. априла тек. год., упућеном команданту места у Лутри, постоји дело увреде нанете Врховној Команди, као надлештву у званичној радњи, казнимо по §. 104. казн. зак.

Да ово дело постоји и да је оптужени г. пук. Лазаревић учинилац, доказује се његовим признањем, да је поменути рапорт сам написао и употребио наведене изразе, и поменутим рапортом — §§. 41. и 48. вој. крив. суд. пост.

Да оптужени од олакшавних околности по овом делу има добро владање и признање — тач. 4. и 7. §. 59. казн. зак..

Оптуженоме се казна за ово дело има одмерити по §. 104. казн. зак. с обзиром на поменуте олакшавне околности, а с обзиром и на §. 69. казн. зак., пошто се налази у стицају кривица — ове и из §. 87. а). тач. *а.* казн. зак..

Одбрани оптуженог, да наведене изразе у поменутом рапорту није употребио у намери да вређа претпостављене и Врховну Команду, већ једино зато, што је био под присмотром у Лутри, што га је као осетљивог вређало, као неумесној нема места, јер се намера његова за вређање Врховне Команде, као надлештва, огледа у самим изразима и што је њему, као официру, познато, да овакве изразе није смео употребити.

С тога, а на основу §§. 22., 23. и 61. казн. зак., §§. 15. и 21. вој. казн. зак., §§. 229., 236. и 237. вој. крив. суд. пост. и Тар. Бр. 193. зак. о таксама, Војни Суд за Официре

ПРЕСУЂУЈЕ:

Да се оптужени ћенералштабни *пуковник* г. **Милутин Д. Лазаревић**, *за дело под* II. *из тач.* а. §. *87. а). казн. зак.* казни *са 10 — десет — година заточења.*

Да се *за дело под* III. *из* §. *104. казн. зак.* казни *са годину дана затвора,* који претворен у заточење износи *8 — осам — месеци заточења.*

Укупно дакле за оба дела са ДЕСЕТ ГОДИНА И ОСАМ МЕСЕЦИ ЗАТОЧЕЊА, која му се казна има рачунати од данас, као дана прве изречене пресуде, пошто се у притвору налази.

Да плати суду таксу у 60 — шесет — динара.

Да се *за дело из §. 87. тач.* а. *казн. зак. ослободи* сваке казне, као невин.

Пресуђено у Војном Суду за Официре 17. октобра 1917. год. Бр. 2977., у Солуну.

Судије:
пешадиски пуковник
Мих. Филиповић с. р.
суд. потпуковник
Јов. А. Јовановић с. р.

Председник Суда:
коњички пуковник
Живојин Ј. Бабић с. р.

Пословођа:
рез. капетан I. *кл.*
Бож. П. Катанић с. р.

Ова је пресуда истог дана у 13 часова и 10 минута саопштена: војном државном тужиоцу, оптуженоме и браниоцу.

ПРЕСУДА
ВЕЛИКОГ ВОЈНОГ СУДА
ПО КРИВИЦИ

Ђенералштабног пуковника **Милутина Д. Лазаревића**, на расположењу Врховној Команди, из Београда.

СУДИЛИ:

Председник Суда,
Петад. пуковник,
Добросав Павловић;

Судије:
Пешад. пуковник,
Стеван Милетић,
Пешад. пуковник,
Јосиф Костић,
Судски потпуковник,
Влад. С. Јовановић,
Судски потпуковник,
Љуб. А. Дабић;

Пословођа:
Суд. капетан II. *кл.*
Рад. К. Николић.

Оптуженог за дела из §. 87. тач. **а.** *каз. зак. и §. 87. а). тач.* **а.** *ист. зак. у вези §§. 46. и 47. пом. зак. и §. 104. казненог законика.*

По благовремено изјављеној жалби војно државног тужиоца Бр. 2978 од 18. октобра 1917. год., оптуженог и браниоца оптуженог на пресуду војног суда за официре од 17. октобра 1917. год. Бр. 2974, којом је оптужени за дела: под II. из § 87. а). тач. *а.* каз. законика зато: што је извршном пресудом Великог Војног Суда Бр. 2393 од 5. јуна тек. год. изреченом по кривицама бив. ђенералштаб-

ног пуковника Драгутина Димитријевића и осталих утврђено, да у изложеној радњи постоји дело из §. 87. а). тач. *а.* каз. законика, за које су ови и осуђени поменутом пресудом. Суд налази, да је у овоме делу осуђеном Драгутину Димитријевићу и осталим био саучесник оптужени пуковник г. Лазаревић, а да се то његово саучешће састоји у томе што је био члан организације »Уједињење или Смрт«, познате под именом »Црна Рука«, основане без знања државне управне власти са скривеним правим циљем и задатком, али, како је поменутом пресудом Великог Војног Суда утврђено, са јасно истакнутим терористичким, превратничким и револуционарним карактером у друштвеном уставу, да су творци његови могли у име друштва да чине оно што су хтели, па да врше и најстрашније злочине и да су их као што се види из поменуте пресуде и вршили. Тиме, што је био члан такве једне организације, што је морао познавати њезине циљеве и што је при ступању у организацију дао писмену и усмену заклетву, да ће потпомагати оваку једну организацију и све њезине тајне чувати и у гроб понети, а све наредбе организације безусловно извршивати, оптужени г. пуковник Лазаревић, постао је саучесник бив. пуковнику Драгутину Димитријевићу и осталим у овом делу, које су они, као чланови ове организације, извршили, те је, према томе, као члан организације и помагао, да би организација могла лакше вршити послове због којих су је осуђени Димитријевић и остали, кријући од државне управне власти основали и ако не директно умешан постао одговоран, као њихов саучесник и помагач, — осуђен **десет (10) година заточења**, а за дело под III., из §. 104. казн. законика, зато: што у изразима, у рапорту од 20. априла тек. год., упућеном Команданту Места у Лутри, постоји дело увреде нанете Врховној Команди, као надлештву у званичној радњи, — са **годину дана затвора**, што претворено у заточење износи **осам (8) месеци заточења** — укупно са оба дела **десет (10) година и осам (8) месеци заточења**, с тим, да му се казна рачуна од 17. октобра тек. год. као дана прве изречене пресуде пошто се у притвору налази, а за дело под I., из §. 87. тач. а. каз. законика, ослобођен казне као невин и да плати таксу 60 динара. — Велики Војни Суд расмотрио је сва акта овог предмета са жалбама и пом. пресудом, па је нашао: да ова пресуда не одговара закону само у томе, што је суд погрешно узео, утврђујући постојање дела под I., из §. 87. тач. а. каз. законика, да нема никаквих доказа да утврде одговорност оптуженог у

овом делу, као саучесника, и ослободио га казне као невиног.

Велики Војни Суд налази да противу оптуженог пуковника Лазаревића као саучесника осуђенима Драгутину Димитријевићу и осталима, у овом делу, постоји ближи основ подозрења из тач. 1. под а). §. 30. војно крив. суд. поступка — преписка сумњиве садржине, сумњиви тајни састанци са лицем које припада каквој дружини за државу опасној и т. д.

Да овај основ постоји утврђује се признањем оптуженог на протоколу Бр: 4277. од 28. децембра 1916. год. и Бр. 18. од 21. јула тек. год. да је са осуђеним бив. пуковницима Драг. Димитријевићем и Миланом Гр. Миловановићем имао састанке у Београду, па потом у Драчу и на Крфу, као и признањем оптуженог да је био члан организације »Уједињење или Смрт«, познате под именом »Црна Рука«, друштва са јасно истакнутим терористичким, превратничким и револуционарним карактером у уставу друштвеном, а што је утврђено извршном пресудом Великог Војног Суда Бр. 2393 од 5. јуна 1917. год. и према томе припадао дружини, за коју је поменутом пресудом Великог Војног Суда утврђено, да је за државу опасна и чији су чланови Врховне Централне Управе поменути бив. пуковник Драг. Т. Димитријевић и остали пом. пресудом за напред изложено дело из §. 87. тач. а). казн. зак. као главни кривци и извршиоци његови и осуђени.

Али како противу оптуженога не стоји више ни један основ подозрења, јер остали основи изнети у тужби државног тужиоца, по §. 27. вој. крив. суд. пост. не чине тако тесну везу између оптуженог и овог дела, да се, беспристрасно судећи, као вероватно узети може, да је оптужени учествовао у овом делу за које се окривљује, а поред тога ти су основи узети по делу из §. 87. а). тач. *а.* каз. законика, за које су бив. пуковник Драг. Димитријевић и остали осуђени, а којим је основама утврђена и кривична одговорност оптуженог као саучесника. Па како изложени основ по §§. 53.—55. вој. крив. суд. пост. није довољан да утврди кривичну одговорност оптуженог, онда се он има сходно тач. 2. §. 229. ист. поступка ослободити казне из недостатка довољних доказа.

Даље овај суд налази, да је оптуженом пуковнику Лазаревићу по делу под II. из §. 87. а). тач. *а.* каз. зак. с обзиром на тежину његове кривице, блага казна одмерена, која се по §. 248. тач. 7. вој. крив. суд. поступка има пооштрити.

Налазећи да је у свему осталом пресуда првога суда на закону основана, Велики Војни Суд на основу свега изложеног овде, у реферату и разлозима пресуде прв. суда у колико овим није измењено и §§. 229., 237., 246., 248., 249., 250., 251. и 252. вој. крив. суд. пост., §§. 12., 14. и 2. вој. каз. зак. и §. 23. каз. зак.

ПРЕСУЂУЈЕ:

Да се оптужени ђенералштабни пуковник, **Милутин Лазаревић**, за дело под II. из § 87. а). тач. *а.* каз. законика у вези §§. 46. и 47. ист. законика казни са **петнаест (15) година заточења**, и за дело под III. из §. 104. пом. зак. са **једном годином затвора**, што претворено у заточење износи **осам (8) месеци заточења**, — укупно за оба дела са **ПЕТНАЕСТ (15) ГОДИНА И ОСАМ (8) МЕСЕЦИ ЗАТОЧЕЊА**, која казна да му се рачуна од 17. октобра 1917. године као дана прве изречене пресуде, пошто се у притвору налази, а по оптужењу за дело под I. из §. 87. тач. *а.* каз. зак. да се ослободи казне из недостатка довољних доказа.

Да плати суду таксу 70. — седамдесет динара.

Пресуђено у Великом Војном Суду 11. новембра 1917. године, у Солуну Бр. 3968. —

Председник Суда
пешад. пуковник
Добр. М. Павловић, с. р.

(М. П.)

Пословођа
суд. капет. II. кл.
Рад. К. Николић, с. р.